Roger Martin du Gard

Thibault'lar - III

ROMAN

Çeviren: Adnan Cemgil

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

1937 yılında *Thibault'lar*ın yedinci kitabı *1914 Yazı* ile Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülen Martin du Gard, bu nehir romanda 20. yüzyılın ilk yarısındaki bir Fransız burjuva ailesinin öyküsünü anlatır.

Birinci Dünya Savaşı Avrupa'yı büyük bir yıkıma uğratmak üzeredir. Jacques umutsuzca, savaşı engellemenin yollarını arar, barışı kurtarmayı dener, ama Jaurès'in suikasta uğramasının ardından Avrupa felakete doğru dizginsizce sürüklenmeye başlar. Jacques savaşa katılmayı reddederken, ağabeyi Antoine kabul eder. 1918 yılında cephedeki bir gaz saldırısından yaralı kurtulan Antoine tedavi süresince kardeşinin yaşama bakışını, yaşamını ve yaşamı irdelemeye koyulur...

Martin du Gard'ın sekiz kitaptan oluşan *Thibault'lar* adlı yapıtı YKY'de üç ciltte bir araya getirildi. Birinci ciltte *Gri Defter, Yetiştirme Yurdu, Güzel Günler, Hasta Çocuklar* ve *Sorellina*; ikinci ciltte *Babanın Ölümü* ve *1914 Yazı* (1-60. bölümler); üçüncü ciltte *1914 Yazı* (61-85. bölümler) ve *Epilog* adlı kitapları yer alıyor.

Kapak fotoğrafı: 2003 tarihli *Les Thibault* adlı televizyon dizisinden bir sahne.

ISBN 978-975-08-4041-8
30 TL
9 789750 840418

kitapyurdu.com

THIBAULT'LAR - III

Martin du Gard, Roger (23 Mart 1881, Neuilly-sur-Seine, Fransa-22 Ağustos 1958, Bellême, Fransa), Fransız romancı ve oyun yazarı. 1937 Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülmüştür.

Paris'in en seçkin iki lisesinde okudu. 1906'da Ecole des Chartes'tan arkeoloji konusunda yazdığı bir tezle mezun oldu. Arşivcilik ve paleografi derecesi alan Martin du Gard, titiz gerçekçiliğini ve küçük detaylara gösterdiği dikkati, tarih ve bilim öğrenimine atfeder. İlk büyük başarısını, okul arkadaşı Gaston Gallimard tarafından 1913'te yayımlanan *Jean Barois* adlı yapıtıyla kazandı. Bu romanda dinsel inançları ile bilimsel kuşkuculuğunu bağdaştırmaya uğraşan bir adamın öyküsünü ele aldı ve Dreyfus Olayı'na yer verdi.

İki Dünya Savaşı arasında (1922-1940) en tanınmış çalışması olan *Les Thibault* adlı romanını yazdı. Bir ailenin tarihini anlatan bu nehir romanda, Fransız burjuvazisinin on dokuzuncu yüzyıl sonlarından Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde karşı karşıya kaldığı toplumsal ve ahlaki sorunları ele aldı.

Martin du Gard'ın öteki yapıtları arasında 1933'te yayımladığı, Fransa'da kırsal yaşamı anlatan *Vielle France* ile 1951'de yayımladığı, dostu André Gide üzerine bir inceleme olan *Notes sur André Gide* sayılabilir. Ayrıca bastırılmış eşcinselliği konu alan bir oyun olan *Un Taciturne* 1931'de; Fransız köy yaşamını anlatan *Le testament du père Leleu* (1914; Yaşlı Leleu'nün Vasiyeti) ve *La Gonfle* (1928; Kabarış) adlı iki fars yazdı. 1941'de, başyapıtı olacağını umduğu *Le Journal du colonel Maumort* (Albay Maumort'un Günlüğü) adlı bir romana başladı ama tamamlayamadan öldü. Albert Camus'nün önsözünü yazdığı toplu yapıtları 1955'te iki cilt olarak yayımlandı.

Adnan Cemgil (1909, İstanbul-2001, İstanbul) Yazar ve çevirmen. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünü bitirdi (1935). Ankara Meslek Öğretmen Okulu ve Atatürk Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. 1945'te bakanlık emrine alındı; Danıştay kararıyla görevine döndü; bir süre sonra öğretmenlikten ayrıldı (1947). Kurucularından olduğu Türk Barışseverler Cemiyeti'nin genel sekreterliğini yaptı (1950); bu derneğin faaliyeti nedeniyle yargılandı, 15 ay hüküm giydi.

İlk yazıları, 1934'te *Yeni Adam* dergisinde yayımlandı. 1941-1944 yılları arasında *Yurt ve Dünya* dergisinin, 1947'de de *24 Saat* gazetesinin yazı işleri müdürlüklerini yaptı. 1944-1945 yıllarında İnönü Ansiklopedisi'nde redaktör olarak çalıştı. Diderot, Romain Rolland, Roger Martin du Gard gibi düşün ve sanat adamlarının yapıtlarından çeviriler yaptı. 1942-1987 yılları arasında Türkçeye 50 kadar çeviri yapıt kazandırdı.

Başlıca çevirileri: *Thibault'lar*, Roger Martin du Gard; *Jean Christophe*, Romain Rolland; *Cesar Biroteau*, Balzac; *Rahibe*, *Rameau'nun Yeğeni*, *Felsefe Konuşmaları*, *Körler Üzerine Mektup / Sağır ve Dilsizler Üzerine Mektup*, *Kaderci Jacques ile Efendisi*, Diderot; *Nana*, *Germinal*, *Thérèse Raquin*, *Bir Aşk Hikâyesi*, Emile Zola; *Gecenin Çobanları*, Jorge Amado; *Mattia Pascal Yaşadı mı Yaşamadı mı?*, Luigi Pirandello; *Gora*, Tagore; *Hapishane Defterleri*, Gramsci; *Baharlar Açarken*, Ibanez.

Roger Martin du Gard'ın
YKY'deki kitapları:

Thibault'lar - I (2016)
Thibault'lar - II (2017)
Thibault'lar - III (2017)

ROGER MARTIN DU GARD

Thibault'lar - III

1914 Yazı (61-85. bölümler)

Epilog

Roman

Çeviren
Adnan Cemgil

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

LXI

"O kadar basit değil..." diye yineledi Jousselin, çevresine dalgın dalgın bakarak.

Bir süre durdu ve sonra sanki belirsiz düşüncelerini sürdürüyormuşçasına, "Biz hekimlere, hiç olmazsa kanlı bir rol vermiyorlar; bizi öldürmek için değil, iyi etmek için cepheye gönderiyorlar" dedi.

"Evet. Evet öyle..." dedi Studler ateşli ateşli ve adeta minnetle ve yaşlı gözlerini Jousselin'e döndürdü.

Roy, çatmaya hazır bir merakla ikisinin de yüzüne bakarak, "Ya hekim olmasaydınız?" diye sordu. (Orada bulunanların hepsi, Roy'nın hekimlik diplomalarından askerlik görevlilerine söz etmemiş olduğunu biliyorlardı; bir piyade birliğinde kısa bir sağlık hizmeti stajından sonra doğrudan orduya katılmıştı ve şimdi bir piyade alayının subay kadrosuna yedek asteğmen olarak alınmıştı.)

"E... Manuel'ciğim bize kahve vermeye niyetin yok mu hiç?" dedi Antoine.

Tartışmaya son verip çatışanları yatıştırmak için herhangi bir bahane arıyor gibiydi.

"Tamam tamam!" diye bacağını sportmence iskemlenin arkalığından aşırarak ayağa kalktı genç adam.

"Isaac!" diye seslendi Antoine.

Antoine yanına gelen Studler'e bir zarf uzattı.

"Bak, Filedelfiya Enstitüsü sonunda yanıtlamaya karar vermiş..." Ve her zamanki alışkanlığıyla "dosyasına" dedi. Studler zarfı almadan hayretle baktı yüzüne. Antoine hafifçe sırıttı ve zarfı kâğıt sepetine attı.

Jousselin'le Jacques, büyük odanın bir köşesinde yalnız kalmışlardı.

Jacques kardeşine bakmadan hemen yanı başındakine söylüyormuş gibi daha kuvvetli bir sesle, "Hekim olsun olmasın, silah altına

çağırılan kimse bu çağrıya uymakla, milliyetçi siyaseti benimsemiş ve savaşı kabul etmiş demektir" dedi. "Bana göre sorun herkes için birdir: Bu boğazlaşmada rol almak için bir hükümetin sizi buyruğuna boyun eğdirmek istemiş olması yeterli midir? Ben olduğum gibi olmamış olsaydım bile" diye sözünü sürdürdü Jousselin'e doğru eğilerek, "itaatli, ülkesinin kurumlarını beğenen sade bir yurttaş olsaydım bile, devletin yüklemek istediği gibi bir zorunluluğun, inandığım manevi değerleri çiğnememe neden olabileceğini kabul etmem ben. Yönettiklerinin vicdanlarına hükmetmeye yeltenen bir devlet, onların kendisiyle işbirliği etmelerini bekleyemez. Ve, her şeyden önce, bireylerin ahlaki değerlerine önem vermeyen bir toplum yalnızca nefret ve isyana layıktır!"

Jousselin başını salladı, "Ben ateşli bir Dreyfus'çüydüm" dedi yanıt olarak.

Yazı masasının üstünde bir şeylerle uğraşır gibi görünen Antoine, bütün bedeniyle dönerek, kestirip atarcasına bir sesle, "Sorun kötü konuldu ortaya" dedi. Konuşurken ayağa kalkmıştı, kardeşine bakarak tek başına odanın ortasına doğru ilerledi:

"Bizimki gibi demokratik bir hükümet –bir azınlığın muhalefetiyle karşılaşmış olsa bile– çoğunluğun iradesini temsil ettiği için iktidarda bulunmaktadır. İşte silah altına alınan kişi, bu çağrıya uymakla ulusun bu kamusal iradesine boyun eğmiş oluyor. Hükümetin politikası hakkındaki düşüncesi ne olursa olsun!"

Studler, "Çoğunluğun iradesini söz konusu ediyorsun" dedi. "Ama şu anda tümü değilse bile yurttaşların çoğunluğu savaş olmamasını diliyor."

Jacques yeniden konuşmaya başladı: "Ne adına?" diye sordu, kardeşine söylemiyormuş gibi görünerek ve Jousselin'e biraz beceriksizce gözünü dikip, "Bu çoğunluk ne adına, derin düşüncelerin ürünü meşru ilkeleri feda etmeye ve yurttaşlık görevi diye boyun eğdirmeyi onların en kutsal inançlarının üstüne çıkartmaya hak buluyor kendinde?"

"Ne adına ha?" diye Roy bağırdı ve sanki bir tokat yemiş gibi birden yerinden fırladı.

M. Chasle'ın sesi, "Ne adına?" diye bir yankı gibi duyuldu.

Antoine kesin bir sesle, "Toplumsal antlaşma adına" dedi.

Roy önce Jacques'ın, sonra da Studler'in yüzünü süzdü, sanki meydan okurcasına karşı çıkacakmış gibi. Sonra omuz silkip arka-

sını döndü, hızla, biraz ötede bir pencerenin önünde duran koltuğa kendini bıraktı, arkasını odadakilere çevirdi.

Önüne bakan Antoine kaşığıyla fincanını sinirli sinirli karıştırırken derin düşüncelere dalmış görünüyordu.

Bir aralık odaya bir sessizlik çöktü. Jousselin sevecen bir sesle bunu bozdu:

"Sizi çok iyi anlıyorum ve her şeyi ölçüp biçtikten sonra sizin gibi düşündüğüme inanıyorum. Kusurlu olsun olmasın, bugünkü toplum, bizim yetişkinler kuşağımız için bir gerçektir. Bizden önceki kuşakların yapıp bize bıraktıkları –görece sağlam bir zemindir bu– öyle bir zemin ki şimdi de biz dengemizi koruyoruz üstünde... Ben de kuvvetle bilincindeyim bunun."

"Çok doğru" dedi Antoine, başını kaldırmadan ve fincanın içinde kaşığını çevirip durarak. "Birey olarak bizler, zayıf, yalnızlık içinde, yoksun varlıklarız. Gücümüzü – gücümüzün en büyük bölümünü ve her durumda, bu gücü verimlice kullanabilmeyi, bize benzeyen, etkinliklerimizi düzenleyen insanların toplumsal birliğine borçluyuz. Ve bize göre, bugünkü dünyada bu topluluk gerçek dışı bir şey değildir: Mekânda tanımlanmış, sınırlanmıştır. Ve bir adı var: Fransa..."

Ağır ağır, üzgün ama kararlı bir sesle konuşuyordu; bu söylediklerini sanki uzun zaman önce hazırlamış da, söyleme fırsatını kaçırmamış gibiydi:

"Biz hepimiz ulusal bir toplumun üyeleriyiz ve bundan ötürü de doğal olarak ona bağımlıyız. Kişiliğimizi oluşturan, aşağı yukarı tam bir güvenlik içinde yaşamamızı ve bu çerçeveler içinde uygar insan olarak varlığımızı örgütlemeyi sağlayan bu toplumla –aramızda, binlerce yıldan bu yana benimsenmiş bir bağ, antlaşma vardır– öyle ki hepimizi yükümlülük altına sokan bir antlaşmadır bu!.. Seçimlik bir sorun değil, bir olgu sorunudur bu... Öyleyse düşünüyorum ki, insanlar bir toplum içinde yaşadıkları sürece, bireyler kendilerini koruyan ve yararlandıkları bu topluma karşı olan yükümlülüklerinden keyiflerince vazgeçemezler."

"Herkes değil!" diye sözünü kesti Studler.

Antoine şöyle bir baktı ona.

"Herkes! Ama belki aynı derecede değil, ama herkes! Seninle benim gibi, emekçiyle burjuva gibi; hademe ile büro şefi gibi! Bir toplumun bireyleri olarak doğduğumuza göre hepimizin bir yeri

var ve her gün hepimiz yararlanıyoruz bundan. Bu öyle bir yarar ki bunun karşılığında bir toplum sözleşmesine uymak zorunluluğu var. Oysa bu sözleşmenin ilk hükümlerinden biri, toplumun yasalarına saygı göstermek ve bir birey olarak serbestçe düşündüğümüz zamanlar bu yasaları haklı bulmasak da bunlara uymaktır. Bu yükümlülükleri bir kenara itmek Fransa gibi dengeli, canlı bir ulusal topluluğu oluşturan kurumların yapısında bir gedik açmak demektir. Bu toplumsal yapıyı sarsar."

"Evet!" dedi Jacques yavaşça.

"Bundan da öte" diye sözünü sürdürdü Antoine öfkeli bir sesle, "doğacak sonuçları düşünmeden hareket etmek, bireylerin gerçek çıkarlarına karşı çalışmaktır. Çünkü bu kargaşa yaratan başkaldırı, kusurlu olsa bile yasalara boyun eğmekten çok daha kötü sonuçlar verecektir birey için."

"Acaba!" diye atıldı Studler.

Antoine Studler'e yeniden bir göz atıp ona doğru kısa bir adım ilerledi:

"Birey olarak beğenmediğimiz yasalara yurttaş olarak her zaman boyun eğmiyor muyuz? Kaldı ki toplum bize kendisine karşı çıkmaya izin veriyor: Fransa'da hâlâ düşünme ve yazma özgürlüğü var! Ve mücadele için elimizde yasal bir silah da var: O da oy pusulası."

"Bunun ne olduğuna bir bakalım" diye yanıtladı Studler. "Fransa'da senin için dediğin tam bir aldatmaca! Kırk milyonluk Fransa'da ancak on iki milyon seçmen bulunuyor. Çoğunluk adı verilen cephenin oluşması için altı milyon artı bir oy yeterlidir. Buna göre biz altı milyonun isteğine boyun eğen otuz dört milyon enayiyiz; üstelik bu oyların nasıl verildiğini de biliyorsun herhalde: Kahve dedikodularının baskısı altında, gözü kapalı. Yo hayır, Fransız'ın siyasal hiçbir gerçek gücü yok. Rejimin anayasasını değiştirmeye, kendisine zorla kabul ettirilen yasaları onaylamamaya, dahası tartışma olanağına sahip mi? Adına imzalanan antlaşmalar konusunda kendisine danışılıyor mu? Öyle ki bunların sonucunda meydana gelecek boğazlaşmalarda canından olacaktır. İşte ulusal egemenlik denilen şey budur Fransa'da!"

"Affedersin ama" dedi Antoine telaşsızca. "Senin demek istediğin kadar da güçsüz hissetmiyorum kendimi. Elbet de toplum yaşamındaki her alanda bana danışılmıyor. Eğer toplum, hoşuma gitmeyen bir politikayı benimserse, parlamentoda bu politikaya

karşı çıkanlara oyumu vermekte serbestim! Bu arada çoğunluğun iradesini temsil edenleri verdiğim oyla iktidardan kovmayı başaramaz ve devlet politikasını benim istediğim yönde değiştirecek olanları onların yerine geçiremezsem ve bu ne kadar uzun zaman sürerse sürsen, ödevim basittir. Tartışılmaz. Toplum sözleşmesiyle yükümlüyüm. Boyun eğmek, itaat etmek zorundayım."

"*Dura les, sed lex*"* diye fısıldadı bilgiççe M. Chasle, bir sessizlik olduğu sırada.

Studler enine boyuna odayı arşınlıyordu.

"Şunu bilmek gerekir ki, bugünkü durumda silah altına çağrılanların bu çağrıya uymamalarından doğan devrimsel karışıklığın çok daha az..." diye homurdandı.

"En kısa süren savaştan bile daha az kötü" diye Jacques, Studler'in sözünü tamamladı.

Odanın öbür ucundan Roy kımıldandı; koltuk yaylarının gıcırtısı duyuldu. Ama bir şey demedi.

"Ben de sizin gibi düşünüyorum" dedi yavaşça Jousselin. "Yasalara boyun eğeceğim... Evet bu böyle... Bizi tehdit eden eşine az rastlanır bir felâket öncesinde, başkalarının bu boyun eğişi kabul edilemez, insanlık dışı bir ödev saymalarını anlayışla karşılıyorum."

"Tam tersi" diye Antoine karşılık verdi. "Birey, içinde bulunduğu olayın ne kadar çok bilincinde ise ödevini yerine getirmesi o ölçüde zorunlu görünür ona!"

Durdu, kahvesini içmeden tepsiye bıraktı. Yüzü gerginleşmişti, sesi titriyordu.

"Günlerdir görüşümün doğru olup olmadığı üzerinde düşünüyorum" diye itiraf etti Antoine birdenbire sıkıntılı bir sesle. Öyle ki Jacques elinde olmadan ona baktı. Antoine işaret ve başparmağını birkaç saniye göz çukuruna bastırdı, sonra başını kaldırdı; Jacques'a doğru acayip ve canlı bir bakış fırlattı ve sözcüklerin üstüne basa basa:

"Eğer bu akşam seferberlik –ben karşı oy vermiş olsam bile– çoğunluğun seçtiği bir hükümetçe ilan edilirse işte savaş hakkında şöyle ya da böyle düşünsem de, bir muhalefet azınlığından olsam da, antlaşmayı gelişigüzel bozmaya ve herkes için, evet herkes için aynı olan yükümlülükleri yerine getirmemeye hakkım olmadığını düşünüyorum."

---

* Yasa sert olsa da yasadır. (ç. n.)

Jacques hemen hemen hiç söze karışmadan kendisine yöneltilen bu sözleri dinledi. Antoine'ın savunduğu teze karşı çıkmak gelmiyordu içinden artık, üstelik onun bu katı yargıları söylerken sesinin titreşimlerinde hissedilen insancıllığı ve içtenliği istemediği halde duygulandırmıştı onu. Kaldı ki, kendisininkinin tersi olmakla birlikte, Antoine'ın bu durumdaki davranışı mantığa ve düşüncelerine tamamıyla uygundu.

Antoine kollarını kavuşturarak birdenbire, sanki biri kendisine şiddetle karış çıkmış gibi bağırdı:

"İyi doğrusu! Sadece savaştan önce yurttaş olmak pek rahat şey gerçekten!.."

Bu sözlerin ardından ortalığa ağır bir sessizlik çöktü.

Bütün ince ayırtıları kavramakta büyük bir duyarlığı olan Jousselin, konuyu değiştirmeyi uygun buldu. İçtenlikli bir sesle, sanki tartışma sona ermiş ve herkes anlaşmış gibi, konuşmaları toparlarcasına:

"Aslında hakkı var" dedi. "Toplum yaşamı bir tür oyundur. Seçim yapmak gerek: Ya kuralları benimsemeli ya da oyundan çekilmeli..."

Yanı başındaki Jacques yavaşça, "Ben seçimimi yaptım" dedi.

Jousselin hafifçe başını ona doğru çevirdi, elinde olmadan duygulanarak dikkatle süzdü onu. Jacques'ın yaşanılan gerçeğin dışındaymışçasına ve korkunç bir geleceği sezmiş gibi bir hali vardı.

Aralık duran kapıda Léon'un köse suratı belirdi:

"Beyefendiyi telefondan *istiyorlar*."

Antoine başını çevirdi ve uykudan uyandırılmışçasına gözlerini kırpıştırarak uşağa baktı, "Yine o" diye düşündü.

"Peki geliyorum."

Başını önüne eğdi, alnı kaygıyla kızardı, birkaç saniye bekledi, sonra telaşsızca odadan çıktı.

Küçük çalışma odasına giderken, "Bakalım ne diyecek bana?" diye düşündü. "'*Sevmiyorsun beni!.. Sevmiyorsun beni artık eskisi gibi!..*' Öyle önüne durulmaz bir an gelir ki bütün kadınlar böyle söyler. Hepsi de! O an ki artık sevmediğimizi öğrenince şaşakalırlar. Sevmediğimiz onlar değil biziz. Onların yanındaki erkek oluşumuz.

Söylemeleri gereken 'Artık beni sevmiyorsun' değil, 'Artık birlikte olduğumuz zamanlardaki erkeği sevmiyorsun...' olmalı."

Telefonun önüne geldi, hiçbir şey düşünmeden telefonu açtı.

"Sen misin Tony?"

Sarsıldı, isyana benzeyen bir duygu uyandı içinde. Bu bildiği, çok iyi bildiği, istenilerek tatlılaştırılan, dolgun, ahenkli ses karşısında durakladı, yanıtlamaya da karar veremiyordu... Sessiz ama derin bir öfke duyuyordu... İki gündür o kadından, onun sihirli etkisinden kurtulduğunu hissediyordu. Yalnız kurtulmuş değil, arınmış olduğunu da... Bir pislikten arınmış gibi Simon'u düşündü. Hayır bu sona ermişti artık: Bağlar iyiden iyiye kopmuştu. Neden yeniden bağlamalıydı?

Telefonu yavaşça masanın ortasına koydu ve bir adım geri gitti. Açık kalan alıcıdan bir tür cızırtı... Hıçkırıklı, hırıltıyı andıran bir ses geliyordu... Acımasızca bir şeydi bu... Varsın olsun! Ne pahasına olursa olsun, yeniden ilişki kurmamalıydı.

Ama çalışma odasına dönecek yerde, gidip koridor kapısının kilidindeki anahtarı çevirdi, sonra divanına oturup bir sigara yaktı, son bir kez masaya göz attı: Telefonun açık kalan alıcısı öyle duruyordu ve ses gelmiyordu artık, belirgin çizgileri ve parlayışıyla bir sürüngen ölüsünü andırıyordu. Yastıkların arasına rahatça uzandı.

Çalışma odasının şöminesinin önünde, Studler'le baş başa kalan M. Chasle, sonunda kendisine konuşma sırası geldiği ve dinleyen biri bulunduğu için mutluydu, pek anlaşılmaz bozuk bir dille yanındakine, işleri üzerine birtakım ayrıntılar vermeye çalışıyordu.

"Yeni buluşlar... Ivır zıvır... Ufak tefek buluşlar... Ne diyordum? Her zaman yeni şeyler, bu bizim özdeyişimiz... Ne mi? Size A.C.'nin, *l'Association des Chercheurs*'ün bültenini göndereceğim... Göreceksiniz... Yan önlemler almaya başladık bile... Şu savaş karşısında gerekliydi bu... Yönelimi değiştirmek gerek... Ulusal savunma... Herkes kendi çevresinde. Yani ne?" (Durmadan, çok ivedi bir sorunu iyi anlamamış gibi, durmadan sorular soruyordu.) "İcatçılar bize şimdiden görkemli şeyler getirdiler" diye hemen sözünü sürdürdü. "Açığa vurmak istemem... Ama, örneğin şunu söyleyebilirim: Yağmur ve göl suyu için kullanılacak taşınabilir bir filtre... Savaşta çok işe yarar... Askerin bedenini tüm pisliklerden korur..." Bunları

söyleyerek keyiflice gülümsedi. "Sonra daha görkemlisi: Bir ateşleme tetiğiyle donatılmış otomatik bir gözleme aleti... İyi görmeyen piyadeler için... Dahası topçular için de..."

Bir süredir bu abuk sabuk lafları oturduğu yerden dinleyen Roy ayağa kalktı:

"Otomatik mi, nasıl?" dedi.

"Tam da öyle" dedi Chasle kurumlanarak. "İşin güzel yanı da bu."

"Peki ama nasıl işleyecek bu alet?"

Chasle kestirip atarcasına bir sesle, "Kendiliğinden" diye yanıt verdi.

Kitaplığın bir köşesinde hep aynı yerde ayakta duran Jacques ile Jousselin yavaş sesle konuşuyorlardı. Alnı öfkeli bir çizgiyle kırışmış olan Jacques, "İnsanı çileden çıkartan bir şey de" diyordu, "bir gün bütün bu askerlik hizmeti, sancağın altında birleşen ulus gibi hikâyelerin bir dogma, tartışılmaz ve kutsal bir ödev niteliği taşıdığının kabul edilmeyeceği bir günün belki de çok yakında, mutlaka geleceği düşüncesi! Bir gün gelecek, toplumsal bir gücün, bir insanı asker olmayı reddettiği için kurşuna dizdirmek hakkına sahip olmasının kabul edilemeyeceği bir gün gelecek! Tıpkı, eskiden Avrupa'da binlerce insanın sırf dinsel inançlarından ötürü yargılanmış, işkencelere uğratılmış olduğunun bugün bize inanılmaz bir şey görünmesi gibi!"

"Dinleyin!" diye bağırdı Roy.

Yazı masasının üstünden aldığı o günkü gazeteyi ilgisizce gözden geçirirken birden, gülünççe, yüksek ve anlaşılmaz bir sesle okumaya koyuldu:

"Çocuklu, genç bir karı koca üç aylığına, içinde balık bulunan bir ırmak kenarında bahçeli, sakin, küçük bir ev kiralamak istiyor. Normandiya ya da Burgonya'da olması yeğlenir. Başvuru: Gazete yönetim yerine 3.418 no'ya yazılması."

Çınlayan bir sesle güldü. Gerçekten de bugün gülebilen yalnız oydu.

"Tatile kavuşmak üzere olan bir liseli gibi neşeli" diye mırıldandı Jacques.

"Gerçek bir kahraman gibi neşeli" diye düzeltti Jousselin. "Neşe olmazsa kahramanlık da olmaz, sadece yiğitlik olur..."

M. Chasle cep saatini çıkardı, vaktin ne olduğunu anlamak isterken yaptığı gibi, "hayvancığın" sesini dinliyordu, bir saniye kadar hastasını inceleyen bir hekim gibi gözünü bir noktaya dikti. Sonra, kaşlarını gözlüğünün üstüne kaldırarak haber verdi:

"Saat biri otuz yedi geçiyor."

Jacques ürperdi. Jousselin'in elini sıkarken, "Geciktim. Kardeşimi beklemeden kaçıyorum ben" dedi.

Antoine, Léon'un uğurlamak üzere kapıya birlikte gittiği Jacques'ın holden gelen sesini duymuştu.

Telaşla kapıyı açtı:

"Jacques... Beni dinle..."

Sonra Jacques şaşarak ona doğru gelince, "Gidiyor musun?" diye sordu.

"Evet."

"Bir dakika içeri gir" dedi Antoine bozuk bir sesle, kardeşinin omzuna dokunarak.

Jacques Üniversite Sokağı'na, ağabeyiyle baş başa konuşma isteğiyle gelmişti. Parasını nereye harcamış olduğunu söyleyecekti ona. Bunu Antoine'dan saklamak kendisini tedirgin ediyordu. Dahası, "Belki Jenny'den söz ederim" diye geçirmişti içinden. Pek vakti olmamakla birlikte, Antoine'la baş başa kalmayı gönül hoşluğuyla karşılayarak küçük çalışma odasına girdi.

Antoine kapıyı yeniden kapattı.

"Dinle" dedi yerine oturmadan. "Ciddi olarak konuşalım yavrum... Ne... Ne yapmayı düşünüyorsun sen?"

Jacques şaşmış gibi göründü, yanıt vermedi.

"Seni çürüğe çıkartmışlardı. Ama seferberlik halinde bütün böyle olanlar hakkındaki karar değiştirilir ve herkesi ateş hattına sürerler... O zaman ne yapmayı düşünüyorsun sen?" dedi Antoine.

Jacques yanıt vermemezlik edemedi.

"Henüz bir şey bilmiyorum" dedi. "Şimdilik ben yasal olarak onların uçurumlarının dışındayım. Bana hiçbir şey yapamazlar." Ağabeyinin ısrarlı bakışları karşısında kuru bir sesle şunu ekledi. "Sana şunu söyleyebilirim ki askere alınmaktansa ellerimi keserim daha iyi."

Antoine gözlerini bir an başka yöne çevirdi.

"Bu davranış çok..."

"'Korkakça' mı diyecektin?"

"Hayır, öyle düşünmüyorum" dedi Antoine şefkatle. "Ama belki, çok bencilce bir davranış..." Jacques'ın istifini bozmadığını görerek sözünü şöyle sürdürdü: "Böyle bir anda asker olmayı reddetmenin kendi çıkarını genel çıkarın üstüne koymak olduğunu düşünmüyor musun?"

"*Ulusal* çıkarın üstüne" diye karşılık verdi Jacques: "Genel çıkar, yığınların çıkarı, açıkça barıştır, savaş değil!

Antoine, konuşmayı her türlü kuramsal karşıtlıktan uzaklaştırmak istermişçesine, eliyle belirsiz bir hareket yaptı. Fakat Jacques diretti:

"Genel çıkara hizmet eden benim – Asker olmamayı isteyerek! Çok iyi hissediyorum, içimden gelen bu karşı koymanın benliğimin en iyi yanı olduğunu hissediyorum!"

Antoine sabırsızca bir hareket yapacakken kendini tuttu:

"Düşünsene yahu... Asker olmamakla elle tutulur ne gibi bir sonuç alacaksın? Hiç!.. Bütün bir ülke seferber olurken, en büyük çoğunluk –ki böyle olacak– ulusal savunma zorunluluğunu benimserken tek başına birinin buna uymamasından daha boşuna ve başarısızlığa uğrayacağı kesin, başka ne olabilir ki?"

Antoine bunları öylesine isteyerek ölçülü, şefkatli bir sesle söylemişti ki, duygulandı Jacques. Çok sakince baktı ağabeyine ve yüzünde dostça bir gülümseme bile belirdi.

"Ne diye bu konuya dönüyoruz azizim? Ne düşündüğümü pek iyi bilirsin sen... Bir hükümetin beni, bir suça, hakikate, adalete, insanlar arasındaki dayanışmaya ihanet saydığım bir girişime katılmaya zorlamasını hiçbir zaman kabul edemem... Bana göre kahramanlık Roy'un savunduğu yönde değil: kahramanlık ele bir tüfek alıp cepheye koşmakta değil, teslim bayrağını çekmek, suç ortağı olmaktansa, darağacına götürülmeyi göze almaktır!.. Tek başına yapılan, hayal kırıklığıyla sonuçlanacak bir özveri öyle mi? Varsın olsun... Eğer, 'Hayır' demek yürekliliğini göstereceklerin sayısı az ise, ne yapabilirim buna ben? Belki de bu sadece..." Duraksadı. "Belki de belirli bir ruh gücüne sahip olanlara pek çok rastlanmıyor ortalıkta..."

Antoine ayakta, şaşılacak kadar hareketsiz, dinlemişti. Yalnız belli belirsiz bir kımıldama oldu kaşlarında. Gözünü ayırmadan kardeşine bakıyor, uykudaymış gibi kısa soluklarla nefes alıyordu.

"İnsanın tek başına ya da hemen hemen böyle bir seferberlik çağrısına karşı koyması için eşine az rastlanır bir ruh gücüne sahip olması gerektiğini yadsımıyorum" dedi tatlı bir sesle. "Ama bu yitirilmiş bir güç... Bir duvara budalaca toslayan bir güç!.. Savaşa gitmeyi reddeden ve inancı uğruna kendini kurşuna dizdirten adama büyük bir sevecenlik, büyük bir acıma duyarım içimde... Ama o, işe yaramayan bir hayalcidir benim gözümde ve *bence haksızdır*!"

Jacques, "Buna ben ne yapabilirim?" dediği zamanki gibi kollarını azıcık yana açmakla yetindi.

Antoine bir an sessizce süzdü onu. Hâlâ düşüncesinden caymamıştı. Hâlâ umudunu yitirmemişti.

"Olaylar ortada ve bizi baskı altında tutuyor" diye yeniden söze başladı. "Yarın olayların ağırlığı –artık kimseye bağlı olmayan olaylar– devleti bizden yararlanmaya zorlayabilir. Gerçekten, ülkemizin bize yüklediği zorunluluğun kişisel görüşlerimize uygun olup olmadığını gözden geçirmeye kalkmanın zamanı olduğuna sahiden inanıyor musun? Hayır! Sorumlular karar verir, sorumlular buyurur... Hastanedeki servisimde, bir tedavinin acil olduğuna karar verirsem bunun tartışılmasını kabul etmem..."

Elini beceriksizce alnına kaldırdı, bir saniye kadar, parmaklarını göz kapaklarına bastırdıktan sonra güçlükle sözünü sürdürdü.

"Düşün yavrum... Savaşı onaylamak söz konusu değil –sanıyor musun ki ben onaylıyorum– söz konusu olan, ona katlanmaktır. Eğer mizacımız isyan ederek katlanmayı gerektiriyorsa böyle katlanmak. Ama, ödev duygusunun gem vuracağı, içte uyanan bir isyan. Tehlike anında yardımınızı sunmak konusunda pazarlığa kalkmak kamuya ihanet olur. Evet işte asıl ihanet, başkalarına karşı suç işlemek, dayanışmadan kaçınmak budur. Hükümetin alacağı kararları tartışmadan kendimizi alıkoymak gerektiği savında değilim. Ama daha sonra. Boyun eğdikten sonra."

Jacques yeniden hafifçe gülümsedi. "Oysa ben, görüyorsun ya, bir bireyin, devletlerin uğruna birbirleriyle savaştıkları ulusal çıkar iddialarına tamamıyla ilgisiz kalma özgürlüğüne sahip olduğunu ileri sürüyorum. Devletin, hangi nedenle olursa olsun, insanların vicdanlarını zorlamak hakkı olduğunu kabul etmiyorum... Her zaman nefret etmişimdir bu büyük lafların kullanılmasından. İşte bu böyle: İçimde yükselen vicdanımın sesidir, bütün o senin ileri sürdüğün oportünistçe düşüncelerin ötesinde. Sizin yasalarınızın

üstünde yüksek sesle konuşan da odur. Şiddetin, dünyanın yazgısını çizmesine engel olmanın tek yolu önce insanın kendisinin her türlü şiddete karşı çıkmasıdır! Bence adam öldürmeyi reddetmek, saygıya değer bir ahlaksal yüceliktir. Yasalarınız ve yargıçlarınız buna saygı göstermiyorsa yazıklar olsun onlara: er geç bunun hesabını verirler..."

Konuşmanın genel düşüncelere doğru kaydığını görmekten canı sıkılan Antoine, "Peki... peki" dedi. Sonra kollarını kavuşturup "Ama *ne yapmak istiyorsun* yani?"

Kardeşine yaklaştı, aralarında pek seyrek olan, içten gelme bir hareketle iki eliyle omuzlarından tuttu.

"Yanıt ver bana yavrum... Yarın seferberlik ilan edilecek. Sen ne yapacaksın?"

Jacques sabırsızca değil ama kararlı bir hareketle kendini kurtardı:

"Savaşa karşı mücadelemi sürdüreceğim! Sonuna kadar! Her yola başvurarak! Her yola... Gerekirse devrimci sabotaja!" Elinde olmadan sesini alçaltmıştı. Durdu, sonra sıkıntılı bir sesle, "Böyle diyorum ama... Bilmem ki..." diye kısa bir süre durarak sözünü sürdürdü. "Ama kesin olan bir şey var ki Antoine, tamamıyla kesin: Asker olmayacağım ben, asla!"

Son bir kez gülümsemek için zorladı kendisini, elinin kısa bir hareketiyle allahaısmarladık der gibi yaptı, kapıya gitti, Antoine onu durdurmaya kalkmadı.

LXII

Jacques Jenny'yi evde buldu. Genç kız giyinikti, yüz çizgileri gerilmişti, çıkmaya hazırdı, son derece sinirliydi. Ne annesinden bir haber ne de Daniel'den mektup almıştı. Bir sürü olasılığı düşünüp duruyordu. Gazete haberleri çok korkutmuştu kendisini. Üstelik Jacques da gecikmişti: Montrouge'da polislere rastlayışlarını bir türlü zihninden atamadığı için, kesinlikle başına bir şey gelmiştir diye düşünmekteydi. Tek sözcük söylemeden Jacques'ın kollarının arasına atıldı.

"Avusturya'da bulunan yabancıların durumu hakkında bilgi edinmeye çalıştım" dedi Jacques. "Kendimizi aldatmaya kalkmak

bir işe yaramaz, sıkıyönetim var orada... Kuşkusuz Alman uyruklular hâlâ ülkelerine dönebiliyorlar. İtalyan'lar da belki, İtalya ile Avusturya arasındaki ilişkiler iyice gerginleşmiş olmakla birlikte. Ama Fransızlar, İngilizler ya da Ruslar!.. Eğer anneniz, daha önce Viyana'dan ayrılmamışsa –ki ayrılsaydı şimdi burada olurdu– artık çok geç kalmış olmalı... Oradan çıkması önlenmiştir herhalde..."

"Önlenmiş mi? Nasıl? Hapse mi atılmış?"

"Yok canım! Sadece trene binmesine izin verilmemiştir. Bir iki hafta kadar belki: Bu zamanda olaylar belirginlik kazanır: Uluslararası önlemler alınır..."

Jenny yanıt vermedi.

Jacques'ın yanında oluşu, onu çoktan hayalinde yaşattığı olayların azaplarından kurtarmıştı. Jacques'a sarıldı, bir gün öncesindeki gibi Jacques'ın yine uzun uzun öpmesi için bıraktı kendini. Biraz uzaklaştıktan sonra kekeleyerek:

"Yalnız kalamıyorum artık Jacques... Götürün beni... Sizden ayrılmak istemiyorum hiç!"

Luxembourg'a doğru yürüdüler; Jacques, "Medicis kavşağında bir tramvaya bineriz" dedi.

Vakit epey geç olduğu halde o gün, orada hemen hemen kimse yoktu. Zaman zaman esen hafif bir rüzgâr ağaçların tepelerini hışırdatıyordu. Tarhlardan, Hindkaranfillerinin ağır kokusu yayılıyordu havaya. Tarhların kenarındaki ücra bir kanepede bir çift oturuyordu. Yüzleri görünmeyen erkekle kadın, öylesine birbirlerine sarılmışlardı ki uzayı bir sevgi titreşimiyle dolduruyorlar sanılırdı.

Parmaklıkların ötesinden şehir çıkıvermişti karşılarına. Tehlikenin altında iki büklüm olmuş, ateşler içinde yanan şehir... Avrupa'nın bir ucundan öteki ucuna, bu güzel öğle sonrasında, gidip gelen korkunç haberlerin yankısı gibiydi uğultusu bu şehrin. İki günde, tatildeki Paris, insanla doluvermişti yeniden. Gazete satıcıları, özel baskıları bağırarak haber veriyorlardı yol kavşaklarından geçerken. Jacques ile Jenny tramvay beklerlerken önlerinden iki at koşulmuş, gara giden bir omnibüs geçti: İçinde, balık istifi yığılmış ana babalar, çocuklar, dadılar vardı; üst üste yığılı denklerin arasında bir çocuk arabası, karides ağları, bir şemsiye göze çarpıyordu.

"Kadere kafa tutan inatçılar" diye Jacques mırıldandı.

Soufflot Sokağı'nda, Saint-Michel Bulvarı'nda, Médicis Sokağında gidip gelenlerin ardı arkası kesilmiyordu. Ne var ki ne iş günlerindeki çalışkan Paris ne de Pazar günleri güneşli havada vakit geçiren Paris'ti bu. Huzursuz bir kalabalıktı. Yoldan geçenlerin hepsi çok acele işleri varmış gibi hızlı hızlı yürüyordu. Ama dalgınlıklarına, sağa mı sola mı gitsem, der gibi duraksamalarına bakılırsa, çoğunun hiçbir yere gitmediği belli oluyordu: Kendi kendileriyle –ve dünyayla– yüz yüze kalmamak için evlerinden ayrılmışlar, işlerini güçlerini bırakmışlardı, kendilerinden kaçmaktan ve bir an yüreklerine çöken sıkıntıyı sokaktan akıp giden müşterek kaygılarının dalgasına bırakmaktan başka amaçları yoktu.

Bütün bir öğleden sonra Jenny sessizce ve hemen ardından bir gölge gibi Jacques'ı Quartier Latin'den Batignolles'e, la Glacière'den Bastille'e, Berey Rıhtımı'ndan Clâteau d'Eau'ya kadar izledi. Her yerde, hep aynı haberler, aynı yorumlar ve aynı hoşnutsuzluk. Her yerde, eğik omuzlar, boyun eğmeye hazırlanış.

Arada bir yalnız kaldıkları zaman, Jenny son derece doğalmış gibi, kendinden, havadan söz ediyordu: "Tülümü almakla iyi etmedim... Karşıya geçelim de şu çiçekçi dükkânına bakalım... Sıcak iyice arttı... İnsan soluk alırken..." Bir çiçekçi tezgâhıyla, Avrupa'nın sorunlarını ve havanın ısısını bir düzeye sokan bu safça cümleler Jacques'ın canını sıkıyordu biraz. O anda genç kıza kayıtsızca ama ağır bir bakışla bakıyordu ve bu, içine kapanmış insanın, kederli bakışı altında genç kız birden utanç duyuyordu. Kimi zaman da Jacques duygulanarak başını çeviriyor ve içinden, "Onu bütün bu şeylere karıştırmakla iyi mi ettim?" diyordu.

C.G.T.'nin koridorlarında giderken, Jacques rastlantıyla orada bulunan bir arkadaşının, meraklı ve sert bir bakışla Jenny'yi süzdüğünü gördü. Sonra birdenbire, genç kızın o tozlu sahanlıkta, yas tülü, şık tayyörüyle duruşunda ve yüzünde anlatılmaz bir şeylerle işçilerin arasındaki hali gözünün önüne geldi: Bütün bunlarda, bütün bir sosyal sınıfın izi, damgası vardı. Jacques sarsıldı, genç kızı dışarıya sürükledi.

Saat yediyi çaldı. Bulvarlardan geçerek Borsa Mahallesi'ne geldiler.

Jenny yorulmuştu. Jacques'tan fışkıran ve kendisini etkileyen bu yaşam gücü, takatini bitiriyordu. Bir zamanlar, Maisons-Laffitte'teyken, onun yanında duyduğu yorgunluğu, bitkinliği anımsadı. Bunun nedeni Jacques'ın sesi, kendine bağlayan bakışı ve birdenbire düşüncelerindeki sıçrayışla başkalarından istediği, adeta zorladığı sürekli gerginlikti.

Tam *L'Humanité*'ye yaklaştıkları sırada, Cadieux karşıdan koşarak onlara doğru geldi.

"Bu sefer olan oldu!" diye bağırdı. "Almanya seferberlik ilan etti. Rusya hedefine ulaştı."

Jacques birden yerinden sıçradı. Ama Cadieux uzaklaşmıştı bile.

"Öğrenelim bakalım. Bekle beni orada!" (Genç kızı gazetenin yönetim yerine sokmaktan çekiniyordu.)

Jenny caddenin karşı tarafına geçti, kaldırımda bir aşağı bir yukarı yürümeye koyuldu. İnsanlar kovandaki arılar gibi binanın kapısından girip çıkıyorlardı; Jacques burada gözden kaybolmuştu.

Yarım saat sonra geri döndü, yüzü allak bullak olmuştu.

"Resmi bir haber bu. Almanya'dan geliyor. Groussier'yi, Sembat'yı, Vaillant'ı, Renaudel'i gördüm. Hepsi de ayrıntıları öğrenmek için yukarıda bekliyor. Cadieux ile Marc Levoir Quai d'Orsay'yle gazete arasında mekik dokuyor... Rusların askeri hazırlıklarını hızlandırmaları karşısında Almanya seferberlik ilan etti. Acaba gerçek bir seferberlik mi? Jaurès, buna hayır diyor. Almancada *Kriegsgefahrzustand* dedikleri şey bu. Anayasalarınca öngörülen bir durum olmalı. Jaurès, elinde sözlük tam çevirisini yapıyor: 'Savaş tehlikesi hali... Savaş tehdidi hali...' Ne hayran olunacak adamdır bizim Şef! Umutsuzluğa düşmüyor hiç! Brüksel'den, Haase ve Alman sosyalistleriyle konuşmasından edindiği güvenin etkisi altında hâlâ, 'Onlar bizimle birlikte oldukça hiçbir şey kaybolmuş değildir!' diye tekrarlıyor."

Jacques genç kızın koluna girip onu hızlı hızlı, rastgele sürükledi. Birkaç kez bir ev kümesinin çevresinde dönüp durdular.

"Fransa ne yapacak?" diye sordu Jenny.

"Saat dörtte ivedi bir Bakanlar Kurulu toplantısı yapılmış. Yapılan açıklamaya göre, '*Sınırlarımızın korunması için zorunlu önlemler alınacak*'mış. Havas ajansının bu akşam bildirdiğine göre öncü birliklerimiz ileri karakollarına yerleştiler. Ama öte yandan da şöyle deniyor: 'Genelkurmay, düşmana bir çatışma bahanesi vermemek

için sınırda birkaç kilometrelik boş bir bölge bırakmayı düşünmektedir. Şu anda Almanya büyükelçisi, Viviani ile görüşmekte... Almanya işlerini iyi bilen Gallot çok karamsar... 'Şu ifadeye bakıp da hayale kapılmamalı' diyor. Ona göre *Kriegsgefahrzustand*, resmi kararnameyle seferberlik ilan edilmesinden önce yapılan üstü kapalı bir seferberliktir. Ne olursa olsun bugün Almanya sıkıyönetimdedir. Bu da, basının ağzına gem vurulmuş ve orada savaşa karşı her türlü gösteri yasaklanmış demektir. Bence büyük güçlük de şu: Kurtuluş ancak bir halk ayaklanmasına bağlı... Stefany ise, Jaurès gibi iyimserlikte diretiyor... Kaiser, seferberlik ilan edecek yerde bu ilk önleme başvurmakla hâlâ barışı kurtarmaya çalışmaktadır. Ne olursa olsun akla yakın bir görüş. Almanya böylece Petersburg'a bir uzlaşma jesti yapmak, belki de Rusya'nın seferberlik kararını geri almasına olanak sağlamak istemektedir. Dünden beri Kaiser'le Çar arasında sürekli telgraf konuşmaları yapılmaktadır... Ben Stefany'nin yanından ayrılırken, Jaurès'i Brüksel'den telefonla aradılar. Hepsi de önemli bir mesaj alacaklarını umuyorlardı... Orada kalmadım. Sizin ne halde olduğunuzu görmek istedim..."

"Benimle ilgilenmeyin" dedi Jenny hararetle. "Hemen yukarı çıkın... Beklerim sizi..."

"Şurada? Ayakta, sokak ortasında öyle mi? Hayır!.. Hiç olmazsa gelin, *Progrès*'de oturun."

Hızlı hızlı Sentier Sokağı'na doğru yürüdüler.

Boğuk bir sesle biri, "Günaydın!" dedi.

Jenny dönüp arkasına baktı, saçları darmadağınık, sırtında siyah bir dizgici önlüğüyle yaşlı bir adam gördü. Mourlan'dı.

Jacques hemen, "Almanya seferberlik ilan etmiş!" dedi.

"Hişt! Biliyorum... Bu haber çoktan duyuldu!.." Tükürdü. "Yapacak bir şey yok... Hiçbir zaman olmamıştır yapacak bir şey!.. Bundan sonra da uzun bir süre olmayacaktır! Her şeyin yıkılması gerek. Uygarlığımız tümüyle yok olmalı, temiz bir şeyleri yeniden kurabilmek için!"

Bir süre konuşmadılar.

"*Progrès*'ye mi gidiyordunuz?" diye sordu Mourlan. "Ben de..."

Tek sözcük söylemeden birkaç adım yürüdüler.

"Bu sabah sana söylediğim şeyi düşündün mü? Sıvışmıyor musun?" dedi ihtiyar dizgici.

"Daha değil."

"Keyfin bilir..." Duraksadı. "Az önce şeydeydim, *Fédé*..." Genç kıza kim olduğunu anlamak ister gibi bir göz attı, sonra gözünü Jacques'a dikti. "Sana söyleyecek bir çift sözüm var."

"Söyleyin" dedi Jacques, Jenny'nin bileğinden tutarak. "Serbestçe konuşun, aramızda yabancı yok."

"Peki" dedi Mourlan. Nasırlı iki parmağını Jacques'ın omuzuna dayayıp alçak sesle, "Önemli bir haber sızdı: Savaş bakanı bugün *B Dosyası'ndaki* bütün kuşkuluların tutuklanması için kararname imzaladı" dedi.

"Ya..." dedi Jacques.

İhtiyar doğrular gibi başını salladı ve dişlerinin arasından ıslık çalarak:

"Duyduk duymadık demesinler ilgililer!.."

Jenny'nin sapsarı kesildiğini görerek ürkek bakışlarla genç kıza baktı, gülümsedi:

"Sakin ol... Güzel çocuk... Bu demek değildir ki hepimizi duvarın dibine dizecekler bu akşam... Ama emir verildi, her olasılığa karşı bizi içeri alacaklar, hiçbir cezaya uğramadan büyük boğazlaşmalarını hazırlayacakları zaman özel ekiplerine emirlerini uygulatsınlar diye... Banliyöde 'aynasızlar' çoktan işe koyulmuşlar bile. Denildiğine göre *Drapeau rouge* ve *La Lutte*'ün yazıhanelerinde arama yapmışlar. İzakoviç, bu sabah Puteaux'daki bir baskın sırasında paçayı zor kurtarmış. Fuzet, bir deliğe tıkılmış: Onu *Mains sanglantes*'ı, Genelkurmay'a karşı şu malum afişi yapmakla suçluyorlarmış. Bu işin sonu kötü, görürsünüz çocuklar..."

Kahveye girdiler. Jacques genç kızı alt salona oturttu, burada hemen hemen kimsecikler yoktu.

Jacques dizgiciye, "Bizimle bir şeyler için..." diye önerdi.

"Hayır" diyerek elini tavana doğru kaldırdı Mourlan. "Biraz yukarı çıkıp bir şeyler öğreneyim... Bu sabahtan beri, kim bilir ne budalaca şeyler söylenmiştir yukarıda... Hoşça kalın!" Jacques'ın elini sıktı ve son kez mırıldandı:

"Dinle beni evlat: Tüymene bak!"

Biraz gittikten sonra iki gence beklenmedik, sevecen bir gülümseyişle baktı. Helezon biçimli merdivenden çıkarken basamakların gıcırtısını duyuyorlardı.

Jenny kaygıyla, "Bu akşam nerede kalacaksınız?" diye sordu. "Dün adresini aldıkları şu otelde değil herhalde?"

"Oh..." dedi Jacques gevşekçe, "Bana adımı kara listeye alma onurunu vermiş olacaklarını sanmıyorum..." Genç kızın kaygıyla baktığını görerek:

"Kaldı ki, içinizi rahat tutun, Liébaert'de boy göstermeye niyetim yok. Çantamı bu sabah Mourlan'ın evine bıraktım. Başımı derde sokabilecek kâğıtlar ise size bıraktığım pakette."

"Evet" dedi Jenny ona bakarak. "Evde hiçbir tehlike yok sizin için."

Jacques ayakta duruyordu. Bir çay söyledi. Ama Jenny'ye çayı getirmelerini bekleyemedi.

"Rahat mısınız? Ben *L'Huma*'ya döneceğim... Yerinizden kımıldamayın..."

Genç kız sıkıntılı bir sesle, "Geri geleceksiniz değil mi?" dedi; birden korkuya kapılmıştı, üzüntüsünü anlamasın diye önüne baktı. Elinin üstünde Jacques'ın elini duydu. Bu sessiz sitem yüzünü kızartmıştı. "Şaka ediyorum... Haydi gidin... Beni düşünmeyin..."

Jenny yalnız kalınca getirilen çaydan bir iki yudum içti... Papatya kokulu acı bir içitti bu. Sonra fincanı iterek dirseklerini soğuk mermere dayadı.

Ardına kadar açık pencereden sokağın gürültüsüyle birlikte içeri dolan göz kamaştırıcı bir ışık aynalarda, bardak raflarında, bakır çubuklarda, akaju tezgâhta hareleniyordu. Tezgâhın arkasında bütün bu yansımalar arasında kahveci, bir kaynak suyu şırıltısıyla, sürahileri ovarak yıkıyordu. Masaların üstünde gazeteler vardı. Jenny bir şey düşünmeden çevresine bakınıyordu. Vakit ilerliyordu. Yorgun beyninde, çocukça saplantılar, karanlık düşünceler, birdenbire beliren korkular hayaletler gibi geçip gidiyordu. Yanı başındaki bir iskemlenin üstünde dertop olup yatan bir tekir kedinin üstünde dikkatini toplamaya çalışmaktaydı. Uyuyor muydu bu kedi? Gözleri kapalıydı ama kulakları kımıldanıyordu. Uyuma isteğiyle bütün vücudu kasılmış gibi bir hali vardı. O da şu büyük korku havasının etkisinde miydi yoksa? Kıvrılmış pençelerinin gevşek bir durumu vardı, ama yapmacık gibiydi bu. Uyuyor muydu? Uyur gibi mi yapıyordu yoksa? Ama kimi aldatmak için? Kendi kendisini belki de?.. Ortalığa akşamın gölgeleri çökmeye başlamıştı. Zaman zaman içeri giren birtakım adamlar, işçiler, kahveciye ahbapça bir göz atarak salondan geçip asma kata çıkıyorlardı. Bunlar oranın kapısını açar açmaz,

bağrışmalar, tartışanların sesleri bir an dışarının gürültülerine karışıyordu.

"İşte geldim!"

Jenny ürperdi. Jacques'ın geldiğini görmemişti. Genç kızın yanına oturdu. Alnında ter damlacıkları parlıyordu. Başının sert bir hareketiyle, alnına dökülen saçını geri attı ve mendiliyle yüzünü sildi.

"Bütün bu kargaşa arasında, iyi, çok iyi bir haber var. Alman sosyal-demokratlarından..." dedi yavaşçacık. "Brüksel'den telefonla bildirildi. Mücadeleden vazgeçmiyorlar! Tersine! Jaurès'in hakkı var: Bizim kardeşlerimiz bu insanlar, gevşemezler! Orada onlar da bizim gibi kaygılar içindeler. El birliğiyle hareket edebilmek için her zamankinden daha sıkı bir temas kurmaktalar. Almanya'daki sıkıyönetim yüzünden onlarla aramızda iletişim çok güç olacak. Bunun için bize Brüksel'den Hermann Müller adında bir delege gönderiyorlar; buraya yarın gelecek, şüphesiz geniş yetkiler olacak elinde. Fransız sosyalistleriyle birlikte, savaşı isteyen güçlere karşı daha geniş ölçüde bir eyleme girişme konusunda anlaşacağı sanılıyor. Anlıyorsunuz değil mi? *L'Huma*'da herkesin umudu bu umulmadık görev üstüne, Müller'le Jaurès'in –iki emekçi sınıfının– bu en son buluşması üzerine toplanmış bulunuyor. İkisi arasında şüphesiz çok kesin kararlara varılacak! Stefany'ye göre en azından, iki ülkede işçi sınıfının büyük çapta ayaklanmasının örgütlenmesi söz konusu olacaktır. Çoktan olmalıydı bu, ama hiç de geç kalınmış sayılmaz. Genel grevle hâlâ başarıya ulaşılabilir!"

Çabuk çabuk, titrek bir sesle konuşuyordu, ateşli hali genç kızı da sarıyordu.

"Jaurès yarın müthiş bir yazı yayımlamaya karar verdi... Zola'nın 'Suçluyorum'una benzer bir şey."

Aslında Gallot'nun sekreteri Pagès'in yaptığı bu benzetmenin genç kızın zihninde belirgin bir düşünce yaratmadığını, belirsiz bir şeyler sorar gibi bakışından anladı. Bir an hâlâ kendisiyle Jenny'yi ayıran şeyleri derin bir acıyla duydu.

Jenny safça, "Jaurès'le mi konuştunuz?" diye sordu.

"Hayır bugün konuşmadım. Ama gazeteden ayrılışı sırasında Pagès'le merdivendeydim. Her zamanki gibi bir küme dost sarmıştı çevresini. Onlara şöyle dediğini duydum: 'Bütün bunlardan söz edeceğim yarınki yazımda, göreceksiniz! Tüm sorumluları açığa vu-

racağım. Bu sefer bütün bildiklerimi söylemek istiyorum...' İnanın bana, gülüyordu sanıyorum bu ilginç adam. Evet gülüyordu. Kendine özgü bir gülüş, iyi olan bir gülüş, sağlıklı bir gülüş... Bundan sonra da şöyle dedi: 'Ama önce gidip yemek yiyelim; şuracıktaki Albert'in yerinde...'"

Jenny dikkatle bakarak susuyordu.

"Hoşunuza gider miydi onu yakından görmek?" diye Jacques sordu. Gelin *Croissant*'da bir şeyler yiyelim. Size gösteririm onu... Acıktım... Bizim de yemek yemeye hakkımız var!"

LXIII

Saat dokuz buçuğu geçiyordu. Gediklilerinin çoğu lokantadan ayrılmışlardı. Jacques ile Jenny sağ taraftaki tenha bir yere oturdu.

Jaurès ve dostları giriş kapısının solunda, birkaç masa yan yana getirilerek uzatılmış bir masada oturuyorlardı, Montmartre Sokağı'nın hizasındaydı bu masa.

"Onu gördünüz mü?" dedi Jacques. "Ortadaki iskemlede oturuyor, sırtı pencereye dönük. Bakın, lokantacı Albert ile konuşmak üzere yanına döndü."

"Pek öyle kaygılı görünmüyor" dedi Jenny, bunu Jacques'ın pek hoşuna giden şaşmışçasına bir sesle söylemişti; genç kızın dirseğini tutup hafifçe sıktı.

"Yanındakileri de tanıyor musunuz siz?"

"Evet, Jaurès'in sağındaki Philippe Landrieu. Solundaki şişman adam Renaudel. Renaudel'in karşısında oturan Dubreuihl. Onun yanındaki de Jean Longuet."

"Ya şu kadın?"

"Mme Poisson sanıyorum. Landrieu'nün karşısında oturan adamın karısı. Onun yanındaki de Amédée Dunois. Bunun karşısında oturanlar Renault kardeşler. Az önce gelip de masanın yanında ayakta duran Migue Almereyda'nın dostlarından. *Bonnet Rouge*'un yazarlarından. Adını unuttum..."

Bir çatırtı, patlayan bir otomobil lastiğinin sesi duyuldu; birden Jacques'ın sözünü kesti bu ses. Bunun ardından ikinci bir patlama ve kırılan camların çatırtısı. Dip taraftaki bir ayna çatırtıyla parçalanmıştı.

Bir an bir şaşkınlık, sonra kulakları sağır eden bağrışmalar. Bütün salondakiler ayağa kalkmış, kırılan aynaya bakıyorlardı.

"Aynaya ateş ettiler!"

"Kim?"

"Nereden?"

"Sokaktan!"

İki garson fırlayıp kapıya doğru koştu, dışarıdan bağrışmalar geliyordu.

İçgüdüyle Jacques ayağa fırlamış, Jenny'yi korumak için kolunu uzatırken gözleriyle Jaurès'i arıyordu. Bir anda gözüne çarptı: Şef'in çevresinde dostları ayağa kalkmışlardı, yalnız o, çok sakin, yerinde oturuyordu. Jacques yerde bir şey arıyormuş gibi eğildiğini gördü. Sonra, görmez oldu.

O anda, lokantacının karısı Mme Albert koşarak Jaurès'in masasının önünden geçti.

"Jaurès'e ateş etmişler!"

"Olduğunuz yerde kalın" diye Jacques Jenny'nin kulağına fısıldadı, oturtmak için de eliyle omuzundan bastırdı.

Hemen, soluk soluğa seslerin yükseldiği, Şef'in masasına doğru koştu: "Çabuk bir doktor!", "Polis çağırın!" Ellerini, kollarını sallayarak Jaurès'in arkadaşlarının çevresini saran bir sürü insan yaklaşmasına engel oluyordu. Önüne gelenleri iterek kendine yol açan Jacques, masanın çevresinden dönüp salonun köşesine ulaştı. Eğilen Ranaudel'in sırtının kenarından, kadife kaplı kanepeye uzanmış birinin vücudu görülüyordu. Ranaudel doğrulup kıpkırmızı kana bulanmış bir peçeteyi masanın üstüne fırlattı. O zaman Jacques, Jaurès'in yüzünü, yarı açık ağzını, alnını, sakalını gördü. Bayılmış olmalıydı. Sararmıştı, gözleri kapalıydı.

Yemek yiyenlerden biri –kuşkusuz, doktordu– çemberi yardı. İşinin eri biri gibi Jaurès'in kravatını çözdü, yakasını açtı, sarkan elini tutup nabzını yokladı.

Birkaç kişi gürültüyü bastıran bir sesle, "Susun!", "Ses çıkarmayın!" diye bağırdı. Bütün gözler, Jaurès'in bileğini tutan bu tanınmayan adama çevrilmişti. Adam bir şey söylemiyordu. Öne doğru eğilmiş, yüzünü görünmeyen varlıkları gören biri gibi kornişe doğru çevirmişti, gözkapaklarını kırpıştırıyordu. Duruşunu değiştirmeden, kimseye bakmadan ağır ağır başını salladı.

Meraklılar akın akın sokaktan kahvenin içine doluyorlardı. M. Albert bağırdı:

"Kapıyı kapatın! Pencereleri kapatın! Kepenkleri indirin!" Bir itiş kakış Jacques'ı salonun ortasına kadar geriletti. Dostları, Şef'in vücudunu kaldırarak ivedilikle birleştirilen iki masanın üstüne yatırdılar. Jacques görmeye çalışıyordu. Ama yaralının çevresinde gittikçe artan bir kalabalık vardı. Yalnız, masanın üstündeki beyaz mermerin bir köşesi ve dikilmiş iki kocaman, tozlu taban görüyordu.

"Doktora yol verin!"

André Renoult bir doktor bulup getirmişti. İki adam, kalabalığa daldılar, birikenlerin çemberi lastiktenmiş gibi hemen kapanıverdi. "Doktor... Doktor..." diye fısıldaşmalar oldu. Uzun bir dakika geçti. Ortalığa kaygılı bir sessizlik çökmüştü. Bütün bu eğilen insanların enselerinden bir ürperti geçti. Jacques oradakilerin şapkalarını çıkardıklarını gördü. Boğuk bir sesle söylenen tek bir sözcük ağızdan ağıza dolaştı: "Öldü... Öldü..." Jacques yaşlı gözleriyle Jenny'den yana baktı. Genç kız ayakta, hemen sıçrayıp koşmak için işaret bekliyordu. İnsanların arasından sıyrılarak Jacques'ın yanına kadar geldi, bir şey söylemeden, koluna girdi.

Birkaç polis lokantaya girip içerisini boşaltmaya başladı. Jacques'la Jenny akıntıya kapılıp itip kakılarak, birbirlerine sıkı sıkıya sokularak kapıya doğru sürüklendi.

Kapıdan dışarıya çıkacağı sırada, polislerle konuşan biri içeri girmeyi başardı. Jacques, Jaurès'in dostu olan sosyalist Henri Fabre'ı tanıdı. Yüzü sapsarı kesilmişti, kekeleyerek, "Nerede? Hastaneye mi götürdüler?" diye soruyordu.

Kimse yanıtlamaya cesaret edemedi. Biri, çekingence bir el hareketiyle salonun dip tarafını gösterdi. Bunun üzerine Fabre döndü: Çiğ bir ışık boş bir alanın ortasında, mermerin üzerine serilmiş, morgdaki bir cesedi andıran bir siyah giysi yığınını aydınlatmaktaydı.

Dışarıda hemen kendiliğinden oluşuveren bir düzenleme ekibi, binanın önüne toplanıp yolu tıkayan kalabalığı dağıtmaya çalışıyordu.

Jacques polislerle tartışan Jumelin ile Rabbe'ı gördü. Koluna sımsıkı sarılan Jenny'yi çekerek onlara yaklaştı. Gazeteden geliyorlardı. Olay sırasında burada değillerdi. Bununla birlikte adamın sokaktan, açık pencereden yakından ateş ettiğini, sokaktan geçenlerin kısa süren bir kovalamadan sonra adamı yakaladıklarını öğrendi.

"Kimmiş? Nerede şimdi?"

"Mail Sokağı'ndaki karakolda."

"Gelin" dedi Jacques, Jenny'yi kolundan çekerek.

Polis karakolunun önünde bir kalabalık toplanmıştı. Jacques boşuna basın kartını gösterdi, kimseyi sokmuyorlardı içeriye. Tam oradan ayrılacakları sırada, Cadieux şapkasız, koşarak karakoldan çıktı. Önünden geçerken Jacques onu kolundan yakaladı. Cadieux dönüp baktı, Jacques'ı tanımadı önce (oysa az önce *L'Humanité*'nin önünde konuşmuşlardı) dalgın bakışlarla süzdü: "Siz miydiniz Thibault?" diye mırıldandı... "İşte ilk kan döküldü... İlk kurban... Bakalım sıra kimde?"

"Katil kim?" diye Jacques sordu.

"Bilinmeyen biri. Adı Villain. Gördüm onu. Genç bir adam, yirmi beş yaşında gibi."

"Ama neden Jaurès? Neden?"

"Bir bağnaz milliyetçi, şüphesiz! Delinin teki..."

Cadieux kolunu Jacques'ın elinden kurtarıp koşarak gitti.

Jacques, "Oraya dönelim" dedi.

Jacques'ın koluna asılan Jenny, suskun ve gergin, ona ayak uydurarak yürümeye çalışıyordu.

Jacques eğilerek:

"Yoruldunuz... Rahatça, bir yerde otursanız? Sizi almaya gelirdim..."

Heyecandan, yorgunluktan hasta gibiydi genç kız. Ama böyle bir anda birbirinden ayrılmak... Yanıt verecek yerde Jacques'a daha çok sokuldu. Jacques diretmedi. Böğründeki bu canlı ılıklık, kederini yenmeye çalışmasına yardım ediyordu. O da yalnız kalmaya hiç niyetli değildi.

Ağır bir hava vardı o gece. Kötü bir asfalt kokusu yayılıyordu. Montmartre Sokağı'nın çevresindeki yollar yayalarla dolmuştu. Arabaların gidiş gelişi durmuştu. Pencerelerden küme küme insanlar sarkıyordu. Hiç tanışmayan kimseler, geçip giderken, "Jaurès öldürüldü!" diyorlardı birbirlerine.

Bir polis kordonu *Croissant*'ın önünü epeyce boşaltmıştı ve bir elektrik akımı hızıyla yayılan haber üzerine bulvardan boşanan kalabalıkların ilerlemesine engel olmaya çalışıyordu.

Jacques ile Jenny kavşağa vardıkları sırada, bindirilmiş bir jandarma birliğinin Saint-Marc Sokağı'ndan geldiği görüldü. Jandarma-

lar önce Victoires Sokağı'ndan Borsa Sokağı'na kadar yolu açtı. Daha sonra yayılarak, atlarını sürerek kalabalığı evlere kadar geriletti. Kargaşadan yararlanan –ürkenler, yan sokaklara dolup uzaklaşıyordu– Jacques'la Jenny ilk sıraya kadar sokulabildi. Gözlerini, kepenkleri indirilmiş kahveye dikmişlerdi. Polislerin koruduğu ve yalnız polislerin girip çıkması için açılan kapının aralığından salonun çok aydınlatılmış olduğunu gördüler.

Birbiri ardından iki taksi, birçok flamalı kapalı otomobil polis kordonundan geçti. Arabalardan inenler, düzeni sağlamakla görevli teğmenin selamını alarak telaşla kahveden içeriye girdi, kapı arkalarından hemen yine kapandı. Gelenleri tanıyanlar "Polis müdürü... Doktor Paul... Seine Valisi... Cumhuriyet savcısı..." diye mırıldanıyorlardı.

Sonra da Victoires Sokağı'ndan keskin sesli çıngırağını durmadan çalan, küçük bir at koşulmuş bir cankurtaran arabası gelmekteydi. Ortalığa biraz sessizlik çöktü. Polisler arabayı *Croissant*'ın girişine soktular. Dört hastabakıcı arabanın kapısını açık bırakarak yola atıldılar ve lokantaya girdiler.

On dakika geçti.

Sinirli kalabalık meydanda ayak sürüyordu: "Ne halt karıştırıyorlar içeride?", "Keşif filan yapılması gerekir!"

Birden Jacques, Jenny'nin parmaklarının kolunda kasıldığını duydu. *Croissant*'ın kapısının iki kanadı ardına kadar açıldı. Herkes sustu. M. Albert kaldırıma çıktı. İçerisi kilise gibi ışıklar içindeydi. Siyah giysili insanlar kaynaşıyordu. Bunlar kenara çekilip bir çit oluşturarak sedyeye yol verdiler. Sedyenin üstüne siyah bir örtü örtülmüştü. Bunu açık başlı dört adam taşıyordu: Jacques bunları tanıdı: Renaudel, Longuet, Compère-Morel, Théo Bretin.

Meydanı dolduranlar bir anda şapkalarını çıkardılar. Bir binanın penceresinden çekingence bir ses gecenin içinde yükseldi: "Katile ölüm!"

Taşıyıcıların ayak seslerinin duyulabildiği sessizlik içinde, beyaz sedye ağır ağır kapıdan çıktı, kaldırımdan geçti, birkaç saniye sallandı, sonra birden arabanın içinde gözden kayboldu. İki adam hemen arabaya atladı. Bir polis arabacının yanına tırmandı. Sonra arabanın kapısının tok bir sesle kapandığı duyuldu. Bunun üzerine at yola koyuldu. Araba çıngırağını çala çala, çevresinde bir manga bisikletli polisle Borsa'ya doğru giderken, keskin çıngırak seslerini

bastıran boğuk ve coşkulu bağrışmalar duyuldu. Şimdi kederle daralan göğüslerden ve her yerden aynı zamanda, "Yaşasın Jaurès!..", "Yaşasın Jaurès!..", "Yaşasın Jaurès!.." haykırışı yükseldi.

"Şimdi *L'Huma*'ya kadar gitmeye çalışalım" diye fısıldadı Jacques.

Ama, çevrelerindeki kalabalık kımıldamıyordu yerinden. Bütün gözler, polis korumasındaki binanın bu karanlık cephesinin esrarını çözmek istercesine oraya dikilmişti.

"Jaurès öldü!" diye Jacques mırıldandı bir an durduktan sonra, "Jaurès öldü. İnanamıyorum bir türlü... Hele bunun doğuracağı sonuçları düşünemiyorum, ölçemiyorum..."

Yavaş yavaş insan yığınının oluşturduğu sıralar gevşemeye başladı, artık hareket etmek olanaklıydı.

"Gelin."

Croissant Sokağı'na nasıl ulaşmalıydı? Yol kavşağını kapatmış olan insan seddini yarmayı düşünmek boşunaydı. Montmartre yoluyla da oraya varılamazdı.

"Engelin arkasından dönelim" dedi Jacques, "Faydeau Sokağı'ndan ve Vivienne Pasajı'ndan!"

Pasajdan daha yeni çıkıp Montmartre Bulvarı'nın kalabalığına varmışlarken, karşı koyulmaz bir insan akını ikisini de sarstı, sürükledi.

Gösterilerin tam ortasına düştüler: Dalgalar halinde bütün yolları kaplayarak ilerleyen aşırı milliyetçi gençler ellerindeki bayrakları sallıyor ve avazları çıktığı kadar bağıra bağıra *La Marseillaise*'i söylüyor, Poissonière Bulvarı'ndan akıp gelerek önlerine çıkan her şeyi geri sürüyorlardı.

"Kahrolsun Almanya!.. Kaiser'e ölüm!.. Doğru Berlin'e!"

Heyecanlanan Jenny dengesini yitirmekte olduğunu hissetti. Kendisini Jacques'tan koparıp ayıracaklar, ayaklar altında çiğneyecekler gibi bir duygu vardı içinde. Büyük bir korkuyla haykırdı. Jacques bu sırada kolunu genç kızın beline dolayıp kuvvetle kendine çekiyordu. Onu kapalı bir arabanın kapısına kadar iterek götürmeyi başardı. Bir sürünün ayak sürtmesini andıran yürüyüşünden havaya dağılan tozlarla gözleri buğulanan, bağırıp çağıran bu kalabalıktaki insanların çılgınca yüzüne bakışlarından, bu keskin haykırışlardan, marşlardan kulakları duymaz olan Jenny hemen, elini uzatsa tutabileceği kadar yakında, bir bakır kapı tokmağı gördü. Bütün gücünü toplayarak kolunu uzattı ve kendisine bir kurtuluş gibi görünen bu

tokmağa yapıştı. Tam vaktinde yapmıştı bunu: Bayılacak gibiydi, gözlerini kapadı, kasılan parmaklarıyla bakır tokmağı sıkıyor ve hiç bırakmıyordu. Jacques soluk soluğa kulağına eğilip "Sıkıca tutunun bana... Korkmayın... Sizi tutuyorum..." dedi.

Birkaç dakika geçti. Jacques'a, nihayet, kargaşa uzaklaşıyor gibi geldi. Jenny gözlerini açınca Jacques'ın gülümsediğini gördü. İnsan seli önlerinden, aralıklarla ağır ağır akıp gidiyordu bağrışmadan: Bunlar göstericilerden çok meraklılardı. Genç kızın bütün vücudu hâlâ titriyor, güçlükle soluk alabiliyordu.

"Cesaret" diye mırıldandı Jacques. "Görüyorsunuz ya bitti..."

Jenny eliyle alnını sildi, şapkasını düzeltti, başındaki tülün yırtılmış olduğunu gördü. Sersemlemişti. "Anneme ne diyeceğim?" diye düşündü.

"Şuradan çıkmaya çalışalım" dedi Jacques. "İlerleyecek kadar güç buluyor musunuz kendinizde?"

En iyisi akıntıyı izlemek ve bir yan sokağa sapıp buradan kurtulmaktı. Jacques *L'Humanité*'ye gitmekten vazgeçti. Elinde olmadan kısa süren bir öfke duydu böyle yaptığı için. Ama o akşam yüreğinde büyük bir yükümlülük duyuyordu: Zayıf bir varlık, son derece değerli bir insan ona emanet edilmişti. Jenny'nin sinirsel direncinin son haddine geldiğini anlıyordu. Şimdi onu Observatoire Caddesi'ne götürmekten başka bir düşündüğü yoktu. Genç kız, Jacques'ın destek olup götürmesine bıraktı kendini. Cesurluk taslamıyor, "Beni düşünmeyin artık" da demiyordu. Bütün ağırlığıyla kendini Jacques'ın koluna bırakmıştı. Bu da, istemediği halde, ne kadar bitkin olduğunu gösteriyordu.

Yolda bir taksiye rastlayamadan, kısa adımlarla Borsa Meydanı'na geldiler. Kaldırımlar ve yol yayalarla dolmuştu. Bütün Paris dışarı uğramıştı sanki. Sinemalarda, filmin tam ortasında, cinayet haberi perdeye yansıtılmış, her yerde, filmlerin gösterilmesi ertelenmişti. Yanlarından geçip gidenler yüksek sesle konuşuyor, hep aynı şeyleri söylüyorlardı. Jacques geçerken, böyle kopuk kopuk konuşmaları yakalayabilmişti: "Kuzey Garı'nı ve Doğu Garı'nı bu akşamdan beri asker işgal etti", "Ne bekliyorlar?..", "Neden hâlâ seferberlik ilan edilmedi?..", "Hani şu bulunduğumuz noktada... Mucize gerekir bir şeyler...", "Charlotte'a telgraf çektim yarın çocuklarla gelmesi için...", "Ona dedim ki, 'Hanımefendi! Eğer yirmi iki yaşında bir oğlunuz olsaydı böyle konuşmazdınız!'"

Gazete satıcıları kalabalıkların arasında dolaşıyordu.

"Jaurès suikastını yazıyor!" diye bağırarak...

Borsa Meydanı'nda duran hiçbir araba yoktu. Jacques Jenny'yi bir kapının kenar taşı üzerine oturttu. Kendisi de başı eğik, ayakta duruyordu yanında. Yeniden, "Jaurès öldü" diye mırıldandı. Şunları geçiriyordu zihninden: "Kim kabul edecek yarın Alman delegeyi? Ve kim şimdi bizi savunacak? Yalnız Jaurès'ti kendisini hiç umutsuzluğa kaptırmayan... Hükümetin susturamadığı tek adamdı o. Belki de hâlâ seferberliği durdurabilecek tek kişiydi..."

Telaşlı insanlar pencerelerinden kaldırıma ışık serpilen postaneye giriyorlardı. Fontanin'in intihar ettiği akşam, Daniel'e buradan telgraf çekmişti; Jenny'yi yeniden gördüğü akşam... On beş gün olmamıştı bile!..

Gazete kulübelerinin duvarına asılı gazetelerin son baskılarında şu tehlike haberini veren manşetler okunuyordu:

"*Tüm Avrupa silahlandı...*" "*Durum saatten saate kötüleşiyor...*" "*Bakanlar, Almanya'nın kışkırtıcı girişimlerine karşı kararlar almak üzere Elysée'de toplandılar...*"

Önlerinden yalpa vurarak geçen bir sarhoş, ağzından şarap kokusu saçılarak bağırıyordu: "Kahrolsun savaş!" Jacques, bu haykırışı o akşam ilk kez duyduğunu fark etti. Bundan bir sonuç çıkarmak çocukça olurdu. Bununla birlikte olay çarpıcıydı: Ne Jaurès'in ölüsü önünde, ne de bulvarlarda "Berlin'e" diye bağıran aşırı milliyetçilerin karşısında hiçbir isyan haykırışı duyulmamıştı. Oysa daha önceki gün bütün sokak gösterilerinde yükseliyordu bu sesler.

Meydanın öte yanından boş bir taksi geçti. Arabaya seslenenler vardı. Jacques koşup basamağına atladı, Jenny'nin önüne getirdi.

Arabaya bindiler, hiç konuşmadan birbirine sokularak oturdular. İkisi de bir kazadan kurtulmuşçasına derin bir üzüntü ve sarsıntı içindeydi. Şimdi bu araba onları düşman bir dünyadan uzaklaştırıyordu. Jacques Jenny'yi kollarının arasına almıştı, kuvvetle sarılıyordu ona. Çok yorgun olduğu halde, acayip bir heyecan, her zamankinden daha şiddetli bir yaşama zevki duyuyordu. Jenny onun kulağına, "Jacques, geceyi nerede geçireceksiniz?" diye fısıldadı ve hemen önceden hazırlanmış bir cümleyi okur gibi, "Eve gelin. Orada hiçbir tehlike yok sizin için. Daniel'in divanına uzanır, dinlenirsiniz."

Jacques buna hemen yanıt vermedi. Parmaklarının arasında genç kızın elini ovuşturuyordu. Bu el her zamanki gibi sadece dirençsiz ve yumuşak değil yakıcı, sinirliydi, canlı ve okşuyor gibiydi Jacques'ın elini.

Jacques sadece, "Gelirim" dedi.

Birkaç saniye sonra –kapıcı kulübesinin önünden geçerken, merdivenin aşağısında adımlarını kendiliğinden yavaşlattığını hissetti– durumun bilincine vardı ve Jenny'nin ona ne büyük güven ve sevgi beslediğini kavradı: genç kız Paris'te yalnızdı ve Mme de Fontanin'in de Daniel'in de bilgisi olmadan geceyi evinde geçirmesini öneriyordu... Kendisinin bundan duyduğu sıkıntıyı, Jenny'nin bir bunalım olarak duymuş olacağını düşündü. Yanılıyordu: Genç kız iyice düşündükten sonra, iyi olduğuna hükmettiği şeye uygun olarak ve hiçbir kaygıya kapılmadan hareket etmişti. Polislerle karşılaştığından beri Jacques için endişeleniyordu. Onun, evlerine gelmeye razı olacağı umudunu zihninden atamamıştı. Şimdi bu tasarı –ki bir hafta önce düşünülemez gibi görünürdü kendisine– o kadar zihnine saplanmıştı ki bunun ne denli aşırı bir cesaret olduğunu fark edememişti; sadece, bu kadar çabuk kabul ettiği için minnet duyuyordu.

Eve girer girmez şapkasını, ceketini kararlılıkla çıkarttı, hemen işe koyuldu. Yorgunluğunu duymaz olmuş gibi görünüyordu. Çay yapmak, kardeşinin odasını düzeltmek, divana örtü sermek istiyordu.

Jacques buna karşı çıktı. Sonunda, genç kızı bileklerinden yakalayarak zorla durdurdu. "Bütün bunlardan vazgeçerseniz beni memnun edersiniz" dedi gülümseyerek. "Neredeyse saat sabahın ikisi olacaktı. Altıda gideceğim. Şuraya elbisemle uzanırım. Kaldı ki uyuyabileceğim de şüpheli."

Jenny, "Hiç olmazsa üstünüze bir battaniye vereyim" diye yalvardı.

Jacques genç kızın yastıkları yerleştirmesine, bir gece lambasının fişini prize geçirmesine yardım etti.

"Şimdi" dedi, "sizi düşünmeliyiz. Benim burada olduğumu unutun... derin derin uyuyun... Söz mü?"

"Yarın sabah" diye Jacques sözünü sürdürdü. "Sizi uyandır-

mamak için gürültü etmeden çekilip giderim. Sizin, dinlenmiş olarak çok geç kalkmanızı istiyorum... Kim bilir yarın ne olacak?.. Yemekten sonra yine gelir size haber getiririm."

Jenny yeniden kabul ettiğini gösteren bir hareket yaptı.

"İyi geceler" dedi Jacques.

Ayakta, onca ışıklı anılarla dolu olan bu odada, genç kızı çok temiz duygularla kucakladı. Göğüs göğüseydiler. Jacques genç kızı biraz daha kendine çekerken Jenny azıcık dengesini kaybetti; dizleri birbirine değdi. İkisi de aynı çalkantıları duydular içlerinde, ama bunun ne olduğunu yalnız Jacques anladı.

"Sıkın beni kollarınızın arasında" dedi Jenny. "İyice sıkın... daha kuvvetle..."

Kollarını Jacques'ın boynuna dolamış, birden ihtirasla, bir çeşit sarhoşlukla öpüyordu onu. Safça atılganlığıyla Jacques'tan daha ihtiyatsız davranıyordu. Onu yatağa doğru bir adım geri iten o oldu. Kollarını gevşetmeden yatağa düştüler.

"Sarılın bana kuvvetle" diye tekrarladı Jenny. "Daha kuvvetle... çok daha kuvvetle..." Heyecanını anlamasın diye kolunu masaya uzattı ve lambayı söndürdü.

Jacques kendine hâkim olmaya çalışıyordu ama şimdi Jenny'nin, kendi odasına gitmeyeceğini, bu gece artık birbirlerinden ayrılmayacaklarını anlıyordu. "Biz de..." dedi içinden, "biz de hep başkaları gibi..." Bu düşünce birden zihninden bir şimşek hızıyla geçti. İsteğine hafif bir burukluk, bir çeşit keder ve korku karışıyordu. Soluk soluğa, sessizce, suç ortağı olan karanlıkta genç kızı kucakladı.

Birden bir titreme sardı vücudunu, soluğunu kesti, hareketsizleştirdi. Sonra vücudu gevşedi, soluğu yeniden yerine geldi. Biraz utançla karışık bir kurtulma duygusu, derin bir keder, yalnızlık izlenimiyle kendine geldi.

Hiçbir şey düşünmeden, bütün benliği sevgisinin ateşinde erimişçesine Jenny, Jacques'm kollarının arasında çırpınıp duruyordu. Hiçbir şey düşünmüyor gibiydi. Bu nefis anın hiç bitmemesi dileği vardı içinde. Yanağını Jacques'ın ceketine yaslamış, kendisininkine bu kadar yakın bu yüreğin vuruşlarını, sanki hiç duyulmamış bir şey gibi dinliyordu. Açık pencereden beyazımtırak bir aydınlık odayı gerçek dışı bir sise boğuyordu ve bu hava içinde duvarlar, eşyalar mat ve katı her şey birden saydamlaşıvermişti. Ay ışığı mıydı bu? Yoksa tanyeri mi ağrıyordu? Uyumak... Birlikte yaşadıkları kor-

ku ve heyecan dolu saatlerden sonra birbirlerinin kolları arasında uyumada bir ödül tadı vardı.

Uykuya dalan önce Jacques oldu. Son bir öpücük sırasında Jenny onun anlaşılmaz bir şeyler mırıldandığını duydu. Sonra anlatılmaz bir heyecanla, sevgilisinin kendisine yaslanarak uyuduğunu hissetti, mutluluğu daha çok anlamak için bir süre daha büyük yorgunluğa karşı direndi. Sonra onunla kucak kucağa uykuya gömülürken, uykudan çok ona kendini bırakıyormuş gibi tatlı bir duygu vardı içinde.

LXIV

Jacques Jenny'den önce uyandı. Gerçek yaşamı ağır ağır kavrarken sabah aydınlığında, heyecanların, yorgunlukların pek az bozabildiği bu tatlı yüzü dakikalarca, kendinden geçerek seyretti. Gevşek ağzında hemen bir gülümseyiş beliriverecekmiş gibiydi. Yanağının mat ve yumuşak pembeliği üzerine, bir suluboya lekesi gibi kirpiklerinin saydam gölgesi düşmüştü. Jacques dudaklarını değdirmek için kendini tuttu. Yavaşçacık divanın kenarına kaydı ve Jenny'yi sarsmadan ayağa kalktı.

Aynaya bakınca giysilerinin buruşukluğu, yüzünün solukluğu, karmakarışık saçları gözüne çarptı. Genç kıza bu halde görünmemek için hemen kapıya yürüdü. Bununla birlikte, çekilip gitmeden önce şöminenin üstündeki vazodan bir sarmaşık çiçeği alarak yatakta boş bıraktığı yere, bir veda işareti olarak bıraktı. Sonra sessizce odadan çıktı.

Saat yediyi geçiyordu. 1 Ağustos, Cumartesi'ydi o gün. Yeni bir ay başlıyordu, bir yaz ayı, tatil ayı. Ne getirecekti? Savaş mı? Devrim mi? Ya da Barış mı?

Hava güzel olacak gibi görünüyordu.

Montparnasse Bulvarı'nda *Closerie des Lilas*'nın yanında bir banyo olduğunu anımsadı.

Oraya girmeden önce birkaç gazete satın aldı.

Le Matin, *Le Journal* gibi, aralarında birçoğu tek yaprağa basılmıştı. Şimdiden savaş ekonomisi başlamıştı demek? Bunlarda, "Ne

olur ne olmaz..." diye, ilan edilecek seferberlik üzerine açık seçik ayrıntılı bilgiler veriliyordu.

L'Humanité'nin o günkü sayısı her zamanki gibi çıkmıştı. Siyah bir çerçeve içindeki sayfada cinayetle ilgili ayrıntılar veriliyordu. Jacques bunlar arasında M. Poincaré'nin, Jaurès'in dul eşine yazdığı mektubu okuyunca heyecanlandı: "... *Ulusal birliğin her zamankinden daha zorunlu olduğu böyle bir günde, size bildirmek isterim ki...*"

Jacques, Mme Jaurès'in seyahatte olduğunu biliyordu, sonra Jaurès'in arkadaşları da o gelmeden cenaze töreni için girişimde bulunmayı istememişlerdi. Mektup, Poincaré'nin kendisince ivedilikle basına iletilmişti. Hangi amaçla?

Viviani'nin imzasıyla yayımlanan Bakanlar Kurulu bildirgesinde duygulu bir dille Jaurès'in, "*Bu çetin günlerde, hükümetin yurtseverce eylemini kişiliğinin ağırlığıyla*" desteklediği söyleniyordu. Son paragrafta da gizli bir tehdit havası seziliyordu: "*Vatanın içinde bulunduğu bu ağır koşullarda hükümet, sükûnetin korunacağına, başkenti kargaşaya sürükleyecek sokak taşkınlıklarını kışkırtacak hareketlere katılmayacağı konusunda işçi sınıfının ve tüm halkın yurtseverliğine güvenmektedir.*" Hükümet ayaklanmalardan mı korkuyordu? Bir dedikodu yazarının anlattığına göre, Bakanlar Kurulu toplantısında cinayet haberi duyulur duyulmaz İçişleri Bakanı M. Malvy, derhal Elysée'den ayrılarak bakanlığına gitmiş ve polis müdürüyle bağlantı kurmuştu.

Bütün gazeteler bir buyruk almışçasına, ağız birliğiyle, beraberlik zorunluluğundan söz ediyor ve cinayetten yararlanıp "büyük Cumhuriyetçi'nin ölmeden önce hükümetin en korkunç varsayımları göz önünde tutarak alacağı zorunlu önlemleri" onaylayarak partisinde "örnek" oluşunu göklere çıkartırcasına övüyordu. Bu yorumları okurken insan Jaurès'in susturulmadan önce, sesini yalnız Fransa'nın milliyetçi politikasını desteklemek için yükselttiğini sanırdı.

Manevra çok ustaca ve haince tezgâhlanmıştı. Büyük hasım öldürülmüştü, şimdi ölüsünü ele geçirip onu bir hükümete bağlılık simgesi gibi göstermek ve başsız bırakılan sosyalizme karşı bir silah olarak kullanmak pek beceriklice bir buluş olacaktı. Jacques tiksintiyle, "İşi, devlet cenaze töreni yapmaya kadar vardıracaklar mı yoksa?" diye düşündü.

Banyonun buharıyla ıslanan bütün bu gazeteleri bir top yaparak öteye fırlatıp attı ve öfkeyle ılık suya daldı.

"Olaylara cepheden bak" dedi kendi kendine.

"Sözde vatanseverler" ordusu öyle bir hızla büyüyordu ki mücadele olanaksız görünüyordu. Gazeteciler, profesörler, yazarlar, bilginler, aydınlar, hepsi canı gönülden eleştirel bağımsızlıklarından vazgeçip yeni haçlı seferini vazediyor, kalıtsal düşman kinini körüklüyor, miskince boyun eğmeyi öğütlüyor, o saçma özveriye insanları hazırlamaya uğraşıyorlardı. Solcu gazetelerde daha düne kadar, üstünlüklerinin gücüyle, Avrupa devletleri arasındaki çatışmanın, aslında uluslararası alanda sınıf kavgasının yaygınlaşması, kazanç, rekabet, mülkiyet güdülerinin bir sonucu olacağını ileri süren halk önderleri şimdi, nüfuzlarını hükümetin hizmetinde kullanmaya hazır görünüyorlardı. Bunların arasından kimileri, utançlarından kekeleyerek üzüntülerini açığa vurmaktaydı: *"Yazık, rüyamız fazla güzelmiş..."* Ama hepsi teslim oluyor, hepsi ulusal savunmanın haklılığını savunuyor ve peşlerinden gelen işçileri vicdanları titremeden, insanları öldürme işine katılmaya kışkırtıyorlardı. Onların topluca çözülüverişleriyle, yurtseverlik yalanları almış yürümüştü. Onların bu tutumu, güvensiz yığınların yüreğindeki başkaldırma isteklerini de bir daha canlanmamak üzere yok ediyordu. Oysa Jacques için bu başkaldırma, barışı kurtarmak için tek umuttu.

"Ah" dedi içinden acı bir güçsüzlük duygusuyla, "oyun çok ustaca hazırlandı, savaş ancak halkın bağnazlaştırılmasıyla gerçekleşebilir. Önce insanların bilinçleri seferber ediliyor, ardından aynı insanları seferber etmek çok kolay. Bir mitingi anımsadı. Jaurès miydi? Ya da Vandervelde mi? Yoksa başka bir lider, kendisini yürekten bir güvenle dinleyen halka bir akşam kürsüden seslenirken devrimcinin bireysel davranışını bir benzetmeyle anlatmıştı: 'Deniz kıyılarında yaşayanlar babadan oğula her gün deniz kıyısına moloz boşaltırlar. Kabaran dalgalar çarpar bunlara. Dalgalar toz yığınlarını dağıtır. Ama dökülen her araba dolusundan ufacık bir taş tortusu kalır dalganın sürüklemediği ve bent yavaş yavaş yükselir! Ve bir gün gelecek mutlaka üst üste yığılan taşlar sağlam bir mendirek oluşturacak, öyle ki püskürtülen dalgalar yıkamayacaklar onu! Yeni bir toprak üzerinde gelecek kuşaklar zaferle ilerleyecekler...' Bu soylu benzetmeler o gün göstericileri çılgınca coşturmuştu! Ama" diye düşündü Jacques, "bugünkü azgın dalgalar karşısında bütün bu yetersiz çabalardan geriye ne kalacak?"

Hemen zayıflığından utanç duydu: "Başkaları gibi yapmamalı...

Umutsuzluğa düşüp dövüşten vazgeçmemeli! Her şey, en güçlülerin kavgadan vazgeçip şu masal karşısında boyun eğdikleri an bir daha düzeltilemez şekilde kötü olacaktır: Olayların kaçınılmazlığı düşüncesi. Olayları yapan biziz! Ne olursa olsun umutlanmak gerek! Ve de harekete geçmek! Telaş saçan telkinlere, yayılıp bulaşan panik havasına karşı dövüşmek! Hiçbir şey yitirilmiş değil henüz!"

Son derece yalnız hissediyordu kendini. Yalnızdı davasına bağlı olduğu için, içtenlikle inandığı için yalnızdı. Ama bu derin anlamlı yalnızlık koruyordu onu. Ne denli kederli olsa da haklı olduğunu biliyordu, doğruyu savunduğunu biliyordu. İnancını yadsımaya yanaşmayacaktı hiçbir zaman.

Jenny'nin yanına dönmeden *L'Humanité*'ye koştu.

Gazete binası bu sabah bir ölü evini andırıyordu.

Vakit erken olduğu halde merdivenlerde, koridorlarda, yüzlerinden derin acıları ve umutsuzlukları okunan militanlar gidip geliyorlardı. Katilin adı dudaklarda dolaşmaktaydı: Raoul Villain... Tanıyan yoktu. Dengesizin biri miydi? Milliyetçilerin adamı mıydı? Eline silahı kim vermişti? Karakolda, yaptığı iş üzerine hiçbir açıklamada bulunamamıştı. Cebinde bulunan bir kâğıtta şu gizemli satırlar okunuyordu: *"Vatan tehlikede, katilleri cezalandırmalı."*

Stefany de, gazetenin bütün öteki yazarları gibi geceyi ayakta geçirmişti. Yüzü mum rengini almıştı. Uykusuzluktan ve ağlamaktan yanan küçük kara gözlerini kırpıştırıp duruyordu.

On kadar sosyalist odasına dolmuştu. Hararetli bir tartışma vardı.

Denildiğine göre Alman elçisi M. de Schœn, Quai d'Orsay'de, inanılmaz bir girişimde bulunmaya kalkmıştı. Buna göre Fransa tarafsız kalmalı ve Rusya'ya askeri yardımda bulunmaktan vazgeçmeliydi. Almanya, Fransa'ya karşı savaşmama yükümlülüğünü üstlenecekti: Fransa bunun için tarafsızlığının güvencesi olarak, Almanya'nın Rusya'ya karşı savaşı sürdürdüğü sürece, Almanya'nın Toul ve Verdun kalelerini işgal etmesine razı olacaktı.

Az sayıda olmakla birlikte kimileri, Burot, Rabbe gibi, üstü kapalı biçimde, son andaki bu pazarlığın, ne de olsa, Fransa'ya çatışmaktan uzak kalma olanağını kazandıracağını ileri sürüyordu. Ama çoğu, oldukça umulmaz bir şekilde, Fransa-Rusya bağlaşıklığının savunucusu kesildi. Genç Jumelin, Jacques'a Manuel Roy'nın kızgınlığını anımsatan bir sesle buna şiddetle karşı çıktı:

"Böyle bir şey tarihte ilk kez Fransa'nın imzasına sadık kalmaması demek olur!"

Burot birden ayağa kalktı, "Özür dilerim" dedi. "Konuyu tümden saptırmayalım!.. Olayların akışına bakalım, devletlerin seferberliklerini karşılaştıralım tarihleri bakımından! Fransa'nın bütün çabalarına karşın, Rusların gizlice başlayıp uzun zamandan beri canla başla, inatla sürdürdükleri seferberlik hazırlıkları konusunda ne bildiğimiz sorusunu bir yana bırakıyorum; şu anda, hükümet kararnamelerinden başka bir şey üzerinde konuşmuyoruz. E, dinleyin öyleyse... Çar, önceki gün, Perşembe günü öğleden sonra *ukas*'ını* imza etti. Hem de Almanya'nın önceden ve açık seçik olarak, Rusya'nın seferberlik ilan etmesinin savaş demek olacağı yolundaki korkunç uyarısına karşın. Önceki gün *Perşembe*! Oysa Franz Joseph kararnamesini dün, *Cuma* günü öğleye doğru imzaladı. Sonra, yine dün, ama birkaç saat sonra Almanya *Kriegsgefahrzustand*'ı ilan ediliyordu ki bu, genel seferberliğe denk değildir. İşte olayların gerçeğe uygun oluş sırası... Bu da herkesin bildiği bir şey" dedi cebinden bir gazete çıkararak. "*Le Matin* gibi bir hükümet organının açık seçik yazdığına göre de Rusya, Avusturya'dan *önce* genel seferberlik ilan etmiştir. İşte durum ortada! Ve de önemli! Gelecekteki tarihçilerin gözünde bu başlıca savaş nedenlerinden olacak. Rusya'nın saldırgan bir devlet olduğu tartışılamaz bir olgu!.. İşte böylece..." diye bir an soluk aldıktan sonra sözcüklerini tartarak sözünü sürdürdü. "Ben de herhangi bir kimse kadar Fransa'nın onuru için kaygılanıyorum. Ama şuna inanıyorum ki durumun böylece saptanmasından sonra, yükümlülüklerini hiç de çiğnemiş olmadan, Fransa Rusya'ya yardımdan vazgeçebilir! Dahası saldırgan devletle dayanışmasından vazgeçmekle hükümetimiz parlak, yadsınamaz bir biçimde, hiçbir zaman savaş istemediğini kanıtlamış olur!"

Bir ara sessizlik çöktü ortalığa, sanki yeniden bir umut doğmuş gibiydi. Jumelin de verecek bir yanıt bulamıyordu. Ama yanıldığını kabul etmekten hoşlanmıyordu. Soruyu saptırdı:

"Fransa'nın imzaladığı yükümlülükler... Peki ama bu yükümlülüklerin ne olduğu biliniyor mu? Isvolski'nin etkisiyle, Poincaré'nin iki yıldır Fransa adına kabul ettiği yükümlülüklerin ne olduğunu doğru olarak kim biliyor?"

---

* Çar buyruğu, fermanı. (ç. n.)

"Peki ne yanıt verdi bakan?" diye sordu Jacques. "Schœn'ün önerisine elbet Dışişleri'nce bir 'tuzak' gözüyle bakıldı. Fransız diplomasisinin dilinden düşürmediği nakarat!"

"Tuzak değilse bile" diye, işlerin iç yüzünü bildiğini sanan Cadieux düzeltti, "en azından üstü kapalı bir kışkırtma: Bir tür ültimatom."

"Ne amaçla?"

"Ne amaçla olacak, Fransa'yı hemen yanıtlamaya zorlamak amacıyla! Herkes Alman Genelkurmayı'nın savaş planının, Fransa üzerinde kesin zafer kazanıldıktan sonra, bunun sağladığı olanakla Doğu cephesine dönmek olduğunu biliyor. Bundan dolayı Almanya, olabildiğince erken Fransa'ya saldırmaya önem veriyor. İşte bunun için, Almanya, Alman-Rus çatışması başlamadan önce Fransa'nın savaşa girmesini istiyor!"

Kısa bir süreden beri sabırsızlık belirtileri göstermeye başlayan Stefany, titreyen sesiyle tartışmayı kısa kesti:

"Yani hepiniz de, sanki savaş ilan edilmiş ya da edilmek üzereymiş gibi fikir yürütüyorsunuz! Hem de Fransız ve Alman sosyalistleri arasındaki bağlaşıklığın her zamankinden daha sıkı olduğu sırada; dahası, bu akşam aramızda bulunacak olan Müller'in gelişinin, acil ve kesin bir ortak eylemi düşünmemize olasılık verdiği anda!"

Hepsi sustu. Bir saniye kadar, Jaurès'in hayali odada dolaştı. Stefany'nin ağzından sanki Şef konuşuyordu. Şu andaki koşullarda, hükümetlere karşın, halklar arasında bir barış antlaşması imza edilmesi için resmen bir sosyal demokrat delegenin gönderilmesi, daha önce görülmemiş bir olaydı ve insan büyük bir umut beslemekte haklı değil miydi?

"İnce insanlar şu Almanlar!" diye bağırdı Jumelin. En karamsar düşüncelerden sonra böyle gençlik heyecanıyla açığa vurduğu inanç, genel şaşkınlığı çok iyi simgeliyordu.

Ranaudel'in içeriye girişi havayı değiştirdi.

Yüzü solgun ve şişti. Gözleri dalgındı. Geceyi arkadaşının ölüsünün başında nöbet tutarak geçirmişti.

Bu sabah, *L'Humanité*'nin ivedi çağrısıyla, Şef'in yitirilişinden sonra Parti'deki durumu incelemek üzere *Fédération Socialiste de la Seine* (Seine Sosyalist Federasyonu) yönetim kurulunun toplantısında bulunmak üzere gelmişti. Daha önce Stefany ile *Union des Syndicats*'nın (Sendikalar Birliği) çağrısı üzerinde konuşmak isti-

yordu. Marsilya'da, Toulouse'da, Bordeaux'da, Nantes'ta, Rouen'da, Lille'de, her yerde yeni gösteriler örgütlendiği konusunda haberler geldiğini söylüyor, yumruklarını sıkarak, "Henüz umutsuzluğa düşmemeli!" diye tekrarlıyordu.

Onları yalnız bıraktılar. Jacques, Gallot'yu görmek isteyip de odasında bulamayınca çekilip gitti. Jenny'nin yanına gitmeden, bakalım anarşist çevrelerde ne var diye *Libertaire*'e uğramak istedi.

Fakat, Dancourt Meydanı'nda Cauchois kardeşlere rastladı. Dülgerlik eden bu iki işçi sık sık *Libertaire*'e giderlerdi.

"Oradan geliyoruz" dediler. "Kimsecikler yok. Arkadaşlar gizleniyor. Polis peşlerinde. Göze çarpmak neye yarar ki?"

Jacques kısa bir süre onlarla yürüdü. Hiçbir hedefleri olmadan gidiyorlardı. Hiç yapmadıkları şeyi yaparak "bütün bu nedenlerle" işyerlerine gitmemişlerdi. İki kardeşten büyüğü, kızıl saçlı, çilli, kaba saba görünüşlü bir adamdı, ama o sabah gri mavi gözlerinde alışılmadık bir yumuşaklık vardı.

"Ne diyorsun sen şu savaş hazırlıkları için?" diye Jacques'a sordu.

"Umrunda mı onun, İsviçreli o" diye sözünü kesti küçük kardeşi. (İkiz olmadıkları halde tıpatıp benzeriydi ağabeyinin, ama bir mermer heykelin ilk, kaba yontusuna benzemesi gibi).

Jacques belirgin şeyler söylemeyi yararsız bulmuştu. "Hayır, doğru değil umurumda olmadığı" dedi üzülerek.

Kardeşlerin küçüğü, iyi niyetli:

"Elbet ama ne de olsa bizim gibi ateşin ortasında değil."

Hesapta olmayan o günkü tatili kutlamak üzere kafayı çekmiş olan büyük kardeş pek konuşkan görünüyordu:

"Bizim iş anlaşılır bir şey, ama gövdesinden başka bir şeyi olmayan dayanır... Laf arasında, demek istemiyorum ki insan inandığı düşünceler için kellesini vermekten kaçar. Ama şu sahte vatanseverlerin düşüncesi için değil elbet! Bundan hoşlanan varsa, varsın katılsın bu savaşa! Bizim vatanımız rahatça çalışabileceğimiz yer, öyle değil mi Jules?"

Küçüğü kuşkuyla ıslık çalmaya başladı.

"Peki ama?" diye Jacques sordu, "silah altına alırlarsa yine de... Sizler ne yapacaksınız?" (Kendi durumunu düşünüyordu. Antoine'ın, "Ne yapacaksın?" sorusuna verdiği yanıt çok içten-

likliydi. Bilmiyordu ne yapacağını. Direnecekti, umutsuzca. Ama nerede? Kiminle? Ve nasıl?.. Kaldı ki bunun üstünde düşünmeye de yanaşmıyordu: Zira bu şimdiden barışın gerçekleşeceğinden şüphe etmek olurdu.)

İki kardeşten küçüğü ağabeyine kaçamak bir göz attı. Onun gevezelik etmesinden korkuyormuş gibi, telaşla yanıtladı:

"Silah altına çağrılmamıza dokuz gün var. Bakalım ne olur."

Ama, ağabeyi kardeşinin açıklamasının farkına varmamıştı. Jacques'a doğru eğilip yavaş sesle:

"Saillavar'ı tanıyor musun? Hayır mı? Çiçekbozuğu biri. Port-Bou'lu bu Saillavar. Anlıyorsun ya! İspanyol sınırı... Buraları avucunun içi gibi bilir, bizim Ménilmuche sokaklarını bildiğimiz gibi..." Gizlice anlaşmışçasına göz kırptı: "Savaş çıksa bile, İspanya tarafsız kalır herhalde. Orada şu açık bir gerçek: Ekmeğini adam gibi kazanırsın... İş bulmak da güç olmayacak... Öyle değil mi Jules?"

Küçük kardeş, Jacques'ı süzüyordu. Mavi gözlerinde madensi bir parıltı belirdi:

"Kimseye söyleme sakın bunu..." diye homurdandı.

Jacques ikisinin de elini sıkarak, "Merak etme" dedi.

İki kardeş giderlerken, arkalarından bakan Jacques düşünceye daldı, olmaz, der gibi başını salladı.

"Yo, hayır, olmaz böyle şey... Bana göre değil... Tarafsız ülkeye kaçmak kabul edilebilir. Ama, başkaları acı çekerken 'Rahatça çalışmak ve 'ekmeğini kazanmak' içinse... Hayır!" Birkaç adım yürüdü, sonra yine durdu: "Peki ne olacak öyleyse?"

LXV

Anne kararlı adımlarla telefona gitti. Ahizeyi eline alırken şöyle düşünüyordu: "Ne budalayım ben. Saat on biri yirmi geçiyor, henüz hastanededir... Gidip oradan çıkarken karşısına çıkıversem mi? Orada kaçamaz benden."

O sabah için şoföre izin verdiği aklına geldi. Bir dakika bile yitirmeden –özellikle oturup beklememek için– hazır olur olmaz sokağa fırlayıp bir taksiye atladı.

"Sèvres Sokağı'na! Gelince size haber veririm."

Hastane kapıcısı, Doktor Thibault'nun çıktığını görmemişti. Anne, kaldırım boyunca sıralanmış otomobillere göz attı. Antoine'ın arabasını göremedi. Ama avluya bırakmış olabilirdi. Hem sonra sabahları her zaman kendi arabasıyla gelmezdi.

Yeniden taksinin içine girdi. Arabanın kapısından, büyük kapıdan girip çıkanları gözlemeye koyuldu. Saat on ikiye beş var... On iki... Hastanenin saati on iki kez vurdu. Hemen o anda, yakındaki kilisenin çanı yanıtladı bunu. Bir sürü görevli, hastabakıcı kaldırıma sökün etti.

Birden genç kadının alnı ter içinde kaldı. Yan sokağa açılan başka bir kapı olduğunu anımsamıştı. Telaşla arabadan indi. Kapıcıya, doktoru görürse bekletmesini söyleyerek yürüdü.

Kaldırım dardı, telaşla yürüyen insanlarla tıklım tıklımdı. Yolda da bir kamyon, otomobil akını: Kalabalık sokakların cehennem gürültüsü. Birden bir baş dönmesi hissederek durdu. Şakakları uğulduyordu. Gözlerini kapattı. İçinden, ölsem daha iyi diyordu soğukkanlılıkla. Ama birden kendini toparladı, bir uyurgezer gibi yürüyerek kapıya vardı, kapıcı kulübesinin önüne gelerek kapıcıya sordu. Doktor Thibault mu? Biraz önce hastaneden ayrıldı.

Yanıt vermedi, teşekkür bile etmeden, çılgın gibi kapı kemerinin altından dışarı çıktı. Ne yapacaktı şimdi? Bir kez daha Antoine'ın evine telefon etse miydi? (Bir gün önce, birkaç kez telefon etmişti. Bu sabah da. Tam da Antoine evinden henüz çıkmışken. Yani Léon böyle demişti. "Bu kadar erken mi?" diye sormuştu adama. Léon doğru söylemiş miydi? Saat yediyi çeyrek geçe?)

Dönüp kapıcı kulübesine girdi.

"Telefon edebilir miyim? Çok acele."

Hat çok yüklüydü. Beklemek zorunda kaldı. Sonunda konuşabildi.

"Beyefendi burada değil, beyefendi öğleyin yemeğe gelmeyeceğini söyledi" diye yanıt verdi Léon.

Léon çok donuk bir sesle konuşmuştu. Anne nefret ediyordu şimdi ondan. Bu nazik sese, sözcükleri uzatarak konuşmasına katlanamıyordu. Bu ses her zaman Antoine ile kendi arasına giriyordu. Çünkü telin bir ucundan dinlediği o direkt, canlı, adeta şehvetli teması engelliyordu bu ses.

Telefonu kapattı tek sözcük söylemeden, sonra kendini kaldırımda bulunca, "Ne olursa olsun! Gideceğim! Bana yalan söyleyip söylemediklerini anlarım" dedi kendi kendine.

Önce tuttuğu taksiyi bulması gerekiyordu. Kalabalık arasından sıyrılarak koşmaya başladı. İçini alt üst eden bu tutkuya karşı koyamadığı için de çok öfkeliydi.

"Üniversite Sokağı 4 numaraya."

Daha uzaktan binanın yeni cephesini, perdeleri, araba kapısını görür görmez, birden büyük bir korkuya kapıldı; eli ayağı kesildi. Tam sofradayken rahatsız edilen Antoine'ın, holün ötesinden peçetesi elinde, asık suratla kendisine doğru gelişini gözünün önüne getirdi. Ne diyecekti ona? "Seni seviyorum Tony" mi? Birden, onun çatık kaşlarını, çenesini, pek iyi bildiği sıkıntılı sert bakışını görür gibi olup ürktü.

Ona yazsa, daha iyi olurdu belki?

"Şu köşede durun, postanede."

Çarçabuk bir pnömatik karaladı:

> *"Seni görmem gerekli Tony, sadece bir saniye. Ne zaman nerede olursa olsun, önemi yok bunun. Telefon et bana. Bekliyorum. Seni görmem gerek, Tony'm benim."*

Bu, onun hep tekrarladığı cümleydi: "Onu görmem gerek."

Bir dakika bile olsa, onu görünce, yeniden kendisine bağlayabilmesini sağlayacak sözleri bulacağına inanıyordu.

Pnömatiği kutuya bıraktı, sonra, kendinden utanarak kaçtı.

Pnömatik geldiği zaman, Antoine hâlâ sofradaydı. Bir akşam önce kendisinin de katıldığı şovenlerin gösterilerini, yanakları al al anlatan Roy'ya, "Ama size inanıyorum yavrum" diyordu. "Size inanmam için birçok neden var! Şu sırada aşırı bir yurtseverlik patlamasına tanık olmaktayız... Yalnız, savaşı onayladıklarını iyice kanıtlamak için bulvarlarda koşuşan bütün bu yiğit delikanlılar bana neyi düşündürüyor, biliyor musunuz?"

Léon küçük mavi zarfı getirdi. Antoine yazıyı tanıdı. Bir can sıkıntısı gölgesi geçti bakışlarından.

"... Bana çocukken, Paris duvarlarında görülen reklam afişlerini düşündürüyor..." Bir yandan konuşuyor, bir yandan da yaptığına dikkat etmeden zarfı açıyordu. Bir göz attıktan sonra kâğıdı yırttı, küçük küçük parçalara ayırdı ve cümlesini tamamladı. "Resimde

bir kaz sürüsü vardı... Elinde ucu sivri bir bıçakla görülen bir aşçıyı alkışlıyorlardı... Altında da şu yazı okunuyordu: *Yaşasın Strasbourg Ezmesi!"* Tabağın içine mavi kâğıt parçacıklarını dağıttı ve sustu.

Anne'la arasında herhangi bir açıklama olmamıştı hiç. Yalnız Simon'la arasında geçen konuşmadan sonra genç kadınla buluşmaktan, telefonlaşmaktan inatla kaçınıyordu. Kendisine yabancı olan bu kaçamaklı davranış üzerinde önceden düşünmüş değildi. Bu, üzüyordu onu, çünkü kesin durumlardan hoşlanırdı. Anne'la ilişkilerini sona erdirecek bir konuşma yapmayı da tasarlıyordu. Dahası bunu her gün – Léon kendisini önüne bakarak karşılarken, "Beyefendiye telefon *edildi*" dediği sırada kesinlikle düşünüyordu. Ama saatler yorgunlukla geçip gidiyordu. Hekimlik çalışmalarından kurtulabildiği seyrek anlarda ise, ya kaygılar içinde kendini tüketircesine gazeteleri okumaya dalıyor ya da onun gibi savaştan başka bir şey düşünmeyenlerin ve konuşmayanların anlattıklarına hastalıklı bir ilgiyle kapılıyordu. Zaman zaman da hiçbir kusur bulamadığı ve daha sekiz gün önce yaşamında o kadar büyük bir yeri olan bir kadına karşı şimdi nefretle karışık bir ilgisizlik duyuşuna şaşıyordu.

İçinde bulunduğu durumun kendine özgü olduğuna inanıyordu. Çok genel bir olaya uyduğunu düşünmüyordu. Avrupa'yı sarsan ürperti, tek tek insanların yaşamını da sarsıntıya uğratmaktaydı. Her yerde kişiler arasında gittikçe sıkılaşan zoraki bağlar, sonra kendiliğinden kopuyor, dünyanın üstünde esen felaket habercisi rüzgâr, dallardan kurtlu meyveleri düşürüyordu.

LXVI

Jacques öğleden önce Observatoire Caddesi'ne gelmişti.

Jenny onun bu kadar erken gelmesini beklemiyordu. Biraz sıkılarak saat dokuza kadar uyuduğunu söyledi. Avusturya ile ilgili azıcık haber alabilmek için gazeteleri okumaya dalmıştı. Viyana'dan çıkamayan annesinin başına neler gelmiş olabileceğini sorarken sesi titriyordu. Ayağa kalktı, yüzü ellerinin arasında odanın içinde birkaç adım yürüdü.

Jacques genç kızı yatıştırmak için yalana başvurmadan ne söyleyeceğini bilemiyordu. Olayların yüklediği ağırlık, kısa bir süre sonra

geçecek olan bu sıkıntıyla büsbütün artıyordu; şimdi, tehlikedeki barış uğruna girişilecek mücadelenin gerekliliğine olan inancına, bu birkaç dakika içinde genç kızı bunalımından kurtarmak için duyduğu çocuksu istek de ekleniyordu.

"Oturunuz" dedi, "Acıklı bir yüzle durmayın böyle... Dayanamam buna ben sevgilim... Bütün umutlarımızı kaybetmiş değiliz henüz..."

Jenny de bu sözlere inanmaya hazırdı. Jacques onu yatıştırmak için gelişigüzel gülümsüyordu. Müller'in göreve gelişinden, Stefany'nin nasıl büyük bir umut beslediğinden coşkuyla söz etti. Yarattığı bu masala kendisini de inandırmıştı. Hemen hemen içtenlikli bir coşkunlukla şöyle diyecek kadar ileri gitti:

"Tehlikenin böylesine belirgin ve böylesine evrensel oluşu daha da iyi belki. Çünkü her şey, kamuoyunun canlandırılması için gereken bu silkinişe bağlı."

Jenny gözünü ondan ayırmadan, "Evet" dedi.

Sinirli bir şekilde yerinden kalktı, gidip perdeyi açtı; öyle sinirliydi ki perdenin ipi elinde kaldı.

Jacques genç kızın yanına gitti, kolunu omuzuna doladı, kucakladı: "Haydi, yüreğinizi ferah tutun, bana bakın... Burada olmak o kadar iyi geliyor ki bana! Yeniden gücümü toplamak için biraz soluk almaya geldim... İhtiyacım var size... Bana güvenmenize ihtiyacım var!"

O anda genç kızın yüzü değişti, cesaretle gülümsedi.

"İşte böyle! Şimdi şapkanızı giyin, sizi yemeğe götüreceğim."

"İster misiniz burada yiyelim?" diye önerdi genç kız. Bunu o denli yapmacıksız bir neşeyle söylemişti ki Jacques şaşıp kaldı. "Öyle hoş olacak ki! Yumurta, birkaç şeftali ve çay var."

Jacques kabul etti.

Çok mutluydu. Jenny koşup havagazı ocağını yaktı. Jacques da mutfağa kadar peşinden gitti. Bir an için kafasındaki saplantıyı unutarak genç kızın, masaya küçük bir örtüyü örtüşünü, tabak çatalı düzgünce yerleştirişini, bir kahvaltı tabağına tereyağı kümeciklerini sıralayışını, düzenli kadınların en önemsiz ev işlerini yaparkenki büyük ciddilikle iş görmesini seyre dalmıştı. Genç kızın en küçük hareketleri bile ne denli kıvrak ve doğaldı! Sevgi, o kasıntılı halini gidermiş, o zamana değin gizli bir baskının kilit altında tuttuğu kadın inceliğini meydana çıkartmıştı.

Sofraya, yumurta sahanı koyarken ciddi bir sesle, "İlk yemeğimiz" dedi.

İki eski arkadaş gibi karşı karşıya oturdular. Jenny neşeliydi. Jacques da böyle olmaya çalışıyordu, ama yüzünden kaygı okunuyordu. Genç kız onu kaçamaktan süzdü. Jacques bunu fark edince gülümsedi.

"Ne iyi böyle!"

"Evet" dedi genç kız, inanmışlıkla. "Bir arada olmaya şimdi öyle ihtiyacımız var ki!"

Jacques önüne baktı. Geleceğini düşünerek birden korkuya kaptırdı kendini.

Yemek sessizlik içinde sürdü, ikisi de pek bir şey söylememişlerdi. Jacques arada bir, genç kızı uzun uzun, sevgi dolu bakışlarla süzüyordu; duyduklarını dile getirmek için söyleyecek bir şey bulamayınca, kolunu uzatıp elini birkaç saniye genç kızın elinin üstüne koyuyordu.

Jacques'ın suskunluğu üzüyordu Jenny'yi. Bu son günlerde bir değişme olmuştu kendisinde. İlk kez, yaradılışına aykırı olarak ve uzun süren bir içine kapanma alışkanlığına karşın, kendinden söz edebilmek istiyordu. Yalnız olduğu saatlerde, kendi kendine Jacques'la uzun uzun konuşuyor, karşısındaymış gibi, düşüncelerini, duygularını inceliyor, karakterindeki kusurları, olanaklarını, sorunlarını hoşgörüsüzce ortaya koyuyordu. Çünkü Jacques'ın kendi hakkında hayale kapılmasından ve daha yakından tanıdığı zaman acı bir hayal kırıklığına uğramasından korkuyordu.

Kâsedeki meyveleri bitirdikten sonra Jenny, Jacques'a peçetesini katlamasını söyledi ve ona Daniel'in peçetesine taktığı halkayı verdi. Sonra, tıpkı kardeşine yaptığı gibi, kolundan tutup odasına götürdü.

Kapısı aralık duran salonun önünden geçerlerken Jacques, üstüne o sırada güneş ışını düşen piyanoyu gördü... Durdu ve birden bir geçici hevese kapılarak, "Jenny... Çalsanıza bana... Hani... Şu şeyi... Bir zaman... çaldığınız şeyi..." dedi.

"Neyi?"

Onun ne demek istediğini Jenny çok iyi anlamıştı. Ama Maisons-Laffitte'te geçirdikleri o acılı yazın anımsatılışı ürpertmişti onu.

"Oh Jacques... Bugün olmaz."

"Hayır, olur..."

Jenny kapıyı itti, piyanonun önüne oturdu ve uysalca Chopin'in

Üçüncü Etüd'ünü çalmaya başladı. Bu parça ona, yaşamının en çalkantılı, en umutsuz bir akşamını anımsatıyordu.

Jacques kollarını kavuşturmuş, ayakta, genç kızın kendisini görmemesi için arkasında, gölgede duruyordu. Gözyaşlarını önlemek için sinirli sinirli gözlerini kapıyordu. Yüreği tatlı bir duyguyla burkulurken, sessizlik içinde özlemli bir mutluluk şarkısının titreyişini dinliyordu. Son notalarda Jenny birden ayağa kalktı, gidip Jacques'a yaslandı.

"Özür dilerim" dedi Jacques, hafif ve kederli bir sesle kulağına fısıldayarak. Genç kız ilk kez duyuyor gibiydi bu sesi korkuyla.

"Neden?" diye sordu.

"Öylesine mutlu olabilirdik ki hem de uzun zamandan beri!"

Genç kız ürperdi, eliyle hemen Jacques'ın ağzını kapattı.

Pencere açıktı. Genç kız Jacques'ı yavaşça balkona kadar götürdü. Aşağılarda, caddedeki ağaçların tepeleri koyu yeşil bir halı oluşturmuştu. Zaman zaman bunların arasından, uçuşan bir sürü serçenin cıvıltısını andıran, görünmeyen çocukların bağrışmaları geliyordu. Uzakta, Luxembourg'un yeşillikleri güz öncesindeki bakır çalığına bürünmüş görünüyordu.

Jacques önünde uzayıp giden ışıklı panoramaya şöylece bakıyordu. "Müller, Brüksel'den ayrılmış olmalı" diye düşündü. Başka bir şey düşünmez olmuştu.

Yanı başında Jenny dalgınca mırıldandı: "Her ağacı biliyorum... ve her ağacın altındaki sırayı ve her heykelin kaidesini... Bütün çocukluğum bu bahçede geçti." Biraz durduktan sonra, "Ben geçmişi anımsamaktan hoşlanırım, ya siz?" diye ekledi.

Jacques hiç duraksamadan, "Hoşlanmam" diye yanıt verdi.

Genç kız telaşla başını çevirdi, özgün bir bakışla ona baktı ve onaylamadığını anlatan bir sesle, "Daniel de" dedi.

Jacques bir açıklama yapma gereği duydu, kendini zorlayarak, "Benim için geçmiş, geçmiştir. Yaşanmış her gün karanlık bir çukura gömülür. Gözüm hep gelecektedir benim" dedi.

Bu sözler Jenny'yi söylemeye cesaret edemeyeceği kadar yaraladı. Çünkü ona göre, içinde yaşadığı zamanın pek az önemi vardı, geleceğin ise hiç önemi yoktu. İç yaşamı hep derin ve gizli anımsamalarla besleniyordu.

"Olamaz. Kendinizi başkalarından ayrı göstermek için söylüyorsunuz bunu" dedi Jenny.

"Kendimi başkalarından ayrı göstermek mi?"

"Hayır" diye sözünü sürdürdü Jenny kızarak, "kendinizi başkalarından ayrı göstermek istiyorsunuz demek istememiştim." Birkaç saniye düşünceye daldı. "Kimi zaman insanları şaşırtmak gereksinmesini duymaz mısınız? Şaşırtmak zevki için değil elbet... Ama onlardan daha kolaylıkla kurtulabilmek için... Öyle değil mi?"

"Nasıl yani? Onlardan kurtulmak mı?" dedi ve düşündü Jacques. Sonra doğruladı: "Evet, belki... İnsanların benim hakkımda kesin bir görüşe varmasına katlanamadığım doğru. Sanki beni sınırlandırıyorlarmış, düşünceme ambargo koyuyorlarmış gibi gelir bana. İşte böyle zamanlarda, gerçekten isteyerek onları şaşırttığım olur: Sadece üstümdeki bu baskıdan kurtulmak için..."

Jenny, Jacques'ı kendi geçmişini incelemeye zorluyordu, Jacques bunu fark etti. Şüphesiz, yalnızken yapamazdı bunu Jacques. Bunun için de teşekkür ediyordu Jenny'ye içinden. Anılardan duygulanmayı budalaca, küçümser gibi görünerek genç kızı incittiği için kızıyordu kendine. Kolu gevşemişken yeniden sımsıkı sarıldı ona:

"Sizi üzdüm demin. Aptalca bir şeydi bu. Bütün olup bitenler öylesine sinirlerimi bozdu ki..." Gülümsedi, "Hem sonra, kusurumu hafifletmek için, Jenny'nin aşırı duygulu bir küçük kız olduğunu söylemiş olalım."

"Evet, doğru" dedi genç kız hemen. "Aşırı duygulu!" Bir dakika düşünceye daldı: "Duyguluyum ama yine de iyi bir insan değilim."

Jacques gülümsedi.

"Hayır, hayır... Kendimi iyi bilirim ben!" dedi Jenny. "Ne zaman iyi bir iş yaptığım sanısını uyandıracak bir şey yapsam, gerçekte, bunu düşünüp taşınarak, isteyerek, bir ödevi yerine getirmiş olmak için yapmışımdır... Tümüyle, şu doğal, içten gelen, bilinçsizce iyilikten yoksunumdur ben... Annemin iyiliği örneğin..." Neredeyse, "Sizinki gibi" diyecekti ama demedi.

Jacques genç kıza hayretle baktı. Onda, birden olgunlaşan bir şeyler var gibiydi. Kendisine düşüncelerini böyle yüksek sesle açıklayıncaya dek, hiçbir zaman onu, bu denli gizemli bulmamıştı. O anda yüzü donuklaşıyor, bakışları sertleşiyordu ve Jacques Jenny'nin kendisinden uzaklaştığı izlenimini alıyordu; karşısında taşlaşmış, direnen, düşünce alışverişi yapılamayacak bir yaratık vardı. Artık bir kapalı kutuydu ve genç kızın bu kapalılığını çözemeyişi erkeklik onuruna dokunuyordu.

Ciddi bir sesle:

"Siz bir ada gibisiniz Jenny... Güler yüzlü, günlük güneşlik ama varılamayan bir ada!.."

Genç kız ürperdi:

"Neden böyle söylüyorsunuz? Haksızsınız!"

Genç kızı donduran bir karanlık esinti geçti aralarından. Bir süre konuşmadılar, yan yana balkonun parmaklığına dayanarak, her biri ötekine kapalı düşüncelerine, kaygılarına dalarak.

Senato'nun saati iki kez vurdu birbiri ardınca. Jacques saatine bakıp doğruldu:

"Saat iki!" ve sonra yeniden saplantısına kapılarak, "Müller yoldadır" dedi.

İçeri girdiler. Jacques genç kıza kendisiyle gelmesini önermedi, o da bunu istemiş değildi. Bununla birlikte –her şey o kadar kendiliğinden oluyordu ki– Jacques Jenny'nin odasına doğru koşarken, "Yalnızca bir dakikada hazır olurum..." dediğini duyunca şaşmadı.

Jacques Jenny'yi de içeri sokmaya karar vermişti *L'Humanité*'ye gelince. Burada ilk işi, yukarı çıkarken rastladıkları Rabbe'dan Alman delegeyi karşılamak için yapılan hazırlıklar konusunda bilgi almak oldu. Müller'i getiren Belçika treni Paris'e saat beşten az sonra varıyordu. Sosyalist milletvekilleri grubu delegeyle buluşmak üzere Parlamento'daki bir salonda, saat altıda toplantıya çağrılmıştı. Bu konferansın önemi göz önüne alınarak gecenin geç saatlerine dek süreceği öngörülüyordu.

Yaşlı militan, "Hepimiz onu karşılamak üzere Kuzey Garı'na gideceğiz" dedi.

Jacques da Jenny'ye doğru eğilerek, "Biz de gideriz" dedi.

Kuzey Garı! Bu sözcük Jenny'ye, bir saniyede, Jacques'la ilk karşılaşmalarının bütün ayrıntılarını, metro koridorlarında izlenişini, Saint-Vincent de Paul Sokağı'ndaki sırayı anımsattı. Saflıkla onun da bunu düşündüğüne inanarak Jacques'a baktı. Ama o Rabbe'a dönmüştü. Sabahleyin, Sosyalist Federasyonu'nun toplantısında neye karar verildiğini sordu.

"Hiç" diye homurdandı yaşlı adam. "Yönetim Kurulu üyeleri hiçbir karara varamadan dağıldılar. Parti artık başsız!"

Gazetenin çeşitli büroları istim üstündeydi. Gallot'nun odasında bir araya gelen Pagès, Cadieux ve daha birkaç kişi tartışıyorlardı.

Ortada dolaşan söylentiye göre Fransız Genelkurmayı, *Kriegsgefahr*'ın ilanından sonra derhal genel seferberlik ilan edilmesi için hükümeti sıkıştırıyordu. Artık bunun bir saat meselesi olduğu söylenmekteydi. Dahası, Pagès, General Joffre'un sekreterlik bürosunda çalışan bir yazıcıdan, Poincaré'nin öğle üstü bu konudaki kararnameyi imzaladığını öğrendiğini ileri sürüyordu. Ama Quai d'Orsay'den gelen Cadieux haberin doğru olmadığını söylüyordu.

"Bunu öğreneceğim" dedi kendine güvenerek.

Dediğine göre, bugün, Dış İşleri'nin üstünde durduğu en önemli konu İngiliz hükümetinin tutumuydu. Caillaux gibi kimi politikacıların, Fransız Sosyalist Partisi'nin yöneticilerinin İngiliz Sosyalist Partisi'nin tarafsızlığını savunmaktan vazgeçmesini sağlamak üzere Keir Hardie'ye başvurulmasını istemeyi bile düşündükleri söyleniyordu. Öte yandan İngiltere'nin, Fransa'nın yanında olduğunu ilan etmesi için Poincaré'nin V. George'a kişisel bir mektup gönderdiği ve İngiltere'nin araya girmesinin barışı kurtarmak için son şans olduğunu belirttiği ileri sürülüyordu.

Jacques, "Ne zaman yazılmış bu mektup?" diye sordu.

"Dün."

"Tamam! Yani Poincaré'nin, Rusya'nın resmen seferberlik ilan ettiğini ve savaşın kaçınılmaz olduğunu öğrenmesinden sonra!"

Kimse bir şey demedi.

Sabahleyin gelen, şüphesiz resmi olması gereken bir telgraf haberinde Fransız ve İngiliz Genelkurmaylarının sürekli temas halinde bulunarak aralarında bir "ortaklaşa eylem planı" üzerinde düşündükleri bildiriliyordu. Askeri bir eylem mi söz konusuydu? İngiltere'nin, donanmasına, Boğazlar'ı gözlemesi emrini verdiği biliniyordu. Bundan başka yine bu habere göre, ticaret gemilerinin savaş limanlarına girmesi yasaklanmıştı. İngiliz topçusu, şimdiden bu limanları koruyan kalelerde yer almış ve kıyılardaki bütün fenerlerin bu akşam yakılmaması emri verilmişti.

Mare Levoir içeriye girdi.

O da, Viviani'nin Alman büyükelçisi M. de Schœn'le yeni bir görüşmede bulunduğu haberini getirdi. Başbakan şöyle demiş: "Almanya seferberlik ilan etti. Bunu biliyoruz." Elçinin sustuğunu görünce Viviani şunu eklemiş: "Almanya'nın tutumu bizim de tutumumuzu saptamamızı gerektiriyor. Bununla birlikte, sonuna dek

barışı kurtarmaya kararlı olduğumuzu herkese göstermiş olmak için General Joffre bütün birliklerimize sınırdan en az on kilometre geriye çekilme emri verdi. Bu koşullarda, eğer bir olay patlak verirse, bunu siz istemiş olacaksınız!"

Savaş Bakanlığı'nda tanıdıkları olan Pagès, hemen olayların gerçek yanını ortaya koydu. Ona göre Fransızların bu girişiminin hiçbir gerçek ağırlığı yoktu, Fransa Genelkurmayı'nın savaş planına hiçbir zarar vermeyeceği gibi, barış uğruna yapılmış bir göstermelik özveriden başka bir şey değildi. Pagès'in dediğine göre, bakan Messimy'nin çevresindekiler bu geçici geri çekilmenin diplomatik bir beceri, açıkça, Avrupa, özellikle de İngiltere kamuoyunu etkilemek için başvurulmuş bir yol olduğunu gizlemiyorlardı.

Jacques, "Sana inanmak isterim" dedi. "Yani amaçlarının, İngiltere'nin katılmasını sağlamak olduğuna *da*... Ama bence onların asıl amacı bizi etkilemektir, bizi! Biz barışçıları! Bizi gafil avlamak, hoşumuza gitmek, bizi kullanarak kendilerini temize çıkarmak için başvurdukları bir yol! İlk eylemi pek de saldırganca olmayan bir askeri otoriteye katılmamızı sağlamak için bize hiç utanmadan sundukları şerefli bir bahane. Yarın muhalefet gazetelerinde yazılacakları şimdiden görür gibi oluyorum!"

Konuşmalarının gürültüsüne aldırmadan kâğıtlarını düzene sokmakla uğraşan Gallot, yandan kirpiyi andıran yüzünü önündeki dosya yığınının üstünden uzatarak:

"Bunun kanıtı da hükümetin, Parti yöneticilerine bu kararı daha alınmadan yarı resmi olarak bildirmelerindeki acelesi, ısrarı!"

Kızgın bir hava içindeki konuşması, beden yapısına, o incecik kollarına, sıska kalem efendisi görünüşüne pek uygun düşüyor ve bu onu haklı olduğu zaman bile haksızmış gibi gösteriyordu. Ama bugün Jacques gözlerinde, öyle gizli bir keder fark etti ki bu çirkinliğine karşın, onu cana yakın buldu.

Bir genç militan kümesi çalışma odasına daldı. Dediklerine göre, Yurtseverler Birliği'nden bir kafile Strasbourg Anıtı'nın önünde gösteri yapmak üzere Concorde'a doğru gidiyormuş.

Pagès, "Gidelim mi?" diye önerdi.

Hepsi hemen ayağa kalktı. (Bir öç alma çatışması çıkarmaktan çok artık bir şeyler yapmak fırsatını yakalamak istiyor gibiydiler.)

Jenny, Jacques'ın onlarla birlikte gitmeyi çok istediği halde kendisini düşünerek duraksadığını sezdi, kararlılıkla, "Biz de gidelim" dedi.

LXVII

Puslu ama yakıcı bir güneş, insanların başlarının üstünde ağırlığını hissettiriyor ve Paris'in merkezinin havasını solunamaz hale getiriyordu. Gittikçe daha çok kaygılanan ve bu fırtına sıcağından sinekler gibi rahatsız olan halk sokaktan ayrılmıyordu. Banker binalarının, karakolların, belediye binalarının önünde toplanan heyecanlı kümeleri, polisler olaysızca dağıtmaya çalışıyorlardı. Kalabalığın boğuk fısıltısını bastıran gazete satıcılarının bağrışmaları sinirleri büsbütün bozuyordu.

Piramitler Meydanı'ndaki Jeanne d'Arc Anıtı'na bir katafalk gibi çiçekler konulmuştu. Rivoli Sokağı'nın kemerleri altından, akın akın yayalar iki yönde hızlı hızlı gitmekteler. Mağazaların çoğu kepenklerini kapatmış. Caddede en hareketli kış günlerindeki gibi pek çok araba vardı. Buna karşılık yedekte yığınak yapmış olan jandarmalar olmasa Tuileries Bahçesi bomboş olacaktı, ağaçların gölgeleri arasında eşinen atların sağrılarından, jandarmaların miğferlerinden yanıp sönen parıltılar göze çarpıyordu.

Gösteri haberi yanlış olmalıydı: Alışılmamış hiçbir görünüm yoktu Concorde Meydanı'nda. Burada gidiş geliş kesintiye uğramamıştı. Sadece zayıf bir polis engeli, kaidesi Fransız bayrağındaki renklerle bezenmiş olan Strasbourg Heykeli'ne yaklaşılmasını yasaklıyordu.

L'Humanité'den gelen küçük topluluk, aradığını bulamayınca dağıldı.

Jacques ile Jenny Royale Sokağı'ndaki kalabalığa katıldılar.

"Saat dört buçuk" dedi Jacques. "Müller'i karşılamaya gidelim. Yorgun değilsiniz ya? Bulvarlardan Kuzey Garı'na kadar yaya gidebiliriz."

Tam Madeleine Meydanı'na girecekleri sırada birden havayı boğuk bir gürültü doldurdu: Kilisenin iri çanı çalmaya başlamıştı, belirgin, uğultulu, görkemli vuruşlarla.

Oldukları yerde kakılıp duran insanlar şaşkınlıkla bakışıyorlardı. Sonra her yöne doğru koşmaya başladılar.

Jacques'ın kolundan tuttuğu Jenny, "Ne var? Ne oluyor?" diye kekeledi.

Yanı başlarında biri, "Olan oldu" diye mırıldandı.

Uzaktan başka çan sesleri de duyuluyordu: Saint-Augustin, Assomption, Saint-Louis d'Antin, Saint-Roche'tan. Bir dakikada fırtınalı gök, her yanında bir ölüm çanını vuruşlarıyla çınlayan tunçtan bir kubbe oluvermiş gibiydi.

Jenny bir şey anlamıyordu, yeniden sordu:

"Ne var? Nereye koşuyoruz?"

Jacques bir şey söylemeden, yüzlerce kişinin arabalara aldırış etmeden her yönden geçip gittikleri caddeye sürükledi onu.

Madeleine postanesinin önünde, göz açıp kapayıncaya dek büyüyen bir kalabalık oluşuverdi. İçeriden, cama beyaz bir kâğıt yapıştırılmıştı. Ama Jacques ile Jenny epey uzakta oldukları için okuyamadılar. "Olan oldu... Olan oldu..." mırıltıları duyuluyordu. Ön sırada bulunanlar bir an şaşkın şaşkın duruyor, başlarını afişe doğru kaldırıyorlardı. Büyük bir dikkat harcayarak yazılanları heceliyor gibiydiler. Sonra geriye dönüyorlardı, gözlerinden kaygı okunuyordu. Ter içindeki yüzleri asıktı. Kimileri hiçbir şey söylemeden, kimseye bakmadan kendilerine yol açıp çeneleri göğüslerine eğik halde kaçıyorlardı. Başkaları da tersine, gözleri buğulu, başlarını sallıyor, çevrelerinde, kendilerine kardeşçe bakan kişiler arar gibi, üzüntüyle, pek anlaşılmayan ve bozuk sesle, kimsenin katılmadığı bir şeyler söylüyorlardı.

Sonunda Jacques ile Jenny de yaklaşabildi. Pembe etiketlerle dört köşesinden cama yapıştırılmış küçük kâğıtta kişiliksiz, özenilerek, bir kadın eliyle yazılmışçasına, altı cetvelle çizilmiş şu üç satır okunmaktaydı:

GENEL SEFERBERLİK
SEFERBERLİĞİN BAŞLANGICI
2 AĞUSTOS PAZAR GÜNÜDÜR.

Jacques Jenny'nin koluna girmişti; genç kız bütün ağırlığıyla ona yaslanmıştı. Jacques kımıldanmadan duruyordu. Öteki insanlar gibi o da şimdi, "Olan oldu..." diyordu içinden. Düşünceler hızla birbirini kovalıyordu zihninde. Her şeye karşın çok az üzülmüş olmasına şaşıyordu. Eğer her saniye beynini döven şu alarm çanı olmasaydı, belki de sinirlerinde bir gevşeme duymuş olacaktı: Kuşkusuz fırtınalı bir günün sonunda düşen ilk yağmur damlasının vereceği bedensel rahatlık gibi bir şeydi bu. Aldatıcı bir yatışmaydı

ve ancak bir an sürdü. Merminin vücuduna saplandığını anlamayan ama sonra yarası açılıp kanayan bir yaralı gibi, derin bir acı hissetti içinde. Jenny onun dişlerinin arasından boğuk bir iç çekişi duydu.

"Jacques..."

Jacques konuşmak istemiyordu. Kendini, topluluğun dışına sürükleyen Jenny'ye bıraktı. Kaldırımın kenarında boş bir sıra vardı. Sessizce oturdular. Aceleyle geçip giden yeni dalgalar halindeki insanların başlarının üstünden, cama yapıştırılmış afişi görüyor ve gözlerini ondan bir türlü ayıramıyorlardı.

Böylece, haftalardır tek bir gün bile adaletin zaferinden, insanlık duygusunun, sevginin üstün geleceğinden kuşku duymadan yaşamıştı Jacques, kendini tanrısal esine kaptırıp bir mucize bekleyen biri gibi değil, ama sonucu hiç değişmeyen bir deneye inanan bir fizikçi gibi... Ama şimdi yıkılmıştı bu inanç, şimdi... Ne utanç verici şey! Soğuk, tiksintiyle karışık bir öfkeyle, boğazı sıkılıyordu sanki. Hiçbir zaman onurunun böylesine kırıldığını hissetmemişti. İsyan ve cesaretsizlik değil, utanç ve eziklik duygusu... Halk iradesinin böylesine tükenişinden, insanın umulmaz düşkünlüğünden, aklın güçsüzlüğünden duyduğu eziklik!.. "Ya ben?" dedi içinden. "Ne yapmalıyım şimdi?" Ve birden aydınlık bir bilinçle kendi içine, yalnızlığının derinliğine gömüldü ve orada bir yanıt, bir eylem çağrısı, bir yönlendirme bekledi. Ama boşuna... Kendi kararsızlığı karşısında bir çeşit paniğe kapılmaktan koruyamıyordu kendisini.

Jenny onun sessizliği karşısında anlayış gösteriyordu. Korkuyla karışık bir merakla bakınıyordu çevresine. Genel seferberliğin, savaşın ne demek olduğunu pek kavrayamamıştı. Bu haberi öğrenir öğrenmez annesini, Daniel'i düşündü, özellikle de Jacques'ı. Ama hayal gücünün zayıflığından, sevdiği bu insanların karşı karşıya bulundukları tehlikeyi açık seçik kestiremiyordu.

Jacques'ın kaygılarının bir yankısıymış gibi hafif bir sesle, "Ne yapacaksınız şimdi?" diye sordu.

Sakin ve metin bir sesle sormuştu bunu. Jacques, "Bütün bu olanlara karşın Jenny ne kadar iyi" diye düşündü bir an.

Jacques'ın buna yanıt verecek cesareti yoktu. Gözlerini çevirdi ve alnının terini sildi.

Ayağa kalkarak, "Haydi yine de gara gidelim" dedi.

O gün bütün bir öğleden sonra Anne, telefonun yanındaki derin koltuğuna gömülerek Antoine'dan boşuna bir haber beklemişti. Belki yirmi kez ahizeyi kaldıracak gibi olmuştu. Son derece sinirliydi. Ama beklemeye, önce kendisi telefon etmemeye kararlıydı. Yerde ayaklarının dibinde sayfaları açılmış bir gazete vardı. Öfkeden içi içine sığmayarak baştan sona gözden geçirmişti gazeteyi. Yani nesineydi onun bütün bu Avusturya, Rusya ve Almanya öyküleri?.. Bir ruh hastası gibi kendi içine kapanmış, Wagram Caddesi'ndeki odalarında Antoine'la aralarında geçecek sahneyi hayal ediyordu sürekli olarak. Buna durmadan yeni ayrıntılar ekliyor, yeni yanıtlar tasarlıyor, ona gittikçe daha kırıcı sitemler yönelteceğini düşünüyor ve böylece duyduğu kızgınlığı azıcık yatıştırıyordu. Sonra birden öfkesini unutuyor, ondan özür diliyor, ona sarılıyor, onu yatağa götürüyordu.

Zemin katında kapıların çarpıldığını, konuşmalar olduğunu duydu. Hemen duvar saatine baktı: Beşe yirmi vardı. Kapı birden rüzgâr gibi açıldı, oda hizmetçisi içeriye daldı:

"Madam! Joseph genel seferberlik emrini okumuş. Postaneye asmışlar! Savaş başlıyor!

Anne soğukça, "Yani ne olmuş?" dedi.

Zihninden boyuna, pek de kavrayamadığı "Savaş" sözcüğü geçiyordu. Aklına ilk gelen şey canını sıktı: "Simon geri gelmek üzeredir." Sonra, "Varsın budala gidip dövüşsün..." diye düşündü. Ama hemen ardından acı bir düşünce yüreğini sızlattı: "Aman Tanrım... Savaş olursa... Tony de gider. Tony'mi öldürürler..." Bir sıçrayışta ayağa kalktı.

"Şapkamı, eldivenlerimi... Çabuk araba çağırın."

Şöminenin aynasında kendini yaşlanmış gördü, burun deliklerinin kanatları kızarmıştı. "Olmaz, çok çirkinim bugün" diye içinden umutsuzlukla geçirdi.

Oda hizmetçisi döndüğü zaman Anne yine koltuğunda, iki elini dizlerinin arasına sıkıştırmış, oturuyordu. Doğrulmadan yumuşak bir sesle, "Vazgeçtim Justin, teşekkür ederim... Jo'yu gönderin... Banyoyu hazırlar mısınız? Çok sıcak olsun... Sonra yatağımı yapın... Biraz uyumak istiyorum..." dedi.

Bir süre sonra, odanın yarı karanlığında yatıyordu. Perdeler kapalıydı. Telefon elinin yetişeceği yerdeydi. Eğer Antoine kendisini ararsa kolunu uzatması yeterliydi... İşte yine burada, bu serin yatakta daha az acı duyacaktı. Doğaldır ki kendini dinlememeli hemen,

yarım saat kadar sabretmeliydi; sonra yüreğinin çarpıntısı dinerdi, kanının uğultusu yatışır, beyni uyuşurdu biraz. Ama bunun için gerçekten insanüstü bir çaba harcamalıydı, böyle, uzanıp bekleyerek, gözler kapalı, hiç kımıldanmadan, kirpiklerini bile oynatmadan... Tony... Savaş... Tony... Ah, bir görebilseydi onu... Kollarının arasına alabilseydi.

Bir sıçrayışta kalktı, yalpalanarak, yalınayak, yüzünü ellerinin arasında sıkarak küçük salona kadar koştu. Bir iskemle çekmek zahmetine girişmeden yazı masasının önünde halının üzerine diz çöktü. Kâğıt kalem alıp şunları karaladı:

> "Çok acı çekiyorum Tony. Bu böyle sürüp gidemez. Dayanamıyorum artık. Dayanamıyorum artık. Gideceksin, belki? Ne vakit? Senden hiç haber alamaz oldum. Ne yaptım sana? Neden? Seni görmeliyim, Tony. Bu akşam. Yerimizde... Seni bekleyeceğim. Saat beş. Gidiyorum oraya. Seni bekleyeceğim orada bütün akşam, bütün gece. Gelebildiğin zaman gel. Gel ama. Seni görmeliyim. Söz ver bana geleceğine. Tony'ciğim, gel."

Zili çaldı:

"Jo'ya söyleyin de bunu hemen götürsün... Yukarı kadar çıksın."

Simon'un sabah treniyle yola çıkmış olabileceğini, neredeyse gelebileceğini düşündü. Hemen giyinip evden kaçtı.

Sinirlerini yatıştırabilmek için kendini yürümeye zorladı ve sabırsız olduğu halde Wagram Caddesi'ne yürüyerek gitti.

Bu kez, neden olduğunu kendi de anlayamamakla birlikte Antoine'ın geleceğinden emindi.

"Evlerine" çıkmaz sokaktaki özel kapıdan girdi. Anahtarı kilidin içinde çevirirken onun içeride olduğunu hissetti. Bu duygusuna öylesine güvenmişti ki adeta boş inançlı bir sevgiyle gülümsedi. Kapıyı gürültüsüzce kapadı ve kapıları açık duran odalardan, parmaklarının ucuna basarak hızla yürüdü, bir yandan da hafif sesle, "Tony, Tony..." diyordu. Odada kimse yoktu. Geldiğini duymuş, saklanmış olmalıydı. Banyoya koştu. Koşarak mutfağa gitti. Tükenince odaya dönüp yatağın üstüne oturdu.

Antoine orada değildi ama gelirdi neredeyse...

Yavaş yavaş soyunmaya başladı. Önce ayakkabılarını çıkardı, sonra çoraplarını bir meyvanın kabuğunu soyar gibi ağır ağır çe-

kip birden etini çıplak bıraktı. Ayak sesleri duyar gibi oldu, başını çevirdi, hayır o değildi henüz... Gözlerini çevresinde gezdirdikten sonra yatağa dikti. Sevgilisinden daha önce uyanmaktan hoşlanırdı. Rahatça onun kırışıksız alnını, gevşek ağzını, iradesiz ağzını, sarkık, çocuksu dudaklarını seyretmek çok zevk verirdi kendisine! İşte yalnız bu anlarda genç adamın, kendisinin olduğunu duyuyordu. "Tony'm benim. Neredeyse gelir." Genç kadının hiç kuşkusu yoktu bundan. Bu akşam gelecekti.

Yanılmıyordu.

LXVIII

Kuzey Garı'nı askerler tutmuştu. Salonda, holde sadece kırmızı pantolonlar, çatılmış tüfekler, kısa emirler, dipçik gürültüleri vardı. Ama yine de sivillerin girmesine izin verilmişti, bunun için Jacques Jenny ile birlikte, rıhtımlara dek gitmekte güçlük çekmedi.

Altmış kadar militan treni beklemeye gelmişti. Birbirine sokularak "Olan oldu" diye tekrarlıyorlardı. Öfkeyle başlarını sallıyor, yumruklarını sıkıyor ve bir an kızgın bakışlarla bakışıyorlardı. Kolaylıkla bastırılan bu sert davranışların altından bir boyun eğiş, bir uysallık fark edilmekteydi. Herkes şöyle düşünüyor gibiydi: "Bu kaçınılmazdı."

Yaşlı Rabbe, Jacques'ın elini sessizce sıkarak, "Şef ne derdi, ne yapardı?" dedi.

"Artık Müller'le yapılacak görüşmeden başka hiçbir şeyden umut yok" diye mırıldandı Jacques. İnatçı bir sesle söylemişti bunu: Bir yemini tutarcasına, güveninde diretiyordu.

İleride, kaldırımın ucunda, sosyalist milletvekilleri ayrı bir küme oluşturmuştu.

Jacques, Jenny ve Rabbe'la birlikte hiçbirine katılmadan kümeler arasından geçiyordu. Gözünü uzaklara dikmiş, rüyada gibi, "En tehlikeli bir anda Almanya'dan gelen bu adamın üstünde belki de çok ağır sorumluluklar vardır... Belçika üzerinden gelen ve Berlin'den önceki gün, hiçbir şey bilmeden ayrılmış olan bu adam... Birbiri ardınca, evre evre Rusya'nın seferberliğini –Avusturya'nın seferberliğini– ve *Kriegsgefahrzustand*'ı, bu sabah Jaurès'in öldürüldüğünü. Trenden inince de kuşkusuz Fransa'nın genel seferberlik ilan et-

tiğini... En sonunda da, kuşkusuz, bu akşam, kendi ülkesinde de genel seferberlik ilan edildiğini öğrenecekti... Ne kadar acı..." dedi.

Lokomotif, önünden buhar bulutunu püskürterek sisin içinde ortaya çıkıverince peronda bir kıpırdanma oldu ve oradakilerin hepsi birden ileriye atıldı. Ne var ki gar memurları tetikteydi. Bir itişip kakışma oldu ve bir anda beklenmedik bir set kuruldu: Yalnız parlamenter delegelerin girmesine ve katara yaklaşmasına izin verildi.

Jacques bunların bir vagonun çevresinde toplandıklarını gördü, basamakta iki kişi duruyordu. Hermann Müller'i hemen tanıdı. Yanındakini tanımıyordu. Bu, daha genç biriydi. Sağlam yapılı ve iradeli yüzünden güçlülüğü ve doğruluğu okunuyordu.

Jacques, Rabbe'a, "Kim o yanındaki?" diye sordu.

"Henri de Man, Belçikalı. Sağlam, temiz bir adam. Düşünen, araştıran bir kişi... Çarşamba günü onu görmüş olmalıydın sen. Brüksel'de... Almancayı da Fransızca gibi konuşuyor. Tercümanlık yapmak için gelmiş olmalı."

Jenny, Jacques'ın koluna dokundu: "Bakın... Şimdi geçmeleri için yol verdiler."

Resmi gruba katılmak için hızla yürüdüler. Ama yolcu akını çıkışı engellemişti.

Gişeleri geçmeyi başardıkları sırada, Alman delegeyi doğrudan Palais-Bourbon'daki toplantıya götürmekle görevli parlamenterler gözden kaybolmuşlardı.

Holde, yeni asılmış bir ilan levhasının önünde toplananlar vardı. Jacques ve Jenny sokuldular, afişin üst tarafında iri harflerle şunlar yazılıydı:

YABANCILARA İLİŞKİN ÖNLEMLER

Arkalarından biri alaylı bir sesle, "Hiç vakit yitirmiyor bizimkiler! Hani neredeyse, bunu önceden bastırdıklarını düşünecek insan" dedi.

Jenny arkasına döndü. Bunu söyleyen genç bir adamdı, bir işçiydi. Sırtında mavi tulum, ağzında bir izmarit vardı, omuzundan da kalın deriden yepyeni bir çift postal sarkıyordu. Yanındaki adam altı çivili postalları göstererek, "Hani sen de hiç vakit yitirmemişsin" dedi.

"Wilhelm'in kıçına tekmeyi yerleştirmek için" diye yanıtladı işçi uzaklaşırken. Herkes güldü.

Jacques kımıldamamıştı yerinden. Gözünü afişten ayıramıyordu. Kasılan parmaklarıyla Jenny'nin kolunu sıkıyordu. Serbest kalan eliyle iri harflerle yazılmış bir paragrafı gösterdi:

Yabancılar, milliyet ayrımı olmaksızın, SEFERBERLİĞİN İLK GÜNÜNÜN SONUNA KADAR *tahkimle ordugâh ilan edilmiş olan Paris'ten ayrılabilirler. Hareketleri sırasında, gar komiserliğinde kimliklerini kanıtlamak zorundadırlar.*

Jacques'ın beyninde düşünceler birbirini kovalıyordu. "Yabancılar"... Jenny'ye bıraktığı pakette, Berlin görevi için kendisine verilmiş sahte kimlikler vardı. Fransız Jacques Thibault, askerlikten çürüğe çıkma belgelerini gösterse bile İsviçre'ye geçmek için birtakım güçlüklerle karşılaşabilirdi. Ama Cenevreli üniversite öğrencisi Eberlé'nin yasal süre içinde ülkesine dönmesine kim engel olabilirdi?.. "*Seferberliğin ilk gününün sonuna kadar...*" Pazar... Yarın.

Birden, "Yarın akşamdan önce yola çıkmalı" dedi içinden. "Ama Jenny?"

Kolunu genç kızın omuzuna dolayıp kalabalıktan uzaklaştırdı.

Kısık bir sesle, "Bakın..." dedi. "Mutlaka kardeşimin yanına gitmem gerekiyor."

Jenny, ilandaki iri harflerle yazılmış satırı dikkatle okumuştu: "Yabancılar... vb..." Neden Jacques birden altüst olmuştu bunu okuyunca? Neden kendisini böyle hızla sürüklüyordu? Neden Antoine'a gitmek istiyordu?

Jacques da bunu söyleyemezdi. Alarm çanı çaldığı sırada Madeleine Meydanı'nda ilk aklına gelen Antoine olmuştu. Şimdi bu afişin yarattığı şaşkınlık içinde kardeşini görmek için akıl almaz bir gereksinme bütün benliğine egemen olmuştu.

Jenny bir şey sormaya cesaret edemiyordu. Çok seyrek geldiği bu gar avlusu, Daniel'in gittiği akşam Jacques'ın önünden nasıl kaçtığını anımsatıyordu ona ve şimdi canlanan bu anı yüreğini büsbütün daraltıyordu.

Bir saat içinde kentin görünüşü değişivermişti. Daha çok değilse bile, eskisi kadar yaya vardı sokaklarda ama aylak aylak dolaşana rastlanmıyordu. Herkes kendi işini düşünerek ayağını çabuk tut-

maktaydı. Bütün bu yollara dökülen insanlar sanki birden çabucak çözülmesi gereken güçlükleri, alınacak önlemleri, başkasına bırakılacak bir yönetimi, görülecek yakınları, dostları, birileriyle uzlaşmayı, birileriyle bağları koparma gereğini keşfetmiş gibiydiler. Gözleri önlerinde, ağızları açık, kaygılı yüzleriyle hep hızlı hızlı yürüyerek caddeleri dolduruyorlardı. Yollarda taşıt görülmez olmuştu. Pek az taksiye rastlanıyordu. Şoförler bunları bir yere çekmeyi uygun bulmuşlardı. Serbest kalabilmek için. Tüm kitle taşıma araçlarına el konduğu için hiç otobüs yoktu.

Jenny, Jacques'ın peşinden zahmetle gidiyor, ama bunu belli etmemeye çalışıyordu. Jacques da öteki insanlar gibi yüzü gergin, alt çenesi ileride yürüyordu: birisi kendisini kovalıyormuş gibi bir hali vardı. Jenny ne düşündüğünü anlamıyordu ama kendini bir iç çatışmaya kaptırdığını hissediyordu.

Gerçekten de, afişi okur okumaz o zamana kadar belirsiz, bilinç dışı olan gizli istekleri birden belirlenivermişti. Meynestrel'in hayali birden gözlerinin önüne dikilivermişti. Şimdi Pilot'u, Brüksel'deki odasında, mavi pijaması içinde şaşkın bakışıyla yeniden görür gibi oldu... Kül dolu bir ocak... Perşembeden beri ondan hiç haber almamıştı. Kaç kez, "Ne yapıyor o orada?" diye sormuştu içinden. Kuşkusuz, yoğun bir devrimci eylem içindeydi... "Yabancılar Paris'ten ayrılabilirler." Cenevre'de Pilot'un yanında hareketli, tertemiz kalmış, bağımsız bir ortam bulacaktı! Richardley'yi, Mithœrg'ü, orada silahlanan Avrupa'nın göbeğindeki bu bozulmamış topluluğu düşündü. İsviçre'ye kaçmalı mıydı?.. Buna çok kuvvetli bir istek duyuyordu. Bununla birlikte duraksıyordu. Jenny'den ötürü mü? Evet... Ama kararsızlığının gerçek nedeni Jenny değildi. Kaçıp gitmek tedirgin mi ediyordu kendisini? Hiç de değil! Tam tersi: İlk ödevi, suçladığı ve karşı çıktığı şeyleri asker olarak savunmayı reddetmekti. Onu rahatsız eden, gidip güvenli bir yere sığınmak düşüncesiydi. Hem de başkaları... Hayır... Eğer bu sığınışı, silah altına alınan kardeşlerininkine denk kişisel bir tehlike oluşturmazsa yüreği rahat etmeyecekti. Peki öyleyse? Tarafsız ülkeye sığınmaktan vazgeçip Fransa'da mı kalmalıydı? Savaşa, orduya, sıkıyönetim altındaki bir ülkede karşı çıkmalı mıydı? Bu ülkedeki her türlü barış propagandası en acımazsızca bir baskıyla karşılaşacaktı. Ya da, kuşku duyulan, gözetlenen, belki de önlem olarak hapse atılan bir insan olarak yaşamak? Saçma

bir şeydi bu. Öyleyse? İsviçre'ye kaçmalıydı!.. Ama ne yapacaktı orada?

Birden öfkeyle, "Orada olmak bir şey değil!" diye kekeledi. Jenny şaşkınlıkla kendisine bakarken, "Olmak, düşünmek, inanmak hiçbir şey değil! İnsan yaşamını, düşüncesini, inancını eyleme dönüştürmezse bütün bunlar bir hiçten başka bir şey olmaz!" dedi.

"Eyleme mi?"

Jenny iyi duymadığını sanıyordu. Hem onun ne demek istediğini nasıl anlayabilirdi?

"Bakın" dedi Jacques içindeki o öfkeyle. "Kendi kendime diyorum ki, bu savaş, uzun bir süre için enternasyonalizm idealine ket vuracak, çok uzun bir süre... Kuşaklar boyunca belki de... İşte bunun için eğer bu ideali bu geçici iflastan kurtarmak için yapılması gereken bir eylem varsa işte bunu yapacağım ben! Umutsuzca bir eylem olsa bile!.. Ama nasıl bir eylem?" diye ekledi hafif sesle.

Jenny birden durdu:

"Jacques, gitmeyi mi düşünüyorsunuz?"

Jacques ona bakıyordu, genç kız sorusunu belirginleştirdi.

"Cenevre'ye mi?"

Yarı evet anlamına gelen bir hareket yaptı Jacques.

Birbirine karşıt iki duygu –sevinç ve keder– yüreğini parçaladı genç kızın: "İsviçre'ye gidebilirse kurtulmuş olacak!.. Ama ben onsuz ne yapacağım?" diye düşünüyordu.

"Gideceksem" diye açıkladı Jacques, "Evet, Cenevre'ye gideceğim. Önce, hâlâ orada bir şeyler yapılabilir de ondan. Sonra, elimdeki sahte belgelerle İsviçre'ye kolayca girebilirim. Afişi siz de okudunuz..."

Jenny hemen atılarak sözünü kesti:

"Gidin, yarın gidin!"

Jacques genç kızın sesindeki metanete hayret etti.

"Yarın mı?" diye sordu.

Jenny'nin içinden elinde olmadan hafif bir umut ışığı geçti.

Çünkü Jacques, "Hayır, yakında belki, ama yarın değil" der gibiydi.

Yeniden yürümeye koyuldular. Genç kız Jacques'ın koluna asılmıştı, bacakları güçsüzdü. Sonunda Jacques, "Yarın gideceğim" diye mırıldandı. "Eğer... Eğer siz de benimle gelirseniz."

Jenny mutlulukla ürperdi. Bir mucize olmuşçasına bütün kay-

gıları dağılıvermişti birden. Gidecekti, kurtulmuştu! Kendisiyle gidecekti, ayrılmayacaklardı birbirlerinden.

Jacques onun duraksadığını sandı.

"Serbest değil misiniz?" dedi. "Anneniz Viyana'da kaldığına göre?"

Genç kız hiç yanıt vermedi, ona daha çok sokuldu. Yüreğinin çarpıntısı şakaklarına vuruyor, şaşkına döndürüyordu. Vücudu ve ruhuyla onundu. Artık hiç ayrılmayacaklardı. Koruyacaktı onu. Tehlikenin onun yoluna çıkmasına engel olacaktı...

Şimdi bu gidişten, uzun süreden beri tasarlanmış bir şey gibi söz ediyorlardı. Jacques İsviçre'ye gidecek olan gece treninin saatini unutmuştu. Ama Antoine'da bir tarife bulabilirdi. Sonra, Jenny'nin pasaportsuz yolculuk edip edemeyeceğini kesinlikle öğrenmesi gerekirdi. Kadınlar için işlemler çok sıkı olmamalıydı. Peki bilet parası? İkisi de paralarını birleştirerek bilet parasını rahatça sağlayabilirlerdi.

Cenevre'de Jacques işlerini yoluna koyabilirdi. Ne olursa olsun her şey henüz Alman delegeyle yapılmakta olan görüşmenin sonucuna bağlıydı. Kim bilir? İki ülkede de birden bir başkaldırma hareketine karar verilirse?

Yolun farkına varmadan Tuileries'yi çevreleyen bahçelere geldiler. Jenny kan ter içinde kalmış, birden tükenivermişti. Çekinerek uzakta, çiçekler arasındaki bir sırayı gösterdi. Oturdular. Onlardan başka kimse yoktu. Öğleden beri şehrin üstüne ağırlığı çöken fırtına çiçeklerin kokusunu toprağa sindirmiş gibiydi.

"İsviçre'den" diyordu Jenny içinden, "annemle mektuplaşabilirim. O da bize katılır!.. Tarafsız ülke!.." Şimdiden, annesiyle, tehlikeden kurtulan Jacques arasında Cenevre'de geçecek yaşamı üzerine hayal kurmaya başlamıştı.

Jacques bir saplantı halinde, "Gitmek... Evet... Ama ne yapmak için?" diye tekrarlıyordu içinden. Boşuna Meynestrel'e umut bağlıyordu ve Cenevre ona, bozulmamış bir devrimci odak gibi görünüyordu ama *Lokal*'i anımsayınca, orada kendisini bekleyen devrimci eylemin etkinliğinden kuşku duymamak elinden gelmiyordu.

Ayağa kalktı. Yerinde duramıyordu, "Gelin, şimdi, Antoine'ın evinde dinlenirsiniz" dedi.

Jenny birden sıçradı.

Jacques gülümsüyordu.

"Haydi, gelin."

"Ben mi?.. Kardeşinizin evine mi, sizinle mi?"

"Ne önemi var artık bizim için? Antoine'ın öğrenmesi daha iyi olur."

Öylesine kendine güvenen, kararlı bir hali vardı ki, Jenny tüm iradesini elden bırakarak uysalca peşinden gitti.

LXIX

Holde, üzerinden hâlâ mağazanın etiketi sarkan yepyeni bir subay sandığı vardı.

Léon, konsültasyon odasının kapısını açarak Jacques ile Jenny'ye, "M. Antoine burada" dedi.

Jenny duraksamadan içeriye girdi. Oda sessizlik içindeydi. Jacques yazı masasının önünde duran kardeşini gördü. Yalnız olduğunu sanmıştı, ama birbirinden uzak koltuklarına gömülmüş oturan Studler ile Roy'yı görünce bozuldu. Roy, pencerenin yanında, Studler de kitaplığın köşesinde oturuyordu. Antoine kâğıtlarını düzene sokmaktaydı. Yazı masasının altındaki sepet dolmuştu, yırtık kâğıtlar halının üstüne yayılmıştı.

Antoine Jenny'nin yanına geldi, babaca elini tuttu. Pek öyle şaşmış görünmüyordu. Hiçbir şeye şaşılmayan bir gündü o gün. Ama yine de Mme de Fontanin'in, cenazeden sonra ziyareti için teşekkür etmek üzere kendisine gönderdiği kısa mektupta, hareketini haber vermiş olduğunu anımsadı. Paris'te yalnız kalan Jenny'nin kendisinden öğüt istemeye gelmiş ve Jacques'a merdivende rastlamış olacağını düşündü.

İki kardeş göz göze geldi. İkisinin de dudakları aynı kardeşçe heyecanla, bir çeşit dostça, ama art düşüncelerle yüklü bir gülümsemeyle büzüldü. Her zaman onları birbirinden ayırmış olan şeylere karşın, hiçbir zaman birbirlerine bu denli yakın olduklarını hissetmemişlerdi; hiçbir zaman, babalarının ölüm döşeğinin yanında bile aynı kandan olmanın verdiği yakınlığı böyle duymamışlardı. Hiçbir şey söylemeden el sıkıştılar.

Antoine genç kızı oturtup annesinin yolculuğunu sorarken kapı açıldı. Jousselin ile ardından gelen Doktor Thérivier göründü.

Doğruca Antoine'ın yanına gelerek:

"Her şey yolunda... Ama biz bir şey yapamıyoruz."

Antoine hemen yanıt vermedi. Bakışları ciddi ve sakindi.

"Evet hiçbir şey gelmiyor elden" dedi biraz sonra. Ardından gülümsedi. Çünkü tümüyle böyle düşünüyordu ve bu düşünce güç veriyordu ona.

(Küçük Manuel Roy, kendisine seferberliği haber verdiği zaman, Jousselin'in laboratuvarındaydı. Bunu öğrenince kılı kıpırdamamıştı. Bir sigara alıp dalgınca, ağır ağır yakmıştı. Üç gündür kendini tutsak, edilgenliğe kaptırmış hissediyordu. Ülkesiyle, sınıfıyla dayanışma halinde, dünya çapındaki olayın akışına bırakmıştı kendini. Bir yük arabasından boşaltılan çakıl yığınının arasındaki bir çakıl kadar çaresiz hissediyordu kendisini. Geleceği, yaşamını düzenlemek için uzun zamandan beri oluşturduğu tasarıları, hepsi yıkılıvermişti. Şimdi bilinmezlik vardı önünde. Bilinmezlik ama eylem de vardı. Birikimle yüklü bu düşünce ona güç verdi. Olmuş bitmiş, önüne geçilmez durumlara uzun süre başkaldırmama yeteneği vardı. Bir engel, yeni bir veriydi. Her engel ortaya yeni bir sorun çıkarır. Hiçbir engel yoktur ki, istensin istenmesin, yeni bir atlama tahtası, yeniden sıçramak için bir fırsat olmasın...)

Thérivier, "Ne vakit yola çıkıyorsun?" diye sordu.

"Yarın sabah Compiègne'e... Ya sen?"

"Yarından sonra, Pazartesi, Châlons'a..." Sonra kendilerine doğru gelen Studler'e sordu: "Ya siz?"

Thérivier'nin her zaman öyle keyifli bir hali vardı ki bugün bile sesi neşeliydi ve tombul, sakallı, elmacık kemikleri pembe yüzü güleçti. Ama bu neşeli yüzle kaygılı bakışları öyle uyumsuz bir karşıtlık oluşturuyordu ki bakmak üzüntü vericiydi.

"Ben mi?" dedi Studler, kirpiklerini kırpıştırarak. Doktorun sorusu, onu daldığı rüyadan silkinerek çıkartmış gibiydi. Sanki ona açıklayacakmış gibi Jacques'a doğru dönerek homurdanırcasına, "Ben de gidiyorum" dedi. "Yalnız bir haftaya kadar, Évreux'ye."

Jacques onunla göz göze gelmekten çekindi. Suçlamıyordu onu. Onun yaşamının sürekli olarak bir kendini veriş, bir özveri olduğunu biliyordu: Ne var ki inançlarına karşın bu namuslu adam, bu "savunma" savaşına hizmet etmekle, ödev saydığı şeye boyun eğmiş oluyordu.

Jacques gözleriyle Jenny'yi aradı. Ötekilerden biraz uzakta, şö-

minenin yanında ayakta duruyordu. Sıkıntılı görünmüyordu ama çevresinde konuşulanları hiç duymuyormuş gibi bir hali vardı. Jacques onun hafifçe doğrulduğunu, gözleriyle bir yer aradığını, birkaç adım atarak oturduğunu gördü. "Ne kadar da kıvrak" dedi içinden. Onu hâlâ kollarının arasında sanıyordu. İlk öpücüklerinde genç kızın, nasıl kendini tutarak sert bir ürperiş içinde olduğunu anımsadı. İçinde tatlı bir çalkantı oldu, ama buna karşı direnmedi, göz göze geldiler, Jacques gülümsedi, yüzünün kızardığını hissediyordu.

Antoine Jenny'nin yanına gelip Daniel'i soracağı sırada aralarına Thérivier girdi:

"Ya peki hastanelerdeki görevleriniz için neler öngörüldü?"

"Yaşlılar çağrıldı. Adrien, Daumas, Deléry Baba bile bize gelmeyi kabul etti... Sonra birden işaret parmağını Thérivier'ye uzatarak, "Jousselin'in geçen gün sana ödünç verdiği *Végétations et glossoptosisme* dosyasını hâlâ bize getirmedin."

Thérivier gülümseyerek genç kızı uyardı:

"Sağı solu yoktur hiç bunun... Peki, Studler'e göndereceğim dosyanı... Rahat rahat gidin sayın tabur hekimi!"

Açık pencereden, sokaktan gelen bir uğultu duyuldu: Marşlar, atların tepinmesi. Odadakilerin hepsi görmek için pencereye gitti. Jacques bundan yararlanarak odanın ortasında yalnız kalan kardeşinin yanına gitti. Ama tam o anda Antoine ötekilere katıldı, Jacques da pencereye doğru onu izledi.

Invalides'den gelen bir topçu birliği, önünde bir bayrak ve dört trampetle Saints-Pères Sokağı'ndan gelen İtalyan göstericilerle karşılaşmıştı. Durdurulan İtalyanlar *La Marseillaise*'i söylüyor ve birliği alkışlıyorlardı. Trampetler çalınıyordu. Gürültü gittikçe kulağı sağır edecek bir hal almıştı. Antoine pencereyi kapattı ve bir dakika başını cama dayayarak düşünceye daldı. Jacques yanında duruyordu. Ötekiler odanın ortasına gitmişlerdi.

Antoine duruşunu değiştirmeden, "Bu sabah İngiltere'den bir mektup aldım" dedi.

"İngiltere'den mi?"

"Gise'den."

"Ya" dedi Jacques, sonra gözü Jenny'ye kaydı.

"Mektup Çarşamba gününün tarihini taşıyor. Bana, savaş çıkarsa ne yapması gerekeceğini soruyor. Ona orada, manastırında

kalmasını yazacağım. Yapabileceği en iyi şey bu, sen de böyle düşünmüyor musun?"

Jacques başıyla, dalgınca evet dedi. Ötekilerden uzakta, yalnız olduğundan emin olmak için çevresine bakındı. Jenny'den söz etmek istiyordu. Ama konuyu nasıl açmalıydı?

O anda Antoine birden ona doğru döndü. Yüzünden kaygı okunuyordu. Çok hafif bir sesle, "Sen hep ka... ka... kararlı mısın oraya?.." dedi.

"Evet."

Jacques böbürlenmekten uzak ama metin bir sesle söylemişti bunu.

Antoine kardeşiyle göz göze gelmekten çekindiğinden eğilmiş, duruyordu. Parmaklarıyla ta uzaklardan gelen trampet seslerine, camda tempo tuttu. Kekelediğini fark etti. Bu onda çok seyrek olan bir şeydi ve derin bir iç huzursuzluğunun belirtisiydi.

Holden Léon'un sesi duyuldu:

"Doktor Philip."

Antoine doğruldu. Ayrı bir heyecanla yüzü aydınlandı.

Philip yalpalayarak kapının önünde göründü. Gözlerini kırpıştırarak odayı gözden geçirdi; sonra Antoine'a baktı. Kederli kederli başını sallıyordu. Ceketinin dalgalanan eteğinden bir mendil çıkarıp terini sildi.

Antoine ona doğru gelerek, "Eh, işler yolunda mı efendim?" dedi.

Philip sessizce onun elini tuttu, sonra daha uzağa gitmeden, ipleri gevşetilmiş bir kukla gibi, önündeki beyaz kılıf geçirilmiş kanepenin ucuna çöküverdi.

Kısık ve ince sesiyle, "Ne vakit gidiyorsunuz?" diye sordu.

"Yarın sabah efendim."

Philip ağzındaki bir pastili dudaklarını şapırdatarak emiyordu.

"Hastaneden geliyorum" dedi Antoine bir şey söylemiş olmak için. "Her şey düzene sokuldu. Servisimi Bruhel'e bıraktım."

Sustular.

Philip gözünü yere dikmiş, acayip şekilde başını sallıyordu. Bir süre sonra, "Biliyor musun yavrum" dedi "... Bu, uzun sürebilir... Çok uzun..."

Antoine pek de inanmadığı halde, "Birçok uzman, tersini söylüyor" dedi.

"Ya, ya!" diye sözünü kesti Philip. Uzmanlarla bunların tanıları üzerinde ne düşünmek gerektiğini çoktandır biliyormuş gibi. "Hepsi normal yiyecek ve silah sağlama ve kredi koşullarına göre fikir yürütüyorlar. Fakat ya hükümetler varını yoğunu ileri sürecek ve geri çekilmektense topyekûn yıkımı göze alacak kadar çılgın iseler!.. Sekiz gündür gördüklerimden sonra, her şey olabilir... Hayır, ben savaşın çok uzun süreceğine inanıyorum. Öyle ki bu savaşta bütün uluslar, yokuş aşağı giderken durmayı istemeyecek ya da bunu yapamayarak hep birden tükenecekler."

Kısa bir dinlenmeden sonra sözünü sürdürdü:

"Durmadan düşünüyorum bütün bunları... Savaş... Kim inanırdı bunun olabileceğine? Basının inatla olayları, haberleri karmakarışık etmesi, birkaç günde 'saldırgan' tanımının herkes için bulanık bir niteliğe bürünmesine yetti ve her halk bu yüzden "onurunun" tehlikede olduğunu hayal etmeye başladı. Bir hafta süren çılgınca korkular, abartmalar, palavracılıklar sonunda bütün Avrupa ulusları, gözü dönmüş çılgınlar gibi, kin haykırışlarıyla birbirlerinin üstüne atılıyor... Durmadan düşünüyorum bunun üzerinde... Bu, Oedipus dramının ta kendisi. Oedipus da önceden biliyordu. Ama, yazgı günü geldiğinde, olayların akışı içinde kendisine önceden bildirilmiş olan korkunç şeyleri fark edemedi. Biz de bu durumdayız. Bizim kâhinler her şeyi önceden söyledi. Tehlikenin nereden geleceği görülüyordu. Balkanlar'dan, Avusturya'dan, Çarlık'tan, Pancermenizmden geleceği görülüyordu. Uyarılmıştık. Tetikteydik... Birçok bilge kişi felâketi önlemek için her şeyi harekete geçirmişti. Ama, bakın işte: Önlenemedi! Neden? Bu soruyu kafamda evirip çeviriyorum... Neden? Belki sadece bütün bu korkulan, beklenilen olaylara, görünümlerini değiştirmeye yetecek kadar ve onları birden tanınmaz hale getiren, biraz beklenilmeyen, önemsiz bir şey sızmıştır da ondan... Bu şeyler, insanların tetikte olmalarına karşın, yazgının tuzağının işlemesi için yeterliydi!.. Ve işte düştük tuzağa!.."

Jousselin'in, Thérivier'nin, Jacques ile Jenny'nin Manuel Roy'nın çevresinde toplandıkları köşeden şakrak bir gülme duyuldu:

"E, ne yani?" diyordu Roy, Thérivier'ye. "Ağlayıp sızlamamı beklemezsiniz herhalde! Bu bize hava aldıracak, *labo*'lardan dışarı çıkartacak. Coşkulu bir deney yaşayacağız."

"*Yaşayacağız*?" diye mırıldandı Jousselin. Roy'ya bakmakta olan

Jenny birden gözlerini başka yana çevirdi. Delikanlının coşkulu yüzü rahatsız etmişti onu.

Philip uzaktan bu sözleri duymuştu, Antoine'a dönerek, "Bunun ne olduğunu düşünemez gençler... Bu da birçok şeyi açıklar. 70'i gördüm ben... Gençler bilmez!.." dedi.

Yeniden mendilini çıkardı, yüzünü, dudaklarını, keçi sakalını sildi, sonra uzun uzun avuçlarını kuruladı.

"Sizler gidiyorsunuz hepiniz" dedi yavaşça, hüzünlü bir sesle. "Yaşlıların, talihli olduğunu da düşünüyorsunuzdur elbet. Doğru değil bu. Bizim yazgımız sizinkinden daha beter: Çünkü bizim yaşamımız sona erdi..."

"Sona mı verdi?"

"Evet yavrum, kesinlikle sona erdi. Temmuz 1914: Bir şeyler sona erecek... Bizlerle de... Sonra bir şeyler başlayacak ama biz yaşlılar olmayacağız."

Verecek bir yanıt bulamayan Antoine ona şefkatle bakıyordu.

Philip sustu. Sonra, komik bir düşünce zihnini gıcıklamış gibi, genzinden gelen bir kahkahayla güldü.

"Üç karanlık tarih var yaşamımda" diye söze başladı. Bunu, derslerini verirkenki gibi sözcüklerin üstünde dura dura söylemişti. (Bu yüzden öğrencileri "Phi-Phi, söylediklerini dinliyor" derlerdi). "Birincisi gençliğimi alt üst etti; ikincisi olgunluk dönemimi sarstı; üçüncüsü, kuşkusuz yaşlılığımı zehirleyecek..."

Antoine sözlerini sürdürmesi için kışkırtıcasına yüzüne bakıyordu...

"Birincisi, taşralı, sofu bir çocuk olan ben, bir gece dört İncil'i ardı ardına okurken, bunun bir çelişkiler dokusu olduğunu keşfedişim. İkincisi, '*bordereau*'* denilen bir alçaklığı yaptığına inandığım M. Esterhazy adında aşağılık birinin cezalandırılmayıp, bir başka adam, hiçbir şey yapmamış olduğu halde, sadece Yahudi olduğu için işkencelere uğratıldığı zaman.

"Ve üçüncüsü" diye Antoine kederli bir gülümseme ile sözünü kesti, "O da bugün..."

"Hayır... Sekiz gün önce gazeteler ültimatomun metnini yayımladıklarından sonra, bilardo oyunu gözümün önünde canlandığı zaman. '*Carambolage*'ın** bedelini halkların ödeyeceğini anladığım zaman..."

---

* Fransa'da Dreyfus olayı ile ilgili bir mektup. (ç. n.)

** Karambolaj. Bilardo oyununda yuvarlakların birbirine çarpması. (ç. n.)

"*Carambolage* mı?"

Philip'in çalı gibi kaşlarının altındaki gözlerinden muzipçe, adeta acımasız bir parıltı geçti:

"Evet. Hem de uğursuzca bir *carambolage* Thibault! Kırmızı bir yuvarlak Sırbistan; –buna çarpan beyaz bir yuvarlak, Avusturya;– bunu da iten, başka beyaz bir top, Almanya... Ama bilardo değneğini elinde tutan kim?.. Rusya mı?.. Yoksa İngiltere mi?.." Öfkeli bir gülüşle kişnemeyi andıran bir kahkaha attı. "Bunu öğrenmeden ölmek istemem..."

Jacques Antoine'la Philip'in oturdukları köşeye yaklaştı.

"Efendim, size kardeşimi daha önce tanıtmıştım değil mi?" dedi Antoine.

Yaşlı hekim keskin bakışlarıyla Jacques'ın yüzüne baktı. Genç adam eğilerek selamladı. Sonra Antoine'a, "Tren tarifesi var mı sende?" diye sordu.

"Var" diye yanıtlarken Antoine, iki kardeş göz göze geldi. Antoine az kalsın, "Neden?" diye soracaktı. Sadece, "Şurada..." dedi. "Telefon rehberinin altında."

Sonra Philip, "Siz, siz ne vakit hareket ediyorsunuz?" diye sordu.

Jacques kasıldı, duraksadı, sözleri telaşla ağzında yuvarlayan Antoine'a baktı.

"Kardeşim... Onun... işi başka..." diye yanıtladı.

Kısa bir süre sessizlik oldu.

Philip anlamış mıydı? Jacques'la aralarında geçmiş olan konuşmayı anımsamış mıydı? Genç adamı büyük bir dikkatle süzüyor ve uzaklaşırken gözleriyle izliyordu.

İkisi yalnız kalır kalmaz Antoine ona doğru eğilerek, "O, asker olmamayı bir ilke olarak benimsemiş" dedi.

Philip yarım dakika kadar sustu.

"Mistik olan her şey kabul edilebilir" diye Jacques'a hak verdiğini açıkladı yorgun bir sesle.

"Hayır" dedi Antoine. "Şu yaşadığımız saatlerde yerine getirilecek ödev çok sade, çok kesin. Bundan kaçınmaya kimsenin hakkı yok."

Philip duymamış gibi görünüyordu.

"... Kabul edilebilir ve belki de zorunlu..." diye genizden gelen sesiyle sözünü sürdürdü. "İnsanlık mistiklik olmadan ilerleyebilir mi? Yeniden tarihi okuyun Thibault... Bütün toplumsal değiş-

melerin temelinde olamazlığa doğru dinsel bir özlem bulunması gerekmiştir. Akıl hareketsizliğe götürür. İnsana hareket için atılım gücünü veren ve diretme için gerekli inadı kazandıran inançtır."

Antoine susuyordu. Hocasının önünde kendiliğinden uysallaşıveriyordu.

Jenny'nin, şöminenin yanında, Jacques'ın üstüne eğilerek tarifeyi gözden geçirdiğini görünce şaşırdı. Genç kız annesini Avusturya'dan getirebilecek trenleri mi öğrenmek istiyordu acaba?

Philip yüksek sesle düşünmeyi sürdürüyordu:

"Kim bilir Thibault? Belki de kardeşiniz gibi düşünenler öncülerdir. Belki de bu önüne geçilmez savaş, şu bizim yaşlı kıtamızı ta temelinden sarsarak hiç ummadığınız yeni değişik hakikatlerin yeşermesine yol açacak?.. İyi bir şey olacak inanmak buna... Neden olmasın? Bütün Avrupa ülkeleri maddi olduğu kadar manevi güçlerini atacaklar bu ateşe. Önceden hiç görülmemiş bir olay bu. Sonuçları da kestirilebilir gibi değil... Kim bilir? Belki de uygarlığın tüm öğeleri erimiş olacak bu ateş yığınında!.. İnsanlar, bilgelik gününe ermeden daha nice acı dolu deneyimler geçirecekler!.. Bu gezegendeki yaşamlarını düzene sokuncaya değin bilimin kendilerine öğrettiklerini alçakgönüllüce kullanmakla yetinecekler..."

Kapı aralığından Léon'un o budalaca yüzü göründü:

"Beyefendi'ye mesaj var..." Antoine kaşlarını çattı, ama yerinden de kalktı.

"İzninizle."

Léon holde bekliyordu. Donuk bir tavırla uzattığı mektup tepsisinde mavi bir zarf vardı.

Antoine zarfı alıp açmadan cebine soktu.

Uşak önüne bakarak, "Yanıt bekliyor" dedi.

"Bekleyen kim?"

"Şoför."

"Hayır" dedi Antoine. Arkasından kapının açıldığını duyduğu için arkasına döndü.

Jenny önde, Jacques arkasında, holde göründüler.

"Gidiyor musunuz?"

Jacques, az önce Antoine'ın uşağa "Hayır" diye yanıt verirkenki sesiyle "Evet" diye kesip attı. Gözünü ayırmadan kardeşine bakı-

yordu Jacques. Sitemlerle dolu bu gizemli bakış aslında, "Böyle bir günde seni yalnız görmeye geldim de bize ayıracak bir dakika bulamadın sen!" diyordu.

Antoine kekeleyerek, "Hemen mi? Siz de mi Matmazel?" derken çabucak şunu geçirdi aklından: "Bir söyleyeceği mi vardı genç kızın, bir yardım mı isteyecekti? Neden, neden geldiğini açıklamadan kaçıyor? Hem de Jacques'la?"

"Askere gitmeden önce size yardımım dokunur mu?" diye sordu.

Genç kız dalgınca bir gülümsemeyle teşekkür ederek başını eğdi. Antoine bir şey anlamamıştı.

"Ya sen?" dedi kararlı adımlarla merdivene doğru giden Jacques'a, "Seni göremeyecek miyim?"

Bunu birden öylesine şefkatle söylemişti ki Jenny ona baktı, Jacques da geriye döndü. Antoine'ın yüzünden çok heyecanlı olduğu okunuyordu.

Bunu gören Jacques'ın kızgınlığı dağılıverdi.

"Yarın mı gidiyorsun?" diye sordu.

"Evet."

"Saat kaçta?"

"Çok erken. Evden saat yediye doğru çıkacağım."

Jacques Jenny'ye baktı ve sonra boğuk bir sesle:

"Gelip seni almamı ister misin?"

Antoine'ın yüzü sevinçle parladı:

"Evet, böyle yap! Gel... Gara kadar benimle gelir misin?"

"Olur."

"Teşekkür ederim dostum" dedi Antoine, kardeşini sevgiyle süzdü. Sonra yine, "Teşekkür ederim" dedi.

Üçü bir arada büyük kapıya geldiler.

Jacques kapıyı açtı, genç kıza yol verdi, sonra kendisi de eşikten geçti kardeşiyle göz göze gelmeden.

Sahanlıkta, "Öyleyse yarın" dedi.

Sonra kapının kanadını çekti.

Fakat aynı anda düşüncesini değiştirerek, "Siz inin" dedi Jenny'ye, "Aşağıda buluşuruz." Sonra hemen kapıya vurdu.

Antoine henüz holdeydi. Geri dönüp kapıyı açtı, Jacques tek başına içeri girdi ve ardından kapıyı itti.

Önüne bakarak, "Sana bir şey söylemek istiyorum" dedi.

Söyleyeceğinin önemli bir şey olduğunu Antoine sezdi.

"Gel" dedi.

Jacques küçük çalışma odasına kadar ardından yürüdü sessizce. Orada, kapanan kapının önünde, ayakta durarak kardeşine baktı.

"Antoine, bilmen gerekir. Seninle konuşmaya gelmiştik... Jenny ile ben..."

"Jenny ile sen?" dedi Antoine.

"Evet" dedi açık seçik Jacques. Acayip bir gülümseme vardı yüzünde.

Antoine son derece şaşmış görünüyordu.

"Jenny *ile* sen? Ne demek istiyorsun?"

"Çok eskiden başlamış olan bir şey bu" diye açıkladı kısık, kesik kesik bir sesle Jacques. Yüzünün kızarmasını önleyememişti. "E, işte şimdi her şey kararlaştırıldı, bir haftadır."

"Kararlaştırıldı mı? Ne kararlaştırıldı?" diye sorduktan sonra divana kadar gerileyip oturdu Antoine. "Yok canım" diye kekeledi. "Ciddi değil bu? Jenny mi?.. Senle Jenny?"

"Evet doğru."

"Birbirinizi pek az tanıyorsunuz... Hem sonra böyle bir anda? Nişanlanma şu şeyin öncesinde... Yani ne? Fransa'dan ayrılmaktan vaz mı geçeceksin?"

Jacques, "Hayır. Yarın akşam gidiyorum... İsviçre'ye." Kısa bir süre sonra, "Onunla" diye ekledi.

"Onunla mı? Ama sen çıldırdın mı Jacques? Çıldırdın mı?"

Jacques hep gülümsüyordu:

"Hayır, dostum. Çok basit: Birbirimizi seviyoruz."

"Yooo, abuk sabuk şeyler söyleyip durma!" dedi Antoine birden sert bir sesle.

Jacques'ın yüzünde kötü bir gülüş belirdi. Kardeşinin davranışı onu en can alacak yerinden vurmuştu.

"Seni şaşkınlığa iten belki bu duygulardır... Senin onaylamadığın duygular... Yazık... Senin hesabına yazık... Sana haber vermek istiyordum. Bu iş oldu. Şimdi hoşça kal!"

"Dur!" diye Antoine bağırdı. "Saçma bir şey bu! Kafandaki bu aptalca düşüncelerle gitmene razı olamam."

"Hoşça kal."

"Olmaz! Sana söyleyeceklerim var benim!"

"Neye yarar ki? Birbirimizi anlayamayacağımıza inanmaya başlıyorum."

Gidecekmiş gibi bir hareket yaptı ama gitmedi. Bir süre konuşmadılar.

Antoine kendini toparlamaya çalışarak:

"Dinle, Jacques. Düşünelim..."

Jacques alaylı bir gülüşle gülümsedi.

"Göz önünde tutulması gereken iki şey var... Bir yanda senin karakterin... Öte yanda bu iş için seçtiğin zaman. Eh, işte önce karakterin... Senin nasıl bir insan olduğunu... Bırak da gerçeği söyleyeyim: Sen bir başkasını mutlu etme yeteneğinden tamamıyla yoksunsun. Tamamıyla! Başka koşullarda olsa bile mutlu edemezsin Jenny'yi. Hiçbir zaman... Sen... Böyle..."

Jacques omuz silkti.

"Bırak da sözümü sürdüreyim... Hiçbir zaman! Hele şu anda hiç!.. Savaş!.. Ve de o düşüncelerinle!.. Ne yapacaksın, ne olacaksın sen? Bilinmeyen bir şey bu. Korkunç bir bilinmezlik!.. İstediğin tehlikeye atılmakta serbestsin. Ama başka bir insanı böyle bir anda kaderine bağlamak olacak şey mi? Korkunç bir şey bu doğrusu! Sen tümden aklını yitirmişsin! Bir an bile üzerinde durmaya değmeyecek bir çocukluğa bırakıyorsun kendini!"

Jacques kahkahayla güldü: Kendine güvenen birinin küstahça, hemen hemen kin saçan gülüşüydü bu, bir delinin gülüşü, ama kısa sürdü. Sert bir hareketle alnına dökülen saçını düzeltti ve kollarını öfkeyle kavuşturdu:

"Bak işte! Sana geliyorum, mutluluğumuzu bildirmeye geliyorum ama bütün söyleyebildiğin bunlar, öyle mi?" Bir kez daha omuz silkti. Kapının tokmağını tuttu ve dönerken omuzunun üstünden Antoine'a:

"Seni tanıdığımı sanıyordum. Ama sadece beş dakikadır tanımış oldum! Biliyorum şimdi ne adam olduğunu! Yüreği kupkuru birisin sen! Hiçbir zaman sevmedin sen! Sevmeyeceksin de hiçbir zaman! Kupkuru, onulmaz kurulukta bir yüreğin var senin!" Kardeşini yüksekten, o dokunulmaz aşkının verdiği üstünlükle tepeden tırnağa süzdü... Yüzüne bir küçümseme ifadesi geldi, bir yandan da gülümseyerek, "Ne olduğunu biliyor musun?" dedi. "Bütün o diplomaların ve gururunla? Zavallının tekisin sen Antoine! Zavallı, zavallı bir adamdan başka bir şey değilsin!"

Kıs kıs güldü, kapıyı vurup gözden kayboldu.

Antoine bir dakika hiç kımıldanmadan kaldı, başı yere eğik, gözünü halıya dikerek, "*Kuru yürekli bir adam!*" dedi yavaş sesle.

Sık sık soluyordu. Damarlarındaki kanın hızla akması ona, yüksek yerlerde duyulana benzeyen, bedensel bir rahatsızlık vermişti. Kolunu kaldırıp uzattı. Eli öyle titriyordu ki buna engel olamadı. "Nabzım yüz yirmi atıyor olmalı" diye düşündü.

Yavaş yavaş doğruldu, ayağa kalktı, pencereye kadar gitti, panjurları açtı.

Avluda hiç ses yoktu. Ötede, iki duvar arasındaki kestane ağacının kükürtümsü yaprakları sarı bir leke oluşturuyordu. Ama Antoine'ın bir şey gördüğü yoktu. Gözünün önüne sadece Jacques'ın küstah yüzü, güvenli gülümseyişi, sarhoş ve inatçı bakışı geliyordu.

"*Hiçbir zaman sevmedin sen!*" diye mırıldandı, elleriyle pencerenin demir korkuluğunu sıkarak. "Eğer, sevgi buysa budala, öyleyse, evet, hiç sevmedim ben! Ve bununla övünüyorum!"

Bir kız çocuğu komşu evin penceresinde görünerek ona baktı. Yüksek sesle mi konuşmuştu? Pencereden ayrıldı, odanın ortasına geldi.

"Aşk! Köylüler, hiç olmazsa, bu şeyi adıyla söylemekten çekinmezler: hayvan *azmış* derler. Ama bize bu çok yalın ve küçültücü gelecek! Öyleyse yüceltmeli! Gözlerini aça aça, 'Birbirimizi seviyoruz!.. Seviyorum onu!.. Aaaşk!..' Yürek, biliyoruz, siz âşıkların tekelinde! Ben 'Kuru yürekli' biriyim! Tamam!.. Sonra doğaldır ki, 'Sen anlayamazsın!' Ezeli nakarat. Anlaşılmamış olmaya duyulan övünçlü gereksinme! Bu, onları büyütür kendi gözlerinde! Akıl hastaları gibi! Tıpkı akıl hastaları gibi: Anlaşılmamakla övünmeyen tek bir deli yoktur!"

Gözünden öfke saçılarak, elini kolunu sallarken aynada gördü kendini. Ellerini ceplerine soktu ve öfkesine daha soyluca bir bahane aradı:

"Bu işin *saçmalığı* beni çileden çıkartıyor! Evet: Sağduyumdur tırmalanan ve benim böyle acı duymama neden olan. Kaldı ki ilk kez fark etmiş değilim bunu: Bir yara, en iyi anlamıyla bir dolama, bir diş ağrısı gibi acı verir insana!"

Philip'in çalışma odasında beklediği aklına gelince toparladı kendisini. Omuz silkerek, "Haydi gidelim..." dedi. Cebine sokulu parmaklarıyla bir kâğıt parçasını buruşturup duruyordu. Anne'ın mektubu. Zarfı çıkarttı, yırtıp ikiye ayırarak kâğıt sepetine attı. Yazı masasının üstünde duran askerlik belgesine gözü takıldı. Birden bir fenalık geçirdi. Yarın savaş, tehlikeleri: Sakatlık, ölüm?.. "*Hiç-bir zaman sevmedin sen!*" Yarın, gençlik dönemi hiç umulmadık biçimde sona erecekti ve sevmek saati sonsuza dek geçmiş olacaktı.

Birden eğilip sepetten zarfın bir yarısını aldı ve içinden mektubun bir parçasını çıkardı. Bu şiddetli ama bir okşayış kadar tatlı bir haykırıştı:

> *... Bu akşam, evimizde... Seni bekleyeceğim... Seni görmem gerek. Geleceğine söz ver bana. Tony'm benim. Gel.*

Antoine koltuğuna çöktü. Son bir geceyi de onunla geçirmek... Bir kez daha okşanıp sevilmek... Onun kolları arasında uyumak ve her şeyi unutmak bir kez daha... Birden bir özlem, bir dip dalgası gibi şiddetli bir keder dalgası kapladı benliğini... Dirseklerini masaya dayadı ve birkaç dakika boyunca başı ellerinin arasında, bir çocuk gibi hıçkırarak ağladı.

LXX

Paris sakin ama kasvetliydi. Yığın yığın birleşen bulutlar, öğleden beri kenti bir akşam vakti alacakaranlığına gömen karanlık bir kubbe oluşturmaktaydı. Erkenden aydınlatılan kahvelerden, mağazalardan soluk ışık çizgilerinin döküldüğü karalık sokaklarda, ulaşım araçlarından yoksun kalan insanlar, telaşlı ve bunalım içinde koşuşuyorlardı. Metroların girişinde toplanan kalabalık, ta kaldırıma kadar taşıyor ve insanlar, sabırsızlık içinde oldukları halde, içeri girebilmek için yarım saat kadar yerinde saymak zorunda kalıyorlardı.

Jacques ile Jenny beklemek istemediklerinden yaya olarak Sağ Kıyı'ya vardılar.

Çığlık çığlığa bağıran gazete satıcıları köşeleri tutmuşlardı. Yoldan geçenler özel baskıları kapışıyorlardı. Alanlar, bir dakika durup

gazetelerini yutarcasına gözden geçiriyorlardı. Herkes gazetede inatla büyük haberi aramaktaydı: Yani her şey yoluna girmiş, Avrupa'yı yönetenler birden kendilerini toparlamış, aralarında anlaşarak uzlaşıcı bir çözüme varmış ve o saçma karabasan yok olmuştu artık, korkudan kurtulmuştu insanlar...

L'Humanité, her yer gibi, seferberlik ilan edildiğinden beri bomboştu. Herkes kişisel yaşamına dönmüş gibiydi. Girişte, merdivenlerde kimsecikler yoktu. Bir tek hademe kalmıştı, oraya buraya gidip gelen. Jacques'a Stefany'nin odasında olmadığını haber verdi. Nöbeti Gallot üstlenmişti fakat ertesi günkü gazeteyi hazırlamaya uğraşıyordu, kapısını kapatmıştı. Jacques içeri girilmemesi gerektiğini düşünerek bitkin bir halde bir gölge gibi peşinden gelen Jenny'ye, "*Progrès*'ye kadar gidelim" dedi.

Bu kahvenin alt salonunda kimse yoktu. Burayı işleten adam ağlamış gibi görünüyordu, yerinden kalkmadı.

Jacques ile Jenny asma kata çıktılar.

Yalnız bir masada birkaç kişi vardı: Hepsi de genç olan bu militanları Jacques tanımıyordu. Bu yeni gelenleri görünce bir dakika kadar sustular ama sonra yine çabucak tartışmaya başladılar.

Jacques susamıştı. Jenny'yi kapıya yakın bir yere oturttuktan sonra bir şişe bira almaya gitti.

"Peki ama ne yapmak istiyorsun salak herif? Jandarmaları mı bekleyeceksin? Yoksa enayi gibi kurşuna mı dizdirteceksin kendini?"

Bunları söyleyen yirmi beş yaşında, kanlı canlı, kasketini ensesine devirmiş bir gençti, dik sesliydi. Sert bakışlı kara gözleriyle zaman zaman arkadaşlarını süzüyordu.

"Hem sonra şunu söyleyeceğim sana" dedi sinirlilikle. "Bizim için, bizler gibi bu işi yakından bilenler için, kesin bir şey var ki her şeyden önce gelir: Savaş istemeyen bir ülkedeniz biz ve insanın kendini suçlaması için hiçbir neden yok!"

"İşte ötekilerin de söylediği tümüyle bu!" Kümenin en yaşlısıydı bunu söyleyen. Kırk yaşlarında, sırtında metroda çalışanların üniforması vardı.

"Almanlar söyleyemezler bunu! Barış onlara bağlıydı! On beş günden beri on kez savaşı önlemek fırsatı geçti ellerine!"

"Biz de açıkça, 'Bok herifler!' diyebilmeliydik Ruslara!"

"Bu hiçbir şeyi önlemez! Bugün Almanların oyunlarını pek rezilce kotardıklarını görüyoruz. Yazıklar olsun! Barışı ne kadar istesek de uyuşuk şeyler değiliz herhalde. Fransa saldırıya uğradı, Fransa savunmalıdır kendisini! Fransa demek de sen, ben, biz hepimiz demektir!"

Metro görevlisinden başka hepsi bu sözleri onaylamış görünüyordu.

Jacques kederli bir bakışla Jenny'ye baktı. Studler'in, "Almanya'nın suçluluğuna inanmaya gereksinmem var" diye diretişini anımsadı.

Bardağa boşalttığı birayı içmeyerek genç kıza işaret etti ve ayağa kalktı. Fakat oradan ayrılmadan öteki masada oturan gençlerin yanına gitti:

"*Savunma* savaşı'ymış!.. *Yasal* savaş'mış... *Haklı* savaş'mış!.. Sizler de bu tuzağa düşüyorsunuz, öyle mi? Seferberlik ilan edileli daha üç saat oldu, bakın sizler ne durumdasınız? Basının bir haftadan beri kızıştırmaya çalıştığı kötü hırslara karşı koyacak durumda değilsiniz. Bu hırsları komutanlar kullanmasını çok iyi bilecekler!.. Siz sosyalistler karşı koymazsanız, kim karşı koyacak bu çılgınlığa!"

Gençlerden herhangi birisine özel olarak söylemiyordu bunları. Yalnız, sırayla hepsinin yüzlerine bakıyordu dudakları titreyerek.

İçlerinden en genci, yüzü ve saçları hâlâ beyaz toz içindeki bir badanacı, güleç yüzünü Jacques'a doğru kaldırarak, "Ben de Chataignier gibi düşünüyorum" dedi sakin ve canlı sesiyle. "Ben ilk gün yani yarın gidiyorum! Savaştan nefret ederim. Ama Fransızım ben. Memleket saldırıya uğradı. Bana gereksinmeleri var, gideceğim! İstemeyerek gideceğim, ama gideceğim!"

"Ben de onlar gibiyim" dedi yanındaki. "Salıya, üçüncü gün gidiyorum... Bar-le-Duc'lüyüm ben, annemle babam orada oturuyor. Memleketimin Alman toprağı olmasını istemiyorum!"

"Fransızların onda dokuzu işte bunların fikrinde" diye düşündü Jacques. "Ülkelerinin suçsuzluğunu kanıtlamak ve düşmanın alçakça tasarılarını anladıklarını düşünerek savunma içgüdülerini haklı göstermeye çalışıyorlar... Ve dahası..." diyordu içinden, "Bu genç insanlar acaba ne ölçüde, birden aşırılığa itilmiş bir toplumla bütünleşmenin bulanık hazzını duyuyor ve bu toplumsal kin havasını içlerine sindiriyorlar?.. Retz Kardinali'nin şunları yaz-

maya cesaret ettiği günden beri hiçbir şey değişmemiş: *'Hiçbir şey, halklara, saldırıya geçildiği zaman bile savunmadan başka bir şey düşünülmüyormuş gibi görünmek kadar önemli sonuçlar alınmasını sağlayamaz...'*"

"Düşünün!.." diye boğuk bir sesle sözünü sürdürdü Jacques:

"Eğer karşı koymaktan vazgeçerseniz, yarın çok geç olacak... Şunu düşünün: Sınırların ötesinde de aynı öfke kasırgası, gerçek dışı suçlamalar, inatla sürdürülen karşıtlıklar!.. Her ulus, küçük yabanıl hayvan bakışlarıyla, 'Önce o başladı!..' diye birbirinin üstüne atılan kavgacı mahalle çocuklarına benzedi. Saçma bir şey değil mi bu?"

"Yani ne demek istiyorsun?" diye bağırdı badanacı. "Silah altına alınmışken ne halt edelim yani?"

"Eğer zorbalığın adalet olamayacağını düşünürseniz, eğer insan yaşamının kutsal olduğunu düşünürseniz, eğer barış zamanında adam öldürmeyi suç sayan ama savaşta haklı bulan iki ahlak olmadığını düşünüyorsanız, seferberliğe karşı çıkın! Savaşa karşı çıkın! Kendinize sadık kalın! Enternasyonal'e sadık kalın!"

Salonun girişinde duran Jenny gelip Jacques'ın karşısında durdu.

Badanacı ayağa kalkmıştı. Öfkeyle kollarını kavuşturdu:

"Kurşuna dizilmek için mi? Yo, söylesene! Bildiğin çok şey var galiba!.. Orada hiç olmazsa herkes yazgısı neyse onu görür, şansı varsa işin içinden sıyrılır."

"Ama" diye bağırdı Jacques, "İnsanın iradesini, kişisel sorumluluğunu güçlü olduğu bilinenlerin eline bırakmasının ödleklik olduğunu hissediyorsunuzdur herhalde! Kendi kendinize şöyle diyorsunuz: 'Onaylamıyorum ama, elimden bir şey gelmez...' Bu pahalıya mal oluyor size, bu boyun eğmenin güç fakat övülecek bir şey olduğunu düşünerek ucuz tarafından, vicdanınızı rahatlatıyorsunuz... Canice bir oyunun aldatılmış kurbanları olduğunuzu görmüyor musunuz? Hükümetlerin, halkları köleleştirmek ve boğazlatmak için değil, onlara hizmet etmek, onları korumak ve mutlu kılmak için iktidara geldiklerini unutuyor musunuz?"

O zamana dek hiç sesi çıkmayan, otuz yaşlarında kara yağız biri masaya bir yumruk indirdi:

"Hayır, yine de hayır, haklı değilsin sen. Bugün için haklı değilsin!.. Tanrı biliyor ki hiçbir zaman hükümetten yana olmadım. Ben de senin kadar sosyalistim! Beş yıldır partinin kartını taşıyorum

cebimde! Evet, işte sosyalist olan ben, herkes gibi hazırım silaha sarılmaya, hükümet için!"

Jacques adamın sözünü kesmek istedi. Ama öteki sesini yükselterek:

"Bunun inançlarla filan ilgisi yok! Milliyetçilerin, kapitalistlerin ve tüm şişiklerin hesabı görülecek savaştan sonra... Bana güvenebilirsiniz! Ama şu anda teori yapmanın sırası değil! İlk hesaplaşma Prusyalılarla! Savaşı isteyen bu hergeleler! Öyleyse buyursunlar savaşa! Ama sana şunu söyleyeyim ki bir tek ben bile kalsam, başlarının belasını bulacaklar!"

Jacques hafifçe omuz silkti. Yapacak bir şey yoktu, Jenny'yi kolundan tutarak merdivene kadar götürdü.

"Yine de yaşasın Sosyalist Cumhuriyet!" diye birinin arkalarından bağırdığını duydular.

Dışarı çıkınca birkaç dakika kadar konuşmadan yürüdüler. Boğuk uğultular, kasırganın kopmak üzere olduğunu haber veriyordu; gökyüzü kapkaraydı.

"Görüyorsunuz ya" dedi Jacques, "ben savaşların, duygularla ilişkisi olmadığına, ekonomik yarışmaların önüne geçilmez bir çatışması olduğuna inanmış ve bunu belki yirmi kez tekrarlamıştım. Ama bugün, milliyetçilik coşkusunun doğallıkla ve açık seçik biçimde toplumun bütün sınıflarından yükseldiğini görünce, merak ediyorum: Savaşlar daha çok karanlık, dizginlenemez ihtirasların sonucu değil midir ve çıkar çatışmaları bunun için bir fırsat, bir bahane olmuyor mu?" Yeniden sustu. Sonra kendini düşüncelerinin akışına bırakarak, "İşin en gülünç yanı, yalnız haklı olduklarını kanıtlamakla yetinmeyerek düşüne taşına ve özgürce boyun eğdiklerini de ilan etmeleri!.. Evet *özgürce*!.. Daha dün, adım adım savaşa karşı çıkan ve istemedikleri halde savaşa sürüklenen bütün bu zavallılar bugün serbestçe hareket ettiklerini göstermeye yelteniyorlar! Kaldı ki daha acısı" dedi, yeniden biraz durduktan sonra, "bunca uyanık, kuşkulu kişinin vatanseverlik duygularına dokunulur dokunulmaz birden böylesine inangaç olabilmeleri... Acı ve hemen hemen anlaşılmaz bir şey... Sade insanın kendisini safçasına vatanıyla, ulusuyla, devletiyle özleştirmesi... 'Biz Fransızlar', 'Biz Almanlar' demek alışkanlığı. Böylece, iyi niyetle barış isteyen her

birey için, kendisinin olan bu devletin savaş istediğini kabul etmek olanaksız. Bundan sonra hemen hemen şöyle denebilecek: Birey ne kadar barışa bağlı ise ülkesini, kendi halkından olanları suçsuz göstermeye eğilimli olacak ve bu ölçüde de düşmanca tehlikenin yabancı ülkeden geleceğine, kendi hükümetinin sorumlu olmadığına ve haksızlığa uğramış bir toplumdan olduğuna ve onu savunarak kendini savunacağına inandırmak kolay olacak..."

İri iri yağmur damlaları konuşmasını yarıda bırakmaya zorladı. Bu sırada Borsa Meydanı'ndan geçmekteydiler.

"Koşalım" dedi Jacques, "sırılsıklam olacaksınız..."

Colonnes Sokağı'ndaki kemerlerin altına sığınabildiler. Gün boyunca şehrin üstüne çöken kasırga birden korkunç bir şiddetle patlak verdi. Şimşekler birbirinin ardından sinirleri tırmalayarak çakıyor, binaların arasından yankılanan gök gürültüsü öyle bir patlamayla duyuluyordu ki dağlardaki kasırgaları anımsatıyordu. Quatre-Septembre Sokağı'ndan atlı bir belediye zabıtası alayı tırıs gidişle geçti: Sağanağın altında iki büklüm olan adamlar, vücutlarından duman tüten, nallarıyla etrafa zifos sıçratan atların boyunlarına kapanıyorlardı. İyi bir ressamın savaş sahnesi tablosunda olduğu gibi miğferler, kurşuni renkli göğün altında kıvılcımlar saçıyordu.

Jacques kemerlerin dip tarafında, içi müşterilerle dolu, yarı aydınlanmış küçük bir lokantayı göstererek, "Girelim" dedi. "Fırtınanın dinmesini beklerken bir şeyler yeriz."

Başka müşterilerin de sıkışarak oturdukları mermer bir masada güçlükle yan yana bir yer bulabildiler.

Jenny oturur oturmaz yorgunluktan bitkin hale geldiğini hissetti. Dizleri titriyor, omuzları, ensesi ağrıyordu. Başı kurşun gibi ağırlaşmıştı. Hastalanacağını sandı. Hiç olmazsa birkaç dakika gözlerini kapayabilse, uzanıp uyuyabilseydi... Onun yanında uyumak... Hemen bir gece öncesinin anısı canlanarak benliğini sardı ve kırbaçlanmış gibi bütün gücünü toparladı. Jacques ise ondaki bu değişikliğin farkında değildi. Genç kız onu yandan görüyordu: Terli şakağını, kızıltılı koyu renkli kâkülünü. Neredeyse onun kolunu tutacak, "Eve dönelim. Nemize gerek olup bitenler? Kucaklayın beni, kollarınızın arasında sıkın beni!.." diyecekti.

Çevrelerinde herkes konuşuyordu. İnsanların gözleri parlıyordu. Herkes birbirine dostça bakarak tuzluğu, hardallığı uzatıyordu. En delice, en çelişik haberler ortaya atılıyor ve bunlar sarsılmaz

bir güvenle doğru gibi kabul ediliyordu. "Bari böyle bir kasırga saldırıyı geciktirmese" dedi içini çekerek döküntüden kızarmış yüzünden romantik ama saldırgan bir kahramanlık ifadesi okunan orta yaşlı bir hanımefendi. Jenny'nin karşısında, yakasında *Légion d'Honneur* rozeti bulunan şişman bir beyefendi oturuyordu. "70'te" dedi, "çarpışmalar, savaş ilanından uzun süre sonra, en azından on beş gün sonra başladı." Adamın biri, "Şeker sıkıntısı çekilecek herhalde" diye lafa karıştı. Kahraman hanımefendi de "Tuz da" diye ekledi. Jenny'ye doğru eğilerek bir sır verircesine, "önlem almak için beklemedim" dedi.

Yakası rozetli beyefendi başkalarını da saran bir coşkuyla ve sesi titreyerek Doğu yöresinde bulunan garnizondaki bir albayın öyküsünü anlattı: Askerlerini sınırdan on kilometre kadar geri çekmesi emrini alan albay, Fransa'nın düşmana teslim olduğunu sanarak tabancasını çıkarıp onursuzca yaşamaktansa deyip, alayının önünde beynini parçalamış.

Masanın ucunda oturan bir işçi sessizce yemeğini yiyordu. Kuşkulu bakışlarıyla Jacques'la göz göze geldi. Hemen lafa karıştı: "Dalga geçiyorsunuz sizler" dedi öfkeli bir sesle. "Ama biz bu akşam atölyede, haftalığımızı alamadık!"

Şişman beyefendi iyi niyetle, "Neden?" diye sordu.

"Patronun dediğine göre parası bankadaymış, banka da kepenkleri indirmiş... Bunun üzerine nasıl bir çıngar çıktı bilemezsiniz! Ama yapacak bir şey yok ki. 'Pazartesiye gelin' dedi."

Kahraman görünüşlü hanımefendi, "Evet, işte Pazartesiye hepinizin parasını verirler" dedi.

"Pazartesi ha? Önce, işçilerin çoğu yarın askere gidiyor. Düşünebiliyor musunuz, kadını çocuklarla meteliksiz bırakıp gitmek ne demektir?"

Yakası rozetli beyefendi yetkili biri gibi, "Kaygılanmayın" dedi. "Hükümet, her şeyi olduğu gibi bunu da düşündü. Belediyeler ödenti dağıtacak. İçiniz rahat gidin! Aileleriniz devletin korumasındadır, hiçbir şeyleri eksik olmayacak!"

Adam sarsılmıştı: "Öyle mi?" diye mırıldandı. "Öyleyse neden söylemediler bunu?"

Jacques'ın yanında oturan biri, bir akşam gazetesinin özel basımını alabilmişti. Poincaré'nin "Fransız ulusuna" bildirgesine değindi.

Birçok kişi ellerini uzattı:

"Gösterin! Gösterin!"

Ama adam gazetesini vermek istemiyordu.

Rozetli beyefendi, "Okuyun!" diye emir verdi.

Sinsi görünüşlü, ufak tefek yaşlı adam sapsız gözlüğünü burnuna iyice yerleştirdi:

"Bütün bakanlar bildirgeyi imzalamışlar" dedi yüksek perdeden. Sonra incecik sesiyle okudu: *"Sorumluluğunu göz önünde tutan hükümetimiz, işleri oluruna bırakırsa ödevini yerine getirmemiş olacağını hissederek durumun zorunlu kıldığı kararı almış bulunmaktadır." Adam bir an durdu. "Seferberlik savaş değildir..."*

"Duydunuz, değil mi Jacques?" dedi umutla titreyen bir sesle Jenny.

Jacques omuz silkti:

"Fareleri kapana kıstırmak için böyle diyorlar. Ama onları yakalarlarsa tam yakalayacaklar!"

"İçinde bulunduğumuz durumda..." diye sapsız gözlüklü adam okumayı sürdürdü: *"... seferberlik, tersine, barışı onurlu biçimde sağlama yolunda en iyi araç olarak görünmektedir..."*

Yan masalarda da kimse konuşmuyordu. Salonun dip tarafından biri, "Daha yüksek sesle!" diye bağırdı. Okuyan, ayağa kalktı okumasını sürdürmek için. Zaman zaman sesi kesiliyordu. Hiç kuşkusuz şu anda halka seslenenin kendisi olduğunu sanıyordu adamcağız. Ciddi bir sesle okumayı sürdürdü:

> *"... En onurlu biçimde sağlanan barış... Hükümet, yersiz bir heyecana kendini kaptırmaması için bu soylu ulusun soğukkanlılığına güvenmektedir."*

Yüzü döküntüden kızarmış hanımefendi, "Bravo!" dedi.

"Doğru değil!" diye mırıldandı Jacques.

"... Hükümet bütün Fransızların yurtseverliğine güveniyor ve biliyor ki tek bir kişi bile ödevini yerine getirmekten kaçınmayacaktır. Bu anda partiler yoktur artık. Sonsuza dek var olacak olan, barışçı ve kararlı Fransa var. Hak ve adalete bağlı, sükûnet içinde, tetikte ve onurla kenetlenmiş Fransa var..."

Lokantada, bildirgenin okunması bittikten sonra da bir dakikadan daha uzun süren bir sessizlik oldu, sonra bu coşturucu tema

üzerine konuşmalar yine canlandı. O hanımefendinin kahramanlığı bireysel bir olay değildi. Nişan sahibi beyefendinin yüzü, yakasındaki rozet gibi kıpkırmızı kesilmişti. Masanın ucunda oturan, gündeliğini alamamış işçinin gözleri yaşarmıştı. Herkes derin bir hazla bu toplumsal sarhoşluğun etkisinde kalmıştı. Oradakilerin her biri, hiç çabasız kendini aşmış, yücelik duygusuyla kendinden geçmişti ve kendini feda etmeye hazırdı.

Jacques susuyordu. Aynı saatte, kendi ülkelerinde, öteki sorumluların, Kaiser ve Çar'ın tıpkı buna benzeyen bildirgeleri imzaladıklarını düşünmekteydi. Onlarda da her yerde aynı gücü taşıyan ve kuşkusuz, aynı saçma çılgınlığı kışkırtan bu sihirli formüller vardı... Jenny'nin, önündeki çorba tabağını hemen hemen hiç el sürmeden kenara ittiğini gördü. Bunun üzerine ona bir işaret vererek ayağa kalktı.

Dışarıda yağmur dinmişti. Balkonlardan damlalar damlıyordu. Dereciklerin çamurlu suları, bir yutma sesiyle lağım çukurlarına boşalıyordu. Parıldayan ıslak kaldırımda insanlar karmakarışık koşuşmalarına başlamışlardı.

"Şimdi Meclis'e gidelim" dedi Jacques hızlı bir hareketle Jenny'yi sürükleyerek. "Bakalım, neler yapıyorlar orada Müller'le..."

Ne kadar anlamsız görünürse görünsün, umutsuz olduğunu söyleyemezdi.

LXXI

Palais-Bourbon inzibat erlerince korunuyordu. Ama yine de avlu parmaklıklarının arkasında birçok küme toplanmıştı. Jacques ardından gelen Jenny ile birlikte bunlara doğru yürüdü.

Bu kümelerden birinde elektrik fenerinin aydınlığında uzun boyuyla Rabbe'ı gördü.

Yaşlı militan, "Görüşme sona ermedi" dedi. "Demin dışarı çıktılar, yemeğe gittiler. Tartışmalar birazdan başlar. Ama burada değil, *L'Huma*'nın yönetim yerinde."

"Ya? İlk izlenimler nasıl?"

"Pek iyi sayılmaz. Hem bilgi edinmek de güç. Hepsinin yüzü kıpkırmızıydı. Susuzluktan bitkindiler. Hepsi de ağızlarını kilitlemişler, bir şey söyledikleri yok. Ancak Siblot'dan bir şeyler sızdı-

rabildim. Hayal kırıklığını bizden gizlemedi. Öyle değil mi?" diye yanlarına gelen Jumelin'e sordu.

Jenny ses çıkarmadan bu iki adamı süzüyordu. Pek hoşlanmamıştı Jumelin'den. Uzun, dar, soluk ve terli yüzü, tüysüz, çıkık çenesi, dişlerini çok açmadan kesik kesik, boru gibi bir sesle konuşması, çok küçük, kapkara gözleri, geniş omuzlarıyla bu adam genç kızı rahatsız ediyordu. Yaşlı Rabbe ise o berrak bakışlı ve kederli gözleri, çıkık alnı, Jacques'a babaca bir şefkatle bakışıyla güven ve yakınlık uyandırıyordu kendisinde.

"Şu Müller, öyle görünüyor ki hiçbir belirgin yetkiyle gelmemiş" dedi Jumelin. "Kesin hiçbir öneri getirmedi."

"Öyleyse ne diye gelmiş?"

"Sadece bilgi edinmek amacıyla."

"Bilgi edinmek mi?" diye bağırdı Jacques. "Tam da eyleme geçmek için artık vakit kalmadığı bir zamanda!"

Jumelin omuz silkti:

"Eyleme geçmek ha... Tuhafsın... Durumun saatten saate değiştiği şu sırada, herhangi bir karar alınabileceğine inanıyor musun? Biliyorsun ki Almanya da genel seferberlik ilan etti. Bu iş, bizden az sonra, saat beşte gerçekleşti. Denildiğine göre, bu akşam Rusya'ya resmen savaş ilan edecekmiş."

"Ama" diye sabırsızlıkla yeniden söze başladı Jacques. "Olsun ya da olmasın, bu Müller Fransız ve Alman emekçilerinin birliğini sağlamaya, iki ülkede grevi örgütlemeye gelmedi mi?"

"Grev mi?" diye yanıtladı Jumelin, "Kesinlikle değil, bana göre sadece hükümet, Meclisten savaş kredisi istediği sırada, Salı günü, Fransız Sosyalist Partisi'nin buna oy verip vermeyeceğini öğrenmek için geldi. Hepsi bu."

"Bu da bir şey" dedi Rabbe. "Eğer bu belirgin nokta üzerinde Fransız ve Alman sosyalist parlamenterleri benzeri bir politika izlerlerse."

"Orası pek belli değil" dedi Jumelin esrarlı bir sesle.

Jacques yerinde duramıyordu.

Jumelin işlerin iç yüzünü bilen biri gibi:

"Ancak şu denebilir ki Parti yöneticileri herhalde, Müller'e Fransa'nın savaştan kaçınmak için elinden geleni yaptığını tekrarlamakta kusur etmemişlerdir... Son ana dek! Sınırdaki birliklerini geri çekmeye razı oluncaya dek! Biz Fransız sosyalistleri ne

olduğumuzun bilincindeyiz ve Almanya'yı saldırgan devlet olarak görmekte haklıyız!"

Jacques şaşkınlıkla bakıyordu ona.

"Başka bir deyimle, Fransız sosyalist milletvekilleri savaş kredisine oy vermeye hazırdırlar" diye kesip attı.

"Ne olursa olsun buna karşı oy kullanamazlar."

"Nasıl *kullanamazlar*?"

"En olası durum da, oylamaya katılmamalarıdır" diye Rabbe düşüncesini ileri sürdü."

"Ah!" diye Jacques bağırdı. "Jaurès orada olsaydı!"

"Eh... Şef de olsaydı buna karşı oy kullanmaya cesaret edemezdi."

"Ama" dedi Jacques öfkeyle, "Jaurès şu saldırgan ülke ile saldırıya uğramış ülke ayrımının ne denli saçma olduğunu yüz kez kanıtladı! Bu, içinden çıkılmaz çekişmeler için bir bahane! Hepiniz bugün içinde bulunduğunuz sıkıntılı durumun gerçek nedenlerini unutmuş görünüyorsunuz: Kapitalizm, hükümetlerin emperyalizmi... İlk çatışma hareketleri nasıl bir görünümde olursa olsun uluslararası sosyalizmin ödevi savaşa, tüm savaşlara başkaldırmaktır. Yoksa!.."

Rabbe dalgınca onayladı:

"İlke olarak evet... Müller de bu anlamda bir şeyler söylemiş olmalı..."

"Yani?"

Rabbe bıkkınlığını gösterircesine kollarını yana açtı:

"Yani, iş buraya gelince de, kol kola girip yemeğe gitmişlerdir."

"Hayır" diye yanıtladı Jumelin. "Müller'in Berlin'e telefon edip Partisinin yöneticileriyle görüşmek istediğini söylemeyi unuttun."

"Ya" dedi yeniden umutlanmaya hazır olan Jacques. Arkasına dönüp gelişigüzel birkaç adım yürüdükten sonra geri gelip iki adamın karşısına dikildi:

"Ne düşünüyorum ben, biliyor musunuz? Diyelim ki şu Müller, yalnızca, Fransız Partisi'nin ne ölçüde barışçı ve enternasyonalci olduğunu anlamak üzere gelmiş olsun. Eğer karşısında, her şeyi yapmaya hazır, genel greve gitmeye kararlı, hükümetin nasyonalizmini suya düşürmeye kararlı insanlar bulsaydı, derim ki, barış kurtarılabilirdi! Evet! Hatta bugün bile, hatta seferberliğin ilanından sonra bile! Fransız emekçileri ile Alman emekçilerinin o muhteşem

birliği barışı kurtarmaya yeterdi! Bunun yerine neyle karşılaştı adam? Söylevciler, çene yarıştıranlar, ılımlılar ve hepsi de lafta, savaşı ve nasyonalizmi suçlamaya hazır ama daha şimdiden savaş kredilerine oy vermeyi ve Genelkurmay'a boyun eğmeyi düşünenlerle... Son ana dek hep aynı saçma ve canice çelişki: Kuramsal olarak benimsenen enternasyonal ideal ile, aslında kimsenin, sosyalist yöneticilerin bile feda etmeye razı olmadıkları ulusal çıkarlar arasındaki belirsiz çatışma!"

Jacques konuşurken, yorgunluktan bitkin düşen Jenny gözlerini ondan ayırmıyordu. Onun sesi, bildiği tatlı bir müzik gibi sarıyordu bütün benliğini. Dikkat eder gibi görünüyordu ama dinleyemeyecek kadar yorgundu. Jacques'ın yüzünü, bu yüzde kımıldayan, yayılıp kasılan, sarkan, şaşılacak derecede tek başına canlı bir şeye benzeyen dudaklarını süzüyor ve onlar kendi dudaklarına değiyormuş gibi hissediyordu. Onun kollarının arasında geçirdiği geceyi anımsarken sabırsızlıktan bayılacak gibi oluyordu. "Gidelim" diyordu içinden. "Ne bekliyor ki? Gelsin artık, eve dönelim... Ne önemi var geri kalanının?"

Kümeden kümeye koşup haberler veren Cadieux yanlarına geldi.

"Müller'in Berlin'e telefon etmesine izin istemek üzere İçişleri Bakanlığı'na başvuruldu. Ama sonuçsuz. İletişim kesilmiş. Çok geç! İki yanda da sıkıyönetim..."

Jacques, Jenny'ye doğru eğilerek, "Bu, belki de son şanstı" diye mırıldandı.

Cadieux duymuştu, sırıtarak, "Ne şansı?" diye sordu.

"Bir emekçi eylemi, uluslararası bir eylem şansı" dedi Jacques.

Cadieux'nün yüzünde acayip bir gülümseme belirdi: "Uluslararası mı? Ama dostum, gerçekçi olalım: Bugünden başlayarak, uluslararası olan, barış için mücadele değil, savaştır!"

Cesareti kırılan birinin şakası mıydı bu? Omuz silkerek gecenin karanlığında gözden kayboldu.

"Haklı" diye homurdandı Jumelin. "Uğursuzca haklı. Savaş başlamak üzere. Bu akşam onu isteyerek ya da istemeyerek karşılayalım, biz sosyalistler bütün Fransızlar gibi savaşın içindeyiz... Uluslararası eylemimize yeniden başlayacağız elbet: Ama daha sonra. Şu anda barışçılığın zamanı geçmiş bulunuyor."

"Bunu sen mi söylüyorsun Jumelin?" dedi Jacques.

"Evet. Yeni bir olay var: Savaş *başlıyor*. Bu yüzden benim için

her şey değişti. Şimdi sosyalist olarak rolümüz bana çok açık seçik görünüyor: Hükümetin işine engel olmamalıyız!"

Jacques adama şaşkınlıkla bakıyordu:

"Yani cepheye gönderilmeyi kabul edeceksin öyle mi?"

"Elbet. Sana şunu diyeyim ki, yurttaş Jumelin önümüzdeki Salı'ya Rouen'daki 239. yedek alaya katılmış olacak!"

Jacques önüne baktı, bir şey söylemedi.

Rabbe elini omuzuna koyup, "Sıkma canını bu denli. Bu akşam onun gibi düşünmüyorsan, yarın düşünürsün... Orası kesin: Fransa'nın davası, demokrasinin davası. Biz sosyalistler, komşunun emperyalist saldırısına karşı demokrasinin önde gelen savunucuları olmalıyız!" dedi.

"Ne, sen de mi?"

"Ben mi? Yaşlı olmasaydım, ben de giderdim cepheye... Kaldı ki gitmeye de çalışacağım. Şu benim yaşlı gövdemden yararlanabilirler hâlâ... Bana bakıyor musun? Düşüncemi değiştirmiş değilim. Ben, bir gün militarizme karşı mücadeleye girebilecek kadar yaşayacağıma kuvvetle inanıyorum. Benim için bir umacıdır o!.. Ama şu anda budalalığa yer yok: Militarizm dünkü gibi değil. Bugün militarizm Fransa'nın kurtuluşu, hatta daha da fazlası: Tehlike karşısındaki demokrasinin kurtuluşu; bunun için ona karşı olduğumu unutuyorum bugün. Ben de arkadaşlar gibi yapmaya hazırım, silaha sarılıp memleketimi savunmaya. Daha sonra yapacağımızı biliriz."

Ne düşüneceğine aldırmadan Jacques'ın gözlerinin içine bakıyordu. Dudaklarında hem utangaç hem de gururlu bir gülümseyiş belirmişti. Bu da gözlerindeki kederi daha da belirginleştiriyordu.

Jacques gözlerini başka yana çevirerek, "Rabbe da ha!" diye mırıldandı.

Boğulacak gibiydi.

Jenny'nin kolunu tuttu, adama allahaısmarladık demeden oradan uzaklaştı.

Parmaklıklı kapının önünde hareketli bir küme insan, çıkışı engelliyordu.

Ortada duran Gallot'nun sekreteri Pagès, elini kolunu sallayarak birileriyle tartışıyordu. Çevresinde toplanan genç militanlar

arasında Jacques'ın tanıdıkları vardı: Bouvier, Hérard, Fougerolle, sendikacı Latour, *L'Huma*'nın yazarlarından Odelle ve Chardent.

Pagès, Jacques'ı görünce ona işaret etti:

"Haberi duydun mu? Petersburg'dan gelen bir telgrafa göre Almanya bu akşam Rusya'ya savaş ilan etmiş." Kırk yaşlarında, sıska, soluk benizli miting konuşmacısı Bouvier, Jacques'a doğru dönerek, "Kimi kötü şeyler iyi sonuç verir!" dedi. "Cephede epey iş olacak bizler için! Hele tüfeklerle fişekleri versinler bir!"

Jacques yanıt vermedi. Bouvier'ye güveni yoktu, onun o kaçamaklı bakışlarından hoşlanmıyordu. (Mourlan, bir akşam Bouvier'nin çok sert bir konuşma yaptığı mitingden çıkarlarken, "Bu adamı gözlüyorum ben. Pek hoşlanmıyorum onun aşırı coşkunluğundan. Tutuklamalar olduğu zamanlar ilk yakalananlar arasındadır ama, ne tuhaf bir rastlantıdır ki her seferinde de hakkında takipsizlik kararı verilir" demişti.)

Bouvier boğuk bir gülüşle, "İşin matrak yanı şu ki" dedi, "Bizi nasyonalist bir savaşa ittiklerini sanıyorlar! Ama bir aya kalmaz bunun bir iç savaşa dönüşeceğini akıllarına getirmiyorlar!"

"İki aya kalmaz Devrim!" diye bağırdı Latour.

Jacques soğukça, "Yani sizler de mi cepheye gideceksiniz?" diye sordu.

"Elbet! Çok güzel bir fırsat!"

Jacques Pagès'e, "Ya sen?" diye sordu.

"Ben de elbet."

Yüzünde her zamanki anlatım yoktu. Sesini sinirlice yükseltmişti. Sarhoş gibi bir hali vardı.

"Bu savaş" diye sözünü sürdürdü, "Önlenememişse bu bizim kabahatimiz değil! Ama önlenemedi! Olup bitenler ortada... Hiç olmazsa bu savaş kendini intihara sürüklediğini görmeyen, bu can çekişen toplumun sonu olsun! Kapitalizmin neden olduğu felâketten sonra yaşamamasını sağlamak bizlere düşer! Hiç olmazsa bu savaş toplumsal evrime hizmet etmiş olsun! İnsanlığa yararlı olsun! Sonuncu savaş olsun! Kurtarıcı savaş olsun!"

"Savaşa savaş!" diye birinin bağırdığı duyuldu.

"Dövüşeceğiz!" diye haykırdı Odelle. "Ama, kesin silahsızlanma ve halkların kurtuluşu için devrim askerleri olarak!"

Şaşılacak derecede Briand'a (sıcak, ürpertili ve boğuk sesine varıncaya dek) benzediği için dikkati çeken postacı Hérard, ağır ağır şunları söyledi:

"Evet... Binlerce ve binlerce suçsuz insan feda edilecek! Korkunç bir şey! Bu felâketi kabul edebilmemizin tek nedeni, böylece gelecek için bu özveriye katlanacağımız düşüncesi! Bu kan vaftizinden sağ kalıp geriye dönenler yeni bir can kazanmış insanlar olacak... Önlerinde yıkıntılardan başka bir şey bulunmayacak ve bu yıkıntıların üstünde artık yeni toplumu kuracaklar!"

Jacques'ın arkasında duran Jenny omuzlarının titrediğini gördü. Onun da tartışmaya katılacağını sandı. Ama o Jenny'ye doğru döndü hiçbir şey söylemeden. Yüzünün bozulması genç kızın gözüne çarptı. Jacques onun koluna girdi, iyice sokularak onu oradakilerden uzaklaştırdı. Jenny'nin de gelmiş olması onu mutlu etmişti: İçindeki yalnızlık duygusunun acılığı daha azalıyordu. "Hayır" dedi kendi kendine, "Hayır... Bütün ruhumla onaylamadığım şeyi kabul etmektense, ölmek daha iyi! Ölmek daha iyidir böyle bir yadsımadan!"

Kısa bir süre durduktan sonra, "Duydunuz, değil mi? Nasıl değişmiş bu insanlar, tanınmaz hale gelmişler" dedi.

O sırada, parmaklıklı kapının önündeki tartışmalarda hiç konuşmamış olan Fougerolle yanına geldi, hiç giriş yapmadan, "Haklısın" dedi onları durdurarak. "Ben, kendi ilkelerime uymak için kaçmayı bile düşündüm. Böyle işte! Ama bunu yaparsam, inancıma bağlı olduğum için mi yoksa ödleklikten ötürü mü yaptığıma kendimi inandıramam hiç... Çünkü gerçek şu ki son derece korkuyorum... Saçma bir şey ama ben de ötekiler gibi yapacağım, yani ben de gideceğim..." dedi.

Jacques'ın yanıtını beklemeden, sert adımlarla uzaklaştı.

Jacques dalgınca, "Belki birçokları da bunun gibidir..." diye mırıldandı.

Bourgogne Sokağı'na sapıp Palais-Bourbon'un yanından geçerek Seine kıyısına geldiler.

Yine, biraz sustuktan sonra:

"Bana en çok dokunan nedir biliyor musunuz? Ellerinde olmadan, bakışlarında, seslerinde, hareketlerinde beliren bu keyifli hal... Öyle ki, 'Bu akşam her şeyin düzeldiğini, askerlerin terhis edildiğini duysalar ilk tepkileri hayal kırıklığı mı olurdu acaba?' diye insan merak etmeden yapamıyor." Hemen ardından şunu ekledi: "En umut kırıcı olan da savaş için gösterdikleri azimleri!.. Bu cesaret, bu ölümü hiçe sayış!.. Bütün bu *boşa harcanan* yürekliliğin yüzde

birini, vaktinde, hepsi birden, barış uğruna seferber etselerdi savaşı önlemeye yeterdi!.."

Concorde köprüsünde Stefany'ye rastladılar. Başı önüne eğik, gözlüklerinin altındaki iri burnunu sarkıtmış yürüyordu. O da, görüşmelerin sonucunu öğrenmek için koşuyordu.

Jacques görüşmenin kesildiğini, daha sonra *L'Humanité*'de sürdürüleceğini anlattı.

"Öyleyse gazeteye döneyim" dedi Stefany yolunu değiştirerek.

Jacques hep öyle üzüntülüydü. Konuşmadan birkaç adım attı, sonra Mourlan'ın kehanetini hatırlayarak Stefany'nin dirseğine dokundu:

"Bitti, sosyalist kalmadı artık. *Sosyal yurtseverlik* taslayanlar var yalnız."

"Neden böyle söylüyorsun?"

"Hepsinin de savaşa katılmayı kabul ettiklerini gördüm. Devrimci ideallerini, vatan tehlikede miti uğruna feda ederek vicdanlarının sesine uyduklarını sanıyorlar! En azılı savaş düşmanları şimdi savaşa katılmaya can atıyor!.. Jumelin... Pagès... Hepsi!.. Yaşlı Rabbe bile, alsalar, asker olmaya hazır!"

Stefany sorarcasına, "Rabbe ha?" diye tekrarladı. Ama şunu da söyledi: "Şaşırtmadı bu beni... Cadieux de gidiyor. Sonra Berthet de, Jourdain de. Dünden beri celp kâğıtları ceplerinde... Gallot bile, miyopluğuna bakmadan, Bakanlıkça levazımdan çıkartılmasını sağlaması için Guesde'e başvurdu!"

Jacques kederli bir sesle, "Parti başsız kaldı" dedi.

"Parti mi? Yo, değil herhalde. Asıl başsız kalan savaştan yana güçlere karşı girişilen direnme hareketi."

Jacques kardeşçe bir sevgi coşkusuyla Stefany'ye sokuldu:

"Sen de düşünüyorsun değil mi, eğer Jaurès yaşasaydı..."

"Elbet, bizimle birlikte olacaktı! Daha doğrusu bütün Parti onunla birlikte olacaktı!.. En doğru formülü Dunois buldu: *Sosyalist bilinç bölünmeyecekti.*"

Tek bir arabanın bile rastlanmadığı, her zamankinden daha geniş, daha aydınlık görünen Concorde'dan sessizce geçtiler. Stefany'nin, ürperen soluk yüzünde sık sık tikler belirmekteydi.

Birden durdu. Bir sokak fenerinin hafif aydınlığı, uzun yüzün-

de acayip kabartılar oluşturuyor ve zaman zaman gözlüklerini parlatıyordu.

"Jaurès?" dedi, (bu adı söylerken o Güneyli şivesi öyle tatlı, öyle umutsuz bir havaya büründü ki Jacques'ın boğazına bir şeyler tıkanır gibi oldu). "Biliyor musun, geçen Perşembe, Brüksel'den ayrılırken ne dedi benim önümde? Amsterdam'a dönen Huysmans kendisine veda ediyordu. Şef birden onun gözlerinin içine bakarak, *'İyi dinleyin beni Huysmans'* dedi. *'Eğer savaş patlak verirse* ENTERNASYONAL'i SÜRDÜRÜN! *Eğer dostlarınız çatışmaya taraf olmanız için yalvarırlarsa, bunu kabul etmeyin ve* ENTERNASYONAL'i SÜRDÜRÜN! *Eğer ben Jaurès, gelir de savaşan taraflardan birinin davasını benimsemenizi istersem, dinlemeyin beni,* ENTERNASYONAL'i *sürdürün Huysmans!* NE PAHASINA OLURSA OLSUN ENTERNASYONAL'İ SÜRDÜRÜN!"

Jacques alt üst olmuştu. "Evet!" diye bağırdı. "Biz yalnız on kişi kalmış olsak bile! Ne pahasına olursa olsun Enternasyonal'i sürdürmeliyiz!"

Sesi heyecandan titriyordu, ürperen Jenny ona sokuldu, ama Jacques bunun farkında olmamış gibiydi. Bir kez daha, yemin edercesine tekrarladı: "Enternasyonal'i sürdürmeli!"

"Ama nasıl?" dedi kendi kendine ve tek başına karanlıklara gömülmüş gibi oldu.

Jenny ile Jacques *L'Humanité*'den ayrıldıkları sırada gece yarısı olmuştu. Bu akşam pek çok militan, haber almak üzere oradaydı. En küçük bir umut beklememekle birlikte Jacques, Alman delegeyle yapılan görüşmenin sonucunu öğrenmeden gitmek istememişti. Genç kızın yorgunluktan bitkin yüzüne bakarken son derece üzülmüş, eve dönerek kendisi gelinceye kadar dinlenmesi için yalvarmıştı. Ama Jenny her seferinde de bunu kabul etmemişti. En sonunda, yirmi kadar sosyalistle birlikte Stefany'nin odasında otururlarken Gallot gelip toplantının sona erdiğini bildirdi. Müller ve de Man'ın vakitleri çok daralmıştı. Belçika'ya giden son sivil yolcu trenine yetişebilmek, Kuzey Garı'na gitmek için pek az zamanları vardı. Jacques ile Jenny, koridorda telaşla gidişlerini gördüler. Milletvekili kurdelesi bulunan Cachin, gidişlerini kolaylaştırmak için onları trene kadar

götürmekle görevlendirilmişti. Yine de Müller'in, Belçika sınırını aşabileceğini pek sanmıyordu.

Sorulardan bunalan Gallot diken diken saçlı kafasını öfkeyle sallayıp duruyordu. Sonunda, ayrıntılar üzerinde ondan bilgi koparabildiler. Aslında Fransız ve Alman sosyalist partilerinin en son buluşmaları hiçbir sonuç vermemişti. Altı saat boyunca yapılan dostça tartışmalar sonunda Fransız ve Alman parlamentolarındaki sosyalistlerin savaş bütçelerine engel olmakla birlikte hiç olmazsa çekimser kalınması yolundaki dileklerini, çekingenlikle dile getirmişler ve şu gülünç sonuç kararıyla birbirlerinden ayrılmışlardı: "Durumun kararsızlığı, daha açık seçik yükümlülükler altına girilmesine elverişli değildir."

Tam anlamıyla iflastı bu. Uluslararası dayanışma ilkesi bir aldatmacadan başka bir şey değildi.

Jacques, derin kederi içinde, Jenny'den son bir yardım beklercesine ona döndü. Genç kız biraz ötede, bir tabureye oturmuş, elleri dizlerinin üstünde, sırtını bir rafa dayayarak oturuyordu. Tavandaki lambadan dökülen ışık yüzünü yandan aydınlatıyor, gözkapakları, elmacık kemikleri gölgede kalıyordu. Gözlerini açık tutmak için harcadığı çabanın etkisiyle gözbebekleri büyümüştü. Jacques onu kollarının arasında sallamak, bu zayıf halinde uyutmak isteğini duyuyordu içinde... Bu akşam tüm dünya için duyduğu acıma, şimdi bu yorgun ve nazik yaratık için duyduğu sevgiyi on katına çıkartmıştı. Şu anda kendisi için yalnız o vardı.

Yanına geldi, ayağa kalkmasına yardım etti, kolundan tutarak dışarı götürdü.

"En sonunda!" dedi genç kız içinden, Jacques'ın önünden merdivene doğru hızla yürüdü. Yorgunluk duyduğu yoktu artık. Kaldırıma geldikleri zaman, Jacques'ın ateşler içindeki elini beline dolarken genç kız birdenbire sevincinin arasından kendini Jacques'a kenetleyen karşı durulmaz duygunun ötesinde karışık, ürkütücü, kesinlikle yeni bir şeyler duydu içinde, öyle şiddetli bir duyguydu ki bu, şakaklarına kan hücum etti birden, olduğu yerde sallandı, elini alnına götürdü.

"Duracak haliniz yok" diye üzüntüyle mırıldandı Jacques. "Ne yapmalı? Bir taksi bulma olanağı da yok bu akşam..."

Birbirlerine sokularak bitkin, vücutları ateşler içinde yanarak, gecenin karanlığında yürümeye koyuldular.

Sokaklarda hâlâ epey kalabalık vardı. Yol kavşaklarında polis ve jandarma kümeleri nöbet tutuyordu.

Notre-Dame-des-Victoires Meydanı'nda kilisenin kapısının ardına kadar açık olduğunu görerek hayretler içinde kaldılar. Yaklaştılar. Tapınağın içi, mucizelerle dolu bir mağara karanlığına gömülüydü. Ama sayısız şamdanın içinde yanan mumlar, mihrabı bir kutsal odak haline getirmişti. Sıralar, vaktin geç olmasına karşın, dua eden insanların karaltılarıyla doluydu. Günah çıkarma odalarının önünde diz çökmüş gençler sıralarını bekliyorlardı. Böyle bir anda umutsuzluk içindeki halkın, kendini böylesine dine verişi karşısında heyecanlanan Jacques, elinde olmadan içeriye girecekti ama Jenny direnerek onu tuttu: Bilinçaltında Katoliklik şatafatına ve putatapıcılığına, üç yüzyıllık Protestanlık karşı çıkmıştı.

İzlenimlerini birbirlerine anlatmadan yola koyuldular.

Gittikçe daha da yorgun düşen Jenny, Jacques'ın koluna asılarak yürüyordu. Bir ara, hiçbir neden olmadan sevgilisinin elini tutarak yanağına yasladı. Jacques heyecanlanarak durdu. Çevrelerine bir göz gezdirdikten sonra genç kızı bir kapının köşesine iterek kucakladı: "Eh, artık" dedi içinden. Dudaklarını uzattı Jenny, ağzını ondan kaçırmayı düşünmüyordu şimdi; saatlerdir bu öpücüğü bekliyordu, gözlerini kapadı, ürpertiler içinde kendini bıraktı.

Hal'lerden geçip Saint-Michel Bulvarı'ndan yukarıya doğru çıktılar. Palais'nin saati biri çeyrek geçeyi vuruyordu. Gelip gidenler azalmıştı artık. Ama kentin kapılarına giden büyük yollarında kafileler birbiri ardından ilerliyordu: El konulmuş yük arabaları, yularlarından tutulup götürülen beygirler, askerlerin sürdüğü otomobiller, gizli tutulan yerlere doğru sessizce yol alan alaylar... Avrupa'da dur durak yoktu bu gece.

Ağır ağır gidiyorlardı. Jenny topallıyordu. Ayakkabılarından birinin ayağını vurduğunu söyledi. Jacques, kendisine daha fazla yaslanmasını istedi. Genç kıza destek oluyor, hemen hemen taşıyordu onu. Bu da hem onuruna dokunuyor, hem de duygulandırıyordu Jenny'yi. Eve yaklaştıkça derin bir kaygı karışıyordu sabırsızlığına. İkisi de bedensel ve ruhsal dirençlerinin sonuna geldiklerini hissediyordu. Ama ne olursa olsun, bütün bu yorgunluk ve kaygı arasında canlı bir sevinç alevi tutuşmaktaydı.

Holün elektriğini yakar yakmaz ilk işi her eve gelişinde olduğu gibi, kapıcı kadının, kapının altından içeriye Viyana'dan gelmiş bir telgraf atıp atmadığına bakmak oldu. Yoktu. Yüreği daraldı. İsviçre'ye hareketlerinden önce, annesinden hiçbir haber alma olasılığı kalmamıştı.

"Keşke, İsviçre ile Avusturya arasındaki iletişim normal olsa" diye mırıldandı. Biricik umudu buydu şimdi.

"Cenevre'ye varır varmaz konsolosluğa gideriz" diye söz verdi Jacques.

Bir önceki gecenin anısı zihinlerine takılmış, birden, orada yalnız oluşlarının verdiği çekingenlikle, bol ışık altındaki yorgun yüzleri ve aynı anının bulandırdığı kaçamak bakışlarla, holde, öylece ayakta durdular.

"Haydi" dedi Jacques. Ama yerinden kımıldamadı. Hızla eğilip yerdeki gazeteyi aldı, telaşsızca katladı ve küçük masanın üstüne koydu.

"Susuzluktan ölüyorum" dedi biraz da zoraki bir pişkinlikle. "Ya siz?"

"Ben de."

Mutfakta, kahvaltılarının artıkları masanın üstüne yayılmıştı.

Jacques, "Hafif bir yemek bizim için" dedi. Soğuyuncaya kadar suyu akıttı ve bardağı hemen oracıktaki bir iskemleye oturan Jenny'ye uzattı. Genç kız birkaç yudum içtikten sonra bardağı Jacques'a verdi, gözlerini çevirdi. Onun da kendisinin dudaklarını değdirdiği yere dudaklarını değdireceğinden kuşkusu yoktu... Jacques, üst üste iki bardağı yuvarladı ve rahatladığını anlatan bir ses çıkararak genç kızın yanına geldi. Yüzünü ellerinin arasına aldı, eğildi... Ama çok yakından bakmakla yetindi. Sonra büyük bir sevecenlikle, "Zavallı, zavallı sevgilim... Vakit geç oldu... Duracak haliniz yok... Sonra, yarın geceki uzun yolculuk... Gidip yatağınızda derin bir uykuya dalmalısınız" dedi.

Jenny yanıt vermeden omuzlarını düşürdü. Jacques onu doğrulmaya zorladı, bacakları titreyen genç kızı odasının kapısına kadar götürdü.

Oda karanlıktı. Açık pencereden içeriye hafif bir yaz gecesi aydınlığı sızıyordu.

Jacques Jenny'nin kulağına, "Şimdi uyumamız, uyumamız gerek" diye fısıldadı.

Genç kız kasıldı. Eşikte duruyordu, ona sokulmuştu. Bir soluk arasında mırıldandı: "Orada"

"Orada", Daniel'in odasındaki divandı... Jacques derin derin soluk aldı yanıt vermeden. Jenny kendisiyle birlikte İsviçre'ye gitmeyi kabul ettiği an, "Cenevre'de karım olacak" diye düşünmüştü. Ama bu kasırgalı günün sarsıntıları sonunda... Evrensel denge bozulmuş gibiydi; bilinmezlik egemendi, olağanüstülük yasa olmuştu: Hiçbir yükümlülüğü üstlenmek olanağı kalmamıştı artık...

Birkaç saniye kadar, tamamıyla bilinçli olarak kendisiyle savaştı. Genç kızdan biraz uzaklaştı, ona baktı. Jenny de ona baktı berrak gözleriyle. Aynı heyecan, aynı derin ve saf bir sevinçle yürekleri çarpıyordu. İkisinin de.

Sonunda Jacques, "Evet" dedi.

LXXII

Tarifeye göre saat 17'ye doğru Paris'te olması gereken Simplon-Express, saat 23'ten sonra Laroche Garı'na girebildi. Burada derhal büyük hatları ordunun ikmal katarlarına bırakmak üzere, bir yan hatta geçirildi. Hemen hepsi de üçüncü mevki eski vagonlardan oluşan bu katar, on kişilik kompartımanlarda on üç, on dört kişi balık istifi gibi tıklım tıklım doluydu. Sabahın birinde sonu gelmeyen manevralardan sonra tren, başkente doğru güçlükle yola koyuldu. Saat üçte, yaya bir avcının gidişiyle, Melun köprüsünden ağır ağır geçerek Seine köprüsünde duruverdi. Gece sona ererken tanyeri nehrin kıvrımına beyaz bir ışık serpiyordu. Su içinde yanıp sönen birkaç ışık çizgisi arasından kent belirmekteydi. Yavaş yavaş tepelerin ardından şafak söktü. Aşağıda, nehir boyunca uzayan yolda, ardındaki uzun bir araba kafilesi ile bir alayın ilerlediği görülüyordu.

Sonunda saat 4,5'ta, sayısız duraklamalardan, yanlış yollara sapmalardan, tünellerde beklemelerden sonra tren düdük çalarak ve her sinyalde durarak Paris banliyösünden ağır ağır geçti ve P.-L.-M. Garı'ndan üç yüz metre ötedeki peronsuz bir hatta durdu.

Mme de Fontanin memurların, kırma taşların üzerine indirip raylar arasından varış salonuna doğru gönderdikleri yolcuların peşinden gidiyordu. Ağır bavulu baldırlarına çarpıyor, her adımda yalpalıyordu.

Savaş kargaşası arasında, İtalya üstünden gidecek olan yabancıları götüren son trenlerden biriyle Viyana'dan ayrılmıştı. Üç gündür yoldaydı. Yedi kez vagon değiştirmiş ve üç gece hiç uyumamıştı. Ne var ki kocasına karşı ileri sürülen suçlamaların geri çekilmesini sağlamıştı, "de Fontanin" adı sorgu zabıtlarında yer almayacaktı.

Askerlerle dolu olan salon, bir açık ordugâhı andırıyordu. Mme de Fontanin, çatılmış silahların arasından dolaşıyor, emir erlerinin nöbet tuttuğu parmaklıklara çarpıyor, gardan çıkabilmek için, belki on kez yol değiştiriyordu. Bu askerlerin arasından geçerken hep oğlunu düşündüğü için yüreği büsbütün daralıyordu. Ondan hiç haber almamıştı. Evde mektuplarını bulacaktı herhalde. Daniel! Yazgısı onu nerelere sürüklüyordu? O şimdi, bir sınır direğinin yanında, at sırtında, güzel üniforması içinde, başında pırıl pırıl pırıldayan miğferiyle, tehlike karşısındaki vatanın savunucusu gibi dururken gözünün önüne geliyordu. Tanrı onu korur! Onun için kaygıya kapılmak, inancını yitirmek demekti.

Ne taksi ne de otobüs vardı dışarıda. Evine yaya gitmesi yapamayacağı bir şey değildi: Hedefe ulaşma sevinci yorgunluğunu hafifletiyordu. Ama bavulunu ne yapacaktı? Emanetin önünde belki yüz kişi kuyruktaydı. Bavulunu güçlükle sürüklemeye çalışarak meydandan geçti ve açık bir birahane gördü. Masaların düzensizliği, uyuklayan garsonların görüntüsü, ortalık iyice aydınlanmaya başladığı halde hâlâ yanan birkaç lamba, yasak olduğu halde bu kahvenin bu gece açık kaldığını gösteriyordu. Kasada oturan genç kadın, yolcunun tatlı gülümseyişinden duygulanarak bavulu saklamaya razı oldu. Yükünden kurtulan Mme de Fontanin Observatoire'a doğru yola koyuldu. Artık sıkıntılarının sonuna gelmişti: Yarım saate kadar Jenny'ye kavuşacak, kahvaltı sofrasına oturacaktı. Artık hemen hemen hiç yorgunluk duymuyordu.

2 Ağustos sabahının Paris'i daha erkenden öylesine hareketliydi ki büyük kapıyı kapalı görünce şaştı. Saati durmuştu. Perdeleri hâlâ inik kapıcı kulübesinin önünden geçerken saatin ancak beş buçuk olduğunu hesapladı. "Jenny uyuyordur, zinciri bağlamış olmalı" diye düşündü, basamaklardan çıkarken. "Girişteki zili duyar mı acaba?" dedi içinden.

Zili çalmadan önce, anahtarıyla kapıyı açmayı denedi. Kapının kanadı açıldı: Anahtar iki kez çevrilerek kilitlenmemişti.

İlk bakışta gözüne, holde bir erkek şapkası çarptı, siyah bir fötr...

Daniel mi gelmişti? Hayır... Korkuya kapıldı. Bütün kapılar ardına kadar açıktı. Koridora kadar iki adım attı. Dip taraftaki mutfakta ışık vardı. Rüya mı görüyordu? Zihni bulanık gibi geliyordu kendisine. Bir an omuzunu duvara yasladı. Hiçbir gürültü yoktu. Evde kimse yoktu sanki. Ama ya bu şapka, elektriğin açık olması... Eve hırsız girebilmiş olabileceğini düşündü bir an... Hızla koridordan geçip mutfağa giderken Daniel'in odasının açık kapısının önünde durunca gözünü şu görüntüye dikti: Divanın üstünde, karmakarışık yastıkların arasında birbirine sarılmış iki vücut.

Bir an acaba, hırsızlık değil de cinayet mi işlendi diye düşündü. Ama sadece bir an: Çünkü yatan iki kişinin yüzlerini tanımıştı. Jacques uyuyordu, Jenny de onun kolları arasındaydı.

Birden karanlık koridora çekildi. Sanki yüreğinin çarpıntısı kendisinin orada bulunduğunu belli edecekmiş gibi elini göğsüne bastırıyordu. Kaçmaktan başka bir şey düşünmüyordu. Görmüş olmamak için kaçacaktı. Kendisinin ve onların korkunç bir onur kırıklığına uğramaması için kaçacaktı!

Çabucak, sessiz adımlarla, yeniden hole geldi. Orada soluk aldı, bayılacak gibiydi. Acaba hayal mi gördüm diye sorabilirdi kendi kendine, yeniden Jacques'ın masanın ortasına küstahça bırakılmış şapkasına gözü takılmasaydı. Şimdi bütün vücudu kasılmıştı. Sahanlık kapısını ihtiyatla açtı, gürültü etmeden kapattı, tırabzana tutunarak vücudunun bütün ağırlığını sürüklercesine, basamak basamak aşağıya indi.

Ne yapacaktı şimdi? Sokak kapısının açılması için kapıcı kulübesinin kapısını vurmak, kendisini tanıtmak, geri dönüşünü ve bu ani gidişini açıklamak gerekir miydi? Bereket versin, geldiği sırada herhalde uyandırmış olacağı kapıcı kadın kalkmıştı ve giyiniyordu, perdelerin ardında ışık vardı ve caddeye bakan kapı açıktı. Kadıncağız fark edilmeden sıyrılıp dışarı çıktı.

Nereye gidecekti? Nereye sığınmalıydı?

Yolun karşı tarafına geçip parka girdi. Kimsecikler yoktu. En yakındaki sıraya gidip çöktü.

Çevresinde sessizlik ve serinlik. Uzaktan sürekli ve boğuk bir gürültü geliyordu. Saint-Michel Bulvarı'nda ardı arkası kesilmeden geçip giden konvoylardan, kamyonlardan geliyordu bu gürültü.

Mme de Fontanin olup bitenleri anlamaya çalışmıyordu. Yokluğunda neler olup bittiğini, işlerin nasıl bu noktaya geldiğini kendi

kendisine sormuyor, düşünemiyordu. Ama görmeye devam ediyordu. Gözlerinin önünden gitmeyen görüntüde gerçeğin tartışılmaz belirginliği vardı: Karmakarışık bir divan, Jenny'nin pencereden gelen aydınlıkta görünen çıplak ayağı, Jacques'ın, genç kızın sırtına dolanmış kolları, o kendini bırakmış halleri ve uykuda birbirine yaklaşmış dudaklarındaki bu gevşekçe, açık kendinden geçiş ifadesi... "Ne kadar da güzel diye" diye düşündü utanç duyduğu, son derece korktuğu halde. Duyduğu nefrete, içgüdüsel isyana çok derin başka bir duygu da karışmaktaydı: Başkasına saygı, başkasının yazgısına, sorumluluğuna duyduğu saygı.

Jacques uykusunun arasında, evde kımıldanmalar olduğunu sezmiş miydi? Gözkapaklarını kırpıştırdı, gözlerini açtı. Bir saniyede her şeyi kavradı birden: Genç kızın çıplak ayağına, yuvarlak göğsüne, sonra da tatlı bir eğriyle beliren omuzuna ve sonunda yüzüne baktı. Ne derin bir keder okunuyordu ağzının kıvrımında! Bu cansız çizgilerde derin bir acının donmuş ifadesi vardı! Hem acı ama hem de bir dinleniş ifadesi... Çok acı çektikten sonra ölen bir çocuğun yüzü.

Soluğunu tutuyor ve gözünü ayıramıyordu bu büzülmüş ağızdan. Acıma, vicdan azabı ve bir büyük korku duygusu sevgisine üstün geliyordu. Bir alınyazısının ağırlığı çökmüştü üstlerine. Alın yazısı mı? Hayır: Ne olmuşsa kendisi istemişti bunu, yalnız kendisiydi bunu isteyen. Her zaman bir avın üstüne çullanır gibi atılmıştı Jenny'nin üstüne.

Maisons-Laffitte'te, kendisini zorla benimsetmişti Jenny'ye, kendisini sevdirmiş, ardından da hemen kaçıp gitmişti onu umutsuzluk içinde yapayalnız bırakarak. İşte bu yaz da, yine ona saldırmıştı, tam o kendine geldiği, unutmaya başladığı sırada... Onarılmaz olan, olmuştu. Sekiz gün önce Jenny hâlâ onsuz yaşayabilirdi. Bugün, hayır. Kendisinin olmuştu o. İzinde sürüklüyordu onu. Bilinmeze, hangi korkunç bilinmeze? Şimdi onsuz, hiç tat alamazdı yaşamdan. Ya peki kendisiyle olsa mutlu olur muydu? Hayır. Bunu iyi biliyordu. Antoine ne kadar haklıydı! Başkalarını mutlu edebilenlerden değildi.

Antoine... İçgüdüyle gözlerini duvar saatine çevirdi. Kardeşini bu sabah gara kadar götüreceğine söz vermişti. Saat 5:40. Beş dakikaya kadar kalkması gerekiyordu.

Açık pencereden zaman zaman kesilen boğuk bir tekerlek gürültüsü geliyordu. Başını kaldırdı. Alaylar, konvoylar, top arabaları kentin içinde bir baştan bir başa gidiyordu. Savaş kapıya dayanmış, onların uyanmalarını bekliyordu. "*Seferberliğin ilk günü 2 Ağustos Pazar...*" Savaş, bu sabah başlıyordu herkes için!

Olduğu yerde öylece duruyor, bir kolunun üstüne dayanmış, dışarıdan gelen seslere kulak kabartıyordu. Gözü bir noktaya dikilmiş, alnı ter içinde. Arada bir, kısa süre gürültü kayboluyor gibiydi. Demir şıngırtısı ardından insanı duygulandıran bir sessizlik çöküyordu ortalığa. Zaman zaman kuş cıvıltıları, bulvardaki ağaç tepelerinde esen rüzgârın soluğuyla titreyen bir sessizlik. Sonra o uğursuz uğultu duyuluyordu uzaktan. Yeni birlikler geliyordu bulvardan. Uygun adımların sesleri yakınlaşıyor, sessizliği boğarak yayılıyor, balyoz vuruşlarıyla her şeyi ezerek kuşların ötüşlerini susturuyordu.

Jenny'yi ister istemez uyandıran Jacques onu yavaşça kaldırıp kollarının arasına aldı. Vücutların birbirine değişi, genç kızın uykusu arasında birden bütün vücudunun kasılmasına neden oldu: "Hayır... Hayır" diye mırıldandı. Sonra gözkapakları açıldı, Jacques'a gülümsedi: Sevgi dolu ve ürkek bir gülümseyiş, bu sırada yaşlanan gözlerindeki korkulu ışık sönüyordu yavaş yavaş. Bir dakika, kımıldamadan, birbirlerine kenetlenip durdular. Bu temasın yakıcı hareketsizliği içinde, vücutları ürperiyordu gecenin anısıyla. Ama bunlar aynı anılar değildi. Jacques şimdi ona sımsıkı sarılırken, tatlı duyguların arasında yeniden acı çekmek korkusuyla donup kalmış olan Jenny kendini kurtarmaya çalıştı. Sonunda zayıflığı, aşkı, özveri coşkunluğuyla olduğu kadar, içindeki istekle de bıraktı kendini... Kararlı bir kendini bırakıştı bu. Öylesine bir ihtiras ve sevgiyle belli ediyordu ki kendini, Jacques böyle bir boyun eğişin içtenliğinden şüphe edemez ve bu boyun eğişin altında korku, özveri ve kararlılık yattığını anlayamamazlık edemezdi.

Sırtını sıranın arkalığına dayayıp ellerini etekliğinin üstünde kavuşturarak oturan Mme de Fontanin bir şey düşünmeden önüne bakıyordu.

Saatler ilerliyordu. Sabah güneşinin altındaki pırıl pırıl park, kuşların ötüşleri, yeşillikleri, çiçekleri, gölgeleri çimenler üzerin-

de yayılan beyaz heykelleriyle yalnızlığını sarıyordu onun. Parkın yanındaki caddeden hızlı adımlarla ilerleyen erkekler, kadınlar, bir sıraya yığılmış oturan bu yaşlı kadına bir göz atmadan geçip gidiyorlardı. Ağaçlar, evin pencerelerini görmesine engel oluyordu ama, ağaç yığınlarının arasından evinin kapısını görebiliyordu.

Birden başını eğdi ve tülünü indirdi: Jacques ile Jenny eşikte görünmüştü. Kendisine doğru gelmedikçe onu hiç göremez ve bu kadar uzaktan tanıyamazlardı. Başını kaldırıp baktığı sırada, onlar hızla Luxembourg'a doğru uzaklaşıyorlardı.

Derin bir soluk aldı Mme de Fontanin. Yüreği hızla çarpıyordu. İki genci, gözden yitinceye dek dalgın bakışıyla izledi. Bir süre daha yerinden kalkmaya cesaret edemeyerek oturduğu yerde kaldı. Sonra ayağa kalktı ve kararlı bir yürüyüşle –bütün olup bitenlere rağmen bu sonu gelmeyen bekleyiş onu biraz dinlendirmişti– evine yöneldi.

LXXIII

"Dinlen" dedi Jacques Jenny'ye. "Ben Antoine'ı trene kadar götüreceğim. Sonra da Mourlan'a allahaısmarladık diyeceğim. C.G.T.'ye, *L'Huma*'ya uğrayacağım. Öğleye doğru gelip seni alırım."

Ama Jenny bunu kabul etmiyordu. Bu sabah evde yalnız kalmamaya kararlıydı.

Jacques, "Ama bavulunu yerleştireceksin. Sonra, dün sözünü ettiğin şeyleri düzelteceksin" dedi. Sonra ona takılmak için:

"Bu akşam yola çıkmaya kesinlikle hazır olamayacaksın."

Genç kız gülümsüyordu, yepyeni çekingence ve şehvetli bakışlarını bulandıran bir gülümsemeyle.

"Bir şey düşünüyorum" dedi. "La Fayette Sokağı'ndaki şu bizim küçük parkı görmeye gideceğim. Siz... sen istersen, Kuzey Garı'ndan ayrılınca, ya da daha sonra beni orada bulursun."

Birlikte Luxembourg'dan geçip, Üniversite Sokağı'na dek yürümeye karar verdiler. Sonra Jenny, Saint-Vincent-de Paul Kilisesi'nin önüne gidip sabırla bekleyecekti. Koşup giyinmeye gitti.

Antoine, Anne'dan sabahın üçünde ayrılmıştı.

Bir gün önce onu yeniden görmek için duyduğu özlemle karışık

isteğe karşı koyamamıştı. Bu, onun için en son ve acı bir sevinçti; bunu hayale kapılmadan bağışlamıştı kendisine. Bir hükümlünün son isteği gibi. Ayrılacağı anda, Anne'ın içinde çırpındığı korkunç umutsuzluk ve iç dürtüsüne uyduğu için duyduğu pişmanlık onu sarsmış ve bitkin bir hale getirmişti. Evine döndükten sonra geceyi ayakta, çekmeceleri düzene sokmakla, birtakım kâğıtları yakmakla, zarflara birer miktar para koymakla geçirdi. Bu paralar çeşitli kimselere, M. Chasle'a, hizmetçi kızlara, Matmazel de Waize'e ve Berneuil Sokağı'ndaki iki küçük öksüze, becerikli çırak Robert ve kardeşine verilecekti. (Uzaktan uzağa onlarla ilgilenmiş olan Antoine ortalıktaki bu ilk kargaşalık sırasında çocukların parasız kalmalarını istememişti.) Sonra Gise'e oldukça uzun bir mektup yazarak İngiltere'den ayrılmamasını salık verdi. Sonra da Jacques'a, Cenevre'ye gönderilmek üzere bir mektup yazdı. Çünkü kardeşinin dünkü sahneden sonra, kendisine allahaısmarladığa gelmeyeceğini düşünüyordu. Kardeşçe bir iki sözcükten sonra, onu incittiği için özür diliyor ve kendisine haber göndermesini diliyordu.

Bu işleri bitirdikten sonra tuvalet odasına geçerek yedek subay üniformasını sırtına geçirdi. Böylece giyinip kuşandıktan sonra rahatladı, kesin adım atılmış gibi.

Getrlerini takarken gitmeden önce yapmayı tasarladıklarını zihninden geçiriyordu. Hiçbir şeyi unutmuş değildi. Bu kesinlik onu büsbütün rahatlattı. Birden ordu hekimliği görevini etkinlikle yapması için gerekli şeylerin eksik olacağını düşündü. Duraksamadan, büyük bir özenle hazırlamış olduğu askerlik sandığını boşalttı. Çamaşırlarının büyük bir bölümü ile götürmekten kendini alamadığı kitaplarının yerine dolaplarından aldığı sargıları, gazlı bezleri, pensleri, şırıngaları, ağrı dindiricileri ve mikrop kıran ilaçları doldurdu.

İki hizmetçi kadın çoktan kalkmış, koridorlarda dolanıp duruyorlardı. (Léon, daha önceden Paris'ten ayrılmıştı. Alayına katılmadan önce memleketine gidip annesini babasını görmek istiyordu.)

Adrienne gelip kahvaltının yemek odasında hazırlanmış olduğunu haber verdi. Gözleri kızarmıştı. Getirdiği piliç kızartması paketini bavula koyması için yalvardı.

Antoine sofradan kalkarken kapı çalındı.

Hafifçe sarardı. Yüzü tatlı bir gülümseyişle aydınlandı, Jacques mıydı acaba?

Gerçekten o idi. Eşikte durdu. Antoine beceriksizce ona doğru yürüdü. Heyecandan ikisinin de boğazı tıkanıyordu. Bir gün önce hiçbir şey olmamış gibi, sessizce el sıkıştılar.

"Geç kalmış olmaktan korkuyordum" diye kekeledi Jacques. Her şey hazır mı? Gitmek üzere miydin?"

"Evet... Saat yedi... Vakit gelmiş olmalı."

Sesini güçlendirmeye çalışıyordu. Teklifsizce bir hareketle subay şapkasını başına geçirdi. Önceki askerlik döneminden beri kafası büyümüş müydü? Belki de saçları eskisinden daha uzundu? Şapka gülünç bir biçimde tepesinde kalmıştı. Holdeki aynada kendisini gördü. Kaşlarını oynattı. Palaskasının tokasını beceriksizce geçirmeye çalışırken, çevresine de göz gezdirmekteydi dalgınca. Evine, sivillik yaşamına, kendisine veda ediyor gibiydi. Ama gözü hep aynadaki o can sıkıcı hayaline takılıyordu.

Bu sırada iki hizmetçi kadın, kolları yanlarına sarkık, yan yana durup hıçkıra hıçkıra ağlıyorlardı. Antoine'ın canı sıkılmıştı ama, yine de gülümseyerek ellerini sıktı:

"Haydi... Haydi..."

Askerce davranışı pek de tutmamıştı, bunu fark ederek bir an önce gitmek için Jacques'a doğru döndü, "Şunu aşağıya indirmeme yardım eder misin?" dedi

Her biri, sandığın bir kulpunu tutarak sahanlığa çıktılar. Kapıdan geçerken, sandığın köşesi, kapının kanadına çarptı, uzun bir sıyrık oluşturdu yeni cilanın üstünde. Antoine ne kadar zarar olduğunu gözden geçirdi. Çabucak yüzünü buruşturdu, ama ilgisizce bir el hareketiyle bunu düzeltti. İşte belki de o saniye, büyük bir yoğunlukla geçmişi ile geleceği arasındaki kopuşu hissetmişti.

Hiç konuşmadan iki kat aşağıya indiler. Antoine altı çivili potinleri yüzünden zorlukla yürüyebiliyordu. Önü ilikli ceketi, katı yakası bunaltıyordu onu. Aşağıya inince, soluk soluğa, "Ne budalaca şey. Asansör olduğunu düşünmedim" diye mırıldandı.

Taksi bulunmayacağını önceden kestirmişti. Şoförü Victor bu sabah kıtasına gitmiş ve el konulacak ağır araçlara şoförlük yapmak üzere öteki şoförlerle birlikte Puteaux'ya gönderilmişti. Antoine kendi arabasını almayı ve yandaki garajdan, –arabayı geri getirebilecek– yaşlı bir makinisti beraberinde götürmeye karar verdi.

Sokak kapısında, kemerin gölgesinde duran beyaz gömlekli kapıcı kadın ağlamaklı bir sesle, "M. Antoine!" diye seslendi.

Antoine neşeli bir sesle, "Yakında görüşürüz" diye bağırdı.

Makinisti arabasının içine oturttu, Jacques'ı yanına alarak direksiyona geçti.

Sokaklar kalabalıklaşmaya başlamıştı bile. Belediye temizlik işlerindeki düzenin bozulmasından ötürü, boşaltılmamış çöp kutuları kapı önlerine yığılmıştı.

Rıhtımda otomobil, kamyon ve içinde görevli kimsenin olmadığı ama askerlerin sürdüğü otobüslerden oluşan uzun bir diziye yol vermek için durmak zorunda kaldı. Royal köprüsünde yeniden durmak gerekti. Yolun ortasında yayalar sevinçle şapkalarını sallıyorlardı. Jacques pencereden dışarıya sarktı. Bulutsuz havada, alçaktan uçan altı uçak, üçgen oluşturarak Kuzeydoğu'ya doğru gidiyordu. Arka gövdelerinde üç renkli kokard iyice görülebilmekteydi.

Rivoli Sokağı'nın iki yanına dizilmiş meraklılar arasından seferi kıyafetli bir koloni alayı mızıkasız ve etkileyici bir sessizlik içinde uygun adımla geçiyordu. Ata binmiş tabur komutanları geçerken orada birikenler şapkalarını çıkarıyorlardı.

Opera Caddesi'ndeki evlerin balkonları bayraklarla donatılmıştı. Otomobil bir Kızılhaç araba dizisinin yanından, ardından da, sırtlarında kısa angarya gömleği, ellerinde kazma kürek ilerleyen bir asker kolunun yanından geçip gitti.

Opera Meydanı'nda yeniden durmak gerekti. Bir topçu bataryası, ardında on tane zırhlı arabayla Bastille'e doğru yol alıyordu. Opera'nın çatısında işçiler, geceleyin Paris üzerine gelecek düşman uçaklarını gözlemek üzere, projektörler yerleştiriyorlardı.

Bütün bulvarlar boyunca, güvenlik görevlilerine aldırmadan, meraklılar geceleyin yağma edilen Alman ve Avusturya mağazalarının önünde toplanmışlardı. *Bohemya Kristalleri* mağazasının önü ve çevresi tuzla buz olmuş şişe, tabak, bardak kırıklarıyla doluydu. *Viyana Birahanesi* bir kuşatmaya uğramış gibiydi. Parçalanmış vitrinden kırılmış bardaklar, paramparça edilmiş masalar ve tabureler görünüyordu.

Jacques hiç konuşmadan, bağnaz yurtseverliğin bu ilk belirtilerini saptamaktaydı. Sokağa, insanların yüzlerine hırsla bakıyordu. Konuşmayı çok istiyordu ama kardeşine söyleyeceği bir şey yoktu. Zaten arabanın içinde oturan makinistin orada bulunuşu bunun

için bir mazeret de olabilirdi. Kaygılı bir telaşla zihninden bir anda yüz şey geçiyordu: Jenny, son gece, az sonra Cenevre'ye hareket edecekleri... Ya sonra? Zihni hep oraya takılıyordu... Meynestrel, *Lokal*... Hayır, bu bekleyişle, hayali komplolarla, boş sözlerle geçen yaşamını hiçbir bahaneyle sürdüremezdi... Peki öyleyse? Eyleme geçmek, tehlikeye atılmak gerekirdi – bunu yapabilecek miydi orada?..

Birden titredi. Arabayı ağır ağır süren Antoine'ın, kaldırımları olduğu kadar yolu da büyük bir kalabalık doldurduğu için durmadan korna çalması gerekiyordu. Antoine arabanın kısa bir süre durmasından yararlanıp bir elini direksiyondan çekti, başını bile çevirmeden Jacques'ın dizine yumuşakça koydu. Ama, o bu sevgi belirtisine yanıt vermeye vakit bulamadan Antoine direksiyona sarılmış, araba yeniden harekete geçmişti.

Maubeuge Sokağı silah altına alınanlarla doluydu, yanlarında eşleri, ana babalarıyla, sık saflar halinde gara doğru ilerliyorlardı.

"Ne kadar da acele ediyorlar" diye şaşarak mırıldandı Jacques.

Antoine alaylı bir sesle ve zoraki bir gülüşle, "Büyük bir olasılıkla bu zavallı delikanlılar, garın peronunda, bir trene binebilmek için yarım gün bekleyebilir!" dedi.

"Tam vaktinde yetişmek istiyorlar" diye düşündü Jacques. "Disipline uyarak savaşa başlayabilmek için sabırsızlanıyorlar! Çoğunlukta olduklarının, isterlerse her şeye egemen olacaklarının bilincinde olmaları gerekmez mi!"

Geceleyin garın çevresine bir tahta perde çekilmişti. Bu aşılamaz engeli, askerler bekliyordu. O kadar yoğun bir sıkışıklık vardı ki arabanın daha çok ilerlemesi olanaksızdı. Antoine arabayı durdurdu. Jacques onun, sandığıyla öte yana geçmesine yardım etti. Girişte, süngü takmış bir piyade mangası nöbet tutuyordu. Yalnız cepheye gidecekler içeriye sokuluyordu.

Bir astsubay askerlik belgelerini inceliyordu. Antoine'ın omuzundaki sırmaları görünce selam verip "tabur" doktorunun eşyasını taşımak üzere bir askeri görevlendirdi.

Antoine kardeşine doğru döndü. İkisi de birbirlerinin gözlerinde şu soruyu okuyordu: "Bir daha görecek miyim seni?" Aynı anda ikisinin de gözleri doldu. Bütün geçmişleri, yalnız ikisinin olan,

asla başkasının olmayan, önemsiz ve çok özel bütün bir aile öyküsü, birden canlanıveren hayaller gibi gözlerinin önünden geçti. Aynı hareketle ikisi de kollarını uzatarak beceriksize kucaklaştı. Jacques'ın şapkası, Antoine'ın kasketinin siperliğine değdi. Yıllar, yıllar vardı ki kucaklaşmamışlardı: Bir şimşek hızıyla anımsadıkları şu küçüklük yaşlarından beri.

Görevli asker, sandığı alıp çoktan sırtına vurmuştu. Antoine çabucak kendini kardeşinin kollarından kurtardı. Şimdi tek düşüncesi, görevli askeri izlemek, bu yeni dünyada kendisinin olan şeyi, yükünü gözden kaybetmemekti. Artık kardeşine bakmıyordu. Gelişigüzel elini uzattı, Jacques'ın elini tuttu, var gücüyle sıktı, sonra biraz sendeleyerek kalabalığa daldı.

Gözleri yaş içindeki Jacques çevresini göremez olmuştu, yeni gelenlerin itip kakmasıyla birkaç adım çekilerek sırtını tahta perdeye dayadı.

Askerler birer birer içeri girmekteydi. Hepsi birbirine benziyordu. Hepsi de gençti. Hepsi de gözden çıkarılmış eski püskü giysiler içindeydi; ayaklarında iri pabuçlar, başlarında da kasket vardı. Omuzlarında, hep birbirinin benzeri, çaprazlama asılmış deri çantalar, bir ekmeğin ucunun, bir şişenin boğazının göründüğü dağarcıklar vardı hepsinde. Çoğunun yüzünde derin bir düşünceye dalmışlık ve boyun eğmiş izlenimi, bir çeşit matlaşmış korku ve umutsuzluk okunuyordu... Jacques onların ellerinde belgeleriyle, şimdiden yalnız, yolun bir yanından öbür yanına geçişlerine bakıyordu. Yolun ortasında kimileri, ayrıldıkları kaldırıma doğru dönüp orada duran ve gözlerini ayırmadan kendilerine baktığını hissettikleri bir erkeğe, kadına el sallıyor ya da yiğitlik taslarcasına, hafifçe gülümsüyorlardı.... Sonra çeneleri kilitlenmiş halde sıraları gelince içeri dalıyorlardı.

"Durmayın orada! Yürüyün!"

Tahta perde boyunca nöbet tutan asker, silah omuzunda dolaşıyordu, gürbüz bir delikanlıydı bu. Sırtını kabartıyordu seferi giysisinin içinde. Kısa parmaklarıyla tüfeğin dipçiğini sıkan bu gencin bıyığı terlemişti. Çocuksu bir anlatım vardı kaçırdığı bakışlarında, görevinin önemiyle yüzü asıktı.

Jacques askerin buyruğuna uyup yola doğruldu.

Önünden görkemli bir kupa otomobil geçti. Ön camına gerilmiş bezin üstüne şunlar yazılmıştı: "*Silah altına alınanlar için ulaşım*

bedava." Şoför üniformalıydı. Arabanın içinde omuzu çantalı yarım düzine kadar genç avaz avaz bağırıyorlardı: *"Alsace ve Lorraine... Alsace'ı istiyoruz!"*

Jacques'ın vardığı kaldırımda bir çift birbirinden ayrılmak üzereydi. Kadınla erkek son kez bakışıyordu. Annenin yanında dört yaşlarında bir çocuk oynuyordu: Annesinin eteğine yapışmış, bir ayağı üzerinde sıçrıyor, şarkı mırıldanıyordu. Adam eğildi, yumurcağı ellerinin arasına aldı, havaya kaldırarak öptü... O kadar sert yapmıştı ki bunu, çocuk öfkeli öfkeli çırpındı. Adam çocuğu yere bıraktı. Kadın kımıldamıyor, hiçbir şey söylemiyordu. Ev önlüğü vardı üzerinde, ayakta duruyordu, saçları dağınık, yanakları gözyaşlarıyla ıslanmış, çılgınca bakışlarla süzüyordu kocasını. Şimdi adam, sanki kadın üstüne atılırsa, kendisini kurtaramazmış korkusuyla, karısına sıkıca sarılmak yerine bakışlarını ondan ayırmadan geri geri gitti, sonra birden dönüp gara doğru hızla yürümeye koyuldu. Kadın ona seslenmek, bakışlarıyla onu izlemek yerine, o da birden arkasını dönüp oradan hızla uzaklaştı. Kadının arkasından gelen çocuk, ayağını çarpıyor, düşecek gibi oluyordu. Sonunda annesi bileklerinden tutup omzuna çıkarttı; hiç oyalanmadan oradan kaçmak, bir an önce evine varmak, orada, tek başına kalınca, kapalı kapının ardında doya doya ağlamak için herhalde.

Jacques yüreği parçalanarak geriye döndü. Sağa, sola, nereye gittiğini bilmeden, meydandan uzaklaşıp sonra tekrar meydana doğru yürüdü. Elinde olmadan o içler acısı olayın geçtiği yere geliyordu hep, nice azaplar içindi kıvranan insanlar bu sabah ölümle buluşmaya gidercesine, sevdikleriyle bağlarını keserek koşuyorlardı buraya. Jacques bu acı ve cesaret dolu gözlerde kendi bakışlarına bir yanıt arıyordu. Öyle bir bakış ki, şimdi ceplerine daldırdığı yumruklarını sıktıran ve onu güçsüz öfkesiyle titreten derin nefretten bir yansıma bulabilsin. Ama hayır! Her yerde, bütün bu ayrı ayrı kasılmış yüzlerde aynı umutsuzluk, aynı boş, gereksiz keder! Arada, körce bir kahramanlık parıltısı görüyordu bu gözlerde. Ama hep aynı özveriye boyun eğiş, aynı bilinçsizlik ya da çekingenlik yüzünden ihanet ve kişiliğinden vazgeçme. Jacques'a öyle geliyordu ki dünyada özgürlük diye ne kalmışsa yalnız kendisine sığınmıştı şu anda.

Bu düşünce birden, güç ve övünçle göğsünü kabarttı. İnancı hiç sarsılmamıştı. Onu, insan sürüsünün üstüne yükseltiyordu

bu inanç. Ne kadar anlaşılmamış, yalnız bırakılmış olursa olsun, tek başına başkaldırışında o kadar güçlü hissediyordu kendini, bütün bu yalana bulaşmış ve her şeye katlanan halktan daha çok! Haklı ve doğru yoldaydı. Akıl, geleceğin bilinmeyen güçleri ondan yanaydı. Barış ülküsünün geçici olarak bozguna uğraması, onun büyüklüğünü sarsamayacağı gibi, zafere ulaşmasına da engel olamazdı. Dünyada hiçbir kuvvet, bugünkü yanılgının, bir yanılgı, korkunç bir yanılgı olmasını önleyemezdi, milyonlarca kurban tarafından soylulukla, özveriyle kabul edilmiş olsa bile! "Dünyada hiçbir kuvvet haklı bir düşüncenin haklılığını önleyemez!" diye tekrar ediyordu içinden umutsuzluk ve güvenle kendinden geçerek. "Bir gün gelecek, ağızlara gem vurulmasına, gerilemelere karşın hakikat bütün parlaklığıyla ortaya çıkacak!"

Peki bütün bu kargaşa içinde nasıl hizmet etmeli hakikate? Özgür olmak istiyordu, kaçacaktı, ama nasıl kullanacaktı bu özgürlüğü?

Son günlerde devrimciliğinin gevşemesi, ona güçsüzlük gibi görünüyordu. Bunun suçunu, aşkına yüklemeye kalktı. Birden Jenny'yi düşündü ve bir saattir onu ne kadar kolay ve tamamıyla unutmuş olmasına şaştı. Genç kızın varlığı, kendisini beklediği, sarhoş edici yalnızlığından kendini kopardığı için ona adeta kızdı. "Eğer birden ölüverse..." diye düşündü. Sonra, bir saniye içinde, kendini hayallerinin çalkantısına bırakarak bağımsızlığına yeniden kavuşmanın acı bir kederle karışık hazzını duydu.

Bununla birlikte, Saint-Vincent-de-Paul Meydanı'na doğru hızla yola koyuldu; aşkının verdiği sabırsızlıkla gülümsüyor, bir saniyelik delice inkârına hiç önem vermediği için, vicdan azabı duymuyordu.

Antoine'ın arabası Üniversite Sokağı'ndan ayrılalı on dakika olmamıştı ki, sokak kapısının önünde müzelik bir tahtırevanı andıran, rengi atmış, toz içinde, kapalı bir fayton durdu.

Arabadan inen genç kız, tahta bölmelere, yeni badana edilmiş duvarlara duraksayarak baktı. Sonra yaşlı arabacının parasını verdi, arabanın koltuğundaki iki bavulu alıp hızlı hızlı, kapı kemerinin altına doğruldu. Kapıcı kadın, önlüğüyle, kulübesinin kapısında göründü.

"Aman Tanrım! Küçük hanım!"

Gözleri korkuyla öylesine açılmıştı ki Gise bir felâketle karşılaşacağını anladı.

"Ama zavallı küçük hanımcığım! Kimse yok artık! M. Antoine biraz önce gitti!

"Gitti mi?"

"Alayına katılmak üzere gitti!"

Gise hiç yanıt vermedi. O tatlı, o sadık hayvan bakışı karardı. Bavullarını ayaklarının dibine bıraktı. Kül rengi almış o küçük melez yüzünde hiç de yadırganmayacak bir şaşkınlık belirdi; bu şaşkınlığın izleri sanki daha önceden yüzünde yer etmişti. (Kaldığı manastırdaki kızlarla birlikte tatilini geçirdiği İngiliz plajında, Avrupa'da olup bitenleri pek üstünkörü izlemişti. Sadece bir gün önce, gazetelerden Fransa'nın seferberlik ilan etmek üzere olduğu yolundaki haberi öğrenince korkuya kapılmış ve hiçbir uyarıya kulak asmadan, Londra'ya bile dönmeden Dover'a giderek ilk kalkan gemiye atlamıştı.)

"Bütün erkekler, doğal olarak, silah altına alındı" diye kapıcı kadın açıkladı. "Léon dün akşam bizden ayrıldı. Victor da. Adrienne'le Clotilde'den başka kimse yok yukarıda."

Gise'in yüzü aydınlandı. Adrienne'le Clotilde mi? Tanrıya şükürler olsun! Her şey o kadar da kötü değildi demek. Kendisini büyütmüş olan bu iki hizmetçi kadın da aileden sayılırdı. Aileden kalan yalnız bunlardı... Cesaretle doğruldu, bavulları taşıyan kapıcı kadının önünden asansöre doğru yürüdü.

"Demek her şeyi değiştirmişler?" diye mırıldandı.

Bu beyaz merdiven, bu korkuluk... Uykusuzluktan bulanan beyninden hayaller, anılar gelip geçiyordu birbiri ardına. Bu değişmiş dekor içinde kendini daha yabancı hissediyor ve tamamıyla tanımadığı bir binada olmadığına inanmak için boşuna birtakım nirengi noktaları arıyordu.

Yarım saat sonra sırtında çiçekli kreton sabahlık, ayaklarında terlikler, Antoine'ın geniş yemek salonunda iki hizmetçiyle sofraya oturmuş, çocukluğundaki gibi dumanı tüten kakao ve tereyağlı kızarmış ekmekle kahvaltı ediyordu. Dirseklerini masaya dayamış, kaşığıyla fincanı karıştırırken kendini çocukça o anın keyfine bırakıyordu. Kafası pek öyle fazla işlemezdi. Hem sonra İngiltere'de, her işin kurallarla sınırlandırıldığı manastır hayatı onda girişim eğilimini geliştirmemişti.

Şimdi böyle omuzlarını düşürdüğünde, göğüslerini sarkıttığında ve gevşek yüz hatlarıyla gençliğinin bütün çekiciliğini yitirivermişti. Artık vahşi kız "Nigrette" değildi. Artık o, hantal vücutlu, kalın dudaklı, anlamsız iri gözlü, ırkının kadere boyun eğmişliğiyle, sırtı hafifçe kamburlaşmış herhangi bir köleydi.

Tanrı göndermişti Gise'i kız kardeşlere; derin kederleri arasında oyalıyordu onları. Genç kızın iki yanına oturarak güle ağlaya durmadan çene çalıyorlardı. Ona halası Matmazel de Waize'den bol bol haberler verdiler. Dediklerine göre, vicdanlarını rahatlatmak için her on beş günde bir, Pazarları, kaldığı huzurevi *Asile de l'Âge mûr*'e gidip ona şekerleme ve muz götürüyorlarmış. Clotilde ihtiyar kızın saçma sapan konuştuğunu saklamıyordu. Dediğine göre, huzurevinde geçen ıvır zıvır şeylerden başka bir şeyle ilgilendiği yokmuş. Kimi zaman da kendisini görmeye gelen iki kız kardeşi, kuşkulu niyetleri olan, tedirgin edici yabancılar gibi karşılayıp genellikle onları, konuşma salonunun kapanma saati gelmeden, bezik partisini kaçırmamak için gönderiyormuş.

Gise gözleri dolu dolu dinliyordu. İçini çekerek, "Geri dönmeden önce gidip onu göreceğim" dedi.

"Geri mi döneceksiniz?"

Hizmetçi kadınlar böyle diyerek feryadı bastılar. Gise'i İngiltere'ye dönmekten vazgeçirmeye iyice karar vermişlerdi. M. Antoine onlara aylarca yetecek kadar para bırakmıştı. Adrienne, üçünün bir arada ne güzel yaşayacaklarını ballandıra ballandıra anlatıyordu. Tasarılarıyla genç kızı serseme çevirmişti. Bir sabah gazetesinden bir bölümü kesmişti. Bunda şöyle yazılıyordu: "*Yurt savunmasına katkıda bulunmak isteyen Fransız kadınlarına çağrı.*" İnsanın kendini adaması, yararlı olması için fırsat eksik değildi! Silah altına alınanların çocukları için yuvalar, bebeklere süt dağıtım merkezleri, yaralılar için sargı bezlerini hazırlamak, asker giysilerinin hazırlandığı dikimevleri vb... Herkes ulusal savunmaya katılmalıydı. İşin tek can sıkıcı yanı, bu işlerden hangisini seçeceğini bulmaktı!

Gise gülümsüyordu, hoşuna gitmişti bunlar. İngiltere'ye dönmek için acelesi yoktu. Gerçekten de, Fransa'da yararlı olabilirdi...

Ne kapıcı kadın ne de iki kız kardeş, Jacques'ın adını anmayı akıllarından geçirmişti. Gise, Jacques'ın İsviçre'de olduğunu sandığı için bir şeyler sormayı düşünmemişti. Ancak ertesi gün, Clotilde

gevezelik ederken, onun geldiği gün Jacques'ın Paris'te olduğunu söylemişti. Bunu daha önce öğrenmiş olsaydı, onu bulabilir miydi? Adresini bilen yoktu, aramaya kalkar mıydı ki?

LXXIV

L'Etendard'ın merdiveninde, daha sahanlığa gelmeden, Mourlan'ın paspasının üstünde bir süt kutusu görünce Jacques üzüntüyle, "Burada değil!" diye bağırdı.

Gerçekten de zili çaldığı halde yanıt veren olmamıştı. Ne olursa olsun diyerek Jacques, kapıya üç kez vurdu.

"Kim o?"

"Thibault."

Kapı açıldı. Mourlan yarı çıplaktı, saçı sakalı sabun köpüğü içindeydi.

"Özür dilerim" dedi Jenny'yi görünce, "Bu delikanlı bir hanımla geldiğini önceden haber vermeliydi." Ayağıyla kapıyı itti. "Buyurun... Oturun."

Jenny hemen girişteki hazır iskemleyi çekti.

Pencereler kapalıydı. Hava, mukavva, kola, alçı ve toz kokuyordu. Her yerde, masanın üstünde, bir bahçe kanepesinin üstünde, yer yer çatlamış bir gerdelin içinde sicimle bağlanmış gazete paketleri vardı. Bir köşede, yerde bir talaş kabının yanında çatlak, ezilmiş borusu kesik bir kol gibi uzanmış eski bir gaz sayacı görülüyordu.

Mourlan yeniden mutfağa dönmüştü. Musluğun altında başını yıkarken, "Daha yeni geldim. Bir hırsız gibi davrandım..." diye bağırdı. Az sonra temiz bir gömlek giymiş olarak göründü, havluyla başını kuruluyordu. "Geceyi bir salak gibi dışarıda geçirdim. Bir ödlek gibi. Anlıyorsun ya, seferberlik benim için aramalar, tutuklamalar demektir... Arama için gelebilirlerdi: Artık bir şey yok, gereken önlemi aldım. Tutuklanmaya gelince... Doğrusu ya, biraz beklemeyi yeğledim. Yo, içeri girmekten pek o kadar korktuğumdan değil" diye açıkladı Jenny'yi alaylı bir bakışla süzerek: "Hiçbir zaman kodeste geçirdiğim günlerde olduğu kadar rahat olmamışımdır... Hapishane olmasa, kitaplarımı düşünmeye ve yazmaya hiç zaman bulamazdım. Ama artık ilk yakalananlar arasında olmak istemiyorum. Dün aynasızlar arama yapmadıkları yer bırakmadılar: Pulter'de, Guelpa'da... *L'Eglantine*'de

bile... Çok iyi yetiştirmişler polislerini... Ne var ki hiçbir şey bulamadılar. Pierre Martin'in manifestosu "Sağduyuya Çağrı"dan başka. Biliyor musun, arkadaşları, paketleri tam basımevinden çıkartırlarken enselediler. Claisse'in, şu *La Vie Ouvrière*'deki Robert Claisse'in başına gelene bak! Çürüğe çıkarılmış, hiç askerlik yapmamış bu genç. İhbar etmiş olacaklar ki askerliği kötüleyen bir el ilanı yazmakla suçlanarak içeriye atıldı. Şimdi orada çürüğe çıkarma kurulunun toplantısını bekliyor: Elbet cepheye göndereceklerdir onu... Dün akşam öğrendim bunu!.. Aman dikkat! Kısacası, dedim kendi kendime, budalalık edip kendini enseletme! Bu nedenle tüydüm."

"Peki sonra?"

"Arkadaşların yanına sığınabileceğimi sandım. Ne salakmışım! Siron'un yanında olmak burada olmaktan bile daha iyi değildi. Guyot'ya gittim, kimse yok. Cottier'ye gittim, kimse yok. Lasseigne'de, Molini'de, Vallon'da da kimsecikler yok. Bu kardeşlerin hepsi kaçmış, benim gibi! Bunun üzerine bütün gece dolaştım sokaklarda tek başıma. Bu sabah Vincennes'de gazete aldım: Anladım ki ben koca bir budaladan başka bir şey değilim. Dönüp buraya geldim. İşte böyle." Çapaklı gözlerini Jacques'a çevirdi:

"Gazeteleri okudun mu?"

"Hayır."

"Hayır mı?"

Mourlan önce Jenny'ye sonra Jacques'a baktı. Jacques'ın seferberlik ilanının ertesi günü, sabahın onunda, hâlâ haberlerden haberdar olmaması ile genç kızın varlığı arasında bir ilişki kurmak ister gibiydi. Bir çiviye asılı kara gömleğinin cebinden, parmaklarının ucuyla pis bir şeymiş gibi bir tomar gazete çıkardı. İçinden birini alıp ötekileri yere bıraktı.

"İçinden eğlenmek geliyorsa, gül bakalım, küçük dostum. Ben öyle kolay kolay sarsılmam, ama bunu görünce mideme bir yumruk yemiş gibi oldum! Merle ile Almereyda'nın gazetesi *Le Bonnet Rouge*! Daha dün bir, bugün iki, Poincaré hükümetinin sözcüsü kesilmiş! Daha neler göreceğiz! Bak!"

Mourlan iş önlüğünü çekip öfkeyle sırtına geçirirken Jacques hafif sesle okudu:

> *... Bize resmen bildirildiğine göre hükümet B DEFTERİ'ni kullanmayacak... Hükümet, Fransız halkına, özellikle işçi sınıfına inanıyor.*

Herkes hükümetin, barışı kurtarmak için elinden geleni yaptığını ve yapmakta olduğunu biliyor. En kararlı devrimcilerin söyledikleri...

"*En kararlı devrimcilerin* ha! Hergeleler!" diye homurdandı Mourlan.

... Hükümeti tamamıyla rahatlatacak niteliktedir. Bütün Fransızlar ödevlerini yerine getireceklerdir. İşte B DEFTERİ'ni kullanmaktan vazgeçerek hükümet bunu göstermek istemiştir.

"Eee? Ne düşünüyorsun bu konuda delikanlı? Ne demek istediğini anlamak için iki kez okudum... Bununla birlikte apaçık. Demek istiyor ki: Fransız işçileri öylesine gönül hoşluğuyla onların savaşlarını benimsiyor ve işçilerin karşı koyma olanağı o kadar az ki hükümet önleyici tutuklamalardan vazgeçiyor. Anlıyorsun ya? Sanki bütün devrimcilere yöneltilmiş bu çağrı. Ve incelikle kulaklarını çekerek, *'Hey, dik kafalılar! Bağırıp gürültü koparmanızı affediyoruz! Haydi gidip askerlik görevinizi yerine getirin!'* diyor. Hükümet alay ederek kara listelerini yırtıyor ve şüphelileri bırakıyor kendi haline. Çünkü bugün artık *şüpheli filan kalmadı*, anlıyor musun?"

Gülüyordu. Mourlan'ın o ihtiyar bir İsa'yı andıran yüzünü buruşturan bu acayip, gürültülü, bozuk sesli gülüşünde ürkütücü bir şey vardı.

"Şüpheli kalmadı! Yok artık! *Yok artık!* Anlıyorsun ya? Devrimci parti önderleri bakanlığa nasıl kesin güvence vermiş olmalı ki hükümet bu kadar kendine güvenebiliyor, düşünebiliyorsun değil mi? Hiç çekinmeden, daha savaşın ilk gününde böyle bir hoşgörü davranışında bulunabiliyor! Sen de kabul edersin ki bizi hükümete *sattı* hergeleler!.. Eee, bu sefer olan oldu, her şey bitti artık! Genelkurmay işi sıkı tuttu! Söz, savaşacakların değil, savaşı yaptıracak olanların!"

Birkaç adım uzaklaştı; ellerini arkadan kavuşturarak, "Ama yine de, hay Allah!" dedi birden arkasını dönerek. "İnanamam buna, inanamam gerçekten her şeyin bittiğine!"

Jacques ürperdi. Boğuk bir sesle, "Ben de" diye mırıldandı. "Artık yapacak bir şey kalmadığına inanamıyorum! Şimdi bile!"

"Şimdi bile!" diye Mourlan bir yankı gibi tekrarladı. "Özellikle birkaç güne, birkaç haftaya kadar şu hayvan sürüsü savaşın tadını

tatsın da!.. Ah!.. Kropotkin burada olsaydı!.. Ya da başka biri, kim olursa olsun, söylenmesi gerekeni dinletecek biri! Arkadaşların hepsi bu savaşı benimsediler, onlara yalan söylendiği, bir kez daha saflıkları sömürüldüğü için... Ama önemsiz bir şey, birden her şeyi anlamalarına, her şeyin birden değişmesine yetecektir belki!"

Jacques sırtına bir kırbaç yemiş gibi yerinden kalktı. "Ne gibi?.. Önemli olmayan bir şey? Önemli olmayan nasıl bir şey?" diyerek Mourlan'a doğru yürüdü. "Ne yapılabileceğine inanıyorsunuz siz?" diye sordu.

Sesinde öyle acayip bir titreşim vardı ki Jenny başını ona doğru çevirdi, bir saniye kadar korku içinde, dudakları yarı açık, soluksuz kaldı.

Mourlan şaşırmıştı.

"Ne düşünüyorsunuz? Söyleyin" diyen Jacques'a bakıyordu.

Mourlan'ın biraz canı sıkılmıştı, omuz silkerek:

"Ne mi düşünüyorum ben delikanlı? Budalaca şeyler şüphesiz. Kafamdan geçenleri söylüyordum... O kadar saçma ki bütün bunlar! Yine de umutlanmaktan, her şeye karşın umutlanmaktan alamıyorum kendimi... Halklar... Bizimki kadar karşı taraftaki de o kadar açıkça aldatıldı ki! Kim bilir, belki de yetecektir..."

Jacques gözünü ayırmadan yaşlı adama bakıyordu:

"Ne yetecektir?"

"Yetecektir... Ne bileyim ben... Öyle birdenbire iki ordu da, aniden bilincine varsalar işin, zihinlerinde bir şimşek çaksa, bu kalın yalan tabakası yırtılır! Eğer bütün bu zavallılar, bir anda bir berrak düşünme silkinişiyle, ateş hattının iki tarafında da benzer biçimde ateşe sürüldüklerini anlarlarsa, hepsinin birden aynı nefret ve isyan kalkınışıyla ayaklanacaklarına inanmıyor musun sen? Ve hepsinin birden, kendilerini savaşa sürenlere karşı cephe alacaklarını?"

Jacques birden göz kamaştırıcı bir aydınlıkla göremez olmuş gibi gözlerini kırpıştırıyordu. Sonra önüne baktı, Jenny'ye doğru geldi, onu görmüyormuş gibi oturdu.

Bir süre bir sıkıntı, bir sessizlik çöktü ortalığa. Bir şeyler olmuş, üçü de bunu belirsizce fark etmiş ama pek iyi anlayamamışlardı.

Biraz durduktan sonra, "Hem, bütün ülkede, oybirliğiyle!.." diye yeniden söze başladı Mourlan. "Taşrada bütün sosyalist belediye meclisleri tehlikedeki vatanı yücelten, ulusal savunmaya çağıran, Almanya'yı uygar ülkelerin gözünden düşüren karar önerilerini

oyladılar. İşte böyle" dedi yere attığı gazeteleri toplayarak. "İşte C.G.T.'nin bildirgesi. *Fransız işçilerine.* Biliyor musun söyleye söyleye ne demiş C.G.T.? *Olaylar bizi aştı... İşçi sınıfının bütün kesimleri, insanlığı savaşın felâketlerinden koruma yolundaki çabayı sürdürmenin gerekliliğini kavrayamadı.* Başka bir deyimle: Denenecek bir şey kalmadı, arkadaşlar. Boyun eğin de gebertsinler sizi!.. İşte bu da demiryolu sendikasının yazısı... Demiryolcular! Bizim demiryolcular!.. İnanır mısın delikanlı? Bugün Paris'in bütün duvarlarına şu bildirgeyi asmışlar: *Yoldaşlar! Hepimizi tehdit eden tehlike karşısında eski kinler unutulur. Sosyalistler, sendikacılar, devrimciler, Wilhelm'in aşağılık hesaplarını boşa çıkartacak ve çağrıya ilk koşan sizler olacaksınız, Cumhuriyet'in sesi yükselince...* Dur, dur, bitmedi... En güzelini görmedin! Şimdi tadına var bakayım şunun: *Sayın Savaş Bakanı'na açık mektup...* İmza kimin? Bil bakayım? Gustave Hervé'nin!.. Dinle: *Fransa'nın felâketi uzaklaştırmak için elinden geleni yaptığına inanıyorum, bunun için bana torpil yaparak beni cepheye gidecek ilk piyade alayına sevk etmenizi rica ederim.* Eh işte! Evet yavrum! İşte nasıl tornistan ediyorlar! Bizim Gustave Hervé'miz, *La Guerre sociale'in* müdürü! O Gustave Hervé ki hiçbir vatanın, uğrunda bir damla işçi kanının dökülmesine layık olmadığını ilan etmişti!.. İşte bundan sonra hükümet rahata kavuşabilir ve *B Defteri*'ni rafa kaldırabilir! Bizim büyük devrim çobanlarını bir bir eline geçirdi nasıl olsa!"

Kapıya birkaç kez vuruldu.

Mourlan açmadan, "Kim o?" diye sordu.

"Siron."

Yeni gelen elli yaşlarında biriydi: Ablak yüzlü, kır bıyıklı, dazlak, yassı burunlu, ayrı gözlü, alaycı bakışlı bir adam. Yüzünden azıcık kendini beğenmişlik ile enerji okunuyordu.

Jacques onu görmüştü ama yakından tanımıyordu. Mourlan'ın yanında sık sık yalnız ona rastlanırdı.

Sendikacı, devrimci eyleminden dolayı birkaç kez mahkûm olmuş eski bir militan olan Siron, birkaç yıldır hareketten uzak kalmıştı. Broşürler yazıyor ve vasıflı işçi olarak çalışmasından kalan boş zamanlarda *L'Etendard*'a katkıda bulunuyordu. O da Mourlan gibi başına buyruk, her an uyanık zekâlı, inancına bağlı, gururlu, az çok bezgin, budalalığa karşı sert, yoldaşlarından çok davaya bağlı olanlardandı. Herkesten saygı görürlerdi ama, çekimserliklerinden ötürü eleştirilirlerdi; kişisel değerlerini de kıskananlar vardı.

"Otur" dedi Mourlan. Odadaki tek iskemlede Jenny'nin oturuyor olmasına rağmen. "Okudun mu şunların gazetelerini?"

Siron şöyle bir omuz silkti. Bununla, gazeteleri küçük gördüğü ve aynı zamanda buraya olayları yorumlamaya gelmediğini anlatmak istiyor gibiydi.

"Bu akşam, *Jean-Bart*'da toplantı olacak" dedi dizgiciye bakarak. "Sana haber vereceğimi söyledim. Gelmelisin."

"Hiç niyetim yok" diye homurdandı Mourlan. "Önceden belli bütün bu..."

"Söz konusu olan bu değil" diye sözünü kesti Siron. "Gideceğim ben, onlara söyleyeceklerim var. Senin de orada olmanı istiyorum."

"O zaman başka" diye onayladı Mourlan. "Ne söyleyeceksin?"

Öteki hemen yanıt vermedi. Bir Jacques'a, bir Jenny'ye baktı, gidip pencereyi araladı, sonra Mourlan'ın yanına geldi.

"Yapılması gereken, ama kimsenin aklına gelmiyor gibi görünen şeyleri. Berbat bir durumda olduğumuzu biliyorum, biliyoruz. Ama yine de kollarımızı kavuşturup oturmak ve onlara meydanı boş bırakmak için hiçbir neden yok."

"Anlat."

"Şöyle... Eğer sosyalist ve sendikacı önderler, bir araya gelmeyi ve hükümetle işbirliği yapmayı doğru görüyorlarsa, hiç olmazsa, bunun karşılığında temsil ettikleri insanlar için güvenceler istemelidirler. Sen de böyle düşünmez misin? Savaş, gerçekte, bir devrim durumu yaratır. Bundan yararlanmak gerek! Jaurès bu fırsatı kaçırmazdı! Devletten işçiler için ödünler koparırdı. Kazanım olurdu bu! Savaş herkese kısıtlamalar, özveriler yükleyecek. Hiç olmazsa, çalışanlar için alınacak önlemlerin denetimine katılmaları istenir! Koşullarımızı öne sürmek için vakit hâlâ elverişli. Hükümetin, şu anda bize gereksinmesi var. Her şey karşılıklı... Sen de böyle düşünmez misin??"

"*Koşullar* dedin... Örneğin?"

"Örnek mi? Hükümet bütün savaş sanayine el koymalı, patronların, ölüme sürülen halkın sırtından büyük kazançlar sağlamalarını önlemek için... Bu fabrikaların yönetimini de sendikalara emanet etmeli..."

"Fena değil" diye homurdandı Mourlan.

"Sonra fiyatların yükselmesine engel olmalı. Şimdiden her yerde yükselmeye başladı bile. Ben bunu önlemek için tek bir çare

biliyorum: Hükümeti, bütün temel gıda maddelerine el koymaya zorlamalı, aracıları, karaborsacıları ortadan kaldırarak, devlet stokları oluşturmalı, dağıtımı örgütlemeli..."

"Ama, Allah'ın belası bir iştir bunu uygulamak..."

"Kadrolar, bu işte çalıştırılacaklar hazır: Çoktandır işleyen tüketim kooperatiflerini kullanmak yeter... Sen de böyle düşünmez misin? Denemeli bütün bunları. Hem bütün Fransa'da ve Cezayir'de sıkıyönetim uygulandığına göre, hiç olmazsa bunu, yoksulları açgözlülere karşı korumak üzere kullanmalı!"

Rahat sesiyle doldurduğu odanın içinde gidip geliyordu. Yalnız Mourlan'la konuşuyor, arada bir de Jacques'la genç kıza dalgın bir bakışla bakıyordu. Muntazam, güzel alnında ter damlaları belirmişti.

Jacques susuyordu. Yüzünden dikkat kesilmiş gibi görünüyor ve gözleri parlıyorsa da dinlemiyordu. Kendini düşüncelerin zikzaklarına bırakmış, Siron'dan, fabrikalara el konulmasından, sıkıyönetimden, devlet stoklarından kilometrelerce uzaktı... "Öyle birdenbire iki ordu da, aniden bilincine varsalar işin, zihinlerinde bir şimşek çaksa, bu kalın yalan tabakası yırtılır!.." demişti Mourlan.

Jacques yaşlı dizgicinin konuşmaya ara vermesinden yararlanarak Jenny'ye işaret etti ve ayağa kalktı.

"Gidiyor musunuz?" dedi Mourlan... "Bu akşam sen de geleceksin değil mi *Jean-Bart*'a?"

"Ben mi?" dedi Jacques. "Hayır. Bu akşam, buradan ayrılacak yabancılara verilen süre sona eriyor. İkimiz de İsviçre'ye kaçıyoruz. Size allahaısmarladık demeye geldim."

Mourlan Jenny'ye, sonra da Jacques'a baktı:

"Ya? Karar verdin demek?.. İsviçre'ye öyle mi? Evet... Haklısın..." Kendisi kimsenin farkına varmadığını sanıyordu ama, birden çok heyecanlanmıştı. "Pekâlâ" diye sözünü sürdürdü suratını asarak, "Gidin! Ve bizim için iyi iş çıkarın orada! İyi şanslar, çocuklarım!"

Jacques damarlarındaki kanın alev alev yandığını ve içini karmakarışık duyguların doldurduğunu hissediyordu. Birden önüne geçilmez bir istek duydu yalnız kalmak için.

Sokağa çıkar çıkmaz, "Şimdi Jenny, soğukkanlılıkla düşün ve beni dinle" diye mırıldandı. Jenny'nin koluna girmiş ve ona doğru

eğilerek tatlı bir sesle ama emredercesine konuşuyordu: "Bu akşamdan önce yapacağın bir sürü yorucu şey var. Zaten şimdiden yorgunsun. Eve dönmelisin. Hayır deme. Dinlenmen gerekir... Onu çeyrek geçiyor. Sonra gelip seni götüreceğim... *L'Huma*'ya yalnız gideceğim. Sonra senin yolculuğun için gerekli işlemleri öğrenmeliyim. İki saate kadar dinlenmiş olursun... Anlaştık mı?"

Jenny, "Evet" dedi.

Gerçekten de çok acınacak haldeydi: Tükenmişti, bütün vücudu yanıyor, ağrıyordu. O küçük parkta, Jacques'ın kendisine, "Hiç kimse benim sizi sevdiğim kadar sevmemiştir" dediği o sert, insanın canını acıtan sıranın üstünde uzun süre beklemişti. Sancılı bir uyuşukluk içinde hem o kadar yakın hem de şimdiden o kadar uzak gelen bu akşamın bütün ayrıntılarını, ardından gelen bütün günleri –o geceki umulmaz mucizeye kadar– hepsini anımsamıştı. İki saat bekledikten sonra Jacques'ı nihayet basamakların tepesinde, sıkıntılı, kavgacı yüzü, dalgın bakışlarıyla gördüğü an artık beraberliklerinin yok olduğunu anlayarak derin bir kedere kapılmıştı. Uzun uzun hayallere dalışından söz etmeye cesaret edemeyerek Antoine'ın gidişi hikâyesini dinlemişti. Yaya olarak kendisini Mourlan'a götürmesine ses çıkarmamıştı. Ama artık gücü kalmamıştı. Onunla başka yerlere de gidecek hali yoktu... Evine dönmeye, yastıklara gömülüp ağrılar içindeki vücudunu dinlendirmeye can atıyordu.

Tramvaylar çok seyrek geliyordu ama, bereket versin seferler yapılıyordu. Bastille'den, yürümeden, Saint-Michel Bulvarı'nın yukarısına varabilmişlerdi. Jacques Observatoire Caddesi'ne kadar koluna girerek onu götürdü, evin kapısında ayrıldılar.

"Ben gidiyorum... Saat birle iki arasında geleceğim" dedi gülümseyerek Jacques: "Paris'teki son yemeğimizi yeriz."

Ama daha yirmi metre gitmemişti ki arkasından boğuk, tanınmaz bir ses duydu:

"Jacques!"

Hemen Jenny'nin yanına koştu:

"Annem burada!" Şaşkınlıkla Jacques'a bakıyordu.

"Kapıcı kadın beni durdurdu... Annem bu sabah gelmiş..."

Birden hiçbir şey düşünemez olmuşlardı, bakıştılar. Jenny'nin ilk aklına gelen yukarısını nasıl düzensizlik içinde bıraktığı, Daniel'in bozulmuş yatağı, Jacques'ın banyodaki tuvalet eşyası oldu.

Sonra, göz açıp kapayıncaya kadar kesin kararını verdi. Jacques'ın kolunu tutup, "Gel" dedi.

Yüzünden düşüncesi okunmuyordu. Çok sade bir şey söylüyormuş gibi tekrarladı:

"Gel. Benimle yukarı çık."

"Jenny!"

"Gel!" diye hemen hemen sert bir sesle tekrarladı.

Genç kız çok kararlı görünüyordu. Buna karşılık kafası karmakarışık, iradesi tükenmiş olan Jacques hiç karşı durmadan ardından yürüdü.

Jenny basamaklardan hızlı hızlı çıkıyordu, yorgunluğunu unutmuştu. Bu işe bir son vermek için sabırsızlanıyor gibiydi. Ama, kapının önündeki sahanlığa gelince, anahtarı kilide sokmadan durdu. Olduğu yerde sallanıyordu. İkisi de, sessizlik içinde birbirlerinin soluklarını duyuyorlardı. Genç kız tek sözcük söylemedi. Bütün vücudu gerildi, kapıyı açtı. Jacques'ın bileğini tuttu, kuvvetle sıktı, sürükleyerek onu eve soktu.

LXXV

Mme de Fontanin o sabahı evinde, evlilik yaşamının en kötü saatlerinde bile yaşamadığı bir perişanlık içinde geçirmişti.

Daniel'in odasının kapısı bereket versin kapalıydı, zavallı kadın, bir karabasan gördüğünü sanacaktı, bir fincan kahve içme isteği duyarak mutafa gitmemiş olsaydı: Sofranın üstünde iki takım görünce, içgüdüsel bir hareketle gözlerini kapadı, yarı çark edip odasına sığındı.

Bu bitkinlik dakikalarını, yarı uykulu bir sinirlilik hali izledi; yol kıyafetini atıp sırtına sade bir ev giysisi geçirdi. Odasını düzene soktuktan, önemsiz bir sürü hareketi büyük bir dikkatle yaptıktan sonra kendisini hareketsizliğe zorlamak için, panjurlarından gün ışığı sızan pencerenin önündeki koltuğuna yerleşti. Her ne pahasına olursa olsun kendisini toplaması gerekti. Ona bunun için küçük İncil'i yardımcı olurdu ama bavulunda kalmıştı. Kalkıp kitaplığın rafında duran babasının eski İncil'ini aldı: Kara kaplı, iri, ağır bir ciltti bu. Pastör de Fontanin, sayfa kenarlarına işaretler ve kaynakça adlarıyla doldurmuştu. Mme de Fontanin gelişigüzel

bir yeri açıp kendini okumaya zorladı. Ama zihnini toplayamadığı için metinden uzaklaşıyor, birbirini tutmayan hayaller ve düşüncelere kaptırıyordu kendini. Bunlar arasında Daniel'i düşünürken, Viyana'daki iş adamları aklına geliyor, yolculuğunun sıkıntılarını, askerlerle dolu garları anımsıyordu. Bütün bu karmakarışık çağrışımların sonunda hep, Jenny ile Jacques'ın yatakta birbirlerine sarılarak uyuyuşları gözünün önüne geliyordu. Yakındaki bulvarlardan geçen konvoylar, duvarları sarsıyor, kafasında yankılar yaparak, hayallerini uğursuz sesleriyle sarıyordu. Hayatında ilk kez korku ve paniğe kaptırıyordu kendini ve buna karşı koyamıyordu: Kendisini saran heyecana, sürüklendiği kasırgaya, Avrupa'yı ve yuvasını alt üst eden korkunç düzensizliğe, dünyaya egemen olan "kötülük ruhu"na...

Birden hol yönünde, sonra da koridorda bir kımıldanma, ardından da koridorda ayak sesleri duydu. Yüzü gerildi. Kalkacak gücü yoktu, sadece biraz sırtını doğrulttu. Kapı açıldı, Jenny yas tülünün altında benzi son derecede soluk, yüzü çökmüş, gözü dalmış halde içeriye girdi.

Annesinin desenli giysisi, dizlerinin üstündeki İncil'i, her zamanki yerinde sükûnetle oturuşu genç kızı şaşırtmış, altüst etmişti. Onun ayrılık yıllarından sonra bütün geçmişi yüzüne yansımış gibiydi. Duraksayarak ardından gelen Jacques'la ilgilenmedi; hiç düşünmeden annesine koştu, ona sarıldı, ona daha yakın olmak için halının üstünde biraz kayıp, başını giysisine dayadı.

"Anne..."

Sevgi, acıma Mme de Fontanin'i birden bunalımından kurtardı. Yüreği hoşgörürlük duygusuyla doldu ve tanık olduğu gizli sahne, aynı anda ona bir rezalet gibi değil, bir zayıflık olarak göründü. Yeniden kavuştuğu çocuğuna doğru eğildi, onu kollarının arasına alacak, itiraflarını dinleyecek, ne ölçüde bir felâketle karşılaştıklarını onunla birlikte saptayacak, onu anlayacak, ona yardım edecek, yol gösterecekti. Ama birden soluğu kesildi: Koridorun duvarına vuran bir gölge kımıldanıyordu. Jenny yalnız değildi! Jacques da oradaydı! Ortaya çıkmak üzereydi... Jenny'nin başını koyduğu eli kasıldı. Gözünü bu açık kapıdan ayıramıyordu. Birkaç saniye geçti. Jenny'nin yas tülünden acı ve keskin bir koku yayılıyordu... Sonunda Jacques kapının içinde göründü. Yatağın görünümü, o iki baygın yüz, Mme de Fontanin'in gözünün önüne geldi yeniden.

Sitem ve korku dolu, boğulur gibi bir sesle, "Yavrularım... Zavallı yavrularım..." dedi.

Jacques odaya girdi, önünde ayakta durdu. Hem çekingenlikle hem de kaşlarını çatarak bakıyordu. Mme de Fontanin, açık seçik, "Merhaba Jacques" dedi.

Jenny çabucak başını kaldırdı. Aslında gülmüyordu: Ağzının sırıtmayı andıran büzülüşü, bütün yüzüne yayılarak şeytanca bir sevinç izlenimi oluşturuyordu. Bundan başka tamamıyla yeni bir parıltı, pervasızca ve bir içgüdünün açığa vuruluşunu düşündüren bir parıltı, mavi gözlerini kıvılcımlandırıyordu. Kolunu Jacques'a uzattı, bileğini yakaladı, kuvvetlice kendine çekti ve annesine doğru dönerek, şefkatli olmasına çalıştığı ama zafer neşesiyle çınlayan bir ses ve bir meydan okuma, hatta biraz da tehditle, "Ona yeniden kavuştum anne! Hiçbir zaman ayrılmamak üzere!" dedi.

Mme de Fontanin ikisini de ayrı ayrı süzdü bir an, gülümsemek için kendini zorladı ama yapamadı. Sonra hafifçe içini çekti.

Jenny annesine bakıyordu. Bu iç çekişten, korkuyla karışık bir telaş ve aynı zamanda üzüntüyle ürperen bu ananın yüzünden, razı olduğunun güvencesini okuyabilecekken, kuşkucu duygusallığının etkisiyle kederli bir onaylamama anlamı çıkardı. Bu öylesine onurunu incitti ki annesine olan sevgisini sarstı. Annesinden uzaklaştı. Birden bir hareketle doğruldu, Jacques'ın karşısında ayakta durdu. Bu başkaldırırmışçasına davranışında, ateş saçan bakışında ölçüsüz, kör, saygısız ve saldırganca bir gurur vardı.

Jacques tersine, Mme de Fontanin'e hiç gözünü ayırmadan sevecenlikle bakıyordu ve konuşacak olsaydı şöyle diyecekti:

"Sizi anlıyorum... Ama bizi de anlamanız gerekir..."

Mme de Fontanin onlara bir göz attı, sonra önüne baktı: Şimdi o yatak sahnesi yine gözünün önüne gelmişti...

Ortalığa sessizlik çöktü.

Sonra, alışkanlıkla, nazikçe bir hareketle Jacques'a dönüp, "Ayakta durmayınız çocuklarım... Oturunuz..." dedi.

Jacques, Jenny için bir iskemle çekti, Mme de Fontanin'in bir işareti üzerine gidip kadının soluna oturdu.

Bu bir iki sade sözcük, bir yumuşama getirmiş gibiydi. Bir misafirlikteki gibi, böyle halka olup oturur oturmaz, ısı düşmeye başladı ve normale yaklaştı. Jacques hemen hemen doğal bir sesle suskunluğu bozmak için, dönüş yolculuğunun nasıl geçtiğini sordu.

Mme de Fontanin Jenny'ye, "Son mektubumu almadın mı?" dedi.

"Hayır, hiç, hiçbir mektup almadın senden, Pazartesi günü Viyana garından yazılan şu karttan başka" dedi. Genç kız dişlerini sıkarak kesik kesik konuşuyordu.

"Pazartesi mi?" diye tekrarladı Mme de Fontanin. Birbiri ardından gelen günleri zihninde canlandırmaya çalışırken gözlerini kırpıştırıyordu. "Ama size her akşam iki mektup yazmıştım: Biri sana, biri Daniel'e."

Oğlu aklına gelince yine yüreği daraldı.

Jenny, "Bir teki bile elime geçmedi" dedi.

"Peki Daniel, sana kendisiyle ilgili haberler göndermedi mi?"

"Gönderdi. Bir kez."

"Nerede şimdi o?"

"Lunéville'den ayrıldı. O vakitten beri hiç haber yok."

Bir an ortaya çöken sessizliği, canı sıkılan Jacques bozdu:

"Peki... Ne vakit Viyana'dan ayrıldınız efendim?"

Mme de Fontanin güçlükle anımsamaya çalışarak, "Perşembe günü" dedi sonunda. "Evet, Perşembe sabahı... Ama geceleyin Udine'ye geldik. Sonra öğle üstü Milano'ya hareket ettik."

"Perşembe sabahı Viyana'da Belgrad'ın bombardımana tutulup işgal edildiği açıklanmış mıydı?" diye Jacques sordu.

Mme de Fontanin utanarak delikanlıya baktı.

"Bilmiyorum" diye itiraf etti. Viyana'da bulunduğu sürede kocasının anısını savunmaya çalışmış, olayların gidişatıyla ilgilenmemişti.

Kendi kendine, "Jenny işlerimi yoluna koyup koymadığımı sormadı bile' dedikten sonra kızına bakarak şu acı soruyu geçirdi aklından: 'Buraya dönebilmiş olmam onu biraz hayal kırıklığına uğratmış değil mi?'"

Jacques bir şeyler söylemiş olmak için Viyana'da olup bitenler, gösteriler hakkında soru sormaya devam ediyordu... Mme de Fontanin de, ona yanıt vermek için elinden geleni yapıyor, Jacques gibi, korkunç "açıklama"yı geciktirmek için "kişisel olmayan" konulara sarılıyordu. Çünkü, o anda, üçü de, bir "açıklama"nın hemen yapılması gerektiğinin kaçınılmaz olduğunu düşünmekteydi.

Jacques konuşmaya katılmasını sağlamak istercesine sık sık Jenny'ye bakıyordu. Ama boşuna. Genç kız artık dinlemiyor gibiydi.

Başını dimdik tutuşu, zayıflayan yüzünü buruşturması, sert bakışlı gözlerinin bir noktada durmayışı ve bu sabah çenesini, dudaklarını büzerek yukarıya kaldırışı, bütün bunlar onun yalnız uzak kalmak istediğini değil ama gizli, yabancı, düşmanca bir gerginliği açığa vurmaktaydı. Arkasına yaslanmadığı için iskemlesinin üstünde rahat duramıyordu; vücudu ağrılar içindeydi, sinirleri ayaktaydı, odanın içine ilgisizce bakıyordu. Bakışları arada bir annesinin üstünde duruyordu; hayali bir dekor üstündeki simgesel bir resme bakar gibi. Mme de Fontanin İncil'iyle, hep öyle ışığa dönük o yeşil kadife koltuğunda, çok eskiden beri orada duran (içe dokunan ama daha çok sinirlendiren) bir sembol, yavaş yavaş kendisinden uzaklaşan bir geçmişin sembolü gibi görünüyordu Jenny'ye. Kendisine veda ederek uzaklaşan büyüklerinin gidişini andırırcasına sislere gömülüyordu bu geçmiş. Şimdiden başka kıyılara doğru yol alıyordu. Demir alan bir gemi gibi şiddetle çarpıyordu yüreği, içinde yeni bir yaşamın çırpınışlarını duymaktaydı. Eğer o anda Jacques kolundan tutup, "Gelin, bir daha dönmemek üzere ayrılalım buradan!" deseydi ardına bir kez bile bakmadan giderdi.

Başucundaki masanın üstünde, Jérôme'la Daniel'in fotoğraflarının yanında duran saat sessizlik içinde uzun uzun çaldı.

Jacques saate baktı ve birden oradan kaçma isteği doğdu içinde, Jenny'ye doğru eğildi.

"Saat on bir... Gitmem gerekiyor" dedi.

Kısaca bakıştılar. Jenny bir baş hareketiyle onaylayıp ondan önce ayağa kalktı.

Mme de Fontanin dikkatle onlara bakıyordu. Çok üzücü bir şey geldi aklına: O kadar doğru, o kadar açık yürekli olan Jenny'si... Artık tanımıyordu onu!.. Onda, kendisinden kaçan, "vicdanı rahat olmayan" bir insan hali vardı... Evet, kendilerinden emin göründükleri halde onlarda –aslında ikisinde de– riyakârca bir şey görüyordu... Bir şeylerin sırrına ermiş kişilermiş gibi bakışmalarında gösterişli bir kendini beğenmişlik vardı. Mme de Fontanin şöyle düşündü: İki suç ortağının riyakârlığı... Evet, doğruydu: Aralarında aşklarının sarhoş edici suç ortaklığı vardı. İkisi de o aşkın salt, gizemli, eşsiz, bir tek –özellikle bir tek– olmasını istiyordu. Öyle ki, onların dışında kimse bunun olağanüstü niteliğinin farkında olmasın!

Jenny'nin razı oluşundan cesaret alan Jacques, izin istemek üzere Mme de Fontanin'e yaklaştı.

Kadının, bu çabucak gidişten çok canı sıkılmıştı. Gerçekten, hiçbir şey söylemeden kendisini yapayalnız bırakacaklar mıydı? Daha çok güvenmelerine layık değil miydi?.. Soğukkanlılıkla düşünmeye, bu durumu kabul etmeye, kendisini yaralayan bu saygısızlığı içine sindirmeye çalıştı. Belki de onların güvenini kazanmak kendisine düşerdi... Ama artık çok geçti. Buna cesareti yoktu. Yorgunluk ve uğradığı manevi sarsıntı yüzünden sinirli hissediyordu kendini: Öfkeliydi, öfkeye kapılarak yapılan haksız bir hareket yüzünden. Belki de bu ilk karşılaşmada açıklama yapılmamış olması daha iyiydi... Bununla birlikte Jenny'ye kızmaktan kendini alamıyordu. Ama o anda, suçlu aşkından çok, kızının başkaldırmasına, onun bu anlaşılmaz, haksız, kabul edilemez davranışına kızıyordu! Jacques'ı eleştirmek gelmiyordu içinden. Tersine, bu gelişinde ondan hoşlanmıştı: Ezik, saygılı halinde açığa vurulmamış bir anlayış görüyordu. Tertemiz, vicdanlı, küçüklükten uzak duyguları olan bir insan olarak görüyordu onu. Hem sonra Daniel'in arkadaşıydı o. Eğer Tanrı'nın isteği buysa onu bir oğul gibi sevmeye hazırdı.

Jacques'a o kadar az gücenmişti ki elini sıkmak üzere yanına geldiği zaman onu kendine doğru çekip Daniel'e söylüyormuş gibi şunları söyleyecekti neredeyse: "Yo, bırakın da sizi kucaklayayım yavrum." Ama ne yazık ki tam o anda Jenny'ye baktı. Genç kız ayakta, onlara dönmüş, sert ve derinden derine düşmanca bir bakışla süzüyordu annesini. Bu bakışıyla, "Evet seni gözlüyorum, ne yapacağını görmek istiyorum. Jacques'ı buraya getirdiğimden beri, senden beklediğim anaca davranışta bulunacak mısın?" der gibiydi. Şimdi, Mme de Fontanin'in yüreğinde biriken öfke üstün geldi: Benliği bir gurur silkinişiyle sarsıldı. Kendiliğinden yapmaya hazırlandığı şeyi, sessiz bir tehdide boyun eğerek yapamazdı.

Onu kucaklamaya hazırlanırken vazgeçerek elini delikanlıya uzatmakla yetindi. Zavallı kadının bu olağan tokalaşmasında, elinin titreyişine yansıyan heyecanını, gizlice her şeyi kabul edişini, sevgiyi, yalnız Jacques anlayabilirdi.

Bütün bunlar ancak bir saniye kadar sürdü. Ama Jacques Jenny'yle birlikte uzaklaşırken Mme de Fontanin kızıyla gelecekteki bütün mutlu ilişkisinin tehlikeye girdiğini, sarsıldığını, aralarındaki bir onulmaz bağın koptuğunu derin bir acıyla sezdi. Korkuya kapıldı:

"Jenny... Sen de mi çıkıyorsun?"

"Hayır" dedi genç kız ardına dönmeden.

Jenny koridorda Jacques'ı kolundan tutup hızla çekti; sessizce hole kadar götürdü.

Orada Jenny, Jacques'ın kolunu bıraktı. Göz göze geldikleri zaman bakışlarında büyük bir şaşkınlık vardı ikisinin de.

"Elbet benimle geliyorsun değil mi?" diye mırıldandı Jacques.

Genç kız şiddetle irkildi:

"Ne dedin!" Jacques'ın kendisinden kuşkulanmış olması bir hakaret gibi gelmişti ona.

Jacques bir süre durduktan sonra, "Nasıl söyleyeceksin annene?" diye sordu.

Jenny, karşısında ayakta duruyordu, kolunu kaldırmış, eliyle meşe ağacından dolabın kenarından tutuyordu.

"Of" dedi, kendine güvenini gösteren aşırı bir hareketiyle, "Şimdi hiçbir şeyin önemi yok benim için!"

Jacques şaşarak yüzüne baktı. Bakışları, koyu renkli tahtayı sıkan beyaz, titrek eline kaydı, dudaklarını bu ele değdirdi.

Jenny birden, "Onu götürür müsün?" diye sordu.

"Kimi? Anneni mi?" dedi bir saniyenin dörtte biri kadar bir süre duraksadı. "Evet, eğer sen sanıyorsan ki... Elbet... Neden? Bizimle gelmek isteyeceğini mi düşünüyorsun?"

Genç kız hızlı hızlı, "Bilmiyorum" dedi. "Hayır... Sanmıyorum... Ama yine de her şeyi önceden düşünmüş olmak için..." Sustu, hafifçe gülümsedi. "Teşekkür ederim" dedi. "Nerede bulacağım seni?"

"Gelip seni buradan almamı istemiyor musun?"

"Hayır."

"Ama yükün var?"

"Ağır olmayacak."

"Trene kadar tek başına taşıyabilecek misin?"

"Evet."

"Peki kâğıtlarım... Geçen gün odanda bıraktığım paket?"

"Eşyalarımın arasına koyarım."

"Peki öyleyse, Lyon Garı'nda beni bul. Saat kaçta gelirsin?"

Jenny biraz düşündü:

"Saat ikide, en geç iki buçukta."

"Seni büfede beklerim. Trenimizin hareket saatine kadar bavulunu oraya bırakabiliriz."

Jenny Jacques'a yaklaştı, yüzünü avuçlarının arasına aldı, "Sevgilim" dedi içinden. Ateşli bakışlarını onun gözlerinin içine daldırdı, ta dudakları birleşinceye kadar.

Bu sefer de kendini ilk kurtaran Jenny oldu, "Git" dedi. Sesinde, yüzünün çizgilerinde büyük bir sinirlilik ile karışık bir yorgunluk vardı. "Ben annemin yanına gidiyorum. Onunla konuşacağım, her şeyi anlatacağım."

LXXVI

Evden kendini dışarı atar atmaz, *L'Etendard*'dan çıkarken onda büyük bir yalnız kalma isteği uyandıran o iç huzursuzluğunu duydu yeniden. Kendi kendine, bir an önce yapmam gereken şey neydi diye sorarken, birden Mourlan'ın sesi kulaklarında çınladı: "Öyle birdenbire iki ordu da, aniden bilincine varsalar işin, zihinlerinde bir şimşek çaksa, bu kalın yalan tabakası yırtılır!.."

İçi aydınlanıverdi birden: "İki ordu da..." Bu düşünce öylesine bir şiddetle, öylesine somut bir berraklıkla zihnine saplanıverdi ki kafası sersemlemiş, yüreği her şeyi göze almanın coşkusuyla ve umutla çarparak, korkuluğa tutunup merdivenin ortasında duruverdi... Saatlerden beri bilinçaltında olgunlaşan bu tasarı, birden gün ışığına çıkarak bütün benliğini kavradı. Belirsiz bir düş, geçici bir heves değildi bu: İçinde bir anda şekillenen şey, belirgin bir plan, kişisel bir hareketin planıydı, anarşistlerin kafalarında gizlice oluşan saplantılardan biriydi. İsviçre'ye neden gittiğini, orada ne kotaracağını biliyordu artık! Hareketsizlikle, kısır bunalımlarla geçen bunca günden sonra, artık hangi somut eylemle, hangi kesin ve tek başına yapacağı eylemle inancı uğruna mücadele edeceğini ve savaşa engel olabileceğini biliyordu! Bu, topyekûn bir özveriyi gerektiren bir eylemdi şüphesiz. Jacques ilk anda anlamıştı bunu ve yiğitlik taslamadan, dahası, yapacağı cesurca atılımın farkında bile olmadan. Onu harekete geçiren, sadece duyduğu mistik inançtı: Uğrunda hayatını feda etmeye hazır olduğu bu eylemin, bugün, yığınların bilincini yeniden uyandıracak, olayların gidişatını birdenbire değiştirecek ve halklara, Kardeşliğe, Adalete karşı işbirliği yapmış olan güçleri başarısızlığa uğratacak tek ve en son çare olduğuna duyduğu mistik inançtı.

Mme de Fontanin'in dönüşünü, ona yaptığı acayip ziyareti tamamıyla unutmuştu, Jenny'yi bile unutmuştu.

Jenny, tersine... Annesinin odasına dönmeden önce, evden ayrılan Jacques'a bakmak üzere yavaşça balkona çıkmıştı. Onun bu kadar gecikmiş olmasından da kaygılanıyordu. Sonunda onu gördü sokak kapasından çıkarken. Yoldan gelip geçenlere, yolu kapayan konvoylara aldırmadan, kendinden geçmişçesine Saint-Michel Bulvarı'na doğru hızla gidiyordu. Jenny, kaybolunca kadar arkasından baktı. Ama Jacques başını çevirmedi.

Mme de Fontanin yalnız kalınca, başını koltuğunun arkalığına dayamış ve birkaç dakika, taşlaşmış gibi öylece kalmıştı. Berrak bir düşünce yoktu zihninde, ne var ki izlenimi, büyük bir eziklikle içinden tekrarlayıp durduğu şu belirsiz cümlede somutlaşıyordu: "Sonu iyi değil bunun..." Jenny ile Jacques'ın, aynı kökten gelen iki ağaç gövdesi gibi, yan yana karşısında dikilip duruşları gözünün önüne geliyordu. Sonra elinde olmayan bir çağrışımla, babasının sade döşenmiş salonunda, sırtında, yakası ve önü siyah biyeli, açık renk bir ceketle gülümseyerek duran nişanlısı Jérôme geliyordu gözünün önüne. Onlar da o vakitler, ne büyük bir güvenle geleceğe bakıyorlardı! Aileye karşı geliyordu ikisi de! Onun yanında kendisini öyle yenilmez hissediyordu ki!.. Birden, eski günlerin coşkusu, hayalleri, mutlu olacağına olan kesin güveni, kendilerinden başkalarının bu heyecanı duymayacaklarına olan inancı canlanıvermişti içinde. Üstelik bu gülünç anımsayış karşısında hınç ya da sadece üzüntü duyacağına, sanki hayat bütün o mutluluk vaatlerini yerine getirmiş gibi, içi aydınlanıvermişti.

Kızının geri geldiğini duyarak ürperdi. Bu kararlı yürüyüş, Jenny'nin kapıyı kapatışı, gergin yüzü; dalgın, tutkulu, hem yanan hem yakan bakışları korkuttu kendisini.

İçindeki bu bunaltıcı duygudan kurtulmanın en etkin yolunun sevgi olduğunu düşünerek, "Öp beni sevgili kızım" diye kekeledi.

Jenny hafifçe kızardı. Ağzında hâlâ Jacques'ın dudaklarının tadı vardı. İşitmemiş gibi yaptı. Şapkasının tülünü çıkarıp yatağın üstüne koymaya çalışır göründü. Yorgunluğa dayanamayarak gözüne ilişen, odanın dip tarafındaki kanepeye uzandı.

Oradan, biraz da beceriksizce bir telaşla, "Öyle mutluyum ki anne!" diye bağırdı.

Mme de Fontanin hızla kızından yana baktı. Azıcık meydan okuma havasındaki bu sözde, ana kalbi derin bir üzüntünün belirtisini

sezmişti. Bu onu, tehlikesi ne olursa olsun bir ödevi, son bir ödevi yerine getirmek zorunda olduğuna inandırdı.

Tanrı'nın buyruğuna uyduğunu hissederek, birden sözünü geçirmeye kararlı bir hareketle doğruldu.

"Jenny" dedi. "Bir kerecik olsun dua ettin mi? İçinden gelerek dua ettin mi? Ve *Tanrı benimledir*, diyebilir misin?"

Daha ilk sözcüklerde Jenny dikelmişti. İnanç konusunda annesi ile arasında acı veren bir uçurum vardı, bunun derinliğini yalnız o biliyordu.

Mme de Fontanin sözünü sürdürdü:

"Jenny... Jenny... Yavrum... Kurtul şu kibirden... Birlikte dua edelim, her şeyi Bilen'i yardımımıza çağıralım... Onunla birlikte bak ruhunun derinliklerine... Jenny! Hissetmiyor musun içinde bir şeylerin direndiğini?" Sesi titremeye başladı: "... bir şeyler... Biri... Sana belki aldandığını söyleyen? *Kendi kendine yalan söylediğini*?"

Jenny'nin hiç ses çıkarmaması karşısında annesi, onun dua etmek için içine kapandığını sanmıştı. Ama, bu susan genç kız içini çekerek, "Anlayamazsın sen!" dedi.

Kesip atan, bezgin, düşmanca bir sesle söylemişti bunu.

"Ama ben anlıyorum... Anlıyorum! Sevgili yavrum!"

"Hayır!" dedi Jenny. Kısık gözlerinde sabırsızca bir inat okunuyordu. Hastalıklı bir zevkle anlaşılmamış olmasının, kendisine acı çektirdiğini sanmanın sarhoşluğunu tadıyordu. Neredeyse şöyle diyecekti: "Aşkımızın ne olduğunu zerre kadar anlamıyorsun sen!" Ama bu "aşk" sözcüğünü yüksek sesle söyleyemiyordu. Sırıtırcasına gülümsedi: "Az önce gördüm ki anlamıyorsun sen... Hiç anlamıyorsun!"

"Ne demek istiyorsun Jenny? Sizi iyi karşılamadığımı mı söylemek istiyorsun?"

"Evet."

"Evet mi?"

"Evet" diye Jenny gözünü tavana dikerek kestirip attı. Sonra doğrularak boğuk, hınç dolu bir sesle açıkladı. "Eğer bizi anlamış olsaydın, bunu bir sözcükle söylerdin! Mutluluğumuzu paylaştığını anlatan bir sözcükle!"

Mme de Fontanin gözlerini öte yana çevirerek, "Haksızlık ediyorsun Jenny. Bana nasıl sitem edebilirsin böyle? Bu sabah geldim buraya, hiçbir şey bilmeden... Benden uzak durdun, her şeyi sakladın benden..." dedi.

Jenny bir omuz silkişiyle sözünü kesti. Onun için doğal olmayan bir hareketti bu. Öyle ki annesi belki hiç görmemişti böyle yaptığını kızının. Jacques'ta görülen bir şeydi bu. İnatçı, esrarlı, kendinden hoşnut bir davranışla şöyle dedi:

"Senden hiçbir şeyi gizlemiş değilim! Bak, bilmeden suçluyorsun. İki hafta önce ben de böyle bir şeyi aklımdan geçirmiyordum..."

"Ama senden ayrılalı iki hafta olmadı ki: Bu günle sekiz gün oluyor... Ben buradan ayrılırken bilmiyor muydun?"

"Bilmiyordum..."

(Yalan söylüyordu, Jacques'la Kuzey Garı'nda buluştuğu akşam annesi daha Paris'teydi. Başını arkaya devirip yüzünü sakladı, ama sesi öylesine ele veriyordu ki onu, ikisi de kızardı."

"İki hafta önce" dedi yeniden Jenny ve şaşkınlığını hafifçe zoraki bir gülümseyişle açığa vurdu. "Eğer bana Jacques'tan söz etseydin, sana ondan nefret ettiğimi söyleyecektim! Onu görmeye kesinlikle razı olmayacağımı da!"

Mme de Fontanin, ellerini koltuğunun kollarına dayayarak hızla eğildi:

"Demek birkaç günde olup bitti bu?.. Düşünmeye vakit bulamadan..." (Az kalsın, "Bana sözünü etmeye" diyecekti) Yalnızca şunu ekledi: "Daniel'e danışmaya?.."

"Daniel'e mi?" diye tekrarladı Jenny şaşmış gibi görünerek. Kendisinin de haklı bulamayacağı bir öfkeyle, "Neden Daniel'e soracakmışım?" dedi. (Belki kendisi de fark etmeden, yıllarca süren şefkatli baskılar, sessiz, ufak tefek can sıkıntıları da katkıda bulunuyordu bu öfkeye.) Yeniden yüksekten bakarcasına güldü. Sonra annesini en can alıcı yerinden yaralamak gibi anlaşılmaz bir hevese kapılarak, "Sanki Daniel bilirmiş, anlarmış gibi! Ne diyecekti bana Daniel? Herkesin söyleyebileceği budalaca şeyleri! 'Akıllıca' şeyleri!"

Mme de Fontanin inler gibi bir sesle, "Jenny..." dedi.

Ama genç kız kendini tutamıyordu artık:

"Senin de düşündüğün şeyleri, şüphesiz? Eee, söyle bakalım sonunda!.. Neymiş bunlar? Yok savaş varmış... Yok birbirimizi yeterince tanımıyormuşuz! Mutlu olamayacakmışım!"

"Jenny" dedi Mme de Fontanin bir kez daha.

Şaşkınlıkla kızının yüzüne bakıyordu. Bu, kaşlarını kaldırıp indiren, gergin yüzlü, ısırıcı bir sesle konuşan Jenny, yirmi yıldır yanı başında görmüş olacağı Jenny'lerden hiçbirine benzemiyordu.

Bu Jenny yeni boşanan içgüdülerine bırakmıştı kendini... "Sorumsuz" diye düşündü, bir umutsuzluk, ama yine de hoşgörü ve hemen hemen rahatlamışlık izlenimiyle.

Annesinin onaylamaması, dahası üzülmesi, Jenny'yi duygulandırmak şöyle dursun büsbütün kamçılamıştı:

"Hem sonra *onunla* mutsuz olmuşum olmamışım benim için bir! Daniel'i ilgilendirmez bu! Yalnız beni ilgilendirir! Öğüt istemiyorum! Başkalarının ne düşündüğü umurumda değil! Kimseye, hiç kimseye danışacak değilim, şimdi *o* benim olmuşken!"

Mme de Fontanin bu yeni darbeyi yiyince benzi sarardı. Onu en çok yaralayan kızının bu hareketi bilerek, isteyerek yapmış olmasıydı. Kötülük ruhu, karanlıkların ruhu çocuğunun yüreğini sarmıştı! Yıldırımla vurulmuşçasına Tanrı'yı çağırdı. Artık, bu zehirli ortamın bulaşmasına karşı koyamadığı gibi, içindeki öfkeyi de bastıramıyordu. Bununla birlikte bir an, metin ama temkinli bir sesle:

"Senin her zaman tam bir manevi bağımsızlığın vardı Jenny. Sen de biliyorsun bunu: Vicdanının sesini duyduğun zamandan beri sana hiçbir isteğimi zorla kabul ettirmediğim gibi, hiçbir kesin öğütte de bulunmadım. Senin iyi duygularına seslendim. Bütün iyilik ve kötülük anlayışını yitirmiş olabilir misin? Bugün de benim görüşümü almadan serbestçe hareket edeceğine inanabilirsin. Ama benim ödevim..."

"Rica ederim anne!"

"Seninle konuşmak ödevimdir, boşuna olsa bile... Seni sana karşı korumak ödevim... Jenny... Yavrum... İçindeki en iyi duygulara sesleniyorum... Her türlü iyilik ve kötülük anlayışını böylesine yitirmiş olabilir misin? Aç gözlerini, kendine gel! Yolunu şaşırmışsın sen, anlaşılır gibi değil... Öyle bir noktaya gelmişsin ki ihtirasına kaptırmışsın kendini... Öyle ki vicdan azabı duyman şöyle dursun, bunu bir güç, cesaret ve soyluluk belirtisi sanıyorsun." Soluk soluğa gelmişti Jenny'nin annesi. Gücünün, çabasına yetmediğini anlayarak derin bir acı duyuyordu. Çok yorgundu... Yanlış yoldaydı, söylemesi gerekenleri, gerekli bir metinlikle söyleyemiyordu... Belki de vazgeçecekti artık konuşmaktan. Ama Jenny'yi öyle kanepeye uzanmış yatar görünce, Daniel'in divanında birbirlerine sarılıp yatışları gözünün önünde canlandı birden.

"Utanmalıydın!" diye kekeledi.

"Rica ederim anne!" diye tekrarladı Jenny, tehdit dolu bir sertlikle.

"Utanmak!" dedi, bu kez kendini tutamayan zavallı kadın. "Sen Jenny? Benim kızcağızım, yavrum!.. Bütün bu işlere girişmek için yalnız kalmandan yararlandın!.." Birden, nefretinin kendisini sürüklediği yola girdiği için pişmanlık duyarak yön değiştirdi: "Böylesine önemli, böylesine ağır sonuçlu bir karara birkaç günde varılır mı? Bütün bir yaşamı bağlayan bir karara? Yalnız senin yaşamını değil, bizimkini de... Kardeşinin yaşamını da benimkini de... Çünkü, sonunda söz konusu olan ortaklaşa geleceğimiz! Düşündün mü bunu? Hayır! Sen... öyle... sen..."

"Yeter anne! Yeter! Yeter!"

"Sen aklını kaçırmışsın! Bir çocuk gibi davrandın" dedi bitkin bir halde Mme de Fontanin. Kendi kendine durmadan tekrarladığı cümle dudaklarından dökülüverdi: "Sonu iyi değil bunun..."

Jenny acımasız bir öfkeye kaptırdı kendini, bu duygu bir dip dalgası gibi onu birden ayağa kaldırdı. Ah nasıl da yargılıyordu şimdi annesini! Anlayışsız, kuru, bencil!

"Ne düşündüğümü söyleyeyim mi sana?" dedi annesine doğru giderek. "Eğer aramızda kendini iyi tanımayan biri varsa o sensin! Evet! Kendi geleceğini düşünüyorsun sen, benimkini değil! Bir şeyi keşfediyorum şimdi. Beni sen yalnız kendin için sevdin, yalnız kendin için. Kıskançlıktan bize karşı çıkıyorsun! Kıskançsın sen! Kıskanç! Tek düşüncen, bencilce yanında tutmak beni! Eh! Bunu yapamayacaksın! Çok geç! Sana bu acıyı çektirdiğim için üzgünüm. Ama ne kadar önce öğrenirsen o kadar iyi: Jacques bu akşam İsviçre'ye hareket ediyor. Ben... ben de gidiyorum onunla!"

Mme de Fontanin, duyulur duyulmaz bir sesle:

"Sen de mi? Bu akşam, İsviçre'ye mi?"

"Düşünmeden yapılmış bir şey değil bu. Sen dönmeden karar verdik. Son trenle..."

"Sen de mi, bu akşam?"

"Evet! Biraz sonra."

"Hayır! Aklından çıkar bunu Jenny! Olmaz!"

Genç kız kırıcı bir sesle, "Hayır anne, kimse ne bir şey söyleyebilir, ne yapabilir! Artık kimse kararımızı değiştiremez!" diye yanıt verdi.

"Buna karşıyım ben! Anlıyor musun?"

"Genç kız hiç yanıt vermeyerek omuz silkti.

"Duyuyor musun Jenny? Gitmene *izin vermiyorum*!"

"Boşuna direniyorsun anne... Tekrar söylüyorum... Kaldı ki buna karşı çıkacak yerde... Azıcık duygu olsaydı sende..."

"Azıcık duygu olsaydı mı bende?.." diye kekeledi Mme de Fontanin. Kızının bütün söylediklerini unutmuştu bu korkunç sözden başka.

Jenny kendi üstündeki bütün denetimini yitirerek, "Evet gerçekten, benim mutluluğumu düşünseydin" diye bağırdı: "Eğer, beni, benim için sevseydin, bugün sen..."

Bu kez Mme de Fontanin, daha fazla katlanacak direnci bulamadı kendinde. Başını ellerinin arasına aldı, kendisini yaralayan bu sesi duymamak için parmaklarıyla kulaklarını tıkadı. "Karar verecek olan kul değil, Tanrı'dır" diye düşündü gözlerini kapayarak. "Tanrım! Sen istersen öyle olsun!"

Boğuk bir gürültü duydu ve korkarak başını kaldırdı. Jenny kapıyı çarparak odadan çıkmıştı. Şapkası, tülü yatağın üstünde değildi.

"Dua etmek gerek, dua etmek" diyordu Mme de Fontanin içinden. Gözünün önünden bir türlü gitmiyordu Jenny'nin o kendinden geçmiş, görülmemiş diklenen hali...

"Tanrım..." diye yakardı. "Yardım et bana! Güç ver bana. Onarılmayacak şey yoktur... Kullarından hiçbir zaman umut kesmemeliyiz..." Birbiri ardınca şu kutsal sözü okudu: *"Gözlerimizi görünen şeylere değil, görünmeyenlere çeviriyoruz. Çünkü görünenler geçicidir, görünmeyenlerse sonsuza dek kalıcıdır."*

Sonunda, ilk sersemlik anının ardından, tersine, zihnine beklenmedik bir canlılık geldi. Her yeri kısılmış, omuzları çöküк, ellerini kavuşturarak koltuğuna hareketsiz, gömüldü. Ama zihni berraklıkla işliyordu. Sabırla o andaki duygularını gözden geçirmeye çalışıyordu. Yaşamının sarsıntılı zamanlarında hep yaptığı gibi, acısının boyutunu ölçmeye, sınırlarını belirlemeye ve böylece başka duygularından ayrılabilecek belirgin bir şey, Tanrı'ya sunulabilecek bir şey yapmaya uğraşıyordu. *"Tanrı'ya sunulmayan her şey kaybolmuş demektir..."*

Onu en çok sarsan şey, Jenny'nin İsviçre'ye gidecek olması değildi. Kaldı ki gideceğine tamamıyla inanmış da değildi. Doğru

yanlış, onu en çok üzen, aldatılmış olmaktı. Asıl yara, gerçek derin yara bundandı. Jenny'ye gösterdiği şefkat ve anlayışın, ona daha bir çocukken verdiği serbestliğin kızı ile kendi arasında öyle bir karşılıklı güven alışkanlığı yaratacağına saflıkla inanıyordu ki, ona göre Jenny hiçbir zaman kendisine danışmadan, rızasını almadan çok önemli bir karar vermezdi. Oysa Jenny, yaşamının bu kesin bir karara varma anında düşüncelerini annesinden gizlemişti. Dahası yokluğundan yararlanarak, en katı bir bağımlılık içinde yetiştirilmiş olan bir genç kızın sinsiliğiyle sonunda başkaldırarak sıkı, anlaşılmaz, sabırsızlıkla katlanılmış bir koruyuculuktan kendini kurtarmıştı. Elbette, aralarında geçen üzücü sahneden sonra da Mme de Fontanin kızının sevgisinden şüphe etmiyordu, kendi analık sevgisinden de. Hayır, o, *güvenin sarsıldığını* duyuyordu. Kızına duyduğu güvene kızı bu biçimde ihanet edince, o güven artık hep sarsılmış olacaktı. Yine eskisi kadar seviyordu onu ama hiç güveni kalmamıştı artık ona.

Bu düşünce umutsuzluğa düşürdü onu. İncil'ini eline alıp gelişigüzel bir yerini açtı. Fazla güçlük çekmeden dikkatini metin üzerinde toplayabiliyordu. Yavaş yavaş sükûnet buluyordu. Acayip, beklenmedik, hemen hemen kaygı verici bir sükûnetti bu. Sonra birden, içinden geçenleri daha dikkatle inceleyince bu sükûnetin ürkünç sırrını anlar gibi oldu: Kendi farkında olmadan yavaşça, kuvvetle bir duygu oluşuyordu içinde... O bu duygunun daha önce de içinde uyandığını anımsadı. En acılı günlerinde, boş yere daha fazla katlanmaya gücü kalmayarak yaşamını, Jérôme'un yaşamından ayırmaya karar verdiği zaman. Bir duygu mu? Daha çok bir içgüdüsel tepki. Bedensel savunma gibi bir şey. "Doğa'nın kimi kederlere katlanabilmemiz için bilgelikle yarattığı bir deva" diye düşündü. Kitabını elinden bıraktı, duyduğu şeyin niteliğini belirlemeye, buna bir ad bulmaya çalıştı... Boyun eğmek miydi yoksa bu? Kopmak mı?.. Belki de çelişik iki duygunun karışımına bir ad bulunamazdı: Şefkat ve ilgisizlik! *İlgisizlik*! Bu duygusuz sözcük ürpertti onu. Yıllarca gönlünü doldurmuş olan ana sevgisinin, olayların baskısıyla ilgisizliğe bürünmesi –bu düşünce yine de hoş gelmekle birlikte– ilerisi için yeni bir çileydi. Gözlerini kapadı. Daha fazla düşünmek istemiyordu. "Senin istediğin olur, Tanrım" diye mırıldandı bir kez daha.

Bu keder onu çok sarsmıştı. Başını yeniden ellerinin arasına aldı, ağladı.

LXXVII

Jenny kaçıp gitmeye kesinlikle karar vermişti. Bir içgüdüsü, tüm geleceğinin bağlı olduğu bu hareketi sarsılmadan yapabilmesi için annesini bir daha görmemesi gerektiği konusunda onu uyarmıştı. Bunu düşünmekle bile vakit geçirmemeliydi!

Bir solukta odasına koştu. Sinirli sinirli, küçük bir bavula çamaşırlarını, birkaç siyah giysisini tıktı. Sonra, dişleri sıkılı, yanakları ateş içinde şapkasını giydi, tülünü taktı, aynaya bile bakmadan peşinden gelen varmış gibi evden ayrıldı.

Merdivenden hızlı hızlı inerken korkuyla karışık bir hazla, "Şimdi yalnız ve özgürüm" diyordu içinden. "Artık ondan başka kimse yok benim için!"

Dışarı çıkınca bir dakika kadar şaşkınlık geçirdi. Nereye gitmeliydi? Jacques onu saat ikiden önce büfede beklemeyecekti, saat o sırada ancak on ikiydi. Önemi yoktu bunun. En iyisi, bavulu yüzünden, Saint-Michel Bulvarı'ndan ve Saint-Germain Bulvarı'ndan geçen tramvayla Lyon Garı'na gitmekti.

Çok geçmeden tramvay geldi, sahanlıkta bir yer buldu.

'"Düşünmemeliyim" diyordu içinden, "Düşünmemeliyim."

Bu da kolay oldu onun için. Tıklım tıklım dolu arabada herkes gürültüyle konuşuyor, her kafadan bir ses çıkıyordu: "Ya evlilikler, hanımefendi! Bu sabah belediyelerdeki nikâh mamurlarının başlarını kaşıyacak vakitleri yoktu, silah altına alınanların gitmeden önce yaptırdıkları evlenme işlerinin çokluğu yüzünden! -Formalitelere gelince... -Her şeyi kolaylaştırdılar. Savaş hali dedikleri kadar var. Elinizde iki nüfus kâğıdı ve bir de askerlik belgesi varsa, eskiden beri ilişkiniz olan herhangi biriyle beş saniyede nikah işlemini yaptırabilirsiniz... -Ben, bilir misiniz, iyi ve ahlaka uygun buluyorum bunu hem sonra tüm... -Ooo, ahlak mı, eksik olan bu değil! Fransa'da gerektiği zaman herkes ahlak sahibi olur. -Ben istihkâmlara yakın oturuyorum. Surlar yöresindeki askerlik şubeleri daha gün doğarken hücuma uğradı. Halk yığın yığın silaha sarılmaya koşuyor!" Üniformalı bir hekim subay, "Hayır, o öyle kolay değil. Belki de bilgi almak, ad yazdırmak için gitmişlerdir..."

Bastille tramvayı da tıklım tıklım doluydu: Ayaktaki yolcular, koltukların arasına sıkışmışlardı. Yine de Jenny bavuluyla sıkıntıda

olduğunu gören ve kızını kaldırıp kendisine işaret eden bir kadının yardımseverliği sayesinde oturabilmişti.

Tramvayın uğultusundan ve seslerden uyuşmuş bir halde, kendi düşüncelerinden kurtulmak için, tepesindeki konuşmalara isteyerek kulak kabartıyordu.

Saint-Jacques Sokağı'nın önünde tramvay, Sorbonne'a doğru çıkmakta olan bir hafif topçu alayına yol vermek üzere durdu.

"Öyle görünüyor ki, bütün garnizon Paris'ten hiç belli etmeden ayrılmış olmalı. -İnsan komuta altında olduğunu hissediyor. Her şey askerce yapılıyor. -Evet! Başlayışına bakılırsa bunun böyle gitmeyeceği anlaşılır! -Ben, Vosges'da, Ribeauvillé'de tatildeydim... Eh... Biliyor musunuz, insan doğu bölgesinden gelen yiğit askerlerimizi, genç piyadelerimizi görünce rahatlıyor! -Yine de on kilometre geriye çekilerek aptallık yaptılar! -Boş verin canım! Sırtlarında yirmi milyon Rus süngüsünü, karşılarında bizi görürlerse *onlar*!.. -Kaldığım otelin patronunun dediğine göre, Luxembourg'dan gelen bir yolcu, bir Fransız pilotunun, bir zeppline daldığını ve onu bir sabuh köpüğü gibi patlattığını görmüş. -Yalan haberlere karşı dikkatli olmalı" dedi biletçi. "Örneğin, az önce, bir yolcu bu gece Alsace'ta kesin bir zafer kazanıldığını söylüyordu... -Yo, bu kadarı da abartı elbet!.. Bana dediklerine göre Alboches birlikleri Nancy çevresinde görülmüş... -Nancy ha! Yok canım! -Soissons köprülerinin patlatıldığını duymadınız mı siz? -Kim yapmış, bizimkiler mi *onlar* mı? -Bizimkiler elbette! -Bir casus da yapmış olabilir bunu... -Casusları gözden uzak tutmamak gerekir... -Öyle görünüyor ki her yerde kaynıyor bunlar! Polis yetmez bunları yakalamaya. Herkesin mahallesinde, evinde bunları gözetlemesi gerekir. -Benim kardeşim, Orléans Garı'nda görevli. İşte onun karısı kat komşusunun, bir Alman bayrağını yatağının altında sakladığını söyledi. -Ben, dedi yüksek perdeden, saplı gözlüklü bir beyefendi Bir Alman'ın, 'Yaşasın Almanya!' diye bağırabileceğini kabul ediyorum. Kışkırtıcı bir eylem olmaması koşuluyla... Ne yaparsınız? Bunlar, oralı... Onların kabahati değil bu..."

Tramvay Maubert Meydanı'nda yeniden durdu. Bir topluluk yolu kapatmıştı. Jenny, Monge Sokağı'nın başında gözü dönmüş bir sürünün, bir kalasla üzerinde "*Meggi Sütevi*" yazılı bir dükkânın camını çerçevesini büyük bir gürültüyle çökerttiğini gördü.

Tramvayın içindekiler ateşlendiler: "Haydi! Delikanlılar! -Meggi, Prusyalı..." dedi saplı gözlüklü beyefendi. "Dahası, Alman ordusundan bir süvari albayı!.. *l'Action française* çoktan açıklamış bulunuyor bunu. Yapacağını yapmak için seferberlik ilan edilmesini beklemiştir! -Galiba bu sabah yalnız Belleville'de yüzden fazla çocuğu zehirlemiş sütüyle!"

Jenny kalasın gidip geldiğini görüyor, demir kepenlere çarptıkça çıkardığı boğuk sesi duyuyordu. Sonunda, kepenk yıkıldı. İçeride pencereler tuzla buz oluyordu. Dükkânın önünde toplanan kalabalık büyük bir sevinçle bağırıyordu: "Kahrolsun Almanya! Hainlere ölüm!" meydanın köşesine gelen bir manga kadar polis, bisikletlerinden inmişlerdi. Hiç karışmadan, sahneyi uzaktan seyrediyorlardı. Eee, ne de olsa Fransa saldırıya uğramıştı. Halk kendisi adaleti yerine getiriyordu: Engel olmamak gerekirdi buna.

En sonunda tramvay Lyon Garı'na ulaştı.

Garın içinde büyük bir kalabalık vardı. Jenny bavulunu sürükleyerek kalabalığa daldı, büfeye kadar gelip oturdu.

Ardına kadar açık camdan salona keskin bir ışık giriyordu. Genç kız bir köşeye sinmiş, terli ellerini birbirine sürtüyordu. Her ne kadar Jacques'ın gelmesine daha vakit varsa da, gözünü kapıdan ayıramıyordu. Boğucu bir sıcak vardı. Bu rahatsız, meşin kaplı iskemlenin üstünde, tramvayın sarsıntılarından sonra, bütün vücudunu ağrılar kaplamıştı. Keskin ışık gözlerini yakıyordu. İnsanlar, sırtları ışığa dönük, girip çıkıyorlardı durmadan. Kaldırımda, el arabalarıyla eşyalarını kendileri taşıyarak hızlı hızlı gidenler vardı. Jenny, yanına bıraktığı bavulunu alıp masanın altına sürdü. Sonra da iskemlenin üstüne koydu ve gözetlemesini sürdürdü. Tutarsız hareketleri sinirini açığa vuruyordu. Yol boyunca kendini uyuşturabilmişti. Şimdi bunu yapmak elinden gelmiyordu. İçi içine sığmayarak belki bir saat, burada oturup bekleme zorunluluğu onu dayanılmaz bir bunalım içine atmıştı. Zihnini önemsiz şeyler üzerinde yormaya ve birbiri ardından rahatsız etmeyecek ufak tefek şeyleri düşünmeye çalıştı. Fakat, o ana dek zihninden uzaklaştırmayı başardığı korkunç düşüncenin, beyninin çevresinde yırtıcı bir kuş gibi kanat çırparak yaklaştığını duydu. Bu düşünceden kurtulmak için önündeki şeyleri, sepetteki çörekleri, şekerlikteki şekerleri saymaya koyuldu. Sonra gözlerini kapıya çevirdi, gidip gelen insanları seyre başladı. Kır saçlı bir kadın içeriye girdi, ka-

pının yanında gözüne ilişen ilk boş masaya oturdu, dirseklerini dayayarak başını avuçlarının arasına aldı. O anda Jenny, üstüne çullanmak için bir fırsat gözleyen anısının benliğini sardığını hissetti. Annesi bıraktığı şekilde, koltuğuna gömülmüş, elleriyle şakaklarını sıkarken gözünün önüne geldi. Ne yapıyordu acaba şimdi? Yemek yemek aklına gelir miydi? Jenny onu, karmakarışık mutfakta, sofranın üstündeki iki takımın, kirli tabaklar karşısında gözünün önüne getiriyordu. Bu kez o, gözlerini kapayarak, başını ellerinin arasına aldı.

Birkaç dakika kadar hiç kımıldanmadan durdu. "... *Kıskançsın sen!.. Azıcık duygun olsaydı...*" Kendi sözlerini yineliyordu içinden. Bunları nasıl söyleyebildiğini anlayamıyordu, bunu yaptıktan sonra evden çıkıp gidişini de!..

Başını kaldırdığı zaman yüzü sakin, ama asıktı, yanaklarında parmaklarının izi kalmıştı. "Düşünmek neye yarar" dedi içinden, "Böyle yapmalıyım, başka bir şey değil..." Bir süre daha bir şey görmeden, gözünü bir noktaya dikti, kararının ağırlığı altında ezilmiş gibiydi. Yalnız bir nokta üzerinde duraksıyordu: Bu hareketi, bu savsaklanmaz ödevi Jacques gelmeden yerine getirebilecek miydi? Neden bekleyecekti onu? Danışmak için mi? Kendisini bundan vazgeçirmesi için korkakça bir umut mu besliyordu? Hayır: Kararından dönemezdi. Öyleyse, en ivedi olan, annesinin azabına son vermek değil miydi?

Doğruldu ve garsona, "Nereden bir pnömatik gönderilebilir?" diye sordu.

"Postane mi? Açık olmalı böyle bir günde! Bakın, buradan görülüyor. Şu mavi sokak fenerinin olduğu yer."

"Bavulumu saklayın. Döneceğim."

Koşarak gitti: Gerçekten postane açıktı: Siviller, askerler gişelerin önünü doldurmuştu. Küçük bir mavi kâğıt aldı, bir solukta şunları yazdı:

> Sevgili anneciğim, çılgınlık ettim, sana çektirdiğim azap yüzünden hiç bağışlamayacağım kendimi. Ama sen, yalvarıyorum anla beni, unut. Burada kalıyorum. Bu akşam Jacques'la birlikte İsviçre'ye gitmekten vazgeçtim. Yalnız bırakmak istemiyorum seni. Onun, burada kalma izni sona erdi, gitmesi gerekir. Daha sonra onun yanına giderim. Umuyorum ki seninle, olmaz mı? Ona kavuşabilmem için benimle gelmeyi reddetmezsin herhalde?

Hemen eve dönüp seni kucaklayacağım. Ama gitmesinden önceki bu son saatleri, tamamıyla onunla birlikte geçirmemek çok acı olur. Bu akşam senin yanına gelip her şeyi açıklayacağım, sevgili anneciğim, beni bağışlaman için.

J.

Mektubu okumadan kapattı. Elleri ve bütün vücudu titriyordu. Buz gibi bir ter iç çamaşırlarını derisine yapıştırmıştı. Mektubu kutuya atmadan önce ilk postada gönderileceğini öğrendi. Sonra ağır ağır meydandan geçip büfedeki köşeye oturdu.

Bu yaptığı onu biraz yatıştırmış mıydı? Bu soruya yanıt bulamadı. Özverisi bitirmişti onu. Bir kan kaybından sonraki bitip tükenmişlik gibiydi bu. Öylesine umutsuzdu ki, Jacques'ın gelmesinden korkuyordu: Ondan ayrı iken, sözünü tutacak kadar güçlü olacağını hissediyordu. Kendi hakkında düşünmeye çalıştı: "Birkaç güne kadar... Bir hafta... en çok iki..." Onsuz iki hafta! Bu ayrılık karşısında duyduğu ürküntü ancak ölüm korkusuyla karşılaştırılabilirdi.

Sonunda, kapı boşluğunda Jacques'ın siluetini görür görmez ayağa kalktı, dimdik durdu; yüzü sapsarıydı, güçsüzdü, gözlerini ona dikmişti.

Jacques onun bu halini fark etti, daha ilk bakışta çok önemli bir şeylerin olduğunu anlamıştı. Jenny derin bir kederi açığa vuran bir hareketle, bir şey sormasını önleyerek, "Burada olmaz, çıkalım" dedi.

Jacques genç kızın elinden bavulunu alarak ardından dışarı çıktı.

Jenny kaldırımda, kalabalığın arasında birkaç adım gittikten sonra birden durdu. Jacques'a yürek parçalayıcı bir bakışla baktıktan sonra çok yavaş sesle, hızlı hızlı, "Bu akşam seninle gidemeyeceğim..." dedi.

Jacques'ın dudakları aralandı, ama bir şey söyleyemedi. Bavulu yere bırakmak için eğildi ve doğrulurken, hemen hemen elinde olmadan değişik bir ifade takılmıştı yüzüne: Yüzündeki şaşkınlık ve inanmama belirtisi, zihninde şimşek çakar gibi doğan ilk düşünceyi hiç yansıtmıyordu: "Görevim... İşte serbestim şimdi!.."

Yolcular, askerler onları itip kakıyorlardı. Jenny'yi geriye doğru çekerek iki durak arasındaki bir duvar girintisine soktu.

Genç kız kesik kesik yeniden söze başladı: "Gidemem... Annemden ayrılamam... Bugün değil... Eğer bilsen... Ona karşı çok çirkin davrandım."

Jacques'la göz göze gelmekten korkarak yere bakıyordu. Jacques onu süzüyordu. Genç kızın dudakları titriyordu, gözleri buğulanmıştı. Jacques konuşturmak ister gibi ona doğru eğildi.

"Anlıyor musun?" diye mırıldandı Jenny. "Gidemem, bu olup bitenden sonra..."

Jacques zar zor anlaşılır bir sesle, "Anlıyorum, anlıyorum" dedi.

"Onunla kalmam gerek... hiç olmazsa birkaç gün... Orada sana katılırım... Pek yakında... Olabildiğince yakında..."

Jacques bu kez kuvvetli bir sesle, "Evet" dedi. "Olabildiğince yakında!" Ama içinden, "Hayır, hiçbir zaman... Artık bitti..." diyordu.

Birkaç saniye kadar, bakışmadan konuşmadan, donmuş gibi kaldılar. Genç kız, annesiyle arasında geçenleri Jacques'a olduğu gibi anlatmak istiyordu. Ama, ayrıntıların sırasını hiç anımsamıyordu. Hem sonra neye yarardı bu? Jacques'ın her zaman yabancı kalacağı, hiçbir rolünün olmadığı, aktarılması olası olmayan bu kişisel dramda yalnızlık içinde hissediyordu kendini.

O da bu anda, ondan umulmaz bir şekilde ayrı hissediyordu kendini. Bütün kendi dışındakilerden ayrı: İki saattir, onu kendinden geçiren kahramanlık duygusu, onu her türlü normal heyecana karşı duygusuzlaştırmıştı. Zihni, bir sarsıntıyla durmuş bir saat gibi, Jenny'nin o ilk kurtarıcı sözlerine takılıp kalmıştı: "Seninle gidemeyeceğim." Davranışının açığa vurduğu keder, hayal kırıklığı yapmacık değildi, ama yüzeyseldi. Son engeller de yıkılmıştı. Gidecekti, tek başına gidecekti! Böylece her şey basitleşmişti.

Jenny Jacques'ın yüzünü süzüyordu. Bu yüzden fışkıran güçlülükle alt üst olmuş, yarın artık onu göremeyeceğini düşünüyordu. Ama çok sarsılmış olduğu için ondaki değişmeyi, kararının bu yüze nasıl yeni bir ifade, bir kurtuluş ifadesi verdiğini fark edemiyordu. Sevgi dolu bir bakışla, bu canlı ifadeli büyük ağzı, bu çeneyi, bu omuzları... Bu üzerinde uyuduğu, ses veren, sert göğsü okşuyordu. Ertesi geceyi onunla koyun koyuna, onun sıcaklığına gömülerek geçiremeyeceğini düşünürken öyle derin bir acıya kapıldı ki her şeyi unutarak, "Sevgilim..." dedi.

Jacques'ın gözlerindeki parıltıyı görerek sevgisinin coşmasına engel olmamakla nasıl bir ihtiyatsızlık etmiş olduğunu anladı...

Bu parıltının, onda uyandırdığı anı, korkuyla ürpertti genç kızı. Şimdi tek istediği onun kolları arasında uyumaktı... Başka hiçbir şey değil...

Jacques bulanık bakışıyla Jenny'nin gözünün içine baktı. Hemen hemen dudaklarını oynatmadan:

"Ben gitmeden... Son öğle sonramızı... İster misin..."

Ona bu sevinci tattırmamazlık edemezdi. Genç kız kızardı, yüzünü çevirdi tatlı ve üzgün bir gülümseyişle.

Jacques gözünü ondan ayırarak güneş içindeki meydanın öte yanına bakmaya başladı. Binaların cephelerindeki yaldızlı harflerle yazılmış şu tabelaları gördü: *Hôtel des Voyageurs... Central-Palace... Hôtel du Départ...*

Jenny'yi kolundan tutup, "Gel" dedi.

LXXVIII

Saffrio kuşkulu bir tavırla, "Kim söyledi sana bunu?" diye sordu.

"Carouge Sokağı'ndaki kapıcı" diye yanıtladı Jacques. "Trenden yeni indim. Henüz kimseyi görmedim."

"*Si, si...*" Brüksel'den buraya geldiğimden beri bende kalıyor" diye açıkladı İtalyan. "Saklanıyor... Onun bu halinin farkındayım: Evine, Alfreda olmadan dönmek dertlendiriyor onu. Ona 'benim eve gel Pilot' dedim, geldi. Yukarıda. Hapishanede yaşar gibi yaşıyor. Bütün gün yatakta gazeteleri okuyor. Romatizma ağrılarından yakınıyor. Ama bu bir protesto" diye ekledi, göz kırparak. "Dışarı çıkmamak, konuşmamak için söylüyor bunu... Kimseyi görmek istemiyor, Richardley'yi bile! Ah, değişti, biliyor musun! O karı, kolunu kanadını kırdı Pilot'un! Hiç inanmazdım ki..." Umutsuzca bir el hareketi yapan Saffrio sözünü şöyle bitirdi: "Tükenmiş bir adam artık o."

Jacques yanıt vermedi. Saffrio'nun sözlerini bir sis perdesi ardından okuyor gibiydi: Paris ile Cenevre arasındaki bu on sekiz saatlik yolculuğun verdiği yarı uykulu hali atamamıştı üstünden. Üstelik, diş etlerindeki iltihabın ağrısı yüzünden son haftalarda çoğu kez uyuyamamıştı; yolda gelirken vagondaki hava akımı yüzünden büsbütün azmıştı.

Saffrio, "Yemek yedin mi? Bir şeyler içtin mi? Bir şey istemiyor musun? Bir sigara sar: iyi tütün de, Aosta'dan geldi!" dedi.

"*Onu* görmek istiyorum."

"Bekle biraz... Çıkıp, ona geldiğini söyleyeyim. Belki evet der, belki hayır... Sen de değişmişsin!" dedi tatlı bir bakışla Jacques'ı süzerek. "*Si, si*! Dinlediğin yok, savaşı düşünüyorsun... Herkes değişti... Anlat orada gördüklerini. Gelmene izin verdiler mi? En korkuncu şu, biliyor musun: asker olan herkesin çılgınlığı! Marşları, *furia*'ları!..* Cepheye gidenlerin, göz kamaştıran trenlerinden "Berlin'e! Berlin'e!" haykırışları yükseliyordu. Ötekilerden de "*Nach Paris!*"**

"Benim gördüklerim marş söylemiyorlardı" dedi Jacques kederle. Sonra ateşli bir sesle, birden uykudan silkinmiş gibi, "Korkunç olan bu değil Saffrio... Enternasyonal'in durumu... Hiçbir şey yapmadı. İhanet etti. Jaurès'in ölümünden sonra herkes gevşedi. Herkes, en iyileri bile! Renaudel, Jaurès'in arkadaşı! Guesde! Sembat! Vaillant! Evet gözü pek biri olan Vaillant! Mecliste, '*Savaşa girmektense ayaklanma daha iyi*' demek cesaretini gösteren yalnız oydu. Hepsi! C.G.T. yöneticileri bile! Hele bu, büsbütün anlaşılmaz bir şey! Hiç olmazsa parlamentarizme bulaşmamıştı onlar! Sonra Konfederasyonların kararları kesindi: '*Savaş ilan edilir edilmez genel grev!..*' Seferberlikten bir gün önce işçi sınıfı duraksıyordu henüz. Yapabilecek şeyler vardı! Denemediler bile! '*Kutsal topraklar! Vatan! Ulusal Birlik!.. Prusya militarizmine karşı sosyalizmi savunalım!*' İşte bütün söyleyebildikleri bunlardı! Sonra, 'Ne yapılacak?' diye soranlara da şundan başka söyleyecek şey bulamıyorlardı: 'Seferberlik çağrısına uyunuz!'"

Saffrio'nun gözleri dolu dolu olmuştu.

"Burada bile her şey tersine döndü" dedi biraz sustuktan sonra. "Yoldaşlar şimdi alçak sesle konuşuyorlar... Göreceksin ya! Herkes değişti, korkuyorlar... İsviçre hükümeti bugün tarafsız, bizi serbest bırakıyor. Ama yarın? O vakit buradan gitmek gerekecek ama nereye?.. Herkes korku içinde. Polis herkesi gözlüyor... *Lokal*'e kimsenin geldiği yok... Richardley toplantıları geceleyin evinde ya da Boissonis'in evinde yapıyor. Gazeteleri getiriyorlar. Dil bilenler ötekilere çeviriyorlar. Sonra tartışma başlıyor. Yok yere sinirleniyorlar! Ne yapılabilir ki? Yalnız Richardley çalışıyor. Güveni vardı. *L'Internazionale* ölemez, yeniden daha güçlü olarak doğa-

* Öfke (ç. n.)

** Alm.: "Paris'e" (ç. n.)

cak, diyordu! İtalya şimdi konuşmalı, diyordu. Hareketin onurunu yükseltmek için İsviçre sosyalistleri ile İtalyan sosyalistlerinin birleşmesini istiyordu. Çünkü..." dedi, başını gururla kaldırarak, "İtalya'da, biliyor musun, bütün işçiler örgüte bağlıdır! Devrimin gerçek vatanı İtalya'dır! Bütün grup şefleri, Malatesta ve Broghi ve de Mussolini her zamankinden daha büyük bir kuvvetle çalışıyorlar! Yalnız hükümetin savaşa katılmasını önlemek için değil; ama kısa bir sürede barışı getirmek için, tüm Avrupa sosyalistlerinin birliğini sağlayarak: Almanya'dakilerin ve Rusya'dakilerin!"

"Evet..." dedi içinden Jacques, "Barışı sağlamak için daha kestirme yollar olduğunu düşünmediler!.."

"Fransa'da da hâlâ direnen bazı kümeler var" dedi gevşekçe bir sesle Jacques, artık bu sorunlar kendisini ilgilendirmiyormuş gibi. "Siz Madenciler Federasyonu'yla temasınızı sürdürmelisiniz örneğin. Bu kuruluşta güvenilir adamlar var. Merrheim'den söz edildiğini duydun mu? Sonra Monatte var, *La Vie ouvrière* grubu... Bunlar su koyvermediler... Sonra başkalarını da bulabilirsiniz: Martov... Mourlan... *L'Etendard*'dakiler..."

"Almanya'da Liebknecht var.... Richardley onunla ilişkide."

"Viyana'da da... Hosmer... Mithœrg aracılığıyla onunla..."

"Mithœrg mü?" diye sözünü kesti İtalyan. Ayağa kalkmıştı, dudakları titriyordu: "Mithœrg mü? Bilmiyor musun sen?.. O da gitti!"

"Gitti mi?"

"Avusturya'ya!"

"Mithœrg ha?"

Saffrio gözlerini kapadı. O güzel Romalı yüzünde çırçıplak, hayvansı bir keder okunuyordu.

"Mithœrg Brüksel'den geldiği gün 'Oraya dönüyorum' dedi. Biz de, hepimiz dedik ki: 'Sen delisin yahu! Asker kaçaklığıyla suçlandın bile!' Ama o dedi ki, 'Doğru. Bir asker kaçağı ödlek değildir. Bir kaçak, savaş çıkınca geri döner. Gitmem gerek!' Ben de dedim ki ona, 'Ne yapmak için Mithœrg? Asker olmak için değil elbet?' Anlamamıştım... Bunun üzerine o dedi ki, 'Hayır, asker olmak için değil. Örnek olmak için. Beni herkesin önünde kurşuna dizsinler diye!' İşte böyle. Akşamleyin gitti..."

Sözleri bir hıçkırıkla duyulmaz oldu.

"Mithœrg" diye kekeledi Jacques, gözleri dolmuştu. Bir süre durdu, İtalyan'a dönerek:

"Haydi, gidip *ona* burada olduğumu söyler misin?"

"Yalnız kalınca yavaş sesle, "Mithœrg..." dedi. Mithœrg bir şeyler yapmıştı. Mithœrg, ne yapabilecekse onu yapmıştı. Kendine sadık olduğunu kanıtlamak için ne yapabilecekse!.. Ve *örnek bir eylem yapmayı* seçmiş ve bu uğurda yaşamını feda etmişti.

Saffrio aşağıya inince, Jacques'ın yüzünde henüz silinmeyen bir gülümsemenin izini görür gibi olup şaşırdı.

"Şansın varmış Thibault! Gelsin dedi... Çık yukarı!.."

Jacques, İtalyan'ın ardından, eczaneden geçerek helezonvari merdivene yürüdü. Son katta Saffrio kenara çekildi, sonra ambarın dip tarafındaki levhalarla bölünmüş küçük bir odayı gösterdi:

"Orada... Yalnız git, daha iyi..."

Meynestrel başını açılan kapıya doğru çevirdi. Yatağına uzanmıştı, yüzü parlıyordu, terden yapışan siyah saçları, kafasını daha küçük, alnını daha çıkık gösteriyordu. Kolunu aşağıya sarkıtmıştı, elinde bir gazete vardı. Üst yanındaki bir çatı penceresinden, kıpkızıl, dört köşe bir gökyüzü parçası görünüyordu. Boğucuydu odanın havası. İzmaritlerle dolu yerlere sayfaları açık gazeteler atılmıştı.

Meynestrel, Jacques'ın hafifçe gülümseyişine karşılık vermedi. Genç adamın odaya girerken duyduğu coşku, daha yatağa yaklaşmadan birden sönüverdi. Ne var ki Pilot, bir romatizmalının yapamayacağı canlı bir hareketle ("Bu bir protesto" diye düşündü Jacques) ayağa kalktı. Sırtında rengi atmış mavi bezden bir havacı gömleği vardı. İçine atlet giymemişti, açık yakasından kıllı ve bir deri bir kemik kalmış göğsü görünüyordu. Üstü başı dökülüyordu, hemen hemen kirli denebilirdi. Çok uzun saçları, ensesinde kıvrılarak, ördeklerin kuyruk uçlarını andıran bir büklüm oluşturmuştu.

"Neden buraya döndün?"

"Ne yapabilirdim orada?"

Meynestrel komodine yaslanmıştı, kollarını kavuşturup Jacques'a bakarken sakalını sıvazlıyordu. Başlayan yeni bir tikle, durmadan sol gözünü kırpıştırıyordu.

Böyle karşılandığı için çok bozulan Jacques, gelişigüzel şöyle sürdürdü sözünü:

"Orada olup bitenleri hayalinizden geçiremezsiniz siz... Bütün toplantılar yasaklandı: Artık miting yok... Sansür başladı: Tek bir

gazete yok ki muhalefetle ilgili herhangi bir yazı yayımlayabilsin... Ben bir adamın kahvenin önünde bayrağı çabucak selamlamadığı için linç edildiğini gördüm... Ne yapabilirdim? Kışlalarda bildiri mi dağıtmalıydım, daha ilk gün içeri alınayım diye mi?.. Başka ne örneğin? Sabotaj mı? Benim elimden gelmez bu, siz de bilirsiniz... Kaldı ki, bir top mermisi deposunu, bir cephane trenini uçurmak neye yarar, yüzlerce depo, binlerce tren varken... Hayır! Şu anda hiçbir şey yok yapılacak orada, hiçbir şey!"

Meynestrel omuz silkti. Dudaklarında cansız bir gülümseme belirdi.

"Burada da öyle!"

Jacques gözlerini başka yana çevirerek, "Belli olmaz!" diye yanıt verdi.

Meynestrel bunu duymuş gibi görünmüyordu. Komodine doğru döndü, elini küvette ıslattıktan sonra alnına sürdü. Ancak o zaman Jacques'ın boş bir iskemle bulamayarak ayakta kaldığını fark etti, üstü kâğıtlarla dolu, aralıksız küçük iskemleyi boşalttı. Saplantılı bir insan gibi dumanlı bakışlarını çevresinde gezdiriyordu. Sonra yatağına doğru geldi, şiltenin kenarına ilişti, kollarını sarkıtarak içini çekti.

Sonra birden, "Özlüyorum onu, bilirsin..." dedi.

Açık seçik, hemen hemen, ilgisiz bir tonla söylenmişti bu söz, sadece bir durumu saptıyordu.

Jacques biraz duraksadıktan sonra, "Bunu yapmamalıydılar" diye mırıldandı.

Meynestrel bu kez de duymamış gibi göründü. Sonra doğruldu, ayağıyla bir gazeteyi itti, kapıya kadar gitti, sonra birkaç dakika, boydan boya odayı arşınladı. Bacağını, yaralı bir böcekmiş gibi çekerek yürüyor, hem sinirli hem gevşek görünüyordu.

"Ne kadar değişmiş!" diye düşündü Jacques. Hâlâ şüphe ediyordu. Kendisinin orada bulunduğunu unutmuş gibi görünen Meynestrel'i serbestçe gözlemliyordu. Yüzü incelmiş, o yoğun bir güç ve her an uyanık olan açık seçiklik ifadesini yitirmişti. Gözleri yine hareketliydi, ama parıltısızdı. Bakışı şaşılacak derecede yumuşamıştı, öyle ki zaman zaman, bir huzur, bir dinginlik okunuyordu bu bakışlarda. Jacques hemen "Hayır" dedi içinden. "Dinginlik değil... Bıkkınlık var. Bıkkınlığın verdiği olumsuz bir huzur..."

"*Yapmamalıydılar* bunu" diye Meynestrel yineledi Jacques'ın sözünü. Sesinde belli belirsiz bir soru havası vardı. Gidiş gelişine ara vermeden, omuz silkti. Sonra birden Jacques'ın önünde durdu: "*Bütün bunlardan sonra* artık sorumluluk duygusu taşımıyorum" dedi.

"Bütün bunlar" sözüyle sadece Meynestrel'in başına geleni, Alfreda'yı Paterson'ı değil ama Avrupa'yı, yöneticilerini, diplomatlarını, partinin temsilcilerini, belki de kendini, ödev yerinden kaçışını anlatmak istediği izlenimini edinmişti Jacques.

Pilot bir kez daha duvardan duvara yürüdükten sonra gelip yatağına uzandı ve, "Aslında sorumlu olan kim? Hareketlerinden, kendinden sorumlu? Sorumlu olan birini tanıyor musun? Ben hiç rastlamadım böyle birine" diye mırıldandı.

Ardından uzun bir süre sessizlik oldu. Yoğun, bunaltıcı sıcakla, odaya dolan çiğ ışıkla birleşen bir sessizlikti bu.

Meynestrel hareketsiz, gözleri kapalı serilmişti. Yatarken olduğundan büyük görünüyordu. Tırnakları tütünden sararmış, parmaklarıyla görünmeyen bir topu sıkıyormuş gibi bükülmüş elini, tersiyle şiltenin kenarına dayamıştı. Gömleğinin kolundan bileği görünüyordu. Jacques gözünü ayırmadan, pençeye benzeyen bu ele, kendisine hiçbir zaman bu kadar ince, bu kadar kadınsı görünmemiş olan bu bileğe bakıyordu. "Karı, bitirip tüketti onu..." Evet. Saffrio abartmamıştı. Ama saptamak bir şeyi açıklamıyordu. Bir kez daha Jacques, Pilot'un giziyle karşı karşıya bulunuyordu. Kişiliğini kanıtlayabileceğini ummak için en elverişli anda her şeyden vazgeçecek miydi? Bu nitelikte bir adam... "Bu nitelikte?.." diye düşündü Jacques.

Birdenbire, Meynestrel kımıldamadan kesik kesik, "Mithœrg, o, ölümüne koştu" dedi.

Jacques ürperdi. "Herkes kendi ölümüne" diye düşündü. Birkaç saniye geçti. Sonra:

"Bu o kadar güç olmamalı, insan ölümüyle bir eylem yaparsa... Bilinçli bir eylem. Son bir eylem. *Yararlı* bir eylem."

Meynestrel'in eli hafifçe titredi. Kemikli yüzü, kapalı gözleriyle, taşlaşmış gibiydi.

Jacques doğruldu. Sabırsızca bir el hareketiyle alnına dökülen saçını düzeltti. "Ben..." dedi. "Bakın ne istiyorum..."

Sesinden birden öyle bir titreşim belirdi ki Meynestrel gözlerini açıp başını ondan yana çevirdi. Jacques, gözünü tavan penceresi-

ne dikmişti. Işık içindeki erkekçe yüzünden kesin bir kararlılık okunuyordu.

"Cephe gerisinde, mücadele olası değil! Hiç olmazsa şimdi hükümetlere, sıkıyönetime, sansüre, basına, aşırı yurtseverlik çılgınlığına karşı yapacak bir şey yok. Hiç, hiçbir şey!.. Ama, ileri hatlarda, bu ayrı bir şey! Ateşe sürülen insan üzerinde, etkili olunabilir! Ulaşılması gereken odur!" Meynestrel bir el hareketi yaptı, Jacques bunu bir şüphe belirtisi olarak düşündü, aslında bu sinirsel bir tikten başka bir şey değildi. "Bırakın da söyleyeyim!.. Ya, biliyorum. Bugün, tüfekte çiçek, *La Marseillaise*, *Die Wacht am Rhein*... Ama yarın?.. Yarın, marş söyleyerek cepheye giden bu adam gerçekle yüz yüze gelince zavallının biri olacak! Savaşla yüz yüze gelince! Aç, ayakları kan içinde, tükenmiş, ilk bombardımanlarda, ilk saldırılarda, ilk yaralılar karşısında, ilk ölüler karşısında dehşete kapılmış biri... İşte ona bir şey söylenebilir! Ona şöyle haykırmak gerekir: 'Aptal! Bir kez daha sömürdüler seni! Senin yurtseverliğini, yürekliliğini, yiğitliğini sömürdüler! Herkes seni aldattı! Güvendiklerin bile, seni savunmaları için seçtiklerin bile! Ama şimdi, senden ne istediklerini artık anlamalısın! Başkaldır! Onlar için can vermeyi reddet! Karşıdaki kardeşlerine uzat elini, senin gibi aldatılanlara, senin gibi sömürülenlere!.. Atın silahlarınızı! Başkaldırın!..'" Heyecandan boğuluyordu. On saniye kadar soluk aldıktan sonra sözünü sürdürdü: "Bütün sorun, ona ulaşmakta!.. Bana soracaksınız şimdi 'Nasıl?' diye."

Meynestrel doğrulup dirseğine dayandı. Jacques'ı gizlemediği alaylı bir bakışla, dikkatle süzüyordu ve şöyle sorar gibi bir hali vardı: "Evet, nasıl?"

"Uçakla!" diye bağırda Jacques, soruyu beklemeden. Sonra daha ağır, yavaş bir sesle: "*Uçakla* ona ulaşılabilir!.. Safların üstünden gitmeli. Fransız ve Alman birliklerinin üstünden uçmalı... Üstlerinden binlerce ve binlerce bildiri atmalı. İki dilde yazılmış bildiriler!.. Fransız ve Alman komutanlıkları bildirilerin konaklama yerlerine sokulmasını engelleyebilirler. Ama yüzlerce kilometre uzunluğundaki cepheler üzerine gökten yağan ve köyler üzerine, açık ordugâhlar üzerine, askerlerin yığınak yaptıkları tüm yerlere düşen bu kâğıt bulutuna karşı bir şey yapamazlar, hiçbir şey! Her yere girecek bu bulut! Fransa'da, Almanya'da okunacak bu kâğıtlar!.. Okuyanlar anlayacaklar!.. Bunlar elden ele dolaşacak,

yedek birliklere, sivil halka kadar ulaşacak!.. Bunlar her Fransız ve Alman işçisine, köylüsüne ne olduğunu, kendisi için ne yapması gerektiğini hatırlatacak ve karşısındaki askerin ne olduğunu!.. Ve bunların birbirlerini boğazlamalarını istemenin korkunç, anlamsız bir cinayet olduğunu!.."

Meynestrel konuşmak üzere ağzını açtı. Ama sustu, yeniden yatağına uzandı, gözlerini tavana dikti.

"Ah, Pilot düşünün bu bildirilerin etkisini! Başkaldırmaya ne güçlü bir çağrı!.. Etkisi nasıl mı olacak? Yıldırım gibi olabilir!.. Yalnız cephelerin tek bir noktasında iki cephedeki askerler kardeşçe kucaklaşsınlar. Bu, bir toz bulutu gibi hemen yayılacak bütün hatlara!.. Buyruklara karşı gelinecek... Komutanların güvenleri sarsılacak... Daha havalandığım gün Fransa ve Alman komutanlıkları hareket edemez hale gelecek... Üzerinde uçtuğum kesimlerde herhangi bir hareket olanaksız hale gelecek... Öyle bir örnek olacak ki bu!.. Ne güçlü bir propaganda! Ne sihirli bir şey bu uçak!.. Bu barış müjdecisi... Enternasyonal'in, seferberlikten önce kazanamadığı zafer, hâlâ kazanılabilir bugün! İşçilerin birleşmesini kaçırdık, Genel Grevi kaçırdık: Ama savaşanların kardeşçe kucaklaşmalarını sağlayabiliriz!"

Pilot'un dudakları belirip kaybolan bir gülümsemeyle büzüldü. Jacques ona bir adım yaklaştı, sarsılmaz bir güvenle gülümsüyordu. Sükûnetini elden bırakmadan, sesini yükseltmeden yeniden söze başladı:

"Bu işte gerçekleşmeyecek bir şey yok. Ama yardıma gereksinmem var. Size gereksinmem var, Pilot. Yalnız siz eski ilişkileriniz sayesinde bir uçak elde edebilirsiniz. Sonra birkaç günde bana uçak kullanmayı öğretebilirsiniz: Belirli bir yönde birkaç saat uçmaya yetecek kadar. Savaş alanları bir uçuşluk uzaklıkta. İsviçre'nin kuzeyinden kolaylıkla Fransız ve Alman birliklerinin yığınak yaptıkları Alsace'a varmak işten bile değil... Evet, evet: Ben her şeyi ölçüp biçtim. Güçlükler ve tehlikeler... Siz isterseniz, bana yardım edersiniz, güçlükler yenilebilir. Tehlikeye gelince –çünkü böyle bir tehlike var– bu da beni ilgilendirir!" Birden kıpkırmızı kesildi ve sustu.

Meynestrel Jacques'ın söyleyeceğini söyleyip bitirdiğinden emin olmak için ona bir göz attı. Sonra yavaş yavaş doğrularak yatağın kenarına oturdu. Jacques'a bakmaktan çekiniyordu. Birkaç saniye boyunca eğilmiş, ayakları sarkık, avuçlarını dizlerine yavaşça sürte-

rek öylece kaldı. Sonra duruşunu değiştirmeden, "Yani sen, Fransız asker kaçağı, bu işteki çıraklığını İsviçre'de kuşku uyandırmadan yapabileceğini sanıyorsun, öyle mi?" dedi. "Ve birkaç günde tek başına uçağı havalandırmayı, harita okumayı ve araziyi kestirmeyi ve saatlerce uçmayı öğreneceğine inanıyorsun, öyle mi?" Değişmeyen, hemen hemen alaylı bir sesle söylemişti bunları. Zihninden geçenler yüzünden okunmuyordu. Bir elini çenesinin hizasına kadar kaldırarak bir an, kirli tırnaklarını dalgınca bir dikkatle bir bir gözden geçirdi: "Şimdi" dedi hemen hemen sert bir sesle, "Beni rahat bırak."

Jacques şaşkın şaşkın, bu tavan arasındaki odanın ortasında ayakta dikilip kaldı. Pilot'un dediğini yapmadan önce sözlerini iyice anlayıp anlamadığını, kendisini onayladığını açığa vuran bir sözcüğü duymadan, bir öğüdünü almadan, bir gülümseyişini görmeden gerçekten oradan gitmesi gerekip gerekmediğini sorguluyor, bir yandan da Pilot'la göz göze gelmeye çabalıyordu.

"Görüşmek üzere" dedi Pilot belirgin bir sesle ve ona bakmadan.

Jacques kapıya doğru yürürken, "Görüşmek üzere" diye mırıldandı.

Eşikten geçmeden önce başkaldırırcasına bir hareketle birden geriye çark etti. Pilot gözünü ona dikmişti. Bakışlarında yine eski parıltı belirmişti; bir noktaya bakıyordu hep şaşmış gibi, ama hep anlaşılmazlıkla.

"Yarın gelip beni gör" dedi Meynestrel, çabuk çabuk. Sesi de yeniden, hızlı hızlı konuşma biçimine kavuşmuştu. "Yarın öğleye doğru. Saat on birde... Gizlen, anlıyor musun? Kimseye görünme! Burada kimse senin döndüğünü bilmesin." Birden yüzü çok şaşırtıcı, çok tatlı bir gülümsemeyle aydınlandı:

"Yarın, yavrum."

Kapı Jacques'ın ardından kapanır kapanmaz, "Evet..." dedi içinden, "Neden olmasın yani?.."

Bu çılgınca tasarının etkili olacağına inandığından değildi. Düşman ordularının birbirleriyle dost olmaları! Daha ileride, acılar ve boğazlaşmalarla geçen aylardan sonra belki!.. Ama, maneviyatı bozacak, başkaldırma tohumlarını ekecek her şey yararlıydı.

"Hem sonra çok iyi anlıyorum bu çocuğu: Kendi kahramanlık payının da bulunmasını istiyor, bitmesi için..."

Kalktı, gidip kapının tokmağını çevirdi, sonra odanın içinde birkaç adım yürüdü: "Fırsat..." dedi yeniden yatağına girerken. "Bir şans belki... Bir çözüm!.."

LXXIX

Jacques başını tahta bölmeye dayadı. Trenin gürültüsü vücuduna işliyor, yayılıyor, onu coşturuyordu. Bu üçüncü mevki kompartımanında yalnızdı. Pencere açık olduğu halde içerisi fırın gibi sıcaktı. Sırsıklam ter içinde, kanepenin gölgelik yerine atmıştı kendini. Artık duyduğu şey trenin gürültüsü değil, bir motorun homurtusuydu: Gökyüzünün ortasındaki uçak... Yüzlerce, binlerce beyaz kâğıt havada uçuşmada.

Alnını yalayan hava akımı sıcaktı, ama perdelerin çarpışı aldatıcı bir serinlik izlenimi veriyordu. Karşısında, her sarsıntıda sallanan çantası hacca giden birinin heybesi gibi şişkindi. Bu sarı kumaştan, rengi atmış çanta son yolculuğuna dek ondan hiç ayrılmayan arkadaşıydı... Jacques çantanın içine ivedilikle birkaç kâğıt, hiç seçim yapmadan, ilgisizce biraz çamaşır tıkmıştı. Eksprese ancak yetişebilecek kadar vakti vardı. Meynestrel'in verdiği bilgilere göre hareket ediyordu: Cenevre'den adres bırakmadan, kimseye görünmeden ayrıldı. Sabahtan beri bir şey yememişti. Garda, sigara bile almaya vakit bulamamıştı. Önemi yoktu bunun. Yola çıkmıştı. Bu kez artık kesin gidişti bu: Tek başına, kimsenin bilmediği, dönüşü olmayan bir *gidiş*. Hava bu kadar sıcak olmasaydı, şu sinirini bozan sinekler ile örs gürültüsü olmasaydı kendini sakin hissedecekti. Sakin ve güçlü. Bir süre önce yaşadığı günlerin bunalımlı umutsuzluğu geçmişti.

Bir an, gözlerini kapadı. Ama hemen yeniden açtı. Rüyasını yaşaması için, içine kapanmaya gereksinmesi yoktu.

Tepelerin doruklarını yalarcasına geçiyor, mavi vadilere iniyor, yamaçların, ormanların, kentlerin üstlerinden uçuyordu. Meynestrel'in arkasında oturuyordu. Ayaklarının dibinde yığın yığın bildiriler vardı. Meynestrel bir işaret veriyor. Uçak yere yaklaşıyor. Bir mavi kaputlar, kırmızı pantolonlar, *feldgrau** gömlekler

* Griye çalan yeşil (ç. n.)

kaynaşması... Jacques eğiliyor, bir kucak dolusu bildiriyi avuçlarının arasına alarak atıyor. Motor homurdanıyor. Uçak güneşin ışığı altından kayıp gidiyor. Jacques eğiliyor, doğruluyor, durmadan, beyaz kelebekleri savuruyor. Meynestrel omuzunun üstünden ona bakmakta. Gülüyor!

Meynestrel... Meynestrel... O, Jacques'ın düşüncesinin çevresinde döndüğü dayanak noktasıdır.

Jacques ondan az önce ayrılmıştı. Bu sabahki Meynestrel, dünkü Meynestrel'den apayrı biriydi! Yine eskisi gibi önderdi o! Dimdik gövdesi, kesin, canlı hareketleriyle... Giyinmiş, ayaklarına pabuçlarını geçirmiş. Az önce dışarı çıkmıştı. Sonra karşılaşır karşılaşmaz o, zafer kazanmışçasına gülümseyişi! "İşler yolunda! Şansımız var. Her şey düşündüğümden daha kolay olacak. Üç güne dek havalanmış olacağız." *Biz?* Hâlâ anlamakta güçlük çeken Jacques belirsiz sözcükler mırıldanıyor: "... Kimi değerli insanlar... ki bir grubun ruhudurlar, bunların yaşamlarını tehlikeye atmak cinayettir..." Ama Pilot kestirip atarcasına bir an baktı; onu insanlaştıran bu sert bakış ve omuz silkişiyle şöyle der gibiydi: "Hiçbir şeye ve hiç kimseye yararlı değilim ben artık..." Sonra doğrulmuş ve çabuk çabuk: "Laf yok, yavrum... Hemen Basel'e doğru yola koyulmalısın. Birçok nedenle. Sınırı geçtiğimizde uçağımız hemen Alsace'ın üstünde olacak. Her birimizin ayrı görevi var: ben, kuşu hazırlayacağım; sen bildirileri. Önce metni yazmak gerek. Güç, ama bunun üzerinde kafa yormalısın. Sonra da baskı işi. Bunun için Plattner yardımcı olur. Tanımıyor musun onu? İşte şu tezkereyi ona götür. Greifengasse'de kitapçı dükkânı var, basımevi de. Güvenilir insanlar. Oradakilerin hepsi Almanca kadar iyi konuşurlar Fransızcayı da. Bildirini Almancaya çevirirler. Bir iki gece çalışarak iki dilde bir milyon bildiriyi basıp verirler sana... Ne olursa olsun, her şey Cumartesi günü hazır olmalı. Tam üç gün var. Olmaz değil. Bana da başkalarına da mektup yazma: Mektuplar okunuyor. Bir şey olursa tanıdığım biriyle sana haber gönderirim. Adres, şu zarfın içinde. Başka kesin bilgilerle birkaç da harita... Yo, bırak! Yolda bakarsın... Buluşacağımız yere gelince, sınıra yakın bir yerde, sana bildireceğim gün ve saatte, seçeceğim noktada... Tamam mı?" Yalnız bunları söyledikten sonradır ki yüzündeki sertlik azaldı, yumuşadı: "Peki. 12:30'da Basel'e giden bir tren var." İlerledi ve iki elini Jacques'ın omuzlarına koydu: "Teşekkür ederim. Çetin bir iş yüklüyorsun

bana." Bakışları buğulandı. Jacques kısa bir an Meynestrel kendisini kucaklayacak sandı. Tersine, Pilot, sert bir hareketle çekmişti ellerini: "Elimde olmadan budalaca bir hareket yapacaktım sonunda. Hiç olmazsa bu yapacağım bir şeye yarayabilir." Sonra, topallayarak Jacques'ı kapıya kadar götürüp arkasından itti: "Treni kaçıracaksın, yakında görüşmek üzere!"

Jacques ayağa kalktı, biraz hava alabilmek için pencereye yaklaştı. Dışarıya baktı. Gölün ve Alplerin alışık olduğu görünümü Ağustos güneşinin altında bütün güzelliğiyle serilmişti gözlerinin önüne, ama bunu gördüğü yoktu onun.

Jenny... Daha dün, kendisini Paris'ten getiren trenin banketinde oturan Jenny'nin anısı bütün benliğini sarınca dayanılmaz bir acıyla soluğu kesilmişti. Bir kez daha o küçük başını ellerinin arasına alabilse, mavi gözlerine bakarken parmaklarını saçlarının arasına daldırabilse, ona sokularak bakışlarının baygınlaştığını, dudaklarının aralandığını görebilseydi! Bir kez daha, bir kezcik, bu, onca kıvrak, sıcak, körpe vücudu kucaklayabilseydi!.. Daha fazla dayanamadı, bir sıçrayışta yerinden kalktı, koridora çıktı, pencerenin demirini avuçlarıyla sıktı, yüzünü, gözleri kapalı, orada büzülüp kalmış ve yüreği çarparak, ısıran rüzgâra verdi, dumana, kömür parçacıklarına aldırmadan... Şimdi o denli acı duymadan düşünebiliyordu onu. Anısında uzanmış yatıyordu dinlenircesine: Çılgınca sevmiş olduğu bir ölüydü o. Onulmaz acı, şifasını da taşıyordu içinde. Hedefe böylesine yaklaştığı bu anda her şey –dünkü yaşamı, Paris, son haftanın sarsıntıları– her şey öylesine birdenbire geride kalmıştı ki! Aşkını, tıpkı çocukluğunu, çoktan uzaklarda kalmış ve hiçbir şeyin yeniden canlandıramayacağı bir geçmişi düşünür gibi düşünüyordu. Gelecek diye önünde, şimşek hızıyla gelip geçecek bir yarın vardı ancak.

Hızla kaldırdığı perdeyi bıraktı. Ellerini ceplerine soktu, ama ter içinde kalan ellerini hemen çıkardı. Bu sıcak, çileden çıkarıyordu onu; bu toz, bu gürültü, bu sinekler! Yeniden yerine oturdu. Yakasını koparırcasına açtı, kanepenin köşesine çöktü, bir kolu pencereden dışarı sarkmış, düşüncelerini toplamaya çalışıyordu.

Yapılacak en önemli şey söz konusuydu şimdi: Bildiriyi yazmak. Her şey buna bağlıydı. Öyle ki gecenin içinde bir şimşek gibi işlesin boğazlaşmaya hazırlanan insanların yüreğine ve onlara derinden anlatsın gerçeği ve hepsini, aynı atılımla ayaklandırsın!

Daha şimdiden, sözcükler, bağıntısız, çarpışıyordu kafasının içinde. Dahası cümleler bile bir miting konuşması gibi yankılanıyordu düşüncelerinin arasında.

"Düşman ordular... Neden düşmansızın birbirinize? Fransızlar, Almanlar... Neden bu ayrılık... Sadece doğuştan gelen bir rastlantı. Tüm insanlar benzeri değil mi birbirinin, insan olarak! Köylüler, işçiler, çoğunluksunuz sizler. Emekçiler! Emekçiler! Düşmanlık neden? Ayrı uluslardan olduğunuz için mi? Ama çıkarlarınız bir! Her şey onları bağlıyor! Her şey onları doğal bağlaşıklar yapıyor!.."

Cebinden bir not defteri, küçük bir kurşunkalem çıkardı. "Aklıma ne gelirse, rastgele yazayım."

> Fransızlar! Almanlar! Tüm kardeşler! Benzerisiniz birbirinizin! Ve özellikle kurban edilenlersiniz! Zorla benimsetilen yalanların kurbanları! İçinizden hiçbiri kendisinin tıpkısı olan başka emekçilerin kurşunlarına hedef olmak için isteyerek ayrılmadı karısından, çocuklarından, evinden, fabrikasından, işyerinden, tarlasından! Aynı ölüm korkusu var içinizde! Aynı "adam öldürme" tiksintisini duyuyorsunuz! İnsan yaşamının kutsal olduğu inancı hepinizde aynı. Savaşın akıldışı olduğunun bilincindesiniz hepiniz. Hepinizin içinde bu karabasandan kaçma, karınıza, çocuklarınıza, evinize, işinize, özgürlüğe, barışa kavuşma isteği var! Ama yine de bugün, karşı karşıyasınız, namlularınıza mermiler sürülmüş, ilk işarette budalaca birbirinizi öldürmeye hazırsınız. Birbirinizi tanımadan, aranızda hiçbir kin nedeni yokken, hatta, neden sizi katil olmaya zorladıklarını bilmeden!

Tren ağırlaştı, sonra durdu.

"Lozan!"

Binlerce anı... Cammenzinn pansiyonundaki sarı çam tahtası kaplı odası... Sophia...

Tanınmamak için, trenden inme isteğini bastırdı. Perdeyi biraz araladı. Gar, peronlar, gazeteci kulübesi... Babasının ölümü üzerine Paris'e dönmeden önce bir kış akşamı Antoine'la birlikte, şuradaki 3. Peron'u arşınlamıştı... Kardeşiyle yaptığı bu yolculuğun üstünden on yıl geçmiş gibi geliyordu şimdi ona!

Koridorda, valizlerini taşıyan, çocuklarının ellerinden tutup sürükleyen insanlar gidip geliyordu. Katarı gözden geçiren iki jan-

darma geçti. Yaşlı bir karı koca kompartımana girip oturdu. Erkek, eli nasırlı eski bir işçiydi, Pazar giysileri vardı sırtında. Ceketini, kravatını çıkararak bir puro yaktı. Kadın, ceketi aldı, özenle katlayıp dizlerinin üstüne koydu.

Köşesine gömülen Jacques yeniden cep defterini eline aldı, sinirli hareketlerle karalamaya başladı:

> İki haftadan az bir sürede halk çılgınlaştı bütün Avrupa'da! Basında yalan haberler... Bütün halkların aynı yalanlarla gözü döndü! Daha dün, olamaz, iğrenç görünen şey önüne geçilemez, zorunlu, haklı görüldü!.. Her yerde, zorakice bağnazlaştırılan çığrından çıkmış kalabalıklar, birbirinin üstüne atılmak için sabırsızlanıyor, neden olduğunu bilmeden! Ölmek ve öldürmek kahramanlıkla, en yüce soylulukla eş anlamlı oldu!.. Neden bütün bunlar? Kimin için? Sorumlular nerede?

Sorumlular... Cüzdanından katlanmış bir kâğıdı çıkarttı. Bunda, II. Wilhelm üzerine yazılmış bir kitaptan alınmış bir cümle vardı. Kaiser'in bir söylevinin bir cümlesi: *"İkna oldum ki, uluslararasındaki çatışmaların çoğu, birkaç bakanın çevirdikleri dalaverelerden ve hırslarından doğuyor. Bunlar bu yasadışı yollara, sadece konumlarını elde tutmak ve ünlerini artırmak için başvurmaktadırlar."*

"Bu metnin Almancasını bulmalı" dedi Jacques içinden. Onlara, 'İşte bakın Kaiser'iniz bile!..' diyebilmek için söylevin metnini bulmam gerek, ama nereden? Nasıl? Vanheede'den? Yazamam, Meynestrel yasakladı... Metni bulmam gerek... Basel Kitaplığı'ndan mı? Ama kitabın adı neydi? Arayacak vaktim var mı ki... Hayır... Ama yine de! Metni bulmam gerek!.." Kanı beynine sıçramıştı, sersemlemişti. "Sorumlular... Sorumlular..." yerinde duramıyor, kıpırdanıyor. Şu karı koca çileden çıkarıyordu onu. Yaşlı kadın, şaşarak bakıyordu hep kendisine. Tam karşısında, arkalıksız, yüksek bir kanepeye oturmuştu. Ayaklarında siyah potinler ve beyaz çoraplar vardı. Tren sarsıldıkça, kısacık bacakları sallanıyordu. 'Sorumlular... Metni bulmam gerek...' Yani bu kadın bakıp duracak mıydı hep böyle... Kadın sepetinden bir dilim ekmekle birkaç sarı erik çıkardı. Lokmalarını ağır ağır çiğniyor, çekirdekleri avucuna tükürüyordu, parmağındaki alyans parlıyordu. Alnında bir sinek uçuşuyordu ama kadın bunu duymamış gibi görünmekteydi... Dayanılmaz bir şey!

Jacques ayağa kalktı.

Metni nasıl bulmalı? Basel'de? Hayır... hayır. Boşuna zahmet... Artık çok geç... Bulamayacağını biliyordu!

Sıcaktan bunalmıştı, serinlemek için koridora çıktı, iki eliyle pencerenin kenarlarına yapıştı. Şimdi, Alplerin tepelerini kara bulutlar kaplamıştı. "Kasırga olmalı orada. İşte bu yüzden hava o kadar ağır..."

Yukarıdan görünen gölde bir cıva yoğunluğu. Donuk bir parıltı... Kıyıya kadar inen üzüm bağları acı yeşil bir görünümde...

"Sorumlular... Bir kundakçı aranırken önce yangından kimin yararlandığı sorulur..." Mendiliyle yüzünün terini sildi, sonra kurşunkalemini eline aldı, sırtını pervaza dayadı, her şeye, yaşlı kadına, boğucu kasırga havasına, sineklere, gürültüye, sarsıntılara, manzaraya, bütün o düşman evrene aldırış etmemeye çalışarak yazmaya koyuldu.

> Gizli bir güç, devlet, çiftçinin davarlarını güttüğü gibi sürüyor sizleri!.. Devlet! Nedir devlet? Fransız Devleti, Alman Devleti, halkın gerçekten onayını almış temsilciler mi? Çoğunluğun çıkarlarının savunucusu mu? Hayır! Devlet, Fransa'da olduğu gibi Almanya'da da bir azınlığın temsilcisidir, gücünü yalnızca paradan alan bir vurguncu topluluğunun komisyoncusu olan bu topluluk bugün bankalara, büyük şirketlere, iletişime, gazetelere, silah fabrikalarına, her şeye egemen! Boyunduruk altındaki bir toplum yapısının egemenleridir bunlar ve çoğunluğun zararına bir avuç insanın yararına hizmet etmektedirler. Bu sistemin nasıl işlediğini gördük şu son haftalarda. Karmaşık çarkların barış yolundaki tüm dirençleri nasıl kırdığını! Ve bugün sizi süngü taktırarak çoğunluğunuzun, hemen hemen tümünüzün yabancısı olan, dahası çok zararlı çıkarların savunulması için cepheye süren odur!.. Ölüme gidenlerin sormak hakkıdır, bu özveriden kimin yararlanacağını! Postu deldirmeden önce kimin, neyin uğruna postu deldirdiklerini bilmek hakkıdır bunların!..
>
> İşte baş sorumlular halkı sömüren büyük bankerler, büyük sanayicilerdir; ülkeler arasında azgınca bir rekabete girişerek, bugün ayrıcalıklarını pekiştirmek, refahlarını daha da artırmak için halk yığınlarını göz kırpmadan ölüme sürükleyenler bunlardır! Öyle bir refahtır ki bu, yığınları zenginliğe kavuşturmak, yazgılarını

iyileştirmek şöyle dursun, aranızdan, soykırımdan kurtulanları daha da köleleştirmekten başka bir şeye yaramayacaktır!..

Ama tek sorumlu bu sömürücüler değil. Her ülkede hükümet adamları arasında destekçileri, yardımcıları var bunların. Sorumluların ikinci sırasında Kaiser'in kendisinin de açığa vurduğu, kendisini dev aynasında gören bir avuç devlet adamı var...

"Şu metni bulmam gerek" dedi içinden. "Şu metni..."

... Bu bir avuç gözünü hırs bürümüş şarlatan bakan, elçi, general, diplomasinin ve Genelkurmay Başkanlıklarının kapalı kapıları ardında yürüttükleri entrikalarla, dalaverelerle canınıza kıyıyorlar, size danışmadan, size haber vermeden. Siz Fransız halkı, siz Alman halkı, sizleri çevirdikleri dolaplarda bozuk para gibi harcıyorlar... Çünkü bu böyledir: Yirminci yüzyılın bu demokratlaşmış Avrupa'sında hiçbir ulus dış politikasının yönetimini kendi eline alabilmiş değil, ayrıca seçmiş olduğunuz ve sizleri temsil etmesi gereken parlamentolardan hiçbirinin, hiçbir zaman, her an sizleri ölümün kucağına atacak olan bu gizli yükümlülüklerden bilgisi yoktur!..

Sonra bu büyük sorumluların ardında, Fransa'da olduğu kadar, Almanya'da da az ya da çok bilerek savaşın çıkmasına yardımcı olanlar var. Bunlar ya büyük bankaların parasal dalaverelerine destek olarak ya da hırslı devlet adamlarının girişimlerini, yan tutarcasına onaylarıyla cesaretlendirenlerdir, tutucu partilerdir, patronların örgütleridir, milliyetçi gazetelerdir! Kiliselerdir aynı zamanda. Çünkü ruhban sınıfı hemen her yerde varlıklı sınıfların manevi jandarmalığını yapmaktadır. O Kiliseler ki doğaüstü ödevlerine ihanet ederek para babalarının bağlaşığı ve tutsağı olmuşlardır!

Kalemi tutan parmaklarının kasılması, vücudunun ateş içinde kalması, rahatsız oturuşu, trenin sarsıntıları yüzünden yazısı hemen hemen okunmaz hale gelmişti.

"Yazdıklarımdan bir seçim yapmam gerek" dedi içinden. "Kötü... tekrarlarla dolu... Çok uzun... Etkili olmak için kısa ve yoğun olmalı... Ama *onları* inandırabilmek, kendilerine getirebilmek için temelli verileri de sunmak gerekiyor... Güç iş!"

Artık ayakta duramaz olmuştu. Yeniden oturacaktı, yalnız kalabilseydi... Koridorun bir ucundan öteki ucuna kadar gitti, boş bir kompartıman bulabilmek için. Hepsi de doluydu ve gürültülüydü. Çaresiz yerine döndü. Alçalmaya başlayan güneş, vagonu göz kamaştıran kızılımtırak bir altın sarısı ışığa boğmuştu. Karşısındaki yaşlı adam, sıcaktan bunalmış, purosu dudaklarının arasında, bir dirseğinin üstüne çökmüş, horluyordu. Kocasının ceketini hep bitiştirdiği dizlerinin üstünde tutan yaşlı kadın bir gazeteyle yelpazelenmekte idi, rüzgârla kır saçları uçuşuyordu. Jacques'la göz göze gelmekten çekiniyordu. Ama Jacques zaman zaman kaçamak bir bakışla onun kendisine baktığını görmüştü.

Şimdi Jacques kollarını kavuşturdu, gözlerini kapadı, kendini yatıştırmak için yüze kadar saydı ve birden yorgunluktan bitkin düşüp uykuya daldı.

Sarsılarak uyandı, uyuyup kaldığına şaştı. Saat kaçtı? Trenin gidişi yavaşladı. Nereye gelmişlerdi? Yol arkadaşları ayağa kalkmışlardı. Adam ceketini giydi, izmaritini yaktı, kadın, çantasını kilitledi. Jacques beyni uyuşmuş, trenin hangi istasyonda durduğunu anlamaya çalışıyordu. Bern'e mi gelmişti? Bu kadar erken mi?

Adam önünden geçerken, "*Grüezi*"* dedi.

Peron kalabalıktı. İnsanlar trene saldırdılar. Kompartımanı Almanca konuşan çenesi düşük bir aile doldurdu: Anne, büyükanne, iki küçük kız ve hizmetçi. Bagajların konduğu fileler, yiyecek sepetleri, çocuk oyuncakları yığınının altında bel verdi. Kadınların yorgun yüzlerinde korku okunuyordu. Sıcaktan sinirleri bozulan küçük kızlar, boş yerleri kapmak için didişiyorlardı. Tatilleri sırasında birden savaş patlak verince ülkelerine dönen insanlar olmalıydı bunlar. Baba daha ilk günden birliğine katılmıştı herhalde.

Tren yeniden yola koyuldu.

Jacques koridora kaçtı. Burası da ayakta giden yolcularla tıklım tıklım doluydu. Çoğu erkekti bunların.

Sol tarafta, İsviçreli üç genç yüksek sesle Fransızca konuşuyorlardı aralarında:

---

* İsviçre Almancası. "(Tanrı) sizi korusun" anlamına gelen (Gott) gruezi-i [(Gott) grüsse euch!] sözünün kısaltılmışı. (ç. n.)

"Viviani Başbakanlığı elinde tutuyor ama sandalyesiz..." "Kim bu Dışişleri'ne gelen Doumergue?"

Sağ tarafta, koltuğun altında çantasıyla bir üniversiteli, yanında da yaşlı, gözlüklü biri –profesör olmalı–, gazeteleri gözden geçiriyorlar.

Öğrenci alaylı bir sesle, yanındakine, "Gördünüz mü?" diye *Le Journal de Genève*'i verdi. "Papa da karıştı bu işe! *Dünya Katoliklerine Çağrı* yayımlamış."

"İyi ya?" dedi öteki. "Hoşuna gitsin gitmesin. Yeryüzünde hâlâ milyonlarca Katolik var. Papa savaşı mı lanetliyor? Ama kesin ve yankı uyandıracak bir biçimde yapmışsa bunu... Hele savaş *başlamadan* önce..."

"Okuyun" diye yeniden söze başladı öğrenci. "Savaşı resmen suçladığını sanıyorsunuz belki? Hükümetleri kınadığını? Büyük bir gürültüyle savaşa kalkan devletlerin topunu birden aforoz ederek, yerin dibine batırdığını mı? Durun biraz! Papalığa yaraşan bir ihtiyatlılık mı gösterdiğini sanıyorsunuz? Hayır, hayır... Yarın adam öldürmek için eline silah verilecek olan ve vicdanlarının sesine uymak için kaygıyla onun buyruğunu bekleyen milyonlarca Katoliğe, 'Hiç öldürmeyeceksin! Karşı çık!' mı diyor? Bu, belki savaşın patlak vermesine engel olabilirdi. Hayır! Nazikçe şöyle diyor Papa: 'Gidin evlatlarım!.. Gidin, ama *ruhunuzu İsa katına çıkarmayı unutmayın!*'"

Jacques bu sözleri dalgınca dinliyordu. Birden, silah altına alınan bir papazı anımsadı. Ama nerede? Kuzey Garı'nda Antoine'ı uğurlarken. Sporcu görünüşlü, parlak bakışlı bir genç pazardı bu. ("Kilise okulu papazı", "Gençlik önderi" türünden biri) eteklerini kaldırmış olduğu cübbesinin üstünden çaprazvari iki yiyecek torbası asmış, ayaklarında yepyeni dağcı postalları. Küçücük bir onbaşı kepini çapkınca kulağının üstüne devirmiş... Kuzey Garı, Antoine... Antoine, Daniel, Jenny... Bütün bu anımsadıkları, bütün bu çevresindeki kadınlı erkekli kalabalık, artık onun yaşamadığı bir dünyanın insanlarıydı. Yaşayanların dünyası, onlar için gelecek vardı ve de yollarına gideceklerdi, onsuz...

Sol taraftaki üç İsviçreli genç Almanya'nın, Belçika'ya verdiği ültimatom üzerinde nefretle fikir yürütüyorlardı.

Jacques onlara doğru bir adım atarak kulak kabarttı:

"Bu olduğu gibi açığa vuruluyor: bir Alman kolordusu, Belçika sınırını geçip Liège'e yürüyor, bu gece."

Gençten bir adam, yandaki kompartımandan çıkıp konuşanlara katıldı: Belçikalıymış. Orduya katılmak için telaşla Namour'a gidiyormuş.

"Ben sosyalistim" dedi söze başlar başlamaz. "Ama, bundan ötürüdür ki kuvvet'in hakkı ezmesine katlanamam!"

Durmadan konuşuyordu. Sesini yükseltti. Cermen barbarlığını yerin dibine batırdı. Batı uygarlığını göklere çıkardı.

Başka yolcular da yaklaştı. Hepsi de, Alman hükümetinin hayasızlığı karşısında tiksinmiş görünüyordu.

"Belçika Meclisi bu sabah bir toplantı yaptı" dedi çok belirgin bir Alman şivesiyle Fransızca konuşan ellisinde bir adam. "Sosyalistlerin, ulusal savunma ödeneğine olumlu oy vereceklerini düşünüyor musunuz?"

"Tek bir kişi gibi, beyefendi!" dedi Belçikalı, bunu sorana meydan okurcasına öfkeyle bakarak.

Jacques hiçbir şey demedi. Belçikalı'nın doğru söylediğini biliyordu. Ama Belçikalı sosyalistlerin Brüksel'deki tutumunu, sonuna kadar barışçılık vaazlarını öfkeyle anımsadı... "Vandervelde... Geçen Perşembe: Daha altı gün bile geçmedi üstünden!.."

"Paris'te" dedi İsviçrelilerden biri, "Meclis bugün savaş ödeneği için toplanıyor."

"Paris'te de bu böyle olacak" dedi Belçikalı hararetle. "Bütün bağlaşık ülkelerde sosyalistler savaş kredilerine olumlu oy verecekler, hiç şüphe yok bundan! Bizler Adalet'ten yanayız. Biz zorla sürüklendik bu savaşa. Prusya militarizmine karşı girişilen bu cenkte tüm gerçek sosyalistler ilk safta yer almalı!" Konuşurken, Alman şivesiyle konuşan adamı süzmeye devam ediyordu.

"Tehlike karşısındaki vatanın imdadına koşalım! Alman emperyalizmine saldıralım!" Herkesin ağzından düşmeyen nakarattı bu. Jacques son gelen Fransız sol gazetelerinde okumuştu: Her yerde hep aynı slogan, her yerde sosyalistler muhalefetten vazgeçiyorlardı. Şurada burada, banliyöde bazı parti şubelerinde toplantılar yapıldığını bildiriyordu. Ama bu toplantılar, silah altına alınanların ailelerine nasıl yardım edilebileceğini görüşmek üzere yapılıyordu. Savaş bir olguydu artık, karşı durulmaksızın kabul edilen bir olgu. *La Guerre sociale*'in son sayısı özellikle anlamlıydı. Gustave Hervé, ilk sayfaya şunları yazma yüzsüzlüğünü gösteriyordu: *"Jaurès, ne mutlusunuz siz, güzel hayalimizin yıkılışını görmediğiniz için... Ama,*

sinirli, coşkulu, idealist ırkımızın acı ödevi yerine getirmek üzere nasıl koştuğuna tanık olmadığınız için acıyorum size! Övünürdünüz sosyalist işçilerimizle!.." Daha da anlamlısı, daha düne kadar milliyetçiliğe karşı olan Demiryolları Sendikası'nın çağrısıydı: "*Ortaklaşa tehlike karşısında eski kinleri unutun! Sosyalistler, sendikacılar, devrimciler, Wilhelm'in hesabını boşa çıkaracaksınız ve Cumhuriyet'in sesi çınladığı zaman çağrıya ilk koşan sizler olacaksınız!*" "Ne acı alay..." dedi içinden Jacques. "İşte her ülkede, olanaksız sayılan halkçı partilerin birliği gerçekleşti ve *savaş* gerçekleştirdi bu birleşmeyi! Oysa *ona karşı* olmalıydı bu... Ne acı alay! Her yerde Enternasyonal'den yana olanlar çatışmayı *ulusal bir dava* olarak benimsiyor! Oysa on beş gün önce hep birlikte önleyici greve karar verselerdi savaşı önlemek için!" Tek bağımsız ses, Jacques'ın eline geçen İngiliz gazetesi *Daily News*'den yükselmişti. Bu gazetede, Belçika'ya verilen ültimatomdan önce yazılan bir makalede bir manifesto havası vardı. Yazıda, İngiltere kamuoyunda beliren ilk savaş yanlısı akımlar kınanıyor, İngiltere'nin salgından kendini koruması, özgürlüğünü elinde tutması, tarafsız bir hakem durumunu sürdürmesi ve bir düşman ordusu Belçika sınırını çiğnese *bile* hiçbir şekilde savaşa katılmaması zorunluluğu kuvvetle ileri sürülüyordu. Evet... Ama gel gör ki bugün İngiliz hükümeti cesaretle bu ölüm dansına katılacağını ilan ediyordu!

Belçikalı sosyalistin coşkulu sesi koridorda yükseliyordu:

"Jaurès'in kendisi de, herkese örnek olurdu ilk önce! Jaurès mi? Koşarak gidip yazılırdı orduya!"

"Jaurès..." dedi Jacques içinden. "Çözülmemeleri önleyebilir miydi? Dayanabilir miydi sonuna dek?" Birden Jenny ile Montmartre Sokağı'ndaki kahvenin önünde buluşmaları gözünün önüne geldi. Gecenin karanlığında orada toplanan sessiz kalabalık... Cankurtaran... "Cenaze bugün kaldırılacak..." diye düşündü. "Çiçekler, söylevler, üç renkli bayraklar arasında ve askeri bando eşliğinde!.. Yüce ölüye el koydular, onu Vatan adına bayrak yapmak için!.. Ah, eğer, Jaurès'in tabutu, ayağa kaldırılan Paris'in içinden geçirilirken bir ayaklanma gerçekleşmezse, bu, her şey bitmiş, *işçilerin Enternasyonal'i* de ölmüş ve onunla birlikte gömülecek demektir.

Evet, şu anda, orada, uyuşturulan kentlerde her şey bitmişti. Cephe gerisinde, bütün zemberekler kopmuştu şu anda. Ama ateş

hattında savaşa katılan zavallılar bu cehennemlik büyüyü bozmak için sadece bir çağrıyı bekliyorlardır kuşkusuz. Bir kıvılcım ve kurtarıcı isyan patlatıverecek sonunda!..

Bölük pörçük cümleler kafasında belirmeye başladı yeniden. *"Gençsiniz sizler, canlısınız... Ölüme gönderiyorlar hepinizi... Zorla yaşamınızı söküp alıyorlar! Peki, ne yapmak için? Büyük bankerlerin kasalarına taze para yığmak için!.."* Elini cebine sokup defterini tuttu. Ama bütün bu gidiş gelişler, bu gürültü arasında nasıl yazabilirdi düşündüklerini? Kaldı ki yirmi dakikaya kalmadan Basel'de olacaktı. Plattner'i araması, bir barınak, çalışabilmesi için bir sığınak bulması gerekecekti.

Birden kararını verdi. İyi ki uyumuştu. Şimdi kendini daha berrak düşünceli, daha güçlü hissediyordu. Plattner bekleyebilirdi. Benliğini saran bu ateşin sönmesine meydan vermek budalalık olurdu. Kentin içinde oradan oraya koşacak yerde bekleme salonlarından birindeki bir köşeye sığınacaktı ve sonra zihninde kaynaşan, kafasını zorlayan bu düşünceleri sıcağı sıcağına kâğıda dökecekti. Bekleme salonunda ya da büfede, çünkü açlıktan ölüyordu.

LXXX

Umulmadık sığınak! *La Restauration Dritterklasse* öylesine genişti ki, müşteriler –kalabalık olduğu halde– salonun ortasına toplandıkları için dip tarafı bomboştu.

Jacques duvara dayalı boş, büyük bir masayı seçti.

Ceketini çıkardı, yakasını açtı. Bol domuz yağında kızartılmış, havuç garnitürlü bir tabak nefis dana pirzolasını kıtlıktan çıkmışçasına yiyip yuttu. Bir sürahi doluşuz buz gibi su içti.

Tavandaki vantilatörlerin uğultusu duyuluyordu. Garson kadın önüne kalem kâğıt ve dumanı tüten bir fincan kahve koydu.

Bir garson tezgâhın önüne dolaşıp duruyordu, boynunda "*Cigaren - Cigaretten!*" yazılı bir levha vardı. Ha, evet *cigaretten!*.. On iki saatlik bir yoksunluktan sonra, sigarının ilk nefesi ne büyük bir zevkti! Baş döndürücü bir rahatlık, damarlarında dolaşan yaşama taşkınlığı ellerini titretiyordu. Masanın üstüne eğilmiş, alnı kırışık, sigara dumanından gözlerini kırparak zihninden geçen düşünceleri

bir düzene sokmadan yazmaya başlamıştı. Seçimi, kafası dinlendikten sonra yapacaktı.

Önünde durulmaz bir sabırsızlıkla çalakalem yazıyordu:

Fransızlar, Almanlar, aldattılar sizi!

Her iki cephedeki sizlere bu savaşı yalnız bir savunma savaşı olarak değil, halkların hakları, adalet, özgürlük uğruna girişilen bir dövüş gibi gösterdiler. Niçin? Çünkü biliyorlardı ki hiçbir Alman işçisi, köylüsü, hiçbir Fransız işçisi, köylüsü bir saldırı savaşı için, toprak kazanmak, pazar kazanmak için yapılan bir savaş uğruna kanını dökmeyecektir!

Hepinizi, komşu "emperyalist ordular"la dövüşeceğinize inandırdılar. Sanki bütün ordular böyle değilmiş gibi. Sanki şu son yıllarda cenkçi milliyetçilik Fransa'da olduğu kadar Almanya'da da yandaşlar bulmamış gibi! Ülkelerinizin emperyalist hükümetleri yıllardan beri aynı savaş tehlikesini için için beslememişler gibi!.. Kandırdılar sizi! Sizi bir saldırganın canice istilasına karşı vatanınızı savunmaya gittiğinize inandırdılar. Oysa, yıllardan beri Fransız ve Alman Genelkurmayları aynı pervasızlıkla, bir yıldırım saldırısını ilk başlatmanın koşullarını incelemektedirler! Oysa, iki tarafın komutanları bugün düşmanlarının bunu aradığını açığa vurur göründükleri halde, hazırladıkları bu savaşı sizin gözünüzde haklı göstermeye çalışıyorlar.

Aldattılar sizleri! En akıllılarınız bile, halkların hakları uğruna kendini feda ettiğine inanıyor temiz yüreklilikle. Oysa hiçbir zaman ne halklar ne de haklar hesaba katılmış değildi, bunlar resmi söylevlerde yer alıyordu yalnızca! Oysa savaşa sürüklenen uluslardan hiçbirinin savaş konusunda düşüncesi sorulmuş değildir, bir kamuoyu soruşturmasıyla! Hepiniz ölüme gönderiliyorsunuz gizli, eskimiş, keyfi, içeriğini bilmediğiniz ve altına imzanızı koymadığınız antlaşmalarla!.. Hepiniz aldatıldınız! Siz kandırılan Fransızlar, Cermen istilasına karşı yolu kapayacağınıza, barbarlığın tehlikesine karşı uygarlığı savunacağınıza inandınız! Siz kandırılan Almanlar, ülkenizin, Almanya'nın çember içine alındığına, ülkenizin varlığının tehlikede olduğuna, yabancıların göz diktiği ulusal refahınızı kurtarmak gerektiğine inandınız! Ve siz Fransızlar ve Almanlar, hepiniz kendi bakımınızdan bu savaşın kutsal bir savaş olduğuna inandınız! Ve aynı şekilde kandırılmış olan siz Fransızlar

ve Almanlar, vatan aşkıyla ulusunuzun "onurunu" yüceltmeniz, "adaletin zaferi" uğruna, mutluluğunuzu, özgürlüğünüzü, canınızı feda etmek gerektiğine yürekten inandınız!.. Kandırdılar sizleri! Hayasızca bir propaganda yoluyla birkaç günde, düzmece bir kışkırtmanın kurbanı olan sizler, hiçbir tehlike altında olmayan bir vatanın ilk çağrısına uyarak birbirinize karşı yürüdünüz! Hem de iki cephede de sizleri yöneten sınıfların oyuncağı olduğunuzu anlamadan! Dalaverelerin aleti olduğunuzu, egemenlik ve para hırslarını doyurmak için sizleri bozuk para gibi harcadıklarını anlamadan!

Çünkü Fransa'da, Almanya'da kurulmuş olan hükümetler, tıpatıp aynı yalanlarla sizleri sinsice aldattılar! Şimdiye dek hiçbir Avrupa hükümeti böylesine bir hayasızlık örneği vermemiş, böyle bir beceri örgütü kurmamıştır. Durmadan iftira etmek, uydurma yayımları benimsetmek, yalan haberler yaymak, sizleri suç ortağı yapmak üzere gereksinme duydukları panik ve kin tohumları saçmak için! Birkaç günde sizden istenilen özverinin büyüklüğünü ölçmeye vakit bulmada sizleri kışlalara sürdüler, silahlandırdılar, öldürmeye ve ölüme gönderdiler. Tüm özgürlükler yok edildi birden! İki ülkede de acımasız bir asker diktatörlüğü kuruldu! Düşünenin, hesap soranın, kişiliğini gösterenin vay haline! Kaldı ki sizlerden kim yapabilirdi bunu? Gerçeği bilmiyordunuz sizler! Tek bilgi edinme kaynağınız resmi basın, ulusal yalandı. Kapalı sınırı içindeki çok güçlü basının bir tek sesi vardı: Size komuta edenlerin sesi. Sizin çocukça bilgisizliğiniz, uysallığınız gerekliydi. Kabahatiniz, henüz vakit varken yangını önlememeniz! Savaşa engel olabilirdiniz. Barışsever insanlar olarak ezici çoğunluğunuzu bir araya toplayamadınız, örgütleyemediniz ve vaktinde tutarlı, kesin bir biçimde, kundakçılara karşı, tüm ülkelerdeki tüm sınıfları, tüm köylüleri harekete geçirerek Avrupa hükümetlerine karşı istediğinizi zorla kabul ettiremediniz!

Şimdi acımasız bir disiplin her yerde bireylerin bilinçlerine gem vurdu. Her yerde, sizler, gözü kapalı hayvanın kör uysallığına indirgendiniz!.. İnsanlık, hiçbir zaman bu denli bir alçalmaya, aklın böylesine boğulmasına tanık olmadı! Hiçbir zaman, devlet güçleri, insanları düşünme yeteneklerini böylesine yadsımaya zorlayamadığı gibi, yığınların özlemlerini böylesine susturamadı!

Jacques dudağını yakan sigarasını, fincanında ezdi. Sinirlice bir hareketle, alnına dökülen saçını itti, sonra da yanaklarından sızan teri sildi: *"... Ne de yığınların özlemlerini böylesine zalimce bastırdı!"* Sözcüklerinin tınısı, sanki bir sanrı etkisiyle şimdi önünde gerçekten görür gibi olduğu iki orduya seslenen kendisiymiş gibi kulaklarında çınlıyordu. Nasıl ki eskiden ani bir inanç, öfke ya da sevgi atılımı, ateşli bir inandırma ve alıp götürme gereksinmesiyle miting kürsülerine fırlıyor, içinden geldiği gibi konuşmanın sarhoşluğu içinde herkesin ve kendi kendisinin üstüne yükseliyorduysa, şimdi de bu coşkuyu duyuyordu derinden.

Cebinden çıkarttığı sigarayı yakmadan yeniden çalakalem yazmaya koyuldu:

> Şimdi ne olduğunu anladınız onların savaşlarının!.. Mermilerin vızıldamasını duydunuz, yaralıların, can çekişenlerin iniltilerini duydunuz! Şimdi sizin için hazırladıkları salhanenin korkunçluğunu sezebilirsiniz! Şimdiden, içinizden birçokları ayılarak böylesine uysallıkla kandıkları için utanç duyuyorlardır vicdanlarının derinliğinde! Bu kadar çabuk bıraktığınız sevgili varlıkların anısı aklınızdan çıkmıyor! Artık gerçeklerin baskısıyla zihinleriniz uyanıyor, gözleriniz açılıyor! Hangi açığa vurulmayan nedenlerle, hangi istila ve egemenlik umutlarıyla, sizinle ilgisi olmayan ve hiçbirinizin, hiçbir zaman yararlanmayacağı maddi çıkarlar uğruna, bu savaşın efendileri olan para babalarının bu korkunç özveriye sizi zorladıklarını anladığınız zaman neler olur bilseniz?
>
> Ne yaptılar özgürlüğünüzü? Vicdanınızı? İnsanlık onurunuzu? Yuvalarınızın mutluluğunu ne yaptılar? Halktan bir adamın savunacağı biricik hazinesi olan şeyi: Hayatınızı ne yaptılar? Fransız devleti, Alman devleti ne hakla sizleri ailelerinizden, işinizden gücünüzden koparıp ayırdı, canınıza el koydu, en açık seçik kişisel çıkarlarınıza aykırı olarak, iradenize aykırı olarak, inançlarınıza aykırı olarak, en insanca, en katışıksız, en haklı içgüdülerinize aykırı olarak? Nereden buldular bu korkunç, yaşamınıza ve ölmenize hükmetmek hakkını? Sizin bilgisizliğinizden! Sizin uysallığınızdan!
>
> Birden zihninizde bir şimşek çaksa, birden silkinerek başkaldırsanız, hâlâ kurtarabilirsiniz kendinizi!
>
> Yapamaz mısınız bunu? Şarapnellerin altında, maddi ve manevi acılar içinde şu geç gelecek barışı mı bekleyeceksiniz? O barış ki,

sizler, savaşın ilk kurbanları, hiç göremeyeceksiniz onu. Sizden sonrakiler, ateş hattındaki yerlerinizi doldurmak için yığın yığın seferber edilerek bu "şanlı" kıyım uğruna feda edilecek olan sizden küçükler de göremeyecek bu barışı!

Artık çok geç, boyun eğmekten, ölüme katlanmaktan başka yapacak bir şey yok demeyin! Ödleklik olur bu!

Ve çok yanlış olur!

Tersine, boyunduruğunuzdan silkinmenizin tam zamanıdır! Özgürlüğünüzü, güvenliğinizi, yaşama sevincinizi, elinizden zorla aldıkları mutluluğunuzu yeniden kazanmak yalnız sizlerin elindedir!

Henüz vakit varken toparlayın kendinizi!

Elinizde, Genelkurmaylarınızın bu kardeş katliamını bir gün daha uzatmalarına engel olacak bir yöntem, çok etkili bir yöntem var. Bu da savaşmayı reddetmektir. Bu da onların otoritelerini, topluca bir başkaldırmayla birdenbire kökünden yıkmaktır.

Yapabilirsiniz bunu!

YARINDAN TEZİ YOK, yapabilirsiniz bunu!

Bunu yapabilirsiniz, hem de hiçbir cezaya uğrama tehlikesi olmadan!

Ama bunun için üç koşul, kesin üç koşul var: Ayaklanmanız birdenbire olmalı, genel olmalı ve her tarafta aynı zamanda olmalı.

Birdenbire! Komutanlarınızın size karşı önleyici önlem almamaları için. Genel ve aynı zamanda! Çünkü başarı bir kitle eylemine, cephenin iki yanında da aynı zamanda yapılmasına bağlıdır! Eğer içinizden elli kişi özveriyi reddetse, acımasızca kurşuna dizilir. Ama beş yüz, bin, on bin olursanız, eğer iki yanda da aynı anda kitle halinde ayaklanırsanız, eğer başkaldırırkenki haykırışlarınız iki orduda da alaydan alaya yayılırsa, eğer sizler, o yenilmez çoğunluk gücünü şahlandırırsanız, hiçbir baskıya uğramazsınız! Sonra size komuta edenler, bu komutanları atayan hükümetler, suçlu güçlülüklerinin tam ortasında felce uğramış olacaklar!

Bu kesin anın ne denli görkemli olduğunu anlamalısınız! Bir hamlede bağımsızlığınıza kavuşmanız için üç koşul var ve bunların üçü de yalnız size bağlı: Ayaklanmanız, BİRDENBİRE, HEP BİRLİKTE ve AYNI ZAMANDA olmalıdır.

Yüzü kasılmış, kesik kesik, ıslıklı bir sesle soluyordu. Bir saniye kadar durdu. Boş gözlerle büyük, renkli cama baktı. Gerçek dünya

silinmiş gitmişti, hiçbir şey görmüyordu, hiçbir şey duymuyordu. Gözlerinin önünde, bunalımlı yüzlerini ona çevirmiş ve ölüme mahkûm insan yığınları vardı yalnız.

> Fransızlar ve Almanlar! İnsansınız, kardeşsiniz sizler! Analarınızın, karılarınızın, çocuklarınızın adına, kişiliğinizdeki en soylu şeyin adına, yüzyılların derinliklerinden gelen ve insanı adaletli ve akıllı bir varlık yapan yaratıcı soluk adına bu son fırsatı yakalayın! Kurtuluş sizin ellerinizdedir! Kalkın! Hepiniz kalkın! Çok geç olmadan!
>
> Bu çağrının, Fransa'daki ve Almanya'daki tüm savaş cephesi üzerine aynı zamanda binlerce ve binlercesi atıldı bugün. Bu kesin karar anında, iki ordudaki sizlerin ülkelerinizde, binlerce Fransız ve Alman'ın yüreği, sizlerin de beslediğiniz umutla çarpıyor, binlerce yumruk havaya kalkıyor, binlerce insan bütün ruhuyla ayaklanmanızı istiyor, hayatın, yalana ve ölüme karşı zafer kazanması için!
>
> Cesaret! Duraksamayın! Her gecikme mahveder sizi! Ayaklanmanız YARINDAN TEZİ YOK patlak vermelidir!
>
> YARIN, aynı saatte, GÜN DOĞARKEN, Fransızlar ve Almanlar HEP BİRLİKTE aynı kahramanlık ve kardeş sevgisinin atılımıyla dipçiklerinizi kaldırın! Silahlarınızı atın, hep bir yürekten kurtuluşunuzu haykırın!
>
> HEP BİRLİKTE KALKIN, SAVAŞA KARŞI ÇIKMAK İÇİN! DEVLETLERİ DERHAL BARIŞ YAPMAYA ZORLAMAK İÇİN!
>
> HEP BİRLİKTE KALKIN, YARIN GÜNEŞİN İLK IŞINLARIYLA!

Kalemi mürekkep hokkasının içine özenle batırdı.

Ağır ağır sırtını doğrulttu ve masadan biraz ayrıldı. Önüne bakıyordu. Kuşları ürkütmekten korkuyormuş gibi hareketleri yumuşak, sessizdi. Yüzündeki kasılmalar tümüyle kaybolmuştu. Bir şeyler bekliyormuş gibi bir hali vardı. Biraz kederlice bir iç olgunun oluşması: Yüreği ferahlamalı, şakakların böylesine sert atması durmalı, gerçeğe doğru ağır ağır yükseliş çok acı vermeden olmalıydı.

Çabuk çabuk, üzeri silintisiz, sinirlice bir yazıyla dolu kâğıtları bir araya getirdi. Bunları katladı, eliyle okşadı, sonra birden kuvvetle göğsüne bastırdı. Başı bir an öne eğildi ve dudaklarını kımıldatmadan, bir dua okur gibi mırıldandı:

"Dünyayı barışa kavuşturacağız..."

LXXXI

Plattner, Jacques'ı yaşlı bir kadının evine yerleştirdi. Parti'nin görevle bir yere gönderdiği bir militanın annesiydi bu kadın. Jacques, görünüşte, Basel Kütüphanesi'nde çalışmak üzere gelmişti. Plattner ona kurala uygun bir sözleşme hazırladı. Savaş ilan edildiğinden beri özellikle sıkı çalışan polis, onun bu kentte bulunuşundan tedirgin olursa, bir işi ve evi olduğunu ileri sürecekti. Yaşlı Mme Stumpf'un evi, yoksul Erlenstrasse'deki Küçük-Basel'deydi. (Plattner'in dükkânının bulunduğu şu Greifengasse'ye uzak değildi). Yıkılmaya yüz tutmuş bir kulübeydi bu ev. Jacques'a kiralanan oda iki ucunda duvara oyulmuş iki penceresi olan bir koridordu. Pencerelerden camsız olanı avluya bakıyordu. Oradan yukarıya, ekşi bir tavşan kümesi ve sebze kabukları kokusu yükseliyordu. Öteki pencere ise sokağa açılıyordu ve oradan cadde, kömür yığınlarıyla Baden Garı görülüyordu: Yani hemen hemen Alman toprağındaydı bu ev. Tavan insan boyuna o kadar yakındı ki, neredeyse el değdirilecekti. Çatıya dizilmiş kiremitler, güneşte kızınca, odaya bir fırın sıcağı çöküyordu.

İşte bu hamam sıcağında Jacques, yaşlı Stumpf Ana'nın sabahları kapısının önüne bıraktığı kaz yağı sürülmüş ekmekle bir fincan kahveden başka besin almadan, bildirisini temize çekecekti. Öğle yüzeri, kimi zaman, öyle dayanılmaz bir sıcak oluyordu ki, buradan kaçıp gitmek istiyordu. Ama dışarı çıkar çıkmaz o kapandığı izbeyi arayarak geri dönüyordu. Yatağına uzanıyor, gözleri kapalı, kan ter içinde, sabırsızlıkla hayalinin halkalarını birbirine bağlıyordu yeniden... Uçak gökyüzünün ortasında... Kendisi, Meynestrel'in arkasına oturmuş, eğilip avuçladığı bildirileri boşluğa savuruyor... Motorun uğultusu damarlarındaki kanın atışına karışmakta... O şimdi bu geniş kanatlı kuşla özdeşleşmiştir: Yürekten bir coşkuyla bu çağrıları avuçlayıp savuruyor dünyaya... *"HEP BİRLİKTE KALKIN, YARIN GÜNEŞİN İLK IŞINLARIYLA!.."* Manifesto'nun çeşitli bölümleri arasında bağıntı kuruluyor, cümleler yavaş yavaş biçimleniyor. O ezbere biliyor bunları. Yatmış, gözleri tavanda, durmadan söylüyor bunları. Kimi zaman, birden sıçrayarak kalkıyor, masasına koşuyor, bir paragraf ya da bir sözcüğün yerini değiştiriyor. Sonra yeniden yatağa atıyor kendini. Odanın perişan dekorunun ancak

farkına varıyordu. Gözünün önüne gelenler arasında yaşamaktaydı. Ayaklanmanın yavaş yavaş yayılışı gözünün önüne geliyordu... Ayaklanma gittikçe yaygınlaşıyor... Komutanlık karargâhlarında subaylar toplanıp konuşuyor, sekreterler şaşkına dönmüş. Genel komutanlıkla iletişim kesilmiş... Her türlü bastırma harekâtı olanaksız. Hâlâ görünüşü kurtarmak istiyorlarsa, hükümetlerin yapacağı tek şey, ateşkes anlaşması imzalamaktı.

Saplantısı onu hem kemiriyor, hem de destek oluyordu. Kahve gibi. Artık ne birinden ne de ötekinden vazgeçebiliyordu. Arada bir, kütüphaneye gitmek zorunda olduğu ya da sahanlıkta Mme Stumpf'la karşılaştığı zaman, hayallerinden bir an için ayrılıyordu. Ama, bundan büyük bir rahatsızlık duyarak bir uyuşturucu hastasının ilacına koşması gibi, hızla yalnızlığına kapanıyordu ve hemen rahatlıyordu. Bu, sadece bir sükûnete eriş değildi, insanı canlı tutan bir çeşit mutluluk ateşi sarıyordu benliğini... Arada bir elinin titremesi, yazmasına engel olduğundan ya da duvardaki aynanın bir parçasında terden parlayan yüzünü, çökük yanaklarını, büyülenmiş bakışlarını görünce, ömründe ilk kez hasta olduğunu düşünüyordu. Bu düşünce gülümsetiyordu onu. Ne önemi vardı şimdi?.. Gözünü kapayamadığı gecenin kavurucu sıcağında, her on dakikada bir kalkıyor, ıslattığı bir peçeteyle ateşler içindeki bedenini serinletiyor, bir süre küçük pencerenin önünde duruyordu. Cehenneme açılıyordu bu pencere: Dokların gürültüsü içinde yüzlerce demiryolu işçisi, elektrik fenerlerinin aydınlığında koşuşup duruyordu; daha ötede, gece depolarında kamyonlar sarsılarak harekete geçiyor, küçük vagonlar çarpışıyor, oradan oraya koşuşturan fenerlerin ışıkları görülüyordu; daha uzaklarda, parıldayan raylar üzerinde, uzun uzun katarlar düdük çalarak, manevra yaptıktan sonra savaştaki Almanya'nın karanlıklarına dalıyordu. Şimdi Jacques gülümsedi. Yalnız o biliyordu. Yalnız o biliyordu bütün bu çalkantıların boşuna olduğunu... Kurtuluş yakındı... Bildiri yazılmıştı. Kapel Almancaya çevirecekti. Plattner bir milyon iki yüz bin tane basacaktı... Meynestrel, Zürih'te uçağı hazırlamaktaydı... Birkaç gün daha!.. "*HEP BİRLİKTE KALKIN, YARIN GÜNEŞİN İLK IŞINLARIYLA!*"

Kırk sekiz saat boyunca hararetli bir çalışmadan sonra müsveddeyi teslim edebildi. "Cumartesiye hazır olmalı" demişti Meynestrel.

Plattner kitapçı dükkânının arka yerinde, çifte kadife perdenin ardında, kâğıt tomarları arasındaydı, sabah olduğu halde panjurlar kapalıydı. Kırk yaşında, ufak tefek, çirkin, sağlıksız bir adamdı. Midesi ağrıyordu, nefesi kokuyordu. Göğsü turna balığı gibi şişkindi. Dazlak kafalıydı, sıskacıktı boynu. Kocaman, kıvrık burnu bir akbabanın burnunu andırıyordu. Neredeyse düşecekmiş gibi görünen bu burun, adamın bedenini ileri doğru sürüklüyor, ağırlık merkezinin yerini değiştiriyor gibicesine sürekli olarak Plattner'i bir dengesizlik duygusuyla rahatsız ediyordu ve bu sıkıntı kendisiyle konuşana da geçiyordu. Bütün bu olumsuz görünüşünün altında, onu yakından tanıyınca, bakışlarındaki toyluk, gülümseyişindeki içtenlik, biraz tek düze sesindeki tatlılık ve karşısındakine dostluğunu vermeye hazır gibi titreşen sesteki coşkuyu anlamak olasıydı. Ama Jacques'ın yeni bir dost edinecek hali yoktu. Kimseye gereksinmesi yoktu artık.

Plattner çöküvermişti. Reichstag'daki sosyal demokrat grubun savaş bütçesini onayladığı yolundaki haberler doğrulanmıştı.

"Fransız sosyalistlerinin olumlu oy vermeleri zaten korkunç bir darbe olmuştu" diyordu nefretle titreyen bir sesle. "Her şeye karşın Jaurès'in öldürülmesinden sonra bekleniyordu bu... Ama Almanlar! Bizim sosyal demokrasimiz... Avrupa'daki en büyük emekçi güç!.. Militanlık hayatında yediğim en ağır darbe bu... Resmi gazetelere inanmak istemedim. Kamu önünde sosyal demokratların, imparatorluk hükümetini suçlaması için elimin kesilmesine razı olurdum. Ajans haberini okuduğum zaman güldüm! Yalan ve dalavere kokuyordu! Şöyle dedim kendi kendime: 'Yarın yalanlarlar bu haberi!' Ama gel gör ki bugün gerçeği kabul etmek gerek. Hepsi doğru, uğursuzca doğru!.. Henüz, işlerin kuliste nasıl çevrildiğini bilmiyorum. Belki de doğruyu hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz. Rayer'in iddiasına göre Bethmann-Hollweg ayın 29'unda Sudekum'u çağırarak, sosyal demokratların muhalefete son vermesini istemiş..."

"29'unda mı?" dedi Jacques. "Ama o gün Brüksel'de, Haase'nin konuşmasında söyledikleri!.. Oradaydım ben! Duydum!.."

"Olabilir. Rayer'in dediğine göre, Alman delegeleri Berlin'e dönünce, yönetim kurulu boyun eğmiş bulunmuyormuş. Kaiser, genel seferberlik kararnamesini çıkartabileceğini biliyordu, ayaklanma ve genel grev olmayacağını da!.. Reichstag'daki oylamadan önce Parti'de gizli bir toplantı yapılmış olmalı ve bununla da kalmamıştı

herhalde! Ben hâlâ, Liebknecht gibi, Ledebour gibi, Mehring gibi, Clara Zetkin gibi, Rosa Luxemburg gibi insanlardan kuşkulanmıyorum! Sadece azınlıkta kalmış olmalılar. Her şey ortada: *Olumlu* oy verdiler. Otuz yıllık çabalar, otuz yıllık mücadele, ağır ağır, güçlükle elde edilen kazançlar, bir oylamayla sıfıra indi! Bir günde, sosyal demokrasi, dünya emekçilerinin gözünde sonsuza dek saygınlığını yitirdi... Rus sosyalistleri, hiç olmazsa, Duma'da Çarlığa kafa tuttular. Hepsi savaşa karşı oy kullandılar. Sırbistan'da da! Dušan Popović'in bir mektubunun kopyasını gördüm: Sırp sosyalist muhalefeti boyun eğmiyor! Oysa, ulusal savunma yolunda, yurtseverlik gösterme yolunda mazereti olabilecek tek ülke!.. İngiltere'de de inatla karşı koydular: Keir-Hardie mücadeleden vazgeçmiyor. *Indépendant Labour Party*'nin son sayısını okudum. Ne de olsa insana acısını unutturan bir şey bu, öyle değil mi? Umutsuzluğa düşmemeli. Düşüncelerimizi anlatacağız azar azar... Hepimizi de susturamazlar ya... Her şeye karşın sıkı durmalıyız! Enternasyonal yeniden doğacak! İşte o gün, onun güvenini kazanmış oldukları halde, emperyalizmin diktatörlüğünün bu kadar kolayca uşağı olanlardan hesap soracak!"

Jacques bir şey demeden onu dinliyordu, düşüncesini belli etmeyerek onaylıyordu.

Paris'te gördüklerinden sonra hiçbir çözülme şaşırtmıyordu onu.

Masanın üstüne serilmiş gazetelerden birkaçını alıp başlıklarına dalgınca göz gezdirdi: *"Yüz bin Alman, Liège'e yürüyor... İngiltere deniz kuvvetlerini ve ordusunu seferber etti... Büyük Dük Nikola tüm Rus ordularının başkomutanlığına atandı... İtalya'nın tarafsızlığı resmen kesinleşti... Fransızların Alsace'taki başarılı saldırısı..."*

Alsace'ta... Gazeteleri itti. Alsace'ta saldırı... *"Şimdi ne olduğunu anladınız onların savaşlarının!.. Mermilerin vızıldamasını duydunuz!"* Kendisini, tek başına yaşadığı o coşkudan ayıran her şey katlanılmaz oluyordu Jacques için. Hemen kitapçı dükkânından çıkıp kendini dışarı attı.

Plattner sayfa düzeni için müsveddeyi eline aldığı sırada kendisini durdurmasına meydan bırakmadan kaçıp gitti.

Basel'de gezinip dolaşmaya koyuldu. Basel ve görkemli Ren, küçük parkları ve bahçeleriyle uzanıyordu önünde. Basel gölge ve ışık, kavurucu sıcak ve serinlik çelişkileriyle... Basel ve terli ellerini

yıkadığı soğuk sularıyla çeşmeleri... Gökyüzünü sarmıştı Ağustos güneşi. Keskin bir koku yükseliyordu asfalttan. Dar bir sokaktan katedrale doğru tırmandı. Münster Meydanı'nda kimsecikler yoktu. Ne bir araba, ne de yoldan geçen biri. 1912, Basel Kongresi!.. Kilise kapalı gibi görünüyordu. Kırmızı taş duvarlarında eski bir çömlek havası vardı: Bir eski ermişten kalma, güneşe bırakılmış, tuğladan anıtsal ve yararsız eski bir sanduka.

Jacques Ren'e bakan, kestane ağaçlarıyla nehirdeki akımın serin tuttuğu apsidin gölgesinin düştüğü taraçada yapayalnızdı. Aşağıda, ağaçlar, yeşillikler içinde kaybolmuş bir yüzücülük okulundan neşeli bağrışmalar yükseliyordu. Yaban güvercinleriyle yalnızdı Jacques. Bir an kanal çırpışlarını seyretti. Evet, Basel'e gelinceye kadar, her zaman yalnız olmakla birlikte, böylesine yalnız hissetmemişti kendini... O şimdi kendisini dünyadan uzaklaştıran bu yalnızlıktaki soyluluğunu, gücün verdiği sarhoşluğu yudum yudum tadıyordu. Bitirip tüketmeden ayrılmak istemiyordu bundan. Birden, hiç neden yokken şöyle düşündü: "Umutsuzluktan böyle yapıyorum... Kendimden kaçmak için... Savaşı engelleyecek değilim... Ama, kendimi kanıtlayarak kendimi kurtaracağım!" Bu korkunç düşünceyi kafasından atmak için ayağa kalktı. Yumruklarını sıktı: "Her şeye karşı haklı olmak! Ve kaçıp ölüme sığınmak..."

Kırmızımtırak korkuluk duvarının üstünden görünen, nehrin köprülerinin arasında oluşturduğu eğrinin ötesinde, çan kulelerinin, Küçük-Basel'deki fabrika bacalarının ötesinde, ufuktaki bütün bu sıcak buharlarla yıkanan ağaçlık ve verimli topraklar Almanya'ydı. Bugünkü Almanya, seferberlik ilan eden Almanya. Silah çalkantılarıyla ta temelinden sarsılan Almanya. Sınır çizgisinin Ren'le birleştiği yere kadar, batıya gitme isteği doğdu içinde. Orada, İsviçre yakasından, bir taş atımı kadar yerde Alman toprakları uzanıyordu önünde.

Saint-Alban Mahallesi'nden banliyöye gitti. Güneş ağır ağır yükseliyordu masmavi gökte. Biçilmiş çitleri, çardakları, salıncakları, fırıldaklı fıskiyelerin suladığı çiçeklikleri, üzerine çiçekli örtüler serilmiş beyaz masalarıyla şirin villalar, ateşler içindeki Avrupa'nın göbeğindeki bu bağışıklık kazanmış köşesinin huzurunu hiçbir şeyin bozmamış olduğuna tanıklık ediyordu. Bununla birlikte, Birsfelden'de, manevra giysili, marşlar söyleyerek, Hard ormanından aşağıya doğru ilerleyen İsviçre ordusundan bir taburla karşılaştı.

Orman, sağ yanda, tepenin yamacında uzanıyordu. Nehre paralel bir geniş yol açılıyordu bir fidanlığın ortasından. Bir levhada şu okunuyordu: *Waldhaus*. Solda, tomrukların arasından, güneş içindeki yeşil ovanın ortasından kıvrıla kıvrıla Ren akıyordu. Sağda ise tersine, sık orman, yalçın ve ağaçlarla kaplı dağ göze çarpıyordu. Jacques bir şey düşünmeden ağır ağır yürümekteydi. Dört duvar arasında geçirdiği günlerden sonra, evler arasından, güneşte, yürüyüşten sonra, ağaçların gölgesi yatıştırıyordu onu. Bir tepenin doruğunda yeşillikler içinde beyaz bir yapı göründü. "Bu, onların *Waldhous*'ları olmalı" dedi içinden. Dolambaçlı bir yol ırmağın kıyısına kadar iniyordu. Suyun yakından geçişi ormanın eteğini daha da serinleştirmişti. Jacques birden kendini Ren'in kıyısında buldu.

Almanya şuracıktaydı ve bu ışık seliyle ayrılıyordu kendisinden.

Almanya'da kimsecikler yoktu. Tek bir balıkçı görünmüyordu karşıki kumsalda. Tek bir çiftçi görünmüyordu, nehir ile ufka perde çeken tepelerin eteğindeki çan kulesini çevreleyen kırmızı damlı köy evlerinin arasında uzanan patates ekili tarlalarda. Ama Jacques suyun kıyısında, bayırın çalılıkları arasına gizlenmiş üç renkli şerit çizilmiş bir kulübenin tepesini fark etti. Nöbetçi kulübesi mi, yedek birlik karakolu mu yoksa gümrük yeri miydi?..

Esrarlı işaretlerle dolu bu manzaradan ayıramıyordu artık kendini. Elleri ceplerinde, ayaklarıyla nemli toprağa sıkıca basarak Almanya'yı, Avrupa'yı seyrediyordu telaşsızca. Şu anda, tarihi nehrin kıyısında olduğu kadar, hiçbir zaman böylesine bilinçli, böylesine berrak düşünceli, böylesine sakin olmamıştı; gözlerini açarak dünyaya ve yazgısına bakıyordu. Bir gün gelecek, bir gün gelecek!.. Yürekler hep birlikte çarpacak, insanlar arasında eşitlik kurulacaktı adaletle ve onurla... Belki de insanlığın, kardeşlik çağına ulaşmadan önce bu kin ve şiddet evresinden geçmesi gerekiyordu... Kendisi göremeyecekti o günü. O gün, kendisini bütün varlığıyla verdiği o gün de gelecekti. Hiç kendisini vermiş miydi bütün varlığıyla bir düşünceye, bir dosta, bir kadına?.. Hayır... Belki de devrim düşüncesine bile. Jenny'ye bile! Her verişinden, hep önemli bir payı ayırmıştı kendine. Ömrünü kaygılı bir amatör gibi geçirmiş, kendinden vereceklerini cimrice seçmişti. Ancak şimdi varlığını tümüyle tüketeceği verişi tanıyordu. Özveri duygusu bir alev gibi yakıp tutuşturuyordu onu. Durmadan umutsuzluğa düştüğü gün-

ler geride kalmıştı artık. Her gün her şeyden vazgeçme isteklerine karşı mücadele ettiği günler! İsteyerek ölüme gitmek bir vazgeçme değildi. Bu, bir yazgının serpilip açılmasıydı!

Koruluğun aşağısından gelen ayak sesleri üzerine başını çevirdi. Siyahlar giyinmiş bir oduncu çiftiydi gelen. Adamın kemerinde bir budama bıçağı vardı. Kadın iki koluna da birer sepet asmıştı. İsviçre köylülerine özgü sertlik okunuyordu yüzlerinden; bu kıvrık dudaklı ağız, bu kaygılı bakışlar, yaşamın rahat bir gezinti olmadığını söyler gibiydi. İkisi de, bu çalıların arasına adeta saklanmış, dikkatle *orada* olup bitenleri gözleyen bu tanımadıkları adamı güvensizlikle süzüyorlardı.

Sınıra bu kadar yakın sokulmakla yanlış bir şey yapmıştı. Şüphesiz, nehir kıyısında, gümrükçülerin, askerlerin devriyeleri vardı... Telaşla yüz geri ederek koruluğun içinden hızlı hızlı yürüyüp ana yola çıktı.

Yine o gün, öğleden sonra Kappel'le sözleştikleri yere gitti.

Üniversiteli, "Dışarıda bekle beni" dedi. "Denetim saati, klinik şefi de burada değil. On dakikaya kadar gelirim."

Çocuk Hastanesi, Küçük-Basel'deydi. Sarmaşıklı direklerle çevrili dar bir bahçe, üç katlı yapının etrafını çeviriyordu. Her katta sanatoryumlardaki gibi taraçalar vardı ve buralarda hasta çocukların yatakları güneşlendiriliyordu. Ağaç kümelerinin gölgelik yerlerine beyaz iskemleler konulmuştu. Jacques bunlardan birine oturdu. Dinginlik... Sessizlik... Bu sessizliği kuşların, Jacques'ın dallar arasından gördüğü çocukların cıvıltısı bozuyordu. Zaman zaman sıskacık vücutlu bir çocuk, hastabakıcının yaklaşması üzerine doğrulmaktaydı.

Çakılların üstünden sıçrayarak biri geldi. Kappel'di bu. Sırtında gömlek yoktu, gözlüğü de. Etekleri havalandıkça şişen önlüğü ve keten pantolonu içinde öyle ince ve kıvrak görünüyordu ki çocuk sanılırdı. Sapsarı saçlıydı, yanakları hafifçe çöküktü, derisi yumuşak ve pürüzsüz. Ama şaşırtıcı bir alnı vardı. Yaşlı bir adamınki gibi kırışık. Sarı kirpiklerinin saçakladığı madensi mavi gözlerinin olgun bakışları hayret vericiydi.

Alman uyrukluydu Kappel. Basel'de tıp öğrenimi görüyordu. Almanya'ya dönmeyi aklından geçirdiği yoktu. Gündüzleri *Kinderspital*'de Prof. Webb'le çalışıyor, akşamları ve geceleyin devrimci etkinliklere katılıyordu. Kitabevine sık sık giderdi; Plattner,

bildirinin Almancaya çevrilmesi işini bir gün öğleden sonra bitirmek üzere ona verdi. Aslında Jacques'ın tasarıları hakkında hiçbir şey bilmiyordu; bu konuda bir şey sormuş da değildi.

Cebinden ince ve sivri gotik harflerle yazılmış dört sayfa çıkardı. Jacques, kâğıtları kaparak gözden geçirdi, eliyle yokladı. Parmakları titriyordu. Konuşacak, Alman'a, kendini bunaltan umudunu aktaracak mıydı? Hayır, açılacak, düşünce alışverişinde bulunacak zaman değildi. Önündeki birkaç gün için kendini "güçlülerin yalnızlığı"na mahkûm etmişti. Kâğıtları katlayarak sadece, "Teşekkür ederim" dedi.

Kappel nazikçe, başka şeylerden söz ediyordu. Cebinden bir gazete çıkardı.

"Dinle bak: '*Manevi Bilimler Akademisi'nde, görevdeki Başkan M. Henri Bergson, akademinin Belçikalı muhabir üyelerini selamlamak üzere söz aldı. Almanya'ya karşı girişilen savaşın uygarlığın barbarlığa karşı giriştiği bir savaş olduğunu söyledi*'... Bergson!"

Birden uzaklardan gelen bir sese kulak veriyormuş gibi sustu.

"Budalaca bir şey bu... Sende de oluyor mu böyle? Günde yirmi kez, akşamları özellikle geceleyin top sesleri duyuyorum, *Elsass* tarafından."

Jacques gözlerini çevirdi. Alsace'tan... Evet, orada kıyım başladı... Yeni bir fikir aklına geldi. Bunca masum kurbanın en karanlık, en uysalca özverilere itildiği böyle bir zamanda, yazgısına egemen olmanın, ölümünü kendisi istemiş olmasının gururunu duydu. Öyle bir ölüm ki –tümüyle bir inanç eylemi, başkaldırışının son protestosuydu dünyanın saçmalığına karşı– isteyerek giriştiği bir hareketti ve onun damgasını taşıyordu ve buna vermek istediği kesin anlamla yüklü olacaktı.

Kappel biraz durduktan sonra sözünü sürdürdü:

"Ben küçükken, Leipzig'de hapishanenin yakınında oturuyorduk. Bir kış akşamı –kar yağıyordu– mahallede, kente celladın geldiği ve sabaha karşı bir adamın idam edileceği haberi yayıldı. Anımsıyorum, bir şey söylemeden, geceleyin evden çıkıp gittim. Vakit geçti. Yerlerdeki kar gittikçe kalınlaşmıştı. Kimse yoktu dışarıda. Meydanda ürküntü veren bir sessizlik. Tek başıma, hapishanenin çevresini birkaç kez dolandım. Eve dönemiyordum bir türlü. Şu düşünceyi atamıyordum kafamdan: Bir adam var orada, duvarın ötesinde, insanların ölüme mahkûm ettikleri bir insan; biliyor bunu ve bekliyor..."

Birkaç saat sonra Jacques, kötü puro dumanları içindeki *Kaffeehalle*'nin dip tarafında, sırtını yanmayan çini sobaya dayamış, bir bardak sütlü kahveye ekmeğini banarken hayale dalıyordu. Tavandan, ipliğin ucundaki bir örümcek gibi sarkan çıplak ampul onun gözünü kamaştırıyor, uyuşturuyor, çevresinden uzaklaştırıyordu.

Plattner onu akşam yemeğine alıkoymak için diretmişti, ne var ki Jacques, bildirisinin provalarını çabucak gözden geçirdikten sonra kaçtı. Kitapçıyı severdi ve ona sevgisini daha çok göstermediği için kızıyordu kendine.

Ama, devrim üzerine beylik laflar ve tekrarlarla dolu gevezelikleri, karşısındakine hiç gözünü ayırmadan bakışı, her an o pençeyi andıran elini konuştuğu kimsenin omuzuna koyuşu, birden uzun burnunu biçimsiz göğsüne eğerek, sırrını açıklayan bir gizli tertipçi gibi sesini alçaltışı Jacques'ı çileden çıkarıyor, sinirlendiriyordu.

Burada rahat hissediyordu kendini. *Kaffeehalle* karanlık, yoksulca bir yerdi. Örtüsüz büyük masalar vardı içinde. Bu masaların yıpranmış tahtasının rengi atmış, çavdar rengine bürünmüştü. Burada ucuza lahanalı sosis, çorba, sandviç verilirdi. Tek başına olmasa bile Jacques burada herkesten ayrı kalabiliyordu. Bu, bilinmeyen insanlar arasında, herkesten ayrı kalıştı.

Kaffeehalle'nin boş kaldığı yoktu hiç. Acayip kişilerdi buraya dadananlar. Her türden tek başına yaşayanlar, bekârlar, serseriler. Bunlar arasında senli benli konuşan, gürültücü üniversite öğrencileri de vardı. Hizmet eden kadınların adlarını bilirler, akşamki telgraf haberlerini yorumlar, Kant, savaş, makine uygarlığı ve fahişelik üzerine tartışmaya girişirlerdi. Buraya mağaza tezgâhtarları, büro memurları da gelirdi. Bu iyi giyimli, sessiz kişiler, yarı burjuvaca bir çekingenlikle birbirinden ayrı dururlardı, bu onları sıkardı ama kurtulmak da ellerinden gelmezdi. Kahvenin müşterileri arasında herhangi bir sınıflandırmaya sokulması güç, çelimsiz kişiler de vardı. İşsiz işçiler, hastaneden yeni taburcu edilmiş, üstlerinden iodoform kokusu yayılan kişiler, sakatlar, bitiştirdiği dizlerinin üstünde bir akortçu çantası bulunan ve kapının yanına yerleşip kalmış şu kör adam gibi. Tezgâhın önündeki bir masada Yardım Sevenler Derneği üyesi üç kadın yemek yiyordu. Sebzeden başka bir şey yemeyen bu kadınlar, geniş kenarlı şapkalarının altında fısıldaşarak aydınlatıcı sırlar aktarırlardı birbirlerine. Hangi yoksulluk, suç ve talihsizlik dalgasıyla sürüklendikleri bilinmeyen düşkünler

de gelirdi zaman zaman. Burada oturabilmekten mutlu olan bu insanlar, çevrelerine bakmadan, sırtları ağır bir geçmişin baskısı altında eğik, çorbalarını kaşıklamadan önce uzun uzun banarlardı ekmeklerini çorbalarına. Bunlardan biri gelip Jacques'ın tam karşısına oturdu. Bir an göz göze geldiler. Jacques adamın bakışında bütün kanun kaçaklarının şifreli dili gibi olan bir parıltı fark etti. İçten, esrarlı, bir görsel düşünce alışverişiydi. Şimşek gibi kısa süren bir soru vardı bunda. Her zamanki gibi: "Ya sen? Sen de uyumsuz, suç işlemiş ve kovalanan biri misin?"

Kapıda görünen genç bir kadın içeri girdi, birkaç adım ilerledi. Narin yapılı, çevik yürüyüşlü. Sırtında siyah bir tayyör. Gözleriyle çevresinde birini aradı, ama göremedi.

Jacques başını eğdi. Birden yüreğinde bir ağrı hissetti. Hemen, oradan kaçmak için ayağa kalktı.

Jenny... Neredeydi bu saatte? Onsuz ne yapıyordu? Fransız sınırından gönderdiği, bir iki satır yazılmış karttan başka kendisinden bir haber almadığı için ne haldeydi? Sık sık onu düşünüyor, kısa süren bir sevgi coşkusuyla, özlemle ve her gece uyuyamadığı anlar, çırpınarak, kollarının arasında sıkıyordu onu... Kendisine gereksinmesi olduğu, genç kızı belirsiz bir geleceğe bırakışının düşüncesi ta derinden sarsıyordu Jacques'ı. Ama az düşünüyordu bunu. Hiçbir zaman, yaşamını ona saklama isteğini geçirmemişti içinden. Aşkını feda edişi bir ihanet olarak görünmüyordu asla ona: Jenny'nin sevdiği kişiliğine sadık oldukça, tersine aşkına sadık olduğunu hissediyordu.

Dışarıda ortalığa gece karanlığı çökmüştü, kimsecikler yoktu. Hemen hemen nereye gittiğini bilmeden koştu. Jenny'den kurtuldu. Ondan uzaktı artık. Kahramanların ateşli, arındırıcı coşkusundan başka bir şey yoktu içinde.

LXXXII

Her gün ilk işi Meynestrel'in kendisine iletilen isteklerini yerine getirmek oluyordu: "*Her sabah saat sekiz ile dokuz arasında Jungstrasse'deki 3 numaralı evin önünden geçeceksin. Bu binanın penceresinde kırmızı bir kumaş gördüğün gün. Mme Hultz'u soracak ve kendisine 'kiralık oda için geldim' diyeceksin.*"

9 Ağustos Pazar günü saat sekiz buçuktu Elsësserstrasse ile Jungstrasse'nin köşesinden geçerken kalbi duracak gibi oldu. 3 numaralı evin balkonunda sarkan çamaşırlar, örtüler arasında kırmızı bezi gördü!

Buradaki sokakta hep küçük evler vardı, bu evler yoldan küçük bahçelerle ayrılmıştı. 3 numaralı evin basamaklı sahanlığına adım atar atmaz, evin kapısı, menteşelerin çevresinde döndü. Giriş yerinin alaca karanlığında açık renk bluzlu, kolları çıplak, sarışın bir kadının durduğunu fark etti.

"Mme Hultz siz misiniz?"

Kadın yanıt vermeden giriş kapısını itti. Koridor, her yanı kapalı, oldukça karanlık bir yerdi.

"Kiralık oda için geldim..."

Kadın çevik bir hareketle iki parmağını bluzunun içine sokarak bir şeyler çıkarıp Jacques'a uzattı. Posta güvercinlerinin taşıdıklarını andıran bir pelür kâğıdı tomarcığıydı bu. Jacques kâğıtları cebine sokarken bir an için kadın vücudunun ılıklığını hissetti onların üstünde.

"Üzgünüm, bir yanlışlık olacak" dedi yüksek sesle genç kadın.

Aynı zamanda, sahanlık kapısını yeniden açtı. Jacques onunla göz göze gelmek istedi ama kadın önüne bakıyordu. Eğilerek selam verip dışarı çıktı. Kapı hemen arkadan kapandı.

Birkaç dakika sonra, Plattner'le, bir fotoğrafçı küvetine eğilmiş, şifreyi çözüyordu:

> Alsace'taki cephe harekâtı üzerine aldığım bilgiler, vakit geçirmeden işe koyulmayı gerektiriyor. 10 Ağustos Pazartesi günü uçuşa geçmeye karar verdim. Harekât sabahleyin saat dörtte. Pazarı Pazartesiye bağlayan gece bildiriyi Dittingen'in kuzeydoğu tepesine getiriniz. Fransız Genelkurmayınca basılan haritayı gözden geçirin. Burg'un g'siyle Dittingen'in D'si arasında bir düz çizgi çekin. Buluşma yeri G ile D'den eşit uzaklıkta, toprak yola bakan çıplak bir düzlüktür. Sabaha doğru uçağı gözleyin. Olabilirse, inişe yardımcı olmak üzere yere beyaz bez serilsin. Elli litre benzin getirin.

"Bu gece..." diye Jacques mırıldandı, kitapçıya dönerek. Yüzünden sadece birdenbire heyecana kapıldığı okunuyordu.

Plattner gizil tertipçilik adamı olarak yaratılmış biriydi. Kitap ticaretinin vaktinden önce yaşlandırdığı bu sakatta, bir çete başının verimli hayal gücü, çabuk karar verme yeteneği vardı. Tehlike ve serüven için duyduğu eğilim inançları kadar yer tutuyordu devrimci partiye olan bağlılığında.

"İki gündür bunun üzerinde yeterince düşündük" dedi hemen. "Kararımıza bağlı kalmalıyız. Şimdi iş harekete geçmeye kalıyor. Bırak da ben yapayım. Senin olabildiğince az görünmen daha iyi."

"Peki, ya kamyonet? Onu bulacak mısın bu akşam? Bir de sürücü?.. Kappel'e kim haber verecek? Biliyorsun, bildirileri çabucak uçağa kadar götürmek için başkalarına da ihtiyaç var."

"Ben yaparım" diye tekrarladı Plattner. "Her şey hazır olacak, kararlaştırdığımız gibi..."

Aslında Jacques sadece kendi olanaklarıyla yetinmek zorunda kalsaydı, o da Plattner kadar gerekli girişimlerde bulunurdu. Ama, bu birkaç günlük yalnızlıktan, hareketsizlikten, vücudundaki zayıflıktan sonra, kendini kitapçının despotluğuna bırakmak rahatlatıcı oldu.

Plattner bütün ayrıntıları önceden kestirmişti bile. Kendisinin bulunduğu parti şubesindeki üyeler arasında Polonya asıllı, güvenilir bir tamirci tanıyordu. Onu görmek üzere, Jacques'ı dükkânın arka yerinde, Meynestrel'in mektubunun yüzdüğü küvetin başında yalnız bırakıp bisikletine atlayarak yola koyuldu.

Orada beklediği sürece, Jacques hiçbir harekette bulunmadan durdu. Kitapçıdan aldığı bir Genelkurmay haritasını açarak dizlerinin üstüne serdi. Burg ve Dittingen'i buldu, sonra her şey bulandı gözlerinin önünde: Düşüncelerinin ağırlığı altında öylesine ezilmişti ki, adeta düşünemez olmuştu. Bir haftadır, düşünde yaşıyordu, zihninde amacından başka şey yoktu. Bu arada, kendini, başına gelecek şeyi düşünüyordu. İşte birden eylemiyle, birkaç saat sonra yapacağı işle karşı karşıya bulunuyordu ki bu, onun son eylemi olacaktı. Bir otomat gibi söylenip duruyordu kendi kendine: "Bu gece... Yarın... Yarın, gün doğmadan... Uçak..." Ama aklından şunu geçirmekteydi: "Yarın her şey bitmiş olacak." Geri gelmeyeceğini biliyordu. Meynestrel'in tüm yakıtı bitinceye kadar uçuşu sürdüreceğini biliyordu. Sonra... Ne olacaktı sonra... Uçak, hatlar üzerine düşürülecek miydi? Ele geçirilecek miydi?.. Fransız ya da Alman savaş mahkemesi?.. Ne olursa olsun suçüstü yakalanacak, yargılanmadan

idam edilecekti... Bir an derin bir korkuya kapılarak, acımasızca bir düşünceyle, başını ellerinin arasında sıktı: "Yaşamak biricik, en değerli şey. Özveri delilik. Yaşamı feda etmek, doğaya karşı işlenmiş bir suç! Her kahramanca eylem saçmadır ve bir suçtur!.."

Birden, acayip bir sükûnet hissetti. Ürküntü dalgası geçip gitti... Onu bir burundan aşırtmış gibiydi: Başka bir kıyıya yanaştı, başka bir ufku seyre dalmıştı şimdi... Savaş önlenmişti belki... Başkaldırma, iki cephe askerlerinin dost olmaları, ateşkes!.. "Dahası, bu iş başarıya ulaşmasa bile ne güzel örnek! Ne olursa olsun ölümüm bir *eylem* olacak... Ve sonunda *yararlı*!.. Yaşamımı, yaşamımın yararsızlığının karşılığını ödemiş olacağım... Ve büyük huzura kavuşacağım..'

Şimdi, bütün vücudunda bir gevşeme, bir dinlenme, hemen hemen tatlı bir rahatlık; hüzünlü bir doyum gibi bir şey... Artık yükünden kurtulacaktı... Bu çetin, hayal kırıcı dünyayla bağını kopartacaktı artık; çetin, hayal kırıcı varlığıyla... Yaşamı hiçbir üzüntü duymadan düşündü; yaşamı, ölümü... Üzüntüsüz, ama hayvansı, sersemlemişçesine, öyle içine gömülürcesine, zihnini başka bir şey üstünde toplayamıyordu... Yaşam, ölüm...

Plattner onu, hep olduğu yerde yeniden buldu, dirsekleri dizlerine dayalı, başı avuçlarının arasında. Jacques çabucak doğrulup yavaşça "Ah, eğer sosyalizm ihanete uğramamış olsaydı!.." dedi.

Plattner tamirciyi getirdi, saçları kırlaşmış, yüzünde donuk ve kararlı bir ifade olan bir adam.

"İşte Andreiyev... Kamyoneti hazır. Bildiriler, yakıt dip tarafa konulacak... Kappel'in de haberi var. Geliyor. Gece karanlığında yola çıkılacak."

Bu iki adamın gelişiyle uyuşukluktan kurtulan Jacques daha bir güvence sağlayabilmek için yolun gündüzden görülmesini istedi. Andreiyev de onayladı bunu.

"Gel, oraya götüreyim seni" dedi Jacques'a. "Benim küçük otomobili alırım, böylece gezintiye çıkmış iki kişi gibi görünürüz..."

"Peki, bildirilerin sicimle bağlanması işi ne olacak?" diye Jacques kitapçıya sordu.

"Bitti sayılır... Bir saatlik bir iş var... Sen gelinceye kadar tamamlanır."

Jacques haritayı alıp Andreiyev'in ardından yürüdü.

Plattner Kappel'le birlikte paketlemeyi yaparak mahzeninde onları bekledi.

Bildiri dört sayfaya –ikisi Fransızca, ikisi Almanca– olmak üzere ince ve dayanıklı özel bir kâğıda basılmıştı. Jacques bu bir milyon iki yüz bin bildiriyi, ikişer binlik partiler olarak ayırdı. Her bobin, ince bir kâğıt şeritle tutturuldu, bu şerit bir tırnak vuruşuyla kopabilecekti. Bildirilerin ağırlığı iki yüz kilogramı biraz geçiyordu. Jacques'ın önerisine uyan Plattner, Kappel'le birlikte bu bobinleri onarlık paketler halinde topladı. Altmış paket ayrı ayrı tek elle kolayca çözülebilecek gibi sicimle bağlandı. Jacques bu paketlerin taşınması için postacıların kullandıkları gibi büyük bez çuvallar buldu. Bütün yük, her biri kırk kilo gelen altı çuvalla taşınacaktı.

Saat beşte Polonyalının otomobili döndü.

Jacques kaygılı ve sinirliydi:

"İşler çok kötü... Metzerlen'den geçen yolda denetim var... Kamyonet geçemez... Otomobilden vazgeçmeli... Bir yük arabası bulmalı... Bir atla çekilen bir çiftçi arabası... Her yerden geçebilir, dikkati çekmeden."

"Yük arabası mı?" dedi Plattner. "Kolay..." Cebinden bir not defteri çıkararak, listeleri gözden geçirdi. "Benimle gel" dedi Andreiyev'e. "Siz ikiniz burada kalıp çuvalları doldurma işini üstlenin."

Kendine o kadar güveniyordu ki Jacques, onlarla birlikte gitmemeye razı oldu.

İkisi yalnız kalınca Alman, Jacques'a, "Çuvalları bağlamak için kimseye gereksinmem yok benim" dedi. "Dinlen, uyumaya çalış biraz... Olmaz mı?" Yaklaşıp bileğini tuttu: "Ateşin var senin" dedi bir an sonra. "Kinin ister misin?" Jacques'ın omuz silkerek reddetmesi üzerine:

"Öyleyse bu havasız, kola kokulu çukurda durma... Git gezin biraz!"

Greifengasse, Pazar gezintisine çıkmış ailelerle doluydu. Jacques insan akınına katıldı köprüye kadar. Orada duraksadı, sola döndü ve rıhtıma indi. "Şansım var, güzel bir akşam..." Toparlandı, gülümsedi bile. "Düşünmemeliyim, dayanıklı, katı olmalıyım... Bari bir yük arabası bulabilselerdi... Her şey yolunda gitse..."

Kıyıda uzanan kaldırımda kimse yoktu; şimdi burada, batan güneşin kırmızımtırak bir renge bürüdüğü, gelip geçici görünümler

hâkim oluyordu. Tepenin eteğinde, yedek çekim yerine giden yol kenarında, güneşin son ışınlarından yararlanarak yüzenler vardı. Jacques bir dakika durdu: İnsanı rahatsız edecek kadar tatlıydı hava, öyle yumuşak bir parlaklık vardı ki otlara uzanmış insanların çıplak gövdelerinde... Jacques'ın gözleri yaşla doldu. Yürümesini sürdürdü. Maisons-Laffitte, Seine kıyıları, yazın Daniel'le yüzdükleri günler...

Kader onu bu son akşam hangi yoldan eski çocukluk günlerine götürmüştü? Rastlantılar sonucu mu? Hayır, elbet hayır!.. Bütün eylemleri birbirine bağlıydı. O bunu hissediyordu, belirsizce hissetmişti her zaman. Yaşamı, bir esrarlı yönelişe, bir önüne geçilmez zincirlenmeye, bir uzun ve kasınmalı boyun eğişten başka bir şey olmamıştı ve şimdi bitimine, yüceliğine ulaşmıştı bunun. Ölümü, şu görkemli güneşi andırırcasına ışıldıyordu gözlerinin önünde. Korkuyu aşmıştı. Boşuna diretmeden, kararlı, sarhoş edici, güç verici bir kederle çağrıya boyun eğiyordu. Bu bilinçli ölüm, tamamlanışıdır bu ömrün. O, kendine son bağlılık jestinin koşuludur... Başkaldırıcı içgüdüsüne sadık olmasının... Çocukluğundan beri hep "Hayır!" demişti. Başka türlü düşüncesini açığa vuramamıştı. "Yaşama hayır!" dememişti, "Dünyaya hayır!.." demişti. Ve işte şimdi son reddedişini, son "Hayır"ını, insanların bu hale getirdikleri "Yaşam"a diyordu...

Yolun farkında olmadan, Wettstein köprüsünün altına geldi. Yukarıdan taşıtlar, tramvaylar geçiyordu... Yaşayanlar. Daha aşağıdaki küçük bahçe bir sessizlik, yeşillik ve tazelik sığınağı gibi görünüyordu. Jacques bir sıraya oturdu, çimenlikleri ve şimşir kümelerini küçük yollar çevreliyordu. Bir sedra ağacının alçak dalları üzerinde dem çekiyordu kumrular. Eflatun önlüklü, bedeni henüz gencecik, ama yüzü yıpranmış genç bir kadın yolun öte yanında oturuyordu. Önündeki çocuk arabasında bir bebek uyuyordu: Seyrek saçlı, soluk benizli bir yaratık. Kadın oburca, bir dilim ekmeği kemirmede. Nehre doğru uzaklara bakıyor, öteki eliyle, her bağlantısı gıcırdayan, külüstür arabayı sallıyor. Eflatun önlüğü solmuş ama temiz. Ekmeğe yağ sürülmüş. Kadının görünüşü rahat, hemen hemen halinden memnun, üstünde öyle bir yoksulluk görünüşü yok ama, yaşanılan yüzyılın tüm yoksulluğu çökmüş üstüne. Öyle dayanılmaz bir şeydi ki bu, Jacques kalkıp kaçtı.

Kitapçı dükkânına Plattner henüz gelmişti.

Gözleri parlıyordu, göğsünü şişirerek, "İstediğimizi buldum, üstü örtülü bir yük arabası. Yüklemeyi kimse görmez. İyi bir kısrak çekiyor arabayı. Andreiyev sürecek, Polonya'dayken ırgatlık etmişti. Yolculuğumuz uzun sürecek ama, her yerden geçebileceğiz" dedi.

LXXXIII

Heiliggeistkirche'nin saati gece yarısını vurdu. Bir bostancı arabası güney mahallesinin ıssız sokaklarından ağır ağır geçerek Aesch anayoluna çıktı.

Her tarafından düğümlenmiş kalın örtünün altı kapkaranlıktı. Arkada oturan Plattner'le Kappel, eli ağızlarında yavaş sesle konuşuyorlar. Kappel sigara içiyor, zaman zaman sigarasının ateşinin yer değiştirdiği görülüyor.

Jacques ta dibe sokulmuştu: Ellerini kavuşturarak dizlerini sıkıyor, karanlıkta iki büklüm, sinirliliğini yenmek için hareketsiz ve gözleri kapalı durmaya çalışıyordu.

Plattner'in boğuk sesi kulağına geldi:

"Şimdi, azizim Kappel, kendimizi düşünelim. Bu saatte bir uçak... Üçümüz, arabamızla, rahatsız edilmeden, burada ne aradığımız sorusuyla karşılaşmadan rahatça geri dönebilecek miyiz? Ne düşünüyorsun sen?" dedi arabanın dibine doğru eğilerek.

Jacques yanıt vermedi. Uçağın inişini düşünüyordu... Sonra ne gelecekti başına geride kalanların!..

Çenesi düşük Plattner sözünü sürdürdü:

"Kaldı ki arabayı çalılıkların arasına gizlesek bile Andreiyev'le arabayı uçağın gelişinden önce, yükünü boşaltır boşaltmaz geri göndermek gerekir, gün doğmadan anayola varabilmesi için."

Jacques şimdiden kendini uçağın içinde görüyordu... Oturduğu yerden dışarı sarkıyor. Beyaz kâğıtlar boşlukta uçuşuyor. Çayırlar, korular, yığınak yapılmış birlikler... Binlerce bildiri savaş alanının üstünde dağılıyor... Kurşunlar vızıldıyor. Meynestrel arkasına dönüyor. Jacques onun kan içindeki yüzünü görüyor. Gülümseyişiyle, "Görüyorsun ya biz onlara barışı getiriyoruz, onlar bize ateş ediyor..." demek istiyor. Kanadından isabet alan uçak süzülerek alçalıyor... Gazeteler söz edecek mi bundan? Hayır, basının ağzı kilitli. Antoine bilmeyecek. Hiçbir zaman bilmeyecek Antoine.

"Ya biz?" dedi Kappel.

"Biz de uçak yükünü alır almaz, her birimiz bulunduğumuz yerden basıp gideceğiz, elimizden geldiğince..."

"*All right!*"* dedi Kappel.

Araba düz bir arazide olmalıydı ki at tırısa kalktı. Araba yüksek ve az yüklü olduğu için yayların üstünde yalpalanıyordu. Gece karanlığındaki bu sallantı, sessizliğe ve uykuya davet ediyordu onları. Kappel sigarasını söndürüp bacaklarını denklerin üstüne uzattı.

"İyi akşamlar."

Bir saniye sonra Plattner homurdandı:

"Budalalık ediyor Andreiyev, bu hızla vaktinden önce varırız, öyle değil mi?"

Kappel yanıt vermedi. Plattner, Jacques'a doğru döndü.

"İlerledikçe, daha çok görülmemiz tehlikesi var, öyle değil mi? Uyuyor musun?"

Jacques duymadı. Salonun ortasında ayakta duruyor. Sırtında Yetiştirme Yurdu'nda giydiği çuval bezinden kısa gömlek. Karşısında yarım daire biçimde oturan savaş mahkemesi subayları. Jacques başı dik, her heceyi vurgulayarak konuşuyor: "Başıma ne geleceğini biliyorum. Ama elimdeki son hakkımı kullanıyorum: Dinlemeden idam edemezsiniz beni!" Burası tavanı karmaşık, tavan tekneleri yaldızlanmış bir adalet sarayının ortaçağdan kalma salonu. Başkanlık eden general, yargıçlar yerinin ortasındaki yüksek bir iskemleye tünemiş: Crouy Yetiştirme Yurdu'nun müdürü M. Faîsme'dir bu... Orduya gönüllü gitmiş herhalde ve general olmuş... Hiç değişmemiş, genç, sarışın, tombul yanakları sinekkaydı tıraşlanmış ve pudralı. Camları parlayan gözlüğünün ardından bakışları görünüyor. Sırtında, ilikleri parlak şeritli, işlemeli, şık, yakası kürklü bir üniforma. Onun üstünde yan yana konulmuş iki küçük masada, göğüsleri madalyalarla süslü iki yaşlı savaş malulü. Durmadan yazıyorlar, tahta bacaklarını masanın altına uzatmışlar. "Kendimi savunacak değilim! İnsanın inançları doğrultusunda yaptıklarından ötürü kendini savunması gerekmez. Ama burada bulunanların ölüme giden bir insanın ağzından hakikati duymaları..." Önündeki, yarı daire biçimindeki demir parmaklığın korkuluğunu parmaklarının arasında sıktı. Burada bulunanlar... Arkasında, gözle görülmeyecek

---

* Tamam! (ç. n.)

kadar ötelere uzanan, tribünlerin tıklım tıklım seyircilerle dolu olduğunu hissediyordu. Jenny gelmişti. Bir sıranın ucunda tek başına, dalgın, yüzü soluk, eflatun önlüğüyle oturuyordu. Önünde bir çocuk arabası vardı. Jacques başını çevirmekten çekiniyordu. Onun için konuşmuyor. Gözlerini üstüne diken şu subaylar için de konuşmuyor, yalnızca, eskiden kendisini sık sık horlamış olan M. Faîsme için konuşuyordu. Gözünü hırsla dikmişti adamın donuk yüzüne, ama bir türlü göz göze gelememişti onunla. Gözleri açık mıydı acaba? Gözlük camlarının parıltısı, kasketinin gölgesi bunu seçmesine engel oluyordu. Jacques bu adamın küçük, gri gözlerinin dibindeki kötü parıltıyı anımsadı! Hayır, yüz çizgilerinin donuk görünüşünden, inatla önüne baktığını anlıyordu. Ne kadar da yalnız hissediyor kendini, müdürün karşısında! Dünyada yapayalnızdı Hamburg doklarında bulduğu uzun tüylü, topal köpekle... Eğer Antoine gelseydi, zorla M. Faîsme'in gözlerini açtırırdı. Ne kadar da yalnız hissediyor kendini. Herkesin karşısında yalnız! General, subaylar, maluller ve bu tanımadığı kalabalık ve Jenny de, hesap verme durumunda olan bir sanık gözüyle bakıyorlardı. Gülünç! Kendisini yargılamaya yeltenenlerin hepsinden daha büyük, daha temizdi. Tüm topluma kafa tutuyordu o... "Sizinkinden üstün bir yasa var: Vicdanın yasası... Vicdanım sizin yasalarınızın hepsinden daha yüksek sesle konuşuyor... Savaş alanlarınızda saçma bir özveriyle aldattıklarınızın kurtuluşu uğruna başkaldırma yolundaki özveriyi seçme durumundaydım. Seçtim! Ölümü göze aldım: Ama sizin hizmetinizde değil! Ölüyorum: Çünkü bana –kin duygularımı kamçılamanıza karşın– hâlâ gözümde en önemli, biricik şey uğruna sonuna kadar mücadele edecek başka bir yol bırakmadığınız için: İnsanların kardeşliği uğruna!" Her cümlenin sonunda, yere mıhlanmış olan küçük demir parmaklık sıkılan yumruğunun altında titriyordu. "Seçimimi yaptım. Beni bekleyen sonun ne olduğunu biliyorum!" Birden, bir manga askerin kendisine nişan alışları gözünün önüne gelince ürperdi. Askerlerin ilk safında, Pagès ve Jumelin'i fark etti. Başını kaldırdı ve kendini yine salonda buldu. Asker mangasının hayali yüzünü buruşturmuştu, dudakları bükülmüştü. Ama o bunu yüksekten bakarcasına bir sırıtmaya çevirdi. Birer birer subaylara baktı. M. Faîsme'e baktı, eskiden bu adamın susuşlarının altında ne olduğunu anlamak için bunalım ve meydan okumayla karışık bir duyguyla gözünü dikerek baktığı

gibi. Isırıcı bir sesle şu sözleri haykırdı yüzüne: "Benim sonumun ne olacağını biliyorum. Ama sizler biliyor musunuz? Kendinizi çok güçlü sanıyorsunuz! Ama bugün! Bir işaret üzerine üstüme kurşun sıktırarak beni susturmakla övünebilirsiniz. Ama beni ortadan kaldırarak hiçbir şeyi durduramazsınız! Çağrım benden sonra da yaşayacak! Yarın, bugün aklınıza gelmeyen sonuçlar doğuracak! Benim çağrım yankı yaratmasa bile bugün kana boğduğunuz halklar anlayıp silkinecekler! Benim ardımdan, bana benzeyen binlerce insanın, vicdanlarından ve dayanışma duygularından güç alarak size karşı ayaklandıklarını göreceksiniz. Sizin ve katil kurumlarınızın karşısına öyle bir insanlık gerçeği ve manevi kuvvet dikilecek ki, en kötü baskı araçlarınız bile bir şeye yaramayacak! Uluslararası sosyalizm ilerliyor! Bu sefer tökezlemiş olabilir ve siz onun yanlış adımlarından zalimce yararlandınız! Evet, seferberliğinizi gerçekleştirmeyi başardınız! Ama bu değersiz zaferiniz için hayale kapılmayın! Dünyanın düzenini kendi çıkarınız doğrultusunda değiştiremeyeceksiniz! Enternasyonal en sonunda mutlaka yenecek sizi! Bütün dünya üzerinde zafer kazanacak! Ve benim cesedimle ona engel olamayacaksınız!" M. Faîsme'in yüzüne bakarak düşüncelerini okumaya çalıştı. Ama hiçbir şey okunmuyordu bu durgun yüzden! Buda'nın belirsiz gülümseyişi, anlaşılmaz bir kayıtsızlık... Jacques öfkeden titriyordu. Ne pahasına olursa olsun düşmanı olan bu adamla temasa geçmeliydi! Bir kerecik olsun kendisine bakmaya zorlamalıydı onu! Sert bir sesle:

"Bana bakınız M. Faîsme!"

"Ne var? Ne dedin? Bana mı seslendin?" diye sordu Plattner.

General gözlerini açtı. Ruhsuz bir bakış: Bir hastanede ölmek üzere olan adamın, işini kanıksamış bir hastabakıcının gözlerinde rastladığı can çekişenin, çoktan gömülecek bir kadavradan başka bir şey olmadığını düşündüğünü yansıtan bir bakıştı bu... Birden, çok acı bir düşünce geçti Jacques'ın zihninden: "Köpeğimi de öldürtecek. Emireri olarak yanına aldığı gardiyan Arthur'e!.."

"Ne dedin?" diye yeniden sordu Plattner.

Jacques'ın yanıt vermemesi üzerine elini karanlıkta uzatarak bacağına değdirdi. Jacques gözlerini açtı. Ama gördüğü şey arabanın örtüsü değil, mahkeme salonunun yaldızlı tavanıydı. Daha sonra kendine geldi: Plattner, bildiri çuvalları, yük arabası...

"Bana mı seslendin?" diye yine sordu Plattner.

"Hayır."

"Laufen'a yaklaşmış olmalıyız artık" dedi kitapçı ve bir süre sustu. Sonra, Jacques'ı konuşmaya zorlamaktan vazgeçti.

Arabanın döşeme tahtasına uzanan Kappel bir çocuk uykusuyla uyuyordu.

Plattner zaman zaman örtünün aralığından dışarısını görmeye çalışıyordu. Kısa bir süre sonra yavaşçacık, "Laufen!" dedi.

Yük arabası bomboş şehirden ağır ağır geçti. Saat ikiydi. Yirmi dakika kadar daha geçti. Sonra kısrak durdu.

Kappel yerinden sıçradı:

"Ne var? Ne oluyor?"

"Sus!"

Araba Röschenz'ten geçmişti. Şimdi vadiden ayrılmak gerekiyordu. Köyden çıkınca yer yer çatlaklar uzanıyordu sarp toprak yolda. Andreiyev yerinden indi. Fenerleri söndürdü ve kısrağın dizgininden tuttu. Araba yeniden yola koyuldu. Araba sarsılıyor, yaylar, tahtalar gıcırdıyordu. Jacques, Plattner ve Kappel arabanın dar kasasının içinde, yükün bir yandan öteki yana kaymasını önlemeye çalışıyordu. Bu çarpmalar, bu gürültü Jacques'ın zihninde tatlı ve özlemli bir ritim, bir müzik cümlesi uyandırdı, önce ne olduğunu kestiremedi bunun... Chopin'in bir yapıtı! Jenny... Maisons-Laffitte'teki bahçe... Observatoire Caddesi'ndeki salon... O çok yakın, o çok uzak akşam, dileği üzerine Jenny piyanonun başına geçmişti...

Uzun gelen bir yarım saatten sonra araba yeniden durdu. Andreiyev örtünün kolonlarını çözdü.

"Geldik."

Üç adam arabadan sessizce atladı. Saat daha üçtü. Gece, yıldızlı olmasına karşılık hâlâ çok karanlıktı. Bununla birlikte, doğuya doğru gökyüzü ağarmaya başlamıştı.

Andreiyev kısrağı küçük bir ağaca bağladı. Plattner susuyordu şimdi: Dükkândakinden daha az güvenliydi sanki; çevresindeki karanlığın arasından bir yerleri görmeye çalışıyordu. "Hani, nerede şu sizin düzlük?" diye mırıldandı.

"Gel" dedi Andreiyev.

Dördü bir arada, çalılarla örtülü bir tepeden çıkmaya koyuldular. Yokuşun tepesinde, düzlüğün kenarında, önde giden Andrejyev durdu. Bir an soluk aldı, bir elini Plattner'in omzuna koyup ötekini karanlığa uzattı:

"Şuradan başlayarak –biraz sonra göreceksin– hiç ağaç yok. İşte orası düzlük. Burayı seçen işini bilen birisiymiş."

"Şimdi, Andrejyev'in hemen yeniden yola çıkabilmesi için, arabayı çabucak boşaltmalı" diye öğütledi Kappel.

"Haydi!" dedi Jacques yüksek sesle. Bu sesteki kararlılık kendisini de şaşırtmıştı.

Dördü de yeniden tepeden indiler. Çuvallar, bidonlar birkaç dakikada taşındı, düzlük ile yol arasındaki dik yokuşa karşın.

Jacques beyaz bez paketini yere bırakarak, "Ortalık biraz ağarınca, uçağın inebilmesi için, bezleri ortada, daha uzak birkaç noktaya sereriz" dedi.

Plattner, Polonyalıya döndü. "Haydi, külüstür arabanla sıvış bakalım" dedi.

Andreiyev üçüne doğru döndü, birkaç saniye kadar hareketsiz durdu. Sonra Jacques'a doğru bir iki adım yürüdü. Yüzünden ne düşündüğü okunmuyordu. Jacques, kendiliğinden ellerini uzattı. Çok heyecanlı olduğu için konuşamıyordu. Bir daha görmeyeceği bu adama karşı, onun farkında olmadığı bir yakınlık duydu içinde. Polonyalı uzanan bu elleri tuttu ve eğilerek Jacques'ın omuzunu öptü tek sözcük söylemeden.

Yokuştan inerken adımlarının sesi duyuluyordu. Dingiller gıcırdadı: Orada, olduğu yerde döndü. Sonra, sonra bir şey duyulmadı... Andreiyev örtüyü yeniden kapamış, ya da yerine tırmanmadan önce koşum takımını gözden geçirmiş olmalıydı... Araba sarsılarak yola çıktı, tekerleklerin gıcırtısı, yayların iniltisi, kumlu toprak üstündeki nal sesleri, önce açık seçik duyulurken, yavaş yavaş gecenin karanlığında kayboldu. Plattner, Kappel ve Jacques –gözleri, uzaklaşan gürültünün geldiği yönde– hiç konuşmadan, dirsek dirseğe tepenin kenarında durdular. Artık hiçbir şey duyulmayınca Kappel, önce düzlüğe doğru döndü ve kendini toprağın üstüne bırakıp uzandı, Plattner de gelip yanına oturdu.

Jacques ayakta duruyordu. Şimdi yapacak bir şey yoktu. Güneşin doğuşunu, uçağı beklemekten başka... Hareketsizlik onu yeniden bunalıma soktu. Ah, bu son dakikada yalnız olmayı ne kadar isterdi. Arkadaşlarından kaçmak için bir iki adım ilerledi. "Şimdiye kadar her şey iyi gitti... Şimdi Meynestrel... Daha, uzaktayken duyarım onu, karanlık azalınca bezleri..." Gecenin içinde, böcek seslerinin titreşimleri dolduruyordu havayı... Jacques ateşler içinde kıvrana-

rak, yorgunluktan yalpalıyor, ter içindeki yüzünü gece serinliğine uzatıyor, her çıkıntıda tökezleyerek düzlükte gidip geliyor, dönüp duruyordu Plattner'le Kappel'den çok uzaklaşmamak için. Zaman zaman karanlıkta fısıldaştıklarını duyuyordu. Sonunda, hiçbir şey görmeden dolaşıp durmasının verdiği yorgunlukla bacakları büküldü, yere bıraktı kendini ve gözlerini kapattı.

Kalın duvarların arasından, avlunun taşları üzerinde sürüklenen bu ayak sesini tanırdı. Jenny'nin hapishaneye girebilmesinin yolunu bulabileceğini, bir kez daha kendisine kadar geleceğini biliyordu. Bekliyordu onu. Umuyordu ama yine de istemiyordu... Çırpınıyor... Kapasınlar kapıları!.. Yalnız bıraksınlar kendisini!.. Çok geç... Jenny geliyor. Demir parmaklıkların arasından görüyor onu; bu uzun beyaz hastane koridorunda ilerliyor, ona doğru süzülüyor, o yarı inik siyah tülün altında, onun önünde açmaya hakkı olmadığı tülünün. Ona yasakladılar bunu... Jacques karşılamaya davranmadan hiç, genç kıza bakıyor... Ona yaklaşmak için hiçbir hareket yapmıyor. Kimseyle temas kurmak istemiyor artık: O, parmaklıkların ötesindedir ve şimdi nasıl olduğunu bilmeden tülün altında titreyen yuvarlak başını avuçlarının arasına alıyor. Tülün altında büzülün yüzünü görüyor. Jenny yavaşça soruyor, "Korkuyor musun?" "Evet..." Dişleri takırdıyor, öyle ki konuşmakta güçlük çekiyor. "Evet, ama kimse bilmesin, senden başka." Hayret dolu, rahat bir sesle, tatlı bir sesle, aslında onun olmayan bir sesle genç kız mırıldanıyor: "Ama, bu son... Her şeyin unutuluşu... Huzur... –Evet, ama ne olduğunu bilmiyorsun bunun... Anlayamazsın..." Arkasından hücreye biri giriyor. Jacques başını çevirmeye cesaret edemiyor. Omuzlarını kasıyor... Her şey siliniyor... Yürüyor. Ensesinin teri soğuk havada buz kesiyor. Ayakları çimenleri karıştırıyor. Gözleri bir bezle bağlı. Ama, çevresine askerler dizilmiş Plaimpalais Meydanı'ndan geçtiğini açık seçik *görmekte*. Hiç kimseyi, hiçbir şeyi düşünmüyor artık. Çevresindeki bu tatlı havadan, sona eren gece ile doğmakta olan günün verdiği hazdan başka bir şeye dikkat ettiği yok. Yanaklarından gözyaşları süzülüyor. Gözleri bağlı, başını dik tutarak yürüyor. Metin adımlarla, ama eklemleri ayrılmış bir kukla gibi dura dura yürüyor; çünkü bacaklarına hâkim olamıyor, ayağı, toprakta açılmış çukurlara dalıyormuş gibi geliyor ona. Önemi yok bunun. İlerliyor. Çevresindeki hafif sesle konuşmalar, rüzgârın şarkısı gibi, hiç dinmeyen tatlı bir uğultu halini alıyor. Her adımı hedefe yaklaştırıyor

onu. Ellerini ileriye uzatıyor, hemen kırılıp dökülecek bir sungu taşır gibi, hiç yanlış adım atmadan hedefe varabilinceye değin... Omuzunun üstünde biri kahkahayla gülüyor... Meynestrel mi?..

Ağır ağır gözlerini açıyor. Üstündeki gök kubbede yıldızlar silinmiş bile. Gece sona eriyor: Doğu yönünde, taptaze altın tozu serpilmiş gökyüzünde belirmiş doruklar...

Uyandığını duymuyor: Karabasanı tamamıyla unuttu. Damarları kuvvetle zonkluyor. Zihni yağmurdan sonraki bir manzara gibi berrak, arınmış. Eylem vakti yaklaşıyor: Meynestrel gelmek üzeredir. Her şey hazır. Düşüncelerinin berraklıkla birbirine bağlandığı kafasında sesler çınlıyor, Chopin'in parçası yeniden yükseliyor, boğuk bir müziğin yürek parçalayıcı, tatlı eşliği gibi. Cebinden not defterini çıkartıyor, bir kâğıdı yırtıyor, karalamaya başlıyor:

> Jenny, benim hayatta biricik aşkım. Şu son anda seni düşünüyorum. Sevgi dolu yılları sana verebilirdim. Sana yalnız acı çektirdim. En büyük isteğim benden muhafaza edeceğin bir anı...

Şiddetli bir çarpma, sonra ikincisi, Jacques'ın ayaklarının altındaki yeri sarstı. Kararsızca durdu. Üst üste patlamalar duydu uzaklardan ve bütün vücuduyla yere kapaklandığı sırada bunu algıladı. Birden anladı: Top atışıydı bu!.. Cebini karıştırarak not defterini aradı, bir sıçrayışta ayağa kalktı: Düzlüğün kenarındaki bayırın yakınında, Plattner'le Kappel de ayağa kalkmışlardı bile. Jacques koşarak yanlarına geldi:

"Top! Alsace'ın topu!"

Hep bir arada, gözlerini dört açıp bir noktaya dikmişler, boyunlarını ileriye uzatarak hareketsiz durdular. Evet, orada günün doğuşunu bekledikten sonra savaş yeniden başlamıştı... Basel'deyken henüz duymamışlardı bunu...

Sonra birden, soluklarını tutmuş dururlarken bölgesin öteki tarafından başka bir gürültü, üçünün de aynı yöne dönmelerine neden oldu. Bunun ne olduğunu sormak ister gibi bakıştılar. Hiçbiri, her an biraz daha genişleyip yayılan bu uğultulara bir ad vermeye cesaret edemiyordu. Top sesleri, düzenli aralarla uzaklardan sürüyordu, ama onların duydukları pek yoktu. Güneye doğru döndüler, şimdi görünmeyen böceklerin vızıltılarıyla dolan soluk göğü araştırıyorlardı gözleriyle.

Birden, hepsinin kolları havaya kalktı: Hoggerwald tepelerinin üstünden kara bir nokta belirdi. Meynestrel'di bu!

Jacques, "İşaretler!" diye bağırdı.

Her biri bir bez alıp düzlüğün ayrı bir noktasına doğru atıldı.

Jacques'ın gideceği yer ötekilerinkinden daha uzaktaydı. Toprak yığınlarına çarparak koşuyor, katlanmış olan bezi göğsüne bastırıyordu: Artık, düzlüğün ucuna yetişmekten başka bir şey düşündüğü yoktu. Bir saniye bile kaybetmemek için başını kaldırıp uçağın uçuşuna bakmıyordu. Uçak kulaklarını sağır edercesine, gürültüyle üstüne saldırarak, onu yakalayıp götürecek yırtıcı bir kuşun uçuşunu andıran daireler çiziyordu havada.

LXXXIV

Yüzünü kamçılayan buz gibi rüzgâra aldırmadan burnunu, ağzını bu havayla dolduruyor, boğulacakmış gibi oluyordu. İki vagon arasındaki körüklü geçidin sarsıntılı levhası üstündeymiş gibi sallanıp, itilip kakılmakta... Başına geçirdiği uçuş başlığının kulaklıklarına karşın, bir yıldırım gürültüsü, kulak zarını döverek sağırlaştırıyordu onu. Uçağın yerde bir iki sarsıntıdan sonra birden havalandığının farkına varmamıştı. Çevresindeki mekân, benzin kokan yumak yumak bir yığından başka bir şey değildi. Gözleri açıktı ama bakışı, düşüncesi bu pamuk yığınına gömülmüştü. Çarçabuk yeniden soluk alabildi. Kollarının, bacaklarının ta ucuna kadar sürekli bir elektrik akımı ileten beynini dövüp uyuşturan bu gürültüye sinirlerini alıştırabilmesi için uzun bir zaman gerekti. Bununla birlikte zihni, hayalleri, düşünceleri yavaş yavaş yeniden toparlanmaya başladı. Hayır, bu kez rüya değildi bu artık! Koltuğun arkalığına bağlanmıştı, her yanına bildiri paketlerinin yığılmış olmasından dolayı dizlerini kımıldatamıyordu. Doğruldu. Önde, kendisini çevreleyen bulanık beyazlık içinde, birinin şeklini fark etti: Omuzlar, bir havacı başlığı bir hayal oyunu perdesindeki şekiller gibi görünüyordu kanatların geniş karaltısı altında: Pilot! Çılgınca bir sevince kapıldı. Hayvan sesini andıran bir sesle haykırdı, uzun bir zafer narasıydı bu. Ama fırtınanın uğultusu içinde kayboldu, Meynestrel'in omuzları kımıldanmadı hiç.

Jacques kafasını dışarıya uzattı. Rüzgâr kamçılıyor, biley taşı

üzerindeki bıçağın keskin sesiyle kulaklarında ıslık çalıyordu. Gözün alabildiğince çok aşağılarda, dümdüz serilmiş, çok engin, şekilsiz, grimsi bir fresk uzanıyordu: Yer yer çatlamış, alçımsı, soluk renk kümecikleriyle uzanan bir fresk. Hayır bir fresk değil: Bir kozmografya atlasından bir sayfa, keşfedilmemiş geniş bölgeleriyle, nereleri olduğu belli olmayan bir yerlerin haritası. Şimdi şu şaşılacak şeyi, aşağılarda Plattner'le Kappel'in kanatsız böcekler gibi sürüngen yaşamlarını düşünüyordu. Bir baş dönmesi duyusuyla görüşü bulandı. Şaşkın bir halde, yeniden yerine yerleşip gözlerini kapattı... Birden çocukluğu gözünün önüne geldi... Babası... Antoine ve Gise... Daniel... Sonra bulanık bir hayal: Jenny, tenis giysisiyle Maison-Laffitte parkında... Sonra hepsi silindi. Gözlerini açtı. Meynestrel hep önündeydi, büzülmüş sırtı ve yuvarlak başlığıyla. Hayır, bu bir sanrı değildi. Rüya, sonunda gerçekleşmişti! Nasıl olmuştu bu? Bilmiyordu artık. Bezi düzlüğe serdiği andan beri –ve bir reflekse uyarak canavarın üstüne geldiğini sanıp yüzükoyun yere uzandığı andan beri– bu şaşılacak derecede güzel ana kadar hareketleri üzerinde tümden denetimini yitirmişti. Sadece belleği, makine gibi, düzensiz birkaç görünümü kaydetmişti, o kadar: Sabahın ilk saatlerinin aydınlığında kımıldayan hayalet şekilleri... Olup bitenleri anımsamaya çalışıyor... Birden tekrar görüverdiği, Meynestrel'in şeytansı şekilde ortaya çıkışıydı: O, gökten düşen bu göktaşına bir ruh ve bir ses kazandırarak pilot koltuğunda yerinde doğruluyor, meşinleşmiş yüzünü dönüp, "Çabuk, bildiriler!.." diye bağırıyor... Jacques'ın gözünün önüne yine gece karanlığında koşuşarak, çuvalları elden ele veren insanlar geliyor. Sonra bir aralık elinde bir benzin bidonuyla Meynestrel'in yanına tırmanışı ve aydınlanan uçağın içinde diz çökmüş Pilot'un uzun bir anahtarla birtakım somunları sıkıştırırken başını çevirip, "Yalama olmuş! Bir tamirci olsaydı!.." deyişi; onun, "Yük arabasıyla geri döndü" diye yanıtlaması... Bunun üzerine Meynestrel, tek sözcük söylemeden gidip yerine oturmuştu. Peki ama Jacques nasıl girip yerleşmişti oraya? Bu başlıkla? Kim bu kayışları düğümlemişti?

Uçak ilerliyor muydu? Dinmeyen homurtusuyla doldurduğu gökyüzünde kaybolurken, ışıkta asılı duran hareketsiz bir şey gibi görünüyordu.

Jacques arkasına döndü. Güneş ardındaydı. Doğmakta olan güneş. Buna göre kuzeybatı yönüne gidiyordu uçak. Elbet: Altkirch-

Thann... Dışarı bakmak için yeniden doğruldu. Göz kamaştırıcı bir görünüm! Sis saydamlaştı. Şimdi, uçağın aşağısında dört gündür bakmaktan gözlerini yoran Genelkurmay haritası, gözün alabildiğine, güneş içinde, renk renk, canlı seriliyor.

Merakla yanıp tutuşan Jacques, çenesini uçağın metal kenarına dayamış, bilmediği bu dünyaya sahip çıkıyor. Uçağın pervanesine yol gösterir gibi, beyaz bir çizgi manzarayı ikiye bölüyor. Bir vadi mi? Ill vadisi mi? Bu samanyolunun ortasındaki, gümüşümsü bir buğunun yer yer örttüğü, bu kıvrım kıvrım sürüngen, nehir. Ya sağ yanda, bu nehir boyunca uzayan soluk çizgi? Bir yol mu? Altkirch anayolu mu? Sonra şu karmakarışık damar ve damarcık örgüsü, ovanın açık yeşilini dilimleyen, ışık dilimlerine ayıran, aralarında kesişen başka yollar mı? Sonra mürekkeple çizilmiş gibi görünen ve dümdüz uzayan, ilk önce görmediği çizgi? Demiryolu mu?.. Bütün varlığıyla kendini bu görüntüye vermişti. Şimdi vadiyi yandan kuşatan sıra sıra tepeleri fark ediyordu. Şurada burada sis örtüleri yırtılarak yeni, geniş alanların görünmesini sağlıyordu. İşte ağaçlıklı bir doruğun koyu yeşil lekesi. Peki, sağ yandaki şu pamuk yığının yırtığından ortaya çıkan şey nedir? Yamaçta, amfiteatr görünümünde, güneşin pembeleştirdiği bir şehir, canlıların kaynaştığı küçücük bir şehir mi?

Uçak hafifçe geriye eğildi. Jacques sürekli keyifli ve güvenli bir atılımla yükseldiğini hissediyordu uçağın. Artık motorun homurtusuna öylesine alışmıştı ki, gereksinmesi vardı buna, onsuz yapamazdı, bırakmıştı kendini ve bu ses sarhoş ediyordu onu. Coşkusunun müziksel bir yansımasıydı sanki bu, bir senfoni orkestrasının güçlü dalgaları gibi, bu anın olağanüstülüğünün, kendisini hedefe doğru götüren bu uçuşun peri masalı havasını seslerle dile getirmekteydi: Artık mücadele yoktu, seçim yoktu onun için. İstemekten kurtulmuştu. Kurtuluş! Gittikçe hızlanan rüzgâr, yükseklerin havası, başarıya olan inatçı güven yüreğini daha kuvvetle, daha çabuk çarptırıyordu. Göğsünün içinde, yüreğinin hızlı ve ritimli atışını duyuyordu: Bu, çevresindeki tüm mekânı dolduran o efsanevi zafer ilahisinin insanca eşliği, varlığının içten katılımı gibiydi.

Meynestrel kımıldandı.

Daha biraz önce ileriye doğru eğilmişti. Haritaya bakmak için belki? Ya da kumandalarını daha iyi kullanabilmek için... Jacques sevinçle izliyordu yol arkadaşının ustaca hareketlerini, sevinçle

izliyordu gözleriyle. "Hey!" diye bağırdı, ama uzaklık, uçağın gürültüsü bu iki insan arasındaki her türlü iletişimi engelliyordu.

Meynestrel doğruldu. Sonra yeniden dalış yaptı, birkaç dakika kadar sırtı eğik durdu. Jacques merakla seyrediyordu onu. Pilot'un ne yaptığını görmüyordu. Omuzlarının hafif hafif sarsılmasından, bir şeylerle uğraştığını, belki de düzlükteyken Meynestrel'in elinde gördüğü uzun anahtarı anımsayarak bununla çalıştığını tahmin ediyordu.

Kaygılanacak bir şey yoktu, işin ehliydi Pilot... Birden havada bir şeye çarpmanın sarsıntısı oldu. Neydi bu? Meraka kapılan Jacques gözleriyle çevresine şaşarak bakıyor, bir şey anlamaya çalışıyordu. Birkaç saniye geçti anlayabilmesi için: Bu sarsıntı, bu ani boşluk, sadece beklenilmeyen sessizliğin oluşuvermesiydi, gezegenler arası bir sessizlikti bu. Öyle ki birdenbire motorun homurtusunun yerini almıştı... Gazı neden kesmişti?

Meynestrel doğruldu. Dahası ayakta olmalıydı: Gövdesi uçağın ön tarafının görünmesine engel oluyordu.

Jacques tetikte, bu hareketsiz sırttan gözünü ayırmıyordu; çok sinir bozucuydu konuşamıyor olmaları...

Uçak, sessizliğine kendi de şaşmış gibi, çok hafif birkaç dalgalanmadan sonra dümdüz uçmaya başladı: Havada ıslık çalarak bir okun ipeksi sesiyle. Süzülerek uçuş mu? Dalış uçuşu mu? Bu manevrayı neden yaptı? Meynestrel, sesten dolayı görülmekten mi korkuyordu? İnmek mi istiyor? Savaş hatlarının yakına mı gelmiş bulunuyorlar? Az sonra ilk bildirileri atmaya başlayacaklar mı? Şüphesiz evet: Çünkü, geriye dönmeden Meynestrel sol koluyla hızlı bir hareket yaptı... Jacques, vücudu ürpererek bir demet bildiri almak üzere elini uzattı. Ama elinde olmadan koltuğundan öteye atılınca dengesini kaybetti. Kemeri böğürlerini acıtıyordu. Ne oluyordu: Uçak yatay uçuştan ayrılarak pike etmeye başladı. Meynestrel'in isteğiyle mi olmuştu bu? Jacques'ın zihnine kuşku düştü. Bir tehlike sezgisi, Meynestrel'e olan topyekûn güveni ile çatışıyordu!.. Kenara tutundu, dışarıya bakmak için doğrulmaya çabaladı. Korkunç şey! Manzara alt üst oluyordu. Şu tarlalar, şu çayırlar, şu koruluk bir saniye önce bir halı gibi uzanırken şimdi sarsılıyor, birbirine çarpıyor, ışıl ışıl bir suluboya resim gibi buruşuyor ve baş döndürücü bir hızla yükseliyor, yükseliyordu kendisine doğru, bir sağanak uğultusuyla ve bir felâket hızıyla!

Bir kalça vuruşuyla kemerini kopardı, kendini geriye attı.

Uçak düşüyordu! Mahvolmuşlardı!..

Hayır, uçak bir mucize olmuşçasına dikleşti, hemen hemen uçuş durumuna geçti. Kumanda hâlâ Meynestrel'deydi... Yeniden umut doğdu!

Uçak bir dakika kadar manevra yapamayarak yalpalandı. Sonra, çok güçlü dalgalar uçağı kavradı, yukarı kaldırdı, sarstı. Uçağın çatısı çatladı. Uçak sola yattı. Kanat üzerinde dönüş mü yapıyordu? İnişe mi geçmişti? Bütün vücuduyla büzülen Jacques, tırnaklarını geçiremediği uçağın metal kenarına iki eliyle yapıştı. Gözünde çok açık bir görünüm belirdi: Güneş içinde bir çam kümesi, bir çayır... Birden gözlerini kapadı. Bitmek bilmeyen bir saniye. Kafası bomboştu, yüreği bir cendere içinde sıkışıyordu. Kulağının zarını yırtarcasına bir boru sesi duydu. Havai fişek demetleri onu sardı, yuvarladı, dönen ışıklara doğru sürükledi. Çan kuleleri, çan kuleleri... Geçip gidiyordu hızla. Bağırmak istiyordu: "Meynest..." Çok şiddetli bir sarsıntı çenelerini ezdi... Boşluğa fırlayan vücudunun, bir duvara atılan bir kürek dolusu harç gibi, bir duvara yapıştığını sandı.

Yüksek bir ısı... Alevler, çıtırtılar, bir yangın kokusu... Bacaklarına sivri uçlu bir şeyler saplanıyor, kesicilerle doğranıyor. Soluğu kesiliyor, çırpınıyor. Geri çekilmek, ateş yığınının dışına tırmanmak için insanüstü bir çaba harcıyor. Olanaksız. Ayakları ateşe gömülmüş.

İki çelik pençe, onu omuzlarından tutup çekti. Bütün kemikleri kırılmış gibi, ulurcasına haykırıyordu... Onu çivilerin üstüne yatırmışlardı sanki, bedeni parçalanmıştı...

Sonra bütün bu korkunç şeyler tatlı bir duygu içinde eridi. Karanlıklar. Yokluk...

LXXXV

Sesler... Keçe bir perdenin zaman zaman duyulmasını engellediği konuşmalar... Yine de inatla içine işliyor bunlar... Biri konuşuyor kendisiyle. Meynestrel mi? Meynestrel çağırıyor onu... Çırpınıyor, bu kataleptik uykudan sıyrılması için tükenircesine çaba harcıyor.

"Kimsiniz siz? Fransız? İsviçreli?"

Dayanılmaz acılar kemiriyor böğürlerini, butlarını, dizlerini.

Sivri uçlu demirlerle mıhlanmış yere. Ağzı bir yaradan başka bir şey değil. Şişen dili boğuyor onu. Gözleri kapalı, başını sağa sola döndürüyor. Omuzlarını kırıyor doğrulmak için, olanaksız, sonra sırtını delen çivilerin üstüne boğuk bir iniltiyle yeniden düşüyor. Çok kötü, bir koku, benzin, yanık kumaş kokusu burnuna, boğazına doluyor. Salyası akıyor: Aralayamadığı dudaklarının kenarından bir meyvanın etini andıran yoğun bir kan pıhtısını tükürüyor.

"Hangi millettensiniz? Görevde miydiniz?"

Sesler uğulduyor kulaklarında, uyuşukluğunu sarsıyor. Titrek bakışları mat derinliklerden yükseliyor, gözkapaklarının arasından kayıyor, bir an aydınlığa ulaşıyor. Bir ağacın tepesini görüyor, gökyüzünü. Tozdan bembeyaz dizlikler, kırmızı pantolonlar. Ordu... Bir küme Fransız piyade askeri üstüne eğilmiş. Onu öldürdüler. Ölmek üzere...

Ya bildiriler? Uçak?

Azıcık başını kaldırıyor. Bakışları askerlerin bacaklarının arasına sızıyor. Uçak... Otuz metre ötede, güneşte, şekilsiz bir yıkıntı yığınından, sönmüş bir kor gibi dumanlar tütüyor. Üstlerinden kömürleşmiş paçavralar sarkan bir kanat, otların arasında, tek başına bir korkuluk gibi dikiliyor... Bildiriler!.. Bir tekini bile atamadan ölüyor! Bildiri tomarları şurada, bir daha geri gelmemek üzere yanıp kül oldu! Kimse, hiç kimse artık... Başını çevirdi. Gözleri aydınlık gökyüzüne daldı. Derin bir acıma duydu bu kâğıt parçaları için... Ama canı çok yanıyordu... Başka bir şeyin önemi yoktu... Bacaklarını, kemiklerinin iliğine kadar kemiren şu yanıklar... Evet, ölmek! Daha çabuk, daha çabuk...

"E, haydi? Yanıt verin, Fransız mısınız? Bu uçakla ne halt ediyordunuz?"

Konuşanın sesi çok yakından geliyordu, soluk soluğa, kuvvetliydi, ama sert değildi.

Jacques gözlerini açtı. Yorgunluktan yüzü şişmiş bir genç. Üstüne mavi manşon kaplanmış asker kasketinin altındaki gözlüğün içinden görünen mavi gözler. Çepeçevre, başka sesler de yükseliyor, birbirine karışıyor, sonra diniyor: "Baygın değil diyorum sana! –Yüzbaşıya haber verdin mi? –Teğmenim üstünde belgeler vardır belki, karıştırırsak... –Paçayı ucuz kurtardığı için ne kadar övünse az. –Binbaşı neredeyse gelir. –Pasquin ona haber vermeye gitti bir koşu..."

Gözlüklü adam bir dizini toprağa dayadı. Önü açık subay ceketinin içinden tıraşı uzamış çenesi, boynu görünüyordu. Göğsünde çapraz kayışlar.

"Fransızca bilmiyor musun?.. *Bist du Deutsch? Verstehst du?*"*

Çürük içindeki omuzuna sert parmaklar bastırıyor. Jacques boğuk bir sesle inliyor. Teğmen hemen elini çekiyor.

"Acı çekiyor musunuz? Bir şey içmek ister misiniz?"

Jacques kirpiklerini oynatarak olur diyor.

"Ne olursa olsun, Fransızcayı anlıyor" diyor subay ayağa kalkarken.

"Teğmenim mutlaka casustur bu..."

Jacques, bu cırlak sese doğru başını çevirmek istiyor. O anda, birkaç asker bulundukları yerden çekiliyor, böylece üç metre ötede kara bir yığın görünüyor: Anlatılmaz bir şey, kömürleşmiş, otların üstünde bükülmüş bir insan kolu bu ve bu kolun ucunda, Jacques'ın gözünü ayıramadığı bir kuş pençesi: Yarı bükülmüş parmakları havada, zayıf, sinirli bir el... Jacques'ın çevresindeki sesler belirsizleşmiş gibi...

"İşte teğmenim, Pasquin, binbaşıyla birlikte geliyor... Her şeyi gördü Pasquin. Küçük nöbet yerine içecek götürüyordu... Dediğine göre uçak..."

Ses uzaklaştı, uzaklaştı, keçe perde belirsizleştirdi bu sesi. Gökyüzünde ağacın tepesi bulanıklaştı. Sonra, sızılar ağır ağır azaldı, mide bulandırıcı bir uyuşuklukta eridi... Bildiriler... Meynestrel... Ve ölmek...

Hangi esrarlı, zalimce nedenle bu teknenin içinde sarsılarak, ezilerek güçsüz durmuştu? Meynestrel kendini çoktan suya atmıştı, çünkü göldeki fırtına gerçekten çok sallıyordu kayıklarını... Güneş erimiş kurşun gibi yakıyor. Jacques boşuna bu acıdan kaçmaya çabalıyor. Omuzlarını hareket ettirmek için böyle çabalarken gözkapakları yarı açılıp kapanıyor; bu altın ok, gözbebeğine kadar yaralıyor. Acı çektiriyor. Teknenin dibindeki bu sivri çakıllar etlerini parçalıyor. Meynestrel'e seslemek istiyor ama ağzında dilini kemiren, yanan bir kömür parçası var... Bir çarpma. Sinirlerinin dibine kadar acıyla duyuyor bunu. Birden gelen bir dalganın yuvarladığı kayık iskeleye çarpmış olmalı. Gözlerini açıyor... "Hey, *Dikkat Kırı-*

---

* Alman mısın? Anlıyor musun? (ç. n.)

lır... Bir şey içmek ister misin?" Bir subay kasketi... Bir jandarmaydı konuşan... Tanımadığı bir yüz, tıraşı uzamış bir köy papazının yüzü. Çevresinde sert, kalın, birbirine karışan sesler. Acı çekiyor... Yaralı... Bir kazanın kurbanı oldu... İçmek... Ateş içindeki dudaklarına bir teneke kupanın değdiğini duyuyor. "Birader, tüfekleri önemli değil ama makinelileri! Her yerde makineleri var onların, domuzlar! – Bizde de olmalı makineli tüfek! Bekle de çıkartsınlar!"

İçmek... Güneşin altında olduğu ve tere battığı halde tir tir titriyordu. Kupanın kenarına değen dişleri takırdamaktaydı. Hırsla bir yudum aldı, yuttu, boğulacak gibi oldu. Çenesinden biraz su sızdı. Kolunun birini kaldırmak istiyordu. Bileklerine kelepçeler geçirilmiş ve sedyeye kayışlarla bağlanmıştı. Daha da içmek istiyordu. Ama kupayı tutan el tersine döndü... Aniden bir hatırlama... Her şey!.. Bildiriler... Meynestrel'in kavrulmuş pençesi, uçak, ateş yığını... Güneşin ışınlarından, yaşlardan, tozdan, terden yanan gözlerini kapattı. İçmek... Acılar içindeydi. Istırabından başka her şeye ilgisizdi... Ama çevresindeki gürültü patırtının etkisiyle gözlerini açtı.

Çepeçevre, kılıksız askerler, yakaları açık, saçları terden yapışmış gidip geliyor, konuşuyor, birbirlerini çağırıyor, bağrışıyorlar. Jacques askerlerle dolu yolun kenarında, toprağa, otların üstüne konulmuş sedyenin içine serilmiş, yatıyor. Katır koşulu arabalar gıcırdayarak geçiyor yanı başından ağır ağır, tozu dumana katarak; iki metre ötede jandarmalar, elden ele dolaştırdıkları matarayı güneşe doğru kaldırarak, lıkır lıkır su içiyorlar. Tüfek çatkıları, arka çantası yığınları, bir sıraya dizilmiş, yol boyunca uzanıyordu. Öbek öbek toplanmış askerler, tepenin yamacına uzanmış, tartışıyor, ellerini kollarını sallıyor, sigara içiyorlar. Aralarında en yorgun olanları, kollarıyla yüzlerini örterek, güneşe karşı uyumakta... Hemen oracıktaki bir çukurun içinde, uzanmış ufak tefek çok genç bir asker, gözlerini açıp gökyüzüne bakarken dişlerinin arasındaki bir otu çiğniyor. İçmek, içmek... Çok acı çekiyor Jacques. Her yeri sızılar içinde: Ağzı, bacakları, sırtı... Nöbet titremeleriyle ürperiyor böğürleri, her seferinde de boğuk bir sesle inliyor. Bununla birlikte, bu acılar, uçağın düşmesinden, yangından sonra duyduğu acılardan fazla değildi. Onunla ilgilenmiş, yaralarına pansuman yapmış olmalıydılar. Birdenbire uyuşuk kafasından şu düşünce geçti: İki bacağını kesmişlerdi. Varlığını duymuyordu artık bunların... Bilmek istiyordu... Kayışlarla sıkı sıkıya bağlanmıştı sedyeye...

Yine de başını kaldırabildi: Kan içindeki ellerini ve pantolonunun boydan boya yırtığından çıkan bacaklarını görecek kadar vakit buldu. Bacakları?.. Yaşıyor muydu? Bacaklarına sımsıkı sargılar sarılmış, biri üzerindeki DİKKAT KIRILIR yazısından, bir ambalaj sandığından koparıldığı belli olan tahtaya bağlanmıştı. Bitkin halde başını yere dayadı.

Sesler, çevresinde hep sesler... Birtakım adamlar, askerler, savaş... Askerler konuşuyor: "Bir süvarinin dediğine göre alay orada toplanıyor... -Kafileyi izlemekten başka yapacak şey yok. Konak yerini iyi görürsün. -Nereden geliyorsunuz siz? -Geldiğimiz yerlerin adlarını biliyor muyuz ki? İşte oradan... Ya siz? -Biz de. Biliyor musun neler gördük biz Cuma gününden beri! -Ya biz! -Bizim durumumuz basit, saldırıya kalkıldığından beri –ayın yedisi Cuma, üç gün oluyor yani? –Topu topu altı saat bile uyuyamadık, öyle değil mi Maillard? Tıkınacak bir şey de bulamadık. Cumartesi günü azıcık bir şey dağıtıldı, akşamleyin. Ama bu karmakarışıklık içinde çekip giderken tayın filan hak getire! Ya köylerden bir şeyler ayarlayamasaydık..." Daha uzaktan, başka öfkeli sesler: "Bak, sana diyorum, bu iş bitmiş değil! -Ben de diyorum ki durum çok kötü!.. Değil mi Chabaux? Çok kötü! Bir de yeniden saldırıya geçilirse hapı yuttuk demektir!.."

Jacques'ın en çok canını acıtan, ağzındaki yaraydı. Tükürüğünü yutamıyor, konuşamıyor, içemiyor, hemen hemen soluk alamıyordu. İhtiyatla, dilini oynatmak istedi. Genzinde duyuyordu hep, o benzin kokusunu, yanık boya kokusunu...

"Hem sonra biliyor musun, geceyi hep açıkta geçirmek, hep tetikte... Sonra tabur Carspach önüne gelince..."

Evet, dili yaralanmıştı, şişmişti, yırtılmıştı derinden... Ya parçalanan uçaktan bir şey çarpmıştı yüzüne, ya da düşerken çenesi ezilmişti. Bununla birlikte, ağrıyı ağzının içinde duyuyordu, beyni ise çalışıyordu: "Dişlerimle dilimi kestim" dedi kendi kendine nihayet. Ama dikkat etmek için harcadığı bu çaba tüketti onu, gözlerini kapadı, sersemlemişti. Kapalı gözlerinin önünde alevler oynaşıyordu. Bacaklarındaki sancı dinmiyordu. Zayıf bir sesle inliyordu, kendini bu birden gelen huzura bıraktı... Unutmak...

"Her yanı yanık içinde... Bacakları pestile dönmüş... Casus olmalı..."

Jacques yeniden gözlerini açtı. Hep postallar, paçalıklar.

Jandarmalar sedyeye yaklaştı. Çevrelerinde bir küme oluştu: "Öyle görünüyor ki uçak... -Şu *Taube*'leri* mı? Bricard gördü onu... -Bricat mı? -Hayır, hayır! Bricard, şu 5. taburdaki iriyarı astsubay. -*Taube*'lerinden geriye bir şey kalmamış! -Bir tane daha eksildi yani! -Şu *Dikkat Kırılır*, hâlâ dayanıyor. Bacaklarının şu haline karşın paçayı kurtaracak belki..." Bu ses yabancı gelmedi Jacques'a. Başını çevirdi: Köy papazı olan şu yaşlı jandarmaydı. Bu soluk gözlü, dazlak adam ona su içirmişti. "Boş ver" diye bağırdı başka bir jandarma. Ufak tefek, gözleri ışıltılı, koyu esmer biriydi bu. "Dinliyor musun onbaşım, Marjoulat'nın dediğine göre *Dikkat Kırılır* paçayı kurtaracak! Uzun sürmez!.." Bunu söyleyen, ceketinin kol ağzına yeni sırmalar dikilmiş iriyarı bir tipti. Gür, kara sakalının arasından sadece kırmızı elmacık kemikleri görünüyordu. "Neden şuracıkta işini bitirmiyorsunuz onun?" diye sordu bir asker. Süvari onbaşısı yanıt vermedi. "Yani onu bir de beraberinizde mi götüreceksiniz? - Onu Kolorduya teslim etmek gerek" diye açıkladı Korsikalı. Onbaşı, hoşnutsuzlukla başını çevirdi. Resmi bir sesle homurdandı: "Emir bekliyoruz." Parisli bıçkın bir piyade çavuşu bir kahkaha attı: "Bizim gibi! İşte iki gündür emir bekliyoruz! -Ve de beraberinde yiyecek! -Ne karışıklık! -Artık irtibat görevlisi de kalmadı... Sanıyorum... Albay..." Bir ıslık sesi konuşmalarını kesti. "Tüfeklerinizi alın... Kafile yeniden yola koyuluyor! -Çanta sırta! Hazır ol! Çanta sırta!"

Şimdi Jacques'ın çevresinde gürültülü hırıltı bir hareketlilik başladı. Kafile harekete geçti. Jacques karanlık bir çukura gömüldü. Kayığın çevresinde suyun şıpırtısı. Daha kuvvetli bir dalga onu kaldırıyor, sallıyor, akıntıya kaptırarak alıp götürüyor... "Sağ yana yaslanın! -Ne oluyor? -Sağa..." Sarsıntılar yüzünden gözlerini açıyor. Önünde, sedyeyi önden taşıyan jandarmanın sırtı.

Kafilede bir dalgalanma oluyor, birlikler şişmiş bir katır ölüsü çevresinden dolaşıyor; bacakları havada, yolun ortasına bırakılmış. Adamlar, leşten dağılan kötü kokunun etkisiyle tükürüyor, yüzlerine konan karasinekleri kovalamaya çalışıyor. Sonra saflar, ağır aksak yeniden kuruluyor. Çivili topuklar, yeniden çakıllı toprağa sürtünüp duruyor.

Saat kaç? Güneşin ışınları dimdik inip yüzünü yakıyor. Acı çekiyor. Saat on ya da on bir olmalı? Nereye götürüyorlar kendi-

---

* Alm.: Güvercin. Alman savaş uçağı (ç. n.)

sini?.. Toz, birkaç metre ötesini görmesine engel oluyor. Solda, asker arabaları, geniz yakan boğucu bir toz kaldırarak ağır ağır ilerlemekte, yoldan duman tütüyor, gübre, ıslak yün ve insan teri kokuyor. Jacques'ın canı çok acıyor. Özellikle kuvveti kesilmiş. Düşünecek, içine gömüldüğü uyuşukluktan çıkacak gücü yok. Tozdan genzi tırmalanıyor, diş etleri ateşten, kana bulanmış dili susuzluktan kuruyor. Şimdi, o bu sayısız ayak sürtüşleri arasında, yürüyüş halindeki ordunun gürültüsü arasında kaybolmuş, yapayalnız, her şeyden, yaşamdan ve ölümden kopmuş... Uzun bilinçsizlik ve karabasan anlarından sonra, seyrek olarak gelen berrak düşünme anlarında, durmadan şunu tekrarlıyor: "Cesaret... Cesaret..." Zaman zaman, askerler sedyenin öylesine yakınından geçiyor ki Jacques bu sırtlardan, namlulardan kendisi ile gökyüzü arasında titreyen havadan başka şey görmüyor. Yürüyen uğultulu bir ormanın tam ortasındadır sanki, şaşkın bakışlarını şişkin bir azık torbasından, mavi bez kaplı bir mataradan ayıramıyor bir türlü. Askerlerin çoğu torbalarının kayışlarını gevşetip içindekileri gövdeye indiriyor. Omuzlar bükülmüş, yüzler toza ve tere bulanmış. Arada bir Jacques onlarla göz göze geliyor. Üstüne dikilen, yan gözle bakışlarından hem dikkat hem dalgınlık okunuyor, şaşırtıcı, baş dönmesi veren bir belirsizlik... Gidiyorlar, gidiyorlar, omuz omuza, dosdoğru, bir şey görmeden, konuşmadan, sallanarak ama kendilerini kurtaran bu geri çekilme yolunu inatla izliyor ve bu yolda, güçlerini tüketiyorlar değirmen taşında öğütülürcesine. Sağ yanda uzun boylu, cılız, madalyon profilli, kolunda bir sıhhiye eri şeridi taşıyan bir asker geliyordu, başını dik tutarak ve dua eder gibi içine kapanmış. Sedyenin solunda da ufak tefek biri ihtiyatla, topallayarak yürüyordu. Jacques şaşkınlık içinde, hep geciken ve her çabada dizinden bükülen bu sarsak bacaktan gözünü ayırmıyordu. Arada bir de, bir dağınıklık olup diziler açılınca ağaçları, çitleri, çayırları, güneş içindeki kırları görüyordu. Nasıl olurdu bu? Az önce yol kenarında bir çiftlik avlusu gözüne çarpmıştı, kerpiç sıvalı ambarı, kepenkleri kapalı kül rengi evi, tavukların yemlendiği gübre yığını ve kendisine kadar gelen çirkef kokusuyla... Hemen hemen gözleri hep kapalı, uyuşmuş, kendini sedyenin sallantısına bırakmıştı. Bacakları... Ağzı... Ne olurdu o adam tekrar su içirmeyi akıl etseydi... Sürekli olarak, yürüyüş birdenbire molalarla kesiliyor, sonra askerler açığı kapatmak ve kafiledeki boşluklara yük

arabalarının girmemesi için koşmak zorunda kalıyorlardı: "Bunu görmek çok üzücü! Neden hep aynı yoldan gidiyoruz? -Ama her yerde bu böyle birader! Bütün yollarda kafileler var! Düşün bir kez, bütün tümen geri çekiliyor. -Tümen ha? Bütün VII. Kolordu çekiliyor olmalı!"

"Hey, sen, oradan nereye gidiyorsun? -Deli misin sen? -Hey! Yedek!" Bir piyade eri, doğuya, düşmana yönelerek yolun bir tarafından öbür tarafına geçti. Kendisini çağıranlara aldırış etmeden, yük arabalarının, askerlerin arasına karıştı. Genç sayılmazdı, sakalının kırlaşması yalnız tozdan değildi. Tüfeği, çantası yoktu, sırtında rengi atmış bir kaput, ayağında da koyu renk kadifeden bir köylü pantolonu vardı. İki yanında bir sürü şey, fişekler, matara, azık çantaları sarkıyordu. "Hey, babalık, nereye gidiyorsun böyle?" Kendisine uzanan kollardan sakınıyor. Şaşkınlık okunuyordu yüzünden, bakışları inatçı, vahşi... Dudakları kımıldanıyor: Bir hayaletle konuşuyor gibi. "Evine mi gidiyorsun ihtiyar? -Yolun açık olsun! -Bana kartpostal gönder!" Başını çevirmeden, tek sözcük söylemeden, dosdoğru yürüyor, bir taş yığınını aşıyor, hendekten geçiyor, otlakların yanını çeviren çalılıkları ayırarak gözden kayboluyor.

"Baksana! Gemiler! -Yolun üstünde mi? -Ne? -Köprücüler sıvışıyor! -Kafileyi böldüler! -Nerede? Doğru ya! -Bak! Tekerlekli gemiler! -Daha neler göreceğiz bakalım! -Hey, Joseph, söylesene, bu sefer Rhein'ı geçmekten caydılar mı? -İlerleyin! -İleri!" Kafile sarsılıp yeniden yola koyuldu.

Yüz metre ötede yeni bir duraklama. "Yine ne var?" Bu seferki mola uzun sürüyor. Yol, bir demiryoluyla kesişti: Demiryolunda, soluk soluğa, ocağındaki ateş kıpkızıl kesilmiş bir lokomotifin çektiği, boş vagonlardan oluşmuş upuzun bir katar ağır ağır ilerliyor. Jandarmalar sedyeyi tozun içine bıraktılar: "İşler kötü gidiyor gibi şef, araç gereci geri çekiyorlar!" diyor Marjoulat hafifçe gülerek. Onbaşı trene baktı, yüzünü sildi, yanıt vermedi. "Sus!" dedi küçük Korsikalı: "Komutan, şu Marjoulat tüymeye başladığımızdan beri pek keyifli!" Atlet yapılı, boğa boyunlu üçüncü bir jandarma bir taş yığınının üstüne oturmuş, ağzındaki ekmek parçasını çiğnerken, "Marjoulat" dedi, "Pek de böyle değildi, geçen gün Almanlar göründüğü zaman..." Marjoulat kıpkırmızı kesildi. İri burnu, iri, gri gözleri, üzgün ama iradeli bir bakışı vardı adamın. Dar alnından azimli biri olduğu anlaşılıyor. Yüzünden de hesapçı bir köylü

olduğu okunmakta. Kendisine sessizce bakan onbaşıya, "Sana şunu söylemekten utanmıyorum şef. Savaş sarmıyor beni hiç. Korsikalı değilim ben... Hiçbir zaman kavgacı olmadım."

Onbaşı dinlemedi. Sağa döndü. Boğuk bir trampet sesi trenin gürültüsüne karışıyordu. Yol boyunca bir süvari birliği, tırısa kalkmış gidiyordu. "Gezici kol mu? –Hayır. Genelkurmaydan. –Emir getiriyordur belki? –Açılın, haydi!" Bindirilmiş manga bir süvari yüzbaşısı, iki astsubay ve birkaç süvari erinden oluşuyordu. Atlar, arabalar ile piyadeler arasına daldı, sedyenin çevresini dolaşarak yolu orta yerinden kesip geçti, öte yandan toplanıp, kırlar arasından Batı'ya doğru yollandılar. "Pek de cakalı şunlar! –Öyle sanırsın sen! Öyle görünüyor ki süvari tümeni *düşmanın* bize çullanmasını önlemek için, kendini feda etme emrini almış!"

Sedyenin çevresinde askerler tartışıyorlar. Düğmeleri çözük kaputlarının içinden ter sızan göğüslerine sarkan siyah bağcıklarla bağlı künyeleri görünüyor: Her cesedin sicilini göstermek için bunların bulunması gerekliydi. Kaç yaşlarındaydı bu askerler? Hepsinin yüzleri buruşuk, kirli ve yaşlı görünüşlü. "Biraz su kaldı mı sende? –Damlası bile yok! –Şunu diyorum sana, biz yedinci gecesi bir zeplin gördük. Koruların üstünde uçuyordu. –Çekilmiyor muyuz? Öyle mi? Peki yapılacak bir şey yok mu sence? –Hayır. Tabur irtibat subaylarından biri, Genelkurmay'dan bir subay İhtiyar'a söylerken duymuş. Geri çekilme yok! –Duydunuz mu sizler de dediğimi, geri çekilme yokmuş! –Hayır, stratejik bir çekilme deniyor buna. Karşı saldırıya daha iyi hazırlamak için... Göz kamaştırıcı bir hareket... Düşmanları enseleyeceğiz kıskaçla! –Ne ile? –Kıskaç ha! Sor başçavuşa. Bilir misin ne olduğunu kıskaca almanın? Zayıf noktalardan içeri girmelerine engel olmayacağız, anladın mı? Sonra hop! Kıskaç kapanacak! İşleri bitmiştir! –Bir *Taube*! –Nerede? –Bir *Taube* hal! –İlerleyin! –Bir *Taube*, başçavuşum! –İlerleyin! İşte furgon... Katarın sonu. –Nereden biliyorsun bunun bir *Taube* olduğunu? –Kanıt mı istiyorsun? Mermi yağdırıyorlar üstüne, bak!" Gökyüzündeki küçücük parlak noktanın çevresinde, bir an tostoparlak durduktan sonra rüzgârdan dağılan yumakçıklar beliriyor. "Hizaya girin! İlerleyin!" Son vagonlar, rayların üstünde ağır ağır kayıp gidiyor. Geçit serbest.

İtiş, kakış... "Ah! Şu sarsıntılar... Cesaret... Cesaret..." Bir saniye kadar kendine gelince yukarıdan, sedyenin baş tarafındaki

jandarmanın soluk soluğa gelişini duydu Jacques. Sonra her şey alt üst oldu: Bir baş dönmesi, öldürücü bir bulantı. Cesaret... Renk renk kıyafetli askerler, mavi, kırmızı, tahta atlar gibi çevresinden dolaşıp geçiyordu. İnliyor. Meynestrel'in ince, sinirli eli, kararmış, göz açıp kapayıncaya kadar kasılıyor, kireçleşmiş bir hamur haline geliveriyor... Bildiriler! Hepsi yandı, kül oldu... Ölmek... Ölmek...

Bir otomobil kornası... Jacques gözkapaklarını kaldırıyor. Kafile bir köyün girişinde durdu. Otomobil korna çalarak arkadan geliyor. Adamlar, yol vermek için yolun kenarında toplanıyor. Çavuş hazır ol durumuna geçerek selam veriyor. Flamalı, açık bir araba. İçi subaylarla dolu. Dip tarafta, kasketi sırmalı bir general. Jacques yeniden gözlerini kapatıyor. Askeri mahkeme zihninden geçiyor. Kendisi mahkemenin ortasında, bu kasketi sırmalı generalin karşısında... M. Faîsme... Otomobil durmadan korna çalıyor. Her şey birbirine karışıyor... Gözlerini açınca iyi biçilmiş bir çit görüyor, çimenler, sardunyalar... Çizgili perdeli bir villa... Maisons... Laffitte... Parmaklıklı kapının üstünde kızılhaçlı bir beyaz bayrak. Basamaklı sahanlığın önünde bir cankurtaran arabası: Boş, kurşunlarla delik deşik olmuş, bütün camları kırılmış. Kafile geçiyor. Birkaç dakika ilerledikten sonra duruyor. Sedye sertçe yere çarpıyor. Şimdi, en kısa süren bir molada, askerler, ayakta durmayarak yolun üstüne, oldukları yere orada yok olmak istermişçesine çantalarını, tüfeklerini çıkartmadan yığılıyorlar.

Köyden iki yüz metre uzaklıktalar... Çavuş, "Köyde mola verilecek herhalde" dedi.

Gidip gelmeler. "Yola koyulun!" Kafile yeniden harekete geçti, elli metre kadar gittikten sonra yine durdu.

Bir çarpma. Ne var? Güneş hâlâ yüksekte, yakıcı. Kaç saattir, kaç gündür sürüyor bu yürüyüş? Jacques acı çekiyor. Ağzından sızan kan, tükürüğüne pis bir tat veriyor. Katırların üstünü kaplayan karasinekler çenesine, ellerine saldırıyor.

Köyden bir çocuk, gözleri pırıl pırıl, çevresine toplanan askerlere gülerek şunu anlatıyor: "Belediyenin mahzeninde... Hava deliğinin tam karşısında... Üç kişi... Üç Alman tutsağı... Vay hallerine! Bütün çocukları yakalayıp ellerini keserlermiş... Biri, iki nöbetçinin arasında çıkıp çiş etti... Bıçaklamak istiyorduk herifi!" Çavuş, çocuğa

seslendi: "Burada, şarap bulunur mu biraz? -Elbet! -Al sana yirmi metelik, git bir şişe getir." Marjoulat bunu onaylamıyordu: "Bir daha geri gelmez şef" diye uyardı, "İlerliyoruz, yola koyulalım!" Yeniden elli metrelik bir sıçrama, bir yol kavşağına kadar. Burada attan inmiş bir süvari mangası var. Yolun aşağısında, çevresi beyaza boyanmış tahta perdeyle kapalı –bir panayır alanı olmalı– büyükçe bir arsada subaylar bir piyade bölüğünden artakalan askerleri bir araya toplamışlardı. Ortada duran yüzbaşı bir konuşma yaptı. Sonra askerler dağıldı. Bir değirmenin yanı başında, bir gezici mutfaktan yemek dağıtıldı. Karavanların şangırtısı, bağrışmalar, tartışmalar, bir arı hevengi uğultusu... Çocuk soluk soluğa göründü, elindeki şişeyi gülerek uzattı: "İşte şarabınız. On dört metelik dediler. Hırsız bunlar."

Jacques yeniden gözlerini açtı. Buğulu şarap şişesi buz tutmuş gibi görünüyordu. Jacques şişeye bakıp gözkapaklarını kırpıştırdı: Sadece şişeyi görmesi... İçmek... İçmek... Jandarmalar, çavuşun çevresinde toplandı. Adam, önce serinliğini avuçlarıyla tatmak için şişeyi iki elinin arasında tutuyordu. Telaşı yoktu. Bacaklarını ayırdı, oturduğu yere yerleşti, şişeyi güneşe tuttu ve şişenin boğumunu dudaklarının arasına yerleştirmeden önce, ağzında başka bir tat kalmasın diye, gırtlağını temizledi ve tükürdü. İçtikten sonra da gülerek şişeyi en kıdemli olan Morjoulat'ya uzattı. Morjualat, Jacques'ı düşünmüş müydü? Hayır. Şaraptan birkaç yudum içti ve şişeyi, burun kanatları, atların burun deliği gibi titreyen, yanı başındaki Paoli'ye verdi. Jacques yavaşça gözlerini kapattı, artık görmemek için...

Çevresinde sesler. Gözlerini açıp kapadı. Ters yoldaki manganın süvari astsubayları, duraklamadan yararlanarak çene çalmak için piyadenin yanına geldi: "Biz hafif süvari kolundanız. Ayın yedisinde bize VII. Kolorduya katılma emri verildi. Bir çevirme hareketi yapmak, Rhein boyunca ilerleyip köprüleri yıkmak için Thann'a gitmemiz gerekiyordu. Ama çok acelemiz vardı. İyi hazırlanılmamıştı, anlıyorsun ya? Çok hızlı gitmemiz isteniyordu. Beygirler burunlarından soluyordu, piyadeler yorgunluktan bitkindi... Geri çekilmek gerekti. -Tam bir kargaşa! -Nihayet burası... Burada bir şey yok! Oradan geliyoruz biz, Kuzey'den... Neler, neler! Yollarda sadece birlikler değil, korkudan kaçan köylü siviller! -Biz" dedi bir piyade onbaşısı, ciddi ve canlı bir sesle, "Öncülükle görev-

lendirilmiştik. Altkirch'e gün batarken vardık. –Ayın sekizinde mi? –Sekizi, Cumartesi, önceki gün, yani... –Oradaydık biz de... Piyade iyi iş gördü doğrusu. Altkirch'de Prusyalılar kaynıyordu. Kısa sürede piyade süngüyle dışarı attı hepsini... Biz de onları geceleyin Walheim'a kadar izledik. –Biz Tagolsheim'a kadar gelmiştik. –Ertesi gün önümüzde kimse kalmamıştı... Hiç kimse! Mulhouse'a kadar... Böylece doğrudan Berlin'e gideceğimizi sanmıştık! Ama *hergeleler*, bizim ilerlememize engel olmadılar. Ne yaptıklarını iyi biliyorlarmış: Dünden beri karşı saldırıya geçtiler. Öyle görünüyor ki yukarıdakiler uyuyor. –Bereket versin, geri çekilme emri verildi. Yoksa şimdiye biçmişlerdi bizi!" Bir başçavuş ile kafileden birkaç onbaşı konuşulanları dinlemeye geldi. Başçavuşun gözleri nöbete tutulmuş gibi parlıyordu, yüzü kıpkırmızıydı. "Biz on üç saat dövüştük, aralıksız on üç saat, öyle değil mi, Rocher? On üç saat... Almanlar önümüzde, bir çam korusundaydı. Ömrüm oldukça unutmayacağım bunu... Yerlerinden çıkarmak olanaksızdı. Bunun için, koruyu yandan kuşatmak üzere bizim bölüğü sola gönderdiler. Ben Puteaux'da, Zimmer'in yanında muhasebeciyim, yani anlıyorsunuz değil mi!.. İki saat, üç saat boyunca bir kilometreden uzun bir mesafeyi karın üstü süründük, çiftliğe hiç varamayacağımızı sanmıştık. Ama vardık. Çiftçiler mahzendeydi, kadınlar çocuklar ağlaşıyorlardı, acıklı şey... İçeri kilitledik hepsini. Alsace'lıydı bunlar, ama bilinmez ki... Duvarlarda mazgallar açılmıştı. İkinci kata çıkıldı, pencerelere şilteler konmuş. Bir tek makinelimiz vardı, ama fişek yığınla. Bütün gün dayandık! Albay, bizim feda edildiğimizi söylemiş... Ama oradan geri gelebildik! İnanılmaz yaptığımız şey!.. Yalnız şu kadarını söyleyeyim, bize geri çekilme emri verilince, derhal uyguladık emri! Korudan ayrıldığımızda henüz iki yüz kişiydik... Çiftlikten ayrılırken altmış kişi kalmıştık, bunun da yirmisi yaralıydı... Eh, işte inanmayacaksın bana. O kadar korkunç değil bu... O kadar korkunç değil. Çünkü sen artık ne yaptığını bilmez hale geliyorsun. Ne erler ne subaylar, kimse ne yaptığını bilmiyor. Bir şey gördüğümüz yok. Bir şey de anlamıyorduk. Saklanıyorduk. Vurulup düşen arkadaşları bile gördüğümüz yoktu. Benim yanı başımdaki birinin kanı üstüme sıçradı. 'Ben hapı yuttum!' dedi bana. Hâlâ kulaklarımda sesi. Sesini duymuştum ama kim olduğunu bilmiyordum. Ona bakacak vakit bulamamıştım herhalde. Gidiyorduk da gidiyorduk, bağırıyor, silah

atıyorduk, nerede olduğumuzu bilmiyorduk artık. Öyle değil mi Rocher?" Rocher oradakilere öfkeyle bakarak, "Önce" dedi, "şunu açıkça söylemeli: Prusyalılar, bize göre hiçtiler! -Şef!" diye bir jandarma bağırdı. "Kafile yeniden harekete geçiyor. -Doğru mu? Öyleyse ileri!" Komutanlar koşarak yerlerine geçtiler. "Oradakiler, sıkışın, sıkışın! -İleri! -allahaısmarladık, yolunuz açık olsun!" diye bağırdı çavuş, süvarilerin önünden geçerken.

Kafile yeniden yola koyuldu. Artık hiç durmadan, sıkı safları ve bir hayvan sürüsü geçiyormuşçasına ayak sürümeleriyle şoseyi kapladı. Yürüyüşün hızı azaldı. Sedyenin sallantıları daha az acı vericiydi. Jacques bakınıyor. Evler... Artık çektiği azap sona erecek miydi?

Köy halkı kapıların önünde duruyordu. Yaşlı adamlar, kucaklarında çocuklarıyla kadınlar, analarının eteğine asılan çocuklar. Saatlerden beri, belki de gün doğuşundan beri, sırtlarını duvara yaslamış, boyunlarını uzatmış, gözleri tozdan ve güneşten kapanarak, bütün yolu dolduran bu sonu gelmez akışı seyrediyordu. Alay arabaları, savaş birlikleri, sıhhiye kolları, topçu takımları, yorgunluktan bitkin alaylar, birkaç gün önce sınıra doğru gidişini güvenle seyrettikleri bütün bu güzel "koruma ordusu" şimdi düzensizlik içinde geri çekiliyordu, onları düşmanın keyfine bırakarak... Toza boğulan şehirden, bir yıkıntı yeriymiş gibi güneşin altında dumanlar tütüyordu. Yağma edilmiş bir arı kovanı uğultusu sokakları, dar sokakları, avluları dolduruyordu. Dükkânları dolduran askerler ekmek, şarküteri ürünleri, şaraptan ne kalmışsa alarak, soyup soğana çeviriyorlardı. Kilise meydanı erkeklerle, mola veren yürüyüş kollarıyla doluydu. Süvariler, sağda, azıcık gölgeli bir yerde, atlarının dizginlerinden tutarak toplanmışlardı. Bir komutan, öfkeden kıpkırmızı, atının boynundan eğilerek gülünç kıyafetli, yaşlı bir kır bekçisine çıkışıyordu. Kilisenin büyük ana kapısının kanatları ardına kadar açıktı. İçeride, yarı aydınlık sahnına serilmiş ot yataklara yaralılar yatırılmıştı. Bunların çevresinde kadınlar, hastabakıcılar, beyaz önlüklü doktorlar dönenip duruyorlar. Dışarıda, güneş altındaki bir arabanın içinden, bir iaşe çavuşu gürültü harıltı arasında bağırıyordu: "5. takım, dağıtıma!.." Kafile ağır ağır ilerliyor. Kilisenin arkasındaki ara cadde gittikçe daralarak bir dar sokak haline geldi. Saflar yığılıyor, askerler küfür savurarak yerlerinde sayıyor. Yaşlı bir adam kapısının önünde yastıklar içinde bir

koltuğa oturmuş, elleri dizlerinin üstünde bir tiyatrodaymış gibi duruyor. Çavuşa sesleniyor geçerken: "Daha ne kadar geri çekileceksiniz? -Bilmiyorum, emir bekliyoruz." Yaşlı adam bir an, açık renk gözlerini devirerek sedyeye, sonra jandarmaya baktı ve doğru bulmadığını anlatmak istercesine başını salladı.

"Bütün bunları 70'te görmüştüm ben... Ama biz daha çok dayanmıştık..."

Jacques kendisine acıyarak bakan ihtiyarla göz göze geldi... İçinde bir rahatlık hissetti...

Kafile yeniden yola koyuldu. Şimdi köyün ortasını geride bırakmıştı. Bir jandarma teğmeniyle konuşup gelen çavuş, "Son evleri geçince mola verilecek herhalde" dedi. "Bu daha iyi" diye karşılık verdi Marjoulat, "Önce biz yola çıkmış oluruz." Kaldırım bitti. Sokak, iki tarafında küçük, önü bahçeli evler bulunan, kaldırımsız bir yola dönüştü yine. "Dur! Arabalara yol verin!" Alay arabaları ilerlemeyi sürdürdü. "Sizler" dedi çavuş, "Bakın bakalım, gezici mutfak arkadan geliyor mu?.. Millet acıktı. Ben, Paoli'yle kalıyorum, şu *Dikkat Kırılır* için..."

Sedyeyi, bir yalağın yakınındaki yol kenarına koydular. Her birlikten askerler gelip mataralarını dolduruyordu. Çeşmenin tasından fışkırarak akıyordu su... Jacques bu akıntıdan gözünü ayıramıyordu. Ağzında dayanılmaz bir demir tadı vardı. Tükürüğü ıslak pamuk gibiydi. "İçmek ister misin, küçük?" Mucize! Yaşlı bir köylü kadının elinde beyaz bir kâse vardı. Çevresinde toplananlar oldu. Askerler, siviller, derileri esmerleşmiş yaşlılar, çocuklar, kadınlar. Kâse Jacques'ın dudaklarına yaklaştı. Titriyor... Susamış bir köpeğinki gibi teşekkür eden bir bakışla baktı kadına... Süt!.. Acılar içinde, yudum yudum içti. Yaşlı kadın, ara sıra, önlüğünün ucuyla çenesini sildi.

Oradan geçmekte olan üç sırmalı bir doktor yaklaştı: "Yaralı mı? -Evet komutanım, ama önemli değil!.. Bir casus... Bir Alman..." Yaşlı köylü kadın birden yay gibi doğruldu, sert bir hareketle kavanozun içinde kalanı yere döktü. "Bir casus... Bir Alman..." Bu sözcük ağızdan ağıza dolaştı. Jacques'ın çevresinde düşmanca, tehdit edici bir davranışla toplananların çemberi gittikçe daraldı. Yalnızdı, eli kolu bağlı ve savunmasızdı. Gözlerini öte yana çevirdi. Yanağındaki bir yanmayla ürperdi. Oradakiler gülüştü. Tepesinde, mavi önlüklü bir çırağın kendisine doğru eğildiğini gördü. Çocuk

kötü kötü gülüyordu; parmaklarının arasında hâlâ yanan bir izmarit vardı. Çavuş, "Rahat bırak onu!" diye azarladı. "Ama casus o!" diye yanıtladı oğlan. "Casus... Gel bak, bir casus..." Yakındaki evlerden çıkan adamlar Jacques'ın çevresinde toplanıyorlardı, gözlerinde kin vardı. Jandarmalar bunları güçlükle uzaklaştırdı. "Ne yaptı? – Nerede yakaladılar? –Neden işini bitirmiyorlar?" Bir küçük çocuk yerden bir avuç çakıl taşı alıp fırlattı. Öteki çocuklar da onun gibi yaptı. "Yeter! Rahat bırakın bizi, Allah'ın cezası!" diye çavuş canı sıkılarak bağırdı. Sonra Paoli'ye, "Onu avluya götürelim, kapısını da kapa" dedi.

Jacques yukarı kaldırılıp götürüldüğünü hissetti. Gözlerini yumdu. Küfürler, gülüşmeler uzaklaştı.

Sessizlik... Neredeydi? Şöyle çevresine bakacak oldu. Onu siper bir yere, avluda, bir ambarın gölgesindeki gözden uzak, sıcak saman kokan bir yere koydular. Yanı başında kırık kollarını havaya dikmiş, eski bir açık araba vardı, üstünde tavuklar uyukluyordu. Tatlı bir gölge!.. Kimsecikler yok... Burada ölebilse...

İçeri dalan jandarmalar birden uyandırdı Jacques'ı. Tavuklar kanat çırpıp acı acı gıdaklayarak kaçıştı.

Ne oluyordu? Her yandan çağrışmalar, konuşmalar, gidiş gelişler. Çavuş telaşla ceketini, koşum takımını sırtladı. "Haydi! Götürün *Dikkat Kırılır*'ı... Çabuk!.." Avlunun öte yanındaki dar sokaktan ağır ağır bir cankurtaran arabası dizisi geçti. "Komutanım, yardım karakolunu bile taşıyorlar! –Ben de görüyorum. Marjoulat nerede? Çabuk olalım, Paoli!.. Daha ne var? Şimdi de istihkâm mı?" Avluya iki kamyonet girdi, ardından da iki takım asker vardı. Askerler telaşla, kazıkları, dikenli telleri indirdiler. "Demir çubuklu engeller şu köşeye... Ötekiler şuraya... Çabuk!" Onbaşı kaygıyla, takıma komuta eden çavuşa sordu: "Yani işler bu kadar kötüye mi gitti? –Öyle olmalı! Biz mevzii tahkim ettik... Almanlar Vosges'u işgal etmiş... Belfort üstüne yürüyorlarmış... İşgali önlemek için teslim olmaktan söz ediliyor... –Yok canım! Öyleyse işimiz bitti, he? –Bu sırada sizler tabanı yağlasanız iyi edersiniz... Halkın kaçması sağlanıyor. Bir saate kadar köyün boşaltılması gerek. Çavuş, jandarmalarına döndü: "*Dikkat Kırılır*'ı taşıma sırası kimde? Marjoulat, oyalanacak zaman değil! Çabuk!" Avluyu motor gürültüsü doldurdu. Boşaltılan kamyonetler geriye çark ediyordu. Gürültülerin üstünden bir yüzbaşının sesi duyuldu: "Saban, tapan... Dahası orak, ne bulur-

sanız toplayın getirin bana. Gidip teğmene söyleyin, sivillerin el arabalarını götürmesini engellesin... Yollara barikat kurmak için gerekecek... –E haydi Marjoulat!" diye çavuş bağırdı. "Tamam şef..."

Dört el sedyeye yapıştı. Jacques inledi. Jandarmalar, kafilelerin yeniden toparlanıp, yürümeye başladığı yola yetiştiler. Saflar o kadar sıktı ki, bu kalabalığa dalmak kolay değildi. "Dayan! Ne pahasına olursa olsun, araya girmeliyiz! –Boş ver!" diye homurdandı Paoli. "Elbet, şunu günlerce sürükleyerek yürüyecek değiliz herhalde!"

Sarsıntılar... Sarsıntılar... Bütün ağrıları depreşti Jacques'ın.

Köy tam bir karışıklık içindeydi. Evlerin avlularından çağrılar, çığlıklar, inleyip sızlamalar duyuluyordu. Köylüler ivedilikle arabalarına at koşuyorlardı. Kadınlar bu arabaların içine denkleri, bavulları, beşikleri, yiyecek sepetlerini karmakarışık doldurmaktaydı. Ailelerin çoğu, askerlerin arasına karışmış, yaya olarak kaçıyordu. Bunlar içlerine bir sürü şey doldurdukları el arabalarını, çocuk arabalarını sürerek gidiyor. Sokağın solunda cephane kolları, iri katanaların çektiği yük arabaları ağır ağır ilerliyor. Bütün dar sokaklardan akın akın, eşek ya da at koşulmuş arabalar geliyor. Yaşlı kadınlar, çocuklar bu arabaları dolduran mobilya, sandık, döşek yığınlarının üstüne ilişmiş. Sivillerin koşulu arabaları şosenin ortasını dolduran askeri taşıtların arasında gitmekte. Sağa itilmiş olan piyadeler yol kenarlarındaki hendeklerde ilerlemeye çalışıyor. Yakıcı bir güneş var. İki büklüm, kasket arkaya devrilmiş, ensede bir mendil, yük hayvanı gibi sırtlarında bir ağırlık (kimilerinin omuzlarında çalı çırpı bile var) telaşlı, yorgun adımlarla gidiyorlar, konuşmadan. Alaylarını kaybettiler. Nereden geldiklerini, nereye gittiklerini bilmiyorlar. Önemi yok bunun onlar için: Sekiz gün süren savaştan sonra çoktan vazgeçtiler anlamaktan! Yalnız "kaçtıklarını" biliyorlar ve durmadan gidiyorlar... Yorgunluk, korku, utanç ve kaçmış olmaktan duydukları memnunluk yüzlerine vahşi bir ifade veriyor. Birbirlerini tanımıyor, konuşmuyorlar: Çarpıştıklarında da ya bir küfür savuruyor, ya da öfkeli öfkeli bir şeyler söylüyorlar.

Jacques her sarsıntıda gözlerini açıp kapıyor. Ambarın gölgesindeki o kısa dinlenme sırasında bacaklarının ağrıları hafiflemiş gibiydi. Ama, ateşler içinde yanan ağzındaki sancı hiç dinmiyordu. Çevresinde gövdeler, tüfekler sallanıyor; tozdan ve bu insan sürüsünden dağılan boğucu hava, soluğunu kesiyor. Düzensizce

sallanan bu gövdelerin dalgalanışı, deniz tutmuşçasına midesini bulandırıyor. Düşünmeye çalışmıyor. Artık herkesin unuttuğu bir şeydir o, kendisinin bile unuttuğu...

Yürüyüş sürüp gitmede. Yol iki tepe arasında daraldı. Her an yolda bir tıkanma, bir duraklama oluyor ve her seferinde yere bırakılan sedye toprağa sertçe çarpıyor. Jacques gözlerini açıyor ve inliyor. "Boş ver" diyor küçük Korsikalı. "Bu gidişle Prusyalılar bize yetişmede sıkıntı çekmeyecekler şef... -Haydi, yürüyün" diye sinirlenerek bağırıyor çavuş. "Görüyorsunuz ya, ilerliyoruz!" Kafile yeniden sarsıldı, ağır aksak elli metre kadar yürüdükten sonra durdu. Jandarmalar bir toprak yol kavşağında, silah omuzda bekleyen bir piyade bölüğü yüzünden durmak zorunda kaldı. Subaylar yüzbaşının çevresine toplanmış, tepenin üstünde ayakta durarak aralarında görüş alışverişinde bulunuyor ve ellerindeki haritayı inceliyorlar. Çavuş, merakla sedyenin yanına gelen bir astsubaya soruyor: "Nereye gidiyorsunuz siz? -Bilmem... Yüzbaşı emir bekliyor. -İşler kötü ha? -Evet, daha çok... Öyle görünüyor ki, Kuzey'de Almanlar görülmüş..." Bir subay tepenin kenarına ilerleyerek bağırdı: "Silahlar ele! Dörderle arkamdan!" Kalabalık yolu solunda bırakarak, adamlarını yola paralel çayırlara götürdü. "Budala değil bu, şef! Menzile bizden önce varacağına güveniyor." Bıyıklarını ısıran çavuş yanıt vermedi.

Duraklama uzadı. Kafilenin yolu sımsıkı tıkanmış gibiydi. Sol yandaki topçu kolları da hareketsizdi. Bir bisiklet takımının erleri, bisikletleri ellerinde arabaların arasına sokulmaya çalıştı. Ama bu takım da, bu aşılmaz yığılmaya gömülüp kaldı.

Yirmi dakika geçti. Kafile on metre ilerlemişti. Sağda, tarlaların arasında piyade birlikleri Batı'ya doğru geri çekiliyorlardı, yollara aldırış etmeksizin. Sinirlenen çavuş, adamlarına işaret etti. Sedyenin üzerine uzanan başlar, fısıltı halinde, yavaş sesle konuşmaya başladılar. Biri, "Hay Allah be! Burada duracak değiliz herhalde boşuna zaman harcayarak... Yol almak istiyorlarsa, kafilelerini yürütmeleri gerek... Benim özel bir görevim var, değil mi? Şunu kolordu jandarmasına teslim etmeliyim bu akşam... Sorumluluk benim. Gelin peşimden! Haydi!" dedi. Jandarmalar bir saniye geçirmeden buna uydular: askerlere çarparak sedyeye yapıştılar, hendeği aştılar, tepeye tırmandılar, yolu ve orada mıhlanıp kalan kafileleri geride bırakarak kırlara daldılar.

Hendekten sıçrarken, tepeye çıkılırken, Jacques derinden gelen boğuk bir sesle inledi. Boynunu kıvırmaya, şiş dudaklarını aralamaya çalışıyordu. Yeni bir sarsıntı... Bir tane daha... Gökyüzü, ağaçlar, hepsi sallandı... Uçak yanıyor, ayakları iki meşale... Ölüm, acı bir ölüm bacaklarını, butlarını kapladı, yüreğine kadar çıktı... Bayıldı...

Birden bir çarpmanın etkisiyle kendine geldi. Neredeydi? Sedyeyi otların üstüne bırakmışlar. Ne vakitten beri? Bu kaçış günlerden beri sürüyor gibi geliyordu ona... Işık değişti, güneş daha alçaldı, gün sona eriyordu... Ölmek... Duyduğu derin acıyla uyuşmuş gibiydi, bir uyuşturucu almış gibi. Toprağın altına, çok derine gömülmüştü sanki, sarsıntılar, gürültüler, sesler ta uzaktan, boğuk boğuk geliyordu. Uyumuş muydu? Rüya mı görüyordu? Gözünün önüne, bir akasya kümesinin altında otlayan bir beyaz keçi geliyordu. Bir çayırdaki bataklığa dalan jandarmaların çizmelerinden çamurlar sıçrıyordu... Jacques gözlerini kocaman açarak görmeye çalıştı. Marjoulat, Paoli ve çavuş diz çökmüştü. İleride, birkaç metre ötede kımıldayan bir yığın: Bir piyade bölüğü yere yatmış. Birbirlerinin üstüne yığılı çantalar, otların üstünde titreyen, dev gibi bir tabaka oluşturuyordu.

Askerlerin arkasında, ayakta duran bir yüzbaşı dürbünle ufku gözlüyor. Sola doğru, bir tepecik: Yokuşlu bir çayır, çayırın üstüne, yeşil bir çuhanın üstündeki iskambil kâğıtlarını andıran mavi, kırmızı giysili bir tabur asker, bir yelpaze oluşturarak yayılmış.

"Ne bekliyoruz komutan?", "Emirleri", "Eğer koşmak gerekirse?" dedi Marjoulat, "Biz nasıl ötekileri izleyeceğiz *Dikkat Kırılır*'la?"

Yüzbaşı çavuşun yanına gelip dürbününü verdi. Birden sağ taraftan atların ayak sesleri duyuldu: Başlarında, üzengilerinin üzerinde dimdik, atının yelesi rüzgârda kabarmış bir astsubayla bir süvari mangası... Astsubay gelip yüzbaşının yanında durdu: Çocuksu bir görünümü vardı, canlı, neşeli bir yüzü. Eldivenli elini sağa doğru uzattı: "Şuradalar... Tepenin ardında... Üç kilometrede... Destek tümeni devreye girmeli şimdi!"

Yüksek sesle söylemişti bunu. Jacques kendisini gördü. Daniel'in hayali, uyuşukluğunun içinden geçip gitti.

Madensi bir çatırtı havayı sarstı. Arka saftaki askerler emir beklemeden, sesi duyunca süngü taktılar. Bu hareketleri öteki saflara da yayıldı. Böylece, topraktan birdenbire, parıldayan bir fidan tarlası

fışkırdı. Bütün başlar dikildi, gözler o uğursuz "tepeye" çevrildi. Gökyüzünün ışıklı, tertemiz, sakin olduğu tepeye. Bir işaretle astsubay gür otlar üzerinde eşinen atları bir araya topladı. Yüzbaşı, "Söyleyin de bize emir göndersinler!" diye bağırdı. Çavuşa doğru döndü: "Siz bu durumu gördünüz müydü daha önce? Solda bağıntı yok! Sağda da! Ne halt etmemizi istiyorlar bu karmaşanın ortasında?" Askerlerin yanına doğru gitti. "Burada durmamalıyız şef, yani..." dedi Marjoulat. "Öyle" dedi Paoli, "İşte orada harekete geçtiler!" Gerçekten de otlağa yerleşmiş olan tabur, saflar halinde, fasılalı sıçrayışlarla küçük tepenin doruğuna ulaştı. Sonra, saflar birbiri ardından, yamacın öte yanında gözden kayboldu. "İleri!" diye bağırdı yüzbaşı. "Biz de ileri!" dedi çavuş.

Sedye sarsılarak yukarı kalktı. Jacques inledi. Kimsenin onu işittiği, sesini duyduğu yoktu. Gözlerini kapadı. Ah bütün bu olanlar... Her elli adımda bir, sedye otların üstüne şiddetle düşüyordu. Yere diz çöken jandarmalar, bir dakika soluk aldıktan sonra yeniden yola koyuluyorlardı. Sağda solda, sıraları geldikçe, askerler sıçrayarak tepeceği aşıyorlar. Jandarmalar doruğa birkaç metre kala gelip durdular. Yüzbaşı oradaydı. Şu açıklamayı yaptı: "Öte yanda, dar vadinin dip tarafında bir koru ve bir yol olmalı... Korunun altından Güneybatı'ya gitmeliyiz... Çabuk olmamız gerek... Doruktan geçersek göze çarparız..." Sıra, piyadenin son kıtasındaydı. "İleri! -Onları izleyelim!" diye bağırdı çavuş. Bir kez daha yerden koparılırcasına kaldırılan sedye, doruk çizgisine vardı. Fundalıkla bölünen bir çayırlık, ağaçlı bir boğaza doğru uzanıyordu ve orada ufku sınırlayan korular başlıyordu. "En kısa yoldan, yokuş aşağı inmekten başka yapacak bir şey yok. İleri!" Birden uzun bir ıslık havayı yırttı: Gıcırtılı, burgu halinde hep genişleyen bir ses duyuldu... Sedye bir kez daha bütün ağırlığıyla otların üstüne düştü. Jandarmalar, askerlerin arasında, yüzükoyun yere kapandılar. Hepsinin tek bir düşüncesi vardı: olabildiğince toprağa gömülmek, ağaç köklerinin suyu çekilmiş bataklıkta kumlara gömülüşü gibi. Vadinin öte yanında, ileride, koruluklarda boğuk ve şiddetli bir patlama oldu. Gözlerde büyük bir korku okunuyordu. "Bizi fark ettiler! -İleri gitsene! -Vadiye! Vadiye!" Askerler, bir silkinişte yerden kalkıp yokuştan kaydılar, en küçük çalılıktan, en hafif bir yer çıkıntısından yararlanarak; sonra yere yatıp ardından sıçradılar. Jandarmalar sallanarak, sedyeyi neredeyse parçalayarak artlarından gittiler. Sonunda, koruluğun sınırına

vardılar. Jacques artık, ezilmiş, cansız bir et yığınından başka bir şey değildi. İniş sırasında, vücudunun bütün ağırlığı kırık bacağının üstüne düştü. Kolanlar kollarına, butlarına batıyordu. Hiçbir şey anlamıyor, duymuyordu artık. Sedye bir mermi gibi, koru kenarındaki çamların arasına daldığı sırada bir an gözlerini yarı açtı, ağaç dalları derisini sıyırıyor, yüzünü ellerini çiziyor, yaralıyordu. Sonra birden bir rahatlığa kavuştu. Ilık, mide bulandırıcı bir kanama gibi, yavaş yavaş yaşamını yitiriyormuş gibi geldi ona... Başı dönüyor... Boşluğa düşüş... Uçak, bildiriler...

Bir füze ıslığı yükseliyor, yaklaşır ve geçiyor. Jacques gözlerini açıyor, sonra kapatıyor. İnsanların uğultusu... Gölge, hareketsizlik...

Sedye, çam iğneleriyle kaplı toprakta yatıyor. Çevrede belirsiz bir kıpırdanma... Birbirlerine lehimlenmiş sıkı bir yığın gibi beden beden sıkışık duran piyadeler, teçhizatlarının altında ezilmiş, dallara takılan tüfekleri ve çantaları yüzünden ne ilerleyebiliyor ne geri dönebiliyor, oldukları yerde kakılıp kalarak ayak sürtüyorlardı: "İtmeyin! –Ne bekliyoruz? –Mangalar gönderildi. –Koruluğun güvenilir olup olmadığını öğrenmek gerekir." Subaylar, astsubayla askerlerini toparlamak için çok çaba harcıyorlar ama boşuna: "Susun! –Altıncı buraya gel!.. –İkinci!" Sedyeye karşı, bir çama dayanan bir asker, ölü gibi uykuya daldı. Güneş altında yanakları çökmüş, teni kül rengini almış. Kazık kesilen koluyla tüfeğini kalçasına sıkıştırıyor, hiç düşünmeden; silahıyla selam durur gibi görünüyor. "Anlaşılan üçüncü batarya yan tarafı korumak üzere hareket etti... –Şuradan yavrularım! Şuradan!" Bodur bir köylü onbaşı, tavuğun civcivlerini ardından sürüklemesi gibi mangasını ardından sürüklüyordu. Bir teğmen sedyenin üstünden geçti. Adamlarına söz geçiremediği için, sarsılan itibarını korumak üzere her şeyi yapmaya hazır, küstahça ve ürkek bir hali vardı. "Çavuşlar susturun şunları! Susturacak mısınız, yoksa... Birinci bölük toplan!" Askerler surat asarak kımıldar gibi yaptılar. Sorumluluk yüklenmek, kıtalara katılmak için üstlerini, arkadaşlarını yeniden bulmaktan başka bir şey istemiyorlardı. Bunlar arasında koruluğun ufkunun kapalı olmasına bakarak bir güvenlik duygusuyla budalaca gülenler de vardı: Sanki savaş sınırın ötesinde, orada, açık arazide kalmışı. Arada irtibat görevlisi, bir alayın numarasını ya da bir albayın adını haykırarak kan ter içinde, şaşkın, küfür savuruyor; askerlerin, çalıların arasına dalıyor. Ağaçların arasından yeni bir ıslık sesi, daha boğuk, daha kuru...

Birden sessizlik: Omuzlar çöktü, enseler çantalara gömüldü. Bu kez patlama sağda oldu... "75'lik bu! -Hayır 77'lik!.." Jandarmalar, varlık nedenlerinin çevresindelermiş gibi sedyenin çevresinde bir araya gelerek, gelip geçenlerin çarptığı bir adacık oluşturmuşlardı.

Koruluğun uç yanından birden bir ses yükseldi: "1.800 metreye yükselt!.. Doruk çizgisi... Kara küçük tepe... Benim komutamda! Ateş!.." Dalgın bir salvoyla hava sarsıldı. Koruluğa sessizlik çöktü. Sonra, atışlar gittikçe artarak birbirini izledi. Orman sınırına yakın yerde bulunanlar çayıra doğru döndü, harekete geçtikleri için mutluydular. Dipçikleri omuzlarına yaslayarak yaprak yığınına doğru hiç emir almadan gelişi güzel ateşe başladılar. Az önce ağaca yaslanarak uyuklayan genç asker, şimdi, sedyenin ayakucunda tüfeğini iki dalın çatalına dayamış, diz çökmüş halde, aralıksız, dikkatle ateş ediyordu. Her atış, bir kamçı gibi Jacques'ın vücuduna çarpıyordu, ama gözlerini açacak gücü yoktu.

Sağdan, birden dört nala gelen atların sesi duyuldu... At binmiş bir grup subayla, iki komutan, bir albay, kırılan çalıları çatırdatarak koruya daldılar. Silahların sesini bastıran cırlak bir ses çınladı: "Kim emir verdi? Deli misiniz siz? Nereye ateş ediyor bunlar? Bütün tugay düşmanın hedefi mi olsun?" Her yandan çavuşlar haykırıyor. "Ateş kes! Toplan!" Gürültü patırtı birden durdu. Bütün bu yığın halindeki insanlar bir hamlede, sarmaş dolaş oldukları yerden hiç kurtulamayacaklarmış gibi görünürken kendilerini kurtarmayı başarıp aynı yöne döndüler. Sessizce acele edip itişip kakıştılar; hemen sonra yüksek rütbeli subaylar grubunun ardından bir göçmen kuş sürüsü gibi ağır ağır güneye doğru hareket ettiler. Tencerelerin, şişelerin, mataraların tıngırtısı, postalların yumuşak toprak üstündeki sürtünmesinden çıkan bir koyun sürüsü uğultusunu andıran sesine karışıyordu. Çamların arasında reçineli bir toz, kırmızı bir bulut halinde yükselmekteydi.

"Ya biz komutan?" Çavuş çoktan kararını vermişti. "Biz de onları izlemeliyiz! -*Dikkat Kırılır*'la mı? -Elbette!.. Haydi!.. Yürüyün! Ardımdan gelin!" Sonra, daha fazla beklemeden, hemen arkasından gelen iki jandarmayla birlikte, saldırıya kalkıyormuşçasına akıntıya daldı. Öteki iki jandarma çabucak Jacques'ı kaldırdı. "Orada mısın Marjoulat?" diye fısıldadı Paoli. Akıntıya dalmaya çalışıyordu. Ama, insan dalgası hâlâ öylesine yoğundu ki her denemede sedye acımasızca geriye tepiliyordu. "Kalabalığın biraz aralanmasını beklemeli"

diye öğütledi Marjoulat. "Boş ver!" dedi Korsikalı birden sedyenin kolunu bırakarak. "Gidip çavuşu yakalayayım da bizi beklemesini söyleyeyim... -Hey, Paoli, beni bırakıp gitme buradan!" diye bağırdı yaşlı jandarma, kendi de sedyenin kolunu bırakarak. Ama Paoli, sesini duymayacağı kadar uzağa gitmişti bile. Bir yılan çevikliğiyle, kalabalığa karıştı ve kasketi, yanık kısa ensesi gözden kayboldu. "Hay Allah!.." dedi Marjoulat. İçecek bir şey verdiği zamanki gibi Jacques'ın üstüne eğildi. Gözlerinde bir öfke parıltısı belirdi: "Bizim görülmemize neden olacaksın hergele!" Ama, Jacques duymadı bunu. Kendinden geçmişti.

Jandarma dalları aralayarak bir piyade askerinin omuzunu yakaladı: "Şunu taşımama yardım et!"

"Sedyeci değilim ben" diye adam sert bir hareketle kendini kurtardı. Jandarma sarışın, aptal görünüşlü, şişman birini gözüne kestirdi: "Bir el at şuna ahbap! -Haydi oradan! -Şu sedyedekini ne yapacağım ben?" diye mırıldandı Marjoulat. Cebinden mendilini çıkarıp çabuk çabuk terini sildi.

Az sonra kalabalığın yoğunluğu azaldı. Paoli geri dönse daha çabuk giderlerdi şüphesiz! "Yüzbaşım!" diye Marjoulat kekeledi. Atın yularından tutarak bir subay geçiyordu. Önüne bakıyordu, başını bile çevirmedi... Şimdi gelip geçenler gecikenlerdi. Başları eğik, bitkin, ayak sürüyerek, geride kalma korkusuyla telaş içinde yürüyorlardı. Bunlara seslenmekte yarar yoktu: Hiçbiri sedye taşıyarak kendisini sıkıntıya sokmak istemeyecekti.

Birden koru sınırının ötesinden, çayırdan, sesler, koşuşmalar duyuldu... Marjoulat sapsarı kesilerek geriye döndü: İçgüdüsüyle tabancasının kılıfını açtı ve kabzasını avuçladı! Fransızca sesler: "Oradan! Oradan!.." Çamların arasından bir yaralı çıktı, alnı sargılı, yüzü sapsarı, bir uyurgezer gibi koşuyor. Ardından bir düzine kadar piyade eri koruluğa daldı. Çantasız, tüfeksiz: Bunlar da hafif yaralıydı: Kiminin bir kolu bezle boynuna asılmış, kiminin bir eli, bir bacağı bezle sargılanmış. "Hey ahbap, oradan mı, söyle? Oradan kaçılabilir mi?.. Uzakta değiller, biliyorsun!", "Değil mi?.. Uzakta değil mi?" diye Marjoulat kekeledi.

Dallar yeniden aralandı: Bir tabur hekimi göründü. Geri geri yürüyerek iki hastabakıcıya yol açıyordu. Adamlar birbirlerinin bileklerinden tutarak üstüne oturttukları, ölü benizli, gözleri kapalı, başı açık şişman bir adamı taşıyorlardı. Subay ceketinin önü açıktı,

omuzunda dört şerit; kana bulanmış gömleğinin altından şiş karnı görünüyordu. "Yavaş... yavaş..." Doktor jandarmayı ve Jacques'ın ayaklarını gördü. Sert bir hareketle geriye döndü: "Bir sedye! Nedir bu? Sivil mi? Yaralı mı?" Marjoulat hazır ol durumuna geçerek kekeledi: "Bir casus, efendim... –Casus ha? Bir bu eksikti... Binbaşı için bir sedye gerek... Haydi, hop!"

Jandarma uysalca, kolanları ayırmaya, bağları çözmeye başladı. Jacques titredi, elini kımıldattı, gözlerini açtı... Bir doktor kasketi miydi bu? Antoine mı?.. Bir şey anlamak, zihnini toparlamak için insanüstü çaba harcadı. Onu kurtaracaklar, içecek vereceklerdi... Ama ne yapıyorlardı kendisine? Sedye havaya kalktı! Ay! O kadar kuvvetle yapmayın! Bacaklarım! Korkunç bir sancı: Bacağına sardıkları levha parçalarına karşın baldır kemikleri etlerine saplandı. Ateşte kızdırılmış sivri çubuklar iliklerine batıyordu. Istırapla kasılan dudaklarını, dehşetle açılan gözlerini gören olmadı. Bir el arabasından boşaltılan bir şey gibi, sedyeden gevşekçe bırakıldı, boğuk bir iniltiyle, vücudunun yan tarafı üstüne yere yığıldı. Bir soğuk, bacaklarından gelen öldürücü bir soğuk, yüreğine çöktü.

Jandarma itiraz etmedi. Ürküntüyle çevresine bakındı. Doktor binbaşı haritasını inceliyor. Hastabakıcılar aceleyle, gömleği kıpkırmızı kesilmiş, gözleri kapalı binbaşıyı sedyeye yerleştiriyor. Marjoulat: "Buradan uzakta değiller, öyle değil mi efendim?" Birden uzayıp giden bir uluma havayı yırttı, ardından, çok yukarıdan gelen şiddetli bir patlama; insanın beynini kafatasından fırlatacak gibi... Hemen aynı anda çayırdan gelen bir salvo çatırtısı.

"İleri!" diye bağırdı doktor. "İki ateş arasında kalacağız... Burada duruksak hapı yuttuk demektir!"

Marjoulat ötekiler gibi, patlama anında yüzükoyun yere kapanmıştı. Ayağa kalktı güç bela. Götürülen sedyeyi, koruya dalan yaralılar takımını gördü. Acılı boğuk bir sesle bağırdı:

"Peki? Ya ben ne olacağım? Ya *Dikkat Kırılır*?" Gidenlerin en arkasından yürüyen, kolu sargılı yaşlı astsubay durmadan geriye bakıyordu. "Ya ben?" diye yalvarırcasına tekrarladı Marjoulat. "Gitme. Ne yapacağım ben bunu?" Kolonilerden gelme yanık tenli, uzatmalı astsubay, sağlam elini boru giyip yapıp ağzına götürdü: "Matah bir şey sanki! İşini bitir onun, budala! Sonra tüymene bak, sıçan gibi yakalanmak istemiyorsan!"

"Hay Allah'ım... Hay Allah'ım!.." diye avazı çıktığı kadar bağırdı jandarma.

Şimdi yalnızdı. Yanına yığılmış, gözleri kapalı, yarı ölüyle yalnızdı. Çevrede acayip, doğal olmayan bir sessizlik... "*Uzakta değiller... İşini bitir onun...*" Korkuyla bakınarak eli tabancasının kılıfına gitti. Kirpiklerini kırpıştırdı. Yakalanma korkusu öldürme korkusuyla çarpışıyordu. Hiç öldürmemişti, bir hayvanı bile... Şüphesiz o anda, yaralının gözleri bir kez daha açılsaydı, Marjoulat'nın yaşayan biriyle göz göze gelmesi gerekseydi... Ama yandan görünen ve yaşamla ilişkisi kalmamış bu soluk yüz, dümdüz göze çarpan şu şakak... Marjoulat bakmadı. Gözkapaklarını kıstı, çenesini sıktı ve kolunu uzattı. Namlu bir şeye değdi. Saçlarına mı? Kulağına mı?.. Kendisini yüreklendirmek ve kendi kendini haklı bulmak için dişlerini sıkarak bağırdı: "Pislik herif!"

Bu bağırma ile tabancanın ateş alışı aynı anda oldu.

Serbestti! Jandarma doğruldu ve arkasına bakmadan koruluğa doğru koşmaya başladı. Dallar yüzünü kamçılıyordu. Kuru çalılar postallarının altında çatırdıyordu. Sık ağaçlar arasında, geri çekilenlerin ayak izleri bir yol çizmişti. Arkadaşları yakındaydı. Kurtulmuştu! Koştu, tehlikeden, yalnızlığından, cinayetinden kaçtı... Daha çabuk, dört nala koşabilmek için soluğunu tutuyordu ve her yeni sıçrayıştı, öfkesini ve korkusunu dağıtmak için, sıktığı dişlerini gevşetmeden tekrarlıyordu:

"Pislik herif!.. Pislik herif!.. Pislik herif!..

Epilog

I

"Pierret! Telefonu duymuyor musun?"

Sekreterlikteki emir eri, bu sabah vaktinde, doktorlarını ve hastalarını vizitede olmalarından yararlanarak, zemin katını boş bıraktı. Balkonun parmaklığına dayanarak eğilip yasemenleri kokluyordu. Telaşla sigarasını atıp koştu ve telefonu açtı.

"Alo!"

"Alo! Burası Grasse Postanesi. Mousquier Kliniği'ne bir telgraf var."

Emir eri, "Bir dakika..." diyerek not defterleriyle kalemi aldı. "Dinliyorum."

Posta görevlisi okumaya başlamıştı bile:

"PARİS - 3 MAYIS 1918 - SAAT 7:15 - DOKTOR THIBAULT'YA - GAZA MARUZ KALMIŞ HASTA TEDAVİ KLİNİĞİ - GRASSE - MOUSQUINER - ALPES - MARITIMES - Tamam mı?

"MA-RI-TIMES" diye emir eri tekrarladı.

"Devam ediyorum: DE WAIZE HALA... Wladimir'in w'siyle... A-I-Z-E. DE WAIZE HALA ÖLDÜ - CENAZE TÖRENİ HUZUREVİNDEN - PAZAR GÜNÜ SAAT ONDA - SEVGİLER- İmza: GISE. Bu kadar. Yeniden okuyorum..."

Emir eri holden çıkıp merdivene yöneldi. O sırada beyaz önlüklü yaşlı bir hastabakıcı elinde bir tepsiyle mutfağın kapısında göründü.

"Yukarı mı çıkıyorsun Ludovic? Şu telgrafı 53 numaraya götürüver."

53 numaralı oda boştu. Yatak toplanmış, oda düzeltilmişti. Ludovic pencereden bahçeye baktı: Doktor Thibault orada yoktu. Birkaç iyileşmiş hasta, mavi pijama ve keten pabuçla, başlarında er ya da subay kasketi, çene çalarak güneşte geziniyorlardı. Başkaları da servi dizilerinin karşısında sıralanmış şezlonglara uzanmış, gazete okuyorlardı.

Hastabakıcı içinde bir bardak ıhlamur bulunan tepsisini alıp 57 numaraya girdi. On beş günden beri "57 numara" yataktan kalka-

mıyordu. Sırtı yastıklara dayanmış, yüzü ter içinde, gergin, sakalı düzeltilmemiş, zahmetle soluk alıyordu ve boğuk soluğu koridordan duyuluyordu. Ludovic bardağa iki kaşık şurup akıttı, hastanın içmesine yardım etmek için ensesinden tuttu, yüreklendirici bir şeyler söyleyerek Doktor Thibault'yu aramak üzere dışarı çıktı. O kattan ayrılmadan önce, üstüne düşeni yerine getirmiş olmak için 49'un kapısını araladı. Albay bambu bir şezlonga uzanmış üç subayla briç oynuyordu. Doktor orada değildi.

Ludovic'in merdivenin aşağısında rastladığı Doktor Bardot, "*İnhalasyon** odasında olmalı, oraya gidiyorum, verin bana" dedi.

Birçok hasta başlarına bir örtü geçirilmiş, inhalatörlere eğilerek oturmaktaydı. Mentol ve okaliptüs kokan bir buhar, sıcak ve sessiz odayı kaplamıştı, içeride göz gözü görmüyordu.

"Thibault, telgraf."

Antoine kan oturmuş, ter içindeki yüzünü bezlerin altından çıkardı. Gözlerini sildi, telgrafı Bardot'nun elinden hayretle aldı ve okudu.

"Önemli bir şey mi?"

Antoine, değil dercesine başını salladı; derinden gelen, boğuk, tınısız bir sesle, hecelerin üstünde dura dura, "Yakınım yaşlı bir kadın... Ölmüş" diye ekledi.

Sonra kâğıdı pijamasının cebine sokarak yeniden başını örtünün altına gömdü.

Bardot omuzuna dokundu:

"Kimyasal kontrolün sonucunu aldım. Bu iş bitince bana gel."

Dr. Bardot, Antoine'la aynı kuşaktandı. Bir zamanlar, tıp öğrenimlerine başladıkları sırada Paris'te tanışmışlardı. Sonra Bardot, öğrenimine iki yıl ara vermiş, hastalığını iyi etmek için dağlık bölgeye gitmişti. İyileştikten sonra da tedbirli davranmak zorunda olduğu ve Paris'in kışından korktuğu için, hekimlik diplomasını Montpellier Üniversitesi'nden alarak göğüs hastalıkları uzmanı oldu. Savaş ilan edildiğinde Landes'daki bir sanatoryumun başında bulunuyordu. Montpellier'de hocası olan Profesör Sègre, 1916'da güneyde, kurmakla görevlendirildiği gazla zehirlenenler hastanesinde birlikte çalışmak üzere Bardot'yu çağırmıştı. Birlikte, altmış erle on beş

* Buğu çekme. (ç. n.)

subayın tedavi edilmekte olduğu, Grasse yakınındaki bu Mousquier Kliniği'ni kurmuşlardı.

1917 Kasımı sonunda, Champagne cephesindeki bir denetimi sırasında iperit gazıyla zehirlenen Antoine, kış başında, gerideki birkaç sağlık kurumunda yapılan tedavinin başarısızlığı üzerine bu kliniğe yatmıştı. Mousquier'de subaylara ayrılan pavyonda Antoine, gazla zehirlenen tek hekimdi. Gençlik anıları, ayrı mizaçta oldukları halde, iki hekimi birbirine yaklaştırmıştı: Bardot daha çok derin düşüncelere dalan, özenle çalışan, pek girişimci olmayan, zayıf iradeli biriydi. Fakat Antoine gibi o da hekimliğe bütün benliğiyle kendini vermişti ve titiz bir meslek bilincine sahipti. Kısa bir zamanda aynı dili konuştuklarını gördüler; aralarında dostluk bağları kuruldu. Profesör Sègre'in hastaneyi tamamıyla eline bıraktığı Bardot, asistanı Doktor Mazet'den pek hoşlanmazdı. Bu adam, koloni ordusundaki tabur hekimliği sırasında ağırca yaralandıktan sonra Mousquier Kliniği'ne atanmıştı. Bardot düşüncelerini, tereddütlerini Antoine'a açmaktan, ona danışmaktan, hâlâ birçok noktanın karanlıkta kaldığı, yeni doğmakta olan bu yeni tedavi yöntemi konusundaki araştırmaları üzerine bilgi vermekten çok zevk alıyordu. Elbette, Antoine'ın Bardot'ya çalışmasında yardımcı olması söz konusu olamazdı: Gazdan çok tehlikeli bir biçimde etkilenmişti, durumu kendisini çok kaygılandırıyordu; çoğu kez hastalığın depreşmesiyle eli kolu bağlı kalıyor, durumun gerektirdiği çok titizce bir bakım bütün vaktini alıyordu. Ama bu hal, öteki hastaların durumuyla sürekli olarak ilgilenmesine engel olmuyordu. Geçici bir iyileşme sonucu kendisinde biraz güç, biraz zihin rahatlığı, biraz hoş vakit bulunca Bardot'nun yanına gidip deneylere katılıyor; dahası, kimi zaman Bardot ile Mazet'nin, Profesör Sègre'in çalışma odasında her akşamki toplantılarında hazır bulunuyordu. Bu sayede, sadece bir hasta olarak değil, zaman zaman da bir hekim olarak yaşadığı bu hastane havası onun için daha az sıkıntılı oluyordu. Böylece on beş yıldır, barış zamanında olduğu kadar savaşta da tek ve gerçek varlık nedeninden koparılmamış oluyordu.

Antoine inhalasyonu biter bitmez, birdenbire ısı farkına karşı kendini korumak için boynuna bir eşarp bağladı ve ek binaya gitti. Doktor burada her sabah, yarım saat kadar, gaza maruz kalmış bazı hastalara yaptırdığı soluk alma jimnastiği hareketlerini denetliyordu.

Bardot hastalarının ortasında durarak, bu karmakarışık boğuk soluk alışları güler yüzlü bir dikkatle yönetiyordu. En uzun boyluları bile yarım baş kadar geçiyordu. Saçları erken dökülmeye başladığı için başı daha da büyük görünüyordu. Bedeninin hacmi, boyuyla orantılıydı: Dev gibi bir adamdı bu eski veremli. Omuzlarından böğürlerine kadar, gömleğinin gergin yüzeyi altındaki sırtı etkileyici boyutlarda, neredeyse bir kare olarak göze çarpıyordu.

"Memnunum" dedi, Antoine'ı vestiyer işi gören küçük odaya sürükleyerek; burada yalnızdılar. "Korkuyordum... ama hayır, albümin reaksiyonu negatif, iyiye işaret."

Gömleğinin kolunun kıvrımından bir kâğıt çıkardı. Antoine kâğıdı alıp gözden geçirdi.

"Bunu kopye ettikten sonra, akşam sana veririm" dedi. (Zehirlenmesinin başlangıcından beri, büyük bir özel ajandada durumuyla ilgili olarak çok ayrıntılı bir günlük tutuyordu.)

"İnhalasyonda oldukça çok kaldın" diye söylendi Bardot. "Yormuyor mu bu seni?"

"Hayır, hayır" diye yanıtladı Antoine. "Bu inhalasyonlara çok önem veriyorum ben." Sesi zayıf, soluğu kısıktı ama berraktı. "Sabahleyin uyanınca gırtlağın deliğini kapayan salgı öylesine yoğun ki, hiç sesim çıkmıyor. Görüyorsun ya, gırtlak buharla iyice temizlenince bu büyük ölçüde azalıyor."

Bardot görüşünden vazgeçmiyordu:

"İnan bana, bunu çok ileri götürme. Sesinin çıkmaması ne kadar can sıkıcı olursa olsun, daha az kötüdür. Uzun süren inhalasyonların öksürüğü birden kesmek gibi bir tehlikesi var." Sözcükleri uzata uzata konuşması, Burgonya'lı olduğunu açığa vuruyordu. Bu, aynı zamanda bakışlarındaki tatlılığı ve ciddiliği de yansıtmaktaydı.

Oturmuş, Antoine'ı da oturtmuştu. Hastalarda acelesi olmadığı, onları dinleyecek çok vakti olduğu ve hiçbir şeyin yakınmalarından çok kendisini ilgilendirmediği izlenimini vermeye çalışıyordu.

"Bu günlerde şu senin söktürücü şuruplarından birine yeniden başlamanı salık veririm" dedi Antoine'a, bir gün öncesini ve geceyi nasıl geçirdiğini sorduktan sonra. "Teripine ya da Drosera, hangisini istersen. Demlenmiş hodana karıştırarak... Evet, evet kocakarı ilacı... Uyumadan önce bol bol terlemelisin, kendini üşütmemek koşuluyla. Bundan iyisi can sağlığı!" Kimi seslilerin,

çift sessiz ya da seslilerin üstünde dura dura konuşması ve son heceleri uzatması, bir yayın bir viyolonselin bas tellerine bastırışını anımsatıyordu.

Öğütlerini sık sık tekrarlamaktan zevk alırdı; tedavisinin etkinliğine derin bir inanç duyardı ve hiçbir başarısızlık karşısında cesaretini kaybetmezdi. Başkalarına düşüncelerini kabul ettirmeyi çok severdi. Özellikle Antoine'a; çünkü hiçbir kısır kıskançlığa kapılmadan onun üstünlüğünü hissetmekteydi.

"Hem sonra" dedi, gözünü hastasından ayırmadan, "eğer geceleyin oluşan salgılamayı hafifletmek istiyorsan, neden birkaç gün bir sulfo-arsenikal kürü yapmayasın?.. Öyle değil mi?" diye o sırada içeri giren Doktor Mazet'ye sordu.

Mazet yanıt vermedi. Yıkana yıkana yıpranmış, ama nişan şeritleriyle bezeli, rengi atmış, haki subay ceketini çıkarıp vestiyerin dip tarafındaki bir dolaptan çıkardığı beyaz gömleğini giydi. Odaya ağır bir ter kokusu yayıldı.

"Ses kısılması artarsa, yeniden striknine başvurabiliriz" diye sözünü sürdürdü Bardot. "Bu kış Chapuis'ye uygulayarak iyi sonuçlar aldım."

Mazet dönüp alaycı bir sesle:

"Bundan daha inandırıcı bir örnek bulamadın mı?"

Mazet dört köşe kafalı, derin bir bıçak izi bulunan basık alınlı biriydi. Kırlaşmış, oldukça sık saçları çok kısa kesilmişti. Gözlerinin akı çabucak kanlanıyordu. Kara bıyıkları eski koloni askerlerininki gibi koyu esmer tenin üzerinde sert bir kesit oluşturuyordu.

Antoine bir şeyler sorarcasına Bardot'ya bakıyordu.

"Thibault'nun durumunun, bereket versin Chapuis'nin durumuyla hiçbir ilişkisi yok" diye telaşla söze karıştı Bardot. Memnun değildi ve bunu saklayamıyordu. "Bu zavallı Chapuis'nin durumu pek iyi değildi" dedi bu sefer Antoine'a dönerek. "Geceyi kötü geçirdi. İki kez gelip beni uyandırdılar. Kalpteki zehirlenme hızla artıyor: Ritim düzensizliği ve sürekli ekstrasistol. Bu sabah, 57'ye götürmek için şefi bekledim."

Mazet gömleğini ilikleyerek yaklaştı. Bir süre, iperitle zehirlenenlerdeki kalp-damar bozuklukları üzerinde fikir yürüttüler. "Çok farklı" dedi Bardot, "Hastaların yaşlarına göre..." (Chapuis sekiz aydır tedavi görmekte olan elli yaşlarında bir topçu albayı idi.)

"Ve geçmişteki durumlarına göre..." diye ekledi Antoine.

Chapuis ile odaları aynı kattaydı. Antoine onu birçok kez kontrolden geçirmişti ve albayda gazla zehirlenmeden önce, açığa vurulmamış bir kalp yetmezliği bulunduğunu varsayıyordu. Bunu ne Sègre ne Bardot ne de Mazet düşünmüştü. Neredeyse bunu söyleyecekti. (Eskiden olduğundan da çok, –bir dostu bile olsa– başkasının hatasını yakalamak ve bunu göstermekten kötü bir gurur ve zevk duyuyordu. Böylece hastalığın kendisini mahkûm ettiği aşağı durumda olmanın azıcık öcünü almış oluyordu.) Ama güçlükle konuşabiliyordu. Bu yüzden, söylemekten vazgeçti.

"Gazetelere göz attınız mı?" diye sordu Mazet. Antoine, hayır der gibi bir işaret yaptı.

"Almanların Flandres'daki saldırısı durmuş görünüyor" dedi Bardot.

"Evet, öyle görünüyor" dedi Mazet. "Ypres iyi dayandı. İngilizler, Iser hattının tutunduğunu resmen bildirdiler."

"Bu pahalıya mal olmuştur" dedi Antoine.

Mazet hem çok pahalıya mal olduğunu hem de öneminin olmadığını belirtircesine omuz silkti. Dolaptaki ceketinin ceplerini karıştırdıktan sonra Antoine'ın yanına gitti.

"Bakın, Goiran'ın bana verdiği bir İsviçre gazetesinin yazdığına göre, Alman ve Avusturyalılar yayımladıkları bir bildiride yalnızca Nisan ayında, İngilizlerin sadece Iser'de iki yüz binden çok kayıp verdiklerini ileri sürmüşler."

"Eğer bu rakamları Müttefiklerin kamuoyu bilseydi..." diye fikir yürüttü Bardot.

Antoine başını salladı ve Mazet gürültüyle bir kahkaha patlattı. Kapının yanındaydı, arkaya bir göz attı:

"Ama hiçbir zaman doğru bir bilgi ulaşmış değil kamuoyuna! Savaş bu!"

Mazet'de hep, başkalarını budala yerine koyan bir hal vardı.

"Biliyor musun, ne düşünüyordum bu sabah ben?" diye söze başladı Bardot, Mazet dışarı çıktıktan sonra. "Şunu: Bugün hiçbir hükümet, yığınların duygularının tercümanı değil; yönetenlerin sesi, yönetilenlerin sesini bastırıyor... Fransa'ya bak! Sanır mısın ki, savaşan Fransızların yirmide biri, Alsace-Lorraine'i yeniden ele geçirmek için savaşın bir ay daha uzamasına razı olur?"

"Ellide biri bile olmaz!"

"Bu böyle olmakla birlikte bütün dünya Clemenceau ve Poincaré'nin, Fransız kamuoyunun gerçek sözcüleri olduğuna

inanmakta. Savaş, hükümetlerin yaydığı, şimdiye kadar hiç görülmemiş bir yalan havası yarattı! Her yerde! Halklar yeniden sesini duyurabilecek mi, Avrupa basını bunu yansıtabilecek mi diye düşünüyorum..."

Profesörün içeri girişi sözünü kesti.

Sègre iki hekimin selamına askerce karşılık verdi. Yalnız Bardot'nun elini sıktı. Sivri, kıvrık çenesi, karga burnu, altın gözlüğü, kısa boyu ve tepesindeki ak perçemiyle M. Thiers'in karikatürünü andırıyordu. Çok iyi giyiniyor, sinek kaydı tıraş oluyordu. Kısa konuşuyordu, birlikte çalıştıklarına karşı bile resmi bir nezaketle davranırdı. Çalışma odasında, herkesten uzak yaşar, yemeğini de burada yerdi. Çok çalışkandı. Bütün gününü tıp dergilerine yazı hazırlamakla geçiriyordu. Bu yazılarda Bardot ile Mazet'nin klinikteki görüşlerine dayanarak, gazla zehirlenenlerin tedavisini incelemekteydi. Hastalarla nadirdi ilişkisi, yalnızca ilk geldikleri zaman ve acil ve tehlikeli durumlarda ilgilenirdi onlarla.

Bardot kendisine 57'nin durumu hakkında bilgi vermek istedi. Ama daha ilk cümlesinde, profesör kısa kesip kapıya doğruldu:

"Yukarıya çıkalım."

Antoine giderlerken arkalarından baktı. "İyi adam bu Bardot" diye düşündü. "Şansım var da bana o bakıyor."

Bu saatte odasına gider, ilaçlarını alır ve öğleye kadar dinlenirdi. Çoğu kez, sabahları yapılan tedavi işlerinden öylesine yorgun düşerdi ki, koltuğunda uyuyakalır ve yemek gonguyla sıçrayarak uyanırdı.

İki hekimin, biraz uzaktan, peşinden gitti. "Ama yine de burada öleceksem, bir Bardot'nun dostluğu beni kurtaracak değil" dedi içinden.

Rahat soluyabilmek için ağır ağır yürüyordu. İkinci kata çıkışında, az da olsa gerekli önlemi almazsa, böğrüne çok şiddetli olmamakla birlikte bir ağrı saplanırdı ve saatlerce sürerdi.

Joseph panjuru indirmeyi yine unutmuştu. İlaçların dizildiği rafın çevresinde sinekler uçuşuyordu: Sinek raketi bir çiviye asılıydı. Ama Antoine çok yorgun olduğu için sinekleri kovalayacak hali yoktu. Pencerenin önünde serili güzel manzaraya hiç bakmadan panjuru indirdi, koltuğuna oturdu ve bir an gözlerini kapadı. Sonra cebinden telgrafı çıkarıp yeniden çabucak okudu.

Zavallı yaşlı kadın zamanını doldurmuştu. Bu dünyadan göçüp gitmekten başka ne yapabilirdi ki? Ama yine de pek yaşlı sayılmazdı. "Altmış ya da daha fazla, anlıyorsun değil mi Antoine, yük olmak istemem" demişti. Son günlerini *Asile de l'Âge mûr*'de geçirmeye karar verdiği zaman söylemişti bunları. M. Thibault'nun ölümünden birkaç gün sonraydı. 13 Aralık'ta ya da 14 Ocak'taydı. Mayıs 18: Dört yıldan fazla olmuş! Yetmişine varmış mıydı acaba?.. Avizenin altında otururken gözünün önüne geliyordu yaşlı kadın. Gri sargılar içindeki soluk alnını, örtünün üstünde titrek, fildişini andıran minicik ellerini, ürkek bir lamanın gözüne benzeyen küçücük gözlerini görür gibi oluyordu. Her şey korkuturdu onu. Bir dolabın içindeki fare, uzaklardan gelen bir gök gürültüsü veya Marsilya'da ortaya çıkmış bir veba salgını ya da Sicilya'daki bir deprem, hızla çalınan bir zil sesi, kapının sertçe vuruluşu onu yerinden sıçratır, "Aman Tanrım!" der ve "kapüş" adını verdiği siyah, kısa, ipek pelerinin altında incecik kollarını kavuştururdu. Hele gülüşü... Her zaman, sık sık, olur olmaz şeye saf, pırıl pırıl bir küçük kız gülüşüyle gülerdi... Gençliğinde sevimli olmalıydı. İnsan onu bir yatılı okulun koridorunda çember çevirirken düşünüyor, boynunda siyah kadife bir kurdela ve saçlarının örgüsü bir fileye sarılı olarak... Gençliği nasıldı? Hiç söz etmezdi bundan. Kimse de bir şey sormazdı ona bu konuda. Küçük adını bile... Evin içindeki göreviyle anılırdı: Matmazel, denirdi; kapıcı kadın ya da asansörcü dendiği gibi. Yirmi yıl boyunca M. Thibault'nun despotluğu altında, kutsal bir korkuyla yaşadı. Yirmi yıl boyunca silik, sessiz, yorulmak bilmeden yaşadı; evin temel direği olduğu halde kimse titizliği ve kibarlığı için ona teşekkür etmeyi aklından geçirmezdi. Bütün ömrü kendini silerek, özveri, bağlılık, başkalarına yardım, alçakgönüllülük ve için için sınırlı bir şefkatle geçmişti; ama ona karşı böyle davranan olmamıştı hiç.

"Gise çok üzülmüş olmalı" dedi içinden Antoine.

Pek emin değildi ama inandırmak istiyordu kendini buna: Gise'in üzülmüş olmasına gereksinmesi vardı, uzun süredir ona karşı haksızlık edilmesinin burukluğunu gidermek için.

"Bir şey yazmam gerekecek" diye düşündü canı sıkılarak. (Seferberlikten beri sadece çok gerekli hallerde mektup yazmaya başlamıştı. Hasta olduğundan beri de hemen hemen yazmayı bırakmıştı: Şuraya buraya, Gise'e, Philip'e, Studler'e, Jousselin'e üstünde birkaç

kelime yazılı kartlar göndermişti.) "Uzun bir başsağlığı telgrafı göndereyim" diye düşündü, "Bu, mektup yazmaya bir süre için ara vermemi sağlayacak... Neden Gise bana cenazenin kaldıracağı saati bildirdi? Yolculuğa çıkacağımı düşünmüyordur herhalde!.."

Savaşın başından beri Paris'e adım atmamıştı. Ne işi vardı ki orada? Görmeyi isteyeceği kişiler de kendisi gibi askere alınmıştı. Yeniden bomboş eve dönmek, laboratuvarlıktan çıkmış laboratuvarları görmek neye yarardı ki? İzinlerini başkalarına vermişti hep. Cephede hiç olmazsa düzenli, hareketli ve düşünmeye vakit bırakmayan bir yaşantısı vardı. Yalnız bir kez Abbeville'deyken, Somme saldırısından önce izinden yararlanıp kış sonunda Dieppe'e gidip kapandı. Ama bataklık kokan nemli bir rüzgârın gece gündüz esip savurduğu, yaralı İngiliz askerleriyle dolup taşan bu şehirdeki aylaklığına öylesine canını sıkmıştı ki, gelişinden iki gün sonra, trene atlayıp birliğine katıldı. Seferberlikten beri Gise'i hiç görmemişti. (Philip'i de, Jenny'yi de... Hiç kimseyi...) ilk yaralandığında, Saint-Dizier'deyken, nekahet döneminde, Gise'in kendisini görmeye gelmesine razı olmamıştı. İki ayda bir birbirlerine gönderdikleri kısa, şefkatli mektuplar, gerideki dünya ve geçmişle olabildiğince az temas etmesini sağlıyordu.

Jenny'nin gebeliğini bir mektuptan öğrenmişti. Jacques'ın ölümünü de, kesin olarak bir mektuptan haber almıştı. 1915 kışında Jenny ile mektuplaşırlarken, birçok içtenlikli mektuplarından birinde Jenny kendisine Cenevre'ye gitmek istediğini yazmıştı. Jenny bu yolculuk için iki amacı olduğunu bildirmişti: Ailesinden uzakta doğum yapmak, bir de Jacques'ın o zamana kadar esrara bürünmüş olarak kalan ölümü üzerinde araştırma yapmak için İsviçre'de bulunmasından yararlanmak... Jenny'nin ilişkisini sürdürdüğü devrimci çevrelerde, Jacques'ın, Ağustosun ilk günlerinden birinde "tehlikeli bir görev"de ölmüş olduğu haberi yaygındı. O zaman Antoine, Jenny'nin Rumelles'e başvurmasını düşündü. Diplomat askere alınmıştı, ama Paris'te, Dışişleri Bakanlığı'ndaki görevinde kalmıştı. Rumelles, büyük bir güçlükle karşılaşmadan genç kadına gerekli pasaportu sağlamıştı. Jenny, Cenevre'de Vanheede'i buldu. Albino ona soruşturmalarında yardımcı oldu. Basel'e birlikte gidip onu Plattner'e tanıştırdı. Kitapçıdan, Jacques'ın son günlerine ilişkin ayrıntılar üzerine bilgi edindi; bildirinin yazılışını, Meynestrel'in uçağıyla buluşmasını, 10 Ağustos sabahı Alsace cephesi üzerinde

uçuşunu öğrendi. Plattner bu konuda daha fazla şey bilmiyordu. Ama Jenny'den durumu öğrenen Antoine, Rumelles'den araştırma yapmasını istedi. Böylece, Alman kamplarındaki esirler listesinde Jacques'ın adını boşuna aradıktan sonra, Paris'teki Savaş Bakanlığı arşivlerinde, genel karargâhtan gelen, bir piyade tümeniyle ilgili ve açıkça 10 Ağustos tarihini taşıyan bir not buldu. Alsace cephesindeki geri çekilmeye ilişkin notta alevler içindeki bir uçağın Fransız hatları üzerine düştüğü bildiriliyordu. Kömürleşmiş insan kalıntılarından, bunların kime ait olduğunu öğrenmek olanaksızdı; yalnız, uçağın iskeletinden İsviçre yapısı olduğu ve içinde silah bulunmadığı anlaşılıyordu. Raporda ayrıca, yanık kâğıt tomarları arasında bulunan, çok sert bir dille yazılmış bir savaş karşıtı bildirinin kimi parçacıkları okunabilmişti. Hiç şüphe yoktu, o insan kalıntıları Jacques ile pilotunundu. Ne budalaca bir son! Antoine hiçbir zaman bu ölümün saçma koşullarını onaylayamadı. Bugün bile, dört yıl sonra, kederden çok öfke duyuyordu.

Ayağa kalktı, raketi asılı olduğu yerden aldı, kızgınlıkla bir düzine kadar sinek öldürdü. Kalanını da peçetesini sallayarak dışarı atmaya kalktı ama bir öksürük nöbetiyle olduğu yerde hareketsiz kaldı; iki büklüm, ellerini koltuğunun arkalığına dayadı. Doğrulunca, bir bezi terebentine batırıp göğsünün üstüne koydu. Geçici olarak rahatladıktan sonra, gidip yatağından iki yastık aldı, akciğerinde kan toplanmasını önlemek için dimdik oturdu: İhtiyatla soluk alma egzersizlerine başladı: Bunu yaparken başparmağı ve işaret parmağıyla gırtlağını sıkarak çok belirgin sesler çıkarmaya çalışıyor, gittikçe daha uzun soluklarla, "A... E... I... O... U..." diyordu.

Odanın içinde, gözlerini gelişigüzel gezdirdi. Küçüktü ve mide bulandırıcı bir bayağılıktaydı bu oda. Bu sabah denizden gelen rüzgâr perdeyi sallıyor ve kiremit pembesi rengindeki duvarda ışık yansımaları oynaşıyordu. Kornişin altında parıldayan asma motifli pervaza kadar çırçıplaktı bu duvar. Tuvalet masasındaki aynanın üstünde, bir dergiden kesilmiş, Amerikan denizci yakalı *girl*'lerin resmi sıralanmıştı; resmin alt yanında da, ayaklar geriye bükük, havaya doğru kalkmış bacakları göze çarpıyordu kızların. Antoine'dan önce burada oturanın 53 numarada yaptığı süslemenin son kalıntısıydı bu sanatsal dekorasyon. Antoine bu dekorasyonu iyice söküp attı ama tehlikeli bir çaba göstermeden yetişemeyeceği yükseltide duran kızların resimleri olduğu yerde kaldı. Her zaman

bunları da kat hizmetlisi Joseph'e söktürüp attırmaya niyet etmişti. Ama Joseph kısa boyluydu, iskemle zemin kattaydı, bu yüzden Antoine bir daha bu işi düşünmedi. Kızıl çam tahtasından dar masanın üstünde porselen bir tükürük hokkasıyla, şişeler ve ilaç kutuları, eski gazeteler, dergiler, cephe haritaları, plaklar arasında, Antoine'ın her gün tedavisiyle ilgili notları yazdığı güncesine pek az yer kalmıştı. Öteki şurup şişeleri lavabonun cam rafı üzerine sıralanmıştı. Masa ile –çamaşırlarını ve öte berisini koyduğu– beyaz ahşap dolap arasındaki, üzerinde çakı ucuyla kazılmış *2'nci tabur hekimi Dr. THIBAULT* yazısı hâlâ okunan boş manevra sandığının üstüne kullanılmaz haldeki bir gramofon yerleştirilmişti.

Aşağı yukarı beş aydan beri tıkıldığı bu pembemsi badanalı hücrede Antoine hastalığının seyrini izliyor ve kesin iyileşme belirtilerini boşuna bekliyordu. Hemen hemen beş aydır... Hep bu odada acı çekmişti; dakikaları saymış, yemiş içmiş, öksürmüştü; hiçbir zaman bitiremediği kitaplara başlamış, geçmişi, geleceği düşünmüş, misafir kabul etmiş, şaka yapmış, savaş ve barış üzerine, soluğu kesilinceye kadar tartışmıştı. Uykusuzluğuna, nefes darlığına, ateşinin yükseldiği saatlere tanık olan bu tükürük hokkasından, bu koltuktan, bu yataktan tiksiniyordu. Bereket versin, durumu çoğu kez aşağıya inmeye, buradan kurtulmaya elverişliydi. Elinde okumadığı, ama onu yalnızlıktan kurtaran bir kitapla servili yola ya da zeytin ağaçlarının altına sığınır, arada bir de sebze bahçesinin dip tarafındaki bostan dolabına kadar uzanırdı. Ayakta duracak kadar gücü olduğunu hissettiği zamanlarda da, Bardot ile Mazet'nin yanına, laboratuvara kapanıyordu. Girer girmez alışık olduğu bir kokuyu duyuyordu burada. Bardot, ona bir gömlek giydirip çalışmalarına yardım ettiriyordu. Buradan yorgunluktan bitkin çıkıyordu ama çok iyi geçirmiş oluyordu o günü.

Hiç olmazsa, kesin iyileşmesini bekleyerek geçirdiği bu aylar süresince geleceği için yararlı bir şeyler yapabilmiş olsaydı... Birkaç kez, kişisel bazı çalışmalara girişmeyi denedi. Ama daha hiçbir sonuç almadan, birden bütün gücünü yitirerek, çalışmasını yarıda bırakmak zorunda kalmıştı. Özellikle bir tasarı zihnini kurcalamaktaydı: Savaştan önce çocuklardaki solunum bozukluklarıyla, bunların düşünme ve dikkat yetileri üzerine topladığı gözlemler üzerinde çalışmak. Bu belgeler şimdiden küçük bir kitabı doldurabilecek kadar zengin bir bütün oluşturuyordu; hiç olmazsa dolgun

bir makale yazmasını sağlayabilirdi. Bu çalışmayı gerçekleştirmek için tarihini saptama telaşı içindeydi. Çünkü henüz işlenmemiş bu konuya başka bir uzman el atabilirdi. Sağlığı bu çalışmayı yapmasına elverseydi bile, bütün dosyaları Paris'te olduğu için gerçekleştiremezdi tasarısını. Sonra bunları getirtmek için hiçbir olanak yoktu. Sekreteri genç Manuel Roy, daha savaşın ikinci ayında Arras'ta bir saldırıda öldürülmüştü, birliğinden sağ kalan olmamıştı. Tutsak olan Jousselin iki yıldan beri Silezya'daki bir kamptaydı. Peygamber'e gelince; 1916'da Verdun'de yaralanmış, iyileşmiş ama sağır olmuştu. Radyolojide uzmanlaştıktan sonra Doğu Ordusu'na atanmıştı.

Öğle yemeğini haber veren gong sesini duyar duymaz yerinden kalktı. Gırtlağının içini görebilmek için lavabonun üstündeki elektrik lambasını yaktı. Sofraya oturmadan önce genellikle boğazına birkaç damla ilaç damlatırdı; bunun nedeni yutma güçlüğünü hafifletmekti; bu, kimi zaman öyle güç oluyordu ki, Bardot'ya ve elektrikli dağlama aletine başvurması gerekiyordu.

İkinci gong sesini beklerken koltuğunu pencerenin yakınına çekti ve perdeyi kaldırdı. Şimdi gözünün önünde kayalık tepelere kadar uzanan, teras halindeki ekili tarlalar uzanıyordu. Sağda, güneşten serpilen altın tozlar arasında tepelerin, görmeye alışık olduğu dalgalanışı, denizin koyu mavi ufkuna dek uzanıyordu. Alt taraftan çiçek kokuları ve sesler geliyordu. Bir an, servilerin altındaki büyük yolda hastaların her zamanki gidiş gelişlerini görebilmek için eğildi. Hepsini tanıyordu: Goiran ve kafadarı Voisenet (ses telleri bozulmamış olan bu iki hasta sabahtan akşama kadar durmadan konuşuyorlardı), koltuğunun altında kitabıyla Darros, "Kanguru" dedikleri Echmann; bunların yanı sıra, bir genç subaylar kümesinin ortasında Binbaşı Reymond, her sabah yaptığı gibi önüne bir harita açarak o günkü savaş bildirilerini yorumlamaktaydı. Sadece kımıldanışlarına ve ellerini kollarını sallamalarına bakarak söylediklerini duyduğunu sanıyor ve bu genç subayların arasındaymış gibi bıkkınlık duyuyordu.

Gong sesi bir kez daha duyuldu. Bunun üzerine bütün bahçede hareketli bir karınca yuvası gibi, birden bir canlanma oldu.

Antoine içini çekerek doğruldu. "Hiçbir şey şu uğursuz gong sesi kadar can sıkıcı değil" diye düşündü. "Neden her yerde olduğu gibi çan çalınmıyor da gonga vuruluyor?"

Hiç açlık duymuyordu. Bir kez daha iki kat aşağı inmeyi göze alamıyordu. Hastane yemeğinin kokusunu bir kez daha duymaya, çatal bıçak gürültüsünü işitmeye, subay kantinindeki senli benli lik havasına girmeye, Almanya'nın tasarıları üzerinde yapılan her günkü gevezelikleri nazikçe bir gülümsemeyle dinlemeye, savaşın daha ne kadar süreceği üzerine yapılan hesaplara, cephe bildirilerindeki gizli anlamların yorumlanmasına ve üstelik şakalara, cephe anılarına, açık saçık fıkralara, bütün bunlar yetmiyormuş gibi geceleri çok balgam çıkarıldığının anlatılmasına katlanacak cesareti yoktu.

Pijamasının ceketini çıkarıp sırtına beyaz kumaştan üç sırma şeritli subay ceketini geçirdi, cebinden Gise'in telgrafını çıkardı ve birden olduğu yerde durdu:

"Oraya gitsem mi?"

Gülümsemekten alamadı kendini. Böyle bir şey yapamayacağını biliyordu. Ta içinde duyduğu bu kesinlik, hayal gücünü bir an bu keyifli tasarı üzerinde doludizgin işletti. Aslına bakılırsa gerçekleşemez bir yanı yoktu bu tasarının. Önlemler alırsa, tedavisini kesmez, bir buğu aleti götürmeyi unutmaz ve bütün o ilaç yığınını da yanında taşırsa, Antoine hastalığının ağırlaşması tehlikesiyle karşılaşmazdı. *Cenaze töreni Pazar günü saat onda...* Yarın, Cumartesi günü öğleden sonraki ekspresе binerse Pazar sabahı Paris'te olurdu... Sègre kendisine izin vermemezlik etmezdi herhalde: Durumu iyi olmadığı halde Dosse'a izin vermemiş miydi? Bu fırsat, beklenmedik oluşuyla birkaç yönden ilginç, çekiciydi bile.

Kendini birden savaş öncesinde, yaşamın kolay ve sağlıklı olduğu zamandaki gibi gördü; bir yemek vagonunda, üzeri çeşitli yiyeceklerle dolu bir masanın önünde, tek başına sessizce oturmuş olarak...

Paris'te, eski hocası Philip'e görünerek durumunu öğrenebilirdi. Özellikle dosyalarını, metinlerini bulacaktı: Bir bavul dolusu notla, kitaplarla döner, artık şu bitmek bilmeyen nekahet dönemini çalışarak, yararlı bir şeyler yaparak geçirebilirdi.

Paris! Üç dört günlük bir kaçamak! Kantinden uzakta geçecek üç dört gün!

Neden olmasındı ki?

II

Sessizlik içinde bir tık sesi duyuldu; dış hizmetleri gören rahibenin odasının küçük penceresi aralandı. Antoine'ın gözüne, mavi kumaştan bir gömlek kolunun ucu, rengi parşömene benzeyen bir el ve bir nişan yüzüğünün parıltısı çarptı.

"Dosdoğru gidin, avlunun sonunda" diye görünmeyen bir ağızdan çıkan bir mırıltı duyuldu. Hol, Malta taşları döşenmiş, ışıldayan bir koridorla *Asile*'in derinliklerine doğru uzanıyordu. Kapının basamağında yan yana oturan, omuzları siyah atkılarla sarılmış, birbirlerine doğru eğilerek kısık sesle çene çalan iki yaşlı kadın, binanın bütününe eklenmiş gibi görünmekteydi.

Dörtte üçü güneş alan avlu bomboştu. Dip tarafında bir küçük kilise vardı. Kapı kanatlarından biri açılmıştı; buradan karanlık bir dörtgen göze çarpıyordu, içeriden armonyumun sesleri geliyordu. İbadet başlamıştı. Antoine kapıya yaklaştı: Küçük kilisenin karanlığına dalan gözüne küçük alevli bir şamdan takıldı, kilisenin zemini avludan daha aşağı düzeydeydi. İki basamak inmek gerekiyordu. Antoine yolu kapatan cenaze görevlilerinin arasından sıyrılıp geçti. İçerisi tıklım tıklım doluydu; bir mahzen serinliği vardı orada; Antoine kutsal su yalağına dayanarak, güçlükle ayaklarının ucuna basarak yükseldi. Mihrabın önündeki gelişigüzel siyah bir örtü serilmiş olan tabutun dört köşesinde mum yanmaktaydı. Bu sade katafalkın arkasında, yüzü mavi bir tülün altına saklı bir hastabakıcı kadın, yanında gözlüklü ve ak saçlı bir cüce kollarını kavuşturmuş, duruyordu; hastabakıcı kadın başını çevirince, Antoine yandan görünen yüzünden bunun Gise olduğunu anladı. "Ne bir akraba, ne bir dost, kimsecik yok şu Chasle salağından başka" diye düşündü Antoine. "İyi ki gelmişim, Jenny gelmemiş... Ne Mme de Fontanin ne Daniel... Böylesi daha iyi. Gise'e, Paris'te olduğumu onlara bildirmemesini söyleyeceğim. Böylece Maisons-Laffitte'e gitmekten kurtaracak bu beni." Tanıdık kimse olmadığından bir kez daha emin olabilmek için, başı örtülü yaşlı kadınların ve geniş kenarlı şapkalı rahibelerin sıkışarak oturdukları sıralara göz gezdirdi. "İçerisinin hemen hemen soğuk olması bir yana, uzun süre ayakta duramam kesinlikle..." Tam dışarı çıkacağı sırada, sıralar gıcırdadı, oturanlar diz çökmek üzere ayağa kalktılar. İbadeti yöneten rahip ellerini kaldırıp kiliseyi dolduran Hıristiyanlara doğru

döndü. Antoine uzun boyundan, dazlak kafasından onun Rahip Vécard olduğunu anladı.

Basamaklardan çıkıp avluyu geçti, güneş gören bir sıraya oturdu. Kürek kemiklerinin arasında bir sancı duyuyordu. Bununla birlikte, bu uzun tren yolculuğu aşırı derecede yormamıştı onu. Geceleyin, bir süre uzanabilmişti. Ama Lyon Garı'ndan Point-du-Jour'a kadarki çakıllı yoldan eski bir taksiyle gelişi, bitkinleştirmişti.

"Bir çocuk tabutu" diye düşündü. "O kadar küçük ki!" Şimdi yaşlı kız gözünün önüne geliyordu: Üniversite Sokağı'ndaki evin içinde tıpış tıpış yürürken ya da odasında, kakmalı yazı masasının, kendi deyişiyle aileden kalan biricik eşyasının önünde, ışığa arkasını dönerek bir iskemleye ilişmiş otururken (M. Thibault'nun evini yönetmek üzere geldiği zaman birlikte getirdiği biricik anıydı bu)... Maaşını bu masanın "gizli" bir gözünde saklardı. Bütün değer verdiği şeylerini oraya koyardı; biriktirdiği paralarını da... Hünnabını, faturalarını, mektup kâğıtlarını, vanilya kutusunu, M. Thibault'nun attığı, kısalmış kurşunkalemlerini oraya koyardı. Prospektüsleri ve reçeteleri, iğnesi ipliği, düğmeleri, fare zehrini, yakılarını, öküz gözü ve süsen kutularını, evin bütün eski anahtarlarını, dua kitaplarını, fotoğrafları ve ellerinin derisini yumuşatmak için sürdüğü hıyar kremini hep bu masaya istif ederdi. Masa açık olduğu zaman vanilya ve süsen kokularına karışan bu kremin kokusu ta hole kadar yayılırdı. Çocukluklarında uzun zaman bu yazı masası sihirli bir hazine etkisi yapmıştı Antoine'la Jacques'ın üstünde. Sonraları Jacques ile Gise buna "Köy Kırtasiye ve Tuhafiyecisi" adını taktılar; ne ararsan bulunur türden köy bakkallarına benzediği için...

Antoine ayak sesleri duyunca başını kaldırdı. Karalar giymiş adamlar kilise kapısının öteki kanadını açtılar. Çelenkleri avluda yere koydular.

Ayin sona eriyordu. Çadır bezinden önlüklü iki hizmetçi kadın önlerine bakarak, içi sebze dolu tekerlekli bir sepeti itiyorlardı; adımlarını sıklaştırıp avluyu çevreleyen binalardan birinde gözden kayboldular. Birinci kat pencerelerinin perdeleri kalkmıştı; burada yaşlı hasta kadınlar camın arkasına oturmuşlardı. Huzurevindeki sağlam kişiler de kiliseden çıktılar ve avlu kapısının iki yanında ağır aksak kümelendiler. Armonyum susmuştu. Beyaz üstlüklü bir papaz, elinde gümüş bir bıçakla karanlıkta çıkıverdi. İki kişinin

taşıdığı tabut göründü. Ardından koro çocukları, bir papaz, en arkadan da Rahip Vécard geliyordu.

Gise de sırası gelince basamaklardan çıkıp aydınlıkta göründü. M. Chasle onun arkasındaydı. Taşıyıcılar durdu, cenaze memurlarının çelenkleri tabutun üstüne koymalarına vakit bırakmak için. Gise yaşlı gözlerle tabuta bakıyordu. Antoine genç kızın, derin bir düşüncenin yansıdığı yüzünde bir olgunluk ifadesi görerek şaştı: Ne zaman onu düşünse hep o on beş yaşındaki haşarı kızı anımsardı. "Beni görmedi... beni görmedi... Burada olduğumu aklından geçirmiyordu hiç" dedi içinden. Gise'i böyle haberi olmadan rahatça inceleyebildiği için rahatsızlık duyuyordu biraz. Teninin bu kadar esmer olduğunu unutmuştu. "Alnındaki beyaz bant onu bu kadar esmer gösteriyor herhalde."

M. Chasle siyah eldivenler giymişti, eski biçim bir şapka vardı elinde; boynunu uzatıyor ve kuş kafasını andıran o küçük kafasını sağa sola kımıldatıp duruyordu. Birden Antoine'ı gördü ve bağırmamak istercesine hemen eliyle ağzını kapattı. Gise başını çevirdi, gözü Antoine'a takıldı. İki saniye kadar onu süzdü, ilk anda tanıyamamış gibi, sonra koşarak, hıçkırıklar arasında yanına geldi. Antoine genç kızı beceriksizce kucakladı; tabutu taşıyanların harekete geçtiklerini görerek yavaşça ayrıldı.

"Yanıma gel" diye fısıldadı Gise, "Ayrılma benden."

Gidip yerine geçti, Antoine da ardından yürüdü. M. Chasle Antoine'ın gelişine korkuyla bakıyordu. Antoine kendisine elini uzattığı sırada bir rüyadaymış gibi, "Ah! Siz misiniz?" diye mırıldandı.

Antoine Gise'e, "Mezarlık uzakta mı?" diye sordu.

"Aile kabrimiz Levallois'da. Araba var" diye yanıt verdi Gise.

Cenaze alayı ağır ağır avludan geçti.

Sokakta iki at koşulu bir cenaze arabası bekliyordu. Mahalleliler, çocuklar kaldırımda sıralanmıştı. Eski taşıtın üstüne, bir filin sırtındaki tahtırevan gibi üç koltuklu bir çeşit kupa oturtulmuştu. Buraya birkaç basamakla çıkılıyordu. Bu üç yer Gise'e, M. Chasle'a ve tören yöneticisine ayrılmıştı. Bu adam ayrıcalığını Antoine'a aktararak, köşeli şapkalı arabacının yanına tırmandı. Araba ağır ağır banliyö sokaklarında sarsıla sarsıla yola koyuldu. İki rahip de bir yas arabasıyla arkadan geliyordu. Antoine yerine tırmanmak için epey caba harcamak zorunda kaldığı için bronşları tırmalanmıştı.

Oturur oturmaz bir öksürük nöbetine tutuldu; ağzına mendilini tutarak başı eğik kaldı.

Gise iki erkeğin arkasında oturuyordu. Öksürük nöbetinin geçmesini bekledi; sonra Antoine'ın kolunu tuttu.

"Ne iyi ettin de geldin. Pek ummuyordum geleceğini!.." M. Chasle, resmi bir tavırla, "Ah! Her şey beklenir bu zamanda" diye içini çekti. Antoine öksürürken eğilip bakıyordu ona gözlüğünün üstünden. Başını salladı: "Özür dilerim, demin sizi tanıyamadım; ne şaşırtıcı şey değil mi Matmazel Gise?"

Antoine tatsız bir duyguya kapılmaktan kendini alamadı. Bununla birlikte iyi davranmaktan geri kalmayarak, "Ya, evet... Oldukça zayıfladım... Zehirli gaz!.." dedi.

Gise bu boğuk sesi duyunca birden korkuyla başını çevirdi. İlk anda, avludayken, Antoine'ın genel görünüşü sarsmıştı onu; ama onu öyle yakından incelememişti. Aslında bu beş yıllık ayrılıktan sonra ve şu üniforma içinde onu değişmiş olarak görmesinde hiç de şaşılacak bir şey yoktu. Antoine'ın durumu belki de sandığından daha ağırdı. Bu gazla zehirlenme olayının ayrıntıları üzerinde hiçbir bilgisi yoktu. Güney'de tedavi edilmekte olduğunu biliyordu: Mektuplarında "iyileşmekte olduğunu" yazıyordu Antoine.

"İperit, öyle mi?" dedi, M. Chasle, işi bilen, memnun bir halde. "Tamam. İperit gazı. Buna hardal da diyorlar... Çağdaşlığın bir buluşu..." Antoine'ı hep merak içinde süzüyordu. "Derinizi yüzmüş bu gaz... Ama size nişan kazandırdı. Hem de iki hurma dalıyla. Hem de en geniş çevrelere duyuruncaya kadar... Şerefli şey bu..."

Gise, Antoine'ın sırtındaki subay ceketine göz attı. O, mektuplarında tek kelimeyle söz etmemişti nişanlarından.

"Ya doktorların?" diyecek oldu genç kız. "Ne diyorlar?" Seni kliniklerinde daha da tutmak istiyorlar mı?"

"İyileşme ağır gidiyor" diye açıkladı Antoine. Gülümsemeye zorladı kendini. Bir şeyler daha eklemek istedi sözüne, derin derin soluk aldı ama sustu. Atlar tırısa kalkmıştı, sarsıntı soluğunu kesiyordu.

"İcatlar mağazamızda gerekli her şeyi satıyoruz, maske de elbet" diye bir solukta söyledi bunu, sevimli bir gülümsemeyle M. Chasle.

Gise gönül alıcı bir şeyler söylemek istedi:

"İşleriniz iyi gidiyor mu M. Chasle? Memnun musunuz?"

"İyi gidiyor... Eh, iyi gidiyor... Bu zamanda her şey gibi, Mat-

mazel Gise! Uyum sağlamak gerek. Bütün araştırmacılarımızı silah altına aldılar, anlıyor musunuz; cephede de Allah bilir ya yararlı bir şey yaptıkları yok... Zaman zaman bir şey düşünen biri çıkıyor. Örneğin şu bizim *Müttefiklerin Kaz Oyunu* gibi... Yeni çıktı... Taşınabilir... Süsleme resimleri de savaş harekâtından alınma: Marne, Éparges, Douaumont... Siperlerde çok tutuldu. Uyum sağlamak gerek, Matmazel Gise..."

"Sen, ne olursa olsun, değişmemişsin sen" diye düşündü Antoine.

Cenaze arabası, Point-du-Jour'dan Levallois'ya gitmek üzere dış bulvarlara saptı.

Bu Pazar günü aydınlık ve iç açıcı olacak gibi görünüyordu. Güneş ısıtmaya başlamıştı bile. İstihkâmların üstünde askerler geziniyordu. Porte Dauphine'de Paris'li kadınlar, çocukları ve köpekleriyle ormana gidiyorlardı. Kaldırımlar boyunca gezgin satıcıların çiçek dolu arabaları sıralanmıştı. Eskiden olduğu gibi.

"Matmazel de Waize... Neden öldü?.." diye sordu Antoine araba sarsıldıkça kesik kesik bir sesle.

Gise hemen ona doğru döndü.

"Neden mi? Zavallı halacığım... Denildiği gibi yıpranmıştı. Midesi, böbrekleri, kalbi... Haftalardan beri hiçbir yediğini sindiremiyordu, gece kalbi birden duruverdi." Birkaç saniye kadar konuşmadı. "Huzurevine gittiğinden beri huyunun ne kadar değiştiğini düşünemezsin. Kendinden başka hiçbir şeyle ilgilenmez olmuştu... Aklı fikri hep perhizinde, sofuluğunda, parasını yatırdığı tasarruf sandığındaydı... Hizmetçilere, rahiplere kök söktürüyordu... İşte böyle! Her şeyden yakınıyor, kendisine zulüm edildiğine inanıyordu. Dahası, yanında yatan bir kadını, parasını çalmakla suçlamıştı... Anlatmakla bitmez... Günlerce ağzına bir yudum su koymuyordu, hastabakıcıların kendisini zehirleyeceklerine inandığı için!.."

Gise yeniden sustu, bir süre konuşmadılar. Antoine'ın suskunluğunu bir türlü anlayamıyordu, bunu bir tür sitem olarak yorumluyordu. Bu son günlerde bir tedirginlik içindeydi. Halası için yapması gereken her şeyi yapıp yapmadığını soruyordu kendi kendine. "Beni tamamıyla o yetiştirdi" diyordu içinden. "Bense fırsat bulur bulmaz ayrıldım ondan ve ancak huzurevinde yoklayabildim onu..."

"Maisons'da" dedi, suçsuz olduğunu anlatmak ister gibi sesini yükselterek, "hastane o kadar çok zamanımızı alıyordu ki!.. Bili-

yor musun, gelmek benim için o kadar zordu ki. Özellikle şu son günlerde uzun zaman onu görmedim. Sonra, geçen ay başrahibe bana yazdı, ben de hemen geldim. Hiç unutmayacağım onu... Zavallı halacığım... Onu odasının dip tarafında buldum. İç gömleği ve jüponla bir bavulun üstüne oturmuş, giysilerini yerleştiriyordu. Dalgın bir hali vardı. Başını çevreleyen sargıların üstüne beyaz kenevirden takkesini giymiş, ayağının birine çorabını geçirmiş, öteki çıplak. Daha o zaman iskelet gibiydi. Alnı şiş; yanakları, boynu incecik... Ama bacağı şaşılacak kadar, dahası taze kalmış: Bir kız çocuğu. Bana nasıl olduğumu sormadığı gibi başka kimseyi de sormadı. Kendisiyle birlikte kalan kadınlardan, rahibelerden yakındı. Sonra masasının kapağını kaldırdı, biliyorsun değil mi? 'Cenaze masrafı için' biriktirdiği parayı koyduğu çekmecesini bana göstermek istiyordu. Sonra, cenaze töreninden söz etmeye başladı: 'Beni bir daha görmeyeceksin. Ölmüş olacağım.' Sonra şöyle dedi: 'Ama korkma, yine de başrahibeye, armağanlarımı sana göndermesini söyleyeceğim.' Şaka edecek oldum: 'Ama halacığım, yıllardan beri öleceğini söyleyip durursun!' Gücendi: 'Ölmek istiyorum! *Yaşamak yoruyor beni!*' Sonra bacağına baktı: 'Bak, ne minicik ayağım var. Senin ayağın her zaman bir oğlanınki gibiydi!' Ayrılırken ona sarılıp öpmek istedim. Ama çırpınıp karşı koydu: 'Öpme beni, kötü kokuyorum, *yaşlı kokuyorum*...' İşte o zaman seni andı. Kapıdan çıkacakken, beni çağırdı: 'Biliyor musun, altı dişim eksik. Söktüler, turp yolar gibi!' Bildiğin kesik kesik gülüşüyle güldü neşeyle. 'Altı diş! Antoine'a söyle bunu... Bir de ayağını çabuk tutsun, beni tekrar görmek istiyorsa!'"

Antoine dinliyordu. Heyecanlanmamış değildi, hastalık ve ölüm öykülerine bir çeşit merak duyuyordu şimdi. Öte yandan bu gevezelik onu konuşmaktan kurtarıyordu.

"Onu son görüşün müydü bu?"

"On gün kadar önce yeniden geldim. Bana ölmek üzere olduğunu, son duasını yaptırttığını yazmışlardı. Odası karanlıktı. Gün ışığına katlanamaz olmuştu artık. Sör Marthe beni yatağına kadar götürdü. Halam yatak örtüsünün altında tortop olmuş, küçücük kalmıştı. Hemşire onu uyandırmak istedi. 'Küçük Gise'iniz geldi!' Sonunda örtü kımıldadı. Bilmem gördü mü, tanıdı mı beni?.. Çok belirgin bir sesle, 'Uzun sürdü bu!' dedi. Bir an sonra da, 'Ne haber bu savaştan?' Konuştum onunla ama yanıt vermedi. Anlamış

gibi görünmüyordu. Birkaç kez sözümü kesti: 'Eee? Yeni bir şey var mı?' Alnını öpmek istemiştim, beni itti: 'Saçımın bozulmasını istemiyorum!' Zavallı halacığım... '*Saçımın bozulmasını istemiyorum*' bana son söylediği bu..."

M. Chasle mendiliyle gözlerini sildi. Sonra mendilini büyük bir özenle katladı; dişlerinin arasından onaylamadığını gösteren bir sesle mırıldandı:

"Olmamalıydı bu... Saçını bozmaya gerek yoktu!"

Gise çabucak başını eğdi; yüzünde, elinde olmadan, genç ve muzipçe bir gülümseyiş belirdi. Antoine bu gülümseyişi yakaladı ve Gise'i birden çok yakın buldu kendine; içinden eskisi gibi ona takılmak, *"Nigrette"* demek geldi.

Araba Porte de Champerret'in parmaklıklı kapısından içeriye girdi ve resmî işlemler için durdu. Alana, uçaksavar kutuları, makineli tüfek kutuları, üzeri dallar, yapraklarla araziye uydurulmuş nöbetçilerin beklediği projektörler sıralanmıştı.

Cenaze alayı yeniden yola koyulup da Levallois'nın kalabalık sokaklarına dalınca M. Chasle içini çekerek:

"Ah!.. Yine de *Asile de l'Âge mûr*'de mutluydu, iyi yürekli Matmazel! İşte benim de aradığım bu, bir erkek huzurevi, M. Antoine; ama koşulları iyi olmalı... İşte o zaman rahat eder insan... Olup bitenle ilgilenmez..." Gözlüğünü çıkarıp sildi. Camların ardından kısılan gözleri kırpışmaya başladı; tatlı, derin anlamlı bir bakış belirdi bu gözlerde. "Sizin babanızın bana sağladığı geliri verirdim onlara" diye sözünü sürdürdü. "Son dakikama kadar bir sığınak bulmuş olurdum... Sabahleyin uyuyabilir, işlerimi düşünebilirdim. Lagny'de böyle bir huzurevini gezdim. Ama şu günlerde fazlaca doğuda. Şu Almanlara güven olur mu hiç? Hem sonra mahzenleri de gerçek mahzen değil... Şu zamanda gerçek mahzen gerek." "*Şu zamanda*"yı korkulu bir sesle söylerken, uğursuz bir ön belirtiyi kovmak istercesine, önüne doğru kaldırıyordu siyah eldivenli ellerini. Havı dökülmüş, bu çok uzun süet eldivenlerin derisi soluklaşmış, parmak uçları istiridye kabukları biçiminde iğrenç toparlaklar haline gelmişti.

Antoine ve Gise susuyordu. Gülümsemek gelmiyordu artık içlerinden.

"Hiçbir şey güvenli değil, hiçbir yerde rahat yok" dedi adamcağız. "Ancak alarm verildiği günlerde, iyi bir mahzende rahata kavuşabilir insan... Bakın, orada güvenliktesiniz... Bizim, karşıdaki

19'da bir mahzen var, gerçek bir mahzen..." Antoine aksırdığı için bir an sustu. Sonra sözünü şöyle bağladı: "Mahzende geçen günler, M. Antoine, şu zamanda görüyorsunuz ya, en iyisi!"

Atlar ağır ağır yürüyüşe geçerek, büyük duvarın önünden ilerliyordu.

"Burası olmalı" dedi Gise.

"Peki, sonra nereye gideceksin?" diye sordu Antoine. Külüstür arabanın arkalığına kuvvetle sırtını dayıyordu. Böğürlerini sızlatan sarsıntıları hafifletmek için.

"Üniversite Sokağı'na elbet. Senin evine. Önceki günden beri orada yatıyorum... Cenaze arabası beni oraya kadar götürür... Pazarlığımız böyle."

"İyi bir taksi buluruz" dedi Antoine gülümseyerek. Arabaya tırmanırken ve yolculuk sırasında çok acı çektiği için, dönüşte başka bir taşıt bulmaya kararlıydı.

Genç kız şaşırarak ona baktı. Ama herhangi bir açıklamada bulunmasını istemedi.

Kaldı ki, araba mezarlıktan içeriye girmişti.

III

"Hepsi tutmuş. On dakika daha dursun, olur mu?"

"İstersen yirmi dakika..."

Antoine Üniversite Sokağı'ndaki küçük çalışma odasında, çıplak sırtına yapıştırılmış sekiz vantuzla, bir iskemlede ata biner gibi oturuyordu.

"Dur" dedi Gise. "Soğuk almayasın."

Hastabakıcı pelerinini bir koltuğun arkasına asmıştı, alıp Antoine'ın omuzlarına örttü.

"Ne kadar tatlı ve ince kız" diye düşündü. Onda kendisine karşı hiç bozulmamış, gönlünü okşayan bir sevecenliği bularak heyecanlandı. "Neden bu son yıllarda kendimden uzak tuttum onu? Neden yazmadım ona?" Birden aklına Mousquier'deki pembemsi odası, aynanın üstündeki bacaklarını kaldıran altı *girl*, yemeklerde hoşlanmadığı kişilerle yan yana oturuşu, Joseph'in kendine içtenlikle ama kabaca hizmet edişi aklına geldi. "Gise bana baksa, onunla burada kalsam ne kadar iyi olur."

"Kapıları açık bırakıyorum" dedi Gise. "Bir şeylere gereksinmen olursa seslen. Gidip yemeği ocağa koyayım." Genç kız bunun üzerine gülümseyerek sıvıştı, onu yalnız bıraktı.

Yalnızdı; içinde yuvaya yeniden kavuşma duygusu, başucunda tatlı bir kadın şefkati hayaliyle yalnızdı.

O *koku* ile de yalnızdı... Daha girişte, eskiden şapkasını astığı soldaki çengele kepini asmak için koridorda yürürken sarıvermişti kendini bu koku. O andan beri, her saniye hiç doymayan bir merakla burun delikleri açılıyordu, evinin kokusunu duymak için. Unuttuğu, ama çabucak tanıdığı bu havada dalgalanan, belirsiz, nereden ve ne sebeple geldiği anlaşılmaz kokuyu... Aynı anda badanadan, halıdan, perdelerden, koltuklardan, kitaplardan gelerek havada dalgalanan bu koku inceden inceye bütün evi sarıyordu; belki on çeşit şeyden, yünden, ciladan, deriden, ilaçtan yükselen kokuların bir karışımı...

Mezarlık dönüşü, bavulunu almak için Lyon Garı'na uğrayışında geçen zaman çok uzun gelmişti Antoine'a. Böğründeki sancı, soluğunun kesilmesi arttı; evinin önünde arabadan inerken ciddi şekilde rahatsız olmuş, bu yolculuğa kalkıştığı için acı bir pişmanlık duymuştu. Bereket versin, yanında tedavisi için gerekli olan gereçleri getirmişti. Eve gelir gelmez solunum güçlüğünü yatıştıran bir oksijen iğnesi yaptı kendine. Sonra, onun tarifine göre Gise şu vantuzları çekmişti sırtına; bu da etkisini göstermişti bile; bronşları açılmış, daha rahat soluk almaya başlamıştı.

Kımıldamadan, boynu bükülü, sırtı gergin, zayıf kollarını iskemlenin arkasında kavuşturarak otururken, üzgün bir bakışla çevresini gözden geçiriyordu. Evine yeniden kavuşup o küçük yazı masasını görünce böylesine heyecanlanacağını kestiremezdi. Hiçbir şey değişmemişti. Gise çabucak eşyaların üstündeki kılıfları kaldırmış, koltukları yerlerine yerleştirmiş, panjurları açmış, perdeleri yarıya indirmişti. Hiçbir şey değişmemişti, ama yine de beklenmedik bir hal vardı. Bir zamanlar içinde oturmaya alıştığı bu oda kendine hem yakın hem yabancı geliyordu; tıpkı yıllarca tümden unutulduktan sonra birden sanrı belirginliğiyle zihninde fışkırıveren çocukluk anıları gibi. O güzel, açık kahverengi halıyı, maroken koltukları, divanı, yastıkları, şömineyi, üstündeki duvar saatini, kitaplığının raflarını sevecenlikle gözden geçirdi. "Gerçekten bu evin eşyalarına bu kadar önem mi veriyordum ben?" dedi içinden. Dört yıldır bir

kerecik bile aklından geçirmediği kitaplarının tam adını söylüyordu daha dün elden geçirmiş gibi: Her mobilya, her şey –küçük masa, bağa kâğıt keskisi, ejderha figürlü bronz kül tablası, sigara kutusu– bir şeyleri, yaşamının bir anını, bir yeri ve zamanı, bu nesneyi satın aldığı anı, şimdi bir hastasının, şimdi hastalığının bütün evrelerini anımsadığı bir hastasının duyduğu minneti dile getirişini, Anne'ın bir jestini, Peygamber'in şu bu görüşünü, babasının bir anısını uyandırıyordu zihninde. Çünkü bu yazı odası, M. Thibault'nun tuvalet odasıydı. Gözlerini kapayınca şimdi o masif akaju büyük lavaboyu, aynalı dolabı, kırmızı bakırdan ayak yıkama leğenini, köşede duran ayakkabı çekeceğini... Bu odayı çocukluğundayken olduğu halinde görseydi, kendinin değiştirdiği bu görünümüne karşısındakinden daha az hayret duyacaktı.

"Tuhaf..." diye düşündü. "Araba kapısından içeri girince *kendi evime* değil de *babamın evine* gelmişim gibi bir izlenim vardı içimde..."

Gözlerini açınca divanın alçak masasında duran telefonu gördü. Buradan bu telefonla o kadar çok konuşmuş olan genç adam beliriverdi önünde: Taptaze, gücüyle övünen, otoriter, yorulmak bilmeyen, hep telaşlı, yaşamaktan ve çalışmaktan mutlu. Bu adamla arasında savaşla, isyanla, derin düşüncelerle geçen dört yıl vardı; ıstıraplarla, anlık bedensel çöküntüyle ve kendini hiçbir an unutturmayan erken yaşlılıkla geçen aylar. Birden öylesine bunaldı ki, alnını kollarının üstüne dayadı. Bugün dünün önünde siliniyordu. Babası, Jacques, Matmazel: Hiçbiri yoktu artık. Eski aile yaşamı şimdi ona gençliğinin, sağlıklı günlerinin prizması arasından görünüyordu. Bu eski günlere yeniden kavuşmak için neler vermezdi! Artık bir daha gelmeyecek olanın üzüntüsü, bugünün kederine karışıyordu. Yalnızlığından kurtulmak için neredeyse Gise'i çağıracaktı. Ama hâlâ toparlayabilirdi kendini, gerçeği olduğu gibi görebilmek için. Bu bir sağlık sorunuydu. Önce sağlığına kavuşması gerekti. Bir an önce hocası Doktor Philip'le görüşmeye, onunla daha etkili, daha hızlı bir tedavi bulmaya karar verdi. Mousquier'de uygulanan tedavi, uzadıkça tüketici olacaktı. Kendisinin böylesine güçsüz oluşu kolay değildi. Philip yeniden kuvvetlenmesine yardım ederdi. Philip... Gise.... Zihni karıştı. Gise'i Mousquier'ye götürmek... İyileşmek... Birden içi geçti...

Birkaç dakika sonra uyandığı sırada, Gise bir koltuğun kenarına ilişmiş, ona bakıyordu. Kaygı ile karışık bir dikkatle beklerken kaşları hafifçe çatılmıştı. Genç kızın hiçbir zaman içinden geçenleri pek iyi gizleyemediği pürüzsüz yüzünden kendisi için ne düşündüğünü anladı.

"Kazuletleşmiş buluyorsun beni değil mi?"

"Hayır, zayıflamış."

"Sonbahardan beri dokuz kilo verdim!"

"O zamandan beri ağrıların dindi mi biraz?"

"Çok."

"Sesinde hâlâ boğukluk var biraz..." (Gise'in gözüne çarpan değişiklikler arasında ona en çok dokunan, Antoine'ın ses tellerindeki bu zayıflama, bu kısıklık oldu.)

"Şu anda bu bir şey değil. Öyle saatler oluyor ki, sabahleyin örneğin, hiç sesim çıkmıyor."

Bir sessizlik oldu. Gise yerinden sıçrayıp yere atlayarak bunu bozdu.

"E, şunları kaldıralım artık?"

"Nasıl istersen."

Bir iskemle ile yaklaştı, yanına oturdu, üşümemesi için örttüğü pelerinin altından ellerini sıkarak, incitmeden vantuzları çıkardı, çektiklerini de bir bir dizlerinin arasına kokuyordu. Sonra önlüğünün uçlarını birleştirerek, camları temizlemek üzere götürdü.

Antoine ayağa kalktı, daha rahat soluk aldığını anladı, aynada kemikli sırtındaki mor lekeleri gözden geçirdi ve giyindi.

Gise'in yanına geldiği zaman, o sofrayı kurmuş bulunuyordu. Antoine geniş salonu, sıralanmış yirmi sandalyeyi, eskiden Léon'un kullandığı mermer masayı gözden geçirdi ve:

"Biliyor musun, savaş biter bitmez evi satacağım."

Gise ona doğru döndü, şaşmıştı; elinde bir tabak, gözünü ona dikerek, "Evi mi?" diye sordu.

"Bütün bunlardan hiçbirini elde tutmak istemiyorum. Küçük, şirin, kullanışlı bir daire bulacağım. Ben..."

Gülümsedi. Ne yapacağını çok iyi bilmiyordu. Ama bir şey kesindi: Bu sabaha kadar düşündüğünün tersine eski yaşamını sürdürmeyecekti.

"Biftek, tereyağlı makarna ve çilek... Beğendin mi?" diye sordu Gise. Tamamıyla kendisine uygun olan bu çevreden soğumuş ol-

masını anlamaya çalışmıyordu. Hayal gücü zayıf olduğu için hiçbir zaman gelecek tasarılarına pek ilgi göstermiyordu.

"Çok zahmete girmişsin küçük peri" dedi Antoine, sofraya bakarak.

"Bana daha on dakika gerek. Peçeteleri bulamadım."

"Gidip arayayım."

Çamaşırlar katlanmış, açık ve bozulmuş bir yatağa yığılmıştı. Şiltelerin çukurunda on tane kadar tespih gördü. Giysiler bir iskemlenin üstüne serilmişti.

"Neden dip taraftaki odaya yerleşmedi acaba?" diye düşündü Antoine.

Birbiri ardından üç gömme dolabı açtı. Üçü de yeni çamaşırlarla doluydu: Yatak çarşafları, yastık kılıfları, bornozlar, bulaşık bezleri, mutfak önlükleri. Bunlar hâlâ satın alındığı zamanki gibi sicimle bağlı düzineler halindeydi. Antoine omuz silkti. "Bir işe yaramaz bütün bunlar... En gerekli olanlar kalmalı... Gerisini satmalı!" Bununla birlikte bir deste peçete aldı ve yığının içinden iki tanesini çıkardı. "Hay Allah! Anladım şimdi! Jacques'ın eski odasında yatmamak için oraya yerleşti..."

Yeniden koridora daldı. Eliyle şurada burada duvarların cilalı badanasını yoklayarak, ayağını sürükleyerek yürüyor, önünden geçtiği kapıları açıyor, başka birinin evini geziyormuş gibi, içerisine merakla bakıyordu.

Hole gelince, konsültasyon odasının iki kanatlı kapısının önünde durdu. Duraksıyordu içeri girmek için. Sonunda kapının tokmağını çevirdi. Pencereler kapalıydı: Üzerine örtü geçirilmiş mobilyalar kitaplıkların önüne çekilmişti. Oda daha büyük göründü gözüne. Panjurların aralıklarından sızan güneş ışınları, burayı yalnız konuk geldiği zaman girilen taşra evlerinin büyük salonlarında olduğu gibi, yaygın bir aydınlığa boğuyordu.

Birden 1914 Temmuzu'nun son günlerinin, Studler'in getirdiği gazeteleri, tartışmaları, bunalımı anımsadı... Ve de kardeşinin gelişlerini... Jacques, Jenny ile buraya gelmemiş miydi? Askere gittiği gün?..

Kapının pervazına dayanarak eğildi, sık sık burnunu çekerek kokluyordu: Koku, öteki yerlerden daha iyi kalmış, daha içe işleyiciydi burada. Biraz da farklı ve daha bir hoştu... Ortadaki bir örtünün altına gizlenmiş büyük yazı masası, bir çocuk katafalkını andırmaktaydı.

"Altına ne yığmış olabilirler ki?"

İçeri girip örtüyü kaldırmaya karar verdi. Masa, bir paket ve broşür yığınının altında kaybolmuştu. Savaşın başından beri, kapıya kadar gelen kucak kucak basılı kâğıtları, prospektüsleri, gazeteleri, dergileri ve laboratuvarların gönderdiği çeşitli eşantiyonları buraya istif etmişti. "Ne kokusu bu?" dedi Antoine içinden. Alışık olduğu kokuya burada, özel, ağır, belirli bir kır çiçeği rayihası karışmaktaydı. Antoine çabuk çabuk birkaç tıp dergisinin zarfını yırttı, sayfalarını karıştırmak için. Ve birden Rachel'i düşündü. Neden? Neden Anne'ı değil? Gerçekten de neden bu eve hiç girmemiş olan ve aylardır anımsamadığı kadını? "Ne oldu o acaba? Nerede olabilir? Tropikal ülkelerden birinde, Hirsch'iyle birlikte, Avrupa'dan uzakta, savaştan uzakta..."'Mousquier'ye götürmek istediği birkaç broşürü şöminenin üstüne attı. "Bu dergileri ele geçiren hekimler hep yaşlılar, silah altına alınmayanlar... Ne fırsat! Bunlardan yararlanıyor, hepsini biriktiriyorlar..." Dergilerin içindekilerine şöyle bir göz gezdirdi. Yer yer, gezgin bir cephe hastanesinden bir genç, ilginç bir olgu üzerine kısa bir rapor yazacak vakit bulmuş. Cerrahlar özellikle... "Savaş hiç olmazsa onlara yaradı; cerrahlara..." Orada durarak kâğıt yığınını karıştırıyor, şuradan buradan bir fasikülü çekip şöminenin üstüne atıyordu. "Eğer çocuklardaki solunum bozuklukları üzerine yazdığım yazıyı bitirirsem, Sébillon dergisi alacaktır kesinlikle...'

Üstündeki renk renk pullarla bir paket dikkatini çekti. Yeniden odaya dağılan güzel kokuyu duydu hemen ve merakı arttı. Burnu tetikte, gönderenin adını okuyabildi: *Mlle Bonnet, Conakry Hastanesi, Fransız Ginesi.* Pulların üzerinde tarih damgasından Mart 1915 okunuyordu. Üç yıl. Şaşırarak küçük koliyi elinde çevirdi, tarttı. Bir ilaç mı? Bir parfüm mü? Sicimi kesti, kâğıdı açtı; içinden dikdörtgen, yüzünün her tarafından çivilenmiş bir tahta kutu çıktı. "Hımm... Güç açılacak..." Bakınarak bir alet aradı. Merakını gidermek hevesinden vazgeçeceği sırada cebinde savaş bıçağı olduğunu anımsadı. Bıçağın ağzı kutu kapağının aralığında gıcırdadı, hafifçe bastırınca kapak açıldı. Keskin bir koku geldi burnuna. Doğu'ya özgü bir buhurdan, aselbent, günlük kokusuydu bu. Bildiği bir kokuydu bu, ama ne olduğunu anlayamıyordu. Tırnağının ucuyla talaş tabakasını sıyırdı ihtiyatlıca: Küçücük, sarı parlak, tozlu yumurtacıklar ortaya çıktı; birden mazi gözünün önünde canlanı-

verdi: Bu sarı taneler... Amber ve misk kolye! Rachel'in kolyesi... Parmaklarının arasında tutarak ihtiyatla sildi. Gözleri buğulandı. Rachel! Beyaz burnu, ensesi... Le Havre sabahın alacakaranlığında *Romania*'nın denize açılışı. Peki ama neden bu kolye gönderilmiş? Kimdi bu Conakry'deki Matmazel Bonnet? Mart 1915... Ne demek oluyordu bütün bunlar? Koridordan ayak sesleri duyulunca kolyeyi hemen cebine soktu.

Gise yemeğe oturmak için onu arıyordu. Eşikte durdu ve havayı burnuna çekti:

"Acayip bir koku var..."

Antoine broşür ve ilaç yığınının üstüne örtüyü yeniden örttü.

"Bütün ilaç çeşitlerini şuraya doldurmuşlar..."

"Geliyor musun? Sofra hazır."

Antoine genç kızın peşinden yürüdü. Cebinde, avucunun çukurunda soğuk danelerin ılıklaştığını duydu: Rachel'in beyaz ve kızıl vücudunu düşünüyordu.

IV

Kocaman masanın bir ucuna yan yana yerleşince, Gise hafifçe kararlı bir tavır takındı:

"Şimdi ciddi olarak bana sağlık durumundan söz et."

Antoine dudak büktü. Kendinden, hastalığından, tedavisinden söz etmeye fazlasıyla düşkündü, ama bu konularda ısrarla sorular sorulması da hoşuna gitmiyor değildi; genç kızın ilk sorularını telaşsızca yanıtladı, bu soruların budalaca olmadığını fark etti. Her zaman çocukmuş gibi davranmaya alıştığı bu küçük Gise, hastanede geçen bu üç yıl içinde sağlam bilgiler edinmişti. Onunla tıp konuları üzerine konuşabilirdi. Böylece aralarında yeni bir bağ daha kurulmuş oluyordu. Gise'in gösterdiği ilgiden cesaret alarak durumunu açıkladı ve son aylarda yaşadığı çeşitli evreleri gözden geçirdi. Eğer genç kız söylediklerini hafife alsaydı ve onu yüreklendirici sözler söylemeye kalksaydı, hemen kaygılarını abartacaktı. Ama öyle gergin bir yüzle dinlemiş, öyle kaygılı, içinden geçenleri okurcasına bakmıştı ki Antoine, tersine, sözünü yürek ferahlatıcı bir tonla bitirdi:

"Ne olursa olsun, işin içinden sıyrılacağım." (Aslında temel düşüncesi de buydu.) "Bu az ya da çok uzun sürebilir" dedi güvenle

gülümseyerek. "Bu durumdan kurtulacağım; evet, kurtulmasına kurtulacağım da, tamamıyla iyileşecek miyim? Düşün ki, gırtlağım sakat, ses telleri çok zayıf, işimi yapabilecek miyim eskisi gibi?.. Benim için yaşayacağımdan emin olmak yeterli değil. İleride yarım adam olarak yaşamayı aklımdan geçirmiyorum. Ama eski sağlığıma kavuşabilecek miyim? İşte bu pek kesin değil..."

Gise daha iyi dinleyebilmek, daha iyi anlayabilmek için yemeği bırakmıştı. Hayret dolu, hareketsiz, çocuksu ve ilkel yaratıklardaki gibi sadakatli gözleriyle süzüyordu onu. Genç kızın bu şefkatli ilgisi pek tatlı geldi yıllardır bundan yoksun olan Antoine'a. Güvenle, hafifçe gülümsedi.

"Pek kesin olmamakla birlikte, olamaz değil. Dirençle, olmayacak pek çok şeyi olur yapabilir insan!.. Şimdiye kadar kuvvetle istediğim her şeyi yaptım. Neden bu sefer de başaramayayım? İyi olmak istiyorum, olacağım da."

Bu son sözcükleri söylerken sesini biraz zorlamıştı. Öksürmek üzere durdu, nöbet şiddetliydi, bir dakika boyunca sürdü; bu sırada Gise tabağına eğilip kaçamaktan ona baktı. Genç kız yüreğini ferahlatmaya çalışıyordu: "İstediğini yapabilir o, kendini tedavi etmeyi, iyileşmeyi başaracaktır."

Öksürük nöbeti geçince Gise, Antoine'a doğru döndü; Antoine bir süre konuşmadan durmak istediğini işaretle anlattı.

"Azıcık su iç." dedi Gise, bardağını uzatarak. Sonra, daha fazla kendini tutamayarak içini kavuran soruyu sordu: "Bizimle kaç gün kalacaksın?"

Antoine yanıt vermedi. Bu, değinmekten çekindiği bir konuydu. Aslında dört gün için izin almıştı. Ama bunu kısa kesmek istiyordu. Paris'te dört uzun gün kalmayı, gelişigüzel bakımlarla yetinerek belki yüz kez yorgun düşmeyi hiç istemiyordu.

Genç kız gözlerinden okumaya çalışarak:

"Ne kadar? Sekiz, altı, beş gün?"

Olumsuzca başını salladı, derin bir soluk aldı, gülümseyerek, "Yarın yola çıkıyorum" dedi.

"Yarın mı?" Gise öylesine hayal kırıklığına uğramıştı ki, sesi titredi. "Demek, Maisons-Laffitte'e bizi görmeye gelmeyeceksin, öyle mi?"

"Olanaksız... Gise'ciğim... Olanaksız bu sefer... ileride... Yaz ortalarında... Belki..."

"Ama uzun zamandan sonra seni o kadar az gördüm ki! Yarın ha?.. Üstelik ben de seninle Paris'te kalamayacağım. Bu akşam gidip Maisons'da yatmam gerekli! Yarın sabah nöbetim var. Düşün bir kez! Üç gün oldu ayrılalı, ve ben yola çıkmadan bir gün önce altı kişi daha geldiydi!"

"Hiç olmazsa tam bir gün geçireceğiz birlikte" dedi Antoine uzlaşmışçasına.

"Bu da olanaksız!" diye üzüntüyle bağırdı Gise. "Birazdan huzurevinde randevum var. Oradaki işlemleri, halamın eşyalarıyla ilgili işleri bitirmem gerekli; odaya gereksinmeleri var..."

Gise'in gözleri dolu dolu olmuştu. Antoine'ın hemen aklına onun çocukluğundaki umutsuzlukları geldi. Sonra yeniden şu düşünce zihninden geçti: "Bana bakması, benim çevremde bir şefkat havasını duyması iyi olur..."

Ne diyeceğini bilemiyordu. Bu buluşmanın bu kadar kısa sürmesi onun da canını sıkıyordu.

"Belki iznimi uzatabilirim..." dedi, kendisi de inanmadan. "Bilmem... Deneyebilirim..."

Gise'in gözlerinde bir parıltı, bir gülüş belirdi birden. Gözyaşları arasında güzeldi bu gözler... (Bu da Antoine'a eski yılları anımsattı.)

Gise ellerini çırparak, "İşte bunu yapmak gerek" dedi. "Sonra, Maisons'da birkaç gün kalırsın bizimle!"

"Hâlâ çocuk" dedi Antoine içinden. "Hem o çocuksu hali ile kadın olgunluğu arasındaki karşıtlık daha da çekicilik katıyordu ona."

Konuşmanın gidişini değiştirmek üzere sorarcasına ona doğru eğildi:

"Şimdi bir şeyleri açıkla bana. Nasıl oluyor da seninle birlikte başka kimse gelmedi Paris'e! Maisons o kadar uzak değil ki... Bu cenaze törenine seni tek başına göndermişler!"

Gise hemen buna karşı çıktı:

"Ama sen orada ne kadar işimiz olduğunu bilmiyorsun! Nasıl gelebilirlerdi ki?.. Sonra ben buraya gelince ötekilerin işleri daha da arttı!"

Genç kızın böyle içerlemesi karşısında gülümsemekten kendini alamadı.

Bunun üzerine Gise bir sürü açıklamaya girişti; hastane işlerinin ne olduğunu, Maisons'daki yaşantılarını anlatmaya koyuldu. (Yararlı olmak için çırpınan Mme de Fontanin, Marne Savaşı'nın hemen

ardından, 1914 Eylülü'nün ortasında Maisons-Laffitte'te hastane açmayı tasarlamıştı. Babasından kalan, Saint-Germain Ormanı'nın kıyısındaki mülkünü hâlâ elinde tutuyordu. İngiliz kiracılar, savaş ilanının hemen ardından Fransa'dan ayrılmışlardı. Yani eski aile villası boştu. Ama çok dar oluşu bir yana, gardan ve çarşı pazardan da uzaktaydı. Bunun üzerine, Mme de Fontanin, M. Thibault'nun evini kendisine ödünç vermeye razı olup olmayacağını Antoine'a sormayı düşündü. Bu ev kendisininkinden daha büyük olduğu kadar, kasabaya da daha yakındı. Antoine bunu kabul etmişti elbet. Antoine hemen Gise'e Paris'te kalmasını, iki hizmetçi ile birlikte villada yapılacak değişiklikler sırasında Mme de Fontanin'e yardımcı olmasını yazdı. Öte yandan Mme de Fontanin, yeğeni Nicole Héquet'nin, cerrahın karısının yardımını sağlamıştı; Nicole'ün hemşirelik diploması vardı. Savaş Yaralıları Derneği'nin denetimi altında bir yönetim komitesi kuruldu: Altı hafta sonra da, çabucak düzenlenmiş olan Thibault villası, sağlık hizmetleriyle ilgili kayıtlarda 7 No'lu Hastane olarak geçmeye başladı ve böylece nekahet dönemindeki ilk hasta kümesini kabul edecek duruma geldi. O zamandan beri Mme de Fontanin'le Nicole'ün yönetimindeki 7 No'lu Hastane bir gün bile boş kalmadı.)

Bütün bunlar hakkında Antoine mektuplardan bilgi edinmişti. Babasının evinin bir işe yaramış olması onu çok sevindirmişti; özellikle Paris'te işsiz güçsüz yaşamakta olduğunu düşündüğü Gise'in, Fontanin ailesinin içinde sıcak bir çevreye kavuştuğuna seviniyordu. Ama doğrusunu söylemek gerekirse 7 No'lu Hastane'nin işleriyle pek ilgilendiği yoktu. Bundan başka M. Thibault'nun aşçısı, güçlü kuvvetli Clotilde'in yürütümünde acayip bir imece evine dönüşen Fontanin villasındaki örgütlenmeyle de pek ilgili olmadığı gibi... Burada Nicole, Gise, ameliyat olduktan sonra Daniel ve İsviçre'den dönüşünde Jenny de barınmaktaydı. Bu yüzden Gise'in gevezeliklerini merakla dinliyordu: Çoğu kez düşünmediği bu küçük insan kümesi birden gözünde bir gerçek oluvermişti.

"İçimizde en çok işe kendini veren Jenny" dedi, kendini tamamıyla konusuna vermiş olan Gise. "Yalnız Jean-Paul'e bakmakla kalmıyor, çamaşırhaneyi de yönetiyor: Düşünebilir musun, otuz sekiz, kırk, kimi zaman kırk beş yataklık bir hastanedeki çamaşırların yıkanmasının, kurutulmasının, onarılıp ütülenmesinin, yerleştirilmesinin, dağıtımının ve bununla ilgili hesapların tutulmasının ne

demek olduğunu? Bitkin dönüyor eve. Öğleden sonraları hastanede çalışıyor, ama sabahları küçüğün bakımı için evde kalıyor... Mme de Fontanin'e gelince; o, hastaların yakınında yatıp kalıyor. Biliyor musun, kendisine ahırların üstünde bir oda hazırlattı."

Gise'in (o aşırı erdemli geçinen Matmazel'in yeğeninin) Jenny'den ve anne oluşundan çok doğalmış gibi söz edişi Antoine'a oldukça inanılmaz bir şey gibi geliyordu. "Gerçekten" dedi içinden, "üç yıl oldu bile... Hem sonra eskiden bir rezalet olarak görülen şeyler, şimdi kolaylıkla kabul edilebilmekte: Şu tüm değerlerin böylesine alt üst olduğu günlerde..."

"Bak, Paris'e gelmişken küçüğü de görsene!" diye Gise içini çekti, sitemli bir sesle, "Jenny son derece üzülür yoksa."

"Geldiğimi söylememezlik edemez misin küçük budala..."

"Hayır" dedi acayip ciddi bir sesle Gise. "Jenny'den hiçbir şeyi saklayamam, asla!"

Antoine hayretle ona baktı, diretmedi.

"Emin misin bari, iznini uzattırabileceğinden?" diye sordu Gise.

"Deneyeceğim."

"Nasıl?"

Antoine yalanını sürdürdü:

"Rumelles'den, askerlik dairesine telefon etmesini isteyeceğim, bunların bağlı olduğu..."

"Rumelles..." dedi genç kız düşünceli düşünceli.

"Ne olursa olsun bugün ona gitmek istiyordum... Uzun zamandır görmedim onu... Bizim için katlandığı zahmetlerden ötürü teşekkür etmek istiyorum."

O gün ilk kez, Jacques'ın ölümüne böylece üstü kapalı değinilmiş oluyordu. Birden Gise'in suratı asıldı, kurum boyası rengindeki teninde yer yer koyu lekeler belirdi.

(1914 sonbaharı boyunca Jacques'ın öldüğüne inanmak istememişti. Jacques'ın kendinden haber vermemekte diretişi, Cenevre'deki arkadaşlarının öldüğünü bildirmeleri, Jenny'nin, Antoine'ın bundan emin olduklarını açıklamaları onda hiçbir etki yapmamıştı. İnatla, "Savaşta yaralanarak yeniden kaçmıştır" diye düşünüyordu. "Bir kez daha gelecektir yanımıza." Jacques'ın dönüşünü kaygıyla bekliyor, ona kavuşmak için "dokuz gün" orucu tutuyor, adaklar adıyordu. İşte o dönemde Jenny'ye bağlanmıştı. Bu bağlılık başlangıçta oldukça çirkin bir hesaba dayanıyordu: "Jacques dönünce

bizim dost olduğumuzu görecek; üçüncü kişi olarak kalacağım yaşamlarında. Belki de yokluğunda Jenny'ye kucak açtığım için minnet duyacak bana..." Uçağın alevler içinde düştüğü Rumelles'den öğrenilince, resmî bildirinin suretini görünce, gerçeği kabul etmesi gerekmişti. Ama içinden belirsiz bir sezgi bunun tamamıyla hakikat olmadığına inandırıyordu onu. Şimdi bile zaman zaman, zihninde bir şimşek çakmışçasına "Kim bilir?" diyordu içinden.

Antoine'la göz göze gelmemek için yeniden başını eğdi. Sanki bütün benliği birden alt üst olmuşçasına, birkaç saniye kadar hareketsiz, şaşkın kaldı gözyaşlarını güçlükle tutarak. Daha sonra, hıçkıra hıçkıra ağlamamak için, kalktı mutafa gitti. "Ne kadar da hantallaşmış" dedi içinden Antoine, arkasından bakarak. Onun böyle birden derin bir kedere sürüklenmesine neden olduğu için de canı sıkılmıştı. "Şu kalçalarına, gövdesine bakınca insan onu on yaş daha büyük sanır. Otuzunu geçmiş gibi görünüyor!"

Kolyeyi cebinden çıkardı. Kiraz çekirdeği büyüklüğündeki kurşuni misk tanecikleriyle, küçük, sarı renkte, kokulu erikleri andıran eski amber tanecikleri birbirinin ardından dizilmişti bu kolyede. Kolyenin tanelerini parmaklarının arasında yuvarlarken bu tanecikler ısınmıştı; şimdi Antoine'a kolyeyi Rachel'in boynundan çıkarıyormuş gibi geliyordu.

Gise bir tabak dolusu çilekle yeniden içeri girerken, gözlerinden hâlâ yüreğini ne derin bir keder kapladığı okunuyordu. Öyle ki, bunu fark edince Antoine heyecanlandı; genç kızın gümüş bir bilezik geçirilmiş parmak esmer bileğini okşadı. Gise ürperdi, kirpikleri titredi... Antoine'a bakmaktan çekiniyordu. Yerine oturdu, yeniden gözkapaklarının kenarında iki damla gözyaşı belirdi. Şimdi kederini saklamaya çalışmayarak, utangaç bir gülümseyişle Antoine'a doğru dönerek, birkaç saniye hiçbir şey söylemeden öylece durdu.

"Budalanın biriyim ben" diye içini çekti; daha sonra akıllı uslu, çileklerin üzerine şeker serpmeye koyuldu. Ama neredeyse aynı anda şekerliği masanın üstüne koydu ve sinirlice doğruldu. "Beni en çok dertlendiren nedir biliyor musun Antoine? Çevremde kimse adını anmıyor onun... Jenny hep onu düşünüyor, biliyorum, hissediyorum bunu; o küçüğü bu denli sevmesinin nedeni Jacques'ın çocuğu olması... Ve Jacques her an aramızda: Jenny'ye duyduğum sevgiyi doğuran Jacques'ın anısı. Eğer böyle olmasaydı, Jenny böylesi bir şefkatle beni kucaklar, kız karde-

şiymişim gibi davranır mıydı bana? Ama hiç, hiç söz etmiyor bana ondan! Bu, ikimizin düşüncesinden hiç ayrılmayan, birbirimize bağlayan, ama hiçbir zaman sözü edilmeyen bir sır! İşte bunun için boğuyor beni bu!.. Sana söyleyeceğim." diye adeta soluk soluğa sürdürdü sözünü. "Gururlu bir insan Jenny, hem de çetin! O... Onu daha iyi tanıyorum şimdi. Seviyorum onu; onun için, küçük için canımı veririm! Ama çok üzülüyorum. O kadar kapalı, o kadar ki... Nasıl söylemeli bilmem... Görüyorsun ya, Jacques'ı kendisinden başka herkesin yanlış tanımış olması yüreğini kemiriyor onun, inanıyorum buna. Jacques'ı anlayanın yalnız kendisi olduğunu sanıyor! Ayrıca onu anlayan tek kişinin kendisi olduğu düşüncesini de kıskançlıkla elden bırakmıyor! Bunun için de kimseye söz etmiyor ondan. Özellikle bana!.. Ama bununla birlikte, bununla birlikte..."

İri gözyaşı damlaları süzülüyordu şimdi yanaklarından. Birden yaşlı bir görünüş almış olmakla birlikte, yüzünde keder okunmuyordu. Artık yalnızca ihtiras, öfke ve Antoine'ın iyice anlayamadığı vahşice bir şeyler vardı bu yüzde. Bunun üzerinde düşünceye vardı. Hayret içindeydi: Hiçbir zaman Jenny ile Gise'in böylesine birbirine yakın olabileceğini düşünmemişti.

"Ben hiçbir zaman emin olmadım, Jenny biliyor muydu... Yani benim Jacques'a karşı duygularım olduğunu" diye Gise sözünü sürdürdü, daha hafif ama hep öyle boğuk bir sesle: "O kadar isterim ki, ona açık yüreklilikle söz etmeyi bundan! Ondan gizleyecek bir şeyim yok... Jenny'nin her şeyi bilmesini isterdim! Bilmesini isterdim eskiden ondan nefret ettiğimi. Ah, evet, derin bir nefret duyardım ona karşı ama şimdi, Jacques'ın ölümünden sonra Jacques için duyduklarımın hepsini..." Bakışlarında mıknatıslı bir parıltı belirdi). "... Jenny'ye ve çocuklarına verdim."

Kısa bir süreden beri Antoine genç kızı dinlemeyi hemen tamamıyla unutmuş, bu esmer gözkapaklarının kapanıp açılışlarını, ağır ağır kalkıp inişini dikkatle seyre dalmıştı. Uzun kirpiklerini... Bunlar gözbebeklerinden fışkıran ışığı perdeliyor, sonra bu perdeyi açıyor, bir fenerin düzenli biçimde açılıp kapanışı gibi... Antoine dirseğini masaya dayamış, yüzünü eline yaslamış, parmaklarının ucuna sinen misk kokusunu derin bir hazla kokluyordu.

"Bugün benim ailem yalnız onlar" dedi Gise, daha sakin görünmeye çalışarak. "Jenny benim yanımdan hiç ayrılmayacağına

söz verdi..." Antoine; "Acaba benimle yaşamasını önerseydim kabul eder miydi Gise?" dedi içinden.

"... Evet bana vadetti bunu. İşte yaşamama, geleceği benimsememe yardım eden de bu, anlıyor musun? Dünyada hiçbir şeyin önemi yok benim için, ondan ve küçüğümüzden başka."

"Kabul etmez önerimi" diye düşündü Antoine. Bununla birlikte titrek ve öyle falsolu bir şeyler vardı ki bu seste, sanki bir tutarsızlığı sezdiriyordu kendisine. "Bulanık bir şeyler var şüphesiz" dedi içinden, "bu iki kadın kalbinin derinliğinde –bu iki *dul* kadının!..– Şefkat var, bundan şüphe etmiyorum. Ama kıskançlık da var kesinlikle, azıcık da kin herhalde!.. Ve böylece adına sevgi denilen yoğun bir karışım oluşuyor..."

Gise sözünü sürdürdü; bu artık Antoine'ı avutan, Gise'in durduramadığı yakınmalı bir monolog olmuştu:

"Eşine az rastlanır bir varlık bu Jenny... Soylu, güçlü... İmrenilebilecek bir insan! Ama o kadar katı ki başkalarına karşı! Evet, Daniel'e karşı da katı, dahası haksız... Bana karşı da, hissediyorum ki... Oh, buna hakkı var, öyle önemsiz bir şeyim ki ben onun yanında! Ne var ki, her zaman da bir neden yok bunun için. Gözü bir şeyi görmüyor, yalnız kendine güveni var, başka türlü düşünülebileceğini kabul etmiyor. Ama olamayacak şey istemiyorum ben! Eğer Jean-Paul'ün babasının dinine göre yetiştirilmesini istesem, başaramam bunu, razı edemem Jenny'yi buna... Ama hiç olmazsa bir pastöre vaftiz ettirsin!" Bunları söylerken bakışları sertleşti, vaktiyle Matmazel'in yaptığı gibi, inatçı vuruşlarla alnına vurmaya başladı; dudaklarını büzüp ağzını öylesine kapamıştı ki, hiçbir uzlaşmaya yanaşmayacağı anlaşılıyordu. "Sen de böyle düşünmüyor musun?" dedi, sert bir hareketle Antoine'a dönerek: "İstiyorsa çocuğu küçük bir Protestan yapsın! Ama bir köpek gibi yetiştirmesin Jacques'ın oğlunu!"

Antoine elini gelişigüzel salladı.

"Bilmiyorsun şu küçüğü sen" diye sürdürdü Gise. "Yaratılıştan ateşli bir şey, dine gereksinmesi olacak onun!.." İçini çekti, sonra kederli bir sesle: "Jacques gibi! Eğer Jacques, dini inancını yitirmeseydi bütün bunlar olmayacaktı!.." Sonra son derecede bir hareketlilikle yüzünün ifadesi değişti, tatlılaştı, kendinden geçmişçesine bir parıltı belirdi yavaş yavaş bakışlarında: "Öylesine Jacques'a benziyor ki bu küçük! O da kumral saçlı, onun gibi! Elleri, gözleri tıpkı

Jacques'ınkiler gibi!.. Daha üç yaşında ama öyle iradeli ki! Kimi zaman çok inatçı, kimi zaman da uysal, kuzu gibi... Sesinde hınçtan eser kalmamıştı. Açık yüreklilikle güldü: "Bana *Gi* Hala diyor!"

"Çok iradeli mi demiştin?"

"Jacques gibi, tıpkı onun gibi öfkeli, biliyor musun?.. Şu hani, için için öfkelenişi... Böyle anlarında bahçenin ta öteki ucuna kaçıyor, anlaşılmaz bir şeyler mırıldanarak."

"Akıllı mı?"

"Çok! Her şeyi anlıyor, kavrıyor. Sonra öyle de duygulu ki! Tatlılıkla her şeyini alabilirsin ondan. Ama karşı gelirsen hemen kaşları çatılır, yumrukları sıkılır, tanınmaz olur... Tıpkı Jacques gibi." Bunu söyleyen Gise bir an düşünceye daldı. "Daniel güzel bir resmini çekmişti, Jenny sana göndermiştir herhalde!"

"Jenny hiçbir zaman bana oğlanın fotoğrafını göndermedi."

Gise hayretle Antoine'a baktı, bir şeyler sorar gibiydi, bir şeyler söyleyecek gibiydi, ama vazgeçti.

"Yanımda, şurada çantamda bir fotoğraf var, görmek ister misin?"

"Evet."

Koşup çantasını buldu, amatörce çekilmiş iki küçük fotoğraf gösterdi. Birinde, –bir yıl önce çekilmiş,– Jean-Paul annesiyle görülüyordu: Biraz semirmiş bir Jenny. Yanakları eskisinden daha dolgun. Yüzü sakin, dahası çok ciddi bile denebilir. Antoine içinden, "Mme de Fontanin'e benzeyecek" dedi. Jenny'nin sırtında siyah bir elbise vardı. Sokak merdiveninin basamaklarından birine oturmuştu, çocuğunu göğsüne bastırmıştı. Yeni çekilmiş olduğu belli olan öteki fotoğrafta Jean-Paul yalnızdı: Sırtında, kasları şaşılacak kadar belirgin vücudunu sarmış çizgili jarse kumaştan bir giysi, çenesini aşağıya sarkıtmış, somurtan bir havası vardı. Antoine iki resme uzun uzun baktı. Özellikle ikincisi Jacques'ı anımsatmıştı ona. Saçlarının biçimi, o derinden içe işleyen bakışları, o ağız, o çene, –Thibault'ların kuvvetli çenesi.

Ayakta duran Gise, Antoine'ın omuzuna yaslanarak:

"Görüyorsun ya kumda oynuyordu. İşte küreği, şuraya öfkeli bir hareketle fırlatıp atmıştı, oyunun arasına girdikleri için; sonra da denize kadar geri geri gitmişti..."

Antoine gülerek başını ona doğru kaldırdı:

"Yani bu kadar çok mu seviyorsun küçüğü?"

Gise bir şey söylemedi, ama gülümsedi ve hiçbir şey bu şefkat dolu sıcak gülüşten daha iyi onun duygusunu açığa vuramazdı. Bununla birlikte bir tedirginlik sarmıştı benliğini, şu yapmış olduğu anlamsız şeyi her anımsayışında olduğu gibi. Antoine bunu fark etmedi. (İki yıl, belki daha da önce, Jean-Paul henüz süt bebeği iken... Gise, Jean-Paul'ü kucağına almaktan, onu bağrına bastırmaktan, göğsünde uyutmaktan sonsuz bir haz duymaktaydı. İşte Jenny'nin küçüğe meme verdiğini görünce, dayanılmaz bir kederle, kıskançlık kavurdu yüreğini. Jenny bir gün çocuğu ona bırakmıştı: Havada sinir bozucu bir fırtına öncesi sıcağı vardı. Gise anlamsız bir isteğe kapılarak bebekle odasına kapanıp meme vermekten kendini alamamıştı. Küçük, üstüne atılıp o ısırıcı küçük ağzıyla nasıl emmiş, ısırmış, çürütmüştü genç kızın göğsünü!.. Gise'in canının acısı birkaç gün sürmüştü. Çürüklerden olduğu kadar, utancından da... Bu bir günah mıydı? Papazına günah çıkartırken üstü kapalı olarak buna değindikten ve nefsine eza ettikten sonra huzura kavuşabildi ve bir daha da hiç böyle bir şey yapamadı.)

"Her zaman bu davranışta, bu boyun eğmemek havasında mı?" diye sordu Antoine.

"Ooo, evet, çoğu kez! Bununla birlikte, onu rahatsız eden Daniel'di. Ama yine iyi kötü Daniel'in sözünü dinliyordu. Sanıyorum ki, erkekti de ondan. Evet. Annesini çok seviyor, beni de seviyor. Ama bizler kadınız. Nasıl söylemeli? Daha şimdiden erkek olmanın üstünlüğünün bilincinde. Gülüyorsun? İnan bana! Bu, bir sürü ufak tefek şeyde kendini belli ediyor."

"Hep yanında olduğunuz için otoritenizin zayıfladığını, dayısını seyrek gördüğü için onu daha çok saydığını sanıyorum..."

"Daha seyrek mi? Ama hastane yüzünden bizden çok dayısıyla birlikte! Hemen hemen bütün gün Daniel ona göz kulak oluyor..."

"Daniel mi?"

Genç kız Antoine'ın omuzuna dayadığı elini çekti, biraz uzaklaştı, oturdu:

"Evet. Niçin? Neden şaştın buna?"

"Daniel'in bu *dadı* rolünü benimseyebileceğini düşünemiyorum..."

Gise anlayamıyordu. Daniel de Fontanin'i yalnız ampütasyon ameliyatından beri tanıyordu.

"Tersine. Küçük, arkadaşlık ediyor ona. Maisons'da günler uzun."

"Ama madem artık çürüğe çıkarıldı, tekrar çalışmaya başlamıştır?"

"Hastanede mi?"

"Hayır, resmine."

"Resmine mi? Onu resim yaparken görmedim hiç..."

"Peki, sık sık Paris'e gitmiyor mu?"

"Hiç. Villa'dan ya da bahçeden ayrıldığı yok."

"Yürümekte o kadar çok zorluk mu çekiyor?"

"Oh, nedeni bu değil. Topalladığını fark edebilmek için onu dikkatle gözlemek gerek, özellikle yeni aygıtından sonra... Ama dışarı çıkmaya istek duymuyor. Jean-Paul'e göz kulak oluyor, oynatıyor, evin çevresinde gezdiriyor. Arada bir Clotilde'e yardım ediyor; bezelye ayıklayarak, reçel yapılacak meyvaları soyarak. Arada bir de taraçanın basamaklarını kazıyarak temizliyor... Her zaman değil... Öyle sanıyorum ki, sakin, kayıtsız, biraz uyuklayan bir insan..."

"Daniel mi?"

"Evet."

"Hiç de senin anlattığın gibi değildi. Çok mutsuz olmalı."

"Amma da yaptın! Canı sıkılıyormuş gibi bile görünmüyor. Ne olursa olsun hiç yakındığı yok. Başkalarına surat astığı oluyorsa da bana karşı hiç böyle davranmıyor. Ötekiler ona karşı nasıl davranılacağını bilmiyorlar da ondan. Clotilde ona takılıyor, kızdırıyor onu, Jenny de beceriksizce davranıyor. Suskunluğu, kasıntılı haliyle incitiyor Daniel'i. İyi, çok iyi insan Jenny ama bunu gösteremiyor; başkalarını memnun edecek ne bir sözcük çıkar ağzından, ne de bir hareket yapar..."

Antoine, Gise'in bu söylediklerine karşı çıkmadı. Ama öyle şaşkın bir halde görünüyordu ki, Gise güldü:

"Sanıyorum, Daniel'in yaradılışını iyi bilmiyorsun sen. Hep fazlaca şımartılmış olmalı... Ayrıca korkunç tembel."

Yemek çoktan sona ermişti. Gise saatine bakıp hızla ayağa kalktı.

"Sofrayı toplayayım. Sonra da gitmem gerek."

Karşısında durup Antoine'ı şefkatle süzüyordu: Onu bu hasta halinde, alışkanlığını yitirdiğini bu evde yalnız bırakacağı için çok dertleniyordu. Bir şeyler söyleyecek gibiydi ama duraksıyordu.

Gözlerinde beliren hem cesaret verici hem çekingen bir gülümseyiş dudaklarına yayıldı.

"Akşamüstü seni almaya gelsem mi? Geceyi de bizimle Maisons'da geçirsen, burada tek başına kalacak yerde?"

Antoine başını salladı:

"Bu akşam olmaz; ne olursa olsun Rumelles'i göreceğim. Yarın Philip'le buluşacağım. Sonra aşağıya çeki düzen vermem gerek, bakacağım dosyalar var..."

Düşünceye daldı. Mousquier'ye Cuma akşamı dönebilirdi. Bunun için Maisons-Laffitte'te iki gün geçirmesine hiçbir şey engel değildi.

"Peki ama nerede yatıp kalkacağım orada?"

Yanıt vermeden Gise hemen eğilip Antoine'ı öptü:

"Nerede mi? Villa'da elbet! İki oda boş duruyor."

Antoine hâlâ elinde tuttuğu Jean-Paul'ün resmine arada bir göz atıyordu.

"Peki öyleyse... İznimi uzatmak için gerekeni yaparım. Yarın akşam da..." Fotoğrafı parmaklarının arasında havaya kaldırdı:

"Veriyor musun bana bunu?"

V

Gise'in gitmesi üzerine yalnız kalan Antoine, kendisini telefonla aradığı sırada Rumelles, o gün Pazar olduğu halde Quai d'Orsay'deki odasında bulunuyordu. Diplomat, bütün öğle sonrası boyunca bir saat bile boş vakti olmadığını söyleyerek Antoine'ın akşam yemeği için kendisine uğramasını söyledi.

Antoine saat sekizde bakanlığa geldi. Rumelles, merdivenin aşağısında, tek bir ampulle aydınlanan yerde bekliyordu onu. Bu kurala uygun loşlukta odalarından ayrılan görevlilerin gidişi, bir iki ziyaretçinin geçişleri buraya bir gizlilik havası veriyordu.

"Sizi *Maxim's*'e götüreceğim... Bu, hastanedeki yaşamınızdan sonra biraz değişiklik olur sizin için" diye önerdi Rumelles. Bunu nazik bir koruyuculukla söylerken, avluda bekleyen flamalı otomobillerden birine doğru götürdü.

"Berbat bir konuğum ben" dedi Antoine. "Akşamleyin yalnız süt içiyorum."

Maxim's'te yemeğe karar veren Rumelles, "Pek güzel sütleri var, işlemeli sürahide" dedi.

Antoine bir baş hareketiyle kabul ettiğini anlattı. Bütün gün dosya dolaplarında ve kitaplıklarda araştırma yapmak tüketmişti onu. Konuşmayla geçecek bu akşamdan ürkmüyor değildi. Hemen, Rumelles'e güçlükle konuştuğunu ve ses tellerini koruması gerektiğini söyledi.

"Benim gibi bir geveze için iyi bir fırsat" diye bağırdı diplomat. Dostunun gergin yüzünü, boğuk ve sıkıntılı sesinin kendisinde uyandırdığı üzüntüyü belli etmemek için şakalı bir sesle konuşmaya çalışıyordu. Lokantanın bol ışıklı salonunda Antoine'ın zayıfladığı, yüzünün bozukluğu büsbütün gözüne çarptı. Fakat sağlık durumu üzerine çok ilgi göstermekten çekindi, bir iki belirsiz sorudan sonra hemen başka şeyleri anlatmaya girişti:

"Çorba istemiyor musun? Bir iki istiridye belki? Mevsimin sonu, ama yine de iyi oluyor bunlar... Çoğu kez burada yemek yerim ben."

"Ben de çok gelirdim buraya" dedi Antoine. Ağır ağır salonun içine göz gezdirdi; bakışı, ayakta siparişleri bekleyen başgarson üzerinde durdu.

"Beni tanımadınız mı Jean?"

"Oh, elbet beyefendi." Adam beylik bir gülüşle gülümseyerek eğildi.

"Yalan söylüyor" dedi Antoine içinden. 'Her zaman bana *Sayın Doktor* derdi."

"Büroma o kadar yakın ki burası" diye sözünü sürdürdü Rumelles. "Sonra alarm akşamlarında çok rahat oluyor: Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nda bir sığınağa ulaşabilmek için sokağın karşı yanına geçmem yetiyor."

Antoine ısmarlayacağı yemekleri seçerken, Rumelles'i gözden geçirmekteydi. O da değişmişti. Aslan kafasını andıran başına, yüzüne hantallık, bir peltelik çökmüştü. Saçları iyice kırlaşmıştı. Gözlerinin çevresinde, yaşlanan kumral teninin her yanında sayısız kırışıklık belirmişti. Mavi gözlerinin bakışı yine hep canlıydı. Fakat gözlerinin altındaki morumsu şişler, döküntüyle kızarmış elmacık kemiklerine kadar sarkıyordu.

"Tatlıyı sonra düşünürüm" diye sözünü bitirdi bıkkınca, ve başgarsona yemek listesini geri verdi. Başını geri çevirdi, ellerini yüzüne koydu, parmaklarını yanan gözlerini üstüne bastırdı ve derin

derin içini çekti: "İşte gördüğünüz gibi aziz dostum; seferberlikten beri hiç tatil yapmadım; gücüm tükendi artık."

Bu da belli oluyordu. Biriken yorgunluk, bu sinirli adamda abartılı bir biçimde kendini gösteriyordu. Antoine'ın 1914'te bıraktığı Rumelles, kendine güveni olan, azıcık kendini beğenmişlikle her konu üzerine rahatlıkla konuşan, ama hesaplı bir ihtiyatı elden bırakmayan bir adamdı. Dört yıllık ezici zihin yorgunluğu onu şu gürültülü ama kesik kesik gülen, gözlerini kırpıştıran, ellerini kollarını sallayarak hiç bağıntısız bir konudan öteki konuya atlayan, yüzü hastalıklı bir canlılıktan en donuk bitkinliğe geçen adam haline sokmuştu. Ama yine de eskisi gibi güzel konuşmaya çabalıyordu. Yorgunluğun her dışa vuruşunu, her kendini bırakışını, kısa bir toparlanma hali izliyordu: Başını biraz arkaya deviriyor, geniş bir el hareketiyle saçını düzeltiyor, yeniden kavuştuğu canlılığıyla yüzünde gülücükler beliriyordu.

Antoine, Jacques'ın ölümü hakkında yaptığı uzun araştırmalar ve İsviçre'ye gitmek isteyen Jenny'ye yaptığı yardım için ona teşekkür etmek istedi. Rumelles çabucak durdu:

"Çok tabii canım!.. Bırakalım bunu azizim..." Sonra budalaca: "Genç kadın bana çok çekici göründü, çok çekici..."

"Sık sık budalalık etmeyecek kadar sosyete adamı" diye düşündü Antoine.

Rumelles onun sözünü kesmişti ve bir daha ağız açtırmıyordu. Antoine o işin yabancısı imiş gibi, yaptığı başvuruların ayrıntılı hikâyesine girişti. Her şey şaşılacak derecede açık seçik kalmıştı kafasında. Aracı olan kişilerin adlarını, tarihleri bir bir sayıp döküyordu. Sözlerini sonuca bağlayarak, "Hazin bir son" dedi. "Sütünüzü içmiyor musunuz? Ilınacak..." Antoine'a duraksayarak şöyle bir baktı, içkisiyle dudaklarını ıslattı, kedi bıyığı gibi karmakarışık bıyığını düzeltti ve yeniden içini çekti: "Evet, hazin bir son... Sizi çok düşündüm, inanın... Ama koşullar göz önüne alınırsa... Düşünceleriniz... Onurlu adınız... İnsan soruyor kendi kendine, hiç olmazsa aile için bu son... Nihayet, hayırlı bir şey olmadı mı diye?"

Antoine kaşlarını çattı, yanıt vermedi. Rumelles'in konuşması canevinden vurmuştu onu. Bununla birlikte şunu da kabul etmek gerekir ki, o da, Jacques'ın son günlerine ilişkin gerçeği öğrendikten sonra, o da böyle düşünmüştü. Evet, o da böyle düşünmüştü, kendisi de. Ama şimdi hiç de böyle düşünmüyordu. Böyle düşünmüş

olduğu için de acı bir utanç duyuyordu. Savaşın bu son yıllarında, klinikte, uykusuz gecelerde derin derin düşünmesi sonucunda, daha önceki yargılarının çoğu alt üst olmuştu.

Bu kişisel sorunlar üzerinde Rumelles'le konuşmaya hiç istek duymuyordu içinde. Hele burada, başka herhangi bir yerden daha çok... Eskiden Anne'la sık sık yemek yediği bu lokantada bulunuşu şimdi onun daha çok canını sıkıyordu. Savaşın bu kırk dördüncü ayında, lokantada bu kadar büyük bir kalabalık oluşuna saflıkla şaşıyordu. Bütün masalar tutulmuştu, kalabalık olduğu akşamlardaki gibi. Kadınlar daha azdı belki, daha da az şık: Çoğu, hastabakıcı kıyafetliydi. Erkeklerin çoğu da ordudandı: İyice cilalanmış palaskalarını sıkıca bağlamış, göğüs şişirerek, ceketleri renk renk kurdelelerle süslü. Kıta subaylarından olan bu kişilerin çoğu Paris Alanı ya da Genel Komutanlık Karargâhı subaylarındandı. Çoğu havacıydı bunların, gözlerinde hüzünlü bir bakışla, içmeden sarhoş olmuş, keyifli keyifli bağırıp çağırıyorlardı. İtalyan, Belçikalı, Romanyalı, Japon subay elbiselerinin oluşturduğu bir renk cümbüşü. Birkaç da deniz subayı. Özellikle İngilizler... Kısa kollu haki ceket ve tertemiz gömlekleriyle, şampanya içerek yemek yemek için gelmişlerdi bu lokantaya.

"Nekahetiniz sona erince bana haber vermeyi unutmayın" dedi nazikçe Rumelles. "Sizi yeniden cepheye göndermemeliler... Payınıza düşeni fazlasıyla yaptınız..."

Antoine adama gerçek durumu anlatmak istedi. 1917 kışından beri, ilk yaralanışından sonra, onu cephe gerisindeki bir hastanede görevlendirmişlerdi. Ama Rumelles sözünü sürdürdü:

"Hemen hemen eminim, savaş bitinceye kadar bakanlıkta kalacağımdan. M. Clemenceau geldiği zaman az kalsın Londra'ya gönderiliyordum: Aramızda çok iyi ilişkiler bulunan M. Poincaré olmasa ve özellikle bütün tuhaf meraklarını bildiğim, bana gereksinmesi olan M. Berthelot karşı çıkmasaydı gönderilmiş olacaktım. Elbette, şu sırada oradaki yaşam ilgi çekici. Ama buradaki gibi her şeyin merkezinde olmayacaktım. Burada olmak harika!"

"Hiç duraksamadan inanıyorum buna... Siz, hiç olmazsa, olayların gidişinden bir şeyler anlayan pek az sayıdaki kişilerdensiniz. Sonra, kim bilir, belki de geleceği kurtarabilen..."

"Ooo" diye sözünü kesti Rumelles. "Anlamak, hayır; kestirmek, daha da az... İnsan istediği kadar iskambil kâğıtlarının altındakileri

bilsin, ancak her şey geçip gittikten sonra olup bitenler hakkında bir şeyler anlayabiliyor... Sanmayın ki bugün, M. Clemenceau gibi her şeye egemen ve mükemmel bir devlet adamının bile doğrudan doğruya olaylar üzerinde etkisi olabilir. Olayların peşine takılıp sürüklenmektedir o da... Savaş zamanında devleti yönetmek, her yandan su alan bir gemiyi yürütmek gibidir... En tehlikeli su yollarını tıkamak üzere bir şeyler yaratmak gerekir; bir fırtınada batma havası içinde yaşanmaktadır. Yönetici pek az vakte sahiptir, durumu saptamak, haritaya bakmak, belirsiz bir rota görebilmek için... M. Clemenceau ötekiler gibi yapıyor: Olayların etkisinde kalıyor, sonra elinden gelirse, bunlardan yararlanıyor. Bulunduğum görev yerinden onu oldukça yakından görüyorum..." Rumelles düşünceli bir tavır takındı, sonra hesaplı bir duraksamayla yine söze koyuldu: "Bakın, M. Clemenceau doğal bir kuşkuculuk, hesaplanmış bir kötümserlikle... kararlı bir iyimserliğin acayip bir karışımıdır. Ama bunlardan her birinin dozu pek mükemmel ayarlanmıştır!" Rumelles bunları söylerken bütün yüzünü kaplayan bir gülüşle gülümsüyordu; buluşuyla eğleniyordu; bulduğu ifadelerin güzelliğinin tadına varıyor gibi bir hali vardı. Oysa şurası açıktı ki, aylardan beri kendisini dinleyecek yeni birini buldukça kullandığı bir klişeydi bu. "Hımm, sonra" diye sürdürdü, "bu büyük kuşkucu, halktan bir adam gibi derin bir inanç sahibiydi. M. Clemenceau'nun vatanının yenilemeyeceğine inancı kaya gibiydi. İşte dostum, ölçülemez bir kuvvettir bu! Şu anda bile, şu andaki –yavaş sesle itiraf edelim– en iyimserlerin bile güvenleri sarsılmaktadır. Evet, bu ihtiyar vatansever için zafer kesinlikle gerçekleşecektir! Tanrısal adalet gereği, Fransa'nın davası şan ve şerefle zafer kazanacaktır da, ondan gerçekleşecektir!"

Antoine öksürerek –yandaki masadaki bir İngiliz subayı bir puro yakmıştı– konuşmaya çalışıyordu. Sesi öyle zayıf, öyle boğuktu ki; üstelik peçeteyi ağzına kapattığı için ancak birkaç sözü anlaşılabiliyordu:

"... Amerikan yardımı... Wilson..."

Rumelles, anlamış gibi yapmayı daha rahat buldu. Dahası, çok ilgilenmiş gibi yaptı:

"Ooo" dedi dalgınca yanağını okşayarak, "Biliyor musunuz, bizler için Başkan Wilson... Fransa ve İngiltere'de bu Amerikan profesörünün ham hayallerine karşı saygılı bir davranış içinde gö-

rünmek zorundayız. Ama ona güvenemeyiz. Dar kafalı bir adam... Hiç de görecelilik anlayışı yok... Bir devlet adamı olarak!.. Baştan sona mistik hayal gücüyle yarattığı gerçekdışı bir dünyada yaşıyor. Bu yalınkat düşünceli, sofu Protestan'ın, Avrupa'nın o ince işlerine karıştığını Tanrı göstermesin bize!"

Antoine yanıt verebilmeyi çok istiyordu. Ama sesi çıkmıyordu hiç. Ona göre o gün devlet adamları içinde yalnız Wilson, savaşın ötesini düşünebilen tek adam olarak görünüyordu ona. Dünyanın geleceğini düşünebilen tek adam. Antoine sadece canlı bir el hareketiyle Rumelles'in görüşüne karşı olduğunu açığa vurdu.

Rumelles eğlenmişçesine gülümsedi:

"Yo, şaka etmiyorsunuz herhalde, aziz dostum? Başkan Wilson'ın ipe sapa gelmez sözlerini ciddiye almıyorsun herhalde! Bunları Atlantik'in öte yakasındaki şu yarı vahşi çocuklar ülkesinde ciddiye alırlar belki. Ama bizim yaşlı ve bilge Avrupa'mız böyle mi ya! Bu ütopyaları bizim ülkemizde yeşertmek büyük bir karışıklığa yol açar! Bakın, büyük harfle yazılmış kimi sözcüklerden ne kadar kuşku duyulsa çok sayılmaz: 'Hak!', 'Adalet', 'Özgürlük' vb.... III. Napoléon Fransası'nda, iyi yürekli politikaların ne gibi felâketlere yol açtığı bilinmelidir."

Kolunu uzattı; küt parmaklı, üstü çilli elini masa örtüsünün üstüne yasladı; sonra bir sır verecekmişçesine eğilerek:

"İyi bilgi edinen kişilere bakılırsa Başkan Wilson göründüğü kadar safdil değil ve *mesaj*'larına kendi de inanmamaktadır. Bu 'zafersiz barış' şampiyonu, koşullardan yararlanarak yaşlı Avrupa'yı Amerikan vasiliği altına sokmak gibi gerçekçi bir hırsa kaptırmış kendini. Böylece Müttefiklerin yarın bir zaferden yararlanarak dünya işlerinde üstünlük kazanmasına engel olacaktır. Bu da, parantez içinde söyleyeyim, aptallık ölçüsünde bir saflığı gerektirir. Çünkü Fransa ile İngiltere'nin böylesine yıkıcı ve uzun süren bir savaş sonunda ciddi *maddi* çıkarlar elde etmeden tükenmeye razı olacaklarına inanmak için çok naif olmak gerekir!"

"Ama" dedi Antoine, derinden inanmışçasına yanıt verdi içinden, "Gerçek bir barışın, sürekli bir barışın kurulması Avrupa halkları için en *maddi* savaş kazançlarından değil mi?"

Bu düşüncesine açığa vurmadı yine de.

Lokanta havasının sıcağı, patırtı, gürültü, tütün dumanına karışan yiyecek kokuları yüzünden duyduğu fenalık gittikçe artmaktay-

dı. Sıkıntısı durmadan büyüyordu. "Neden buradayım ben?" diye kendine kızarak düşündü. "Doğrusu iyi bir geceye hazırlıyorum kendimi!"

Rumelles, Antoine'ın ne durumda olduğunun farkında değildi. Wilson'ı yere batırmaktan kişisel bir zevk duyuyordu sanki. Wilson, Quai d'Orsay'nin koridorlarında aylardan beri, bu muhterem bürokratların üzerinde zalimce belagatlerini uyguladıkları bir hedef haline gelmişti. Rumelles konuşurken cümlelerini yarıda kesiyor, boğuk bir gülüşle ve diken üstünde oturuyormuşçasına sandalyesinde kıpırdanıp duruyordu.

"Bereket versin, M. Poincaré ve M. Clemenceau, iyi birer gerçekçi ve iyi Latin olarak ham hayallerinin boşluğunu anlamakla kalmadılar, Wilson'ın gizli büyüklük tutkusunu da anladılar... Belki ondaki bu tutkudan... kârlı bazı gayeler için yararlanabilinir! Şu sırada önemli olan, Amerika'dan petrol, araç gereç, uçak ve olabilirse asker elde etmektir. Bunun için güçlü tedarikçiye karşı çıkmaktan sakınılmalıdır. Gerekirse, nezaketle saçma sapan sözlerine kulak kabartır gibi görünmelidir. Yumuşak huylu delilere yapıldığı gibi. Yani bence, şu ana kadar bu taktik çok iyi sonuçlar vermiş bulunuyor..." Gövdesini Antoine'a doğru döndürerek kulağına şunu fısıldadı: "Bu yıl İngilizlerin Picardie'de uğradıkları felâketten sonra Wilson'ın birkaç haftada bize gönderdiği iki bin ton akaryakıtla, yolladığı üç yüz bin asker sayesinde tutunabildik, biliyor muydunuz?.. Bu sürüp gitmelidir böyle. Bu gözlüklü *Lohengrin*'in ham hayal üretme merakını pöhpöhlemeliyiz... Ne zaman ki, Fransız toprağında nöbet değiştirmek üzere güçlü bir Amerikan ordusu göreceğiz, işte o vakit biraz soluk alabiliriz ve Amerika'nın kestaneleri ateşten çekmesine seyirci kalabiliriz!"

Antoine düşünceli, Rumelles'in "Benimki az pişsin: Kanlı!" diyerek sipariş ettiği dana filetosunu kemirmesine bakarken söz istermiş gibi elini kaldırdı:

"Yani siz savaşın birkaç yıl daha süreceğine inanıyor musunuz?"

Rumelles tabağını itti, hafifçe vücudunu geriye devirdi. "Birkaç yıl daha değil; böyle bir şeye inanmıyorum aslında ben. Umulmadık, sevindirici sonuçlarla karşılaşabileceğimize bile inanıyorum..." Bir an sessizce tırnaklarına baktı. "Dinleyin Thibault..." Yakındakiler duymasın diye alçak sesle yeniden sözünü sürdürdü: "Anımsıyorum. Şubatın on beşindeydi. M. Deschanel bir akşam, benim

önümde şöyle demişti: 'Bu savaşın süresi ve geçireceği değişiklikler hesaplanamaz. Bana göre bu, devrim ve imparatorluk savaşlarının yeniden başlaması. Belki *ateşkes* olacaktır, ama *kesin barış* henüz uzak!' Bugün... Bugün bunu peygamberce bir sezgi diye düşünmek eğilimindeyim." Rumelles biraz dinlendi, biraz tuzlukla oynadı, sonra sözünü sürdürdü. "Şu koşulla ki, yarın Orta Avrupa devletleri silahları bırakma önerisinde bulunurlarsa, işte bu ateşkes olacak, *kesin barış* değil; ben de M. Deschanel gibi düşünüyorum."

İçini çekti, Antoine'ın canını çok sıkan, o dersini yeni öğrenmiş öğrenci edasıyla, Belçika'nın istilasından başlayarak savaşın çeşitli evrelerini özetleyen parlak bir söyleve başladı. Böylece pürüzlerden sıyrılmış, çok net şemalara indirgenmiş olaylar etkileyici bir mantıkla birbirine zincirlemesine bağlanıyordu. Güzel bir satranç partisinden söz ediliyordu sanki.

Antoine'ın günü gününe yaşadığı bu savaş birden ona zaman içinde geriye gidilerek, tarihsel cephesiyle görünüverdi. Rahat ve güzel konuşan diplomatın ağzından çıkan ve o ana kadar Antoine'da somut, kişisel, feci anıları canlandıran Marne, Somme, Verdun adları birden kendi realitesinden sıyrılmış, teknik bir sergilemedeki kesin nirengiler, gelecek kuşaklar için yazılan bir el kitabında ara başlıklar oluvermişti.

"Eh işte 18'e geldik", diye sonuca vardı Rumelles. "ABD savaşa girdi; bu da bloküsün daha da sıkılaştırılışı, Cermen asıllı halkların maneviyatlarının sarsılışı demektir. Mantıksal olarak bozguna uğramaları kesinleşiyor böylece. Bu yeni olgu karşısında şu iki yoldan birini seçme durumundaydılar: Henüz vakit varken kör topal bir barışın müzakeresine girişmek ya da Amerikalıların topyekûn kuvvetleriyle gelişlerinden önce umutsuzca bir saldırıya geçmek. İkincisini seçtiler. Mart ayında Picardie'de vurdukları ağır darbeden söz ediyorum. Bir kez daha neredeyse başaracaklardı. İşte yine saldıracaklardır. Bu noktadayız. Bu kez başarabilecekler mi? Olabilir: Belki de yaz gelmeden biz bir barış çağrısında bulunacağız. Ama başaramazlarsa, son kozlarını oynamış olacaklar. Savaşı kaybetmiş olacaklar. İster Amerika'nın kitle halinde saldırısını uyuşukça bekleyelim ister –General Foch'un tasarladığı gibi– son kuvvetlerimizle bütün cephelerde saldırıya geçelim ve önemli kazançlar elde edelim, ben yine rahatça şunu söyleyebilirim: Asıl barış, *kesin barış* henüz uzak, ama *ateşkes* olabilir gibi görünmekte."

Durmak zorunda kaldı: Antoine öyle şiddetli bir öksürük nöbetine tutulmuştu ki, bu sefer bunu görmezden gelemedi:

"Özür dilerim azizim... Gevezeliklerimle sizi çok yordum. Gidelim..."

Başgarsona bir işaret yaptı, pantolonunun cebinden –Amerikan askerlerinin yaptığı gibi– bir avuç Fransız parası çıkardı ve umursamazsa hesabı gördü.

Royale Sokağı karanlıktı. Farları sönük otomobil kaldırımın kenarında duruyordu.

Rumelles burnunu havaya kaldırdı.

"Gökyüzü açık, bu gece *gelebilirler*. Bakanlığa uğrayacağım, bakalım yeni bir haber var mı... Ama daha önce sizi evinize bırakayım..." dedi.

Antoine daha önce otomobile binip oturmuştu. Rumelles binmeden önce bir satıcı kadından birkaç akşam gazetesi satın aldı.

"Beyin yıkama" diye mırıldandı Antoine.

Rumelles hemen yanıt vermedi. Kendilerini şoförden ayıran pencereyi ihtiyatla kapattı.

"Şüphesiz, beyin yıkama!" diyerek, adeta çatacakmış gibi Antoine'a doğru döndü. "Yürek ferahlatıcı haberlerin her gün düzenli olarak halka sunulmasının, yiyecek ve cephane ikmali kadar önemli olduğunu nasıl anlayamıyorsunuz?"

"Doğru, siz ruhları doyuruyorsunuz" diye yanıtı yapıştırdı Antoine.

Rumelles ahbapça dizine vurdu:

"Haydi, haydi Thibault, ciddi olun. İyice düşünün: Savaştaki bir hükümet ne yapabilir? Olaylara yön verebilir mi? Siz de biliyorsunuz ki, hayır. Ama kamuoyunu yönlendirmeye gelince? Ha, evet, bu olabilir, yapabileceği tek şey de bu. Bizim başlıca işimiz –nasıl diyeyim bilmem– olayları *düzene sokarak* aktarmak... Milletin zafere olan inancını durmadan beslemek gerekir... Onun –haklı ya da haksız– asker ve sivil yöneticilerine olan güvenini günü gününe korumak gerekir..."

"Ve her araç iyidir bunun için."

"Elbet!"

"Organize yalan!"

"Açık konuşalım: Şunun herkese duyurulması -ne bileyim işte!.. Örneğin, uçaklarımızın Stuttgart ve Karlsruhe'ye attıkları bombala-

rın, *Bertha*'nın Paris'e atabileceği bütün obüslerden katbekat daha çok sivili öldürdüğünü herkesin duymasına izin verilebilir mi sizce?.. Ya da Alman denizaltılarına karşı insanlık suçu olarak gösterme yolundaki kampanyamızı bırakıp, bunun Orta Avrupa İmparatorlukları bizim direncimizi kırmak için zorunlu bir hareket, ellerindeki son şans olduğunu söyleyebilir miyiz? Ya da şu *Lusitania*'nın pek ünlü torpillenme olayı?.. Ne diyecektik? Almanya ve Avusturya'da *Lusitania*'da bulunanlardan on ya da yirmi bin kat daha çok kadın ve çocuğun ölümüne yol açan şu demir bloküse yerilen son derece haklı ve hatta hafif sayılabilecek bir karşılık olduğunu söyleyebilir miyiz *Lusitania*'nın torpillenmesinin? Hayır, hayır, doğru söylemek pek seyrek olarak yararlıdır! Düşman her zaman haksız ve yalnız Müttefiklerin davası tek haklı davadır! Kaçınılmazdır..."

"... Yalan söylemek!"

"Evet, geride nelerin döndüğünü, sadece dövüşenlerden gizlemek için olsa bile!.. Cephede olup biten korkunç şeyleri cephe gerisinde olanlardan saklamak için! Başbakanlıkların kulislerinde, düşman ülkelerde olduğu kadar tarafsızlarda da yapılan bu! İşte böyle dostum! Bunun için de çabalarımız –hükümet adamlarımızınki demek istiyorum– yalnız yalan söylemeye yönelik değil, fakat *iyi* yalan söylemeye yöneliktir! İnanınız ki, bu her zaman kolay değil! İnanınız buna! Uzun bir deneyimi, beceriyi, icatçı bir kafayı gerektirir ki, bunlar asla eksik olmaz. Bir çeşit deha sahibi olmak gerek bunun için. İşte şunu söyleyebilirim: Gelecek bizi haklı çıkaracaktır. Biz Fransa'da dört yıldır bu *yararlı yalan* konusunda harikalar yarattık!"

Araba ağır bir gidişle Saint Germain Bulvarı'ndan, yarı aydınlık Üniversite Sokağı'ndan geçip Antoine'ın evinin önünde durdu.

İkisi de indi:

"Bakın" diye sözünü sürdürdü Rumelles, "1917'de Nivelle'deki saldırının gerçekleştirildiği haftayı anımsıyorum..." Sesinden, birden rahatsızlığının arttığı belli oluyordu. Antoine'ın kolundan tutup şoförden biraz uzaklaştırdı. "Her şeyi saati saatine bilen bizler için bunun ne demek olduğunu hayal bile edemezsiniz! Hata üstüne hata yapıldığına tanık olduğumuz sırada... Her akşam da kayıplarımızın hesabını yaparak! Dört ya da beş günde otuz dört bin ölü, seksen binden fazla yaralı!.. Sonra da bu paramparça olmuş alayların başkaldırışı!.. Bununla birlikte, hakikate bağlı kalmak,

adaletli olmak söz konusu değildi. Ayaklanmayı, bütün orduya yayılmadan, ne pahasına olursa olsun, acımasızca bastırmak gerekiyordu! Ülke için bir ölüm kalım sorunu idi bu... Ne pahasına olursa olsun, komutanlığı desteklemek, hatalarını örtbas etmek, itibarını kurtarmak gerekliydi... Daha kötüsü, bile bile hatada ayak diremek gerekiyordu; bunun için yeniden saldırıya geçtik ve başka tümenleri de ateşe attık ve Laffaux önlerinde Chemin des Dames'da yeniden yirmi, yirmi beş bin askeri kurban verdik..."

"Ama neden?"

"Küçük bir başarı elde etmek için, ne kadar küçük olursa olsun,; böylece *kurtarıcı yalanımızı* dayayabilirdik buna! Ve de her yanda sarsılan güven duygusunu yeniden yükseltebilmemiz için!.. Sonunda, Craonne'da şansımız yaver gitti. Bunu parlak bir zafer diye gösterdik. Kurtulmuştuk!.. On gün sonra hükümet, komutanları görevden uzaklaştırdı ve General Pétain'i atadı..."

Antoine tükenmişti; ayakta durmakta zorlandığından sırtını duvara dayadı. Rumelles sokak kapısına kadar ona yardım etti:

"Evet" diye sürdürdü sözünü. "Kurtulmuştuk ama yemin ederim ki, bu dört beş haftayı yeniden yaşamaktansa ömrümün bir yılını feda edebiliririm!" İçtenlikli görünüyordu. "Sizi bırakayım. Sizi gördüğüm için öyle sevinçliyim ki..." Antoine eşikten geçerken: "Kendinize iyi bakın, dostum! Hekimlerin hepsi birbirine benzer: Kendi sağlıkları söz konusu olunca en bilinçlileri bile kendilerini ihmal eder!.."

Gise odayı hazırlamıştı. Panjurlar ve perdeler kapalıydı, sandalyelerin üstündeki örtüler kaldırılmış, yatak düzeltilmişti. Başucundaki masanın üstüne bir bardakla bir sürahi soğuk su konulmuştu. Bu ufak tefek ilgi Antoine'ı öylesine heyecanlandırmıştı ki içinden, "Sandığımdan da çok yorgun olmalıyım" dedi.

İlk işi kendisine bir oksijen iğnesi yapmak oldu. Sonra kendini bir koltuğa bıraktı; on dakika kadar, sırtı dik, ensesini arkalığa dayayarak kımıldanmadan oturdu.

Birden içinden Rumelles'e karşı şiddetli bir kızgınlık duydu; haksızdı bu şüphesiz. Kendi de buna şaştı: "Savaşa *katılanlar*, savaşa *katılmayanlar*... Bizler ile onlar arasında hiçbir zaman bir uzlaşma olmayacak!"

Bunaltısı yavaş yavaş azaldı. Ateşini ölçmek için ayağa kalktı; 38,1°C.. Böyle bir günden sonra hiç de yüksek değildi.

Yatağa uzanmadan önce iyice bir buğu yaptı.

"Hayır" dedi başını öfkeyle yastığa gömerek. "Anlaşamayız onlarla! Savaş sona erip de askerler terhis edildiği gün, savaşa katılmamış olanlar saklanmalı, toz olmalı. Fransa'ya, yarının Avrupa'sına sahip olmak eski savaşçıların hakkıdır. Hiçbir yerde, savaşa katılmış olanlar katılmayanlarla işbirliği yapmayı kabul etmeyecekler!"

Karanlık onu sıkıyordu, ama ışığı yakmak için kalkmadı. Odası, M. Thibault'nun eski odasıydı; yaşlı adamın onca çırpındığı, onca acı çektiği odaydı, ölmeden önce. Antoine son banyosunu en küçük ayrıntılarına kadar anımsadı. Jacques, acılara son veren iğne, bu can çekişmenin bütün anları... Babasının odasıydı bu oda; akaju karyola, üzerine halı geçirilmiş bir dua iskemlesi, üzeri ilaçla dolu komodini... Antoine kararlılıkla gözlerini iyice açmış, bunları görür gibi oluyordu.

VI

Geceyi, oksijen iğnesi sayesinde kötü geçirmemişti Antoine. Ama yine de uyuyamamıştı. En sonunda, gün doğarken uyku çöktü üstüne kısa bir süre: Acayip bir karabasana tutularak çırpınmıştı bu sırada; kan ter içinde uyandı, çamaşır değiştirmek zorunda kaldı. Uyuyamayacağını bildiği halde, gördüğü acayip rüyanın ayrıntılarını anımsamaya çalıştı.

"Şimdi... üç ayrı bölüm var... Üç sahne, ama dekor aynı...

Başlangıçta Léon'la birlikteymişim. Çılgınca bir bunalıma tutulmuşum. Babam gelecekmiş neredeyse. Durum korkunçtu. Babamın yokluğundan yararlanarak nesi var nesi yoksa aşırmışım, evin altını üstüne getirmişim. Babam gelmek üzereymiş; suç üstünde yakalanacakmışım neredeyse. Korkunç! Holde bir yukarı bir aşağı dolaşıyormuşum, felâketi nasıl önleyeceğimi bilemeden. Kaçamıyormuşum da... Ama neden? Gise'in yüzünden; birazdan sokaktan gelecekmiş de ondan... Léon da benden daha şaşkın; sokak kapısına kulağını dayamış, tetikte. Onun aptal aptal bakan, fal taşı gibi açılmış gözlerini görür gibiyim hâlâ. Bir aralık başını çevirip, 'Gidip hemen hanımefendiye haber versem mi?'"

Bu birinci sahne. Ardından, holde babam çıkıveriyor karşıma. Üzerinde redingotu, şapkasına (M. Chasle'ınki gibi) siyah tül sarılmış *Cenaze dolayısıyla.* Hangi cenaze? Yanında, yerde yeni bir bavul duruyor. (Bir gün önce benim yolculuk için yanıma aldığım bavula benzer). Léon ortadan kaybolmuş. Babam ceplerini karıştırıyor, soylu ve işi başından aşmışçasına. Beni görüyor ve şöyle diyor: 'A, sen misin? Matmazel evde yok'. Sonra şunu da söylüyor: 'Oğlum, sana anlatacağım çok acayip ülkelerde dolaştım...' (Bunu, böyle durumlardaki babaca resmi sesiyle söylüyor). Bana gelince, ağzım kurumuş, tek bir sözcük söyleyecek halde değilim. Bir kabahati için hak ettiği ceza karşısında titreyen bir küçük çocukmuşum... Aynı anda şaşkınlıkla kendime soruyorum: 'Nasıl olmuştu da yukarı çıkarken merdivendeki değişikliğin farkına varmamıştı? Vitrayların kaldırılmış olduğunu? Yeni halıyı?' Sonra büyük bir korkuya kapılarak şöyle düşündüm: 'Odamıza girip yatağı görmesine nasıl engel olmalı?' Sonrasını bilmiyorum artık, bir kopukluk oldu sanıyorum...

Ne olursa olsun –ve bu üçüncü sahne–, babamı hep öyle karşımda, ayakta dikilip durmuş görüyorum. Bu sefer ayağında terliği var. Her zaman evin içinde giydiği, eski, uzun gömleğini çıkartmış. Her zamanki gibi hoşnutsuz halde. Zaman zaman sivri sakalını havaya kaldırıyor, takma yakasının uçları arasında sıkışan boynunu çekiyor. Sonra bana o soğuk, hafif gülümseyişiyle şöyle diyor: 'Söyle bana azizim: Gözlüğümü hangi cehennemin bucağına koydun?' Anımsadım bu bayağı gözlüğü. Yazı masasının üstünde bulmuştum da, giysi dolabıyla birlikte Düşkünlere Yardım Derneği'ne vermiştim... Bunun üzerine babamın öfkesi patladı birden. Bağırarak üstüme yürüdü: 'Ya tahvillerim? Ne yaptın tahvillerimi?' Kekeleyerek, 'Hangi tahviller baba?' dedim. Kan ter içinde kalmıştım, terimi siliyordum, bir yandan da asansörün sesine kulak veriyordum, Gise'in gelmesini bekleyerek. (Gise, hastabakıcı giysisiyle gelecekti; çünkü klinikten dönüş saatiydi.) Tam bu sırada tere batmış halde sahiden uyandım..."

Kapıldığı dehşeti düşünerek gülümsüyordu. Ama hâlâ bunun etkisiyle sarsılmış haldeydi. "Biraz ateşim olmalı" dedi içinden. Gerçekten 37,8° C'dı. Bir akşam öncesinden biraz daha az ama bu sabah bu kadar olmaması gerekirdi.

İki saat sonra tuvaletini yapıp ilaçlarını almakla vakit geçirirken rüyasını düşündü.

"Şaşılacak şey" dedi. "Aslında bu rüya çok kısaydı. Hepsi hızla geçip giden üç tablo. Léon'la birlikte bunalımlı bekleyiş. Sonra babanın bavuluyla içeriye giriverişi, ardından şu gözlük ve tahvil hikâyesi... Evet ama ya şu *çevresindekiler*! Bu rüyanın kaynaklandığı bütün çok özel geçmiş, olduğu gibi!" Biraz nefes darlığı hissederek, lavabosunun karşısında uzun bir süre durduğu için, banyo küvetinin kenarına oturdu, bir an düşünceye daldı.

"Rüyaların bir bakıma içinde yüzdüğü bu geçmiş, bilinen bir olgudur ve incelenmiş olmalıdır... Bunun üzerine hiçbir zaman düşünmedim. Bu geceki rüyam; durum özellikle açık... Öyle ki, cesaret etsem not etmeye değerdi... Yoksa iki günde unuturum."

Saate baktı. Acelesi yoktu hiç. Her akşam hasta olarak gözlemlerini yazdığı not defterini –ki getirmeyi ihmal etmemişti– aldı, birkaç boş sayfa kopardı ve Gise'in banyodaki bir askıya astığı bornozuna sarındı. "Her şeyi düşünmüş bu kızcağız" dedi içinden. Gülümsedi, gidip yatağına oturdu.

Üç çeyrek saattir keyifle yazmayı sürdürürken birden bire çıngırak sesiyle durdu.

Eski şefinden bir mektup gelmişti. Çok şefkatli bir dille Doktor Philip erkesi günü akşamından önce kendisini kabul edemeyeceği için özür diliyordu. Bazı kuzey hastanelerinin denetimiyle görevlendirilmiş bir komisyonun başında, iki gün için Paris'ten ayrılıyordu.

Antoine büyük düş kırıklığına uğramıştı. Avunmak için, "Buradan ayrılmadan Philip geri dönmüş olabilir" diye düşündü. Çarşamba günü onunla yemekte buluşacak ve Perşembeye de trenle Grasse'a hareket edecekti.

Kâğıtlar yatağın üzerine dağılmıştı. Beş taneydi, üzeri hiyeroglifi andıran yazılarla doldurulmuştu. Bu yazıda her harf ayrı ayrıydı, –Bu alışkanlık Antoine'da Yunanca çeviri yaptığı zamandan kalmıştı. Antoine kâğıtları biraraya getirip yeniden okudu. İlk ikisi anımsayabildiği ayrıntılarla rüyanın çözümsel hikâyesine ayrılmıştı. Öteki üç kâğıt da oldukça karışık bir yorumu içeriyordu. "Ne anlaşılırsa..." diye yorgunca mırıldandı. Bununla birlikte, eskiden bu özlü notları yazmakta büyük bir başarı gösterir, birkaç satırla, uzun, derin bir düşüncenin özünü berrak bir kavrayışla özetleyebilirdi. "Yeniden yapılması gereken bir alıştırma" dedi içinden. "Dergiler için çalışmaya oturabilsem..."

İşte yazdıkları:

.....

Bir rüyada birbirinden iyice ayrı iki şey var:

1- Rüyanın kendisi, (rüya görenin az çok karıştığı) olay, olayların akışı, genellikle kısa, bölük pörçük, geçici, aktörlerin oynadığı bir tiyatro sahnesi gibi bir şey.

2- Bu kısa, dramatik süreç çevresinde belirgin bir durum var. Öyle bir durum ki, olayın akışının dışında, yanı sıra kalmaktadır. Ama rüyayı gören bunun kesin bilincindedir. Rüya gören, rüyadaki düzenlemeye uygun olarak uzun zamandan beri bu duruma yerleşmiş bulunmaktadır: Bunu, uyanıkken geçmişimizin her birimize görünüşüyle karşılaştırabiliriz.

Örneğin, gördüğüm rüya örneğinde, akışı oluşturan üç öykü bölümü çevresinde bütün bir olgular *demeti belirir; bunlar rüyamda bütünleşmeden, üstü kapalıca, onun içeriğinde bulunmaktadır. Dahası, yakından bakılınca bu olgularda iki tür olay birbirinden ayrı iki bölge halindedir. Rüyayı bir zarf gibi sarmış olan, doğrudan, dolaysız olgular. Sonra zaman içinde daha uzakta olan ikinci bir bölge var: Çok daha eski, hayali bir geçmişi oluşturan bölge; bunsuz rüya olamazdı. Rüyayı gören benim her an bilincinde olduğum bu geçmiş, rüyanın akışı içinde hiçbir rol oynamış değil: Yalnız rüyadan önce de vardı bu geçmiş, tıpkı sahnede rastgele oyun akışı içinde bir araya gelen kişilerin daha önceden var olan geçmişleri gibi.*

Biraz daha belirginleştirelim söylediklerimizi. Birinci bölge olguları diye andığım, rüya boyunca saat söz konusu olmadığı halde, saatin kaç olduğunu bildiğim bölgedir: Öğleyin saat on ikiye birkaç dakika kala olduğunu ve yemek için Gise'i beklediğimizi biliyordum, *her günkü gibi. Yine o sabah, o yokken babamın cenaze töreninde (burada karanlık bir nokta var: Kimin cenaze töreni? Matmazel'inki değil. Ama bir yakınımızın töreni, çünkü hepimiz yas içindeydik) bulunmak üzere dönüyordum ki, babam şoföre para vermek için ceplerini karıştırıyordu; çünkü* biliyordum *ki, bavullarla yüklü bir taksi evin önünde indirmişti onu. Vs.*

(Dahası, bu taksinin sokakta durduğunu gördüğüm anda babamı da evin holünde gördüğümü söyleyebileceğimi sanıyorum) vb...

İkinci bölge olguları. Bununla, rüyadaki Antoine'ın varlığını bildiği, oldukça eski bir dizi olayı anlatmak istiyorum. Bu olayları rüya

sırasında düşündüğümü kesinlikle söyleyemem; ama bunların anısı benim içimdeydi, *gerçek yaşamdaki anılar gibi. Böylece babamın, uzun zamandan beri Fransa'dan ayrılarak bilmem hangi yardım kurumu tarafından dünyanın bir ucuna yaptığı yardım işlerini denetlemek üzere (yabancı ülkelerdeki yetiştirme yurtlarının denetimi ya da bunun gibi bir şey) gönderildiğini* biliyordum. *(Aslında şöyle demeliyim:* Bilen idim.*) Babam böylece öyle uzaklara yolculuk etmişti ki, sanki bir daha geri dönmeyecekmiş gibi... Aynı şekilde, onun bu gidişini umulmaz bir fırsat gibi karşıladığımızı da* biliyordum. *Onun vesayetinden kurtulur kurtulmaz Gise'le evlendiğimi de* biliyordum: *Sonra eve sahip oluyorduk; her şeyi değiştirdik, eşyaları sattık, babamın kişisel eşyasını hayır kurumuna bağışladık, evi tamamıyla değiştirmiş olmak için bölmeleri yıktık. (Şöyle acayip bir durum var: Rüyadaki bu değiştirmeler, gerçekte yapmış olduklarım değildi. Örneğin, rüyadaki hol açık aşı boyasına boyanmıştı; sonra açık kahve değil, kırmızı bir halıyla süslenmişti; konsol yerine de babamın oda aralığındaki meşe ağacından duvar saati vardı.) Hepsi bu kadar değil...* Bildiklerimi *yaza yaza bitiremeyeceğim. Örneğin şunu: Kesinlikle* biliyordum *ki, Gise'le benim odamız (ki bu iki oda hiçbir rüya sahnesinde geçmiş değil) babamın eski odasıydı ve Anne'ın Wagram Caddesi'ndeki odasına benzemişti. Dahası:* Biliyordum *ki, bu sabah Léon ortalığı toplamaya vakit bulamadığı için büyük karyolamız karmakarışıktı. Babam bu odanın kapısını açacak diye ödüm kopuyordu. Sonra da yaşamımıza ve çevremize ilişkin birçok ayrıntıyı da* biliyordum. *Özellikle şu:* Biliyordum *ki, Jacques, evliliğimizi kıskandığı için İsviçre'ye göç etmişti ve o... Bu bana çok garip göründü; çünkü kardeşim bu rüyada hiçbir rol oynamamıştı.*

Yazı burada son buluyordu. Antoine artık bunu sürdürmeye hiç istek duymuyordu. Kâğıdın yan tarafına şunu yazdı:

Bu konuda, rüya ile uğraşanların söyledikleri üzerine araştırmalar yap.

Sonra kâğıtları katladı, ayağa kalktı, buğusu için su ısıttı.

Bir süre sonra başını havlusuna daldırmış, yüzünden sular süzülerek, gözleri kapalı, iyileştirici buğuyu ciğerlerine çekerken, geceki rüyasını geviş getirircesine evirip çeviriyordu kafasının için-

de. Birden bu rüyanın konusunu bir vicdan huzursuzluğu halinin, belirli bir sorumluluk, dahası suçluluk duygusunun belirlediğini fark etti. Uyanıkken, gururunun etkisiyle bunu açığa vurmuyordu. "Gerçekten de" diye düşündü. "Babamın ölümünden sonra olup bitenlerle pek övünecek halim yok." (Bununla yalnız evi lüks bir hale getirmesini değil, Anne'la olan ilişkisini, akşam gezintilerini, rahat yaşama düşkünlüğünü söylemek istiyordu.) "Babamdan kalan servetin büyük bölümünü yitirmeyi hesaba katmadan" diye ekledi. (Evi lüks hale getirmek için taşınır servetin tam yarısını harcamıştı. Kalanı, M. Thibault'nun akıllıca yatırımlarının gelirini küçümseyerek Rus tahvillerine yatırmıştı, bunlar da bugün sıfıra düşmüştü). "Adam sen de" dedi içinden. "Kısır pişmanlıklara gerek yok..." İşte böyle yatıştırıyordu tedirginliklerini. Bununla birlikte – bu rüya bunun sağlam bir işaretiydi– burjuvaca, gelecek kuşaklara bırakılacak burjuvaca "aile mülkü" ve "biriktirilmiş para" anlayışına bağlıydı temelde kendisi. Kimseye hesap verme durumunda olmamakla birlikte, birçok kuşağın akıllıca yarattıkları mal ve para varlığını bir yıldan az sürede har vurup harman savurduğu için utanç duyuyordu.

Bir an için başını dışarı çıkardı, serin havayı soludu, kanlanan gözlerini sildi. Sonra yine nemli ve yakıcı örtünün altına gömdü başını.

1914 kışına ilişkin bu sabahki düşünceleri, bir gün önce Gise gittikten sonra terk edilmiş güzel laboratuvarlarını ve tantanalı bir şekilde "Arşivler" diye adlandırdığı bölümü, *test*'lerinin bulunduğu fiş kutularını, numaralı ama boş karton kutularını şöyle bir gözden geçirirken duyduğu sinir bozucu izlenimlere karışıyordu. O kadar güzel düzenlenmiş ama bir kez bile kullanılmamış olan "Pansuman odasına" da girmişti. Burada, zemin katındaki alçakgönüllüce çalışma yerini, genç bir hekim olarak ömrünü çalışmakla nasıl yararlı olarak geçirdiğini anımsadı; şimdi, babasının ölümünden sonra aykırı bir yola sapmış olduğunu anlıyordu.

Buğu cihazı ılıklaştığı için zayıf bir buhar üretiyordu. Islak örtüyü fırlatıp attı, yüzünü sildi ve yeniden odasına gitti.

Sesini denemek için ayakta aynanın karşısında, "Aaa... Eee... Aaa... Ooo..." dedi. Sesi boğuktu ama yeniden tınısını bulmuştu ve Antoine gırtlağının geçici olarak rahatladığını duyuyordu.

"Yirmi dakika soluma jimnastiği. Sonra on dakika dinlenme.

Daha sonra giyinirim; bugün Philip'i göremeyeceğime göre Maisons'a giden ilk trene binerim."

Onu gara götüren otomobilde, Tuileries çimenliklerinin önünden geçerken, Mayıs güneşinin altında, çimenlerin içinde yükselen beyaz heykelleri gördü. Şimdi Carrousel Kemeri'nin kenar çizgilerini saran lacivert buğuya bakarken birden Anne'la Louvre'un bahçesinde buluşmak üzere sözleştikleri o ilkbahar sabahını anımsadı, ani bir düşünce geçti zihninden:

"Bois'nın girişine götürün beni" diye şoföre seslendi. "Sonra Spontini Sokağı'na sapın."

Battaincourt Konağı'nın yakınına gelince arabayı yavaşlattırdı ve kapısından sarktı. Bütün panjurlar, bahçenin demir kapısı kapalıydı. Kapıcı binasının üstüne bir levha asılmıştı:

SATILIK GÜZEL KONAK
İç avlu-Garaj-Bahçe
(Toplam 625 m²)

SATILIK sözcüğünün yukarısına el yazısıyla YA DA KİRALIK diye yazılmıştı.

Otomobil ağır ağır bahçe duvarının kenarından ilerledi. Antoine hiçbir şey hissetmiyordu. Tamamıyla hiçbir şey: Ne heyecan, ne üzüntü. Sonra kendi kendine, ne diye burayı ziyaret etmek istediğini sordu.

"Dönelim... Saint-Lazarre Garı'na" diye şoföre seslendi.

"Evet" dedi içinden, sanki sabahki derin derin düşünmesi hiç kesintiye uğramamış gibi. "Meslek yaşamımı daha iyi biçimde düzenlemenin zorunlu olduğunu düşünmekle kendimi iyice aldatmışım... Çalışmayı canlandırmak şöyle dursun, bütün bu maddi kolaylıklar onu kösteklemekten başka bir şeye yaramadı! Bütün bu güzel mekanizma boşa işlemiş! Her şey büyük çapta başarılar için hazırdı. Ama aslında bir şey yaptığım yoktu benim!" Birden kardeşi Jacques'ın baba mirası karşısındaki tutumunu, paraya olan tiksintisini anımsadı; kendisi o zaman bunu enayilik olarak nitelemişti. "Haklı olan oymuş. Ne iyi anlaşırdık bugün!.. Paranın insanı zehirleyişi... Özellikle miras yoluyla ele geçen paranın... Kazanılmamış paranın... Savaş olmasay-

dı, hapı yutmuştum ben. Bu zehirlenmeden hiçbir zaman arınmış olamayacaktım. Her şeyin satın alınabileceğini bile düşünmeye başlamıştım. Daha başlangıçta, zengin adamın doğal ayrıcalığı olarak az çalışmasını, başkalarını çalıştırmasını bir hak olarak kabul etmişim. Jousselin'in ya da Studler'in *benim* laboratuvarlarımda yapacakları bir buluşu, göz kırpmadan kendime mal edecektim... Çıkarcının biri olma yolundaymışım!.. Parayla başkalarına hükmetmenin tadına varmıştım. Neredeyse böyle düşünmeyi doğal sayacak, paranın bana bir üstünlük sağladığını düşünecektim... Hoş değil!.. Ya sonra paranın sonradan görme zengin ile başkaları arasında kurduğu sahte, karışık ilişkiler!.. Bu, paranın en sinsice kötülüklerinden biri! Yavaş yavaş her şeyden, her şeyden kuşku duymaya başlıyordum. En iyi dostlarım için, 'Ne diye bana anlatıyor bunu? Sanki cebinde benim çek defterim varmış gibi?' Hoş değil, hiç hoş değil!.."

Bu bataklığı kurcalamak öylesine bir acılık doğurmuştu ki içinde, Saint-Lazarre Garı'na varışı bir kurtuluş gibi göründü ona. İstasyonun büyük salonunu dolduran kalabalığa daldı; soluk soluğa kalışına aldırmadan, kendinden kurtulmayı sağlayan bu kaçış mutlu etmişti Antoine'ı.

"Maisons-Laffitte'e birinci mevki... Hayır, *üçüncü* mevki bir asker bileti... Tren saat kaçta?"

Sık sık üçüncü mevkie binmezdi. Bugün bundan keskin bir zevk duyuyordu.

VII

Clotilde kapıya vurmuştu. Bir elinde tepsi, birkaç saniye bekledi, sonra yeniden vurdu. Yanıt yok. Antoine'ın yemek yemeden çıkmış olacağını düşünerek üzüldü; odanın kapısını açtı. Odanın içi kapkaranlıktı. Antoine hâlâ yataktaydı. Clotilde'in gelişini duymuştu ama, sabahları buğusunu yapmadan önce sesi hiç çıkmadığından, önceden bir şey söylemek için çaba harcamamaya kararlıydı. Clotilde'e bir işaretle anlatmak istediği de buydu. Her ne kadar bir mimikle bunu yaparken gülümsemiş idiyse de, iyi yürekli kadın kaşlarını hayret ve heyecanla kaldırmış, eşikte duruyordu: Antoine'ın tek bir sözcük söyleyecek halde olmadığını görerek, inme indiğini düşünmüştü birden. Oysa önceki akşam oraya geldiğinde mutfağa girip kendisiyle

konuşmuştu. Antoine onun aklından geçeni belli belirsiz anlayarak daha çok gülümsedi, tepsiyi yatağa yerleştirmesini işaret etti, başucu masasının üstünde duran not defteriyle kurşunkalemini alarak, *"Geceyi çok iyi geçirdim. Sabahları her zaman sesim çıkmaz..."* diye karaladı.

Genç kadın kâğıtta yazılanı ağır ağır sökmeye çalıştı, bir an Antoine'ı süzdü şaşkınlıkla, sonra hiç çekinmeden, "Bir şey değil. Sizi bu halde beklemiyorduk. *Resmen* canınıza okumuşlar!" dedi.

Gidip panjurları açtı. Odaya sabah güneşi doldu. Gökyüzü maviydi ve tahta balkonu saran körpe asmanın çerçevesinden hemen yakındaki çamlar ve daha uzakta, Saint-Germain Ormanı'ndaki ağaçların hafif bir esintide titreşen, çoktan yeşillenmiş tepeleri görünüyordu.

Kadın yatağa yaklaşıp, "Yiyebilecek misiniz?" dedi. Fincana sıcak süt boşalttı; Antoine sütün içinde ekmek ufalarken, elleri önlüğünün cebinde, gözünü ayırmadan bir adım geriledi. Antoine o kadar güçlükle yutuyordu ki, Clotilde şunu tekrarlamaktan kendini alamadı:

"Sizi bu halde beklemiyorduk doğrusu! Gazla zehirlendiğinizi biliyorduk. Gaz, bir yaradan yine de daha az kötüdür, diyorlardı. Ama böyle değilmiş hiç de... Aslında hastalık konusunda bir şey bildiğim yok benim. Siz kardeşimle bana, Mlle Gise'le Mme de Fontanin'in yanına gitmemizi yazdığınız zaman, Adrienne hemencecik, 'Ben yaralılara bakmak isterim' dedi. Ama ben dedim ki, 'Mutfakta çalışmak olsun, evin temizliğinde olsun, çalışmaktan hiç bıkmam; yaralılara bakmaya gelince, hoşlanmam bundan.' Böylece hanımlar Adrienne'i hastaneye verdi, villada kaldım ben de. Çene çalacak vakit yok ama yakınmıyorum yine de. Siz de düşünün bir kez, tek bir kadının her şeyi yerli yerinde yapması için yirmi beş saatlik günler gerek. Ama bu, yaraları mıncıklamaktan daha çok hoşuma gider benim."

Antoine gülümseyerek dinliyordu onu (Gise olmadığına göre bu vefalı kızın kendisine bakması pek fena değildi. Ne yazık ki, hastabakıcılığa pek az yeteneği vardı.)

Bu her günkü çalışmanın değerini anladığını göstermek için Antoine dudağını ısırdı ve birkaç kez başını salladı.

Clotilde yanlış anlaşılmasından çekinerek hemen sözünü sürdürdü: "Oh, aslında bu iş göründüğü kadar can sıkıcı değil. Bu

hanımlar hemen her gün hastaneye gidiyor. Onları sadece akşam yemeğinde görüyorum. Öğleyin, yalnızca M. Daniel ile Mme Jenny'ye hizmet ediyorum, bir de ufaklığa..."

Sanki savaş yılları hizmetçiler ile evin beyi arasındaki uzaklığı yok etmiş gibi, gevezelikleriyle Antoine'ın kafasını şişiriyor, evdekilerin her biri için düşündüklerini pervasızca açığa vuruyordu: "... Mlle Gise her zaman bize öyle yardımcı olur ki...", "... Mme de Fontanin aslında kibirli değildir ama o kadar çekiniriz ki ondan, nasıl konuşacağımızı bilemeyiz...", "... Mme Nicole düzen nedir bilmez, ama hizmet ettirmeyi pek bilir!..", "... Mme Jenny pek konuşkan değil ama çok çalışır ve işten anlar... Sonra da her zaman, ufaklığının yanına gelir hayranlık ve şefkatle: 'Geleceği iyi olacak bu oğlancığın... O da rahmetli beyefendi gibi kumanda etmesini bilecek!..'" ("Sahiden de babamın torunu" dedi Antoine içinden.) "Bıraksalar şimdiden tüm çevresindekileri serseme çevirecek... Ne çocuk olduğunu düşünemezsiniz efendim bu çocuğun: Cıva gibi, her telden çalan bir şey! Ne söz dinler ne de kimseyi tanır... Bereket versin M. Daniel burada da ona göz kulak oluyor... Bana gelince, işim başımdan aşkın, uğraşacak halim yok bu ufaklıkla. Her an gözünüzün onda olması gerek. M. Daniel'i oyalıyor! Akşama kadar, lastiğini çiğnemekten başka işi yok. Gününü nasıl geçireceğini bilemezdi yoksa..." Clotilde bir an başını salladı, imalı bir anlatışla: "Bugünlerde kimilerinin topallayabildikleri için gizli gizli sevinmediğine kimse inandıramaz beni!"

Antoine not defterine şöyle yazdı: *"Ya Léon, o nasıl?"*

"Ah, zavallı Léon!" Kadın, uşak hakkında hiçbir bilgi verecek durumda değildi. (Léon, cepheye gittiğinin ertesi günü ve on dört saat kadar bir süre savaşa katıldıktan sonra Charleroi yakınında tutsak düşmüştü. Antoine Léon'un bulunduğu kampın numarasını öğrenir öğrenmez, Clotilde'e her ay bir yiyecek paketi göndertti. Léon düzenli olarak bir karta yazdığı üç sözcükle teşekkür ediyordu. Yaşantısı üzerine hiçbir bilgi vermiyordu). "Biliyor musunuz efendim, bizden bir flüt istedi. Mlle Gise, Paris'ten bir tane satın aldı."

Antoine sütünü içeli epey olmuştu. Clotilde tepsiyi aldı. "Gidip Mme Jenny'ye yardım edeyim. Salı, çamaşır günü; çamaşır makinesi de güçlükle çalıştırılabiliyor; üstünü çok kirletiyor bu ufaklık!.."

Kapıya gitmişken, dönüp Antoine'a son bir kez daha baktı. Ablak yüzüne birden düşünceli bir ifade yayıldı.

"M. Antoine, neler gördük neler şu yıllarda değil mi? Neler, neler!.. Çoğu kez Adrienne'e şöyle derim: 'Keşke rahmetli beyefendi' geri gelse! Bu dünyadan gittiğinden beri neler olduğunu görebilseydi!'"

Antoine yalnız kalınca gevşek gevşek tuvaletini yapmaya koyuldu. Hiç acelesi yoktu. Tedavisini dikkatle yapmak niyetindeydi.

"Rahmetli beyefendi geri gelse..." Clotilde'in bu cümlesi ona bir gün önceki rüyasını hatırlattı. "Amma adammış! Hâlâ hepimize hükmediyor!" dedi içinden.

Sesini denerken dışarıdan sesi duyulmasın diye kapattığı pencereyi tekrar açtığı zaman saat on biri geçiyordu

Bahçeden bir erkek sesi duyuldu: "Jean-Paul! İn oradan! Yanıma gel!" Sonra, sakin ve taze bir kadın sesi, uzaktan gelen bir yanık gibi: "Jean-Paul! Dane Dayı'nın sözünü dinlesene!"

Antoine balkonda birkaç adım yürüdü. Taze asmayı aralamadan dışarıya bir göz attı. Aşağıda, bahçeyi ormandan ayıran upuzun dar bir taraça vardı. Daniel iki çınarın gölgesinde (ki vaktiyle Mme de Fontanin gelir, buraya otururdu), dizlerinin üstünde bir kitap, bir hasır iskemleye oturmuştu. Birkaç adım ötede açık mavi giysili bir küçük çocuk duvarın dibinde kasten tersine çevrilmiş bir kovaya çıkarak terasın kenarlığına tırmanmaya uğraşıyordu: Dolgu toprak yolun öte yanında, eski bahçıvan evinin güneş içindeki açık kapısının önünde, Jenny bir leğenin içinde çamaşır yıkamaktaydı.

"Gel, Jean-Paul!" diye Daniel tekrarladı.

Bir güneş ışını bir an kızıl saçlarını parlattı. Çocuk geri dönmeye karar vermişti. Ama boyun eğmiş görünmemek için ciddiyetle yere oturdu, küreğini alıp kovayı kumla doldurdu.

Birkaç dakika sonra Antoine aşağıya indiği zaman, Jean-Paul hep aynı yerde oturuyordu.

"Gel de Antoine Amca'ya günaydın de" dedi Daniel.

Oğlancık yere çömelmiş, işitmemiş görünerek küreğini sallayıp duruyordu. Antoine'ın yaklaştığını görünce küreği bırakıp başını büsbütün eğdi.

Antoine çocuğu belinden tutup kaldırdı, oğlan bir an çırpındı; sonra oyunu kabul ederek bir kahkaha attı. Antoine saçlarına bir öpücük kondurup, "Kötü mü sence Antoine Amca?" diye sordu.

"Evet" diye bağırdı çocuk.

Çaba harcaması Antoine'ı soluk soluğa bırakmıştı. Çocuğu yere bırakarak Daniel'in yanına gitti. Henüz oturmuştu ki, Jean-Paul koşarak geldi, dizlerini üstüne tırmandı ve ceketine başını gömerek uyur gibi yaptı.

Daniel, şezlongda hiç kımıldanmadan oturuyordu hep; kravatsızdı; ayağında koyu renkli bir eski pantolon, sırtında da çizgili flanelden eski bir tenis ceketi vardı. Takma bacağına siyah bir potin giydirilmişti: Öteki çıplak ayağında ise terlik vardı. Şişmanlamıştı. Yüzünde hâlâ soylu, düzgün çizgiler vardı ama tombullaşmıştı bu yüz: Çok uzun saçları, soylu çenesiyle, bu sabah, şehirdeyken hırpani gezen, fakat akşamleyin sahnede Roma İmparatoru rolüne çıkan taşralı trajedi oyuncularından birini andırıyordu.

Kalktığından beri nefes borusu ve gırtlağıyla uğraşan Antoine buna ayrı bir önem vermemekle birlikte, genç adam, elini sıktıktan sonra sağlığının nasıl olduğunu sormayı aklından geçirmemişti bile. (Önceki akşam aslında konuşma fırsatı bulmuş, birbirlerinin durumu üzerine karşılıklı olarak bilgi edinmiş ve zavallılıklarını anlatmışlardı birbirlerine.)

Antoine nezaket göstererek, ne olduğunu öğrenmek ister gibi bir hareketle eğilmiş, Daniel'in kapayıp çalılıkların üstüne koyduğu ciltli büyük kitaba bakmıştı.

"Bu mu?" dedi Daniel. "*Le Tour du monde*, eski bir seyahat dergisi... 1877 yılında çıkmıştı." Kitabı eline alıp sayfalarını gevşekçe açtı: "Resimlerle dolu... Yukarıda bütün koleksiyon var."

Antoine dalgın dalgın küçük oğlanın başını okşuyordu. Çocuk başını amcasının göğsüne yaslamış, gözlerini kocaman açmış, derin düşüncelere dalmış görünüyordu.

"Yeni bir haber var mı bu sabah? Gazeteler geldi mi?"

"Hayır" dedi Daniel.

"Müttefiklerarası Konsey, bugünlerde Foch'un yetkilerini İtalyan Cephesi'ne uzatmaya karar vermiş görünüyor."

"Ya?"

"Şimdi bu resmileşmiş olmalı."

Sanki birden canının sıkıldığını fark etmiş gibi, Jean-Paul kendini yere kaydırdı.

"Nereye gidiyorsun?" dediler aynı anda Antoine Amca ile Daniel Dayı.

"Anneme."

Oğlan her adımda iki kez sıçrayarak, neşeyle bahçıvanın evine doğru koşmaya başladı.

Amca ile dayı keyifli keyifli bakıştı.

Daniel cebinden bir paket *chewing-gum** çıkardı, Antoine'a uzattı.

"Hayır, teşekkür ederim."

"İnsanı oyalıyor" diye açıkladı Daniel. "Sigara içmiyorum."

Bir çiklet alıp olduğu gibi ağzına attı ve çiğnemeye başladı.

Antoine gülümseyerek onun çiklet çiğneyişine bakıyordu.

"Bana bir savaş anısını anımsattınız. Villers-Bretonneux'de... Gezici hastanemizi bir çiftliğe yerleştirmiştik. Bizden önce orada bir Amerikan sağlık birliği varmış. Bizim hastabakıcıların canı çıktı, bütün gün çekiçle bu pis heriflerin yere yapıştırdıkları çiklet kalıntılarını kapılardan, süpürgeliklerden, masaların altından, sıraların altından çıkarıncaya kadar... Çimento gibi sertleşmiş bu pis şeyler!.. Anglosakson işgali en azından birkaç yıl daha sürerse Artois ve Picardie'deki bütün mobilyalar, ilk görünüşlerini yitirerek şekilsiz bir *chewing-gum* yığını halini alacak!" Hafif bir öksürük nöbeti birkaç saniye boyunca sözünü kesti. "Aynı... Pasifik'teki kimi kayalıkların... *guano* dağlarına dönüşmesi gibi!"

Daniel gülümsedi, Jacques gibi Antoine da bu gülümseyişin tatlılığı karşısında duyarlıydı her zaman; şimdi de derin bir haz duyuyordu bu gülümseyişin çekiciliğinden hiçbir şey yitirmediğini görmekten. Yine eskisi gibi, Daniel'in üst dudağı yavaşça ve yandan sola doğru bükülürken, kırışık gözkapaklarını arasından belli belirsiz, muzipçe bir parıltı geçiyordu.

Sürekli öksürmekteydi. Sabırsızlığını ve cesaretinin kırıldığını gösteren bir hareket yaptı.

"Görüyorsunuz ya... Nasıl yaşlı bir tıknefes... oldum ben..." dedi güçlükle Antoine, derin bir soluk aldıktan sonra. "*Onlar* resmen canımıza okudular – Clotilde'in dediği gibi. Kaldı ki, şüphesiz, ayrıcalıklılar arasındayız bizler!.."

Daniel hemen yavaş sesle, "Siz belki" dedi.

Bir dakika kadar konuşmadılar. Bu kez sessizliği bozan Daniel oldu:

---

* Çiklet. (ç. n.)

"Gazeteleri okuyup okumadığımı sordunuz bana. Hayır... Yani elimden geldiğince... Bütün bu şeyler üzerinde çok düşündüm! Başka hiçbir şey düşünemiyorum artık... Savaş bildirilerini okurken, bizim gibi işlerin içyüzünü bilenler, *'Bilmem ne Cephesi'nde hafif ilerlemeler...'* ya da *'Bilmem neredeki başarılar...'* gibi sözlerle ne demek istendiğini bilir... Hayır!" Başını geriye devirerek şezlongun arkalığına dayadı, gözlerini kapayarak yavaşça sözünü sürdürdü: "Bir piyade olarak *saldırmış* olmak ya da *saldırıya uğramış* olmak gerekir anlamak için... Süvari olduğum sürece savaşın ne olduğunu bilmiyordum... Bununla birlikte, saldırıya geçmiştim, evet, üç kez... Bu da bir saldırıydı ama bu da anlatılamaz... Ama bir piyade hücumu, belirli bir saatteki süngülü 'çıkış'ın yanında hiç kalır..."

Ürperdi, yeniden gözlerini açtı, çikletini kızgınlıkla çiğneyerek:

"Aslında kaç kişiyiz geride, bunun ne olduğunu bilen? Geri dönenlerin kaç kişi olduğunu bilen?.. İşte bunlar ne diye söz etsinler bundan? Bir şey söyleyemezler, söylemek istemezler. Kimsenin kendilerini anlamayacağını bildikleri için."

Sustu ikisi de, dakikalarca tek bir sözcük söylemeden, dahası, birbirlerine bakmadan durdular öylece. Sonra Antoine bu kez ikircikli, sık sık öksürüklerle kesilen bir sesle:

"Öyle anlar oldu ki, kendi kendime, 'Artık bu sonuncudur' dedim. 'Bundan sonra yeni savaşların olabileceği düşünülemez' dedim!.. Kimi zamanlar bundan emindim... Ama şüphe içindeydim başka zamanlarda... Bilmiyorum artık..."

Daniel sessizce çikletini çiğneyip duruyordu, gözleri dalgın. Ne düşünüyordu?

Antoine susmuştu. Ara vermeden konuşmakta zorlanıyordu. Ama aynı şeyi düşünüyordu. Yüzüncü, bininci kez: "İnsanların barış içinde yaşamalarına karşı çıkanlar üzerinde soğukkanlıca düşününce, kişi dehşete kapılıyor. Manevi evrimin –eğer bir manevi evrim varsa– daha kaç yüzyıl devam etmesi gerekecek, insanlığı içgüdüsel hoşgörüsüzlüğünden, kaba kuvvete duyduğu doğuştan gelen saygısından arıtması için? Ve insanın içinde yatan hayvanın şiddete başvurarak üstünlük kazanmaktan duyduğu, şiddet yoluyla kendi hissetme, yaşama tarzını kendi gibi hissetmeyen, kendi gibi yaşamayan zayıflara benimsetmekten duyduğu bağnazca zevkten?.. Sonra politika var, hükümetler var. Savaşı başlatan otorite için, savaşa karar verip başkalarını savaştıran iktidar sahipleri için iflas

zamanında savaş öyle çekici, öyle basit bir çözümdür ki! Hükümetlerin artık bir daha buna başvurmayacakları düşünülebilir mi? Ancak bu yola girmeleri imkânsız olursa! Barışçılık kamuoyunda öylesine kök salmalı, öylesine yaygınlık kazanmalı ki, devletlerin cenkçi politikalarının karşısına aşılmaz bir engel olarak çıksın! Bir ham hayal bunu ummak. Hem sonra sadece barışçılığın zaferi barış için ciddi bir güvence olur mu? Bir gün ülkelerimizde barışçı partiler iktidara gelseler, dünyanın öteki bölümüne barış ideolojisini şiddet yoluyla, zorla benimsetme isteğine kendilerini kaptırmayacaklarını kim söyleyebilir?.."

"Jean-Paul!" diye neşeyle, ortaya bağırdı Clotilde.

Elinde bir tepsiyle onlara doğru yürüdü. İçinde bir çanak yulaf çorbası, pişmiş erikler, bir küçük tencere süt bulunan tepsiyi bahçe masasının üstüne koydu.

"Jean-Paul!" diye seslendi Daniel.

Oğlan taraçadan geçti, güneşin altında bacaklarının bütün gücüyle koştu. Yıkana yıkana soluklaşmış örme gömleğinin mavisi gözlerinin rengine denk düşmüştü. Jacques'ın çocukluğuna benzeyişi yeniden hayretle gözüne çarptı Antoine'ın. Bu sırada güçlü kuvvetli Clotilde, Jean-Paul'ü bir iskemleye oturttu. "Aynı alın" diye düşündü Antoine. "Saçlarda aynı asilik, aynı küskün surat, küçücük kısık burnunun çevresinde aynı çil serpintisi..." Antoine ona gülümsedi, ama çocuk kendisiyle eğleniyor sanarak başını çevirdi, kaşlarını çatarak amcasına kinli, kaçamak bir bakışla baktı. Jacques'inkilere benzeyen gözlerinde çok değişken, yakalanamaz bir izlenim vardı: Kâh gülen, tatlı bakışlı kâh kaygılı kâh o andaki gibi çelik parıltılı, vahşi ve dik bakışlı. Fakat bütün bu çeşitli izlenimler altında olağanüstü keskin ve gözleyici bakışlardı bunlar.

Jenny de şimdi güneşli, dolgu toprak yoldan geçiyordu. Kollarını sıvamıştı; elleri sudan şişmiş, önlüğü ıslanmıştı. Antoine'a hafifçe ve şefkatle gülümsedi:

"Geceyi nasıl geçirdiniz? Yo, parmaklarım ıslak... Uyudunuz mu?"

"Her zamankinden daha iyi, teşekkür ederim."

Bedence serpilmiş, bir ev kadınının işlerini sadelikle yapan bu genç anneye bakarken, Antoine birden Jacques'ın seferberlik günü Üniversite Sokağı'ndaki eve getirdiği, çekingen, uzak duran, koyu renk bir elbisenin içinde kasılmış, siyah eldivenli genç kızı anımsadı.

Jenny, Daniel'e doğru dönerek:

"Lütfen ona yulaf çorbasını yediriver... Ben daha çamaşırlarımı sermedim." Oğluna yaklaştı, boynuna bir peçete bağladı, sonra çocuğun kuş boynu gibi ince boynunu okşadı: "Jean-Paul uslu uslu yiyecek haşlamasını Dane Dayı'sıyla... Birazdan gelirim ben."

"Peki anne." (Çocuk da, Jenny ile Daniel gibi, heceleri ayırarak *An-ne* diyordu.)

Daniel şezlongundan kalkıp çocuğun yanına oturdu. Düşüncelerinin akışı kesintiye uğramamıştı; çünkü kız kardeşi uzaklaşır uzaklaşmaz, hiçbir şey kendisini durdurmamış gibi konuşmasını sürdürdü:

"Hem sonra söylenemeyecek, cephe gerisinde kimsenin aklından geçiremeyeceği başka bir şey daha var: Ateş hattına girer girmez kendini gösteren şu bir çeşit mucize: Önce, rastlantılara kesin boyun eğişinin verdiği o yüce kurtuluş duygusu, seçimin olanaksızlığı, her çeşit kişisel istekten vazgeçme ve sonra..." diye ekledi, heyecanını belli eden bir sesle, "... arkadaşlık, orada tehlike karşısında herkes arasında doğan *kardeşlik*... Bu öylesine gerçek bir şeydi ki, 'destek'çi olmak yetiyordu bize ve tekrar insan olduğumuzu anlamak için dört kilometre geriye gitmemiz gerekiyordu."

Antoine sessizce onayladı bu sözleri. Savaştan onda kalan özellikle çamur ve kan anılarıydı. Ama Daniel'in demek istediğini anlıyordu. Bu "mucize"yi, ateş karşısında, birlikler arasındaki bu mistik kaynaşmayı, bireyin bu arınmasını, aynı kaderin ağırlığı altında birden bir kamusal ve kardeşçesine ruhun oluşmasını o da biliyordu.

Antoine'dan çekinen Jean-Paul, Daniel'in mama yedirmesine ses çıkarmıyordu. Dayısı bir yandan konuşuyor bir yandan da her dolu kaşığı, çocuğun ağzına sokuyordu. Bu, süt-baba rolünde yeni olmadığını gösteriyordu.

"Burada şimdi gördüğüm şey..." dedi birden içinden Antoine, "... eskiden olsa hiç kestirilemezdi: Daniel'in böyle sakat, kıyafetsiz, uslu bir çocuk gibi oluşu... Ya şu Jenny ile Jacques'ın oğlu olan çocuk!.. Ama gerçek bu işte... Ben de buna pek az şaşırıyorum. Gerçek öylesine açık ki... Bu açıklık öylesine kendini kabul ettiriyor ki insana!.. Bir kez olanlar oldu mu, bunların olmamış olabileceğini aklımızdan geçirmeyiz... Ya da bambaşka olabileceğini..." Yarım dakika bu karışık düşünceler arasında bocaladı durdu: "Eğer Goiran beni dinleseydi, onu bunaltmayacaktım özgür irade üzerine nutuk çekerek..." diye düşündü.

"Haydi, dikkat et bakalım!" diye uyardı Daniel Dayı, yulaf çorbasından sonra sıra eriklere gelince, tıkınma işi daha da çabuklaştı. Oğlan dalgın gözleriyle annesini izliyordu. Jenny taraçada gidip gelerek çamaşırlarını üst balkonun parmaklıklarına asıyor, Daniel uzunca bir süre kaşığı tutan eli havada, Jean-Paul'ün ağzını açmasını bekliyor, ama sabırsızlanmıyordu.

Jenny işini bitirir bitirmez, ağabeyini serbest bırakmak için telaşla yanlarına doğru yürümeye koyuldu. Antoine onun güneşli yoldan geçişini seyre daldı yeniden; Jenny önlüğünü çıkarmıştı, yürürken gömleğinin kollarını indiriyordu. Daniel'i kurtarmak istiyordu ama o itiraz etti:

"Bırak, bitirdik."

"Ya sütümüz?" dedi Jenny neşeyle. "Çabuk. Jean-Paul sütünü içmezse ne der sonra Antoine Amca?" Dirseğini kaldırıp çoktan süt kabını iten çocuk, iradeli, meydan okuyan bir bakışla Antoine'ı süzdü. Kendini azarlamalarını bekliyordu. Antoine'ın ahbapça gülümseyişi ve göz kırpışı onu şaşırttı; bir an duraksadı, sonra küçücük yüzü muzipçe bir neşeyle aydınlandı. Antoine'ı gözden ayırmadan ve uysallığına onu tanık etmek istermiş gibi, bir solukta süt kabını ağzına dikti.

"Şimdi Jean-Paul güzel bir uyku çeksin! Annesi de, Daniel Dayı ve Antoine Amca ile kahvaltı edebilsin rahatça" dedi Jenny, bir yandan da çocuğun boynundaki peçeteyi çözdü, iskemleden inmesine yardım etti.

Antoine ile Daniel yalnız kaldı.

Daniel olduğu yerde birkaç adım yürüdü; çınarın gövdesinden bir kabuk parçası kopardı, dalgın dalgın baktıktan sonra kabuk parçasına parmaklarının arasında kırdı. Sonra cebinden yeniden bir çiklet çıkarıp çiğnemeye koyuldu. Ardından, gelip şezlonguna uzandı.

Antoine susuyordu. Savaşı, Daniel'i, saldırıyı düşünüyordu; Ön hatlarda oluşan bu kardeşçe birliği düşünüyordu. Mousquier'deki küçük Lubis sık sık ona eski iş arkadaşı genç Roy'u anımsatıyordu. Bu Lubin bir gün sofrada titrek bir sesle ve bakışlarında özlemle, "Ne derlerse desinler, savaşın da bir *güzelliği* var" dememiş miydi? Ne tuhaf: Yirmi yaşında bir çocuktu. Birden, Sorbonne sıralarından

kışlaya, futbol takımından siperlere geçmişti. Cepheye sivillikten, hiçbir şeye başlamadan, gerisinde bir şey bırakmadan gelmişti. Coşkuyla kendini vermişti bu tehlikeli spora. "Savaşın *güzelliği*" diyordu içinden Antoine, "Sözü olur mu hiç benim gördüğüm bütün o korkunç şeylerin yanında?"

Birden bir anı canlandı Antoine'ın zihninde. Bir gece 1914 Eylülü'nün başlarındaydı: Taşra saldırıları adını verdiği ama herkesçe "Marne Muharebesi" diye bilinen çatışma sırasında sıhhiye bölüğünün şiddetli bir bombardıman altında yer değiştirmesi gerekmişti. Yaralıları uzaklaştırdıktan sonra ardında hastabakıcılarıyla, bir siperden sürünerek, mermilerin düştüğü noktadan uzağa ulaşmayı başarmıştı. Buradan, çatısı uçmuş bir eski binaya vardı; kalın duvarları ve kemerli mahzeni geçici olarak bir sığınak olabilirdi. Bu sırada düşman topları mermilerini uzaklara düşürmeye başladı. Obüsler yaklaşıyordu. Çabucak adamlarını mahzene indirdi ve üstlerinden kapıyı kapadı. Sonra yirmi dakika kadar evin zemin katında yalnız kaldı, sırtını sokak kapısına dayayarak saldırının bitmesini bekledi. İşte o sırada o olay oldu. Otuz kırk metre kadar ötedeki bir patlama, onu hızla, dökülen alçı parçaları arasında salonun dip tarafına geriletti. İşte orada, karanlıkta ayakta, hizada duran adamlarına çarptı. Nasıl bulunuyorlardı orada? Doktorun kendileriyle birlikte "saklanmaya" önem vermediğini görerek, birer birer mahzenin kapağını kaldırmış, sessizce komutanlarını arkasında sıraya girmişlerdi.

"Ama bu yine de oldukça berbat bir andı" diye düşündü Antoine, "Ama bu dayanışma, vefalılık kanıtı, bir an içimde hiçbir zaman unutmayacağım bir sevinç yaratmıştı... O gece bir Lubin bana 'Savaşın güzelliği de var' deseydi, belki de 'Evet...' derdim."

Ama derhal toparlandı:

"Hayır!"

Daniel hayretle başını çevirdi. Antoine farkına varmadan, yavaş sesle söylemişti bunları.

Antoine hafifçe gülümsedi:

"Demek istiyorum ki..."

Özür dilercesine gülümsedi. Açıklama yapmaktan vazgeçti, sustu.

Birinci kattan, yatmak istemeyen Jean-Paul'ün ağlaması duyuldu.

VIII

Jenny çocuğu küçük yatağına yatırmıştı. Sonra uyumasını beklerken, her günkü gibi, kahvaltıdan sonra, hemen hastanenin çamaşırlığındaki görevine gitmek üzere giyindi. Bir pencerenin önünden geçerken tülün arkasından, çınarın altında konuşan Antoine'la Daniel'i gördü. Antoine'ın tınısız sesi kendisine kadar ulaşmıyordu, Daniel'in sesini zaman zaman birden yükselerek işitiliyorsa da, sözleri ayırt edemiyordu.

Yüreği sızlayarak, bu iki genç adamın nasıl sağlam yapılı, kaygısız ve büyük tasarılar beslediklerini anımsadı. Savaş onları şimdiki duruma sokmuştu. Hiç olmazsa buradaydı onlar! Yaşamlarını sürdürüyorlardı. Gittikçe iyileşiyorlardı; Antoine sesine kavuşacak, Daniel topallığına alışacak; kısa bir zaman sonra yeniden yaşantılarına başlayacaklardı!.. Ama Jacques, hayır! O da bu ışıklı Mayıs sabahı bir yerlerde yaşamakta olabilirdi... Jenny her şeyi bırakıp giderdi yanına... İkisi birlikte büyütürlerdi oğullarını! Ama her şey bitmişti artık!

Daniel susmuştu. Jenny pencereye yaklaştı. Antoine'ın eve doğru yürüdüğünü gördü. Bir gün öncesinden beri onu yalnız görebilmek için fırsat kolluyordu. Jean-Paul'ün artık kımıldamadığını görünce etekliğini ilikledi; odasına biraz düzen verdi ve sahanlığa bakan kapıyı açtı.

Antoine merdivenden ağır ağır çıkıyordu; başını kaldırıp da Jenny'yi görünce genç kadın gülümsedi, parmağını dudaklarına götürerek onu karşıladı.

"Gelin de nasıl uyuyor bakın!"

Antoine soluk soluğa gelmişti; yanıt vermeden, sessizce Jenny'nin ardından yürüdü. Mavi desenli bir Jouy kumaşıyla kaplı olan oda çok büyüktü; geniş olmaktan çok, uzundu. Dipte birbirinin tıpkısı olan iki karyola vardı, bunların arasına çocuğunki konulmuştu. "Karı koca Fontanin'lerin odası olmalı" diye düşündü Antoine, bu kez ikiz karyolaların ne olabileceğini araştırmaya çalışarak. Tuhaf şey, bunların ikisi de kullanılmış gibi görünmekteydi. Çünkü her birinin yanında bir başucu masası vardı, üstleri kişisel eşyalarla doluydu. Karyolaların üstündeki panonun ortasında,

Jacques'ın orada bulunduğunu gösterirmişçesine dikkati çeken, modern tarzda yağlı boya bir portresi vardı; Antoine ilk kez görüyordu bu resmi.

Jean-Paul dertop olmuş, bir omuzu uzun yastığın altına gömülü, saçları karmakarışık, dudakları yarı açık, nemli; serbest kolu battaniyenin üstüne uzanmış, ama öyle gevşekçe değil; küçücük yumruğu sıkılmıştı, bir dövüşe girecekmiş gibi.

Antoine yüzünde bir soru ifadesiyle resmi gösterdi:

"Bu resmi İsviçre'den getirdim" diye fısıldadı Jenny. Sonra önce resme, ardından çocuğa baktı: "Ne kadar da benziyorlar birbirlerine!"

"Ya Jacques'ı böyle küçükken tanımış olsaydınız!"

"Ama" diye düşündü, "bu hiç de ikisinin ruhsal yapı bakımından benzemelerini gerektirmez... Bu çocukta Jacques'a yabancı sayısız öğeler var!" Düşüncesini yavaş sesle tamamladı: "Çok tuhaf değil mi? Yakın ya da uzak bunca atanın bu yavrunun varlığına doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulunmuş olması. Daha üstün gelen öğeler nedir? Bu bir sır! Her doğru, daha önce benzeri olmayan bir mucize; her yaratık eski öğelerin bir bölümü, ama birleşim tamamıyla yeni..."

Çocuk uyanmadan kolunu birden çenesine götürdü; sanki yüzünü gözden geçirmelerine engel olmak ister gibi. Antoine da, Jenny de aynı anda gülümsedi.

"Tuhaf şey yine de" dedi Antoine kendi kendine, ikisi de odanın öteki ucuna doğru gelirken. "Tuhaf şey; Jacques'ın yaradılışındaki bütün başkalıklar arasında yalnız bu birleşim, yani Jean-Paul'ün öz şeklini alıp yaşama açılmış olması...'

"Şu zavallı Daniel size ne anlatıyor böylesine hareketle?" diye Jenny sordu, sesini biraz alçaltarak.

"Savaştan söz ediyor... İnsan ne yaparsa yapsın, kendini hiç kurtaramıyor bu saplantıdan."

Jenny'nin yüzü sertleşti.

"Onunla bu konuda hiç konuşmuyorum artık."

"Neden?"

"Öyle düşünceler ileri sürüyor ki çoğu kez, onun hesabına utanıyorum. Şu milliyetçi gazetelerden edindiği düşünceler... Öyle şeyler ki, Jacques hiçbir zaman yanımda bunların söylenmesine katlanamazdı."

"Ya peki Jenny kendisi hangi gazeteleri okuyor?" dedi içinden Antoine. "Jacques'ın anısına olan saygısıyla *L'Humanité* belki?"

Birden yaklaştı:

"Seferberliğin ilan edildiği akşam, –şimdi de görür gibi oluyorum o yeri: Meclis'in önündeydik. Bir nöbetçi kulübesinin yanında dururken– Jacques kolumu tutarak şöyle demişti bana: 'Görüyorsunuz ya Jenny, bugünden sonra insanları savaşı benimsemelerine ya da ona karşı çıkmalarına göre sınıflandırmak gerekir.'"

Jenny bir an kımıldamadan durdu; Jacques'ın sözleri hâlâ kulaklarında çınlıyordu. Sonra bir iç çekişini bastırarak geri çark etti, gidip akajudan, kapağı açık bir yazı masasının önüne oturdu, gelip bir iskemleye oturması için Antoine'a işaret etti.

Antoine uzakta durarak tabloyu inceliyordu. Jacques bedeninin dörtte üçüyle, oturmuş halde görülüyordu bu resimde. Başını cesurca yukarı kaldırmıştı; bir elinin yumruğunu sıkarak bacağına dayamıştı. Meydan okurcasına bir hal vardı bu duruşunda. Ama doğaldı bu, Jacques böyle oturmaktan hoşlanırdı. Koyu kırmızı kâkülü sert bir çizgi çekiyordu alnına. ("İleride, küçüğün saçları da koyulaşacak" dedi Antoine içinden). Yuvalarına derince gömülü gözleri, kenarında sıkıntılı bir kırışık beliren kocaman ağzı, ileriye çıkık çenesi, yüzüne sıkıntılı, dahası sert bir ifade veriyordu.

"Bu resim 1914 Haziran'ında yapılmış. Paterson adlı bir İngiliz'in yapıtı, şu anda Bolşeviklerin safında çarpışıyormuş. Vanheede bu portreyi evinde saklamış; sonra Cenevre'de bana verdi. Bilirsiniz, Albino derler ona, Jacques'ın arkadaşı. Size mektuplarımda sözünü etmiş olmalıyım."

Anıdan anıya atlayarak İsviçre'de geçen bütün günlerini anlatmaya koyuldu. (Kimseye sözünü etmediği bu şeyler üzerine Antoine'la konuşmaktan mutluluk duyuyordu herhalde.) Vanheede onu *Hôtel du Globe*'a götürmüş, Jacques'ın odasını (bir sahanlık üzerinde, penceresiz bir tavanarası) göstermiş onu *Café Landolt*'a, *Lokal*'e götürmüş, *Lokal*'dekilerden toplantılardan sağ çıkanlarla tanıştırmıştı. Jaurès'in *L'Humanité*'deki eski sekreteri Stefany'yle (ki Jacques, Paris'te kendisine tanıtmıştı) görüşmüştü. Stefany İsviçre'ye girmeyi başarmış, *Leur Grande Guerre** adında bir gazete yayımlamıştı: O, katıksız uluslararası sosyalist grubun en etkin

* Onların Büyük Savaşı (ç. n.)

üyelerinden biriydi. "Vanheede, Basel'e kadar bana eşlik etti" dedi gözleri dalgın.

Yazı masasına eğildi; kilitli bir çekmeceyi açtı ve ihtiyatla, kutsal bir şey çıkarırmışçasına, elle yazılmış bir kâğıt tomarını çıkardı. Bunu Antoine'a vermeden önce birkaç saniye ellerini arasında tuttu.

Antoine merakla kâğıtları aldı, açtı. Bu yazı...

> *İşte bugün sizler, tüfeklerinize mermiler sürülmüş, karşı karşıyasınız, aptal gibi hazırsınız birbirinizi öldürmeye...*

Birdenbire anımsadı. Jacques'ın ölümünden bir gün önce karaladığı sayfalardı bunlar, parmaklarının arasında tuttuğu. Kâğıtlar buruşmuş, silintilerle dolu, matbaa mürekkebiyle lekelenmiş. Yazı Jacques'ın yazısıydı; ama tanınmaz bir haldeydi; telaştan, öfkeden bozulmuş bir yazı; yer yer güçlü ve sert, yer yer de titrekti bir çocuk yazısı gibi:

> *Fransız devletinin, Alman devletinin sizi yuvalarınızdan işinizden kopartıp almaya, hayatınızla oynamaya hakkı var mı? En açık seçik kişisel çıkarlarınıza karşı, iradenize karşı, inançlarınıza karşı, en insanca, en hakiki içgüdülerinize karşı, kim veriyor onlara yaşamınıza ve ölümünüze hükmetmenin o korkunç gücünü! Elbette bilgisizliğiniz!.. Uysallığınız!..*

Antoine gözünü kâğıttan ayırdı.

"*Manifesto*'nun müsveddesi" diye mırıldandı Jenny bozuk bir sesle. "Plattner bana Basel'de verdi. Baskıyı üstlenen kitapçı... Müsveddeyi saklamışlardı onlar bana..."

"Kim onlar?"

"Plattner ve Jacques'ın tanıştığı Kappel adında genç bir Alman... Bir hekim... Doğumumda çok büyük yardımı oldu... Bana Jacques'ın barındığı, bunları yazdığı yeri gezdirdiler. Uçakla hareket ettiği düzlüğe götürdüler..." Bunu anlatırken, o askerlerle, yabancılar ve casuslarla dolu sınır şehrinde bulunuşunu yeniden yaşıyordu. Antoine'a anlatmaya çalıştığı o Ren kıyılarını görür gibi oluyordu yeniden; askerlerin tuttuğu köprüleri, Mme Stumpf'un eski evini, Jacques'ın oturduğu çatı katını, kömür tozuna bürünmüş, dok manzarasına açılan küçük tavan penceresini... Bundan başka Jenny'yi,

Meynestrel'le buluşma yeri olan düzlüğe götüren Andreiyev'in sallantılı arabasıyla Vanheede, Plattner ve Kappel'le birlikte yaptığı yolculuğu da anlattı... Şimdi bile Plattner'in genizden gelen sesiyle şunları söylediğini duyar gibi oluyordu: "Şuradan tepeye tırmandık... Gece bastırmıştı. Günün ağarmasını bekleyerek şurada yatmıştık. Şurada doruğun oyuntusunda uçak görünmüştü... Şurada yere inmişti... Thibault burada binmişti..."

"Bu düzlükte beklerken ne yapıyordu, ne düşünüyordu?" dedi Jenny içini çekerek. "Adamların dediğine göre onlardan uzaklaşmış... Tek başına onlardan ayrı bir yerde yere uzanmış... Öleceği içine doğmuş olmalı. Neler düşünmüştü son anlarında? Hiçbir zaman öğrenemeyeceğim bunu."

Antoine gözünü portreden ayıramıyordu; o da genç kadını dinlerken bu düzlük üstünde uykusuz geçen geceyi ve kardeşini ölüme götüren uçağın gelişini düşünüyordu. Bu saçma özveriyi! Bu kahramanlığın ve buna benzer hareketlerin acıklı yararsızlığını... Hemen hemen bütün kahramanlıkların... Pek çok yüce ama boşuna savaş anısı canlanıyordu zihninde! "Hemen her zaman" diye düşündü, "bu cesurca çılgınlıkların temelinde yiğitçe bir hüküm hatası yatar: En büyük fedakârlığa değip değmediği önceden, sakin kafayla araştırılmayan kimi değerlere olan aldatıcı inançtır bu..." Antoine'da –tapınırcasına– enerji ve irade saygısı vardı; ama kahramanlığa karşı yapısından gelen bir soğukluk vardı içinde ve dört yıldır süren savaş bu soğukluğu artırmıştı. Kardeşinin eylemini küçümsemeyi aklından geçirmiyordu. Jacques inançlarını savunmak için ölmüştü, özveriye varıncaya kadar tutarlıydı hareketlerinde. Böyle bir sona ancak saygı duyulurdu. Ama ne zaman ki, Jacques'ın "fikirleri" Antoine'ın aklına gelse, hep şu temel çelişkiyle karşılaşıyordu: Yaradılışının ve zekâsının bütün gücüyle şiddetten nefret ediyordu kardeşi (bu çok derin nefreti, şiddete karşı yaşamını tehlikeye atarak kardeşliği ve savaşı sabote etmeyi öğütleyerek ispat etmişti). Peki nasıl oluyordu da, yıllarca sosyalist devrim için eyleme girişmiş, yani en ağır şiddeti, doktrincilerin hesaplı, acımasız kuramsal şiddetini savunabilmişti? "Yine de Jacques çok saf biri değildi" dedi içinden. "Bununla birlikte Jacques, insanın yapısı hakkında öyle çok hayale kapılmıyordu herhalde! En azından, umduğu topyekûn devrimin, kanlı adaletsizlikler olmadan, günah keçisi yapılmış sayısız insanın ölümü pahasına olmadan gerçekleşebileceğine inanacak kadar!"

Portredeki muammalı yüzden bir şeyler anlamaya çalışmaktan vazgeçerek Jenny'nin yüzüne baktı. O, sade bir dille hikâyesini sürdürüyordu; içinde kabaran son derecede güzel bir heyecan onu değiştirmişti: "Ne olursa olsun" dedi Antoine içinden, "inançları uğruna kendilerini ölümün kucağına atanlar hakkında hüküm verme hakkını kazandıracak hiçbir şey yapmış değilim ben... Olanaksızı deneme cesaretini gösterenler hakkında..."

"Beni en çok dertlendiren şeylerden biri" diye Jenny sözünü sürdürdü, "bir çocuğu olacağını bilmediğini düşünmem." Konuşmasını sürdürürken kâğıtları alıp çekmeceye koydu. Yeniden sustu, birkaç saniye. Sonra yüksek sesle düşünür gibi (ki Antoine bu sade güveninden dolayı ona son derecede minnet duyuyordu): "Biliyor musunuz, küçüğün Basel'de doğmuş olması mutlu etti beni; babasının son günlerini geçirdiği şehirde; orada şüphesiz yaşamının en yoğun saatlerini yaşamıştı..."

Jacques'ın anısını her canlandırışında gözlerinin mavisi belli belirsiz koyulaşıyor, şakakları hafifçe kızarıyor ve bütün yüzünde ateşli ve doymamışçasına bir ifade beliriyor ve hemen dağılıyordu. "Bu aşk hiç silinmeyecek şekilde yüzünde yer etmiş" dedi içinden Antoine. Bu da onu öfkelendirdi ve öfkesine şaştı. "Saçma bir aşk" diye düşünmekten kendini alamadı. Birbiri için yaratılmamış olan bu iki insan arasında, aşk bir yanlış anlamadan başka bir şey olamazdı... Şüphesiz sürmeyecek olan bir yanlış anlamaydı bu; şimdi Jenny'nin yüreğinde taşıdığı Jacques'ın anısında sürüp gidiyor ve onun için söylediği her şeyde ortaya çıkıveriyordu! (Antoine'ın elden bırakmadığı bir düşünceydi şu: Bütün ateşli aşkların temelinde, ister istemez bir yanlış anlama, iyi niyetli bir hayal, bir hüküm hatası yatar: İki insanın birbiri hakkındaki yanlış anlayışı; böyle olmasaydı birbirlerini sevemezlerdi körü körüne.)

"Bana düşen ödev çok ağır..." dedi Jenny, "Jean-Paul'ü Jacques'ın yetiştirmek isteyeceği gibi yetiştirme ödevi... Zaman zaman çok ürkütüyor bu beni." Alnını yukarıya kaldırdı; bakışlarında bir gurur parıltısı belirdi. Şöyle düşünüyor gibiydi: "Ama kendime güveniyorum."

"Ama bu küçüğe güveniyorum" dedi.

Antoine genç kadını, geleceğin karşısında böylesine mert, böylesine cesaretli gördüğü için seviniyordu. Bazı harfleri söyleyişinde onun daha tereddütlü, daha sarsılabilir, işine pek hazır olmadığı

kanısına varmıştı. Ama umutsuzluğun baskısından kendisini kurtardığını görerek derin bir haz duydu. Felâkete uğramış birçok kadın gibi, kendi gözünde ve başkalarının gözünde kırık kalbindeki aşkını yüceltmek için uysallıkla kendini mutsuzluğa kaptırmış değildi. Hayır: Kendini kurtarmıştı karamsarlıktan, bütün gücüyle kendine hâkim olmuş ve tek başına yaşamına yön vermişti. Antoine onun bu tutumunu ne kadar çok beğendiğini anlattı ona:

"Böylece karakterinizin kuvvetini kanıtlamış oldunuz."

Jenny bu sözleri sessizce dinledi; sonra büyük bir sadelikle:

"Benim hiçbir meziyetim yok. Bana en çok yardım eden, öyle sanıyorum ki, Jacques'la birlikte yaşamamış olmamız... Ölümü gündelik yaşamımda hiçbir şeyi değiştirmedi... Evet, en azından başlarda, bana yardım etti... Sonra da küçük oldu. Daha doğmadan çok önce, onun bendeki varlığı destek oldu bana. Yaşamının hâlâ bir amacı vardı. Jacques'ın bana bıraktığı çocuğu yetiştirmekti bu..."

Yeniden sustu. Sonra yeniden söze koyuldu:

"Güç bir girişimdi bu... Bu küçüğü idare etmek o kadar nazik bir iş ki!.. Kimi zaman beni korkutuyor..." Antoine'a baktı düşüncesini okumak ister gibi, hemen hemen şüpheyle: "Daniel size ondan söz etmiştir herhalde?"

"Jean-Paul'den mi? Hayır, özellikle ondan söz etmiş değil."

Hemen, iki kardeşin, çocuğun karakteri üzerine aynı şeyi düşünmediklerini ve bu ayrılığın aralarında bir anlaşmazlık nedeni olduğunu hissetti.

"Daniel, Jean-Paul'ün itaat etmemekten zevk aldığını ileri sürüyor. Haksızlık bu, hem de yanlış. Ne olursa olsun, bu konu göründüğünden daha karmaşık. Bunun üzerinde çok düşündüm. Çocuğun içgüdüsel olarak hayır dediği doğru. Ama kötü niyetle yapmıyor bunu. Bu bir karşı çıkma gereksinmesi. Demek istiyorum ki, kendini kanıtlama gereksinmesi. Var olduğunu kendi kendisine kanıtlama gereksinmesi gibi bir şey... Sonra bu öyle açıkça, öyle benliğinin derininden gelen, önünde durulmaz bir kuvvetin ifadesi ki, bundan ötürü ona kızmak olmaz. Bu onda korunma içgüdüsünü andıran bir içgüdü! Ben çoğu kez cezalandırmaya cesaret edemiyorum!"

Bu sözler Antoine'ın hoşuna gitti, ilgiyle dinledi. Jenny'nin sözünü sürdürmesi için cesaret vermek üzere onayladığını gösteren bir hareket yaptı: "Beni anlıyor musunuz?" dedi Jenny, huzura kavuş-

tuğunu ve güvencini açığa vuran bir gülümseyişle. "Siz çocukları yakından tanıdığınız için, bu sizi şaşırtmayabilir... Ben bu direnen karakter karşısında esrarlı bir şey karşısında gibi hissediyorum kendimi. Evet, çoğu kez bana karşı gelmesine şaşkınlıkla, çekingenlikle bakıyorum –neredeyse gözüm kamaşarak diyeceğim–; onun büyüdüğünü, geliştiğini, anladığını görerek... Bahçede yalnızken yere düşünce ağlıyor, ama birimiz oradayken canını acıtırsa ağladığı pek seyrek oluyor. Anlaşılabilir hiçbir nedeni olmadan kendisine verdiğimiz şekerlemeyi almıyor, ama gizlice gelip şekerleme kutusunu aşırıyor, oburluktan değil; kapağını açmıyor bile, gidip bir koltuk yastığının altına saklıyor. Neden? Sadece zevk için, bir *bağımsızlık* eylemi yapmış olmak için sanıyorum... Azarlarsam susuyor, vücudunun bütün küçücük kasları isyanla geriliyor, bakışının rengi değişiyor ve bana öyle dimdik bakıyor ki, ben azarlamamı sürdüremiyorum. Öyle kararlı bir bakış ki... Ama tertemiz, yalnızlığını açığa vuran bir bakış... Beni etkileyen bir bakış... Jacques'ın çocukkenki bakışı şüphesiz..."

Antoine gülümsedi:

"Ve belki sizin bakışınız, Jenny!"

Jenny bu olasılığı bir el hareketiyle uzaklaştırarak sözünü bağladı:

"Şunu da söylemeliyim ki, her baskıya karşı gelmekle birlikte, en ufak bir sevgi belirtisi karşısında kuzu gibidir. Örneğin küskünlüğü sırasında onu kucağıma alırsam her şey yoluna giriyor: Yüzünü boynumun altına saklar, beni öper, güler... Sanki ondaki katı bir şeyler yumuşayıp eriyivermiş gibi, birdenbire... İçindeki şeytandan kurtuluvermiş gibi!"

"Gise'e daha da çok karşı geliyor herhalde?"

"Bu aynı şey değil" dedi Jenny birden kasılarak. "*Gi Hala*'yı da seviyor; buraya gelir gelmez, artık başka bir şey gözüne görünmez Jean-Paul'ün!"

"Gise onda umduğunu buluyor mu?"

"Benden ve belki Daniel'den daha az. Gise'den vazgeçemez, ama bütün isteklerini yaptırmak için! Ve genellikle ondan istediği hizmetleri gururu yüzünden başka birinden istemez. Pantolonunun düğmelerini çözdürmek, boyunun yetişmediği yerden bir şey aldırtmak gibi. Üstelik orada ben yoksam asla teşekkür etmez. Gise'e nasıl emir verdiği görülecek şey! Sanırsınız ki..." Düşüncesini

tamamlamadan önce bir saniye sustu. "Gise için pek hoş bir şey değil, ama şunu söyleyeyim, –bence doğrudur bu– sanırsınız ki, Jean-Paul, Gise'in köle doğmuş olduğunu sezmiş gibidir..."

Bu son sözlerle ilgisi uyanan Antoine, bir şeyler sorarcasına dikkatle genç kadına baktı. Ama o göz göze gelmekten sakındı, tam o sırada yemek çanı duyulunca Jenny yerinden kalktı.

Birlikte kapıya gittiler. Jenny'nin bir şeyler söylemek istiyormuş gibi bir hali vardı. Elini kapı tokmağının üstüne koydu, sonra çekti.

"Sizinle konuşmak iyi geldi bana..." diye mırıldandı Jenny. "İsviçre'den döndüğümden beri kimseyle Jacques'tan söz etmemiştim..."

"Peki neden Gise'le konuşmadınız?" diyecek oldu Antoine, genç kızın kendisine açtığı sırrını ve üzüntüsünü anımsayarak.

Omuzunu kapının kenarına dayayan Jenny önüne bakıyor, işitmemiş gibi görünüyordu.

"Gise'le mi?" dedi, sanki sesler saniyeler sonra kendisine ulaşmış gibi.

"Sizi anlayabilecek tek insandı Gise... Jacques'ı seviyordu. Çok kederli... O da..."

Jenny göz kapaklarını açmadan başını salladı. Herhangi bir açıklama yapmaktan kaçınıyor gibiydi; sonra umulmaz sert bir bakışla Antoine'a baktı:

"Gise mi? Tespihi var onun... Parmaklarını işletiyor... Düşünmemesine yardım ediyor bu!" Yeniden başını önüne eğdi. Biraz bekledikten sonra, "Kimi zaman imreniyorum ona!" dedi. Ama sesinin tonu ve zor zapt edilmişe benzeyen gırtlağından çıkan bir ses şiddetle yalanlıyordu bunu. Hemen ardından, söylediğine pişman olmuş gibi: "Biliyor musunuz Antoine? Gise bana gerçekten bir dost oldu" dedi, tatlılaşmış ve içtenlikli bir sesle. "Geleceğimizle ilgili düşüncelerimizde onun büyük bir yeri var. Onun hep bizimle kalacağını düşünmek bir çeşit avunma benim için."

Antoine bir "ama" bekliyordu; sahiden de kısa bir duraksamadan sonra: "Ama Gise ne ise o, öyle değil mi?" Herkesin bir yapısı var... Gise'in büyük yetenekleri var... Kusurları da var..." Yeni bir duraksamadan sonra Jenny: "Örneğin, Gise çok açık yürekli değil."

"Gise mi? Açık yürekliliği bakışlarından okunuyor."

Antoine ilk anda karşı koyacaktı. Düşününce, Jenny'nin ne demek istediğini sezdi. Sahteci olmamakla birlikte, gerçekten de

Gise kimi düşüncelerini gizliyordu: Beğendiği ya da sevmediği şeyleri söylemekten sakınıyordu, açıklama yapmaktan ürküyordu, kızgınlığını saklayabiliyor, hiç sevmediklerine karşı bile hiç sıkıntı çekmeden gülümseyebiliyor, yardımcı olmaya hazırmış gibi görünebiliyordu. Çekingenlikten mi? Utançtan mı? Kendini gizlemekten mi? Damarlarında, bir miktar kanlarını taşıdığı şu zencilerdeki içgüdüsel kurnazlıktan mı? Uzun süre köleleştirilmiş olan ırkların doğal savunması mı? Doğuştan köle..."

Antoine hemen, derhal düzeltti:

"Evet, evet anlıyorum."

"İşte bunun için, görüyorsunuz, büyük bir şefkate karşın, her gün birbirimize bu denli yakın oluşumuza karşın... Her şeye karşın... Gise'le konuşamayacağım konular var..." Jenny doğrularak, "Kesinlikle konuşamayacağım!.. dedi.

Konuşmayı noktalamak istermişçesine canlı bir hareketle kapıyı açarak, "Sofraya buyurum" dedi.

IX

Sofra dışarıda, mutfağın sundurmasında hazırlanmıştı.

Yemek çabucak yendi. Jenny'nin hiç iştahı yoktu. Yemekten önce tedavisini yapacağı zamanı geçirmiş olan Antoine, lokmaları güçlükle yutabiliyordu. Clotilde'in pişirmiş olduğu yumuşak dana etlerinin ve bezelyenin zevkine varan, tek başına Daniel oldu. Sessizce, dalgın ve kayıtsızca yiyordu yemeğini. Yemek bittikten sonra, Antoine'ın Rumelles ve askere alınıp da savaşa katılmayanlarla ilgili bir görüş ileri sürmesi üzerine Daniel birden suskunluğunu bırakarak "vurguncuları" şiddetle savunmaya girişti. ("İşte yalnız bunlar, olayları insan ölçüsüne indirgediler...") Buna örnek olarak hafifçe alaylı bir hayranlıkla eski patronunun, şu dahi dalavereci Ludwigson'ın nasıl yükseldiğini anlattı. Buna göre, adam Londra'ya yerleşmiş, burada City bankerlerinin ve birkaç İngiliz politikacısının desteğiyle Yakıtlar Anonim Şirketi'ni, şu ünlü Y.A.Ş.'ni kurmuş, böylece servetini on katına çıkartmıştı.

Antoine içinden, Jenny'nin beden yapısının bu dört yıl içinde ne kadar değiştiğini düşünerek, "Bir süre sonra, inanılmaz şekilde annesine benzeyecek" dedi. Analık, emzirme, kalçalarını

ve göğüslerini geliştirmiş, boynunun altını kalınlaştırmıştı. Ama bu hantallık göze hoş görünmüyor değildi: Hâlâ davranışlarında bulunan Protestan katılığı, başını tutuşunu, yüzündeki sert ifadeyi bile hafifletmişti. Bakışı yine aynı kalmıştı. Bu bakışta hep yalnızlık ifadesi, sessiz bir cesaret, keder okunuyordu. Antoine bunu ilk kez Jenny çocukken, ağabeyinin Jacques'la kaçtıkları sırada fark etmişti... "Ama her şeye karşın" dedi içinden, "şimdiki halinde daha rahat görünüyor... Jacques'a çekici gelmesine şaşıyorum. Ne kadar iticiydi eskiden, hiç de rahat olmayan, çekingenlik ve gurur yumağı bu kız!.. Buz gibi ciddiliğiyle!.. Hiç olmazsa şimdi, başkalarına kendinden bir şeyler vermesi için insanüstü çaba harcadığı izlenimini vermiyor... Bu sabah benimle sahiden güvenle konuştu. Evet, gerçekten çok iyi davrandı bu sabah bana... Ama hayır, annesinin inceliğine, dostça yaklaşımına ulaşamayacak hiçbir zaman. Hayır, onun bu farklılığında, bilmem nasıl söyleyeyim, şöyle der gibi bir hali var: 'Göze çarpmak istemiyorum. Başkalarının hoşuna gitmek umurumda değil... Kendime yetiyorum ben...' Bütün zevkler için de bunun böyle olması gerek. Jenny hiçbir zaman benim tipim olamaz... Ama yine de birçok konuda takdirimi kazanmadı değil."

Yemekten hemen sonra Mme de Fontanin'i ziyaret etmek üzere, Antoine ile Jenny birlikte hastaneye gitmeyi kararlaştırmışlardı.

Daniel yeniden şezlonguna uzanıp kahvesini içerken Jenny, Jean-Paul'ü uyandırmak için yukarıya, Antoine da bundan yararlanarak odasına çıktı, günün yorgunluğundan korkarak kısa süren bir buğu yaptı.

Jenny hastaneye bisikletle gitmeyi âdet edinmişti. Bisikleti dönüş için eline aldı ve Antoine'la birlikte parkta yürümeye koyuldu.

Bahçeyi geçip de büyük yola ulaştıkları zaman Antoine, "Daniel çok değişmiş" diyecek oldu. "Sahiden hiç çalışmıyor mu artık?"

"Hiç çalışmıyor!"

Jenny sitemli bir sesle söylemişti bunu. Sabahleyin yemekte Antoine iki kardeş arasında bir anlaşmazlık bulunduğunu sezmiş, Daniel'in eskiden Jenny'nin üstüne nasıl titrediğini düşünerek buna şaşmıştı: "Daniel bu konuda da gevşek mi davranıyor acaba?" dedi içinden.

Birkaç dakika kadar konuşmadan yürüdüler. Yeni filizlenen ıhlamur yaprakları, yerde ışık noktalarıyla bezenmiş gölgeler meydana getiriyordu. Bu yaşlı ağaçların altındaki hava, gökyüzü açık olmakla birlikte, yağmur öncesi gibi ağır ve ıslaktı.

Antoine başını bir bahçenin duvarı üstünden uzatıp leylaklardan oluşan güzel kokulu bir çiçek çitini göstererek, "Kokuyu duyuyor musunuz?" diye sordu. Jenny, leylaklarla ilgilenmeyerek "İstese hastanede yararlı olabilirdi" diye sözüne yeniden başladı. "Annem kaç kez istedi ondan bunu, ama o 'Şu tahta bacağımla hiçbir işe yaramam ben!' dedi. Bahaneden başka bir şey değildi bu..." Antoine'a yaklaşmak için gidonu öteki eliyle tuttu. "İşin aslı şu ki, hiçbir zaman başkaları için fazla bir şey yapmamıştır. Hele şimdi, eskisi kadar da değil."

"Haksızlık ediyor Jenny" dedi Antoine içinden. "Çocuğa baktığı için minnet duymalıydı ona."

Jenny susmuştu, sonra sertçe:

"Hiçbir zaman toplumsal bir anlayışı olmamıştır."

Beklenmeyen bir sözcüktü bu. Antoine'ın canı sıkılmıştı, içinden, "Her şeyi Jacques'la ölçüyor" dedi. "Şimdi, Jacques'a bakıp kardeşi hakkında hüküm veriyor." Sonra kederli bir sesle şöyle dedi:

"İnsan kendini eksilmiş hissedince halinden şikâyetçi oluyor."

Jenny yalnız Daniel'i düşünüyordu, sert bir sesle:

"Öldürülmüş olabilirdi! Neden şikâyet ediyor ki! Yaşıyor o, öyle değil mi?"

Sonra yine birden, acımasızlığının farkına varmadan:

"Bacağı... Azıcık topallıyor... Annemin hastanenin hesabını tutmasına yardım etmesine nasıl engel olur ki bu? Ya da dahası, topluma yararlı olma isteğini duymuyorsa bile..."

"Sanki Jacque konuşuyor" diye düşündü Antoine.

"Resim yapmasına engel olan ne... Hayır, görüyorsunuz ya, başka bir şey var: Bu sağlık sorunu değil, karakter sorunu!.." Sinirlendiği için, yürüyüşünü farkına varmadan hızlandırmıştı. Antoine soluk soluğa kaldı. Jenny bunu fark edince adımlarını yavaşlattı. "Daniel her zaman rahatlık içinde yaşadı. Hep hazıra kondu. Şimdi, bugün, kendini beğenmişliğinin acısını çekiyor budalaca. Bahçeden hiç çıktığı yok. Paris'e hiç gitmiyor. Neden? Orada görünmekten utanıyor da ondan. Eski 'başarılarına' sırt çevirme zorunluğunu kabul etmek istemiyor! Eski yaşamını sürdürememe zorunluğu-

nu... Şu, güzel delikanlı yaşamını!.. Zevk ve sefa içinde sürdüğü yaşamını!.. Savaştan önceki ahlak dışı yaşamını!.."

"Çok sertsiniz Jenny!"

Gülümseyen Antoine'a baktı; gülümsemesinin geçmesini bekledikten sonra kesip atarcasına:

"Çocuğum için korkuyorum."

"Jean-Paul için mi?"

"Evet. Jacques benim birçok şeyi anlamamı sağladı... Boğuluyorum şimdi bu ortamda; bana göre değil! Ayrıca Jean-Paul'ün bu hava içinde büyümek zorunda olduğu düşüncesini kabul edemiyorum."

Antoine iyi anlayamamış gibi sırtını doğrulttu. "Size güvendiğim için söyledim bütün bunları" dedi. "Çünkü ileride öğütlerinize gereksinmem olacak... Annem için derin bir sevgi var yüreğimde... Cesaretine, yaşamının soyluluğuna hayranım... Benim için yaptıklarını unutmuyorum. Ama ne yapabilirim ki? Artık ortaklaşa tek bir düşüncemiz yok! Hiçbir konuda!.. Elbette 1914'teki gibi değilim ben... Ama annem de o kadar değişti ki!.. İşte dört yıldır hastanenin başında; dört yıldır örgütlüyor, karar veriyor; emir vermekten, kendisini saydırmaktan, itaat ettirmekten başka bir şey yapmıyor... Başkalarına hükmetmekten zevk duymaya başladı... O... artık eskisi gibi değil, inanın bana!.."

Antoine eliyle gelişigüzel bir hareket yaptı. Jenny'nin bu sözlerine pek inanmıyormuş gibiydi.

"Annem çok hoşgörülüydü" diye Jenny sözünü sürdürdü. "Ne kadar dindar olsa da, başkalarına görüşlerini zorla benimsetmeye kalkmazdı. Ama şimdi!.. Bir görseniz hastalarına vaaz verişini!.. Bunlar arasında en uysallarının nekahat dönemi en uzun sürüyor..."

"Sertsiniz" diye tekrarladı Antoine, "belki de haksız..."

"Belki... Evet... Bütün bunları size anlatmakla belki hata ettim. Nasıl anlatayım derdimi, bilemiyorum. Bakın; örneğin annem, 'Bizim askercikler' diyor, 'Pis Almanlar' diyor."

"Hepimiz de böyle deriz!"

"Hayır, aynı biçimde değil... Dört yıldır, yurtseverlik adına işlenmiş bütün suçları annem bağışlıyor! Onaylıyor bunları annem! Annem sadece Müttefiklerin davasının temiz, haklı olduğuna inanıyor! Ona göre savaş, Almanya yok edilinceye kadar sürmeli!.. Sonra, kendisi gibi düşünmeyenler Fransızlar kötüdür... Ayrıca

kötülüğün gerçek kaynağını arayanlar ile bütün bunlardan kapitalizmin sorumlu olduğunu ileri sürenler de..."

Antoine şaşarak dinliyordu. Jenny'nin kendisine açtığı düşünceleri, Jenny'nin Jacques'ın ardından benimsediği yeni değerler ölçüsünde edindiği ruh halini gösteriyordu ve bu, Antoine'ı Mme de Fontanin'in karakterindeki değişikliklerden daha çok ilgilendiriyor, neredeyse "Küçük için korkuyorum" diyeceği geliyordu. Jenny'deki bu gelişmenin (ki ona göre oldukça yapmacık ve yüzeyseldi) Jean-Paul'ün çevresinde, beyninin gelişmesinde Daniel Dayı'nın aylaklığından ve büyükannenin kısa görüşlü şovenliğinden daha tehlikeli olacağını kaygıyla düşünüyordu.

Güneşli bir açıklığa geldiler, buradan Thibault villasının girişi görülüyordu. Antoine elinde olmadan, dalgınca, uzak bir geçmişte, daha önceki bir yaşamda tanımış gibi olduğu bu yerleri gözden geçiriyordu.

Bununla birlikte her şey olduğu gibi kalmıştı, değişmeden; geniş anayol, yandaki yaya yolunun ötesinden şatonun görkemli görünüşü, küçük alan ortasındaki değirmi havuzu ve Pazar günleri işleyen fıskiyesi, çimenli tarhları, beyaz zambaklar, ağaçların alçak dalları altına saklanmış babasının bahçesindeki parmaklıklı servis kapısı... Gise çocukken buradan onun gelişini gözlerdi. Burada savaş hiçbir şeye dokunmamışa benziyordu.

Jenny alandan geçmeden önce durdu:

"Annem üç yılı aşkın bir süredir savaşın acılarıyla iç içe yaşıyor... Ve denebilir ki, bu da onu artık duygulandırmıyor; bu tiksindirici mesleği yapmak duygularını o denli katılaştırmış..."

"Hangi meslek, hastabakıcılık mı?"

"Hayır" dedi Jenny dik bir sesle. "Gençlere bakma, onları iyileştirme mesleği! Cepheye yeniden gidip öldürülsünler diye! Arenaya atmadan önce binekli boğa güreşçilerinin atlarının yırtılan karınlarının dikilmesi gibi." Başını önüne eğdi. Gecikmiş bir çekingenlikle Antoine'a döndü: "Sizi tedirgin ettim!" dedi.

"Hayır!"

Antoine'ın da, bu "hayır"ın kendiliğinden, içinden gelişine şaştı; şaşmasının bir nedeni de, şimdi kendisinin, Jenny'nin kınamalarından, nefretinden çok, Mme de Fontanin'in yurtseverliğinden uzak olduğunu fark etmesiydi. Sonra kardeşini düşünerek bir kez daha içinden, "Şimdi onu eskisinden çok daha iyi anlayabilirdim" dedi.

Demir parmaklıklı bahçe kapısına geldiler.

Jenny içini çekti; gezintilerinin sona ermiş olmasına üzülüyordu, sevgiyle Antoine'a gülümsedi: "Teşekkür ederim... Açık yüreklilikle bir kerecik konuşabilmek öyle iyi geldi ki bana..."

X

Villanın işlenmiş, süslü (Gösterişli O.T. harflerinin yaldızı zamanla solmuş gibiydi) demir kapısı açıktı. Cankurtaran arabalarının tekerleklerinin yolda kazdığı izler yüzünden hiç çakıl kalmamıştı. M. Thibault eskiden her gün bu çakılları tırmıkla düzeltirdi. Evin pencerelerinin çoğu da açıktı, güneş içindeki dallar arasından cephesi görünüyordu. Kırmızı çizgili, neşeli bir hava veren perdeler asılmıştı.

"İşte çamaşırcı olarak çalıştığım yer burası..." Eski arabalık kapılarının önüne gelince, "Ben işime gideyim... Siz verandadan geçin, sağdan büroya girin. Annemi bulacaksınız orada" dedi Jenny.

Antoine yalnız kalınca soluk almak için birkaç saniye mola verdi. Her çalılık, her yol dönemecini hemen tanıyordu. Uzaklardan dalga dalga ona kadar gelen bir piyano sesi bir anısını canlandırdı: Gise bir tabureye tünemiş, at kuyruğu saçı sırtından sarkıyor, Matmazel'le, emredici ritimli bir metronomun çifte denetimi altında nota dizilerini okumaktadır kekeleyerek.

Ağaç yığınlarının arasından, villanın önünde bir kermes canlılığı çarpıyordu gözüne! Başlarında polis başlığı, sırtlarında gri flanel kazak, birkaç delikanlı sırtlarını merdivene dayamış, çene çalıyorlardı. Başka gençler de bahçedeki masalara oturmuş, kâğıt oynuyor, kimileri gazete okuyordu. Ceketsiz, mavi üniforma külot pantolonlu ve dolaklı iki asker çimenler arasındaki otları biçiyordu. Antoine biçme aletinin insanın sabrını tüketen tıkırtısını tanıdı. Daha ötede, iyileşmekte olan beş altı hasta, bir kayın ağacının altında, üstü delikli bir kasanın çevresinde toplanmış, bronz kaydırakları deliklerden geçirmeye çalışıyor ve boğulurcasına hırıltılı sesler çıkartıyorlardı.

Merdivenlerde kaykılıp oturan adamlar, tanımadıkları bu askeri hekimi görünce ayağa kalkıp selam verdiler. Antoine basamaklardan yukarı çıktı. Veranda çepeçevre camla kapatılmış ve bir sera gibi

sıcak bir kışlık bahçe olmuştu. Sağlık durumları henüz dışarıya çıkmaya elverişli olmayan hastalar gelip burada uzanıyorlardı. Solda piyano duruyordu. Bu, Gise'in çocukken alıştırma yaptığı, eski, açık ceviz piyanoydu. Bir asker önüne oturmuş, tek parmağıyla *La Madelon*'u çıkartmaya çalışıyordu.

Eller piyanodan çekildi ve doktoru selamlamak üzere eller yukarı kalktı. Antoine salona girdi. Bu saatte burada kimse yoktu. Bir otel holüne benzemişti; iskemleler ve koltuklar dört oyun masasının çevresinde toplanmıştı.

M. Thibault'nun çalışma odasının kapısı kapalıydı, üstündeki *Sekreterlik* yazısını okudu Antoine. Önce hiç kimseyi görmedi, oda yine eski mobilyalarla döşeliydi. Büyük, meşe masa, koltuklar, kitaplıklar, hep öyle yerleştirildikleri yerlerde duruyordu. Ama çalışma odası, açılmış bir paravanayla ikiye bölünmüştü. Kapının gürültüsü üzerine daktilo sesi duydu, paravanın üstünden genç sekreterin başı göründü. İçeri girenin yüzünü görür görmez sevinçle bağırdı.

"Doktor bey!"

Antoine şaşırmıştı, gülümsedi. Gerçekten de kendisine doğru gelen delikanlıyı tanımıyordu hiç. Ama bu Loulou olmalıydı. Hani şu Verneuil Sokağı'ndaki iki öksüzden küçüğü, hani şu kolundaki çıbanı yardığı çocuk. Savaşın başında Paris'ten ayrılırken Antoine iki çocuğu Clotilde ile Adrienne'e emanet etmişti. Mme de Fontanin'in onlara hastanede bir iş bulduğunu belirsizce anımsadı.

"Ne kadar büyümüşsün!" dedi. "Kaç yaşında oldun şimdi?"

"20 kuralılardan doktor bey."

"Ne yapıyorsun burada?"

"Posta astsubayı olarak başladım. Şimdi yazı işleriyle uğraşıyorum."

"Ya kardeşin?"

"Champagne'da... Yaralandı, biliyor muydunuz? Elinden. 17 Nisan'da, Fismes yakınlarında. Biliyor musunuz orayı? 16'da orduya katıldı. Şuradan iki parmağını kestiler... Bereket versin sol elindeki..."

"Sonra yeniden cepheye mi gitti?"

"Oh, işini uydurdu. Meteorolojiye ayırttı kendini... Hiçbir tehlike yok onun için artık. Loulou, Antoine'a dikkatle ve acıyarak bakıyordu: "Siz, gazdan mı?.." diye sordu.

"Evet" diye yanıt verdi Antoine.

Nar çiçeği renkli, yaldızlı, çivili bir küçük koltuk gözüne ilişti. Çocukluğunu anımsatan koltuğa bitkin bir halde oturdu.

Loulou çenesini uzatarak, "Pis şey, bu gazlar" dedi. "Hem sonra, mertçe bulmuyorum ben, yasaya uygun değil..." Antoine, "Mme de Fontanin burada değil mi?" diye sözünü kesti.

"Yukarı çıktı... Gidip haber vereyim... Yeni yaralılar bekleniyor... Her yere yataklar kondu."

Antoine yalnız kaldı. Babasının güçlü kişiliği hâlâ bu odada oturuyordu. Her biri kendisince seçilmiş yerde bulunan ve önceden saptandığı gibi kullanılmış her şeyden yayılıyordu bu kişilik. Gümüş kapaklı mürekkep hokkasından, masa lambasından, kurutma tamponundan, kalem sileceğinden, duvara asılı barometreden... Öyle kalıcıydı ki bu kişilik, onu ortadan kaldırmak için eşyaların yerini değiştirmek ya da bir paravana koymak yetmiyordu; bir yarım yüzyıl boyunca, emredici üstünlüğüyle doldurduğu bu yerlerde inatla kökleşmişti. Antoine bu meşe taklidi kapıya bakınca, onun belirli, unutulmaz bir tarzda hem ihtiyatla, sinsice, hem de sertçe açılıp kapanışını duyuyordu. Şu yer yer havı dökülmüş halıya bakınca, hemencecik babasının, eteği uçuşan ceketi, yarı kapalı gözleri, kalçasına sağlamca bağlı, iri, şiş elleriyle ve hantal bir yürüyüşle kitaplıktan şömineye gidişini görür gibi oluyordu. Sonra bir an Bonnat'nın *İsa* tablosunun kopyasına, altında, derisine adının baş harfleri oyulmuş boş koltuğa bakar bakmaz hemen gözünün önüne şu geliyordu: M. Thibault, o iri yapısı, yuvarlak omuzlarıyla ve vücudunun bütün ağırlığıyla doldurmuştur oturduğu yeri; konuşmadan önce, önemli konuğuna doğru sivri sakalını uzatır, kelebek gözlüğünü kaşlarının arasından çekip çıkararak güvenli ve haç çıkartmayı andıran, ibadet edercesine bir hareketle yeleğinin cebine koyar.

Kapı tokmağının gıcırtısıyla ayağa kalktı. Mme de Fontanin içeriye girdi. Sırtında hastabakıcı gömleği vardı, ama bembeyaz olmuş saçlarında örtü yoktu. Yüzü solgun ve zayıf görünüyordu. Derhal Antoine, "Kalp hastası yüzü" diye düşündü... Çok yaşamaz herhalde..."

Yaşlı kadın Antoine'ın iki elini tuttu, oturttu sonra; kendi de gidip masanın öteki ucundaki markalı koltuğa oturdu. Hiç şüphesiz, burası Protestan kadının her zaman oturduğu yerdi... (Rahmetli beyefendi geri gelse!..)

Mme de Fontanin hemen sağlık durumunu sordu. Birkaç dakikalık bekleyiş Antoine'ı dinlendirmişti. Gülümsedi:

"Ölecek olsam çoktan ölürdüm... Bereket versin temel sağlam..."

O da, Mme de Fontanin'e hastane hakkında, nasıl yaşadığı konusunda sorular yöneltti. Kadın hemen canlandı:

"Hiçbir meziyetim yok benim... Mükemmel yardımcılarım var. Nicole'ün yönetiminde. Sevgili yavrum, birçok diploması var, biliyor musunuz? Çok yararlı oluyor bana... Evet, mükemmel insanlar!.. Hepsi de genç kadınlar ve genç kızlar, Maisons'da yatıp kalktıkları için bütün odalarımı hastalarıma ayırabiliyorum. Hastabakıcılarım da parasız çalışıyor. Bu da gelirlerimizin sınırlı olmasıyla bütçemi denkleştirmeme olanak sağlıyor. Yine de çok yardım görüyorum! İlk günden beri bu böyle! Çevre o kadar cömert davrandı ki!.. Düşünün bir; bütün araç gereçler, yataklar, örtüler, tabak, çanak, çamaşırlar, hepsini komşular verdi. Şimdi yeni bir yaralı grubunun gelmesini bekliyoruz... Nicole ve Gise yatak takımı toplamaya gittiler. Eminim ki, ne eksiğimiz varsa bulacaklar!" Gözlerini yukarı kaldırmış, dudaklarında başarı kazanmışçasına bir gülümseme... Yüzü minnetle parlayarak dünyayı ve özellikle Maisons-Laffitte'i yardımsever ve yürekleri merhametli insanlarla doldurduğu için Tanrı'ya şükreder gibiydi.

Villada yapılan ve yapılması tasarlanan değişiklikleri ayrıntılarıyla anlattı. Savaş ve hastane yaşamının sona ereceğini asla aklından geçirmiyor gibi görünüyordu.

"Gelin de görün!" dedi neşeyle.

Her şey değiştirilmişti gerçekten. Bilardo salonu revir haline getirilmişti. Kiler konsültasyon odası, banyo pansuman yeri olmuştu. Portakal serası iyice ısıtılmış, on iki yataklı bir koğuş yapılmıştı.

"Yukarı çıkalım."

Bu saatlerde boş olan odalar küçük yatakhaneler haline getirilmişti. İlkinde on beş hasta yatıyordu, ikincide on, çatı katında da sıkışık durumlarda kullanılmak üzere altı yatak vardı.

Antoine eski odasının ne olduğunu merak etmişti, ama kilitliydi. Dezenfeksiyon yapılması bekleniyordu; burada yatan tifüslü hasta, bu sabah Saint Germain Hastanesi'ne gönderilmişti.

Mme de Fontanin kapıları bir işletme yöneticisinin yetkisiyle açıyor, işini iyi bilen bir insan gözüyle her şeyi denetliyor, geçerken laboratuvarın temiz olup olmadığına, radyatörlerin ısısına bakıyor,

masaların üstüne serilmiş dergilerin ve gazetelerin adlarına varıncaya kadar her şeyi gözden geçiriyordu. Arada bir de tik halini alan bir hareketle bileğini kaldırıp saatin kaç olduğuna bakıyordu.

Antoine biraz soluk soluğa ardından yürüyordu. Clotilde'in sözü aklına geliyordu hep: "Rahmetli beyefendi..."

Mme de Fontanin ona, duvarları çiçekli kâğıtla kaplanmış, penceresi kestane ağaçlarının tepesine açılan bir odayı gösterecekken, Antoine eşikte durdu, birden anıları canlanmıştı. "Jacques'ın odası..." dedi.

Kadın şaşkınlıkla ona baktı, gözleri birden yaşla doldu. Kendini tutabilmek için gidip pencereyi kapattı. Sonra bu anımsayış onda daha içten bir konuşma isteği doğurmuş gibi:

"Şimdi sizi genel karargâhımı kurduğum ahır binasına götüreyim, daha rahat konuşuruz orada."

Sessizce merdivenden indiler. Verandadan geçmemek için servis kapısından bahçeye çıktılar. Dört asker demir karyolaları beyaza boyamaktaydı. Mme de Fontanin yanlarına gitti.

"Elinizi çabuk tutun çocuklarım... Bunların yarına kadar kurumuş olması gerek... Roblet, siz de inin oradan!" (Bu adam, mutfak kapısının sundurmasına ilişmiş, filbahar saplarını bağlıyordu). "Önceki gün daha yataktaydınız, bugün kalkmış merdivene tırmanıyorsunuz." Ülke savunma birliklerinden bir gönüllü asker olduğu belli olan sakallı adam gülümseyerek aşağıya indi. Aşağıya iner inmez Mme de Fontanin adamın yanına gitti, ceketinin iki düğmesini çözüp kaburgalarını yokladı. "Elbette, sargılarınız gevşemiş. Haydi, yukarı çıkıp revirdekilere gösterin bunu!" Sonra Antoine'a dönüp: "Bu çocuk ameliyat olalı daha üç hafta olmadı!"

Eski ahırlara gelmek için çimenliğin çevresinden döndüler. Rastladıkları hastalar Mme de Fontanin'de dostça gülümseyerek bakıyor ve siviller gibi başlıklarını çıkararak selam veriyorlardı. Yaşlı kadın kapıyı itip, "Benim yerim burası" dedi.

Zemin katta, atların bölmelerine tezgâhlar konulmuştu.

"Buraya ufak tefek tamir atölyesi diyorlar" diyerek küçük değirmen merdivenine doğru yürüdü; buradan arabacının eski odasına gidiliyordu. "Dışarıya hiç iş yaptırttığım yok. Bu babayiğit çocuklar tüm onarım işlerini yapıyor; muslukçuluk, marangozluk, elektrikçilik gibi."

Antoine'ın önünden iki eğri tavanlı odadan ilkine girdi, burayı

kendisi için bir çalışma odası yapmıştı. Buradaki eşyalar şunlardı: İki bahçe koltuğu, üzeri dosyalar ve hesap defterleriyle dolu bir masa; yerin taş döşemesi üstüne de yıpranmış bir hasır serilmişti. Antoine içeri girer girmez masanın ortasındaki *kendi* lambasını tanıdı. İçinde gaz yakılan tostoparlak bir kap, üstünde de yeşil kartondan abajur. Antoine bir zamanlar çırçır böcekleri öterken, sıcak Temmuz geceleri, evde herkes uyurken kaç sınava hazırlanmıştı bunun altında.

Duvarlar yeni badanalanmış. Buralara birkaç fotoğraf iğnelenmişti: Jérôme'un gençlik fotoğrafı, sırtı hafif eğik, bir elini bir maroken koltuğun arkalığına dayamış; Daniel baldırları çıplak, İngiliz denizcisi kıyafetinde; Jenny'nin çocukluğu, saçları dağılmış, ileri uzattığı avucunda evcil bir güvercin; sonra yas elbisesi içindeki Jenny'nin genç kadın olarak çekilmiş resmi, dizlerinin üstünde çocuğuyla.

Bir öksürük nöbeti, daha buyur edilmeden Antoine'ı bir iskemleye oturmak zorunda bıraktı. Başını kaldırdığı zaman Mme de Fontanin'in dikkatle kendine baktığını gördü ama kadın, sağlığı üzerinde hiçbir fikir ileri sürmedi.

Azıcık cilveli bir gülüşle, "Sizin gelişinizden yararlanarak biraz söküklerimi dikeyim" dedi. "Artık bir iğne bile atamaz oldum. Masanın ortasındaki kara kaplı İncil'i kenara iterek yerine dikiş sepetini koydu. Saatine bir kez daha göz attıktan sonra oturdu.

"Daniel sizinle biraz konuştu mu? Bacağını görmenize izin verdi mi?" dedi bir iç çekişini durdurarak. (Daniel annesine sakat ayağını hiç göstermemişti.)

"Hayır. Ama bütün başına gelen belaları anlattı bana... Ona bazı egzersizler yapmasını salık verdim. Biraz sebatla, şaşırtıcı sonuçlar elde ediliyor... Kaldı ki, kendisi de şu yeni cihaz eline geçtikten sonra hiç yürüme zahmetine katlanmadığını kabul etti."

Kadın işitmemiş gibi görünüyordu. Elleri eteğinin çukurunda, gözünü düşünceli düşünceli pencereye çevirmiş, bahçenin yeşilliklerini seyrediyordu.

Birden döndü:

"Yaralandığı gün burada neler olduğunu anlattı mı size?"

"Burada mı?.. Hayır..."

"Tanrı... Tanrı'nın lütfu sayesinde önceden kestirmiştim bunu" dedi ciddi bir sesle. "Daniel'in vurulduğu an Tanrı bana bildirdi

bunu." Eli hafifçe yukarı kalktı ve sustu, heyecanlıydı. O isteyerek gösterdiği sadeliğe biraz da görkemlilik katarak ve insanlara bir mucizeye tanık olduğunu göstermek ister gibi bir davranışla sözünü sürdürdü: "O gün günlerden Perşembeydi. Gün ağarırken uyandım. Tanrı'nın bana seslendiğini duydum; dua etmek istedim. Ama büyük bir rahatsızlık duyuyordum... Hastanenin kuruluşundan beri ilk kez hastalanıyordum. Sonra da hiç hasta olmadım. Pencereyi açıp gece nöbetçilerinden birini çağırmak istedim. Ayakta duramıyordum. Her zamanki gibi geldiğimi görmeyen nöbetçilerden biri koşup geldi. Beni yatağımda kımıldanmadan yatarken buldu. Azıcık kalkınca baş dönmesiyle yeniden düşüyordum. Sanki bir yaradan kanım akmış gibi, gücüm kuvvetim kalmamıştı. Hep Daniel'i düşünüyordum. Dua ettim. Ama bütün o sabah boyunca durumum daha da kötüleşti. Jenny birkaç kez doktoru getirdi. Eter şurubu verdiler. Hemen hemen konuşamaz olmuştum. Sonunda, saat on bir buçukta, ilk yemek çanından biraz sonra, elimde olmadan bağırdım, kısa bir süre baygınlık geçirdim. Kendime gelir gelmez daha iyi olduğumu hissettim. O kadar iyileşmiştim ki, öğleden sonra kalktım, sekreterliğe indim, yazıları ve mektupları imzaladım. Artık bitmişti." Mme de Fontanin sakin, biraz da tutuk bir sesle konuşuyordu. Sürdürmeden önce kısa bir an dinlendi: "İşte böyle azizim, o Perşembe günü, sabahın erken saatinde Daniel'in alayı saldırıya geçme emri almış. Bütün o sabah boyunca kahramanca dövüşmüş sevgili oğlum, yaralanmadan. Ama saat on bir buçuğu biraz geçerken, patlayan bir şarapnel bacağını parçalamış. On bir buçuğu biraz geçe... İlk yardım yerine götürmüşler. Ardından, birkaç saat sonra bir cankurtarana götürmüşler ve içinde bacağını kesmişler. Ama kurtuldu..." Birkaç kez başını sallayarak Antoine'a baktı. "Bütün bunları on gün sonra öğrendim."

Antoine susuyordu. Ne söyleyebilirdi ki... Bu hikâye ona, Jenny çocukken menenjit geçirdiği sırada Pastör Gregory'nin mucize gösterircesine işe karışmasını anımsattı. Aynı zamanda Doktor Philip'in, arada bir gülümseyerek söylediği şu sözü de anımsadı:

"İnsanların her zaman kendilerine uygun düşen hikâyeleri vardır..."

Mme de Fontanin bir süre konuşmadı. İşini eline almıştı. Ama dikişe başlamadan önce gözlüğünü kutusundan çıkardı, sonra Jenny ile Jean-Paul'ün fotoğrafına doğru uzandı:

"Bizim küçüğü nasıl bulduğunuzu bana söylemediniz daha?"

"Çok güzel..."

"Öyle değil mi?" dedi büyük bir sevinçle. "Daniel Pazar günleri onu bana getiriyor ta uzaktan. Her seferinde onu daha gelişmiş, daha güçlenmiş buluyorum!.. Daniel bu çocuğun hırçın, söz dinlemez olduğundan yakınıyor. Peki ama bu çocuk karakter sahibi ise bunda şaşılacak ne var? Hem sonra bir erkek çocuğun enerjili, iradeli olması gerekir. Herhalde bunun tersini söyleyecek değilsiniz bana!" dedi muzipçe. "Onu böyle seyrek görmek çok güç benim için. Ama onun, hastalarımdan daha az gereksinmesi var bana." Sonra, yolu değiştirilmişken birden eski yolunu bulan su gibi, hastanesinden söz etmeye koyuldu.

Antoine sesizce onaylıyordu, konuşmaya pek isteği yoktu öksürüğünün tutmasından korktuğu için. Gözlüğünü takar takmaz yaşlı bir kadın olmuştu karşısındaki. Yeniden "Bir kalp hastası yüzü" dedi içinden. Mme de Fontanin koltuğunda dimdik oturuyor, hem sade hem de görkemli bir duruşla telaşsızca dikişini dikerken hastanedeki bölümlerin işleyişini ve yüklendiği sorumluluktan doğan bir sürü kaygısını açıklıyordu. Antoine, "Kahır bazen lütuf olur" diye düşündü. "Savaş, bu türden ve bu yaştaki kadınlar için umulmadık bir mutluluk biçimi oluşturdu. Bir özveri, kamu yararına çalışma fırsatı elde ettiler. Bir vefakârlık havası içinde egemen olma zevki..."

Mme de Fontanin onun düşüncesini sezmiş gibi:

"Ooo... Yakınmıyorum! İşim zaman zaman ne kadar ağır olsa da zorunlu oldu benim için; eski yaşamıma dönebileceğimi hiç sanmıyorum. Şimdi yararlı olduğumu hissetmeye ihtiyacım var." Gülümsedi: "Biliyor musunuz, ileride siz bir klinik kurmalısınız, hastalarınız için, ben de onu yöneteyim!" Hemen ardından şunu ekledi: "Nicole ile, Gisele ile... Belki de Jenny ile... Neden olmasın?"

Antoine gönlünü almış olmak için, "Neden olmasın gerçekten?" diye tekrarladı.

Kısa bir süre durduktan sonra yaşlı kadın yeniden sözünü sürdürdü:

"Jenny de yaşamında bir uğraşı olmasına ihtiyaç duyacak." Birden içini çekti, sonra düşünceleri arasındaki gizli çağrışımı açıklamadan, "Zavallı Jacques, son kez onu görüşümü hiç unutmayacağım" dedi.

Yeniden sustu. Seferberliğin ilanının ertesi günü Viyana'dan dönüşü aklına geldi. Ama üzücü anıları zihninden kovmakta büyük bir başarı gösteriyordu. Aynı anda, elinin bir hareketiyle, alnına dökülen beyaz saçlarını düzeltti. Ne olursa olsun, kendisini derinden ilgilendiren sorunları Antoine'a açmak istiyordu: "Tanrı'nın bilgeliğine güvenmeliyiz" diye başladı. (Sözümü kesmeyin der gibi, nazikçe, ama yüksek perdeden bir sesle). "Tanrı'nın istediği şeyleri kabul etmeliyiz. Kardeşinizin ölümü de bunlardan biriydi." Hükmü vermeden önce bir an derin bir düşünceye daldı: "Bu aşk en büyük acılara adanmıştı. İkisi için de... Bağışlayın beni bunu size söylediğim için."

"Tamamıyla sizin gibi düşünüyorum" dedi Antoine hemen. "Eğer Jacques yaşamış olsaydı ikisinin yaşamı da cehennem olurdu."

Mme de Fontanin onaylayıcı, memnun olduğunu gösteren bir bakışla ona baktı, onayladığını belli etmek üzere başını birkaç kez salladıktan sonra dikişine devam etti.

Bir süre sessizlikten sonra yine o söze başladı:

"Yalan söylemiş olurum, eğer itiraf etmezsem, bunlardan... bütün bunlardan çok acı çektiğimi... Jenny'ciğimin bir çocuk beklediğini öğrendiğim gün..."

Antoine da sık sık onu düşünmüştü bu konuda. Başını kaldırıp Antoine'a bakınca, Antoine göz kapaklarını yavaşça birkaç kez kapayıp açarak kendisini çok iyi anladığını göstermek istedi.

"Yooo" dedi; söylemek istediğinin yanlış anlaşılmasından korkarak, "Bu doğumun kurallara uygun olmayışından değil... Hayır... Böyle oluşundan değil. Bu korkunç serüvenin yaşamımıza bu tanıklığı, bu kalıcı sonucu bırakması düşüncesi sarsmıştı beni... Açık konuşuyorum sizinle, değil mi? Kendi kendime şöyle demiştim: 'İşte Jenny'nin yaşamına böylece köstek vurulmuş oldu. İşte yaptığının cezası! *Fiat!..** Ama dostum, aldanmışım. İnancımı yitirmişim. Tanrı'nın tasarıları bilinemez; gizlidir yolları; iyiliğinin sonu yoktur... Benim bir çile, bir ceza olarak düşündüğüm şey, Tanrı'nın bir lütfuymuş meğer. Tanrı'nın bağışladığının bir belirtisi... Bir sevinç kaynağı... Hem sonra, ne diye Tanrı cezalandırsındı ki? Bizim hepimizden iyi bilmiyor muydu ki o, bu ilişkide kötülüğün hiçbir rol oynamadığını? Bu iki çocuğun, yüreklerinin kabahatte bile tertemiz, saf kaldığını?"

---

* Lat.: Varsın, olsun. (ç. n.)

"Ne kadar acayip şey" diye düşündü Antoine. "Beni son derece rahatsız etmeliydi bu sözleriyle... Ama hayır; bu kadında insanı ona saygı göstermeye zorlayan, ne bileyim, bir şey var... Saygıdan fazla bir şey: Sevecenlik?.. İyiliği belki? Ne olursa olsun, iyilik, son derece seyrek rastlanır bir şey: Gerçek, *doğal* iyilik..."

Mme de Fontanin dikişini sürdürerek ahenkli ve metin sesiyle:

"Jenny'ye güzel bir miras kaldı. Şimdi Jenny'nin içinde bütün gelecek yaşamına soyluluk verecek büyük bir zenginlik var: Tüm varlığıyla kendini verişin, çok güzel bir anının hatırası ve bu hatıranın küçük düşürücü yarınları olmadı, olmayacak –ki, az görülür bir şeydir bu."

"Öyle insanlar var ki..." dedi içinden Antoine, "kendileri için her zaman geçerli, doyurucu bir dünya görüşü icat ederler. Sonra bu kendiliğinden yol alır... Yaşamları sakin bir havadaki bir sandal gezintisine benzer, kendilerini akıntıya bıraktılar mı, iskeleye kadar giderler..."

"Ve ona uğraşların en soylusu kalıyor: Bir çocuk yetiştirmek..."

Antoine Mme de Fontanin'in sözünü kararlıca keserek:

"Ben onu çok farklı, bambaşka buldum. Çok olgunlaşmış... Hayır, olgunlaşmış değil, yani çok..."

Mme de Fontanin işini dizlerini üstüne koymuş, gözlüğünü çıkarmıştı.

"Size bir sır vereyim dostum: Evet, Jenny'nin *mutlu* olduğuna inanıyorum... Evet... Mutlu, hiçbir zaman olmadığı kadar, ne kadar olabilirse o kadar... Çünkü Jenny'nin mutlu olmaya elverişli bir yaradılışı yok... Daha çocukken son derece mutsuzdu ve kimse buna karşı bir şey yapamıyordu. Keder yerleşmişti yüreğine. Daha da kötüsü, kinin ta kendisi; kendini, Tanrı kulunu sevmek elinden gelmiyordu. Ne yazık ki, hiçbir zaman ruhunda dindarlık yoktu; ruhu her zaman, içinde ibadet edilmeyen, boş bir tapınaktı. Eh, işte bakın, yüce Tanrı'nın her gün bizde, çevremizde yarattığı mucizeye! Çekilen her acının bir ödülü vardır; her düzensizliğin, evrensel ahenge katkısı vardır... Bugün Tanrı'nın yardımı geldi: Bugün –ve sezgim aldatmaz beni–, bugün sevgili kızım, dul ve ana rolüyle, bir insan olarak elde edebileceği tüm mutluluğa, yaradılışının sağlayabileceği tüm denge ve haza ermiş bulunuyor. Ve şimdi ben seziyorum ki, onda..."

Bahçeden bir ses geldi:

"Teyze!"

Mme de Fontanin yerinden kalktı: "Nicole dönmüş."

Ses yeniden duyuldu:

"Belediye Başkanı geldi, teyze. Sizinle konuşmak istiyor."

Mme de Fontanin kapıya gitmişti bile. Antoine onun merdivenin yukarısından neşeli bir sesle bağrışını duydu:

"Azıcık yukarı çık yavrum, birisine... tanıdığın birisine arkadaşlık et!"

Nicole kapıyı itince şaşkın şaşkın durdu. Antoine'ın yüzünü süzdü, sanki onu birden tanıyamamış gibi.

Antoine'ın yüreği cız etti:

"Beni çok bozulmuş gördünüz, öyle değil mi?"

Genç kadın kızardı ve sıkıntısını yenerek gülmeye başladı.

"Yo, hayır... Sadece sizi burada bulmayı beklemiyordum."

Antoine'ın bu gelişinde henüz görüşememişlerdi. Çünkü Nicole inmeli bir hastayı gece nöbetçisine bırakmak istemediği için bir akşam önce yemeğe, villaya gelmemişti.

Antoine'ın aksine, o daha da gençleşmiş gibiydi. Geceyi uykusuz geçirdiği halde teninin parlaklığı bozulmamıştı.

Mavi gözlerinin eşsiz berraklığı vardı hâlâ.

Antoine kocasını sordu genç kadına. Savaş sırasında iki kez rastlamıştı.

"Şu günlerde ameliyat otosu Champagne cephesinde." Nicole bunu söylerken hep çevresine bakıyordu... Gözlerinde küçük bir kızın saflığı ile şehvetli bir kadının cilvesinin birbirine karışmış parıltısıyla. "Çok işi var. Ama yine de dergilere yazı gönderecek kadar vakit buluyor... Bu hafta bana daktilo edilmek üzere bir çalışmasını gönderdi. Kanı durdurmak için bir organı boğmada bağın nasıl kullanılacağı konusunda..."

Bir güneş ışını, genç kadının bluz kumaşının kalıplaştığı yuvarlak omuzunu yalıyor, her hareketinde oynaşıyor, baş örtüsünün kıvrımlarında; çıplak kolunun tüylü etini yaldızlıyor, gülümsediği zaman da dişlerini parlatıyordu. Antoine'ın zihninden, "Ne büyük istek uyandırır, şu ölümden kurtulmuş delikanlılarda" diye bir düşünce geçti.

"Dün villaya gidemediğim için çok üzüldüm" dedi Nicole. "Ak-

şamı nasıl geçirdiniz? Daniel size nazik davrandı mı? Evcilleştirebildiniz mi onu?"

"Evet, tabii, neden sordunuz?"

"Öyle kasvetli, asık suratlı ki..."

Antoine acımış gibi bir hareket yaptı:

"Acınacak halde, biliyorsunuz!"

"Onu bu halinden çıkarmalı" dedi genç kadın. "Resme başlamaya karar vermesini sağlamalı." Ciddi bir sesle söylemişti bunu. Kendisi için gerçekten bir sorun varmış da bunu çözmek için Antoine'ı bekliyormuş gibi. "Bu yaşantısı sürüp gidemez... Gittikçe alıklaşıyor. En sonunda..."

Antoine gülümsedi:

"Ben dikkat etmedim."

"Öyle öyle... Jenny'ye sorun... Sahiden çok güç anlaşmak onunla... Biz gelir gelmez ya odasına çıkıyor... Vahşiliğinden mi, huysuzluğundan mı, anlaşılır gibi değil... Ya da ağzını açmadan yanımızda oturuyor, o zaman soğuk bir hava esiyor salonda! İnanın bana, eğer çalışması gerektiğine, Paris'e dönmeye, insanların arasına katılmaya, yeniden yaşamaya inandırabilirseniz, büyük bir iyilik etmiş olursunuz ona."

Antoine omuz silkerek yeniden mırıldandı:

"Acınacak halde."

İçgüdüsel bir güvensizlik onu ihtiyatlı davranmaya itiyordu. Genç kadının açığa vurmadığı gizli düşünceleri var gibi geliyordu Antoine'a.

(Bu da büsbütün yanlış değildi. Nicole'ün, geçen kışın bir akşamından beri Daniel hakkında bir düşüncesi vardı. O gün vakit geç olmuştu; Jenny ile Gise yatmak üzere yukarıya çıkmışlardı; Nicole bitirmek istediği bazı işleri yüzünden gecikmişti; salondaki şöminenin karşısında teyzesinin oğluyla yalnızdı. Daniel birden, "Dur Nicole, kımıldanma!" dedi, sonra orada duran bir prospektüsün arkasına, kurşunkalemle Nicole'ün yandan resmini çizmeye koyuldu. Genç kadın onun bu birden doğan hevesine boyun eğdi güler yüzle. Ama kısa bir süre sonra, aniden içine doğmuşçasına, belirsiz bir duyguyla, şiddetle başını çevirdi. Daniel resim yapmıyordu, yutacakmış gibi bakıyordu ona. Gözlerinde çirkin, arzu dolu, karanlık bir öfke, utanç ve belki de kin okunuyordu... Hemen başını eğdi, prospektüsü sert bir hareketle buruşturarak ateşe

atmış, sonra tek sözcük söylemeden odadan çıkıp gitmişti. Nicole şaşkına dönmüş, "Demek bunun içindi" demişti içinden. "Hâlâ seviyor beni." Paris'te, teyzesinin yanında kaldığı eski günleri hiç unutmamıştı. Delikanlılığa ulaşan Daniel cin çarpmış gibi, onun peşinde koşardı evin her köşesinde... Nicole'ün çoktan söndüğünü sandığı bu çılgınca ve karşılıksız aşk, şüphesiz, villada bir arada bulunuşlarının etkisiyle yeniden canlanmıştı... O günden sonra her şeyi genç kadın berraklıkla görüyordu; Daniel'in aşkı her şeyi açıklıyordu: İçine kapanıklığını, kaygılı halini, somurtkanlıklarını, Maisons'dan ayrılmamakta inat edişini; bu kapalı, aylakça ve bir kadınla ilişkisi olmadan sürdürdüğü, alışkanlıklarına ve mizacına o kadar aykırı yaşamını...)

"Düşüncemi öğrenmek ister misiniz?" dedi Nicole, bu konuda ısrarının Antoine'da ne kadar şüphe uyandırdığını aklından geçirmeden. "Antoine, acınacak halde, hakkınız var. O sadece sakatlığından ötürü keder duymuyor. Hayır... Biliyor musunuz, kadınlarda bir sezgi vardır. Başka bir şey de onu kederlendiriyor olmalı... İçin için onu kemiren bir şey... Mutsuz bir aşk belki de... Umutsuz bir tutku..."

Birden düşüncesini açığa vurmuş olmaktan korktu; yüzü kızardı hafifçe. Ama Antoine ona bakmıyordu. Daniel gelmişti Antoine'ın gözünün önüne: Çınarların gölgesinde uzanmış, çiklet çiğneyerek, gözleri dalgın, elleri ensesinin altında...

"Olabilir" dedi safça.

Nicole gülmeye başladı, içi ferahlamıştı.

"Bir de şu var. Bakın, benim gibi siz de anımsarsınız, savaştan önce Daniel'in nasıl bir yaşam sürdüğünü!.."

Sözünü tamamlamadı, teyzesinin sahanlıktan gelen ayak sesini duymuştu.

Mme de Fontanin'in elinde bir tomar kâğıt vardı: "Özür dilerim; geldim ama hemen gideceğim yine..." Elindeki bir yığın mektubu ve resmî zarfları havaya kaldırdı. Bunları az önce kendisine vermişlerdi: "Resmî yerlere günü gününe hesap durumu bildirimlerini, hem de birkaç nüsha olarak göndermek bizi bunaltıyor. Her gün postadan gelen şeyler öğleden sonraları tam iki saatimi alıyor!"

Antoine ayaklanıp, "Sizi yalnız bırakayım" dedi.

"Ama yine gelin. Bizimle bir süre kalacak mısınız?"

"Yo... Hayır... Yarın gidiyorum."

"Yarın mı?" dedi Nicole.

"Cuma, Mousquier'ye dönmek zorundayım." Üçü, sarsılan küçük merdivenden aşağıya indiler. Mme de Fontanin bileğine baktı:

"Yine de bahçe kapısına kadar sizinle gelebilirim..." dedi.

"Ben gideyim... Akşama görüşürüz!" diye bağırdı Nicole.

Genç kadın uzaklaşır uzaklaşmaz, Mme de Fontanin bozuk bir sesle sordu:

"Nicole size Daniel'den söz etti, değil mi? Zavallı çocuk... Her gün sık sık Daniel'i düşünüyorum... Dua ediyorum onun için. Öyle acılar çekiyor ki!.."

"Hiç olmazsa yaşayacağından eminsiniz efendim... Şu günlerde bunu bilmenin değeri o kadar büyük ki..."

Yaşlı kadın anlamak istemiyormuş gibi görünüyordu.

Sessizce birkaç adım yürüdüler.

"Bütün gün tek başına..." diye Mme de Fontanin yeniden söze başladı. "Bu sakat haliyle! Kimseye derdini açamamanın üzüntüsüyle tek başına... Bana bile açmıyor derdini!"

Antoine yolun ortasında durdu, açıkça bir şeyler sorar gibi baktı.

"Ne acılar duyduğu çok iyi anlaşılabilir, bu sevgili çocuğun..." diye Mme de Fontanin, kendinden emin ve üzgün bir sesle sözünü sürdürdü: "O, ateşli, kendini veren yaradılışıyla... Cesaret ve sağlıkla dolu olduğunu hissedip... Sonra vatanının istila edildiğini görüp... Tehlikede olduğunu bilip... Vatan için artık hiçbir şey yapamamak!.."

Antoine, "Bu yani?" deyiverdi. Kadının bu açıklaması o kadar beklenmedik bir şeydi ki onun için, inanmazlığını saklayamadı.

Kadıncağız sırtını doğrulttu: Bir şeyleri yakından bilircesine, sesindeki azıcık gururla canlanan bir gülümseyiş belirdi dudaklarında:

"Daniel mi? Bu çok basit ve ne yazık ki hiçbir çaresi yok. Daniel artık ödevini yapamadığı için umulmaz bir keder içinde." Sonra, Antoine'ın tamamıyla kanaat etmiş gibi görünmemesi karşısında, sert ve asık bir yüzle:

"Bakın, size söylediklerim o kadar doğru ki, Daniel'in hastaneye gelmemesinin nedeni, ileri sürdüğü gibi yolun yorucu oluşu değil. Hayır. Kendi yaşındaki bu gençlerin, bu askerlerin arasına katılmak

katlanılamaz bir şey onun için. Onlar da onun gibi yaralı, ama bir süre sonra yine dövüşmeye gidecekler."

Antoine hiç yanıt vermedi. Sessizce demir kapının yakınına geldiler. Mme de Fontanin durdu:

"Yalnız Tanrı bilir birbirimizi tekrar ne vakit göreceğimizi." Bunları Antoine'ı heyecanla süzerek söylemişti. Antoine'ın kendisine uzattığı eli bir süre ellerinin arasında tuttu: "İyilikler dilerim dostum."

XI

Meydandan geçerken Antoine, "Sanki bir muammaymış gibi, hepsi de Daniel'in sözünü ediyor" diye düşündü. "Her biri de bana kişisel yorumunu iletiyor... Belki de ortada muamma filan yok!'

Yorgun adımlarla –ama çok da yorgun olmadığı için hem şaşmış hem de memnun–, telaşsızca, Fontanin'lerin villasına doğru yürüyordu. Yalnız olduğu için ferahlamıştı. Büyük, ıhlamurlu cadde, önünde ormana kadar uzanıyordu. Saat dört güneşi alçalmıştı bile, ağaç gövdelerinin arasından toprağa alevli uzun izler seriyordu. Zaman zaman Güney'in tozlu yollarını anımsıyor, Ile-de-France'ın hafif, mayhoş, buhar kokularıyla dolu havasını derin derin kokluyordu.

Ama kederli düşünceler geçiriyordu zihninden. Maisons'da bulunuşu nice anıyı canlandırmıştı. Thibault villasını gezişi, birçok hayaleti uyandırmıştı. Bunları kendisinden uzaklaştıramıyordu. Gençliği, eski günlerdeki sağlığı... Babası, Jacques... Bu yirmi dört saat içinde Jacques ona yine çok yakın olmuştu: Jacques'ın ölümünün kendisini, asla yerine konulamayacak bir varlıktan, biricik *kardeşten* yoksun bıraktığını hiçbir zaman bu denli duymamıştı... Evet, hiçbir zaman Jacques'ın ölümünden beri bu kaybın yerinin doldurulamayacağını bu kadar kesin olarak anlamış değildi. Bu kederi, olduğu gibi, bütün çıplaklığıyla o zamana kadar duymadığı için kendisine kızdı. Nasıl olabilmişti bu? Olaylar, savaş... Rumelles'in mektubunu aldığı anı çok iyi anımsıyordu. Bu mektuptan sonra en küçük bir umuda düşmek anlamsız olurdu. Mektubu kendisine bir akşam, tümeninin Eparges bölgesine hareketinden az önce, Verdun'da, ambulans deposunda vermişlerdi. Haberi bekliyordu. O gece, bir

yığın hareket hayhuyu arasında kederlenmeye vakit bulamamıştı. Kaldı ki, bunu izleyen iki hafta içinde de, yağmur altında, çamur içinde ardı ardına yer değiştirmeler, Woëvre'ün o küçük köylerinde yıkıntılar arasında işini yaparken karşılaştığı güçlükler, kişisel kaygılara yer bırakmayan yorucu bir yaşayış... Daha sonra mektubu yeniden okuduğu, Rumelles'e cevap yazdığı zamanda da artık üzerinde çok düşünmeden bu ölüme alışmış bulunuyordu. Ama şimdi, yeniden kavuştuğu bu aile çevresinde, üzüntüsü gecikmiş olarak ağırlık kazanıyordu. Bir daha geri gelmeyecek olanın düşüncesi, alışılmamış bir keskinlikle zihnine saplanıyordu. Ama burada, bu yollarda, manzaradaki her ayrıntı, anıları, oyunları canlandırıyordu düşüncesinde. Aralarındaki yaş farkına karşın Jacques'la birlikte şu beyaz setleri aşmışlardı: Jacques'la birlikte, Mayısta, biçilmeden önce şu çayırda yuvarlanmışlardı; birlikte ıhlamur ağaçlarının yosunlu kökleri arasında kaynaşan, sırtı düz böceklerin yuvalarını bir değneğin ucuyla bozmuşlar; kabukları kök boyası kırmızısında olduğu ve üzerinde elbise şeritlerine benzeyen acayip siyah çizgiler bulunduğu için bunlara "asker" adını vermişlerdi. Şimdikine benzeyen öğleden sonraları, birlikte çitler ve kazık engelleri boyunca gider, sarı salkım ya da leylak hevenklerini koparırlardı geçerken; şu yolda bisiklet sürerlerdi, gidonlarında bir mayo ya da bir raket. Şu aşağıda, akasyaların gölgesindeki kapı, ona henüz çocukken, Maisons'a, tatilde yazlığa gelmiş bir lise öğretmeninden ders aldığı yılı hatırlattı. Çoğu kez, Eylülde, gün batarken tek başına parkta dolaşmasın diye Matmazel ile Jacques onu bu kapıda beklerlerdi. Şimdi kardeşi gözünün önüne geliyordu: Jacques üç yaşında bir oğlancıkken, onu uzaktan görünce Matmazel'in elinden kurtulur, koşarak yanına gelip koluna asılır ve çocuk diliyle kendisine o günkü ufak tefek olayları anlatırdı.

Villaya geldiğinde bile hâlâ hayallere gömülüydü. Küçük kapıyı açar açmaz Jean-Paul'ü gördü. Küçük oğlan Dane Dayı'nın elinden kurtulup kendisine doğru koşmaya başlayınca, o alnına dökülen kızıl saçları ve azimli hareketleriyle Jacques'ı görür gibi oldu. Heyecanını belli etmemeye çalışarak, küçüğü, eskiden Jacques'a yaptığı gibi, kollarının arasına alıp öpmek için havaya kaldırdı. Ama zorlanmaya hiç gelmeyen Jean-Paul öyle çırpınıp debelendi ki, soluk soluğa kalan Antoine, gülerek onu yere bıraktı.

Daniel, elleri ceplerinde bu sahneyi seyrediyordu.

"Kasları ne kadar da güçlü delikanlının!" dedi Antoine, adeta babaca bir gurur duymuştu. "Şu kalça vuruşları yok mu, sudan çıkmış balık gibi!"

Daniel gülümsedi; gülümseyişinde Antoine'ınkini andıran bir gurur vardı. Sonra elini göğe doğru kaldırdı:

"Hava güzel değil mi bugün? Bir yaz daha başlıyor..."

Jean-Paul ile didişmesi yüzünden soluğu daralan Antoine yolun kenarına oturmuştu.

"Bir süre orada duracak mısınız?" dedi Daniel. "Uzun süredir ayaktayım, gidip bacağımı uzatmam gerekiyor... Çocuğu size bırakmamı ister misiniz?"

"Memnuniyetle."

Daniel çocuğa doğru döndü:

"Birazdan Antoine Amca'yla içeri girersin. Uslu duracaksın değil mi?"

Jean-Paul bir şey demeden başını eğdi. Antoine'a aşağıdan yukarı bir göz attı, uzaklaşan Daniel'in arkasından, bende gitsem mi gibilerden uzun uzun baktı; ama ayağının dibine düşen bir ağustosböceği dikkatini çekmişti, hemencecik Dane Dayı'yı unuttu, yere çömeldi, bir türlü ayaklarının üstüne dönemeyen böceğin çabalamalarını seyre daldı.

"Onu kendime ısındırmak için en iyisi kendisiyle ilgilenmiyormuşum gibi görünmek..." dedi Antoine içinden. Bu yaştayken kardeşini eğlendiren bir oyunu anımsadı: Eline kalınca bir çam kabuğu aldı, bıçağını çıkardı ve bir şey söylemeden, kabuğu kayık biçimi oymaya koyuldu.

Kendisini kaçamaktan süzen Jean-Paul yanına gelmekte gecikmedi:

"Çakı kimin?" diye sordu.

"Benim... Antoine Amca asker, bunun için de ekmeğini kesmek, etini kesmek için bir bıçağı olması gerek..."

Bu açıklamanın Jean-Paul'ü ilgilendirmediği göze çarpıyordu.

"Ne yapıyorsun?"

"Bak... Görmüyor musun? Küçük bir gemi yapıyorum. Senin için küçük bir gemi yapıyorum. Annen seni yıkadığı zaman gemiyi küvete sokarsın, dibe batmadan suyun üstünde kalır."

Jean-Paul derin bir düşünceye dalmış, alnı kırışmıştı. Biraz da rahatsızlık duymuştu: Bu zayıf ve soğuk ses onda hoş olmayan bir duyum yaratıyordu.

Oysa Antoine'ın söylediklerinden bir şey anlamamış gibi görünüyordu. Acaba hiç gemi görmediğinden mi? Derin derin içini çekti; sonra biricik ayrıntıya saldırdı, çünkü bu ayrıntı göze batacak kadar yanlıştı; düzeltti:

"Önce, ben... banyom... Annem değil... Dane Dayı!"

Sonra, Antoine'ın sanatçılığına tamamıyla ilgisiz, ağustosböceğine döndü.

Antoine diretmedi, gemiyi fırlatıp attı; bıçağı yanına koydu. Kısa bir süre sonra Jean-Paul yeniden geldi. Antoine onunla arasını yapmaya çalıştı:

"Bugün neler yaptın bakalım? Dane Dayı'yla bahçede gezdin mi?" Çocuk, derin derin düşünerek anımsamaya çalıştı ve evet der gibi başını salladı.

"Uslu durdun mu?"

Yeniden evet işareti. Ama hemen ardından, bir saniye durakladı, Antoine'ın yanına geldi, ciddi bir sesle:

"Emin değilim ben..." dedi.

Antoine gülümsemekten kendini alamadı:

"Ne yani? Uslu durduğundan emin değil misin?"

"Yo, hayır, usluydum ben" diye Jean-Paul canı sıkılmışçasına bağırdı. Sonra aynı titizlikle ve gülünç biçimde burnunu çekerek, dura dura, "Ama emin değilim ben" dedi.

Sanki o uzaklaşıyormuş gibi Antoine'ın arkasına geçti, birden eğildi, yerde duran bıçağı gizlice almak istedi.

"Yo, olmaz!" diye azarladı Antoine, elini bıçağın üstüne koyarak.

Çocuk gerilemeden ona öfkeyle baktı.

"Oynamak yok bununla! Elini kesersin" diye Antoine açıkladı. Çakıyı kapatıp cebine koydu. Küçük kırılmıştı, meydan okurcasına kabararak durdu. Antoine barışmak üzere elini kocaman açarak ona uzattı; çocuğun mavi gözlerinde bir şimşek çaktı, amcasının elini tuttu, öpecekmiş gibi yaparak küçücük sivri dişlerini batırdı.

"Ay!" dedi Antoine. Öyle gafil avlanmış, öyle şaşırmıştı ki, kızmaya bile vakit bulamadı. Isırılan parmağını ovarak, "Jean-Paul yaramaz çocuk" dedi. "Jean-Paul Antoine Amca'sının canını acıttı."

Oğlancık merakla bakıyordu:

"Çok mu?" diye sordu.

"Çok."

Jean-Paul, göze çarpan bir memnunlukla "Çok" diye tekrarladı. Sonra arkasını dönüp zıplaya zıplaya uzaklaştı.

Olay karşısında Antoine şaşırıp kaldı: "Sadece öç alma gereksinmesi mi? Hayır... Öyleyse ne? Böyle bir hareketin altında yatan çok çeşitli nedenler olabilir... Büyük bir olasılıkla, yasaklanan ve buna karşı gelmenin zorluğu karşısındaki güçsüzlük duygusu en son haddine vararak dayanılmaz bir hal almış olabilir... Belki de canımı acıtmak, beni cezalandırmak için sarılmadı elime. Belki de fiziksel bir gereksinmeye, sinirlerini gevşetmek gereksinmesine karşı koyamayarak yaptı bunu.... Kaldı ki, böylesi bir tepki hakkında hüküm verebilmek için, çocuğun bıçağı ele geçirmek için duyduğu isteğin ne kadar olduğunu ölçmek gerekir. Bıçağı elde etmek isteği çok ağır basmış olmalıydı. Yetişkin birinin kestiremeyeceği kadar!.."

Şöyle bir bakınca çocuğu yakalayabilecek uzaklıkta olduğunu kestirdi.

Çocuk oradan on metre kadar ötedeydi. Bir tümseğe tırmanmaya çalışıyor ve hiç kimseyi umursamıyordu.

"Böyle bir öç alma tepkisini Jacques hiç şüphe yok, gösterebilirdi" dedi içinden Antoine. "Ama elimi ısıracak kadar ileri gider miydi?"

Daha iyi anlayabilmek için anılarını yokladı. Bugün ile geçmişi, oğul ile babayı özdeşleştirmek hevesine karşı koyamıyordu: Embriyon halindeki bu başkaldırma, kızgınlık, meydan okuma, gurur duygularını yoğun ve yalnız, şöyle bir bakışta, Jean-Paul'ün gözlerinden okumuştu. Bunları çoğu kez kardeşinin bakışlarında da yakalamıştı. Benzeyiş kendisine o kadar göze çarpıcı geldi ki, bunu daha da ileri götürmekten geri kalmadı. Sonunda çocuğun isyancı tutumu altında aynı içe gömülmüş erdemlerin gizli olduğuna inanacak kadar... Bu utanma, bu temizlik, bu anlaşılmamış sevgiyi Jacques ömrünün sonuna kadar, şiddetli karşı gelme davranışlarının altına gizlemişti.

Soğuk almaktan korkarak kalkacağı sırada küçüğün yaptığı acayip cambazlıklar dikkatini çekti. Oğlanın zapt etmeye kalktığı tümsek iki metre kadar yükseklikteydi. Bu tepenin sağında ve solunda eğik yüzey tatlı bir inişle toprakla birleşiyordu. Tırmanması kolaydı. Ama tam orta cephesi sarp bir diklikteydi. Çocuk da işte tam buradan tırmanmaya çabalıyordu. Antoine çocuğun birbiri ardından birkaç kez atıldığını, tepenin yarısına geldikten sonra yuvarlandığını gördü. Herhalde canı çok acımış olmamalıydı; çam iğnelerinin yerde oluşturduğu halı, düşüşün sertliğini gideriyordu.

Jean-Paul kendini tamamıyla işine vermişti, kendisi için saptadığı bu hedefle tek başınaydı dünyada. Her tırmanma çabası onu doruğa yaklaştırıyor, her seferinde de en yukardan tepe taklak yuvarlanıyordu. Dizlerini ovuyor, sonra yeniden başlıyordu.

"Thibault'ların enerjisi" diye keyifle düşündü Antoine. "Babamda otorite, hükmetme zevki... Jacques'ta coşkunluk, başkaldırma... Bende sebatlılık... Ve şimdi: Şu küçüğün kanındaki kuvvet ne şekil alacak bakalım?"

Jean-Paul yeniden saldırıya geçmişti; kızgın bir ataklıkla hemen hemen tepenin doruğuna ulaşmıştı ki, ayaklarının altında toprak ufalanmaya başlayınca yine dengesini yitirdi. Ama yuvarlanırken bir ot demetini yakaladı, tutunmayı başardı, son bir hamle daha yaparak tepedeki düzlüğe ulaştı.

"Bahse girerim, kendisini görüp görmediğimi anlamak için dönüp bakacaktır" diye düşündü Antoine.

Aldanmıştı. Oğlan sırtını dönmüştü, onunla hiç ilgilenmedi. Bir an, küçücük bacaklarını iyice gererek tepede durdu. Sonra, memnun olmalıydı ki, eğik yüzeylerden birinden sakince indi ve geriye dönüp başarı kazandığı yere bakmadan sırtını bir ağaca dayadı, ayağından sandalını çıkarttı, içine giren çakılları silkeledi, sonra yeniden, özenerek ayağına geçirdi. Ama meşin bağcığını ilikleyemediğini bildiği için, Antoine'ın yanına geldi ve bir şey söylemeden ayağını uzattı. Antoine gülümsedi, sandalı uysalca bağladı.

"Şimdi eve dönelim mi?"

"Hayır."

"Çok kişisel bir hayır deyişi var" diye düşündü Antoine. Jenny haklı: Ondan istenen özel şeyden kaçınma isteğinden çok, önceden tasarlanmış, genel bir reddetme... Hangi nedenle olursa olsun, bağımsızlığının zerresini bile devretmeyi reddetme!"

Antoine ayağa kalkmıştı.

"Haydi Jean-Paul, cici çocuk ol. Dane Dayı bizi bekliyor. Gel!"

"Hayır."

Antoine çocuğu razı edebilmek için, "Bana yolu gösterirsin" dedi (Bu lala rolünde çok beceriksiz olduğunu hissediyordu). "Hangi yoldan geçilecek? Şuradan mı? Oradan mı?" Sonra çocuğun elini tutmak istedi. Ama küçük, surat asarak, ellerini arkasında kavuşturdu:

"Hayır dedim ben!"

"Peki!" dedi Antoine. "Burada yapayalnız kalmak istiyorsun demek? Kal öyleyse!" diyerek eve doğru yürümeye karar verdi. Batan güneşin ışınlarıyla, evin alev alev yanan pembe duvarı, ağaç gövdeleri arasından görünüyordu.

Otuz adım kadar gitmişti ki, Jean-Paul'ün, yanına gelmek için dört nala koştuğunu duydu. Oğlanı hiçbir şey olmamış gibi güler yüzle karşılamaya karar verdi. Ama çocuk, koşarak onu geçti, sonra hiç durmadan, geçerken küstahça bağırdı.

"Eve gidiyorum ben! Şimdi eve gitmek istiyorum da ondan!"

XII

Gise'le Nicole'ün gevezelikleri sayesinde villadaki akşam yemekleri genellikle canlı geçiyordu. Günlük işlerini bitirmenin –ve belki de, Mme de Fontanin'in anaca ve uyanık denetiminden kurtulmuş olmanın– sevinci içinde o günkü olayları serbestçe yorumluyor, hastaneye yeni gelenler üstüne izlenimlerini aktarıyor, her biri kendi servisindeki ufak tefek şeyleri yatılı okul kızlarının canlılığıyla birbirlerine anlatıyorlardı.

Bu akşam Antoine oldukça yorgun olduğu halde, iki genç kadının bazı tedavileri teknik terimlerle tartışmalarını, hekimlerin yetenekleri üzerine hükümler vermelerini dinleyerek eğleniyordu. Sık sık onun uzmanlığına başvurarak bir şeyler soruyorlar, o da gülümseyerek düşüncesini söylüyordu.

Jenny masada yemeğini yiyen çocuğuyla uğraşıyor, konuşmaları dalgınca izliyordu. Daniel'e gelince, her zamanki gibi (özellikle Nicole ve kız kardeşinin yanındayken) sessizce oturuyordu. Bununla birlikte birkaç kez Antoine'la konuştu.

Nicole bir akşam gazetesi getirmişti. Paris'e yöneltilen uzun menzilli bombardımanlar söz konusu ediliyordu gazetede. Son kez VI. ve VII. bölgelerdeki binalara mermi düşmüştü. Üçü kadın, daha meme emme çağındaki bir bebek olmak üzere beş ölü vardı. Bu bebeğin ölümü Müttefik basınında Alman barbarlığına karşı şiddetli bir tepkiye yol açmıştı.

Nicole böyle bir barbarlık karşısında isyan ediyordu.

"Bu pis Almanlar!" diye bağırdı. "Canavarlar! Zaten alev makinaları, zehirli gazları, denizaltıları vardı... Bunlar yetmiyormuş gibi,

şimdi de masum sivil insanları hedef alıyorlar... Her türlü ölçüyü aşıyor bu, ne korkunç şey! Her türlü ahlak anlayışını, insanlık duygusunu yitirmiş olmalılar!"

"Masum sivillerin öldürülmesi sizin için gerçekten, gençlerin cephenin ön hatlarına gönderilmesinden daha ahlak dışı, daha insanlığa aykırı, daha korkunç öyle mi?" dedi Antoine onları faka bastırırcasına... Gise ile Nicole şaşkın şaşkın bakıştılar.

Daniel çatalını bırakmıştı. Önüne bakarak susuyordu.

"Dikkat edin..." diye Antoine yeniden söze başladı. "Savaşı kurallara bağlamak, sınırlandırmayı istemek, örgütlemek (denildiği gibi *insancıllaştırmak*), 'Bu barbarca', 'Şu ahlak dışı' diye ilan etmek, başka bir savaş biçiminin olduğu anlamına gelir: Yani tamamıyla uygarca... Tamamıyla ahlaka uygun bir savaş biçiminin..."

Biraz durdu, Jenny'nin kendisine bakıp bakmadığını anlamak istedi. Ama eğilmiş, çocuğuna su içiriyordu.

"Korkunç olan" diye Antoine sözünü sürdürdü, "aslında, şu ya da bu biçimde insan öldürmenin daha az ya da daha çok acımasızca olacağını düşünmek değil mi? Şunlara değil de, bunlara zarar vermiş olmasını kabul etmek değil midir?"

Jenny birden çocuğuna yedirmeyi durdurdu, elindeki çanağı öyle şiddetle bıraktı ki, az kalsın devrilecekti: "Asıl korkunç olan" dedi dişlerini sıkarak, "halkların umursamazlığı! Çoğunluk onlarda! Kuvvet onlarda! Bütün savaşlar onların kabul etmesine ya da etmemesine bağlı! Ne bekliyorlar! Hayır demeleri yeter! Ve istedikleri barış bir anda gerçek olur!"

Daniel başını kaldırıp kardeşine esrarlı bir bakışla baktı.

Ortalığa sessizlik çöktü.

Antoine sakince konuyu bağladı:

"Korkunç olan ne şu ne bu... Kısaca, savaşın kendisi!"

Kimse bir şey söylemeye cesaret edemeden birkaç dakika geçti.

Antoine, Jenny'nin cümlesini düşünerek "İnsanlar barış istiyor" dedi içinden. "Doğru mu?.. Barış tehlikeye düştüğünde sarılıyorlar barışa... Ama birbirlerine karşı besledikleri hoşgörüsüzlük, dövüşkenlik içgüdüleri, barışı ömürsüz kılıyor... O an ki... Savaşın sorumluluğunu hükümetlerin ve politikanın üstüne atmak, elbet... yerinde... Ama bu sorumlulukta insan yaradılışının payını unutmamak gerekir... Her türlü barışçılığın temelinde şu postüla yatıyor: İnsanın manevi ilerlemesine duyulan inanç. Bu inancım var – ya da

daha çok, duygusal olarak buna gereksinmem var: İnsan bilincinin sonsuz bir iyileşmeye elverişli olmadığını düşünemiyorum! Bir gün insanlığın yeryüzünde düzeni ve kardeşliği kuracağına inanmaya gereksinmem var... Ama bu devrimin gerçekleşmesi için birkaç bilge kişinin iradesi ya da kendini feda edişi yeterli değil: Yüz yıllar boyu süren bir evrim, belki de binlerce yıl geçmesi gerek... (Bir yirminci yüzyıl insanından nasıl bir büyüklük beklenebilir?..) Böyle olunca, ben boşuna uğraşıp duruyorum; bu kadar uzak bir gelecek umudunda, bugünkü dünyanın yırtıcı vahşiliği içinde yaşamak zorunda olmanın tesellisini bulamam..."

Çevresinde kimsenin hâlâ sesini çıkarmadığını fark etti. Hava ağırdı, elektrik yüklüydü. Bu ani kasırgaya kendisinin neden olduğuna üzülerek, konuşmayı canlandırmaya çalıştı.

Daniel'e doğru döndü, "Bakın, şu sizin dostunuz... Acayip adam... Pastör'e ne oldu?" diye sordu.

"Pastör Gregory mi?"

Bu ad söylenir söylenmez bütün gözlerde muzipçe bir parıltı belirdi.

Nicole yüzündeki alaylı ifadeyle çelişik, kederli bir sesle:

"Thérèse Teyze çok kaygılanıyor onun için: Paskalya'dan beri Arcachon'daki bir sanatoryumda..."

"Son haberlere göre yatağından kalkamıyormuş" diye ekledi Daniel.

Jenny pastörün savaşın başından beri cephede olduğunu söyledi. Sonra konuşma yeniden kesildi.

Antoine bir şey söylemiş olmak için sordu:

"Gönüllü mü gitmişti?"

"Yani" diye Daniel düzeltti. "Bu iş için olanaksız olanı yaptı. Yaşlı olduğu için ve sağlığı yüzünden isteğine ulaşamadı. Bunun üzerine, bir Amerikan ambulans bölüğüne katılmayı başardı. Bütün o korkunç 17 kışını İngiliz cephesinde geçirdi. Yaralıları taşımakla... Bronşit üzerine bronşit... Kan tükürüyordu... Onu zorla cepheden uzaklaştırmak gerekti... Ama çok geç."

"Onu son kez 1916'da izinli olduğu sırada gördük, buraya gelmişti" dedi Jenny.

Nicole de, "Daha o vakit tanınmaz haldeydi. Bir hayalet... Tolstoy'vari uzun bir sakalı vardı... Gerçekten bir peri masalından fırlamış bir sihirbaz..." diye belirtti.

"Eminim yine ilaç kullanmaktan kaçınmış, hastaları da yalnız okuyup üflemekle tedavi etmeye çalışmıştır!" diye dalga geçti Antoine.

Nicole gülmeye başladı.

"Evet, evet... Bu konuda coşkun konuşmalar yaptı bize; iki yıldır kamyonetiyle can çekişenleri taşıyordu, ama sükûnetle, 'Ölüm yoktur!' deyip duruyordu."

"Nicole!" dedi Gise. Pastör'ün, Antoine'ın önünde alaya alınmasına üzülmüştü.

"Kaldı ki, *ölüm* sözcüğü onun hiçbir zaman kullanmadığı bir sözcük" diye sözünü sürdürdü Nicole. *Ölme yanılsaması* diyordu."

"Anneme yazdığı son mektupta da" diye ekledi Daniel gülümseyerek, şu şaşırtıcı cümle vardı: 'Yaşamım yakında *görünmezlik alanı*na çekilecek...'"

Gise, Antoine'a sitemle baktı:

"Gülme Antoine, gülünç yanları da olsa kutsal bir insan o..." dedi Gise...

"Ne yaparsın, belki bir aziz bu adam" diye kabul etti Antoine. "Ama bütün şu zavallı yaralı *tommi*lerin, onun kutsal pençelerinin arasına düşmek gibi bir şansızlığına uğramış olduklarını düşünmekten alamıyorum kendimi ve tehlikeli bir hastabakıcı olduğunda diretiyorum!"

Yemek sona ermişti.

Jenny, Jean-Paul'ü iskemlesinden indirdi ve kalktı. Sonra herkes sofradan kalkarak, onun ardından salona gitti. Jenny orada durmadan yürümeye devam etti. Hiç bu kadar geç saate kalmamıştı. Çocuğu yatırmak için acele ediyordu. Gise ise, ışıktan uzak, alçak bir iskemleye oturup çorap örmeye koyuldu. İyileşip de birliklerine dönen askerlere birer çift yol hediyesiydi bunlar. Daniel de piyanonun üstünden *Tour du Monde*'un bir cildini aldı, dip tarafta, odadaki biricik gaz lambasının bulunduğu yuvarlak masanın arkasındaki kanepeye oturdu. "Rahat görünmek için mi almıştı kitabı acaba?" dedi içinden Antoine. Genç adamın abajurun ışığı altında, sayfaları uslu bir çocuk özeniyle çevirişine bakarak. "Yoksa sahiden bu eski resimlere karşı ilgi duyuyor muydu?"

Şömineye yaklaştı. Nicole odun yığınında bir alev tutuşturuyordu.

"Odun ateşi görmeyeli o kadar uzun zaman oldu!"

"Akşamları hâlâ serin oluyor" dedi genç kadın. "Sonra, bu o kadar keyifli oluyor ki!" Yarı yarıya doğruldu. "İlk kez Maisons'da, işte burada buluşmuştuk. O kadar iyi anımsıyorum ki... Ya siz?"

"Ben de."

Gerçekten de çok eskilerde kalan bir yaz akşamını o da anımsıyordu. O akşam Jacques'ın ısrarlarına dayanamayarak M. Thibault'nun haberi olmadan, "Protestan"ların evine gitmişti kardeşiyle birlikte. Orada, güllü yolda, kendisinden bir iki yaş büyük olan Cerrah Félix Héquet'yi, Jenny ve Nicole'le birlikte görünce şaşmıştı. Jacques üniversite öğrencisiydi, *Ecole normale*'e yeni kabul edilmişti, kendisi de genç bir hekim... Yalnız Mme de Fontanin ona resmi bir tarzda "Doktor" diye seslenmişti. Hepsi de gençti! Hepsi de gençliklerine, yaşama güveniyorlardı, gelecekte ne olacağını bilmiyorlardı; Avrupa'daki devlet adamlarının onlara hazırladıkları felâketten habersizdiler... Bu felâket, kimilerinin küçücük bireysel tasarılarını bir vuruşta silip süpürecek, kimilerinin yaşamına son verecek, kimilerininkini perişan edecek ve herkesin özel yazgısını, yıkıntılar yaslarla dolduracak ve kim bilir daha kaç yıl dünyayı alt üst edecekti!

Nicole düşünceli düşünceli, "Yeni nişanlanmıştım" dedi. Bu hatıra hüzünle dolu gibiydi. "Félix beni otomobiliyle getirmişti. Dönüşümüzde, araba Sartrouville'de arızalandı..."

Daniel gözkapaklarını açtı ve başını kımıldatmadan onlardan yana bir göz attı; Antoine bunu fark etti. Dinliyor muydu? Geçmişin böyle canladırılışı onda bir heyecan, bir üzüntü yaratıyor muydu? Yoksa bu gevezelik, canını mı sıkıyordu? Yeniden kitabının sayfalarını çevirmeye koyuldu. Ama az sonra esneyerek kitabı kapattı, ayağa kalktı; telaşsızca, "İyi akşamlar" dedi.

Gise, örgüsünü elinden bıraktı:

"Yukarı mı çıkıyorsunuz Daniel?"

Yarı karanlıkta saçları daha gür, cildi daha esmer, gözlerinin akı daha parlak görünüyordu. Ocağın aleviyle aydınlanan bu iki büklüm görünüşüyle atalarının Afrika'sını anımsatıyordu: Tutuşturulmuş bir çalı yığınına doğru eğilmiş bir yerli kadın. Ayağa kalkmıştı:

"Lambanız kilerde kaldı, gelin de yakayım" dedi.

İkisi birlikte salondan çıktılar. Antoine hemen bakışlarıyla onları izledi; sonra ayakta durarak kendisine bakan Nicole'e gözlerini çevirdi. Genç kadın tuhaf şekilde gülümsedi. Yavaş sesle, "Daniel onunla evlenmeli" dedi.

"Ne?"

"Evet, öyle. Çok iyi olur bu, siz böyle düşünmüyor musunuz?" Bu düşünce öylesine beklenmedik bir şeydi ki kendisi için, Antoine hareketsiz, gözü bir noktaya dikili, kaşları kalkık, öyle kalakaldı. Nicole kahkahayla güldü; gırtlaktan, çınlayan ve dem çeker gibi bir gülüşle:

"Sizin bu kadar şaşıracağınızı düşünmemiştim."

Bir koltuğu ocağa yaklaştırdı. Bacaklarını kavuşturmuş, kendini bırakmış, biraz da kışkırtıcı bir duruşla Antoine'ı süzüyordu bir şey söylemeden.

Antoine gelip yanına oturdu: "Aralarında bir şey olduğunu mu sanıyorsunuz?"

"Böyle bir şey söylemedim" dedi Nicole telaşla. "Daniel hiçbir zaman düşünmemiştir bunu."

Bir anda içinden gelerek, "Gise de düşünmemiştir" dedi Antoine.

"Gise de şüphesiz... Ama onunla ilgilendiği açıkça görülüyor. Onun için alışveriş yapan, gazetelerini, *chewing-gum*'larını çarşıdan alan hep Gise... Ona karşı pek nazik davranıyor. Onun da bunu göze çarpan bir zevkle kabul ettiği görülüyor... Sizin de dikkatinizi çekmiştir herhalde, yalnız Gise'e karşı huysuzluk etmediği?.."

Antoine susuyordu. Gise'in evlenmesi varsayımı ilk anda ona hoş görünmemişti. Geçmişi, Gise'in kısa bir süre yaşamında yer etmiş olduğunu tamamıyla unutmamıştı. Ama biraz derin düşününce geçerli hiçbir itiraz ileri süremeyeceğini anlamıştı.

Nicole hâlâ sessizce gülüyordu, gülerken de ağzının iki yanında gamzeleri görünüyordu. Bu neşede aşırı, doğal olmayan bir şeyler vardı. "Teyzesinin oğlunu seviyor olmasın?" diye düşündü Antoine.

"Bakın doktor, düşüncem pek de öyle acayip değil" diye ısrar etti. "Gise kendisini tamamıyla ona bağlayacak. Onun gibi bir kız ancak böyle bir özveriyle kabul edilebilir bir yaşama ulaşma şansına sahip olabilir... Daniel'e gelince..." Bunu söylerken başını, sarı saçlarının örgüleri iskemlesinin arkalığına dayanıncaya kadar, ağır ağır arkaya devirdi, bu sırada Antoine yarı açık nemli dudaklarının arasından bir an, parlayan dişlerini gördü. Sonra, genç kadının gözkapakları indi, kirpiklerinin arasından, kasıtlı olarak muzipçe bir bakışla:

"Bilirsiniz Daniel şu her zaman kendilerini sevdirmeye hazır erkeklerdendir..."

Bir sabırsızlık belirtisi göründü üstünde, bölmeler arasından, eski merdivenin gıcırdadığını duymuştu.

"Bu gece başucunda beklediğim paratifo hastası gibi" diye bağırıp konuyu ustalıkla, kurnazlıkla değiştirdi. "Savua'lı biri... 92 tertipli bir ihtiyar..." İçeriye önce Jenny'nin, arkasında da Gise'in girişi, daha çabuk anlatmasına neden oldu. "Anlaşılmaz bir şiveyle sayıklıyordu. Sonra durmadan, 'Anne!' diyordu bir çocuk sesiyle, yürek parçalayıcı bir şey!"

"Ooo" dedi Antoine, budalaca övündüğü bir uyuşmayla, oyuna tam zamanında katılarak, "Ben de duydum bunu çoğu kez. Ama aldanmayın; bereket versin, bu, duygusuzca bir yakınmadır, geçmişten gelen bilinçsizce bir alışkanlık... 'Anne' diye bağırdıklarını duyduğum can çekişenlerin içinde pek azı sanırım kesin olarak annelerini düşünmekteydi."

Jenny'nin kolları arasında, bir paket koyu renk yün çile vardı; yumak yapılacaktı bunlar.

"Kim yardım edecek bana bu akşam?"

Tembelce bir gülümsemeyle Nicole, "Çok uykum var" dedi. Duvar saatine baktı. "Saat ona yirmi var... Bu kadar olmuş ha!"

"Ben" dedi Gise.

"Olmaz cicim, sen de yorgunsun. Yukarı çık da dinlen."

Jenny'yi öptükten sonra Nicole, Antoine'ın yanına geldi.

"Bağışlayın beni; sabahleyin saat yedide gidiyoruz, hem önceki gece gözümü yummadım."

Gise de genç adamın yanına geldi, baş başa kalamadan ve Paris'te karşılaştıkları andaki sıcaklığa tekrar kavuşamadan, Antoine'ın ertesi gün gideceğini düşününce yüreği burkuldu. Gözyaşlarının boşanmasından korkarak, üzüntüsünü dile getirmedi. Sessizce alnını uzattı.

Antoine çok tatlı ve yavaş sesle, "allahaısmarladık, *Nigrette*" dedi.

Gise derhal, kendisinin ne düşündüğünü keşfettiğine hükmetti. Antoine'ın bu ayrılıktan derin bir acı duyduğunu düşünüyordu; bu düşünce bu ayrılığın acısını azaltıverdi birden.

Antoine'la göz göze gelmekten çekindi, Nicole'ün yanına gitti.

"Bak hele, Jenny'ye iki akşamlar demedi" dedi içinden Antoine. Aralarında bir anlaşmazlık olup olmadığını düşünmesine vakit kalmadan, Jenny hızlı hızlı salondan geçerek eşikte Gise'i yakaladı; elini omuzuna koyarak:

"Küçüğün üstünü yeterince örtmedim sanırım. Ayaklarının üstüne bir şeyler örtüver, olur mu?"

"Pembe battaniyeyi mi?"

"Beyazı daha sıcak tutar."

Yeniden, iyi akşamlar demeden birbirlerinden ayrıldılar.

Antoine ayakta kalmıştı:

"Ya siz Jenny, yukarı çıkmıyor musunuz? Benim için kalmayın."

Nicole'ün kalktığı koltuğa yaklaşarak, "Hiç uykum yok..." dedi.

"Öyleyse çalışalım... Gise'in yerine geçeyim. Bana bir çile verin."

"Kesinlikle olmaz."

"Neden? Çok mu güç?"

Antoine yünü aldı, alçak iskemlenin üstüne eğildi. Jenny gülümseyerek razı oldu.

Antoine birkaç yanlış hareketten sonra, "Bakın" dedi. "Şimdi, kendiliğinden oluyor."

Genç kadın onu böylesine sade ve şefkatli bulduğu için hem şaşmış hem de çok sevinmişti. Uzun zaman onu tanımamış olduğu için utanç duyuyordu. Şimdi, en güvenilir desteği değil miydi o? Antoine bir öksürük nöbetiyle durunca, içinden, "Ne olur iyileşse! Ne olur, büsbütün eski sağlığına kavuşsa!" diye geçirdi.

Öksürük azaldığı zaman:

"Biliyor musunuz Jenny, ben de sizi gördüğüm için büyük bir ferahlık duyuyorum içimde. Bu kadar iyi, bu kadar sakin demek istiyorum..."

Jenny elindeki yumağa bakarak, "Sakin..." diye tekrarladı.

Her şeye karşın doğruydu bu. Kendisi de kimi zaman kederinin içinde eriyen bir yatışmış havaya şaşıyordu. Antoine'ın bu görüşü üzerinde düşünüyor, bugünkü hali ile üç buçuk yıl önceki karmaşayla dolu, dayanılmaz boşluk dönemini karşılaştırıyordu. Şimdi, savaşın başlarındaki kendi hali gözünün önüne geldi: Jacques'tan hiçbir haber alamadığı, en kötü sonucu önceden hissederek, zayıflık ile şiddet nöbetleri arasında bocalarken, yalnızlığı içinde bunalmış, kimseyle bir arada bulunmaya katlanamadığı o günleri, annesinden, evinden kaçışını, çok gerekli bir şeyi durmadan arayışını, ama onu hep elinden kaçırışını, tam da ele geçireceğini sandığı günler; kimi zaman öğleden sonraları bütün gün, seferberlik yüzünden değ-

şen Paris sokaklarında yürüyüşü, Jacques'ın kendisini götürmüş olduğu yerleri –Doğu Garı'nı, Saint-Vincent-de-Paul Meydanı'nı, Croissant Sokağı'nı tekrar tekrar görmeye gidişi, Borsa yakınındaki kahveleri, Montrouge'un dar sokaklarını ve Jacques'ın bir akşam ateşli bir kalabalığı savaşa karşı ayaklandırdığı miting salonunu görmeye gidişi... Sonra, sükûnete ererek geceleyin eve dönüşü... Bitkin bir halde inleyerek, Jacques'ın kendini bir zamanlar kolları arasına aldığı yatağa yatıp, birkaç saat uykuyla umutsuzluk dolu yeni bir güne başlaması... Evet, sahiden de bu haftalarla karşılaştırılınca şimdiki yaşamı son derecede "sakin"di! Bu üç yıl içinde çevresindeki, kendindeki her şey değişmişti. Her şey, zihnindeki Jacques'ın hayali bile... Ne kadar inanılmaz bir şeydi en ateşli aşkın bile zamanın etkisinden kurtulamayışı! Şimdi Jacques'ı düşündüğü zaman, eskiden kesinlikle bugün olabileceği şekliyle düşünemezdi. Dahası, ne 1914 Temmuzu'ndaki gibi. Hayır, şimdi zihninde hayalini canlandırdığı insan o ateşli, her an değişen, o tanıdığı Jacques değildi. Şimdiki Jacques, oturmuş halde vücudunun dörtte üçü görünen, bir eli bacağına dayalı, alnı, bir atölye camekânından gelen ışıkla şiddetle aydınlanmış, hareketsiz, donmuş bir Jacques. Gece gündüz gözünün önünde duran, tablodaki Jacques.

Birden korkunç bir şeyin farkına vardı. Jacques'ın aniden geri döndüğünü aklından geçirmişti; bundan sevinç kadar rahatsızlık da duydu. Kendini boşuna aldatmamalıydı: Bir mucize olsa da 1914'teki Jacques birden geri gelse, bugünkü Jenny'nin karşısına çıkıverse, doğrusu ya, şimdiye kadar dindarca bir duyguyla onun için içinde sakladığına inandığı yeri ilk haliyle Jacques'a geri veremezdi.

Antoine'a kederle dolu bir bakışla baktı, ama o bunu görmedi; çileyi iyice gergin tutmaya dikkat ediyor ve boşalmasını sağlamak için düzgün hareketlerle eğiliyor ve bunun için yün ipliğini gözden kaçırmamaya çalışıyordu. Biraz da gülünç buluyordu kendini. Omuzları acıyordu kramp girdiği için. Yardım etmeye kalktığı için kızıyordu kendine. Şu kolunu kaldırma hareketi saniyeden saniyeye sıkıntısını artırmaktaydı. Bir alçak iskemle üstünde, ateşe böyle çok yakın olduğundan, yukarıda soyunurken soğuk alacağından korkuyordu...

Jenny ona kendinden, Jacques'tan, çocuktan söz etmek isterdi. O sabah odasında yaptığı gibi. Bu seyrek rastlanır güven anı ona bütün gün hissettiği bir rahatlık vermişti. Ama bu akşam yeniden

düğümlenmişti. İlişki kurmadaki yeteneksizliği, başkalarıyla anlaşamamaya mahkûm oluşu, onun için yaşamının dramıydı! Jacques'ın yanında bile kasılmadan kendini bırakamamıştı. Jacques, kendisine "anlaşılmaz" olduğunu söyleyerek kaç kez sitem etmişti? Bu anlar bütün yakıcılığıyla zihnine saplanıyordu bugün de... İleride oğluna karşı tutumu ne olacaktı? Çekingenlikleri, göze çarpan soğukluğuyla onu kendinden uzaklaştırmayacak mıydı?

Duvar saatinin çalışı, ikisinin de başlarını aynı zamanda kaldırmalarına ve uzun süredir konuşmadıklarının farkına varmalarına neden oldu.

Jenny gülümsedi:

"Şu çileler kalırsa kalsın... Sadece şunu bitirelim. Yukarı çıkmam gerekecek." Sonra sarılmaya başlayan yumağı hızlı hızlı sarmaya koyularak, "Öyle yapmazsam, Gise'i uyumuş bulurum ve onu henüz uyumuşken uyandırmak zorunda kalırım. Dinlenmeye çok gereksinmesi var" dedi.

Antoine şimdi neden iki karyola olduğunu ve neden Gise'in Jenny'ye iyi akşamlar demediğini anladı. Aynı odayı paylaşıyorlardı. İkisi de yukarıda, çocuk yatağının iki yanında, Jacques'ın resminin altında yatıyordu... Gise'in, M. Thibault'nun evindeki sıkıcı çocukluğunu düşünerek birden sevinç duydu: 'Zavallı kızcağız bir aile buldu" dedi içinden. Nicole Héquet'nin sözleri aklına geldi. "Daniel'le evlenecek mi?" Neden olduğunu bilmeden buna hiç inanmıyordu. Kaldı ki, bu evlilik olmadan da mutlu olabilirdi. Jenny'nin ve Jean Paul'ün izinde yaşayarak yaşamına bir anlam katar, sevince kavuşabilirdi. Jenny ve Jean Paul'de, Jacques'ın varlığının yaşamakta olduğunu hissederek boşlukta kalan sevgisini onlara verebilir, o köpek sadakatıyla bağlanabilirdi. Böylece ak saçlı bir habeş kadın, yaşlı ve tatlı bir "Gise Teyze" olacaktı.

Yumak sarılınca Jenny kalktı, çileleri yerleştirdi, ocaktaki ateşi külledi, masanın üstündeki koca lambayı aldı.

Antoine kendine pek de güvenmeyerek, "Bana verin" dedi. Öyle boğuk ve öylesine sık sık soluk alıyordu ki, Jenny onun çaba harcamaması için, "Teşekkür ederim, alışığım buna. Her zaman yukarıya en son ben çıkarım" dedi.

Kapıya gelince, her şeyin düzenli olup olmadığını anlamak üzere geri dönüp lambayı yukarıya kaldırdı. Gözlerini eski aile salonunda gezdirdikten sonra Antoine'a çevirdi.

"Küçüğü bütün bunların dışında büyütmeli! Savaş biter bitmez yaşamımı değiştirecek, başka yere yerleşeceğim!"

"Başka yere mi?"

"Bütün bunlardan uzaklaşmak istiyorum" diye sürdürdü aynı metin ve kararlı sesle. "Gitmek istiyorum."

"Nereye?" dedi Antoine, o anda aklına şu soru geldi:

"İsviçre'ye mi?"

Jenny yanıt vermeden önce birkaç saniye düşündü.

"Hayır" dedi sonunda. "Doğal olarak orayı düşündüm. Ekim Devrimi'nden beri, Jacques'ın gerçek arkadaşlarının hepsi Rusya'ya gitti. Bir aralık Rusya'ya gitmeyi de düşündüm... Hayır; Jean-Paul'ün Fransız eğitimiyle yetişmesi daha iyi olur. Fransa'da kalacağım. Ama Daniel'den uzak duracağım. Kendi yaşamımı sürdüreceğim. Taşrada belki. Gise ile birlikte bir yerlere yerleşirim. Çalışırız ve küçüğü gerektiği gibi, Jacques'ın olmasını istediği gibi yetiştiririz."

"Jenny" dedi Antoine coşkuyla. "O zaman yine hekimliğe başlayacağımı umuyorum ve üstlenebilirim Jean-Paul'ün..."

Bir baş hareketiyle Jenny sözünü kesti:

"Teşekkür ederim. Gerekirse, hiç çekinmeden yardımınızı kabul edebilirim. Ama her şeyden önce yaşamını kazanan bir kadın olmak istiyorum. Jean-Paul'ün annesinin bağımsız bir kadın, istediği gibi düşünme ve iyi olduğuna inandığı şeyi yapma hakkını emeğiyle kazanan bir kadın olmasını istiyorum... Yanlış mı buluyorsunuz bunu?

"Hayır!"

Genç kadın, dostça bir bakışla teşekkür etti. Sonra, Antoine'ın bilmesini istediği şeyi söylemiş gibi, kapıyı açtı ve onun önünden merdivene yürüdü.

Antoine'ı odasına kadar götürdü. Salonun lambasını bıraktı, bir şeyin eksik olup olmadığını anlamak üzere odayı gözden geçirdi. Sonra elini uzatarak:

"Size bir şey itiraf etmek istiyorum, Antoine..."

"Peki" dedi onu cesaretlendirmek için.

"Peki öyleyse... Size karşı her zaman, bugün duyduklarımı duymuş değilim..."

Antoine gülümseyerek, "Ben de" diye itiraf etti.

Genç kadın bu gülümseme yüzünden biraz duraksadı. Elini Antoine'ın elinde bırakmıştı. Ciddi bir bakışla ona baktı. Sonunda kararlıca:

"Ama şimdi, küçüğün geleceğini düşünürken... ben... anlıyorsunuz değil mi, sizin burada olacağınızı ve Jacques'ın çocuğunun sizin için bir yabancı olmayacağını düşünme cesareti buluyorum kendimde... Bana öğüt vermelisiniz Antoine... Jean-Paul, babasının bütün niteliklerine sahip olmalı, yalnız..." Cümlesini bitirmeye cesaret edemedi. Ama sırtını doğrulttu. (Antoine, parmaklarının arasındaki küçücük elin titrediğini hissetti.) Sonra, inatçı hayvanını bir engel üzerinden sürmek isteyen bir atlı gibi, yutkunarak yeniden söze başladı: "Biliyor musunuz, Jacques'ın kusurlarını görmüyor değildim..." Yeniden sustu, sonra elinde olmadan bir parantez açarak ekledi:

"Ama ben, o gittikten sonra hepsini unuttum." Bakışları uzaklara dalmıştı.

Gözlerini kırpıştırdı, boşuna düşüncelerinin sonunu getirmek istiyordu, Antoine'a, "Öğle yemeğinden sonra gideceksiniz, değil mi?.. Öyleyse..." dedi. Gülümsemeye çalışarak: "Öyleyse, birbirimizi biraz daha görebiliriz sabahleyin..." Elini çekti. "İyice dinlenin" dedi, geriye dönüp bakmadan uzaklaştı.

XIII

Yaşlı hizmetçi, "Doktor Thibault!" diye sevinçle haber verdi.

Philip bir masanın önüne oturmuş, Antoine'ı beklerken bir iki mektup yazıyordu. Hızla ayağa kalkıp o sallantılı, yalpalı yürüyüşüyle, eşikte duran Antoine'a doğru gitti. Ellerini tutmadan önce, titreyen gözkapaklarının altından parıldayan canlı bakışıyla konuğunu süzdü; sonra başını biraz uzattı ve heyecanını saklamasına yarayan o alaycı gülümseyişiyle, "Pek göz alıcısınız, dostum" dedi. "Bu mavi giysiyle. Nasılsınız?"

"Ne kadar da yaşlanmış" diye düşündü Antoine.

Philip'in sırtı kamburlaşmıştı; uzun gövdesiyle bacaklarının üstünde eskiden olduğundan daha zor duruyordu.

Çalı gibi kaşları, keçi sakalı bembeyaz olmuştu. Ama el kol hareketlerinde, bakışında, gülümseyişinde daha bir canlılık, bir gençlik, hatta insan şaşırtan, adeta bu yaşlı adam yüzüne yakışmayan bir şeytanlık vardı.

Siyah şeritli, kırmızı, eskiden kalma bir pantolonun üstüne yenleri buruşuk bir ceket giymişti. Bu ikili kıyafet onun yarı sivil yarı

asker işlevini çok iyi simgeliyordu. Daha 1914 sonunda, ordu sağlık işlerini iyileştirmekle görevli bir komisyonun başına getirilmişti. O tarihten beri, kendine rezalet denilecek kadar bozuk gelen bir örgütün kusurlarıyla mücadele etmeyi iş edinmişti. Tıp dünyasındaki ünü ona büyük bir bağımsızlık kazandırmıştı. Resmî kurallara saldırdı; kötülükleri açığa vurdu, hükümet çevrelerini harekete geçirdi. Şu son üç yılda elde edilen güzel ama gecikmiş reformlar, büyük ölçüde onun cesur ve inatçı kampanyasıyla gerçekleşmişti.

Philip, Antoine'ın ellerini tutuyor, gevşek gevşek sallarken bir yandan da kıh kıh gülüyordu:

"Eee!.. Söyle bakalım!.. O zamandan beri!.. Nasıl gidiyor işler?" Sonra Antoine'ı çalışma odasına doğru iterken, "Birbirimize anlatacak o kadar çok şey var ki, insan nereden başlayacağını bilemiyor..." dedi. Hastalarına verdiği koltuklardan birine Antoine'ı oturttu; ama gidip masasının başına geçecek yerde kolunu uzatıp bir iskemleyi çekti ve Antoine'ın yanı başında ata biner gibi oturup yüzünü süzdü.

"Haydi dostum, sizden söz edelim. Şu zehirli gaz hikâyesi; nerede oldu bu?"

Antoine heyecanlandı. Philip'in yüzünde yüz kez görmüştü bu dikkati, bu meslekten gelen ciddiliği; ama kendisi ilk kez bunun hedefi oluyordu.

"Beni çok bitkin mi gördünüz şef?"

"Azıcık zayıf... Çok şaşılacak şey değil..."

Philip kelebek gözlüğünü çıkardı, sildi, özenle yine baktı ve eğilerek gülümsedi:

"Haydi anlatın!"

"Peki öyleyse... Ben *muhterem gazlanmış* adı verilenlerdenim... Bu da pek eğlenceli bir şey değil."

Philip sabırsızlığını belli eden küçük bir hareket yaptı.

"Hele, hele... Baştan başlayalım. İlk yaranız? Bundan geriye ne kaldı?"

"Eğer savaş benim için geçen yaz, iperite uğramadan bitseydi, pek az şey kalmış olurdu... Kaldı ki, yuttuğum gaz çok azdı, bunun için bu halde olmamam gerekirdi. Ama şurası açık ki, gazın neden olduğu akciğerin sağındaki yaralar, yırtılmış olan ve normal esnekliğine kavuşmayan akciğerin durumu yüzünden ağırlaşmış bulunuyor."

Philip yüzünü buruşturdu.

"Evet" dedi Antoine düşünceli. "Ben ciddi olarak hastalandım; bu konuda hayale kapılmaya yer yok... Elbette, kurtulacağım bundan. Ama uzun sürecek. Ve..." Bir öksürük nöbeti sözünü birkaç saniye kesmesine neden oldu. "Ve yarışın geri kalan bölümünde de oldukça geri kalacağım herhalde!"

"Benimle yemeğe kalacaksınız, değil mi?" dedi birden Philip.

"Memnunlukla şef, ama rejimde olduğumu size yazmıştım..."

"Denis'nin haberi var, süt aldı. Eğer yemeğe kalırsanız bol bol vaktimiz olacak. İlkinden başlayalım yeniden. Nasıl oldu bu? Sizin ateş hattından uzakta olduğunuzu sanıyordum."

Antoine öfkeyle omuzlarını kaldırdı:

"Budalalığımdan! Geçen Kasım ayıydı... O sırada, Epernay'de çok rahattım. Orada gaz saldırısına uğrayanlar için bir düzenleme yapmakla görevlendirilmiştim – kaderin cilvesi şüphesiz. Chemin des Dames bölgesindeki harekâtın sonuncusuna yakalanmıştım. –Malmaison, Pargny'yi almıştık– Harekât sonunda, bana gönderilen gazlanmışlar arasında çok sayıda hastabakıcı ve sedyecinin de bulunuşu dikkatimi çekmişti. Doğal değildi bu. Yardım yerlerinde gerekli önlemlerin yeterli olup olmadığını ve buralardaki görevlilerin bunları iyi kavrayıp kavrayamadıklarını merak ettim. Gayretkeşlik etmek istedim. Kolordu başhekimini biraz tanıyordum. Yerinde soruşturma yapmak üzere izin aldım. İşte bu araştırma gezisi dönüşünde enayi gibi yakalandım. Ön cepheden dönerken Almanlar bir gaz bombardımanına giriştiler: İlk şansızlık. İkinci şansızlık: Mevsime karşın nemli ve ılık bir hava. Bilirsiniz ki, asit reaksiyonlar yüzünden, nem iperiti daha zararlı hale getirir."

"Anlatın" dedi Philip. Dirseklerini dizlerine dayamış, yüzü ellerinin arasında, gözünü Antoine'dan ayırmadan dinliyordu.

"Tümen karargâhında bırakmış olduğum otomobili bulmak için koştum. Hareket halindeki birlikler yüzünden tıkanan dar yollardan sakınmak istiyordum. Kestirmeden gittiğimi sandım. Gece bastırmıştı, ortalık zifiri karanlıktı. Yirmi dakika, yarısına kadar su dolu bir siperin içinde bata çıka vakit geçirdim. Ayrıntılara girmeyeyim."

"Maskeniz yok muydu?"

"Vardı elbet! Ama başkasından ödünç alınmış bir maske... Herhalde onu iyi takmamış olacağım. Ya da çok geç. Tek bir düşüncem vardı. O da otomobili bulmak... Sonunda, karargâha gelince oto-

mobile atladım ve yola koyulduk. Oysa tümen sağlık yerinde kalıp bikarbonatla hemen gargara yapsaydım daha iyi olurdu."

"Evet, hiç şüphesiz!"

"Ama gaza yakalandığımın farkına varmamıştım. Ancak bir saat sonra boynumda ve koltuk altlarımda batmalar duydum... Gece yarısı Epernay'ye girdik... Hemen kendime çözünür gümüşle pansuman yaptım, sonra yattım. Önemli bir şey olmadığını düşünüyordum. Ama bronşlarım sandığımdan daha çok etkilenmişti. Görüyorsunuz, ne kadar gülünç: Oraya, tüzükteki bütün önlemlerin alınıp alınmadığını anlamak için gitmiştim – ama kendim bu önlemleri almayı akıl etmemişim..."

"Daha sonra" dedi Philip, bu konuyu bildiğini göstermek isteğine kapılarak, "ertesi gün, göz arızaları, sindirim arızaları vb..."

"Hiçbiri. Ertesi gün hemen hemen hiçbir şey olmadı. Koltuk altlarımda hafif kızartılar yalnızca. Zararsız görünen deri bozuklukları. Deride kabarcık yoktu. Ama bronşlarda sinsice zedelenmeler ama bu birkaç gün sonra ortaya çıktı. Bundan sonrasını tahmin edersiniz, birbiri ardınca gırtlakta, nefes borusunda iltihaplanma... Had bronşit, tahriş olmuş zarlar... Klasik belirtiler. İşte böyle. Altı aydır sürüp gidiyor..."

"Ya ses telleri?"

"Acınacak halde! Sesimi duyuyorsunuz. Doğrusu, bugün sabahtan beri gerekli bakımı yapmam sayesinde bu akşam konuşabiliyorum: Çoğu kez hiç sesim çıkmıyor."

"Ses tellerinde iltihaplı zedelenmeler mi var?"

"Hayır."

"Sinirler mi hırpalanmış?"

"O da değil. Sesin kesilmesine neden olan, şişmiş, yalancı ses bantlarının üst üste gelmesi."

"Elbette, bu da her türlü titreşime engel olmalı. Üstelik de hiçbir iyileşme olmadan! Size striknin verdiler mi?"

"Günde altı ve yedi miligrama kadar. Kaldı ki, hiçbir iyileşme sağladığı da yok! Uzun süren uykusuzluklardan başka!"

"Siz ne zamandan beri Güney'desiniz?

"Bu yılın başından beri. Beni önce Epernay'den Montmorillan Hastanesi'ne gönderdiler. Sonra, şimdi bulunduğum Grasse yakınındaki Mousquier Kliniği'ne. Aralık ayı sonunda. O sırada akciğerlerdeki yaralar kapanıyor gibiydi. Ama Mousquier'de ak-

ciğerlerde sertleşme görüldü. Solunum güçlüğü gittikçe sancılı olmaya başladı. Görünürde hiçbir neden olmadan ateşim 39,5'a, 40'a yükseliyor, sonra birden 37,5'a düşüyordu. Şubatta bir akciğer iltihabı geçirdim, kanlı balgam tükürüyordum."

"Hâlâ bu kadar büyük iniş çıkış oluyor mu ateşinizde?"

"Evet, hâlâ oluyor."

"Peki bunu neye bağlıyorsunuz?"

"Enfeksiyona."

"Kuluçka halindeki enfeksiyona?"

"Ya da herhangi bir müzmin enfeksiyon, kim bilir?"

Göz göze geldiler. Antoine'ın gözlerinden bir şeyler sorarcasına bir parıltı geçti. Philip elini uzattı:

"Hayır, hayır, Thibault! Eğer *bunu* düşünüyorsanız, boşuna kaygılanıyorsunuz. Bu gibi hallerde, bildiğim kadarıyla, akciğer vereminin oluşması, hiç görülmüş değil. Bunu benden iyi bilmelisiniz. İperitten tüberküloz olmak için, gaz yutulmadan *önce* birtakım tüberküloz belirtilerinin var olması gerekir. Oysa" diye ekledi, doğrularak, "oysa sizde solunum aygıtında daha önceden hiçbir hastalık belirtisi yok. Bu bakımdan şanslısınız!.."

Güvenle gülümsüyordu. Antoine sessizce araştırdı onun yüzünü. Birden eski hocasına sevgiyle bakarak gülümsedi:

"Evet, biliyorum... Bu bir şans."

"Bundan başka" diye yeniden söze başladı Philip, "boğucu gazlarla zehirlenenlerde sık sık görülen akciğer ödemi, iperitle zehirlenenlerde görülmüyor, bu da bir şans... Hem sonra, iperitin akciğerde bıraktığı zedelenme, genellikle öteki zehirli gazlara uğrayanlarda görüldüğü halde iperitten zehirlenenlerde daha seyrek görülmektedir ve daha az tehlikelidir. Öyle değil mi? Son günlerde bu konuda yazılmış güzel bir yazı okudum."

"Achard'ın yazısı mı?" diye sordu Antoine. Başını salladı. "Genellikle boğucu gazların tersine, iperitin akciğer keseciklerinden çok, küçük bronşları etkilediği ve gaz değiş tokuşunu daha az bozduğu sanılmaktadır. Ama kişisel deneyimim ve başkaları üzerindeki gözlemlerim bu konuda şüphe uyandırdı bende. Ne yazık ki, aslında iperit gazının saldırısına uğrayan akciğerlerde, çoğunlukla kalıcı yan etkiler görülmekte olup bunlar gittikçe müzmin bir hal almaktadır. Sonra, birçok iperitle zehirlenmişlerde sertleşmenin akciğeri sardığını gözlemledim."

Bir süre konuşmadılar.

"Kalbin durumu nasıl?" diye sordu Philip.

"Şimdiye kadar oldukça dayandı. Ama ne kadar daha dayanır? Aylardan beri yorgun ve zehirlenmiş bir organizmanın direnç merkezi olan bir kalpten gevşememesini beklemek delilik olur. Bundan başka kalp kaslarının, liflerin ve sinirsel çekirdeklerin, zehirlenmenin etkisinde kalmaya başlamış olabileceğini de düşünüyorum. Bu son günlerde bazı damar kalp bozuklukları gözlemledim."

"Nasıl?"

"Henüz radyoskopi yaptırtmadım. Beni tedavi edenler de göğsümü dinlediklerinde bir şey bulamadıklarını söylediler. Ama doğru muydu bu acaba? Başka araştırma yöntemleri de var. Nabız ve tansiyonun incelenmesi. Ateşim 38,5 ya da 39'u geçmediği halde, nabzımın 120 ile 130 arasında değişen bir hızla attığını gördüm. Bu taşikardi ile bir akciğer ödemi arasında bir ilişki bulunması beni şaşırtmaz. Siz de böyle düşünmüyor musunuz?"

Philip soruya yanıt vermekten kaçındı:

"Neden sık sık çizikli vantuzlar yaparak kalbin yükünü hafifletmiyorsunuz? Gerekirse azıcık kan aldırarak?"

Antoine duymamış gibi görünüyordu. Yaşlı hocasına dikkatle bakıyordu. Philip gülümsedi, yeleğinin cebinden iki kapaklı kocaman altın saatini çıkardı, Antoine bu saati çok iyi biliyordu, sonra eğilerek –gerçek bir meraktan çok, eski bir maniye uyar gibi– parmaklarıyla Antoine'ın bileğini tuttu.

Bir dakika geçti. Antoine yaşlı hocasına bakıyordu. Philip gözünü yelkovana dikmiş, hareketsiz duruyordu. Antoine birden bir sarsıntı geçirdi: Bu dikkat kesilmiş, gizemli yüze bakarken çoktan unutulmuş, net bir anı belleğinde birden canlanıverdi. Bir sabah hastanede, Philip'le ilişkilerinin başlangıcında, konsültasyon salonundan çıkıyorlardı; az önce Philip can sıkıcı bir teşhiste bulunmuştu; birden güven verici, taşkın bir neşeyle Antoine'ın kolunu tutarak şöyle demişti: "Görüyorsunuz ya dostum, bir hekim önemli zamanlarda, kendi kendine kalabilmeli, düşünebilmelidir. Eh, işte bunun için hiç şaşmayan bir araç var: Kronometre! Bir hekim, yeleğinin cebinde, neredeyse bir fincan tabanı genişliğinde, büyük, güzel, etkileyici bir kronometre taşımalı! İşte bununla kurtulmuş demektir! Çevresini kaygılı bir aile sarmış olabilir, sokak ortasında kazaya uğramış birinin yanında, kendisini soru yağmuruna tutan

bir kalabalığın ortasında bulunabilir; eğer düşünmek, kendisini rahat bırakmalarını istiyorsa yapması gereken sihir, kocaman saatini herkese göstere göstere çıkarmak ve adamın nabzını tutmaktır! Derhal ortalığa tam bir sessizlik çöker, yalnız kalır! Böylece, gözü kronometrede oldukça, sükûnetle olayı bütün yanlarıyla düşünür. Odasında, başı ellerinin arasında, tek başına düşünüyormuş gibi rahatça teşhisini koyar. Benim deneyimime güvenin bu konuda dostum; hemen koşup güzel bir kronometre satın alın!"

Philip, Antoine'ın rahatsızlığını fark etmemişti. Nabzını bırakıp telaşsızca doğruldu.

"Açıkça belli nabzın hızlı attığı. Biraz da titrek. Ama düzenli."

"Evet. Bazı günlerde de tersine –özellikle akşamları– hafif, gevşek, güçlükle bulunabiliyor. Gelin de çıkın işin içinden: Akciğerlerdeki rahatsızlık arttığı zamanlarda da hızlanıyor – genellikle aralıklı olarak."

"Gözlere kompresyon yapmayı denediniz mi?"

"Belli başlı bir yavaşlatma sağlamıyor, denebilir."

Yeni bir duraklama oldu.

"Ben akciğerleri zayıflamış biriyim" dedi Antoine. Zoraki bir gülümseyişle söylemişti bunu. "Kalbi zayıflamış bir adam olduğum gün de..."

Philip bir el hareketiyle onu durdurdu.

"Hop! Yüksek tansiyon ve nabzın hızlı artışı çoğu kez sadece savunma olaylarıdır. Size bir şey öğretecek değilim. Örneğin beyindeki küçük embolilerde, siz de bilirsiniz ki kalp, akciğer kesecikleri-nin tıkanmasına karşı yüksek tansiyon ve hızlı nabızla, başarıyla mücadele eder. Roger ispatladı bunu. Ondan sonra başkaları da."

Antoine yanıt vermedi. Yeni bir öksürük nöbetiyle iki büklüm olmuştu.

Philip sorusuna kendi de pek önem vermemiş gibi görünerek, "Hangi tedaviler uygulandı?" diye sordu.

Konuşabilecek hale gelir gelmez Antoine bezginlikle omuz silkti.

"Her türlü! Her şeyi denedik... Afyonlu ilaçlardan başka... Kükürt... sonra arsenik... Sonra yine kükürt... Ve arsenik..."

Boğuk, zayıf bir sesle, kesik kesik konuşuyordu. Sustu. Bu uzun konuşma onu tüketmişti. Başı arkaya devrilmiş, vücudu dik, ensesine dayalı, birkaç saniye kadar gözleri kapalı durdu. Gözkapaklarını açtığı zaman Philip'le göz göze geldi. Yaşlı hoca tatlı bir bakışla

süzüyordu onu. Bu iyi yüreklilik ifadesi, onu o kadar sarstı ki Philip kaygılı görünseydi bu kadar sarsılmazdı.

"Beklemiyordunuz herhalde beni bu halde bulacağınızı..." diye kekeledi.

Philip gülerek, "Tersine!" diye sözünü kesti. "Sizin mektubunuz üzerine, sizi bu kadar iyi yolda bulacağımı ummuyordum!" Sonra kısa keserek: "Şimdi, içeride neler olup bittiğine bir bakalım..."

Antoine kalkmaya davrandı. Ceketini çıkardı. "İşimizi kurallara uygun olarak yapalım" dedi Philip neşeyle. "Şunun üzerine uzanın."

Üzerine beyaz bir örtü serilmiş şezlongu gösterdi, hastalarını buraya yatırırdı. Antoine onun dediğini yaptı. Philip önünde diz çöktü; sonra sessizce, iyice göğsünü dinledi, sonra birden ayağa kalktı:

"Adam sen de..." dedi, Antoine'ın kaygılı bakışlarından kaçınmak istediğini belli etmemeye çalışarak, "Elbette... Birkaç ıslıklı, dağınık hırıltı... Azıcık da sızıntı belki... Biraz da kan oturması sağ akciğerin yukarısında..." Daha sonra Antoine'a doğru dönmeye karar verdi. "Size yeni bir şey söylemiş olmuyorum, değil mi?"

"Hayır" dedi Antoine ve ağır ağır kalktı.

Philip, "Bak hele!" diyerek, yalpa vura vura gidip yazı masasına oturdu. Bir reçete yazacakmış gibi, cebinden dolmakalemini hızla çıkardı. "Şüphe yok ki Amfizem. Sonra açık söyleyeyim, akciğer zarlarında uzun süredir bir duyarlılığınız olmalı, sanıyorum..." Kalemiyle oynuyordu kaşlarını kaldırarak, masasının üstündeki şeyleri gözden geçiriyordu dalgınca. "Eh işte, hepsi bu!" dedi ve sert bir el hareketiyle açık duran telefon rehberini kapattı.

Antoine gelip ellerini yazı masasına dayadı. Philip kaleminin kapağını taktı; cebine soktu, başını kaldırdı, sonra sözcüklerin üstünde durarak:

"Can sıkıcı bir şey, yavrum... Ama *hepsi bu kadar*."

Antoine sessizce doğruldu, sonra aynada yakasını düzeltmek üzere şömineye yaklaştı.

Çekinceli çekinceli iki kez kapıya vuruldu.

"Yemeğimiz hazır!" dedi Philip keyifli bir sesle.

Oturuyordu. Antoine ona doğru geldi ve yeniden ellerini yazı masasına dayadı.

"Gerçekten, ne yapabilirse yaptım" dedi bezgin bir sesle. "Her şeyi! Bilinen bütün tedavileri sebatla denedim. Söz konusu olan,

hastalarımdan biriymiş gibi, klinik olarak kendimi gözlemledim. İlk günden beri günü gününe not tutuyorum! Tekrar tekrar analiz yaptırdım, radyoskopi yaptırdım, bir ihtiyatsızlık yapmamak için hep kendimi dinledim; herhangi bir tedavi fırsatını kaçırmamak için." İçini çekti: "Yine de öyle günler oluyor ki, insan cesaretinin kırılmasına engel olamıyor!"

"Olur mu öyle şey! Madem iyileşme belirtileri görüyorsunuz!"

"Ne var ki, ben bunları gördüğümden emin değilim!" dedi Antoine. İçinden geldiği gibi, düşünmeden söylemişti bunu. Elinde olmadan, adeta bağırmıştı. Sonra birden beklenmedik bir rahatsızlık içini kapladı; sanki az önce söylediği, o zamana kadar hiç yüzeye çıkmamış, gizli bir düşünceyi birden açığa vurmuş gibi. Üst dudağının üstünde hafif ter damlaları belirdi.

Philip bu rahatsızlığı görmemiş miydi? Bunun altındaki derin acıyı sezmiş miydi? Her zaman kendine hâkim olduğu için mi yüzünde bu kadar rahatlık ve güven okunuyordu? Hayır... Onun neşeyle omuz silkişine ve ağız kalabalığıyla, tiz ve alaycı sesiyle konuşmasına bakarak numara yaptığına inanmak güçtü:

"Benim en içten düşüncelerimi okumak ister misiniz dostum? Peki öyleyse, iyileşmelerin bu kadar yavaş oluşu daha iyidir diyorum ben..." Birkaç saniye kadar Antoine'ın şaşkınlığını zevkle seyretti. "Dinleyin. Evlat gözüyle baktığım *altı* asistanımdan üçü öldürüldü, ikisi ömür boyu sakat. Bencilce itiraf edeyim ki, altıncısının kurtulmuş olmasından şikâyetçi değilim; ne de daha aylarca Güney'in bol güneşli havasında, cepheden bin beş yüz kilometre uzakta yaşamaya mahkûm oluşundan! İstediğinizi düşünün siz, sizin karabasanın sona ermesinden önce iyileşebileceğinizi aklımdan geçirmiyorum ben! Eğer siz geçen Kasım'da gazla zehirlenmiş olmasaydınız, bu akşamki gibi, birlikte yemek yiyebileceğimizi kim söyleyebilirdi!" Neşeyle ayağa kalktı "Eee, haydi sofraya!"

Yaşlı dostunun inandırıcılığının etkisinde kalan Antoine içinden, "Hakkı var" dedi. "Her şeye karşın düşüncesi sağlam bir temele dayanıyor..."

Yemek salonundaki masanın üstünde bir kâse çorbanın dumanı tütüyordu. (Philip yıllardan beri akşam yemeğinde çorba ve komposto yerdi.)

"Denis sütünüzü ısıtmamış, ama daha vakit var...'

"Hayır, ben her zaman soğuk içerim, böyle çok iyi oluyor."

"Şekersiz mi?"

Bir öksürük Antoine'ın konuşmasına engel oldu. Eliyle şekersiz dercesine bir işaret yaptı. Philip ona bakmaktan sakınıyordu, bu öksürüğün farkına varmamış görünüyordu; sağlıktan söz etmemeye kararlıydı ve konuşmayı başka bir yöne sürüklemek istiyordu.

Öksürüğün sona ermesini bekleyerek, kaşığını çorbanın içinde düşünceli düşünceli çeviriyordu. Sonra gittikçe sıkıcı olan bir sessizliği bozmak için çok doğal bir sesle:

"Bizim sağlık komisyonunda dövüşerek bir gün daha geçirdim. Tifüse karşı yapılacak enjeksiyonlar konusunda resmi yönetmenliklerdeki tutarsızlık inanılacak gibi değil!"

Antoine gülümsedi, sesini açmak için bir yudum süt içti.

"Yine de iyi iş gördünüz şef, üç yıldır!"

"İnanın ki zahmetsiz olmadı bu." Başka bir konu aradı, bulamayınca sözünü sürdürdü: "Zahmetsiz olmadı! 1915'te sağlık servislerinin örgütlenmesiyle uğraşmaya başladığım zaman neyle karşılaştığımı düşünemezsiniz!"

"Ben bunu bilecek durumdaydım" dedi Antoine içinden. Konuşma fırsatlarından sakınmak istediği için, anlayışlı bir gülümseyişle dinliyordu.

"O dönemde" dedi Philip, "yaralılar henüz adi trenlerle, birlikleri ve cephaneleri taşıyan trenlerle götürülüyorlardı. Hayvan vagonu olmadığı zaman!.. Yirmi dört saat soğuk kompartımanlarda bekletilen zavallıları gördüm, sayıları kural gereğince kafile oluşturmaya yeterli olmadığı için. Çoğu kez bunlara halk yiyecek veriyordu. Bunların pansumanını iyi yürekli yardımsever kadınlar ya da alayda yaşlı eczacılar yapmaktaydı. Onları çoğu kez ancak üç gün süren bir sürüklenmeden sonra saman yataklardan çıkarıyorlardı. Bu yüzden her katarda tetanoza yakalananların yüzdesi neydi dersiniz? Hepsini tıklım tıklım dolu hastanelere balık istifi yığıyorlardı. Birçok eksikleri vardı bunların! Antiseptikler, kompresler ve doğaldır ki lastik eldivenler!"

"Ben" dedi Antoine çaba harcayarak, "Cepheden dört beş kilometre uzaklıkta cerrah ambulansları gördüm... Bunlarda pensler kaynatılıyordu... Eski tencerelerde... Odun ateşi üzerinde..."

"Bu yine de açıklanabilir... Dolup taşmıştı her yer..." Philip kı-

sık kısık güldü. "Yaralı sayısı beklenilenin çok üzerindeydi. Savaş, yıkımını artırmıştı!.. Yönetmelikleri tahminlerine uymuyordu. Hoş görülemeyecek bir şey vardı ki dostum" diye Philip sürdürdü konuşmasını, "Bu da hekimlerin askere alınışındaki anlayış ve bunun uygulanışıydı! Ordunun elinde, daha ilk günden eşi görülmemiş sayıda bir yedek sağlık görevlisi vardı. İşte böyle; denetim görevime başladığım sırada Deutsch gibi, Hallouin gibi ünlü pratisyenlerle, ikinci sınıftan hastabakıcılarla karşılaştım; yirmi sekiz, otuz yaşlarındaki askeri doktorların yönetimindeki ambulanslarda! Büyük cerrahlık servislerinin başında, ömürlerinde 'dolama'dan başka bir ameliyat yapmamış gibi görünen, bilgisiz şefler vardı. Bunlar, sadece ceketlerinin kolunda dört şerit olduğu için en ağır ameliyatlara karar veriyor ve bunu uyguluyor, kol bacak kesiyorlardı. Ve emirlerindeki, askere alınmış hekimlerin –hastanelerde görev yapmış cerrahlar bile olsa– görüşlerini almaya gerek görmeden! Ben ve birlikte çalıştığım görevliler, aylarca süren bir çalışmadan sonra bazı çok basit düzenlemeler yapılmasını sağlayabildik. Yönetmeliklerin yeniden elden geçirilmesini ve yaralıların, meslekten hekimlerin eline bırakılmasını sağlamak için deveyi hendekten atlatmak gerekti... Örneğin, yaralıların durumlarının ağırlığına ve ivediliğine bakılmaksızın en uzak hastanelere doldurulması gibi saçma ilkelerden vazgeçilmesini sağladık. Başlarından yaralı olanlar, genellikle Bordeaux'ya ya da Perpignan'a gönderilirdi; ama bunlar yolda, kangren ya da tetanosa yakalanarak, yerlerine gitmeden can veriyorlardı. On iki saatte, kafalarından ameliyat olsalar, onda dokuzu kurtulacaktı zavallıların!"

Birden nefreti söndü, gülümsedi:

"Biliyor musunuz, kim bana yardım etti, kampanyanın başında? Hayret edeceksiniz! Bir kadın hastanız dostum! Hani şu birlikte alçıya koyduğumuz ve Bereck'e yolladığımız küçük kızın annesi..."

"Mme de Battaincourt mu?" diye sıkıntıyla kekeledi Antoine.

"Evet! Siz bana ondan söz etmiştiniz 1914'te yazdığınız bir mektupta."

Savaşın ilk aylarında, gerçekten Antoine, Simon'un gönderdiği bir karttan, Miss Mary'nin Huguette'i yalnız bırakarak İngiltere'ye gittiğini öğrenmişti ve bunun üzerine Philip'e küçük kızla ilgilenmesini yazmıştı. Hocası, Berck'e gitmiş ve genç kızın hiç sakıncasız, hemen hemen normal yaşamını sürdürebileceğine karar vermişti.

"O dönemde birçok kez Mme de Battaincourt'la buluştum. Paris'te tanımadığı yok bu kadının! Yirmi dört saatte altı haftadır ulaşmaya çalıştığım kimselerle konuşmamı sağladı; onun sayesinde Bakan'ın kendisini de görebildim, dosyalarımı açıp gösterebildim ve düşündüklerimin hepsini açıklayabildim... Bakan'ın yanında iki saate yakın kaldım dostum. Bu konuşmadan kesin sonuç aldım!"

Antoine susuyordu. Hiçbir neden olmadan önündeki boş fincana dikkatle bakıyordu. Bunu fark edince, bir şey yapıyormuş gibi görünmek için fincana biraz süt koydu.

"Koruduğumuz o çocuk güzel bir genç kız oldu" dedi Philip, Antoine'ın kendisine Huguette'le ilgili bir şey sormamasına şaşarak. "Gözden ayırmıyorum onu... Her üç ya da dört ayda bir gelip beni görüyor..."

"Anne'la ilişkimi öğrendi mi acaba?" diye düşündü Antoine. Kendini zorlayarak:

"Touraine'de oturuyor, değil mi?"

"Hayır, Versailles'da, kaynatasıyla. Battaincourt, Paris'e yakın olmak için Versailles'a yerleşti. Onu Châtenaud tedavi ediyor... Ne kadar talihsiz şu Battaincourt!"

"Hayır" dedi içinden Antoine. "Philip işin aslını bilseydi, bu *talihsiz* sözcüğünü kullanmaktan çekinirdi."

"Nasıl yaralandığını öğrendiniz mi?"

"Şöyle böyle... İzindeyken değil mi?"

"Tek bir yeri çizilmeden iki yıl geçirmiş cephede! İzne çıktığı gün, treni Saint-Just-en-Chaussée'de aktarma garında durmuş. İşte tam bu durma sırasında Alman uçakları garı bombalamış! Simon'un yüzü haşat olmuş, gözünün birini yitirmiş halde kaldırmışlar, öteki gözü de sönmek üzere... Châtenaud yakından izliyor onu... Hemen hemen kör olmuş durumda..."

Antoine, seferberlikten az önce Üniversite Sokağı'ndaki eve kendisini görmeye geldiği zamanki o berrak, vakur başını anımsadı. Antoine, bu geliş üzerine Anne'la ilişkisini kesmişti.

"Acaba..." diye söze başladı, sesi öyle belirsizdi ki, Philip eğilmek zorunda kaldı. "Mme de Battaincourt onlarla birlikte mi yaşıyor?"

"Yok, o Amerika'da!"

"Ya!"

Neden bu haber adeta içini ferahlatmıştı?

Philip sessizce gülümserken Denis sofraya bir çanak kiraz hoşafı getirdi.

"Hımm... Anne..." dedi, uşağın uzaklaşmasına vakit bırakmak üzere kiraz suyunu kendisi koyarken. "Acayip biri, göründüğü kadarıyla!" Kaşığını kaldırarak durdu, "Sizce de böyle değil mi?"

"Biliyor mu?" diye düşündü yeniden Antoine. Dalgınca gülümsedi. (Philip'in yanında her zaman kendine güvenini yitirir ve hemen, uzun zamandır çekindiği hocanın genç asistanı oluverirdi.)

"Evet, Amerika'da... Son görüşümde kızı söyledi bana. 'Annem herhalde New York'a yerleşecek, çok dostu var orada' dedi. Alınan bilgiye göre, bilmem hangi Fransız propaganda komitesince görevlendirilerek Birleşik Devletler'e göndertmiş kendisini. Bu görev de, Paris'teki Amerikan elçiliğinde görevli bir Amerikan yüzbaşısının ülkesine dönüşüne rastlamış.

"Hayır" diye düşündü Antoine. "Onunla ilişkim hakkında hiçbir bilgisi yok."

Philip bir iki çekirdeği tükürdü, sakalını sildi ve sözünü sürdürdü:

"Lebel'in dedikleri bunlar, en azından. Mme de Battaincourt'un Tours yakınındaki malikânesinde kurduğu hastaneyi yöneten Lebel'in. Kadın, öyle görünüyor ki, bu hastaneye hâlâ büyük destek sağlamaktadır. Ama dedikoducuların söylediğine göre, Lebel'in durumu kuşkulu: Adamın şakaklarının ağarmış olmasına karşın... kadınla sıkı fıkı ilişkisi varmış... Bu da savaşın ilk kışında her şeyi bırakıp Touraine'e çekilmesinin nedenini açıklıyor. Hoşafınızı bitirmiyor musunuz?"

"İki fincan, ancak bu kadar içebiliyorum" dedi Antoine, gülümseyerek. "Sütten gına getirdim!"

Philip diretmedi, beceriksizce peçetesini katlayıp ayağa kalktı:

"Oraya dönelim..." Ahbapça Antoine'ın koluna girdi, çalışma odasına götürürken, "Merkezîlerin Romanya'ya zorla kabul ettirilmek istedikleri koşulları gördünüz mü? Öğretici değil mi? İşte böylece petrol elde etmiş oluyorlar. Hâlâ iyi durumdalar. Ne diye barış yapsınlar?"

"Amerikan birliklerinin işe karışmasından dolayı!"

"Yok canım... Eğer bu yaz kesin bir zafer elde etmezlerse –ki Paris yönünde yeni bir saldırıya geçecekleri ileri sürülüyorsa da bunun olasılığı az– işte bunun için gelecek yıl Amerikan malzemesi

ve askerlerinin karşısına, Rus malzemesini ve askerlerini çıkarırlar. İstediği kadar kullanılsın, başka bir tükenmez depo... Hiçbir uzlaşmaya yanaşmayan, kuvvet üstünlüklerine dayanarak birbirini alt edemeyen, savaş halindeki birbirine hemen hemen denk iki güce ne olur dersiniz? Bu iki güç ister istemez tükenene kadar boy ölçüşmeye devam edecek..."

"Siz Wilson'ın sağduyulu bir hareket yapacağını ummuyor musunuz?"

"Wilson, Sirius yıldızında oturuyor... Hem sonra, şu sıralar gördüğüm kadarıyla ne Fransa'da ne İngiltere'de barış isteyen var... Yöneticilerden söz ediyorum. Paris'te de Londra'da olduğu gibi, kesinlikle bir zafer isteniyor: Her türlü barış isteği ihanetle niteleniyor. Briand gibi adamlara kuşkulu gözle bakılıyor. Yakında Wilson'a da öyle bakacaklar!.."

Antoine, Rumelles'in konuşmalarını düşünerek, "Barış yapmak zorunda kalacaklar" dedi.

"Almanya'nın bunu bize dayatabilecek bir durumda olabileceğini sanmıyorum. Hayır, tekrar ediyorum: Çarpışan güçlerin aşağı yukarı eşit olduğunu sanıyorum. İki tarafın da tamamıyla tükenmesinden önce herhangi bir sonuç göremiyorum."

Yazı masasının arkasındaki yerine oturmuştu. Yorgun düşen Antoine da, onun dostça bir işaretiyle, ısrar etmesini beklemeden şezlonga uzandı.

"Savaşın sonunu görecek kadar belki yaşarız... Ama aslında göremeyeceğimiz şey, barıştır: Avrupa'nın barış içinde dengesi, demek istiyorum." Azıcık heyecanlandı: "Yaşınıza karşın *biz* dedim. Çünkü bana göre bu dengeyi görebilmek için birkaç kuşağı beklemek gerekir!" Yeniden durdu, Antoine'a kaçamaktan bir göz attı, bir an sakalını karıştırdı, kederlice omuzlarını kaldırarak yeniden konuşmaya koyuldu: "Barış içinde bir denge bugünkü unsurlarla düşünülebilir mi? Demokratik idealin kanatlarına kurşun asılı. Sembat'nın hakkı vardı: Demokrasiler savaşa elverişli değildir. Savaşta, ateşe düşmüş balmumu gibi erirler. Ve savaş sürdükçe Avrupa'nın gelecekte demokratik olma şansı o kadar azalır. Gelecekte, bir Clemenceau'nun, bir Lloyd George'un despotça birer rejim kuracakları düşünülebilir. Halklar onlara meydanı boş bırakacak; çoktan sıkı yönetime alıştılar bile. Yavaş yavaş cumhuriyetçi hükümranlıklarından da vazgeçecekler. Sadece

Fransa'da olup bitenlere bakın: Besin maddelerinin dağıtımını denetim altında tutulması, tüketimin vesikaya bağlanması, devletin her alana girmesi, sanayi ve ticarette olduğu gibi özel kişiler arasındaki sözleşmelere varıncaya kadar; örneğin moratorium, düşünce alanında sansür uygulanması... Bütün bunları olağanüstü haller olarak kabul ediyoruz. Bunların, koşulların zoruyla oluştuğuna kendimizi inandırıyoruz. Aslında bunlar topyekûn köleleşmenin ilk belirtileridir! Bir kez boyunduruk iyice yerleştirildi mi, artık onu sarsmak olanaksızlaşır!"

"Studler'i tanıdınız mı, Peygamber'i? Benim çalışma arkadaşımı?"

"Şu Asur sakallı, sihirbaz gözlü Yahudi'yi mi?"

"Evet... Yaralanmıştı, şimdi Selanik cephesinde bir yerlerde. Oradan bana zaman zaman saçma sapan kehanetler gönderir. Studler savaşın önüne geçilmez bir şekilde devrime yol açacağını ileri sürüyor, önce yenik ülkelerde, ardından yenenlerde, birden şiddetli devrim ya da ağır oluşan devrim, ama her yerde devrim."

"Evet" dedi Philip bu konudan kaçınmak istercesine.

"Studler, çağdaş toplumun iflas edeceğini, kapitalizmin çökeceğini bildiriyor! O da, savaşın Avrupa tükeninceye kadar süreceğini düşünüyor. Ama her şeyin kaybolacağı, her şeyim dümdüz olacağı zaman yeni bir dünya doğacağını ileri sürüyor. Ona göre uygarlığımızın yıkıntıları üstünde bir dünya konfederasyonu gibi bir şey yükselecek, gezegen üzerinde tamamıyla yenilenmiş temeller üzerine büyük bir kolektif yaşam örgütü kurulacakmış..."

Antoine, tiradının sonuna varabilmek için sesini zorlamıştı. Durdu, bir öksürük nöbetiyle iki büklüm oldu.

Philip göz ucuyla onu izliyordu. Bir şey fark etmemiş gibi bir hali vardı.

"Her şey olabilir" dedi, bakışında alaylı bir parıltıyla. Her zaman hayalini işletmeye hazırdı: "Neden olmasın? Her türlü biyolojik gerçeklere karşı biz insanların doğuştan eşit olduğuna ve yasalar önünde de eşit olmaları gerektiğine bizi uzun süredir inandıran 89 mistiği, belki de bir yüz yıl boyunca üzerinde yaşadığımız bu mistik etkinliğinin sonuna erdi ve yerini başka türden, başka bir güzel saçmalığa bırakacak... Düşünce ve eylem üreten yeni bir ideolojiye! İnsanlık bir süre bundan beslenecek, bununla kendinden geçecek... Ta ki her şey değişinceye kadar... Bir kez daha..."

Antoine'ın öksürüğünün bitmesini bekleyerek bir süre sustu.

Alaylı bir sesle, "Olabilir" diyerek devam etti: "Ama bu görüşü o sizin peygamberce konuşan arkadaşınıza bırakıyorum. Benim sezdiğim gelecek daha yakın ve bambaşka. Bazı devletler, savaşın kendilerine kazandırdığı mutlak iktidarı elden bırakmaya hazır değil. Bu yüzden, demokratik özgürlükler çağının uzun bir zaman için kapanmış olmasından korkuyorum... Bunun, benim kuşağımdan olanlar için şaşırtıcı olduğunu kabul ediyorum. Bizler, bu özgürlüklerin kesinlikle kazanılmış olduğuna inanıyorduk; bunların hiçbir zaman tartışma konusu olamayacağına. Ama her şey, her vakit tartışma konusu olabilir!.. Kim bilir, belki de birtakım hayallerdi bunlar? On dokuzuncu yüzyılın sonunda yaşayanların, sürüp gidecek gerçekler sandığı hayaller... Çünkü o dönemin insanları eşine az rastlanır bir huzur, eşine az rastlanır bir mutluluk içinde yaşıyorlardı..."

O kuru ve genizden sesiyle tek başınaymış gibi konuşuyordu; dirseklerini koltuğun kollarına dayamış, uzun, kırmızımtırak burnu aşağıya doğru eğilmiş, sık sık bağlayıp çözdüğü parmaklarının tırnaklarına bakarak:

"İnsanlığın olgunlaştığına, artık bir bilgelik, bir ölçü ve hoşgörü dönemine doğru yol aldığına ve dünyaya egemen olacağına inanmıştık... Bu dönemde zekâ ve düşünce insan toplumlarının evrimini yönetecekti... Kim bilir, gelecekteki tarihçiler, insan ve onun uygarlaşma yetisi üzerine acıklı hayaller kuran safdiller, bilgisizler gözüyle bakacak bize. Belki de, insanın kimi temel özelliklerini görmezden geliyoruz? Belki de, örneğin, yakıp yıkma içgüdüsü, zahmetlere katlanarak kurduklarımızı dönem dönem yerle bir etme gereksinmesi, insan doğasının yapıcı olanaklarını sınırlayan şu temel yasalardan biridir? Bir bilgenin görüp kabul etmesi gereken, şu esrarlı ve umut kırıcı yasalardan biri? İşte böylece, şu sizin Peygamber'in kehanetlerinden uzaklaşmış oluyoruz."

Antoine'ın durmadan öksürdüğünü görünce:

"Bir şeyler içmek istemez misiniz? Bir yudum su? Bir kaşık kodein? Hayır mı?"

Antoine bir el işaretiyle istemediğini anlattı. İki üç dakika sonunda kendini daha iyi hissetti. (Bu sırada Philip odanın içinde sessizce geziniyordu.) Sırtını doğrulttu, yanaklarından sızan gözyaşını sildi, gülümsemeye çalıştı. Yüzünün çizgileri gerginleşmiş, kıpkırmızı kesilmişti, alnı ter içindeydi. Boğazı ateşler içinde ya-

Akşam.

Öğle yemeğinden önce, Gorian, verandada otururken, bize bir İsviçre gazetesi getirdi. Gazete, Wilson'ın yeni nutkunu bütünüyle vermiş. Yüksek sesle okudu. Heyecanlandı; biz de... Wilson'ın her mesajı Avrupa'nın üstünden geçen bir temiz hava dalgası! Çökmeden sonra maden ocağının içine püskürtülen oksijeni düşündürüyor, çöküntünün altında kalan zavallıların kurtarılıncaya kadar boğulmaktan kurtulabilmesi, yaşayabilmesi için.

7 Temmuz, sabah, 5.

Saplantı. Çarptığım bir duvar. Doğruluyorum, yeniden atılıyorum. Yine başımı çarpıyorum, yere düşüyorum, sonra yine, yeniden başlıyorum. Bir duvar; arada bir –bir saniye bile buna inanmadan– kendimi inandırmaya çalışıyorum, belki bu doğru değil, ölüme mahkûm değilim diye. Sonunda, beni önüne geçilmez şekilde duvara savuran tüm mantıklı düşünceleri yeniden oluşturma bahanesi edinmek için.

Öğleden sonra, dışarıda.

Wilson'ın mesajını yeniden okudum. Öncekilerden daha açık seçik. Kendi barış anlayışını tanımlıyor, anlaşmanın "kesin" olması için gerekli koşulları sayıp döküyor. Kapsamı cesaret veren bir tasarı: 1. Yeni bir savaşa neden olabilecek siyasal rejimlerin ortadan kaldırılması. 2. Her türlü sınır değişikliğinden ve toprak verilmesinden önce ilgili halkların oyuna başvurulması. 3. Bütün devletler arasında bir uluslararası hukuk ve hepsinin uymayı kabul edecekleri yasalar üzerinde anlaşmaya varılması. 4. Arabuluculuk işlevi yapacak olan ve hiç ayrım gözetmeksizin tüm *uygar ulusların temsil edileceği bir* Hakemlik Mahkemesi'*nin kurulması.*

(Bunu yazmaktan, saptamaktan çocukça zevk alıyorum; bunu daha da benimsediğimi görmekten. Dahası buna katılmaktan.)

Buradaki bütün konuşmaların konusu bu. Bütün gözlerde umut pırıltısı. Sonra ne kadar heyecan verici, bu anda, Avrupa'nın, Amerika'nın bütün şehirlerinde de böyle olduğunu düşünmek! Sonra, bu

nutuk her siper yığınağında nasıl bir heyecan yaratmıştır? Dört yıldır birbirini öldürmekten bezen herkeste. (Yöneticilerin buyruğuyla yüzyıllardan beri birbirlerini öldürmekten bezen herkeste...) İnsanları akıllıca hareket etmeye yönelik böyle bir çağrı bekleniyordu. Sorumlular bunu duyacaklar mı? Yeter ki bu kez tohum yeşersin, her yerde! Amaç o kadar açık seçik, o kadar bilgece, o kadar uygun ki insanın kaderine, derindeki içgüdülerine. Bunun gerçekleşmesi sürecinde ortaya binlerce sorun çıkarabilir, uzun çabalar gerekebilir. Ama yarınki dünyanın ne pahasına olursa olsun, başkasına değil, bu yola gireceğinden nasıl şüphe edilebilir? Katliamdan, harabelerin yığılmasından başka sonuç vermeyen dört yıllık savaş. En maceralı istila hayalleri besleyenler bile, savaşın insan için, devletler için zararları giderilemez bir felâket olduğunu anlamışlardır. Öyleyse? Savaşın saçmalığının bütün alanlarda deneyimle kanıtlandığı, bu konuda politikacıların saptamaları, ekonomistlerin hesapları, yığınların isyanları arasında bir uygunluk görüldüğü andan başlayarak, sürekli barışın örgütlenmesinin önüne hangi engel çıkacaktır?

Öğle yemeğinden sonra, nefes darlığı nöbeti. İğne. Zeytin ağaçlarının altındaki şezlong. Jenny'ye şu mektubu yazmaya halim yok; bununla beraber o da bana yazmakta çok gecikti.

Goiran, Bardot ve Mazet arasındaki tartışmaya tanık oldum. Wilson'ın temel düşüncesi: Şu uluslararası hakemlik kuruluşu. Kimsenin kaybedeceği bir şey yok bunda, devletlerin kazanacağı çok şey var. Bunun üzerinde bile yeterince düşünülmüyor: Bu üst mahkeme çalışırken, onurları koruyacak, bunca savaşa yol açan ulusal alınganlıkları gözetecek. Bir halk, bir hükümet, dahası bir hükümdar ne denli alıngan olursa olsun, devletlerin ortaklaşa çıkarı adına karar veren bir mahkemenin hükmü önünde eğildiklerinde hissedecekleri itibar sarsıntısı, bir komşunun tehdidi ya da birleşmiş düşmanların baskısı altında teslim olduklarındakinden daha az olacaktır. Bu mahkemenin, çatışmalar biter bitmez ve hesaplaşmadan önce *kurulması gerekir. (Goiran böyle dedi.) Yüksekten hakemlik edecek, sorumlulukları dağıtacak, tarafsız bir karar verecek olan uluslararası evrensel bir cemiyetin içinde barış koşullarının hasımlar arasında öfkeyle değil, soğukkanlılıkla tartışabilmesi için de bu gereklidir.*

Milletler Cemiyeti – *Bundan sonra her türlü savaşı olanaksız kılmak için biricik ve şaşmaz bir araç. Çünkü bir devlet bir başka devlet tarafından saldırıya uğrar ya da tehdit edilirse bütün devletler*

otomatik olarak saldırgana karşı cephe alacaklar, hareketini durduracak ve onu hukuk hakemliğini kabule zorlayacaklardır!

Daha da uzağı görmek gerekir. Bu Milletler Cemiyeti uluslararası *bir politikanın ve ekonominin de öncüsü olmalıdır. Bundan başka, dünya çapında genel, örgütlü bir işbirliğine gidilmesine ön ayak olmalıdır. Uygarlık için yeni aşama, kesin aşama.*

Goiran bu konuda birçok doğru şey söyledi. Goiran'a karşı çok sert davranmış olduğumu anımsadım. Bu eski Ecole normale'*linin her şeyi bilen biri gibi davranışı canımı sıkıyordu. Hele o, Henri-IV Lisesi'nde tarih dersi veriyormuş gibi konuşması... Ama doğrusu, gerçekten çok şey biliyor. Olayları yakından izliyor, her gün sekiz on gazete okuyor, her hafta kendine paket paket İsviçre gazeteleri ve dergileri geliyor. Dengeli bir insan. (Her zaman dengelilere karşı yakınlık duymuşumdur.) Tarihçi olarak, çağdaş olayları gerilerden hareket ederek anlamaya çalışması hoşuma gidiyor. Voisenet de oradaydı. ("Klinikte bulunanlar arasında, ses telleri hiç zarar görmemiş iki kişi var, Goiran ile Voisenet... Bundan yararlanmıyor değiller!" dedi Bardot.)*

Kötü geçmedi gün... İğnelere olduğu kadar Wilson'a da borçlu olduğumu sanıyorum bunu!

Şunu da ekleyeyim: Bir Milletler Cemiyeti'nin kurulması, bu savaşın yıkıntıları arasından yepyeni bir şey, dünya çapında bir bilinç çıkaracak. Bununla insanlık adalete ve özgürlüğe doğru kesin bir atılım yapacak.

Akşam, saat 11.

Gazeteleri karıştırdım. Laf kalabalığı, insanı tiksindiren yavanlıklar. Wilson, bugün geniş görüş yeteneğine, en soylu demokrasi idealine sahip tek devlet adamı gibi görünmektedir. Onun yanında bizim Fransız (ya da İngiliz) demagoglar küçük iş çevirenler *olarak göze çarpıyor: Hepsi, az çok, hasımlarında suçlar gibi göründükleri emperyalist geleneklerin aleti olarak kalmışlardır.*

Voisenet ve Goiran'la Amerika ve demokrasi üzerine konuştum. Voisenet birkaç yıl New York'ta yaşamış. ABD'deki denge, güvenli-

lik. Goiran peygamberce bir tonla, yirmi birinci yüzyılda sarı ırkın Avrupa'yı istila edeceğini ve beyaz ırkın sadece Amerika'da kalacağını söyledi...

Sabah, saat 2.

Uykusuzluk. Kısa bir süre için geçmişti. O sırada rüyamda Studler'i gördüm. Paris'te, alt kattaki laboratuvarda. Studler sırtında gömlek, başında subay kasketi, sakalı daha kısa kesilmiş. Ateşli ateşli –neydi bilmem– bir şeyler anlatıyorum... Wilson'ı ya da belki de Milletler Birliği... İri, nemli gözüyle omuzunun üstünden bana bakıp, "Senin nene gerek bu, öbür dünyayı boylayacağına göre?" dedi.

Yine Wilson'ı düşünüyorum (Peygamber'in izniyle!) Wilson oynadığı rol için biçilmiş kaftan bence. Bu savaşın sonunun, savaşların sonu olması için, barışın dışarıdan, hınçsız, yeni bir adamın eseri olması gerek; öyle bir adam ki, dört yıl bu sarsılmanın içinde yaşamış olmasın, hasmını ezmekten başka bir şey düşünmeyen Avrupa'daki yöneticiler gibi. Wilson denizaşırı ülke adamı. Barış ve özgürlük içinde birliği temsil eden bir ülkenin temsilcisi. Ardında dünya nüfusunun dörtte biri var! Her Amerikalı da kendi kendine şöyle demelidir: "Eğer biz yüz yıldır küçük devletlerimiz, yani eyaletlerimiz arasında sağlam ve yapıcı bir barışı kurmuş ve korumuşsak, neden Avrupa Birleşik Devletleri diye bir şey mümkün olmasın?" Wilson, Washington'ların çizgisini sürdürüyor. (Kendisi de bunun bilincinde. Bir nutkunda buna değindi.) Bu Washington, savaştan nefret ettiği halde, ülkesini savaştan kurtarmak için yine de savaştı. Aynı zamanda dünyayı kurtaracağını gizliden gizliye (diyor Goiran) düşünerek, eğer bu birbirine düşman küçük devletleri barış içinde yaşayan büyük bir konfederasyon haline getirebilirse, bunun Eski Dünya için dayanılmaz bir örnek olacağını da düşünüyor olmalıydı. (Kaldı ki, Eski Dünya'nın bunu anlaması için yüz yıldan çok bir zaman geçti!)

Yazıyorum, saatin yelkovanı ve akrebi dönüp duruyor kadranın çevresinde. Wilson hayaletleri kovmada yardımcı oluyor bana.

"Ölümü ertelenmiş" biri için bile heyecan verici sorunlar. Paris'ten döndüğümden beri ilk kez gelecekle ilgilenebiliyorum. Bu savaşın

sonunda dünyanın geleceğinin nasıl olacağına karar verilecek. Eğer, yapılacak olan barış, tükenmiş olan Avrupa'ya yeniden güç kazandırmayacak, yeni kuruluşu, birliği sağlamayacaksa her şey tehlikeye girecek. Evet, eğer devletler arası siyasetin başlıca aleti silahlı kuvvetler olacaksa, eğer her devlet sorunlarının ardında davranışının biricik hakemi olacak ve kendini o küçük yayılma hırsına kaptıracaksa; eğer Avrupa Devletleri Federasyonu Wilson'ın istediği gibi, ticaret alanındaki değiş tokuşun serbestliğini ve gümrük setlerinin kaldırılmasını vb. sağlayan ekonomik bir barışa yol açmayacaksa, eğer uluslararası anarşi çağı kesin olarak kapanmayacaksa, eğer halklar, hükümetleri artık hep birlikte, hukuka dayalı genel düzende bir rejime uymaya zorlamazlarsa o zaman her şeye yeniden başlamak gerekecek, akan kan boşuna akmış olacak.

Ama yine de umudumuzu kesmeye gerek yok!

(Sanki ben *o günü görecekmişim gibi...)*

8 Temmuz.

Yaş otuz yedi. Son doğum günüm!..

Öğle çanını bekliyorum. Çamaşırcı kadınla kızı, bohçaları omuzlarında verandanın altından geçtiler. Geçen gün bu genç kadına bakarken öyle heyecanlanmıştım ki, yürüyüşünde biraz ağırlık, böğürlerinde eğiklik, kalçalarında gerginlik. Gebe. Ancak fark edilebiliyor. Üç buçuk, en çok dört aylık. Yakıcı bir heyecan, ürküntü, acıma, gıpta, umutsuzluk! Geleceği olmayan biri için, bu gözünün önüne serilmiş, şuracıkta, geleceğin esrarı! Hayattan hâlâ bu kadar uzak olan bu embriyonun önünde, yaşayacağı, bilinmeyen bütün bir hayat var! Ölümümün önleyemeyeceği bir doğum...

Dışarıda.

Wilson hâlâ bütün zihnimi kurcalıyor. Briç partileri durdu; asteğmenin kulübünde bile, iki saat çene çalıp duruyorlar kâğıtlara el sürmeden.

Gazeteler de yorumlarla dolu. Bardot, bu sabah, barış serabı karşısında coşkun hayaller kurulmasına sansürün izin verdiğine dikkati çekti. J. de L.'deki güzel makale. Wilson'ın 17 Ocaktaki mesajını anım-

satıyor: "Zafersiz barış" ve "Ulusal silahların, genel silahsızlanmaya kadar, derece derece sınırlandırılması. (17 Ocak, 304 rakamlı tepenin ardındaki yanıp yıkılmış yerlerin anısı. Subay kantininin kubbeli mahzeninde. Payen ve zavallı Seiffert'le tartışmalar.)

Mazet tahlil için geldiğinden yazıma ara verdim. Klorürlerde azalma, özellikle fosfatlarda.

Fırtınalı, tüketici bir hava. Bostan dolabına kadar gittim, sürüklenir gibi, suyun sesini duymak için. Sürekli olarak okumaktan, dikkatimi başkalarının düşünceleri üzerine toplamaktan sıkıntı duymaya başladım. Kendi düşüncelerimin üstünde durabiliyorum hâlâ. Bu not defteri benim için bir dinlendirici. Ama hep böyle gitmeyecek. Bundan yararlanıyorum.

Wilson'ın 17 Ocak nutku. Silahsızlanma. Temel amaç. Yemekteki konuşmalar. Herkes anlaştı. Reymond dışında. Bugün kolayca söylenilen, sadece iki yıl önce söylemeye cesaret edilemeyen, düşünmeye cesaret edilemeyen şey: Ordu, bir ulusun yaşam özüyle beslenen çıban. (Çarpıcı benzetme, ad usum populi: Güllelerin yapımında kullanılan her işçi, yararlı üretime katkıda bulunmaktan uzaklaşarak, topluma yük olan bir asalak haline gelir.) Bütçesinin üçte biri askerlik harcamalarına giden bir ulus yaşayamaz: Yıkılış ya da savaş. Bugünkü felaket, kırk yıldır süregelen sistemli silahlanmanın önüne geçilmez sonucudur. Genel silahsızlanma olmadan hiçbir barış uzun ömürlü olamaz. Yüz kere ilan edilmiş bir hakikat. Boşuna oluşu ve sebebi de biliniyor: Silahlı barış zamanında, kuvvetin hakka üstünlüğüne inanmış hükümetlerin (çoktan birbirlerinin karşısına dikilmiş ve hızla silahlanma yolunda ilerlerken, gidişi geri çevirmek için) anlaşacaklarını ve hep birlikte çılgınca taktiklerinden vazgeçeceklerini ummak, ham hayaldir. Ama her şey değişebilir yarın, barış saatinde. Çünkü bütün Avrupa ülkeleri sıfıra gelmiş olacaklar. Sil baştan. Savaş yüzünden tükenmiş, silah depoları boşalmış, her şeye yeni bir temel üzerinde, yeniden başlayacaklar. Olağanüstü bir an, önceden benzeri olmayan bir an yaklaşıyor; genel silahsızlanmanın mümkün olduğu an. Wilson bunu anladı. Yeniden ele alıp ortaya attığı silahsızlanma düşüncesinin bütün kamuoylarınca coşkuyla karşılanmaması olası değil. Bu dört yıllık savaş bunun yolunu yaptı, savaşa karşı koyma içgüdüsünü sağlamlaştırdı, uluslar arasındaki anlaşmazlıkları orduların düellosuyla giderme yerine artık uluslararası bir ahlakın yerleştiğini görme isteğini derinleştirdi.

Şimdi, barış isteyenlerin büyük çoğunluğunun, savaşı çıkarmakta çıkarı olan küçük azınlığa gelecekte barışı savunabilecek olan güçlü bir örgütü, bir Uluslar Birliği'*ni zorla kabul ettirmesi gerekir. Bu kuruluş, gerektiğinde bir uluslararası güvenlik kuvvetine ve kuvvet kullanılmasını kesin olarak önleyebilen bir hakemlik otoritesine sahip olmalıdır. Hele hükümetler bu sorun için bir genel kamuoyu soruşturması yapsınlar: Sonucun ne olacağından şüphe edilemez!*

Bu sabah sofrada yalnız Binbaşı Reymond, Wilson'a karşı çıktı; onu "gaipten haber veren Protestan" diye niteledi; ona göre Wilson'ın "Avrupa'nın gerçeklerinden" hiç haberi yoktu. Tıpatıp Rumelles'in Maxim's'*te söyledikleri. Goiran, Reymond'a iyi karşı çıktı: "Eğer varılacak olan barışta, ortaklaşa bir adalet kaygısı içinde, dayanışma içinde olan bir Avrupa kurulması için bir uzlaşma olmazsa, milyonlarca zavallı insanın o kadar pahalıya ödediği bu barış, yeni bir anlaşmadan, bir barış taklidinden başka bir şey olmayacak ve yenilenlerin öç alma hırslarıyla ilk fırsatta süpürülüp gidecektir!" – "Kutsal İttifakların değerinin ne olduğu ve ne kadar sürdüğü biliniyor" diyordu Reymond. Ben de tartışmaya katılınca, şaka edildi benimle (söylenilen şeyin pek de budalaca ve göründüğü kadar da yersiz olmadığı, düşünülünce anlaşılıyor): "Doğaldır ki, M. Thibault, böyle ütopyaların çekiciliğine kapılmayacak kadar gerçekçisiniz! (Bunun araştırılması gerekir.)*

İlk damlalar. Bari kasırgadan sonra gece serinlese!

9 Temmuz, gün doğarken.

Geceyi kötü geçirdim. Nefes darlığı, iki saat bile uyumadım. O da bölük pörçük.

Rachel'i düşündüm. Bu sıcak gecelerde, kolyenin kokusu dayanılmaz oluyor. O da en sonunda, budalaca, bir hastane yatağında buldu kendini. Yalnız. Ama insan her zaman yalnızdır sonunda.

Birden şunu düşündüm; bu sabah, her sabah gibi, bu saatte binlerce zavallı siperlerde saldırı işaretini bekliyor. Bundan kendime utanmadan teselli çıkarmaya çalıştım. Boşuna. Sağlıklı oldukları ve talihlerini denemeye koştukları için onlara gıpta etmediğim gibi, engellerin üstünden atlayıp koştukları için de acıyamıyorum onlara...

Kipling'in okumaya çalıştığım kitabında şu sözcüğü gördüm: Delikanlı. *Jacques'ı düşündüm...* Delikanlı, *ona o kadar iyi gidiyor ki bu san! Hep bir yeniyetme olarak kaldı. (Sözcüklerde yeniyetmeyi açıklayan niteliklere bakın: Atılganlık, aşırılık, utanma, gözüpeklik ve çekingenlik, soyutlama merakı, yarım önlemlerden nefret ve de kuşkucu olamamanın verdiği çekicilik...)*

Olgunluk çağına erdikten sonra yaşlı bir yeniyetmeden başka bir şey mi olacaktı?

Bu geceki notlarımı yeniden okudum. Reymond'un cümlesi: Ütopyalar... Hayır. Ben her zaman –biraz da aşırı olarak– hayali düşüncelere dalmaktan çekindim ve kimin olduğunu bilmediğim şu özdeyişe bağlı kaldım: "Zihin çarpıklığının en kötüsü, olayların olmasını istediği gibi olacağına inanmaktır." Gerçekten de hayır. Wilson, "Bizim istediğimiz, dünyanın saf, pislikten arındırılmış ve üzerinde yaşanabilir olması" dediği zaman burada şüpheciliğim üstün gelir: İnsanın kendi eliyle düzenlediği dünyanın arı olabileceği üzerinde "Asla" hayale kapılmam. Ama Wilson, "Barışı seven bütün uluslar için güvenilir olması" diye ekleyince, ardından giderim onun. Boş hayal değil bu. Toplum bireyleri, hakkı kendi elleriyle yerine getirmekten vazgeçmelerini ve anlaşmazlıklarını mahkemelerin önüne çıkarmalarını sağlıyor! Aralarında anlaşmazlık çıktığı zaman, hükümetlerin halklarını, birbirlerinin üstüne saldırtmaları neden önlenemesin? Savaş, doğa yasasıymış! Veba da. Bütün insanlık tarihi, zararlı güçlere karşı zaferle sonuçlanan bir mücadeledir. Başlıca Avrupa ulusları ulusal birliklerini yavaş yavaş gerçekleştirmeyi başardılar. Neden hareket genişleyerek, kıtasal bir birliğe varmasın? Yeni bir aşama, toplumsal içgüdünün yeni bir atılımı. "Ya peki vatanseverlik duygusu?" diyecek binbaşı: Savaşa sürükleyen, bir doğal içgüdü olan vatanseverlik duygusu değil, milliyetçilik duygusu, sonradan edinilen, yapma milliyetçilik duygusudur. Bir ulusun toprağına, diline, geleneklerine bağlılığı, komşusuna şiddetle düşman olmasını gerektirmez; Picardie ve Provence, Brötanya ve Savoie. Konfederasyon halindeki bir Avrupa'da vatanseverlik içgüdüleri, sadece yerel nitelikler olacaktır.

"Boş hayal" diye, elbet Wilson'ın düşüncelerini torpillemeye kalkacaklar. Amerika tasarısına yakınlık duyanların bile gazetelerde Wilson için "büyük hayalci", "gelecek zamanların peygamberi" demeleri can sıkıcı. Hiç de değil! Benim dikkatimi çeken, tersine, sağ-

duyusu. *Düşünceleri sade, hem yeni hem çok eski, tarihteki bütün girişimlerin ve deneyimlerin sonucu. Avrupa yarın, büyük bir kavşak görecek karşısında: Ya federasyon halinde birleşmiş bir Avrupa ya da tümüyle tükenişe kadar birbiri ardınca süren savaşlar rejimi. Olur ya, şayet Avrupa Wilson'ın önerdiği –biricik hakiki, biricik uzun ömürlü– akla yakın barışı mutlak silahsızlanmayla oluşacak barışı reddederse, çok geçmeden (belki de ne pahasına!) yeniden çıkmaza girdiğini ve yeni katliamlara itildiğini görecektir. Az olasıdır bu, bereket versin!*

Akşam.

Zahmetli bir gün. Yeniden umutsuzluğa düştüm. Açık bir tuzağa yakalanmış olmak duygusu... Daha iyisine layıktım. Hocalarımın, arkadaşlarımın bana vaat ettikleri "güzel geleceğe" layıktım. (Gurur mu?) Sonra birdenbire şu siper dönemecinde zehirli gaz esintisi...

Bu ökse, bu tuzak, kader tarafından kuruldu!..

Saat 3. - *Çok soluk soluğa geldiğim için uyuyamadım. Soluk alamıyorum da... Üç yastığa yapışıp kaldım. Damlalarımı almak için ışığı yaktım ve şunları yazdım:*

Hiçbir zaman günce tutacak vakit bulamadım ve bundan –romantik bir– zevk almadım. Üzgünüm bunun için. Şayet bugün, burada, on beş yaşından beri geçen yaşamım beyaz üzerine siyah gibi gözümün önünde olsaydı, daha da çok yaşamışım gibi gelecekti bana. Hayatım bir ağırlık, bir hacim, bir çerçeve, tarihsel bir öz kazanmış olacak, unutulmuş ve bir türlü hiç yakalanamayan bir rüya gibi akıcı, şekilsiz bir şey olmayacaktı. (Aynı şekilde, bir hastalığın ilerleyişi derece kâğıdına yazılır, saptanır.)

Ben bu not defterine "hayalet"leri kovmak için başladım. Buna inanıyordum. Aslında bir sürü karanlık neden var: Vakit geçirmek, kendi kendimin gönlünü almak, sonra bu yaşamdan ve çok övündüğüm ve yitirmek üzere olduğum bu kişilikten bir şeyler kurtarmak. Kurtarmak? Kimin için? Ne için? Saçma; çünkü geriye bakmaya, kendimi yeniden okumaya vaktim olmayacak. Öyleyse neden? Küçük için! Bu şimdi, uykusuzluğum sırasında aklıma geldi.

Güzel, güçlü bir çocuk. Güçlü büyüyor. Tüm gelecek, benim ve dünyanın geleceği onda! Onu gördüğüm andan beri düşünüyorum ve onun

beni düşünmeyeceği düşüncesi zihnime saplanıyor. Beni tanımayacak, bana ilişkin bir şey bilmeyecek; ona hiçbir şey bırakmıyorum; birkaç fotoğraf, biraz para ve bir ad: "Antoine Amca". Başka hiçbir şey. Zaman zaman dayanılmaz bir düşünce bu. Eğer şu erteleme döneminde, şu deftere, günü gününe yazma sabrını gösterseydim... Belki de ileride küçük Jean-Paul, bu defterde benim izimi, benden bir iz, giden adamın ayak izlerini bulma merakına kapılırsın? O vakit Antoine Amca senin için bir addan, bir fotoğraftan biraz daha fazla bir şey olur. Biliyorum, gözünün önüne gelecek olan hayalim hiç de aslına benzer olmayacak: Eski günlerdeki benle, şu hastalığın kemirdiği hasta arasında hiçbir benzerlik bulamayacaksın... Yine de bu, hiç yoktan iyi! Bu umuda sarıldım.

Çok yorgunum. Ateşim var. Nöbetçi hastabakıcı ışığı gördü. Bir yastık daha getirttim. Şu damlalar hiç etki yapmıyor artık. Bardot'dan başka bir şey isteyeceğim.

Pencerede gecenin mavimtırak aydınlığı. Hâlâ ay mı var? Yoksa gün doğdu mu? (Çok defa, içim geçip uyandıktan sonra, ne kadar zaman geçtiğini saptayamayınca saate bakmak için ışığı yakıyorum ve cesaretim kırılarak, sinsi kadranda şunları okuyorum: 11:10... 11:20...)

Saat 4:35. Artık ay yok. Gün doğuşundan önceki solukluk. Nihayet!

11 Temmuz.

Bu belirsiz acılarla yatakta geçen günlerin acı, insanı öfkelendiren rehaveti...

Yemek sona erdi. (Küçük hasta masalarındaki bu sonu gelmeyen yemekler, insanın sabrını tüketen, azıcık iştahı kalmışsa onu da kesen bekleyişler!.. Her on dakikada bir Joseph tepsisiyle görünür, bir fincan tabağında yiyecek bir şeyler...) Öğleden saat üçe kadar boş ve sakin geçen zamanda, gün, gecenin sessizliğinden bir şeyler alır, komşu odalardan gelen öksürükler bozar bu sessizliği, bildiğim sesler gibi; kimin öksürdüğünü anlarım bunlardan...

Saat 3'te derece. Joseph, koridorun gürültüsü, bahçeden gelen çağrışmalar, yaşam...

12 Temmuz.

İki kederli gün. Dün, radyo. Bronşlardaki ganglionların şişi arttı, bunu iyice hissediyorum.

Reichstag'da şu ılımlı nutku söyleyen Kühlmann istifa etmek zorunda kaldı. Almanların ruh halleri için kötü belirti. Buna karşılık İtalyanların Piave'deki ilerleyişleri doğrulandı.

Akşam.

Yataktan çıkmadım. Günü korktuğum kadar zahmetli geçirmemekle birlikte. Birkaç konuğum vardı. Darros, Goiran. Bardot'nun çağırttığı Sègre'in katıldığı uzun süren bir kontrol vardı bu sabah. Özellikle kaygı verici bir şey bulmadılar, ciddi bir ağırlaşma yok. Sonra çevremde herkes kendini umuda kaptırıyor. İnsanın isteklerini gerçekmiş gibi kabul etmemesini tekrarlayıp duruyorum ama ben de kendimi bu güven dalgasına kaptırmaktan alamıyorum. Elbette ilerleme elde ediyoruz: Villers-Cotterêts, Longpont... 4. Ordu... (Şayet şu babayiğit Thérivier hâlâ oradaysa işi var demektir!) Şüphesiz, Avusturyalıların tam bir bozguna uğramış olmaları da var. Sonra, Japonya'nın yeni doğu cephesi. Her zaman bir şeyler bilen Goiran'ın dediğine göre, Paris'in bombalanmasından beri herkesin inancı adamakıllı sarsıldı; cephedekiler karılarının, çocuklarının kendileri gibi tehlikede olmalarını içlerine sindiremiyor. Goiran bir sürü mektup aldı. Kimse dayanamıyor artık. Kimse bir şey istemiyor, savaşın bitmesinden başka, ne pahasına olursa olsun!.. Amerikalıların peşine takılarak yakında bitecek belki. Bir yarar görüyorum: Eğer hükümetlerimiz savaşı bitirmeyi Amerika'ya bırakırlarsa, barış yapmayı da (Wilson'ın barışı, bizim generallerinki değil) ona bırakmak zorunda kalacaklar.

Eğer yarın bugünkü gibi iyi olursam Jenny'ye yazacağım.

16 Temmuz.

Çok acı çektim şu son günlerde. Güçsüzüm, hiçbir şeyden zevk almıyorum. Not defteri şuracıkta, ama elime almayı canım istemiyor. Ancak her akşam, sağlık durumumu ajandaya geçirebiliyorum.

Bu sabahtan beri daha iyi gibi görünüyorum. Nefes darlığı seyrek, nöbetler kısa, öksürükler daha az derinden, katlanılabilir. Pazardan beri başlatılan arsenik tedavisinin etkisi mi?

Hastalığın nüksetmesi bu sefer de önlendi mi?

Zavallı Chémery, benden daha acınacak durumda! Zehirlenme olguları kangrene dönüşen bronkopnömoni, dağınık odaklı. Kötü.

Sonra Dupley, sağ oyluk damarında irinli Flebit!.. Sonra Bert, sonra Gauvin!

Gizliliklerde *uyuklayan neler varmış! (Örneğin, savaşın bana kendimde bulunduğunu öğrettiği tohumlar... Kin, şiddet, dahası acımasızlık olasılığı gibi... Ve güçsüzlüğün horgörüsü... Ve korku, vb... Evet, savaş bana kendimdeki en çirkin içgüdüleri, insanın en aşağılık yanını tanıttı. Şimdi bütün zayıflıkları, bütün cinayetleri anlayabilecek, kendimde de bunların tohumunu, gizli isteğini görebilecek kadar.)*

17 Temmuz, akşam.

Çok daha iyiyim. Ama ne kadar zaman?

Mektubu yazmak için bundan yararlandım. Bugün öğleden sonra. Söylenmesi gerekeni söylemek güç. Önce, yaklaşma manevralarıyla zemini hazırlamayı düşündüm. Ama tek, uzun ve tamamlanmış bir mektup yazmaya karar verdim. Tatlı umut. Jenny'yi tanıdığım kadarıyla, ona karşı açık olmalıyım. Sorunu, küçüğün geleceği için sadece bir biçim işi olarak göstermeye çalıştım.

*

Bu akşamki mektuplar kutudan alındı. Mektubumu tekrar okumak ve gönderip göndermemeye karar vermek için yarın sabaha kadar vaktim var.

*

Champagne'da Alman saldırısı. Rochas sıkışık durumda olmalı. Bu, Almanların şu ünlü planlarının ortaya konulması mı: Marne'a ulaşmak, Saint-Michel üstüne yürümek, Verdun'i kuşatmak, sonra batıya dönerek Marne ve Seine yönüne doğrulmak. Dormans tehlikede. (Köprü,

kilise meydanı, kapının karşısındaki ambulans çok iyi gözümün önüne geliyor.) İşin sonu henüz çok uzak! İlk belirtilerini görme olasılığı bile yok. En iyi bir hesapla: 1919, Amerikalıların başlama yılı, savaşa yeni alışan bir ordu. 1920, yoğun, kesin sonuçlu çarpışmalar yılı. 1921, Merkezî Devletlerin teslim oldukları yıl, Wilson barışı ve terhis yılı...

Son bir kez mektubumu okudum. Yanlış anlamaya yer vermeyecek kadar doyurucu bir anlatım. Sonra, kanıtlar büyük ölçüde inandırıcı. Anlamaması, kabul etmemesi mümkün değil.

18, sabah.

Az önce Sègre'i donla gördüm. Artık M. Thiers'le hiç benzerliği yok!

Öğleden sonra, bahçe.

Bu sabah olanları yazmalı.

Mektubumu mağazanın arabasıyla göndermek üzere daha erken kalktım. Perdemi kapamakta iken, 2. pavyonun pencerelerinden birinin aralığından Sègre'i, Sayın Profesör Sègre'i tuvalet yaparken gördüm. Çıplak, donu (o acınacak hecin devesi kıçına!) yapışmış, saçının bir ucu yamyassı kafatasına yapışık, kendini dişlerini fırçalamaya vermiş. Onu öyle M. Thiérs olarak, gösterişli, resmî, daracık giysisinin içinde kasılırken, perçemi havada, çenesi kalkık, kısacık boynunu belli etmemek için dimdik yürürken görmeye alıştığım için önce tanımadım. Sonra köpüklü bir suyu tükürdüğünü, aynasına doğru eğildiğini, parmaklarını ağzına daldırdığını, takma dişini çıkarıp kaygıyla incelediğini ve hayvansal bir merakla kokladığını gördüm. O anda, odanın ortasına kadar birdenbire çekildim, rahatsız olmuş, anlaşılmaz bir heyecana kapılmıştım. Birden bu içi geçmiş, kendini beğenmiş adama –bilmem nasıl demeli?– kardeşçe bir yakınlık duydum. Böyle bir şey ilk kez başıma gelmiş değil. Sègre için değilse bile hiç olmazsa başkaları için. İşte aylardır bu doktorlar, bu hastabakıcılar, hastalarla çok yakın, iç içe yaşıyorum. Onların boylarını poslarını, hareketlerini, meraklarını o kadar iyi biliyorum ki; bir koltuktan görünen bir ensenin, pencereden kül tablasını döken bir elin, sebze bahçesinin duvarının ötesinden gelen iki sesin sahibinin kim olduğunu yanılma-

dan anlayabiliyorum. Arkadaşlığım hiçbir zaman en basit ihtiyatlılık sınırını aşmadı. Dahası, başkaları gibi serbest düşünceli olduğum zamanlarda bile kendimi başkalarından kalın bir bölme ile ayrı, yabancılar arasında bir yabancı gibi hissetmişimdir: Nasıl oluyor da bu yalnızlık duygum birden eriyiveriyor, yerini bir kardeşlik duygusuna, hemen hemen sevgiye bırakabiliyor, ötekilerinden birini yalnızlığın ortasında görüverince? Kaç kez (aynadaki bir yansımadan, aralık bir kapıdan, rastlantıyla) kat komşularından birini, insanın tek başına olduğundan emin olduğu zamanlarda yapabildiği sade hareketleri yaparken (bir fotoğrafa, kaçamak olarak cebinden çıkartıp bakarken, yatağa girmeden istavroz çıkartırken, dalgın bir halden zihnindeki gizli bir düşünceye geçişinde gülümserken) görünce, onun benim bir –yakınım, benzerim, *benim gibi olan biri olduğunu keşfediveriyor ve o anda onunla dost olmayı kuruyorum.*

Bununla birlikte, "dost edinmek"te tam bir yeteneksizlik içindeyim. Dostum yok! Hiçbir zaman olmadı. (Jacques'a çok imreniyordum, dostlukları için.)

Yeniden yazmaktan zevk alıyorum. Şu da bir gerçek ki, iyiye doğru gidiyorum son günlerde.

Akşam.

Bu sabah sofrada savaş anıları. (Barıştan sonra savaş hikâyeleri, av hikâyelerinin yerini alacak.) Darros, savaşın hemen başlarında Alsace'taki bir kol gezme görevinden söz etti. Akşamleyin, birkaç askerle, boşaltılmış, ıssız, karanlık bir köyden geçiyor. Yakınlardaki kaldırımın üstünde üç Alman silahlarını yana koymuş, uyumada. Şöyle diyor kendi kendine: "Bu kadar yakında, Alman olamaz bunlar, bizim kurnaz arkadaşlardan olmalı. İki dakika duraksadım. Bakmadan *yoluma gitmeye karar verdim. Arkamdan gelen sekiz asker de benim gibi yaptılar. Başımızı çevirmeden uyuyanlardan on metre uzaklaştık. Hiçbirimiz o akşam yaptığımız şeye bir daha değinmedik."*

20 Temmuz.

Dün bir "Komisyon" kliniği denetledi. Bölgedeki tüm kodamanlar. *Sègre, Bardot ve Mazet pek sıkıntılı durumdalar dünden beri. Uğursuz kışla anıları. Savaş, geride hiçbir şeyi değiştirmedi.*

"Disiplin, silahlı Kuvvetler"e diyecek bir şey yok, doğrusu!.. Brun'ü ve öteki asker hekimleri düşünüyorum: Yedek doktorlardan daha geride oluşlarını. Yıllarca emir kumanda zinciri içinde çalışmış olmalarından. Boyun eğme alışkanlığı, teşhislerini ve sorumluluk duygularını sırmalarının sayısıyla sınırlandırmaları.

Askerlik disiplini. Compiègne deposundaki sıhhiye astsubayı zalim Paoli'yi anımsıyorum. O pezeveng suratı ve kanlı gözleriyle. Kötü bir adam değil belki. Akşamüstleri dere kenarında sığırcığı için kenevir tohumu toplar. Şu savaştan önce tezkere bırakmışların iğrenç ve lanetlenmiş soyundan. (Neden tezkere bırakmış? Yalnız bu meslekte, başka insanları ürkütme yoluyla hükmetme fırsatı buluyor da ondan.) Tabur hekimi tarafından viziteye gelen genç askerlerin adlarını yazmakla görevlendirilmişti. Hastaların, bunun kapısına vuruşlarını büromdan duyuyordum. Her zaman şu soruyu ağız dolusu küfür edercesine sorar: "Hasta mısın lan sen?" Acemi erin nasıl şaşkına döndüğünü görür gibi oluyorum. "Hasta mısın, değil misin, görürüz şimdi!" Acemi er gerisini beklemeden, bir şey söylemeden çark eder. Tabur hekiminin dediğine göre mükemmel bir astsubaydı: "O varken hiç kimse yalancıktan hastalık numarası yapamaz!"

"Ordu, ulusun büyük okuludur" derdi babam. Bunun için Crouy'daki kimsesiz çocukları askerlik şubelerine yollardı.

21, Pazar.

Bu haftaki tahliller fosfat ve mineral eksikliğinin bütün çabalara karşın düzenli olarak arttığını gösteriyor.

Resmi bildiri. Haberler iyi. Ourcq'un güneyinde ilerleme. Château-Thierry üzerine ilerleme. Hareket, Aisne'den Barne'a yöneliyor. Denildiğine göre Foch, savunmadan saldırıya geçmek üzere vaktini bekliyor. Vakit geldi mi?

Komutan, vaktini harita üzerinde, bayraklarına yer değiştirerek

geçiriyor. Malvy'nin ihaneti ve Yüksek Mahkeme üzerinde sert tartışmalar. Cepheden iyi haberler gelir gelmez politika yeniden üstünlük kazanıyor.

22, Akşam.

Bugün, Kérazel'e, Nièvre milletvekili olan kaynı ziyarete geldi. Bizimle yemekteydi. Sanırım radikal sosyalist. Önemi yok: Şimdi bütün partiler devletin dümen suyuna girmiş, aynı beylik şeyleri geveleyip duruyorlar. İnsanı bunaltan yavanlıkta konuşmalar. Yine şu: Avusturya'nın, geçen yılın ilkbaharında, Sixte de Bourbon aracılığıyla Fransa'ya yaptığı barış önerisi. Goiran, Fransa'nın bunu reddetmiş olmasına içerledi. Öyle görünüyor ki, en çok karşı çıkan Poincaré ile Lloyd George'u kandıran ihtiyar Ribot idi. Fransız politik çevrelerce ileri sürülen bir kanıt şu: "Cumhuriyet'e Bourbon hanedanından biri aracılığıyla sunulan bir barışı incelemek olanaksızdır. Kralcılar propagandaları için bundan çok yararlanırlar. Rejimin geleceği için tehlike. Özellikle iktidarın, generallerin elinde olduğu bir zamanda!.."

İnanılır gibi değil!

23 Temmuz.

Dünkü milletvekili çağdaş ateşliliğin güzel bir örneği! On iki saat kazanmak için gece ekspresiyle geldi. Gözünden ateş saçılarak sık sık saatine baktı. Hafif çakır keyif gibi, sürahiye dokunurken eli titriyor. Düşüncelerini yürütürken zihni karışıyor.

Oradan oraya gitmeyi işlerlik, işlerliliğini de çalışma sayıyor. Yüksek perdeden konuşmayı da akla uygun kanıt sayıyor. Sonra, kestirip atarcasına konuşması da bir otorite ve uzmanlık belirtisi... Konuşmalarda, ayrıntıları bir genel düşünce gibi ileri sürüyor. Politikada, iyi yüreklilikten yoksun olmayı akıllıca bir gerçekçilik gibi gösteriyor. Sağlığının iyi oluşunu gözüpeklik, iştihasını doyurmayı da bir hayat felsefesi gibi görüyor, vb.

Belki de susuşumu, ağzı açık bir onaylama gibi almıştır, kim bilir?

23 Temmuz, akşam.

Posta geldi, Jenny'nin cevabı.

Şimdi, önce annesine yazmadığım için üzülüyorum. Düşündüğüm gibi Jenny reddediyor. Ölçülü ama metin bir mektup.

Hareketlerinin bütün sorumluluğunu onurluca yükleniyor. Bunu serbestçe benimsemektedir. Jacques'ın çocuğunun başka bir babası olmamalıdır; sadece yasa karşısında olsa bile. Jacques'ın karısı yeniden evlenmemelidir. Oğlunun hükümlerinden korkması için neden yoktur, vb.

Görülüyor ki, benim pratik düşüncelerim, onu sarsmak şöyle dursun, ona ihmal edilebilir, dahası bayağı gelmektedir. Bunu söylemiyor ama açıkça küçümseyen bir tonla "köhne önyargılar", "toplumsal kurallar" ifadelerini tekrarlayışından anlaşılıyor.

Vazgeçmiyor elbet. Konuya başka yoldan yaklaşacağım. Madem "toplumsal kuralların" hiçbir değeri yok, bunlara karşı çıkmak neden? Bu tamamıyla onlara, onlarda olmayan bir önemi vermek değil mi? Özellikle şunun üstünde diretmeli: Söz konusu olan o değil, Jean-Paul'dür. Meşru olmayan çocuklara hâlâ kötü gözle bakılması tabii ki saçma. Ama bu bir olgu. Eğer Jenny'ye bunu anlatabilirsem, adımı benimsemekten ve çocuğu evlat edinmeme izin vermekten geri kalmaz. Koşullar her zamanki gibi değil. Yakında öleceğim, böylece her şey o kadar kolaylaşacak ki!

Ona bugünden cevap vermeye çalışacağım.

İşlerin nasıl yapılacağı konusunda yeterince belirgin bilgi vermemekle hata ettim. Can sıkıcı durumlar olacağını düşünmüş olmalı. Durumu daha da açıklığa kavuşturmalı. Ona şöyle demeli: "Bir akşam sadece ekspresle hareket edeceksiniz. Ben sizi Grasse'ta bekleyeceğim. Belediyede her şey hazır olacak. Gelişinizden iki saat sonra da yeniden trenle Paris'e döneceksiniz. Ama yasaya uygun bir medeni hal ile!"

24.

Dünkü mektubumdan memnunum. Bugüne bırakmamakla iyi ettim. Kötü bir gün. Yeni tedavi çok yorgun düşürdü. İdari bir formalitenin yeterli olduğunu düşünmek büyük budalalık; bu küçüğü, ileride onu bekleyen bütün güçlüklerden korumak için: Jenny'yi inandırmak imkânsız değil.

25 Temmuz.

Gazeteler. Château-Thierry'yi bizimkiler işgal etmiş. Alman bozgunu mu, stratejik geri çekilme mi? İsviçre basınına göre Foch'un saldırısı henüz başlamış değil. Bugünkü hedef sadece Almanların geri çekilmesini önlemek olacakmış. İngilizlerin cephedeki hareketsizliği bu olasılığı güçlendirmekte.

Boğulma nöbetleri, gittikçe daha çok... Ateşim çıkıp iniyor. Bitkinim.

Cumartesi 27.

Geceyi kötü geçirdim. Postadan bir şey çıkmadı. Jenny direniyor.

Öğleden sonra.

İğne. İki saatlik bir dinlenme.

Jenny'nin mektubu. Anlamak istemiyor. Karşı çıkıyor. Sadece bir yazılı belge olan şey, kadın olarak onun gözünde bir inkâr anlamına gelecek kadar önem kazanıyor: ("Eğer Jacques'a danışabilsem, bu en aşağılık önyargılara ödün vermemeyi söylerdi bana şüphesiz. Ona ihanet etmiş olurum eğer ben..." vb.)

Bütün bu tartışmayla zaman kaybetmek insanı öfkelendiriyor. O razı olmakta geciktikçe, ben daha az başvuruda bulunacak halde olacağım. (Belgeleri biraraya getirmek, nikâhın burada olmasını sağlamak, evlenme kâğıtlarının asılması vb.).

Bugün ona yazmayı göze alamıyorum. Ben de konuya duygusal açıdan yaklaşmaya karar verdim. Bu küçüğü sıkıntılı bir yaşamdan koruduğuma inanırsam, manevi huzura kavuşacağımı ileri sürmeliyim. Hatta kaygılarımı abartmalıyım. Beni bu son sevinçten yoksun bırakmaması için Jenny'ye yalvarmalıyım, vs...

Mektubu yazdım, postaladım. Ama zahmetli bir çabayla.

29 Temmuz.

Gazeteler. Aisne'den Vesle'e kadar bütün cephede baskı. Marne temizlendi. Fresnes, Père ormanı, Villeneuve ve Ronchères, Romigny ve Ville-en-Tardenois...

Bütün bu yerleri öyle iyi anımsıyorum ki...

Bahçede.

Gözümün önüne geliyor: Bizimkilere benzeyen başka bahçeler çepeçevre; tepeleri tostoparlak portakal ağaçları, limon ağaçları, gri zeytin ağaçları, gövdelerinin kabukları sıyrılmış okaliptüsler, tüylü ılgın ağaçları, Raventgillerden şu geniş yapraklı bitkiler, sonra içinden güller, sardunyalar sarkan büyük saksılar. Renk cümbüşü: Gökkuşağının bütün renk ayrıntıları. Servi çitleri arasından güneşte parlayan evlerden her biri ayrı ayrı renklere boyanmış: Beyaz, pembe, menekşe, turuncu. Göğün mavisine vuran kiremitlerin kırmızısı. Sonra, kahverengi, lâl, koyu yeşile boyanmış verandalar! Sağda, çok yakında, açık mor panjurlarıyla aşı boyası bir ev. Sonra başka bir ev, çiğ beyaz, sırf yeşil panjurları ve morumsu bir gölgeye bürünmüş geniş duvarı!

Burada insanın evi olması, burada mutlu olmak, bütün bir ömrü burada geçirmek ne iyi olurdu...

Bir sıra siyah servinin arasında beliren bir güneş kesiti, telgraf direklerinin porseleninde göz kamaştıran bir parıltıyla yansıyor.

30, Akşam.

Bugün yeniden aşağıya indim. Geçen iki günde yapamamıştım bunu.

Şaşkına döndüm. Hayata, öteki insanlara geleceğin dışına atıldığım günden beri, sanki evren benim için şaşırtıcı, anlaşılmaz olmuş gibi bakıyorum.

İlerleyiş durmuş gibi.

İşte şimdi de Ruslar (Lenin) İtilaf Devletlerine savaş ilan ediyor.

Akşam.

Bir anı: Ölümünden sonra, babamın mektup kâğıtlarını odama götürmüştüm. Üç ay sonra bizim Şef'e mektup yazmıştım. Kâğıdın arkasına baktım. Babam şöyle başlıyordu: Pazartesi. Sayın Beyefendi, ancak bugün alabildim... *Umulmayan bir rastlantı. Sanki ölüme elle dokunulmuş gibi! Onun şu küçük, özenli yazısı, bu yaşayan birkaç sözcük, bu sonsuza dek yarıda kalmış çaba!*

Ağustos

1 Ağustos 18.

Tardenois saldırısı hâlâ sürüyor. Sonunda iyi bir yerde tutunabildiler mi? Ama ne pahasına? Soissons ile Reims arasında önemli ilerleyiş. Bardot'ya Somme'dan bir mektup geldi, denildiğine göre Amiens'in doğusunda bir Fransız-İngiliz saldırısı hazırlanmaktaymış. (Amiens 914'ün Ağustosunda... Her yerde bu dağınıklık! Bundan iyi yararlanmıştım! Küçük Ruault'nun sayesinde, hastanenin eczanesinden morfin ve kokain aşırdım, bizim yardım servisine vermek için! Bu da on beş gün sonra, Marne savaşı sırasında işime yaradı!)

Meclis, 20 tertiplerin silah altına çağırılmasını onayladı. Bu da Loulou'nun kurası olmalı. Zavallı çocuk. Fontanin Hastanesi'ni ne kadar arasa yeridir.

2 Ağustos.

Jenny'nin inadını yenme umudum yok hiç; kesinlikle hayır dedi. Kısa, sevgi dolu ama sarsılmaz bir kararlılık. Eh, ne yapalım... (En küçük bir başarısızlığı bile kabul edemediğim zamanlar çok geride kaldı. Vazgeçtim.) Jenny, bu reddedişini bir ilke sorunu –oldukça beklenmedik biçimde–, bir devrimcilik ilkesi yapıyor. Korkmadan şöyle yazıyor: "Jean-Paul piçtir, piç olarak kalacak. Eğer bu yasal durum, Jacques'ın çocuğunu erkenden toplumla mücadeleye götürecekse, ne iyi; babası, oğlu için bundan daha iyi bir başlangıç istemezdi!" (Olabilir, gerçekten... Peki olsun! Böylece, Jacques'ın kendisiyle birlikte götürdüğü isyancı ruh, ölümünden sonra bile zafer kazansın!)

3.'ü, gece.

Yazmaktan hoşlandığım bir saat. Gündüzkinden daha berrak düşünceliyim ve kendimle daha çok baş başa kalıyorum.

Jenny. İhtiyat payını ayırma koşuluyla mektuplarının tamamıyla birbirini tutan bir bütün oluşturduğunu kabul etmeliyim. Ne güçten ne de büyüklükten yoksun. Saygı duymaya zorluyor.

Jean-Paul'e:

Eğer bir gün Antoine Amca'nın yazdıklarını okumaya merak duyarsan, bu mektupları beğenirsin. Biliyorum ki, bu tartışmada hiç duraksamadan annene hak vereceksin. Varsın olsun. Cesaret, yüreklilik onda; bende değil. Senden istediğim, yalnız, beni anlaman; diretişimin, burjuva önyargılarına oportünistçe ve gerici bir boyun eğişten başka bir şey olduğunu görmen. Senin de içinde olduğun, yetişen kuşağın, her alanda korkunç ve belki de uzun süre aşılmaz güçlüklerle boğuşmak zorunda kalmasından korkuyorum. Bunların yanında babanın ve benim karşılaştıklarımız hiçtir. Bu düşünce yüreğimi sızlatıyor yavrum. Bu mücadelede, artık bu dünyada olmayacağım için sana yardımcı olamayacağım. Bununla birlikte, senin için bir şeyler yapabilmiş olmak beni sevindirecekti. Kendi kendime şöyle demek beni sevindirecekti; sana yasal bir medeni hal bırakarak, benim soyadımı, babanın soyadını taşımanı sağlayarak, yolundaki, seni bekleyen engellerden birini, kendisine karşı bir şeyler yapabileceğin tek engeli– ortadan kaldırmış olmanın sevincini duyacaktım. Annenin söylediği gibi, benim önemini abarttığıma inanmak isterdim.

4 Ağustos.

Gazeteler. Soissons geri alınmış. Mart sonunda Almanların eline geçmişti. İşte Aisne ile Vesle'e gelmiş bulunuyoruz, Fismes önlerindeyiz. (Fismes, yine anılar! İşte burada Saunders'in kardeşine rastlamıştım, cepheye gitmiş ve bir daha geri dönmemişti.)

Rahip Landsdowne'un bilgece nutukları. Dinleyen olacak mı? İşlerin gidişine bakılırsa –Goiran da böyle düşünüyor– kıştan önce müzakere denemeleri yapılacak. Ama Clemenceau son kartını oynamadan önce –bu kart, Amerikalılar!– her şeye kulaklarını tıkayacak.

Rusya'da da bir şeyler olmalı. İtilaf Devletleri Arkhangelsk'e, Japonlar da Viladivostak'a çıkarma yaptılar. Ama yayımlanmasına izin verilen pek az habere bakarak Rusya'da olup bitenleri nasıl anlamalı?

Akşam.

Sègre, Marsilya'dan döndü. Genelkurmay'da denildiğine göre, 18'inde başlayan karşı saldırı sonuçlanmış. Hedeflere varılmış: Oise'dan Meuse'e uzanan düz hat cephe, umulmadık bir saldırıya yol verecek hiçbir uzantı kalmadı. Kış boyunca bu hatta yerleşilecek mi?

Mazet'nin verdiği yeni teskin edici için sevineyim mi? Uykusuzluk üzerine hiçbir etkisi olmadı. Ama nabız düzgün, sinirlerim yatıştı, duyarlığım azaldı. Zihin berraklığı, zihin çalışması arttı (gibi görünüyor). Ne olursa olsun, uykusuz geceler, bazı gecelerle karşılaştırılırsa, hoş.

Not defterim için bundan yararlanmalı.

Joseph izine gitti. Yerine ihtiyar Ludovic'i verdiler. Gevezelikleriyle kafamı şişiriyor. Odayı düzeltmeye geldiği zaman kaçıyorum. Bu sabah, dağlama için yataktan geç kalkmam yüzünden adamın eline düştüm. "Parkesini" cilalamayı aklına koymuştu. Bu yüzden hıçkırıklar ve acayip seslerle kesilen bir konuşma aldı yürüdü. Bir yandan konuşuyor, bir yandan da iki fırçanın üstünde bir çeşit hızlı dans yapıyordu.

Savoie'da geçen çocukluğunu anlattı bana. Sık sık da şöyle diyordu: "Ne güzel günlerdi onlar, Sayın Doktor!" (Evet, ihtiyar Ludovic, ben de şimdi geçmişimden küçük bir bölümü, ne kadar zahmetli olursa olsun anımsadığım zaman, "Ne güzel günlerdi onlar" diyorum.

O da Clotilde gibi tatlı bir şiveyle konuşuyor, ama ondan daha az taşra ağzıyla. Özellikle babasının parçacı *olduğunu söylüyordu. Yani bir konfeksiyon atölyesinde, biçilmiş olan kumaş parçalarını birbirine tutturmada çalışırmış. Güzel sözcük. Nice insanlar (Jacques mesela...) öğrendikleri arasında bağıntı kurmak için böyle bir* parçacı*'ya başvurmalıydılar!*

Jenny son mektuplarından birinde Jacques'tan, onun "doktrininden" söz ediyor.

Bundan daha uygunsuz terim olamaz. Onunla bu konuda bir tartışmaya girmemek için kendimi tutuyorum. Ne var ki, Jacques'ın,

Jenny'yle konuşurken az ya da çok, kopuk kopuk söyledikleri, annesinin hatırında tuttuğu kadarıyla çocuğun eğitimi için tehlikeli olacak gibi geliyor bana!

Jean-Paul, eğer bir gün bu yazdıklarımı okursan, Antoine Amca'nın, babanın düşüncelerini tutarsız olarak gördüğü sonucunu çıkarma. Ben sadece babanın, bütün coşkulu insanlarda olduğu gibi, birçok sorunlar üzerinde çeşitli, çoğu kez çelişik düşüncelere sahip olduğunu ve kendisinin de hiçbir zaman bunlar arasında bağıntı kuramadığını söylemek istiyorum. Bu yüzden, hiçbir zaman belirgin, sağlam, sürekli bir düşünceye, yönü kesinlikle belirlenmiş kararlara varamıyordu.

Kişiliği de aynı şekilde. Her biri aynı derecelerde etkili türden olmayan unsurlardan oluşuyordu; bu, onun zenginliğini meydana getiriyordu ama bunlar arasında bir seçim yapamıyor ve hiçbir zaman ahenkli bir bütün kuramıyordu. İşte bundan da sürekli kaygılar ve coşkulu rahatsızlık içindeki yaşayışı doğuyordu.

Kaldı ki, belki de hepimiz aynı derecelerde onun gibiyiz. Bizden şunu anlıyorum: Önceden hazırlanmış bir sistemi benimsememiş olanlar. Bunlar, evrimlerin belirli bir anında belirgin bir felsefede, bir din, şu dengeli, hiç dokunulmaz, tartışılmaz temel düşünceleri benimsememiş olanlar, zaman zaman dayanak noktalarını gözden geçirmeye ve birbiri ardınca dengeler edinmeye mahkûmdurlar.

6 Ağustos, akşam, saat 7.

İhtiyar Ludovic, 49 numaradaki hastaya derece koyup çıkardığı, 55 ve 57'nin tükürük hokkasını temizlediği o iri parmaklarını şekerliğe daldırıp ıhlamur fincanıma şeker koydu. Ve ben "Teşekkür ederim Ludovic" dedim ona.

Sıkıntılı bir gün, ama surat etmeye hakkım yok.

Bu akşam iğne, dinlenme.

Gece.

Ağrım az, ama uykusuzluk.

Dün Jean-Paul'e yazdıklarım: Bana ilişkin olanlar oldukça gerçeğe aykırı. Zamanımı bir denge arayışıyla geçirdiğimi sanabilirsin.

Mesleğim sayesinde, kuşkusuz, kendimi her zaman dengeli hissettim. Kendimi kaygıya kaptırdığım olmadı hiç.

Kendim hakkında: Hekimlikte, çok erkenden (daha yaşamımın başlangıcında) hiçbir dinsel ya da felsefi dogmayı benimsemeden, tüm eğilimlerimi bağdaştırabildim. Kendime sağlam bir yaşam, düşünce çerçevesi kurdum; bir çeşit ahlak. Sınırlı bir çerçeve. Ama bu sınırlı çerçeveler tedirgin etmiyordu beni. Bunda bir dinginlik duygusu bile buluyordum. Kendime benimsettiğim sınırlar içinde yaşamaktan hoşnut olmak, çalışmam için zorunlu olduğunu hissettiğim bir mutluluk koşulu olmuştu. Böylece, çok erkenden, birkaç ilkemin ortasına rahatça yerleştim. Daha iyisi olmadığı için ilke diyorum; iddialı ve zorunlu bir kavram, yaratılışımın gereksinmelerine, hekimlik yaşamıma uygun düşen ilkelerdi bunlar (kabaca: Eylem adamı için bir enerji, insana irade gücü duyuran basit bir felsefe).

Ne olursa olsun, savaş öncesi dönem için kesinlikle doğru. Dahası savaş dönemi, hiç olmazsa ilk yaralandığım zamana kadar doğru, o zaman (Saint-Dizier Hastanesi'ndeki nekahet). O sırada, o zamana kadar yetilerimden iyi verim almamı, dengeli, rahat bir uyum sağlamış olan kimi düşünce ve hareket biçimlerini gözden geçirmeye başladım.

Yoruldum. Bu çeşit bir çözümlemeyi sürdürmekte duraksama duydum. İdman eksikliği. Kendimi buna zorladım. İlerledikçe kendi hakkımda yazdıklarım su götürür gibi görünmeye başladı.

Örneğin yaşamımın en önemli eylemlerinden birkaçını düşünüyorum. En büyük, en içten gelerek yaptıklarımın, şu ünlü "ilkeler"le tümden birbirine taban tabana karşıt olduğunu saptadım. Bu kesin karar anlarımın her birinde öyle kararlar verdim ki, bunlar bana bütün alışkanlıklardan, bütün düşünüşlerden, bütün alışkanlıklardan daha baskın bir iç kuvvet benimsetti. Bunun sonunda genellikle, bu ahlak kuralından ve kendi kendimden kuşkuya düşer oldum. Böylece kendi kendime kaygıyla soruyordum: Olduğuma inandığım adam mıyım sahiden ben?" (Aslında çabucak dağılıp giden ve günlük çabalarıma engel olmayan bir kaygıydı bu.)

Burada, bu akşam (yalnızlık gerilimi) oldukça berraklıkla saptadım ki, bu yaşam kuralları ve bunlara kendimi uydurma alışkanlığıyla, elimde olmadan yapayca kendimi değiştirmiş, kendime bir çeşit maske üretmiştim. Ve bu maskeyi taşıya taşıya öz karakterimi değiştirmiştim yavaş yavaş. Yaşamın akışı içinde (hem de titizlik gösterecek vakit yoktur hiç) üretilmiş karakterle uyum sağladım çaba göstermeden.

Ama kimi anlarda, içimden gelerek verdiğim kararlar, gerçek benliğimi olduğu gibi ortaya çıkartan, asıl karakterimin tepkileriydi kuşkusuz.

(Bunu ortaya çıkarmaktan oldukça memnunum.)

Sanıyorum ki, sık sık böyle oluyordur. İnsanların öz benliklerini anlamak için düşünülmesi gereken, her günkü davranışları değil, açıklanması güç görünen, beklenmedik, kimi kez, rezilce, yapıverdikleri hareketleridir. İşte bunlar asıl benliğini *ortaya çıkarır insanın.*

Bunun Jacques için, benim için olduğu gibi olmadığını düşünmeye başladım. Bu anda çoğu zaman yaşamının gidişine yön veren asıl benliğidir. *Bu da onun yaşayışına tanık olanların, mizacında kararsızlık, beklenmedik bir hal ve çoğu kez davranışlarında bir tutarsızlık görmelerine neden olmaktaydı.*

Doğan günün ilk ışığı pencereye vurdu. Bir gece daha, geçen, yiten bir gece. Kestirmeye çalışacağım. (Bu kez uykusuzluğumdan ötürü üzülmüyorum.)

8 Ağustos, dışarda.

Gölgede 28 derece. Yoğun sıcaklık. Ama hafif, canlandırıcı (İnsanlığın büyük bölümünün sert iklimli kuzeye yığılmış olması anlaşılır şey değil!).

Az önce sofrada, geleceklerinden söz ettiklerini duydum. Hepsi de zehirli gaz yemiş olan birinin, her zaman elverişsiz durumda olmadığına inanıyor (ya da inanır gibi görünüyor). Askere alındıkları an, kesildiği noktadaki yaşantılarına başlayabileceklerine inanıyorlar. Sanki herkes barışı daha önceki akışıyla yaşamayı bekliyormuş gibi. Korkarım ki, buna hazırlanırken acı düş kırıklıklarına uğrayacaklar.

Ama benim için en şaşırtıcı olanı sivil yaşamlarındaki uğraşlarından söz edişleri. Hiçbir zaman seçtikleri, sevdikleri, yeğledikleri bir meslek gibi değil. Bir liselinin okuduğu sınıflardan bir kürek mahkûmunun angaryalarıymış gibi söz edişi. Ne yazık! İnsanın, güçlü bir yeteneği olmadan hayata atılmasından kötü hiçbir şey olamaz. (Hiç. Eğer bu, gerçekte yeteneği yokken, varmış gibi kendini bir işe vermesi değilse.)

Jean-Paul'e:

Gerçekten yeteneğin olmayan bir işe kendini vermekten sakın, yavrum. Başarısızlıkla geçmiş ömürlerin, buruk yaşlılıkların kökeninde bu var çoğu kez.

Delikanlı olarak gözümün önüne getiriyorum seni. On altı, on yedi yaşında. Büyük bir karmaşanın yoğun olduğu yaş. Zihnin, kendi bilincine vardığı, gücü üzerinde hayal kurduğu yaş. Belki de yüreğinin yüksek sesle konuşmaya başladığı, atılımlarını yumuşatmanın zor olduğu bir yaş. Öyle bir yaş ki –şaşkınlık içindeki–, zihnin yeni keşfettiği ufukları karşısında, önüne çıkan çeşitli olasılıklar karşısında bocalayarak kendini güçlü sayan ama henüz zayıf olan insan, bir destek, bir nirengi noktası bulma gereksinmesi duyarak karşısına çıkan doğru sandığı yola, ilk işe sarılacaksın... Dikkat! Dahası öyle bir yaş ki, sen bundan asla kuşku duymadan hayal gücünün gerçeği değiştirmeye çok eğilimli olduğu bir yaş, seni yanlışı doğru olarak benimsemeye götürecek. Şöyle diyeceksin! "Biliyorum, duyuyorum, eminim..." Dikkat! On yedi yaşındaki çocuk bazen iğnesi durmadan dönen bir pusulaya güvenen bir pilota benzer. Deniz gibi güçlü olduğuna inanan delikanlı duygularının doğal olduğuna inanır. Bunları kılavuz edinmek gerektiğine, bunların ona gidilecek yolu şaşmaz bir biçimde göstereceğine inanır. Genellikle bunların uydurma, geçici, keyfe bağlı beğenilerin etkisinde olduğundan kuşkulanmaz. Tümden kendisinin olduğuna inandığı eğilimlerin, temelde kendisine yabancı olduğundan kuşku duymaz. Aslında o bunları bir kılık değiştirir gibi rastlantıyla günün birinde karşılaştığı birinden, ya da okuduğu bir kitaptan edinmiştir.

Kendini nasıl koruyacaksın bu tehlikelerden? Senin hesabına büyük bir korkuya kapılıyorum. Öğütlerimi dinleyecek misin?

Önce isterim ki, seni kucaklayan, seni seven öğretmenlerin görüşlerini büyük bir sabırsızlık göstererek kulak ardı etme. Seni anlamadıklarını sandığın bu öğretmenler, belki de seni kendinden iyi anlamaktadırlar. Öğütler seni sıkıyor mu? Bunların doğru olduğunu hafiften hissettiğin kuşkusuz.

Ama özellikle ben, senin kendini kendine karşı savunmanı isterim. Kendi hakkında aldanma, görünüşe kapılma korkusu saplantın olsun. İçtenliğini kendi zorunla, açık seçik ve yararlı kılmak için kullan... Şunu anla, anlamaya çalış: Senin çevrenden çıkanlar için demek istiyorum ki, iyi öğrenim görmüş, okumayı seven, akıllı, özgürce konuşan insanların yakınında yaşayan çocuklar için bazı şeylerin, bazı duyguların temel bilgisi, *deneyiminden önce gelir. Bunlar düşünceyle, hayal gücüyle, henüz kişisel olarak doğrudan yaşamadıkları bir sürü duyumu tanırlar. Farkında değillerdir ki* bilmek *ile* yaşamak *aynı şey değildir. Sadece duyulduğunu* bildikleri *duyguları, gereksinimleri duyduklarını sanırlar.*

Dinle beni! Yetenek! Bir örnek verelim: On, on iki yaşındayken serüven öykülerine bayıldığın için, kuşkusuz kendinde denizci, kâşif yeteneğinin olduğunu sanırdın. Şimdi buna gülecek kadar olgunlaştı zihnin. İşte on altı, on yedi yaşında da böylesi yanılgılara kapılırsan gözünü aç, eğilimlerine karşı kuşkucu ol... Kitaplarda yaşamak, büyük şairlere, büyük işler başaran kişilere, âşıklara hayran olma fırsatını elde etmiş olduğun için kendini çabucak bir sanatçı, bir eylem adamı, bir aşk kurbanı sanma. Benliğini, özünü sabırla anlamaya çalış. Gerçek kişiliğini yavaş yavaş keşfetmeye çalış: Kolay değil! Çoğu kimse buna geç ulaşır; kimileri de asla ulaşamaz. Daha vakit var, acele etmen için hiçbir neden yok. Kim olduğunu anlayabilmen için kendi üzerinde düşün, yavaş yavaş. Ama kendini bilir bilmez bütün ödünç giysileri at bir yana: Kendini bütün sorunların ve eksiklerinle kabul et. Yanılgılarını görmezlikten gelmeyerek, sağlıklı bir biçimde, zorlanmadan kendini geliştirmeye çalış. Çünkü kendini tanımak, kendini bilmek çabaya, daha iyisini yapmaya sırt çevirmek değildir, tam tersi! Bu elde edebileceğin en iyiye ulaşabilme fırsatına kavuşmak demektir. Çünkü o zaman atılım doğru yöne götürür seni, bütün çabalarının karşılığını alırsın. Sınırları alabildiğince genişletmeli. Ama bu sınırlar ancak böyle oldukları anlaşıldıktan sonra doğal *olur. Yaşamlarında başarısızlığa uğraşmış olanlar, çoğunlukla, kendilerini başlangıçta iyi tanıyamayıp yalnış yola sapanlar, ya da başlangıçta doğru yola sapmalarına karşın* olanaklarını *fark etmemiş ya da olanaklarıyla yetinme cesareti göstermemiş olanlardır.*

9 Ağustos.

Gazeteler. Lloyd George'un iyimser konuşması. Dava uğruna abartılmış bir iyilik kuşkusuz. Ne olursa olsun Fransız cephesinde yirmi gündür umulmaz şeyler oldu. (Rumelles ile Paris'teki söyleşi). Hem Picardie saldırısı dünden beri başlamış gibi görünüyor. Amerikalılar da ufukta belirdi. Pershing yılanı, sanıldığı gibi, Foch'un cepheyi ilerletip Paris'in geniş çemberinden çıkmasını söylüyor. Sonra İngilizlerle Fransızlar eski cephede tutunurken Amerikalılar büyük bir ilerleyişle Alsace tarafından sınırı geçip Almanya'ya girecek. Denildiğine göre o gün, her şeyi yakıp yıktığı, her türlü bitkinin üremesini önlediği için ancak düşman toprağında kullanılacak bir gaz sayesinde savaş kazanılmış olacak... (Sofrada büyük bir coşkunluk. Çoğu hiç iyileşmeyecek olan bu zavallı

gazlanmışlar, yeni bir gazın bulunmuş olmasını düşünerek bayram ediyorlardı.)

Darron, Amerikan birliklerinde irtibat tercümanlığı yapan kardeşinin bir mektubunu okudu. Bunların çocukça güven duymalarından sıkıldığını söylüyor. Subaylar da, erler de saldırıya geçmelerine, kısa sürede kesin zafere ulaşılacağına inanıyorlarmış. Dediğine göre hepsi de tutuklularla uğraşmamaya kararlıymış ve beş yüz kişiden az tutsak gruplarının makinalı tüfek ateşinden geçirilmeleri gerektiğini utanmadan söylüyorlarmış. (Bu da vahşi gülüşlü ve saf bakışlı bu ideologların her seferde, Adalet ve Hak adına dövüşmek üzere geldiklerini ileri sürmelerine engel olmamaktadır.)

10 Ağustos.

Okumaktan gene hoşlanmaya başladım. Öncelikle geceleyin dikkatimi çok zahmet çekmeden yoğunlaştırabiliyorum.

*Bu sırada Dawson adında birinin öteki gazlılarla, iperit gazının neden olduğu arızalar konusundaki çok güzel bir çalışmasını (*Tıp Belleteni, *Londra) bitirmek üzereyim. Bu gözlemler, birçok noktada benimkileri doğruluyor. (Kronikleşme eğiliminde olan ikinci derecede enfeksiyonlar). Ona yazmak, ajandanın kimi sayfalarının kopyasını göndermek geldi içimden. Ama yeniden bir mektuplaşmaya başlamaktan çok ürküyorum. Sürdürebileceğime pek güvenim yok. Bununla birlikte ayın birinden beri hissedilir derecede daha iyiyim. Temelli hiçbir iyiliğim yok. Ama sancılar hafifledi. Geçici bir hafifleme dönemi. Daha önceki haftalarla karşılaştırılırsa, hemen hemen dayanılır gibi. Her sabah şu tüketici tedaviler ve boğulma krizleri olmasaydı. (Özellikle akşamüstü, gün batarken.) Ve şu uykusuzluklar. Ama bu gece olduğu gibi, okuyabildiğim zaman not defterim sayesinde daha az sıkıntılı oluyor.*

Öğle yemeğinden önce penceremden.

Ne de görkemli şu manzara, şu engin vadi. İlerideki tepelere doğru yükselen şu ekili yüzlerce dar teras. Şu birbirine koşut ve şu beyaz çakıl taşından küçücük duvarlar oluşturan kireçle çizilmiş yokuş. Ta yukarlarıda açık mor ve turuncu yansımalarla öylesine tatlı bir sünger

taşı grisine bürünen çıplak kayaların oluşturduğu taç; daha aşağıda uzaklarda, ekili tarlaların ve kayalığın bitiminde, kat kat sıralanmış evleriyle küçük köy. Bir toprak kıvrımına saplanmış kalmış bir avuç pırıltılı çakıl taşı. Şu anda ağır ağır akıp giden bulutlar, bu yeşil enginliğin üstüne kımıldayan geniş lekeler serpmede.

Daha kaç hafta seyredebileceğim bunu?

11.

Mazet de şu Saint-Dizier'deki dört sırma şeritli Dezavelles türünden bir hekim. Sonunun geldiğini "sezdiği" hastalarla hiç ilgilenmez. Şöyle der: "İyi bir tabipte sezgi olmalı." Bir hastanın artık ilgi çekici *olmadığını hisseder.*

Ancak Mazet'nin gözünde ben hâlâ ilgi çekici *miyim?? Sonra ne vakte kadar?*

Langlois'da çıkan abseden sonra onu görmeye gitmez oldu.

Somme saldırısı iyi yürütülmüş görünüyor. İngilizler geri kalmak istemiyor. Büyük Paris-Amiens hattı kurtarıldı. Mont-didier'de çatışma. (Bütün bu adlar: Mont-didier, Lassigny, Ressons-sur-Matz... Hepsi 916 anıları!..)

Goiran çok iyimser. Umuda kapılmanın yerinde olacağını savunuyor.

Ben de inanıyorum. (Çok kişinin şaşkınlık içinde olduğunu düşünüyorum. Önce baharda uçurumun derinliğini yakından görmüş olan sivil ve asker yöneticilerimiz övünmekte haklı! Ne var ki, çok övünmesinler.)

12 Ağustos, akşam.

Öğleden sonrasını Dawson'a göndereceğim mektuba koyacağım ajanda sayfasını kopya etmekle geçirdim.

Gazeteler. İngilizler Péronne'un aşağılarında. Zavallı Péronne! Ne kaldı ki ondan... (914'teki tasviyeyi çok iyi anımsıyorum. Şehir ışıksız, gece karanlığında koşuşan el fenerleri, süvarinin çekilişi... İnsanlar

bitkin, beygirler topallamada. Belediye binasının zemin katında, kaldırıma kadar sıralanmış sedyeler!)

13, akşam.

Nefes almakta daha çok zorlanıyorum bugün. Yine de Dawson'a göndereceğim notları tamamladım. Ajandayı yeniden gözden geçirmek, bende iyi izlenim bıraktı. Dahası çok iyi... Hastalığımın ilerleyişinin, bir grafikteki gibi okunur oluşu. Önemli bir belge. Hemen hemen biricik. Belki de önem kazanacak, araştırmalara kaynak olacak. Buna son verme hevesine karşı çıkmalıyım. Analizi sonuna dek götürebilmek için, olabildiğince uzatmalıyım bu gözlem süresini; ardımda, benzeri pek az tanınan bu olgunun tam bir tarihçesini bırakmalıyım.

Bazı anlarda bir düşünce bana destek oluyor. Bazı anlarda da bir avuntu kırıntısı bulabilmek için akla karayı seçiyorum...

Sabah saat 1.

Belirsiz anımsama. *(Tuhaf şey, bir hayal kurma süresinde, çağrışım zeminini yeniden kurmak üzere düşünmek, düşünce akışına, hareket noktasına varıncaya kadar ters yönde izlemek.)*

Bu, o akşam Ludovic, yemek tepsisini getirdiği sırada, tuzluğun kapağı iyi sıkıştırılmamış olduğu için, kapağın tabağa düşerek tınlamasıyla oldu.

Bunun pek az farkına vardım. Ama tüm akşam boyunca ilaçlarımı alırken, tuvaletimi yaparken, notlarımı kopye ederken babamı düşündüm. Eski anılar zihnimden geçip gitmeye başlarken, Üniversite Sokağı'nda, sessizlik içindeki akşam yemekleri, küçük ellerini örtüye yaslayan Matmazel ve Maison Laffitte'te açık pencereler... Güneş içindeki bahçeye bakarak yenilen Pazar yemekleri vb.

Neden? Şimdi biliyorum bunu. Yemek tabağına düşen tuzluk kapağının çıkardığı ses bana (üzerinde hiç düşünmediğim) babamın yemeğe otururken kendini, bütün ağırlığıyla yerine yerleşirken, gözünden düşen gözlüğünün tabağa çarparak çıkardığı özel sesi anımsattı.

Jean-Paul için babama ilişkin bir şeyler yazmalıyım. Kimsenin ona dedesinden söz etmeye olanağı olmayacak.

Hiç kimse sevmiyordu onu. Oğulları bile. Sevecen değildi. Hakkında çok sert yargılara varmıştım. Her zaman haklı mıydım? Bugün bana öyle görünmüyor. Sevilmesine engel olan, kimi ahlaksal yaklaşımlarının ve sert erdemlerinin aşırılığıydı. Yaşamının saygı uyandırdığını yazmakta duraksıyorum: Bununla birlikte, belirli bir açıdan baktığımda, o tüm yaşamını iyi olduğuna inandığı şeye adamıştı. Terslikleri, herkesi uzaklaştırıyordu kendinden. Ve de erdemleri kimseyi yaklaştırmıyordu ona. Terslikleri ve erdemleriyle, en kötü kimselerin yapamayacağı ölçüde herkesi uzaklaştırıyordu kendisinden. Onun bu durumun bilincinde olduğunu ve yalnızlığın acısını çok derinden duyduğunu sanıyorum.

Bir gün Jean-Paul, büyükbaban Thibault'nun nasıl biri olduğunu sana anlatmaya çalışmalıyım.

14 Ağustos, sabah.

Yine şu yaşlı geveze Ludovic şöyle diyor: (İri elini bıyığının üstüne koyarak) Doktor bey, Teğmen Darros hasta değilken kendini hasta gibi gösteriyor; inanın bana.

Elbet karşı çıktım ona. Ludovic bilgiççe bir edayla, "Ne dediğimi bilirim ben" dedi. Sonra açıkladı: Ek binada Darros'un ateşine bakarken dalavere yaptığını saptamış. Termometreyi on beş dakika boyunca ateşini yükseltecek hareketler yapmadan koymuyormuş, derece kâğıdına yazarken de ateşini birazcık yüksek yazıyormuş.

Karşı çıktım... Ama ben de bazı kuşku uyandıracak şeyler saptadım. İnhalasyon salonunda, örneğin Darros gevşekçe yapıyor tedavisini. Bardot ya da Mazet arkalarını döner dönmez kısa kesiyor; kendi kendine yapacağı bakımı genellikle savsaklıyor, kaçırıyor... Bu da anlaşılmaz bir savsaklama; çünkü kendi hakkında hep kaygılanarak, sık sık bana soruyor: Sağlığının son derece bozuk olduğundan söz ediyor. (Darros'un yarası yok ama hiç iyileşmeyecek bir bronşiti var.)

Öğleden sonra, bahçe.

Buraya, sıraya kadar gelmekten hoşlanıyorum. Ağaçlı yol üstündeki selvilerin gölgeleri... Kamış çitler, dümdüz çiçek yastıkları. Bostan dolabının gürültüsü. Ellerindeki su süzgüleriyle Pierre ve Vincent'ın gidip

gelişleri... Ludovic'in dedikodusu aklıma takıldı. Eğer bu doğruysa, hasta değilken hasta gibi gösteriyorsa kendini. Şunu soruyorum kendi kendime: Kötü mü?

O denli kolay değil. Adamına bağlı. İki oğlu öldürülmüş olan Lodovic'e göre kötü bir suç; dahası bir kaçaklık. Darros'un Savaş Mahkemesi'nde yargılanmaya layık olduğunu bile düşünüyordur kuşkusuz. Darros'un babası için de (biraz tanıyorum, kötüdür herhalde. Ara sıra oğlunu görmeye gelir. Avignon'da pastör, yaşlı bir sofu yurtsever. En küçük oğlunu askere gitmeye zorladı.) Darros'un babası için kötüdür bu. Ama başkaları için? Bardot için örneğin? Darros'u tedavi ediyor dört aydır. Çok seviyor onu. Bir şeyler sezinlese, kötü mü davranır ona? Yoksa görmezlikten mi gelir? Sonra Darros'un kendisi sahiden dalaverecilikle suçlu ise, bunun kötü olduğunu düşünür mü?

Ya bana göre? Soruyorum kendime kötü mü bu? Elbet iyi bir şey olduğunu söyleyemem... Görevden kaytarmak için iyileşmemenin "yolunu bulanlara" karşı duyduğum içgüdüsel tiksintiden. Ama kesin olarak bu kötü bir şeydir, demeye de dilim varmıyor. Acayip hikâye. Bu konuda akıl yürütmeye çalışmak ilginç olabilir: İyi mi kötü mü?

Önce şunu saptıyorum: Böyle bir oyun oynamakla suçlanmış olsun olmasın, sevimlidir benim gözümde Darros. Sağlıklı iken, kendini hasta gibi göstermiş olsa bile duygulu, ince düşünceli, kültürlü bir çocuk. Aslında dürüst bir insan olduğuna inanıyorum. Sık sık güvenle konuşur benimle. Babasından, gençliğinden, cinsellik bakımından korkunç Protestan eğitiminden söz eder. Evlilik yaşamından da, özellikle seferberlik ilan edildiği günün akşamı, karısıyla Lyon'a gidişlerini anlattı. (Tatillerini geçirdikleri Avignon'dan gelmişler. Ertesi sabah gün doğarken Darros, ihtiyattaki alayına katılmak zorundaymış. İyi sayılmayan bir otelde bir oda bulabilmişler. Şehrin uğultularını, savaş telaşını Darros'un nasıl bir sesle söylediğini anımsıyorum: "Thérèse korkudan titriyor, ağlamamak için dişini sıkıyordu. Geceyi onun kolları arasında bir çocuk gibi hıçkırarak geçirdim. Hiç unutmayacağım bunu... Bir şey söyleyemiyor, hafif hafif saçlarımı okşuyordu. Aşağıda, yolda geceleyin geçen top arabalarının korkunç gürültüleri...")

Bugün belki sağlıklı iken, kendini hasta gibi gösteriyor. Ama korkağın biri değil. Kırk ay piyadelikte, iki kez yaralanmış, üç kez ordu emrinde adı anılmış, sonra da Hauts-de-Meuse'de gazlanmış, savaştan altı ay önce evlenmiş. Bir çocuk, sağlıksız bir kadın. Parasız. Marsilya'da vasat bir öğretmenlik görevi. Geçen şubatta gazlanmış (hafifçe). Tek

bakımı Troyes'da yapılmış; karısı da gelmiş oraya –gelmiş–; bu ayrıntıya biraz önem veriyorum. Bütün bir ay boyunca yeniden bir arada yaşamışlar. Sonra onu savaştan çok uzak olan buraya göndermişler. Onu gökyüzünün mavisine, güneşine kavuşturdular; tatilde geçen bir yaşam... İçinden neler geçtiğini pekâlâ düşünebiliyorum!.. Eğer akciğerlerindeki rahatsızlığın olabildiğince uzun sürmesine karar vermişse –kim bilir? Barış o kadar uzak değildir belki– ayrıca bu durum herhalde bu sağlam Protestan'ın vicdanında bir huzursuzluk yaratmadan geçmiş olamaz. Ya sonunda ne pahasına olursa olsun, postu kurtarmaya karar vermişse... Bakımsızlık yüzünden hastalığını ağırlaştırmayı göze alma pahasına? İyi bir şey mi bu? Kötü bir şey mi?

Ne yanıt vermeli?

Hayır, o bu yolu seçmiş bile olsa gözümden düşmez.

Gece yarısı.

Uykusuzluk, uykusuzluk. Karanlıkta saatlerce sonu gelmeyen derin düşünceler... Dikkatimi kendimden, "hayaletler"den uzaklaştırmak fazlasıyla olanaksız olmadığında bana yardım eden, bir tür korunma içgüdüsü.

Darros, yine de oldukça ciddi; şu Darros hikâyesi demek istiyorum; benim için *oldukça ciddi; yani* benim için *ortaya çıkardığı sorunlar bakımından.*

Bunun yanı sıra şunu saptadım: Sorumluluğa inanmıyorum.

Eskiden inanmış mıydım? Evet. Bir hekim buna ne kadar inanırsa. (Bizler için sorumluluğun sınırları, hâkim görüşün tam olarak çizdiği yerde değil. – Ve Verneuil'de, avcı taburundaki eski adli tabiple aramızdaki tartışmayı anımsıyorum. Bizler hareketlerimizin, olduğumuz şey ile bizi çevreleyen şeylerin sonucu olduğunu gereğinden çok biliyoruz. Kalıtımımızdan mı sorumluyuz? Eğitimimizden mi? Koşullardan mı? Hayır, bunun kendisi kanıt.)

Ama ben hep, mutlak sorumluluğuma inanıyormuşum gibi hareket ettim. Ayrıca, –Hıristiyan terbiyesinin etkisiyle belki de– erdem ve erdemsizlik hakkındaki duygum çok güçlüydü.

(Zaaflarım da vardı elbet: Yaptığım hatalardan görece sorumsuz olduğumu hissetme eğilimi ve yaptığım iyi şeylerin meziyetini kendime mal etmek gibi...)

Bütün bunlar oldukça çelişik.

(Jean-Paul için:

Çelişkilerden çok ürkmemeli. Rahat kaçırırlar ama sağlıklıdırlar. Her zaman zihnimin çözümlenemez çelişkiler içinde sıkışıp kaldığı anlarda, o hiç ele geçmeyen, büyük harfle başlayan Doğru'ya kendimi daha yakın hissetmişimdir.

"Yeniden yaşayacak" olsam, bunu "şüphe ederek" yapmak isterdim)

Biyolojik görüş açısı.

Savaşa katıldığım ilk yıllarda, kendimi ahlaksal ve toplumsal sorunları sadece basite indirgenmiş bir biyoloji açısından düşünme eğilimine kaptırmıştım. (Şu türden düşünceler: "İnsan, tam anlamıyla kana susamış hayvan vb. Barbarlıklarını katı bir toplumsal düzenle sınırlandırmak gerek; ve ondan iyi denebilecek bir şey ummamalı.")

Öyle ki, Compiègne'de bulup çıkardığım Fabre Baba'nın kitabını sandığımda taşıdım durdum. İnsanları ve kendimi sadece, dövüşmek, saldırmak ve savunmak, ele geçirmek ve birbirini yemek üzere silahlanmış, koca koca böcekler olarak düşünmekten hoşlanıyordum. Kendime şöyle deyip duruyordum içimden kızgınlıkla: "Şu savaş hiç olmazsa gözünü açmış olsun, embesil. Dünyayı gerçek haliyle gör. Evren en dayanıksızları yok ederek denge kuran kör kuvvetler bütünü. Doğa: İçgüdüleriyle birbirine karşı olan varlıkların, ırkların, birbirlerini yıkıp tüketmek üzere kana buladıkları bir âlem... Ne iyi ne kötü – atmaca ve sansar için olduğu kadar insan için de bu böyle vs."

Derme çatma bir hastaneye dönüştürülmüş, yaralılarla dolu bir mağaranın içinde kuvvetin hakka üstün geldiği nasıl yadsınabilir? (Açık seçik bir kaç anı: Cateau gecesi. Peronne'un küçük duvarının ardından saldırı, Nanteuil-le-Haudouin yardım nöbeti. İki genç avcı erinin Verdun ile Colonne arasındaki ambarda can çekişmesi.) Kimi anlarda, dünyanın bu zoolojik görüntüsünde umutsuzca kendimi kaybeder gibi olduğumu anımsıyorum.

Kısa görüş... Kapıldığım bu ölümcül kötümserliğin beni havanın solunamaz olduğu derinliklere götüreceğini anlamam gerekirdi.

Işığı söndüreyim de uyuyabileyim.

Saat 1.

Uyumayı ummak olanaksız bu gece.

Şu babayiğit Darros, on beş saattir, bütün ömrüm boyunca olmadığı kadar "ahlaksal sorunlara" gömülmeme neden oldu. (Bunu aklından bile geçirdiği yok elbet.)

Bu sorunlar benim için var olan sorunlar değildi. İyi ve kötü: Bu kavramları ben de herkes gibi onlara gerçek bir değer vermeden kullanıyordum. Her türlü dayatıcılıktan yoksun iki kavram. Geleneksel ahlak kurallarını benimsiyordum, evet, ama başkaları için. Şu anlamda benimsiyordum; varsayalım ki, zafer kazanmış bir devrimci güç bunları hükümsüz saydı –ve bu konuda bana danışmaya tenezzül etti– herhalde bu durumda onu, bu toplumun temel direklerini yıkmaktan vazgeçiririrdim. Bunlar bana tümüyle keyfi görünüyor ama "başkalarının" aralarındaki ilişkiler için yadsınamaz, pratik bir yararı var. Bana gelince, kendimle ilişkilerimde bunu hiç hesaba katmıyordum.

(Soruyorum kendime; kaldı ki, eğer gerekseydi, kişisel yaşamımın kurallarını ne biçimde açıklayabilirdim diye. Hoş, ne vaktim oldu ne de düşündüm bunu. Belki de şöyle lastikli birkaç düsturla yetinecektim: "Canlılığımı artıran, gelişmeme yardım eden ne varsa iyidir, kişiliğimi gerçekleştirmeme engel olan ne varsa kötüdür." – Şimdi "canlılık"tan ve "kişiliğimi gerçekleştirmek"ten ne anladığımı tanımlamaya sıra geliyor..." Bunu yapmak istemiyorum.)

Eğer yaşayışımı gözlemiş olanlar varsa (Jacques örneğin, ya da Philip) asla ilke olarak hemen hemen topyekûn bir özgürlüğü benimsediğimin farkına varmamışlardır. Çünkü bütün hareketlerimde "ahlak" adı verilen şeye –namuslu insanların ahlakına– dikkat etmiş ve ona uydurmuşumdur hareketlerimi; hem de farkında olmadan. Bununla birlikte çok kez –abartmayalım– on beş yılda üç ya da dört kez özel ya da mesleki yaşamımın ciddi anlarında birdenbire kurtuluşumun sadece teorik olmadığının bilincine vardım. Yaşamımda üç ya da dört kez birden, alışkanlıkla benimsediğim bu kuralların geçerli olmadığı bir bölgeye geçmiş buldum kendimi; öyle ki, buraya akıl bile girmemiş; burada sezgi, içtepi egemendir. Öyle bir bölge ki, havadar ve dingin, son derece düzensiz. Orada kendimi pek tatlı bir yalnızlık içinde güçlü, güvenli hissediyordum. Güvenli, evet. Çünkü birdenbire son derece yoğun bir duyguyla yakın hissediyordum kendimi ("Neye?" Bu cümleyi tamamlamak çok güç...) – Diyelim ki, bir Tanrı için salt Doğru olan şeye. Evet, bildiğim kadarıyla en azından üç kez, herkesçe değer verilen ahlak kurallarını bilerek ve kararlılıkla çiğnedim. Ve bunun için hiçbir pişmanlık duymadım. Ve bunu en küçük bir üzüntü duymadan, tam bir kayıtsızlıkla düşünüyorum. (Kaldı ki, hiç pişmanlık duymuş değilim şimdiye kadar. Bütün düşüncelerimin ve hareketlerimin doğal ve de haklı olduğunu benimsemeye temelli bir yeteneğim var.)

Bu gece kendimi özellikle yazmaya hevesli hissediyorum. Ve de berrak düşünceli. Eğer yarın kötü bir gün geçirme pahasına da olsa, varsın olsun.

Yeniden okudum yazdıklarımı, zihnimden geçirdim; çevremdekileri de, uzunca bir süre.

Ayrıca kendime şu soruyu yönelttim: Ortalama insanları düşün. (Bunlar için yaşam akıp geçer, genellikle benimsenmiş olan ahlak kurallarını göze batacak derecede çiğnemeden.) Bunları ne tutabilir? Çünkü bunlardan "ahlak dışı" sayılan isteklere kendini kaptıranların sayısı az değildir. İnanç sahiplerini, dini ya da felsefi inanca derinden bağlı oldukları için Şeytan'a uymayanları, bunların dışında bırakıyorum. Ama ötekileri durduran nedir? Çekingenlik mi? İnsanlığa saygı, dile düşme korkusu mu? Hapse girme korkusu mu? Özel ya da toplumsal yaşamlarında doğabilecek sonuçların yarattığı korku mu? Elbet bütün bunlar rol oynar. – Bunlar "tahrike kapılmış" birçoğunun gözünde aşılamaz, kuvvetli engellerdir. Fakat bunlar maddesel türden engellerdir. Başka engeller, manevi türden engeller olmasa iddia edilebilir ki, kişi dinin boyunduruğundan bir nebze bile kurtulsa, doğru yolda ancak polis ya da en azından skandal korkusuyla tutulabilir. Bundan ötürü de inançsız her kişinin, kendini şeytani bir isteğe kaptırması da tam bir gizlilik içinde kalacağına ve ceza görmeyeceğine inandığı anda "Şeytan'a" uymaktan geri kalmayacağı ve bunu kendinden geçmişçesine yapacağı ileri sürebilir. Bu da inançsız bir kişiyi durdurabilecek "ahlaki" düşünceler bulunmadığını ve hiçbir tanrısal yasaya, dini ya da felsefi bir ülküye inanmayanı durduracak etkin ahlaki hiçbir yasak bulunmadığını söylemek anlamına gelir.

Bir parantez: Bu durum vicdanı (hepimizin yapılması gereken ile yapılmaması gereken, iyi *ile* kötü *arasında yapageldiğimiz ayrımı), önceki nesiller tarafından uzun süre kabul edilmiş, böylece edinilmiş bir nitelik haline gelmiş din kökenli bir boyun eğmenin modern insanda varlığını sürdürmesiyle açıklayanları haklı çıkarır gibidir. Evet. Ama böyle düşünmek, Tanrı'nın insani bir varsayımdan başka bir şey olmadığını unutmak anlamına gelir bence. Zira, iyi ile kötü arasındaki ayrımı insan zihnine dayatmış olan, insan icadı Tanrı değildir. Aksine, bu ayrımı Tanrı'ya atfeden ve bunu tanrısal ilke yapan, insandır. şayet bu ayrım din kökenliyse, bu demektir ki, insan onu Tanrı'ya bağlamıştır günün birinde. Bunu içinde barındıran insan. Sonra bu ayrım insanın içinde bu kadar kök salmış olsa da, bunu yüce bir varlığa, asla tartışılamaz bir yetkeye atfetme gereksinimi duymuştur...*

Gel de çık işin içinden!..

Parantezimin ortasında yorgunluğa yenik düştüm. Deliksiz, iki saatten fazla uyudum. Not defterimin sevdiğim yanlarından biri. Ve de benim felsefe yapma hevesimin sevdiğim sonuçlarından biri.

Artık bununla neye varmak istediğimi bilmiyorum... "İşin içinden nasıl çıkmalı?.." Evet, nasıl?.. Bununla birlikte bu konuda biraz daha berrak görebildiğim izlenimine vardım. Ama bağıntıyı kurmak elimde değil.

Vicdan ve onun kökenleri sorunu. Neden olmasın: Toplumsal bir alışkanlığın kalıntısı? (Belki de kendim için, pek bilinen bir açıklamayı yeniden icada kalkıyorum... Önemi yok. Benim için yeni.)

Vicdanın kaynağının, kimi tanrısal yasalar olduğu düşüncesini ne denli bir kenara itersem, bu yasaların kökenlerinin insanlığın geçmişinde olduğu, kendini ortaya çıkaran durumdan sonra da yaşayan ve bize hem kalıtım hem de gelenek yoluyla yerleştiğini kabul etmek bana o denli daha yakın görünüyor. Eski insanların kamusal yaşamlarını örgütlemek ve toplumsal ilişkilerini düzenlemek için yararlandıkları bir deneyim birikimi. İyi bir güvenlik düzenlemesinin kalıntısı. Bu vicdan denilen şeyin, iyi ile kötü *arasındaki bu ayrımın (Bu ayrım her birimizde önceden vardır. Ve çoğu zaman bize benimsetmek istediği buyruklar saçmadır. Ama yine de bizi bunlara uymaya zorlar, aklın duraksadığı ve yetersiz kaldığı anlarda bizi yönlendirir. Ve aklın denetiminin doğrulayamadığı bilgece hareketler yaptırır) sosyal bir hayvan olan insandaki temel bir içgüdünün kalıntısı olduğunu kabul etmek, beni hayli heyecanlandırır – bunu kendime söyleyebilme şerefine sahip olmak bile benim için tatmin edici olur.*

15 Ağustos, bahçe.

Parlak bir gün, akşam duası çanları. Bir bayram havası; her şeyin üstünde güzel günlerin ışıklı aylarında titreşen bu ufuk, bu çiçekler, bu gökyüzü.

Dünyanın güzelliğine karşı çıkmak, yakıp yıkmak, felâkete çağrıda bulunmak geliyor içimden! Hayır, kaçmak, gizlenmek, daha çok içime kapanmak, acı çekmek isteği.

Spa'da büyük savaş konseyi. Kaiser, ordu komutanları. Bir İsviçre

gazetesinde üç satır... Fransız gazetelerinde bir şey yok. Belki de tarihi bir gündür bu; ileride öğrenciler bu konsey savaşın gidişini değiştirmiştir diye okuyacaklar ders kitaplarında.

Goiran, Quai-d'Orsay'deki beyfendilerden çoğunun şimdi, bu kış barış ilan edilebileceğini söylediklerini aktarıyor.

Bildirgede çok bir şey yok. Bir kasırga sıcağı gibi bastıran bekleyiş.

Akşam, saat 10.

Geçen geceki saçma sapan yazdıklarımı yeniden okudum. Bunca sayfayı karaladığım için şaşırdım ve canım sıkıldı. Bunda haddimi oldukça aşmışım. (Hem sonra şu, insana özgü, zavallı söz dağarcığı yok mu, ne yaparsan yap hep duygulara yer veriyor, mantık yerine!)

Jean-Paul için:

Bu hasta zırvalarına bakarak Antoine Amca hakkında hüküm vermemelisin, yavrum. Antoine Amca ideoloji labirentlerinde her zaman tedirginlik duydu. Daha ilk adımlarımda yolumu şaşırdım... Louis-de-Grand'da felsefe bakaloryası sınavına hazırlanırken (okula kabul edilmek için iki kez girdiğim tek sınav) çoğu kez pek üzüntü veren saatler geçirmiştim... Sabun köpükleriyle oynayan iriyarı bir adam!.. Saptadım ki, ölümle baş başa bulunmak, bu özelliklerimde hiçbir şey değiştirmiyor. Soyut derin düşüncelere dalabilme konusundaki yeteneksizliğimi en ufak bir şekilde gideremeden ayrılacağım bu dünyadan!..

Neredeyse, gece yarısı.

Vigny'nin şu Günce'si *sıkmıyor beni. Ama her an dikkatim dağılıyor, kitap elimden düşüyor. Uykusuzluk sinirliliği. Düşünceler kafamın içinde dönüp duruyor; ölüm, yaşam öylesine önemsiz, insan öylesine önemsiz ki... Zihnimin anlamaya çalıştığı anda karşılaştığı, içine gömüldüğü bir muamma ki, asla çözümlenemez. Her zaman bu çözümlenemez "ne adına?"*

Benim gibi, tüm ahlaki disiplinlerin dışındaki bir insan, ne adına, rahatça örnek *diyebileceğim bir ömür sürmüştür, günlerimi nasıl ge-*

çirdiğimi, hastalarımın uğruna neler feda ettiğimi, ödevlerimi yerine getirirken gösterdiğim aşırı titizliği düşündüğümde?

(Başka yeteneklerle karşısına çıkılması gereken bu sorunları kafamdan uzaklaştırmaya yemin etmiştim. Belki de bu, kendimi bundan kurtarmam için iyi bir yoldu?)

Ne adına özveri duyguları, bağlılıklar, meslek bilinci? Peki ama yaralı bir dişi arslan ne adına öldürülmeye razı olur yavrularından ayrılmamak için? Ne adına mimozanın yaprakları kapanır kendi içine? Ya da lökositlerin amiboit hareketleri ne adına? Ya da madenlerin oksidasyonu? Vs...

Hiçbir şey adına, hepsi bu kadar. Soruyu ortaya koymak, "bir şey var gibi" bir düşünce ileri sürmek, metafiziğin tuzağına düşmek olur. Hayır! Bilinebilirlerin sınırlarını kabul etmek gerekir. (Le Dantec vb...) Bilgelik şunda: "Niçin"lerden vazgeçmek, "nasıl"larla yetinmek. ("Nasıl"larla uğraşmayı gerektiren daha birçok şey var!) Her şeyden önce, her şeyin mantıksal olması yolundaki çocuksu isteğe karşı koymalıyım. Haliyle, tutarlı bir bütünmüşüm gibi, kendimi kendime açıklamak isteme sevdasından vazgeçmeliyim. (Uzun süre böyle olduğuma inandım. Thibault'ların kendini beğenmişliğinden mi? – Daha çok Antoine'ın kendi kendine yetmesi...)

Yine de olası davranışlar arasında şu da var: Ahlak kurallarını benimsemek, ama gözü kapalı değil. İnsan düzeni sevebilir, onu isteyebilir ama bunu bir ahlak kuralları bütünü haline getirmeden. Ne var ki, bunun kamusal pratik bir zorunluluk olduğunu, toplumsal bir huzurun değerli bir koşulu olduğunu göz ardı etmeden. ("Düzen" diye yazdım: "İyi" diye yazmaktan sakınmak için.)

Kendini düzene boyun eğdirilmiş hissetmek, süregelen bir öfke konusu! Günün birinde muammanın anahtarını bulacağıma inanmıştım. Kendi hakkımda pek bir şey öğrenmeden ölmeye mahkûmum, ne de dünya hakkında...

Dine bağlı biri, "Ama bu o kadar basit ki!.." diyecektir. Benim için değil.

Yorgunluktan bitkinim, uyuyamıyorum. İşte uykusuzluğun işkencesi: Ne olursa olsun dinlenmek isteyen beden ile zihnin uykuya yol vermeyen çalışması arasındaki çelişki.

Yastıkların üstünde dönüp duruyorum. Şu düşünce zihnimi oyalıyor: "İyimserlikle yaşadım. Yadsıma ve kuşku içinde ölmemeliyim."

İyimserliğim. İyimserlik içinde yaşadım. Bunun bilincinde olma-

mıştım belki, ama bugün açıkça görüyorum bunu. Bu sevinçli sezgi, canlı güven hali, beni daima destekleyip dik tuttu. Sanıyorum ki, bilimle alışverişte olmamdan kaynaklandı ve her gün bunu güçlendirdi.

Bilim. Daha çok basittir bilgiden; evrenle uyum sağlama isteğidir bilgi – yasalarını önceden duyumsadığı evrenle. (Bu yolu tutanlar, dinlerinkinden daha parlak, daha engin, insana coşku verici bir âleme varırlar!)

İnsan bilim yoluyla kendini doğa ile, doğanın sırları ile daha derinden temas halinde hisseder.

Dini duygu? Bu sözcük korku veriyor, hepsi bu kadar.

Acıma, umut ve inanç. Rahip Vécard bir gün benim de dinsel erdemleri benimsediğimi söylemişti: Karşı çıktım. Acımayı, umudu *rahatlıkla benimsiyordum; ama reddediyordum* inancı. *Bununla birlikte beni on beş yıl boyunca ileriye götüren bu atılımı bugün anlamak istesem, bu tükenmez güvenin adını koymak istesem, herhalde kendimi bir inanca yakın bulurum... Ama hangi inanca? En azından, canlı türlerin olası, belki de sınırsız büyümelerine olan inanca... Daha yüksek durumlara doğru gidişe olan inanca...*

Bu, farkında olmadan "amaççı" olmak demek değil mi? Önemi yok. Ne olursa olsun, başka bir "amaççılık" istemiyorum.

16 Ağustos.

Ateş. Solunum güç. Daha hırıltılı. Birkaç kez oksijen almak zorunda kaldım. Kalktım, ama aşağıya inmedim.

Goiran geldi gazetelerle. Kışın barış olabileceğine hâlâ inanıyor. Görüşünü istekle ve kuvvetle savunuyor. Ne acayip adam. Birbirlerine yaklaşıp kırpışan gözleri, bir tazı suratını andıran uzun yüzündeki şifa bulmaz, kaygılı hale karşın, güven veren şeyler söylediğini görmek tuhaf. Durmadan öksürüyor, balgam çıkartıyor. Mesleğinden bir angaryaymış gibi söz etti bana. Ama yine de! Henri-IV'te tarih okutmak sıkıcı, zevksiz bir iş olmamalı herhalde. Ecole normale*'deki öğrenciliğinden de söz etti: Yerici biri. Doğru görünmek için eleştirmekten çok hoşlanıyor. Kimi kez bana çarpıcı, düşünceli gibi görünüyor; aşırı akıllılıktan besbelli. – Kendine çok güvenen, başkasına ilgisiz, alçakgönüllülükten uzak bir akıllılık. Bununla birlikte çoğu kez esprili.*

Espirili? İki çeşit esprilik var: Bir, espirili konuşmak (Philip); iki konuşma biçimindeki esprililik. Goiran'ın söylediklerinin içinde espri

denilecek şey bulunmaz. Ama esprili gibi görünmektedir. Konuşma rahatlığı, belirli ses değiştirmeleri, sözcüklerin son heceleri üstünde durma, birtakım eğlenceli mimikler, sözcük oyunları, bir de laflar, bir art düşünceyi, her sözcüğün sonuna sokarcasına pırıltılı bakışlar. İşte Goiran'ın esprililiği. Philip'in bir konuşmasını yinelerseniz keskinliğini, inceliğini korur. Taşı gediğine koyar. Eğer Goiran'ın sözleri yinelenmeye kalkışılırsa, dişe dokunur hiçbir şey bulunamaz.

17 Ağustos.

Soluk almakta gittikçe zorlanıyorum. Röntgen çekildi; filmde görüldüğüne göre derin soluk aldığımda diyaframın hareketi sıfır. Bardot üç gün izinli. Kendimi hasta hissediyorum. Hasta. Başka hiçbir şey düşünemiyorum.

18 Ağustos.

Kötü geçen günler. Geceler daha da kötü. Bardot'nun yokluğunda Mazet, yeni bir tedavi uyguladı.

19 Ağustos.

Tedaviden sonra çok bitkin düştüm.

20 Ağustos.

Şaşılacak derecede iyiyim bu sabah, geceleyin yapılan iğneler beni beş saat kadar uyuttu! Bronşlarım hissedilir derecede açıldı. Gazeteleri okudum.

Akşam.

Öğleden sonra bütün gün uyukladım. Kriz önlenmiş görünüyor. Mazet memnun.

Rachel'in anısı zihnime saplandı. Anıların böyle bastırması bir zayıflık belirtisi mi? Sağlıklı iken anılarım canlanmıyordu. Geçmişin önemi yoktu benim için.

Jean Paul için:

Ahlak. Ahlaka uygun yaşam. Herkes kendi ödevini bilmeli, niteliğini, sınırlarını belirlemeli. İnsan hiç kesilmeyen bir deneyim, sürekli bir arayış boyunca kendi kişisel yazgısına göre tutumunu seçmeli.

Sabırlı disiplin, gerçeği göz ardı etmeden, içimizdeki derin bilgeliğin sesini duyarak, görece ile salt, olasılık ile olması istenen arasında gidip gelmeli.

Varlığını korumalı. Yanılmaktan korkmamalı. Durmadan kendini yadsımaktan korkmamalı... Kendini aydınlığa kavuşturmak ve asıl ödevini bulabilmek için yanılgılarını görmeli.

(Aslında insanın yalnız kendine karşı ödevi var.)

21 Ağustos, sabah.

Gazeteler. İngilizler çok fazla ilerleyemiyormuş. Ne de bizimkiler. Şurada burada küçük ilerlemeler olsa da... ("Küçük ilerlemeler" diye yazıyorum. Haberdeki gibi. Ama ben "ilerleyenler" için bunun ne anlama geldiğini görüyorum: Patlayan güllelerin açtığı kraterler, yaralılarla dolup taşan ilk yardım noktaları...)

Tedavi için kalktım. Öğle yemeğine inmeye çalışacağım.

Gece, gece lambalarının ışığında.

Azıcık uyumayı umuyorum. (Dün akşam ateşim hemen hemen normaldi: 37,8.) Bütün gece uykusuzluk, bir dakika bile dalamadan. İşte gün doğdu. Yine de çok tatlı bir gece.

22 sabahı.

Dün akşam elektrik kesildiği için yazamadım. Kayan yıldızlarla dolu bu çok güzel geceyi yazmak isterdim.

Öyle sıcaktı ki, kalkıp panjurları açtım; gecenin birine doğru yatağımın içinde bu güzel yaz göğünü seyre daldım... Derin bir gece. Öyle bir gece ki, şarapnel patlamalarıyla, bir ateş yağmuruyla her yönden akan yıldız ışıklarıyla dolu sanki. Somme saldırısını Maréaucourt siperlerini, 916 Ağustosundaki gecelerimi anımsadım. İngilizlerin füzeleri ile kayan yıldızlar birbirleriyle karşılaşıp kaynaşarak peri masalına uygun bir havai fişek görüntüsü oluşturuyordu.

Birden içimden şöyle dedim (doğru olduğuna eminim): Düşünceleriyle yıldızlararası uzayda yaşamaya alışkın bir astronom, ölüm karşısında başka birinden daha az tedirginlik duyar herhalde.

Uzun zaman, özellikle bunu hayal ettim gökyüzüne dalarak; uçsuz bucaksız gökyüzü; teleskoplarımızı geliştirdikçe daha da uzaklaşan gökyüzü. Her şeyden daha çok rahatlatıcı bir hayale dalış. İçinde bizim Güneşimize benzeyen pek çok yıldızın dönüp durduğu sonsuz uzaklıklar... Yıldızlar yanında bizim Güneşimiz bir nokta gibidir...

Birbirimizden yüz milyonlarca kilometre uzaklıktaki milyonlarca gezegen. Çevresinde döndüğü yıldızlardan güneşlerden oluşan Samanyolu! Sonra, içinden, gelecekteki güneş hevendelerinin çıkacağı nebülözler. Sonra astronomların yaptıkları hesaplara bakılırsa, şu kaynaşma halindeki sürü sürü dünyalar, uzayan enginliklerinde, sonsuzluğun içinde, çekim halinde sayısız, hiç bilmediğimiz boşluklarda küçücük bir yer bulmaktadır.

Sadece bunu yazarken bile hayal gücüm zorlanıyor. Sağlıklı bir baş dönmesi bu. Bu gece ilk kez, belki de son, ölümümü, doğaüstü bir dinginlik ve ilgisizlikle düşündüm. Bunalımdan kurtuldum; şu yok olacak bedenime hemen hemen yabancılaştım. Ben artık maddenin, sonsuz derecede küçük, hiç ilginç olmayan bir kırıntısıyım.

Her gece gökyüzüne bakmaya yemin ettim bu huzuru bulabilmek için.

Ve şimdi gün, yeni bir gün.

Öğleden sonra, bahçe.

Şu not defterimi minnetle açıyorum. Hiçbir zaman, beni hayaletlerden kurtarma görevini bu denli iyi yerine getirdiğini görmemiştim.

Şu insan denilen hayvanın benzerleriyle iletişim kuramaması. Bizler de birbirimizle buluşamadan, birbirlerimizde erimeden dönüyoruz birbirimizin çevresinde. Her birimiz tek başına, yalnız bir insan. Her

birimiz sımsıkı kapalı yalnızlığın, deriden çuvalın içinde. Yaşamını sona erdirmek, yok olup gitmek için. Doğumlar ve ölümler kesintisiz bir ritimle kovalıyor birbirini. Dünyada saniyede bir, dakikada altmış doğum, saatte de üç binden çok bebek. Ve o kadar da ölüm! Her yıl üç milyon insan yerini üç milyon insana bırakıyor. Bu gerçeği kavramış, zihnine yerleştirmiş olan kişi, kendi yazgısı üzerinde bencilce düşünebilir mi?

Saat 6.

Uçuyorum bugün. Olağanüstü hafif hissediyorum kendimi. Bölümselliğinin *bilincindeki canlı bir maddenin küçücük bir bölümüyüm! Zellinger'in Paris'te arkadaşı Jean Rosland'ı bize getirdiği akşamki coşkulu konuşmalarımızı anımsadım. İnsanın şu engin evrendeki hali. Şimdi bunu tanımlayan Rostand'ın pürüzsüz sesi, bir bilginin temkinlice berraklığı ve bir şairin ince duygulara bürünerek anlatışını şu anda, onu dinlediğimiz andaki berraklıkla anımsıyorum. Ölümün böylesine yakın olduğu bu anda, bu düşünceler ayrı bir çekicilik kazanıyor. Saygıyla eviriyor çeviriyorum bu düşünceleri zihnimde. Derdime bir çare bulabilecek miyim bunlarda?*

İçgüdüsel olarak metafizik hayallere kaptırmıyorum kendimi. Hiçbir zaman yok olmayı böylesine berraklıkla düşünmüş değilim. Ama tiksintiyle, içgüdüsel bir isyanla yaklaşıyorum. Ama onu yadsımaya kalkmıyor, boş umutlara sığınmak isteği duymuyorum.

Şu dünyada ne kadar küçük yer tuttuğumun bilincindeyim her zamankinden çok. Bununla birlikte ne kadar harika bir şey bu!

Beni oluşturan moleküller bileşimini dışarıdan seyrediyorum bir süre daha. Beni oluşturan milyonlarca hücre otuz ve daha çok yıldan beri varlığımın derinliğinde beni oluşturan şu milyonlarca hücre arasında kesintisiz meydana gelen gizemli değiş tokuşları algıladığımı sanıyorum.

Sonra şu anda bile beni düşünen ve yazan bir hayvan yapan beynimin çeperindeki hücreler arasında oluşan gizemli, kimyasal reaksiyonlar, enerji dönüşümleri. Düşüncem, irademvb... Pek övündüğüm bu zihinsel işlevler, benden bağımsız bir refleksler bileşiminden başka bir şey değil. Dahası, doğal, değişken olaylardır bunlar; öyle ki, adı geçen işlevlerin yok olması için, hücrelerin birkaç dakika oksijensiz kalması yeterlidir...

Yeniden yattım, dinginlik; zihnim berrak, azıcık kendimden geçmiş gibiyim.

İnsan ve Yaşam üzerine hayal kurmayı sürdürüyorum... Gelişmesinin ürünü olduğum organik soy çizgisini şaşkınlık ve hayranlıkla düşünüyorum. Ardımdaki, milyarlarca yüzyıllar boyunca var olan, canlılar serisinin bütün derecelerini algılıyorum. Kökeninden başlayarak... Günün birinde, bir yerde, sıcak denizlerin dibinde ya da yeryüzünün kireçli kabuğunda gerçekleşen ve ilk protoplazmaların doğumuna neden olan şu açıklanamaz ve belki de rastlantısal, kimyasal bileşimden başlayarak... Düzen, akıl yasaları, adalet kavramlarını oluşturma becerisi olan, bilinç sahibi şu tuhaf ve karmaşık hayvana kadar... – Descartes'a, Wilson'a kadar...

Sonra şu sarsıcı, ama yine de akla yakın düşünce: İnsanlardan son derece üstün varlıklar üretmeye elverişli canlı türleri, evrendeki altüst oluşlar sırasında, bir daha dirilmemek üzere, tohum halinde iken yok olmuş olabilir. Çağdaş insanın son halkasını oluşturduğu zincirin, çağlar boyunca şimdiye kadar gelebilmiş olması ne inanılmaz şey, değil mi? Hem de Dünya'daki binlerce jeolojik değişimi yok olmadan atlatabilmesi? Doğanın körce saçıp savurmaları arasında, kendini kurtarabilmesi?

Pekiyi, bu akıl almaz durum ne vakte dek sürüp gidecek? Hangi (kaçınılmaz) sona doğru türümüz yol alıyor? Varlıklarını bildiğimiz trilobitlerin, dev akreplerin yok oluşu gibi, o da sırası gelince yok olacak mı? Ya da insanlık gezegenin kabuğu üstünde, tüm kaoslar arasında tutunmak ve daha uzun süre evriminin yolunda ilerleme şansına sahip olabilecek mi? Ne vakte dek? Soğuyan ve hareketsizleşen Güneş'in, artık onu ısıtmayacağı, yaşama olanağını esirgeyeceği zamana dek mi? Sonra ne gibi yeni gelişmeler gerçekleştirebilecek yok olmadan önce? Baş dönmesi veren bir düş...

Ne gibi gelişmeler?

Bu insan denen hayvanın evren çapında üstün bir rol oynayacağına inanmıyorum. Bu doğanın saçmalıklarına, çelişkilerine rastladığım için önceden var olan bir ahengi kabul edemiyorum. Hiçbir Tanrı, hiçbir zaman, insanın dileklerine, sorgulamalarına yanıt vermiş değil. Aldığı tek yanıt, kendi sesinin yankısıdır. Evreni kapalıdır, sınırlıdır. Ona olanaklı kılınan tek şey, kendi küçüklüğü ile karşılaştırdığında,

ona devasa görünen, ama evrene oranla son derecede küçük olan içinde yaşadığı alanı gereksinmesine göre düzenleme arzusunu gerçekleştirmektir. Bilim sonunda bununla yetinmesi gerektiğini öğretir mi ona? Kendi küçüklüğünün bilincinde olarak dengesini, mutluluğu, bulmayı? Olanaksız değil bu. Bilimin öğreteceği çok şey var. Bilim insana doğal sınırlarını, doğuşunu sağlayan rastlantıları, ne denli küçük bir varlık olduğunu kabul etmeyi öğretebilir. Bilim, insanı bu akşam benim hissettiğim dinginliğe ulaştırabilir. Beni yakında kendine çekecek olan ve içinde yok olacağım hiçliğe...

23.

Uyandım. Her zamankinden daha uzun, daha dingin uyudum. Dinlendim. Kendimi hemen hemen iyi hissedecektim şu beni boğan salgılar ve şu delik bir körüğü andıran soluk olmasa. Bir çeşit sarhoşluk halinde uyudum. Umutsuzca bir sarhoşluk. Yine de tatlı. Beni bu sabah bunaltan her şeyi ağırlıksız, önemsiz görüyordum. Yok olmak, yaklaşan ölümüm, kendini öyle bir kesin zorunlulukla kabul ettiriyor ki, her türlü isyan çabası boş görünüyor bana. Aslında bu fatalizm değil, hayır: Hastalık yoluyla, ölüm yoluyla, evrenin yazgısına katılma duygusu.

Dün akşamki ruh haline erişebilmeyi öyle isterdim ki!

Verandanın altında, öğle yemeğinden önce. Konuşmalar. Gramofon. Gazeteler.

Noyon önünde ve Oise ile Aisne arasındaki cephede çarpışmalar. Yirmi dört saatte dört kilometre ilerleme. Lassigny'yi alıyormuşuz. İngilizler, Albert, Bray-sur-Somme'u yeniden ele geçirmiş. (Zavallı Delacour, Bray'de papaz evinin arkasındaki gölgelikte serseri bir kurşunla vurularak boşu boşuna öldü.)

Akşam.

Dünkü rahatlığıma kavuşabilsem! Bu akşam yemek saatinde uzun süren çok kuvvetli soluk kesilmesi oldu. Ardından büyük bir bitkinlik.

26.

Dünden beri hemen hemen sürekli göğüs ağrıları. Bu gece dayanılmaz oldu. Bulantıyla birlikte.

27.

Akşam saat 7. Biraz süt içtim. Joseph gelmek üzere. Sonra yine sabaha kadar görünmez olur. Bekliyorum onu. Adımlarına kulak veriyorum. Yapılacak birçok önemli şey var: Yatağı, yastıkları, cibinliği düzeltmek, içeceğim ilacı, ördeği hazırlamak, tükürük hokkamı temizlemek, su bardağını erişebileceğim bir yere koymak, damlalığı düzeltmek... "İyi akşamlar sayın doktor", "İyi akşamlar Joseph."

Saat sekiz buçuğa doğru gece bakıcısı Hector Baba'nın boy göstermesini bekliyorum. Konuşmaz. Kapının aralığından başını uzatır, şöyle der gibidir: "Geldim, size göz kulak oluyorum, bir şeyden korkmayın."

Sonra yalnızlık. Sonu gelmeyen gecenin başlaması.

Gece yarısı.

Bir gıdım cesaretim kalmadı. Her yanım dağılıyor gibi.

Ne düşünürsem düşüneyim, sonunda hep kendime dönüyorum, yani sonuma. Eskiden tanıdığım birini düşünsem şöyle diyorum içimden: "İşte benim yok olmaya mahkûm olduğumu bilmeyen biri daha." Ya da, "Ne diyecek acaba ölümümü öğrenince?"

28.

Sancılar hafiflemiş gibi. Belki geldiği gibi yitip gidecek.

Röntgen filmi kötü. Son kontrolden beri teldoku hücrelerinin bölünüp çoğalması hızla artmakta. Özellikle sağ akciğerde.

29 Ağustos.

Sancım azaldı. Şu son dört günden sonra çok bitkin düştüm.

Ordu bildirgesi... Yeni saldırılara (Sarpe ile Vesle arasında) geçildi. İngilizler Noyon'a doğru ilerliyor. Bapaume bizde.

Jean Paul için:

Kendinle övüneceksin... Biz de övünmüştük kendimizle. Değerini bil. Hiç duraksamadan övün kendinle. Alçakgönülülük insanı küçülten, asalak bir erdem. (Kaldı ki, çoğu kez bir güçsüzlüğün için için doğan bilincidir.) Ne böbürlenme ne alçakgönüllülük. Kuvvetli olmak için, kuvvetli olduğunu bilmelisin.

Kendini yadsıma zevki, boyun eğme isteği, emir almaya düşkünlük, boyun eğmekle övünmek de zarar verir. Zayıflık ve eylemsizlik ilkesidir bunlar. Özgürlük korkusu. Yüceltici erdemleri seçmelisin.

En yüce erdem: Enerji. Enerjidir büyüklüğü yapan. Bunun bedeli: Yalnızlık.

30.

Noyon aşıldı. Ama ne pahasına?

Basının, barışın yakın olduğunu yineleyip durmasına izin verilmiş olmasına şaşıyorum. Amerika savaşa askeri bir zafer, askeri bir barış için katılmış değil. Wilson, Almanya ile Avusturya'yı siyasal olarak başsız bırakmak, onları Rusya'nın vasiliğinden kurtarmak istiyor. Olayların gidişine bakılırsa, iki imparatorluğun, altı aydan önce çökmesi, Berlin, Viyana, Petersburg'da, kendileriyle müzakerelerde bulunabilecek sağlam cumhuriyetçi rejimler kurabilmesi umulamaz mı?

Pencerem: Bir dikdörtgen gökyüzünün üstünden, bir cam negatifteki çizgiler gibi yarım düzine, iyice gerilmiş elektrik teli geçiyor. Fırtınalı günler, su damlacıkları tellerde hep bir yönde, birkaç santimetre aralıkla, sonu gelmez halde, kavuşmadan süzülüyor. Böyle anlarda başka bir şey yapabilmek, başka bir şeye bakabilmek olanaksız.

1 Eylül 918.

Yeni bir ay sonunu görebilecek miyim? Aşağıya inmeye başladım yeniden. Aşağıda yiyorum öğle yemeğimi.

Tıraş olmayı bıraktığımdan beri (Temmuz) lavabomun üstündeki aynaya pek bakmadım. Az önce sekreterlikte, birden kendimi aynada gördüm. Bir an şu sakallı, ölmek üzere olan adamın ben olduğunu anlayamadım. "Azıcık asteni" diyordu Bardot. "Kaşeksi" demek gerekirdi! Bunun haftalarca böyle sürüp gitmesi olanaksız...

İngilizler Kemmel tepesini geri aldı. Biz Kuzey Kanalı'na saldırıyoruz. Düşman Lys'e çekiliyor.

1 Eylül gecesi.

Rachel. Neden Rachel?

Rachel. Kızıl kirpikleri, bakışlarını çerçeveleyen o yaldızlı ayla. Ve bakışındaki olgunluk! Gözlerimin üstüne bastırdığı elleri. Duyduğu hazzı görmemem için. Kasılmış, ağır elinin, ağzıyla aynı anda, vücudunun bütün kaslarıyla aynı anda gevşeyiverişi...

2 Eylül.

Biraz rüzgârlı bugün. Evin rüzgâr almayan tarafına oturdum. Üstümde, verandanın altında Goiran. Voisenet ve gedikli başçavuş, öğrencilik günlerini anlatıyorlardı. (Quartier Latin, Soufflot Sokağı, Vachette Sokağı, *Musette baloları, kadınlar, vb.) Birkaç dakika kulak kabarttım, sonra öfkeli, kızgın, hole çıktım. Sarsılmıştım da...*

Jean-Paul, zaman yitirmekten çok korkma.

Hayır, sana söylemem gereken bu değil. Şunu kabul et ki, bir insanın ömrü inanılmaz derecede kısadır. Ve senin kendini geliştirmen için çok az vaktin var.

Ama yine de gençliğinde biraz har vurup harman savur. Ölmek üzere olan Antoine Amca kendi gençliğinde bunu yapamadığı için umulmaz bir kader içinde...

3 Eylül.

Günün ilk ışıkları.

Seni rüyamda gördüm bu gece Jean-Paul. Sen burada, bahçedeydin. Bana yaslanıyordun. Güçlü olduğunu, vücudunun, hiçbir şeyin atılımını önlemeyeceği bir fidan gibi gerildiğini hissediyordum. Sen hem birkaç hafta önce dizlerimin üstüne oturttuğum küçük çocuktun, hem de önce delikanlı, sonra hekim olan bendim... Uyandığımda ilk kez kafamda şu düşünce doğdu: "Belki o da hekim olur?.."

Sonra hayal kurmaya başladım bunun üzerine. Sana tüm dosyalarımı, not tomarlarımı bırakmayı düşünüyorum. Ve on yıllık gözlemler, araştırmalar, çizilmiş tasarılar. Yirmi yaşına bastığın zaman bunlara ilgi duymazsan, genç bir hekime ver.

Ama düşümden bu kadar çabuk ayrılmak istemiyorum. Beni kişiliğinde sürdürecek olan bu genç hekimin bu sabah sen olmanı istiyorum...

Öğle.

Gırtlağımın yeniden eğitilmesine karşı çıkmakla ve solunum egzersizlerimi kısa kesmekle iyi yapmadım belki. On beş günde durum o denli ağırlaştı ki, bu sabah bir elektrikle dağlama seansı gerekti.

Sabah yatakta.

Gazeteler. Labour Day'*in haberini birkaç kez okudum. Sağduyudan kaynaklanan, yalın ve soylu anlatımlı sözler. Wilson asıl barışın, Avrupa'daki dengelerin yeniden kurulmasından çok daha başka bir şey olduğunu yineliyor. Açıkça şöyle diyor: Bu bir* kurtuluş *savaşıdır. (Amerika'nınki gibi.) Eski yanılgılara düşmemeli. Avrupa'nın savaş öncesi acayip durumuna kesinlikle sırt çevrilmeli. Barışsever, çalışkan ama silahlanan, sınırda süngü takıp bekleme yüzünden yıkıma uğrayan halklar. Uzlaşmış ulusların birliği. Yaşlı kıtaya ABD'nin gücünü oluşturan güvenini getiren bir barış. Öyle bir barış ki, ardında yeneni, ezileni olmasın, ardında bir öç alma mayası bırakmasın ve bir gün yeniden savaş ruhunun hortlamasına olanak bırakmasın.*

Wilson böyle bir barışın ilk koşuluna çok iyi işaret ediyor: Baskıcı hükümetleri devirmektir ilk koşul. Temel hedef: Alman emperyalizminin kökü kazınmadıkça, Avrupa'da güvenlik olmaz. Almanya-Avusturya bloku demokratik yolda gelişmedikçe. Şu yanlış düşünceler

odağı yıkılmadıkça (yanlış, çünkü insanlığın genel çıkarlarına aykırı): İmparatorluk mistiği, Alman'ın bütün öteki halklardan üstün olduğu ve onlara hükmetmeye hakkı bulunduğuna olan inanç. (Kaiser'in çevresinde tanrısal bir ödev düşüncesi. Buna göre her Alman bir haçlı eridir ve ödevi dünyaya Cermen üstünlüğünü zorla kabul ettirmektir.)

Akşam.

Goiran'la Voisenet'nin akşam yemeğinden sonra gelmeleri iyi oldu. Almanya üzerine konuşma. Goiran'a göre şu uğursuz kuvvet mistiği imparatorluğun bir sonucu olmaktan çok, ırka bağlı, etnik, özgül bir niteliktedir: Doktrinden çok içgüdüsü. Tartışma: Almanya Prusya değildir, vb... Goiran da Almanya'da barışsever ve özgürlükçü bir ulusun oluşması için gerekli bütün özelliklerin bulunduğunu kabul ediyor. Peki öyleyse tanrısal ödev duygusunun ırkın bir içgüdüsü olduğu düşüncesi nereden geliyor? Şurası açıktır ki, bu halk baskıcı bir rejimi benimseyip geliştirmiş ve kullanmıştır! Bu kötülük yapan Almanya'nın ortadan kaldırılması biz yenenlere bağlıdır. Barış antlaşmalarının niteliğine bağlıdır; yenik düşenler karşısındaki davranışımıza bağlıdır. İşte Wilson, Almanların demokratik bir eğitimden geçirilmesini istiyor. Şu tanrısal ödevi işsiz bırakmak, hiç olmazsa başka hedeflere yöneltmek; ama barış anlaşmaları Alman ulusuna hiçbir öç alma bahanesi bırakmazsa. Bu, on beş yılda olabilecek bir iş. Ben çok umutluyum. 1939'dan sonraki cumhuriyetçi, ataerkil, çalışkan, barışsever Almanya'nın Avrupa Birliği'nin sağlam güvencelerinden biri olacağını düşünmekle yanılmadığımı sanıyorum.

Voisenet, 1911 Kasımı'nı anımsatıyor. Çok haklı. Neden Caillaux'nun Fransa-Almanya antlaşması sadece savaşı geciktirmekle kaldı? Çünkü bu antlaşma Almanya'nın, siyasal rejimini değiştirmemişti; değiştiremezdi de. Çünkü Almanya'nın, Avusturya'nın, Rusya'nın hedefleri, imparatorlarının, başkanlarının, generallerinin hedefiydi. Wilson anlamıştı: İmparatorluk rejiminin Prusya ruhuna, Töton ruhuna, bunun egemenlik hırsına ağır bir darbe indirilmedikçe Kaiser'i yenmek hiçbir işe yaramaz.

Bu rejimin ruhunun yeniden canlanmaması için derindeki nedenlerin yok edilmesi gerekir. Sürekli bir barış, ancak böyle sağlanabilir. Kaiser hükümetinin bütün Avrupa'ya karşı, La Haye Konferansı'nı

torpillediği unutulmamalıdır. (Goiran'ın verdiği ayrıntılar: Silahlanmanın sınırlandırılması için oybirliğiyle bir anlaşma sağlanmıştı. Bu anlaşmanın büyük yararları olacaktı. İmza gününden bir gün önce, Almanya temsilcisi hükümetinden yükümlülük altına girmemesi buyruğunu aldı.) O gün imparatorluk, yüzünden maskesini atmış oldu. Eğer hakemlik ilkesi oylanmış olsaydı, eğer Almanya silahlanmanın sınırlandırılmasını öteki devletler gibi kabul etmiş olsaydı 1914 Avrupası'nın durumu bambaşka olacak ve savaş büyük olasılıkla önlenecekti. Anımsayalım: Kıtanın orta yerinde, yayılmacı Pancermanist bir rejim yetmiş milyon kişinin üstünde salt egemenliğini sürdürdükçe ve böylelikle bu yetmiş milyonun ulusal gururunu düzenli olarak kabarttıkça, Avrupa'da barış olanaklı olamaz.

4 Eylül.

Bu sabahtan beri yayılan, birbiri ardınca gelen çok zahmetli sancılar. (Öncekilerden daha da kötü.)

Ordu, bildirgesinde Péronne'un yeniden alındığını bildiriyor. Péronne'un Ağustostan beri yeniden yitirildiğinin hiçbir zaman kabul edilmemiş olduğunu sanıyorum.

Philip'ten kısa mektup. Paris'te, Foch'un aynı zamanda üç ayrı saldırıya geçmeyi tasarladığı söyleniyormuş. Birincisi, Saint-Quentin üzerinden. İkincisi Aisne üzerinden. Üçüncüsü Amerikalılarla birlikte Meuse üzerinden. Philip'in dediğine göre: "Şimdiden görünen yeni bir kıyım..." Wilson'ın ilkeleri üzerinde anlaşmak için, bunca insanın ölmesi gerçekten gerekli mi?

Akşam.

Goiran geldi. Çok kızmış. Yemekte Wilson'ın yeni mesajı üzerinde yapılan tartışmayı anlattı. Milletler Cemiyeti, değişmeyen bir kuruluşla, savaştan sonra da uygar dünyanın Almanya ve Avusturya'ya karşı olan koalisyonunu sürdürmesi düşüncesini hemen hemen oybirliğiyle benimsemiş. Goiran, Fransız resmi kocakafalılarının (Poincaré ve Clemenceau başta olmak üzere) zihnine saplanan düşüncenin şöyle özetlenebileceğini iddia ediyor: "Avrupa'nın barış yolunda birleşmesi

şu – sin qua non *koşulu olmaksızın gerçekleştirilemez: Almanlar, konfederasyonun dışında bırakılmalıdır. Gelecek savaşların mayası Almanlar! Avrupa'da dayanıklı bir Almanya bulundukça sürekli barış olamaz. Bunun için de onun zarar vermesini önlemek üzere vesayet altında tutulmalıdır."*

Korkunç. Eğer Goiran'ın söylediklerinin aslı varsa, bu, Wilson'ın düşüncesine kesin bir ihanet olur. Daha başlangıçta genel birlikten Avrupa'nın üçte birini dışarıda bırakmak demek bu. Bunun için ileri sürülen bahane de savaşa bu üçte birin neden olduğunu ve ona hiçbir zaman güvenilemeyeceğidir. Bu, Avrupa'nın hukuksal örgütlenmesini daha tohum halindeyken öldürmek, bir Milletler Cemiyeti karikatürüyle yetinmek, Avrupa'yı bir İngiltere-Fransa egemenliği altına sokmayı tasarlamak ve yine kanlı çatışmaların tohumunu rahatça yetiştirmek olur.

Wilson bu emperyalist tuzağa düşmeyecek kadar sağlam görüşlü, ileriyi gören biri!

5, Perşembe.

Ayakta duramıyorum bugün. Soluk soluğa, boğulacak gibi yürüyorum. Merdivenden beş dakikada inebildim. Ağır ağır, düzenlice ölüme sürükleniyorum. Bu gece babamın can çekişmesi aklıma geldi. Hep mırıldandığı, çocukluğunun şu şarkısının nakaratını da anımsadım!

*Hop! Vite! Au rendez-vous!**

Jean-Paul'e bırakmayı düşündüğüm, babamla ilgili notları göçmeden yazmalıyım.

Cephede, geride bir mola yerinde iken, dinginlik içinde yeniden bir yatağa kavuşmaktan öyle mutlu olurdum ki... Saatlerce uzanıp savaş sonrasını düşünürdüm; gelecek günleri saflıkla hayal ederdim. Sürdürmeye kararlı olduğum bir yaşamı... Her şey öylesine güzel görünüyordu ki!

---

* Hop! Çabuk! Git sözleştiğimiz yere! (ç. n.)

Ölüm, saplantı. Bende yer ediyor bu. Bir çağrısız konuk, bir yabancı gibi. Bir yabancı, bir asalak, bir çıban.

Her şey değişecekti benim için eğer dine inanabilseydim. Ama bunun için metafiziğe başvurmak gerekecekti. Yani bu da... Çok acayip. Hiçliğe dönüşün böyle bir karşı koymaya neden olması. Eğer cehenneme ve lanetli olduğuma kesin olarak inansaydım ne hissederdim diye kendi kendime soruyorum.

Daha kötü olmazdı kuşkusuz.

5 Eylül, akşam.

Kumandanlıktan bana Joseph'le bir dergi gönderildi. Bir yeri şeritle işaretlenmiş. Açıp okuyorum: Savaşların her çeşit bahanesi var. Ama tek bir nedeni vardır, o da ordudur. Orduyu kaldırırsanız savaşı da önlemiş olursunuz. Ama orduyu nasıl kaldırmalı? Baskıcı rejimleri yok ederek. *Bu sözler Victor Hugo'nun bir konuşmasından alınmış. Raymond 1869 Paris Kongresi yazmış kenarına ve bir ünlem işareti koymuş.*

Varsın alay etsin. Elli yıl önce despotça rejimlerin yok edilmesini ve silahlanmanın sınırlandırılmasını öğütlemiş olması, insanlığın akıldışı bir durumdan kurtulma umudunun kırılması için bir neden midir?

Bugünlerde balgam çıkarma her zamankinden daha çok. Parçacıkların sayısı çoğaldı. (Mukoza parçacıkları ve zar döküntüleri.)

6 Eylül.

Bu sabah Mme Roy'dan bir mektup aldım. Her yıl oğlunun ölüm gününde bana yazar.

(Lubin çoğu kez bana küçük Manuel Roy'u anımsatır.)

Ne düşünürdü bugün hâlâ yaşasaydı? Onu şimdi gözümün önüne getiriyorum (Lubin gibi). Ağzı yüzü bozulmuş. Ama hep inatçıydı, iyileşip cepheye dönmek için sabırsızlanıyordu.

Jean-Paul, ileride 1940'ta yirmi beş yaşına geldiğin zaman savaş üzerine ne düşüneceğini merak ediyorum. Kuşkusuz yeniden yapılanmış, barışa kavuşmuş bir Avrupa'da yaşayacaksın. "Milliyetçiliğin" ne olduğunu algılayacak mısın? 914 Ağustosu'nda, senin yaşında, yirmi beş yaşındakiler önlerinde daha bütün bir yaşam varken Manuel

Roy'cığım gibi göğüs gere gere vuruşmaya gidenlerin mistik kahramanlığını anlayabilecek misin? Haksızlık etme onları düşünürken, anlamaya çalış. Ölmeye istekli olmadıkları halde, tehlikede olan ilkelerinin uğruna yaşamlarını tehlikeye atmayı erkekçe kabul eden bu gençlerin soyluluğunu küçümseme. Bunların hepsi delirmiş insanlar değildi. Çoğu, Manuel Roy gibi, senin de içinde bulunduğun, gelecek kuşaklara daha güzel bir yaşam sağlamak için, canlarını feda etmeye razı oldular. Tanıdım onları, Antoine Amca onlara tanık.

Gazeteler. Somme'u geçtik. Guiscard'a vardık. Soissons'un kuzeyine ilerledik: Coucy'yi yeniden ele geçirdik. Almanların Escault ile Saint-Quientin Kanalı'nın arkasına yerleşmelerine engel olabilecek miyiz?

7 akşamı.

Jean Paul için:

Geleceği düşünüyorum. Senin geleceğini. Manuel Roy'ların dilediği "daha güzel" geleceği. Daha güzel? Senin için böyle olacağını umuyorum. Ama sizlere miras olarak kaos halinde bir dünya bırakıyoruz. Çok karışık bir zamanda hayata atılmandan korkuyorum. Çelişkiler, belirsizlikler, eski ve yeni güçlerin çatışması, bu bozuk havayı solumak için sağlam akciğerlere sahip olmak gerekir. Dikkat. Yaşama sevincini herkes elde edemez.

Genellikle hiçbir şekilde peygamberlik taslamak istemem. Ama yarınki Avrupa'yı sezebilmek için derince düşünmek yeter. Ekonomi bakımından yoksullaşmış devletler, toplumsal yaşam dengesiz her yerde. Ahlaksal bakımdan geçmişle bağların birdenbire kopuşu, eski değerlerin çöküşü vb... Bundan da büyük bir düzensizlik doğacak. Bir deri değiştirme dönemi. Ateş nöbetleri. Kasılmalar. Atılımlar ve inişlerle geçen bir büyüme krizi. Sonunda denge ama hemen değil. Sancılı bir doğum.

Ne olacaksın sen bunun içinde Jean-Paul? Bunu berraklıkla görebilmek güç. Herkes gerçeği kendisinin bildiğini sanıyor. Herkes, her zaman olduğu gibi, derde deva sunabileceğini sanıyor. Bir anarşi dönemi belki. Goiran, böyle olacağına inanıyor. Ben hayır. Anarşi sadece görünüşte, geçici anarşi. Çünkü insanlar anarşi istemez. Bunu düşünmek olanaksız. Tarih ortada, insanlar kaçınılmaz dalgalanmalar arasından yeni düzenlemelere gider. Büyük bir olasılıkla söylenebilir ki, bu savaş,

kardeşliğe değilse bile uzlaşmaya doğru kesin bir adım olacaktır. Wilson barışıyla Avrupa'nın ufku genişleyecek; insanlar arası dayanışma, işbirlikçi uygarlık düşünceleri milliyetçiliğin yerini alacak vb...)

Ne olursa olsun, büyük reformları, bir yenilenme olayını göreceksin. Şimdi yazmak istediğim şu: O gelecek günlerde kamuoyunu yöneten temel düşünceler, gittikçe artan belirleyici bir etki gösterecek. Gelecek belki de hiçbir zaman olmadığı kadar güzel görünümlü olacak. Birey daha önem kazanacak.

Değerli insanlar görüşlerini ileri sürme ve dinletme olanağına geçmiştekinden daha çok sahip olacak ve yeniden yapılanmaya katkıda bulunabilecek.

Değerli bir insan olmak gerekir ve kendini kabul ettiren bir kişiliği geliştirmek. Yürürlükteki teorilere sırt çevirmelisin. Kişiliğinin gerektirdiği yükten kurtulma isteği çok çekicidir. Çok kuvvetli toplumsal hareketler içinde sürüklenmek çekici gelir insana. İnanmak kolay ve son derece rahatlık vereceği için çekicidir!.. Bu çekici şeylere karşı durabilecek misin? Kolay değil. İnsan, önündeki yıllar kendisine ne denli karışık görünse, her ne pahasına olursa olsun belirsizlikten kurtulma, kendisini güvene kavuşturacak, kendisine yol gösterecek hazır bir doktrini benimseme eğilimindedir. Ortaya koyup da çözemediği sorunlara oldukça akla yakın görünen ve çoğunlukça benimsenen her yanıt ona bir sığınak gibi görünür. Çok büyük tehlikedir bu! Parolalara karşı diren, reddet bunları!.. Bir yere, bir akıma bağlanmaktan sakın! Belirsizliklerin bunalımı, doktrincilerin kendilerine bağlı olanlara sağladıkları tembelce ruhsal rahatlıktan yeğdir!.. Karanlıkta el yordamıyla yolunu aramak kolay iş değil. Ama bunun daha azdır kötülüğü. Komşuların uzattığı ışığı uysalca izlemek, kötünün kötüsüdür. Dikkat! Bu noktada babanın anısı sana örnek olsun! Yalnızlıkla geçen ömrü, hiçbir zaman saplantıya varmayan kaygılı düşüncesi sana bir mertlik, bir titizlik, bir ruh kuvveti ve soyluluk örneği olsun...

Tanyeri ağarırken. Uykusuzluk, uykusuzluk.

(Jean-Paul ile konuşmaya başlar başlamaz bir "vaazcı edası takınıyorum galiba." "Dikkat"lerden vb. vazgeçmeli.)

"Değerli bir adam" olmak... Ama bunun reçetesini vermeyi unuttum.

Ama nedir bu reçete? Aslında değerli adamı ben yalnız hekimler arasında tanıdım. Kaldı ki, ben şöyle düşünegelmişimdir: Değerli bir adamın, toplumsal yaşamın olayları, gerçekleri, umulmazlıkları kar-

şısındaki davranışı, bir hekimin hastalık karşısındaki davranışı gibi olmalıdır. Önemli olan berrak bir görüş. Hekimlikte her özel vakanın ortaya koyduğu yeni problemleri çözümlemek için, edinilmiş bilgiler ve kitapların öğrettikleri pek seyrek olarak yeterli olur. Her hastalık –tıpkı bunun gibi her sosyal kriz– daha önce benzeri olmayan, ilk kez karşılaşılan bir ilk vaka olarak ortaya çıkar. Kural dışıdır *ve ona özgü bir tedavi bulmak ve uygulamak gereklidir. Değerli bir insan olmak için büyük bir hayal gücüne sahip olmak gerekir...*

Pazar, 8 Eylül 918.

Bu sabah uyandığım zaman öksürüp on santimetre kadar bir balgam çıkardım; incelemesi için Bardot'ya verdim.

Bu gece yazdıklarımı gözden geçirdim. Benden sonra bir an geleceğe, insanlara ilgi duyuşuma şaştım. Jean-Paul nedeniyle mi?

Düşündükçe ilgimin daha az aralıklı olduğunu anlıyorum. Bu bir zihin çalışmasının, bir kendine dönüşün sonucudur. Aslında geleceği düşünmek bende sürekli ve çok doğal bir zihin işlemi... Acayip!

Öğle yemeğinden önce.

Bir gazete haberinin Philip'i sarstığını anımsıyorum. (Meslekdışı ilk konuşmalarımızda. Onun servisine yeni katıldığım sırada.) Ölüm cezasına çarptırılmış bir adam söz konusuydu. Cellat yardımcılarının kolları arasında çırpınırken savcıya, "Mektubumu unutmayın!" diye bağırmıştı. (Metresinin, içerideyken kendisini aldattığını öğrenmişti. Bunun üzerine o sabah yargıçlara, kadının da etkili bir rol oynadığını, cezasız kalmış suçunu yazdığı bir mektupla bildirmişti.)

Bunu anlayamamıştık. Adamın, son saniyeye kadar bu dünyanın işleriyle ilgilenişini yani! Philip bundan, çoğu insan için yokluğu gerçekten tasarlayabilmenin olanaksız olduğu sonucunu çıkarmıştı.

Bu olay onun kadar beni de şaşırtmıştı.

9 Eylül.

Ağzımda kötü bir tat. Neden bu işkence? Dişçiyi anımsatan ve iştah kesen bu kreozotlu şuruptan hiçbir şey beklemedim.

Öğleden sonra.

Bu sabah 9 Eylül tarihini yazarken birden anımsadım: Bugün Reuville'in ikinci *yıldönümü.*

Akşam.

Bütün gün Reuville'in anıları arasında yaşadım.

Günün sonunda varmıştık oraya. Mezarlığa ilk yardım biriminin yerleştirilmesi. Köy yıkıntı halinde. Bir gün önce iki yüz havan mermisi düşmüş. Kapkaranlık gecenin içinde aydınlatma fişeklerinin parıltısı. Tugay komutanı görevini yapan albay, karargâhını yalnız üç duvarı kalmış bir eve yerleştirmiş. Ormana yerleştirilmiş yetmiş beşlik top bataryalarının gümbürtüsü. Göletin çevresi makina döküntüleriyle dolu. Ertesi sabah, yanı başında yaralanacağım delik deşik olmuş kırmızı battaniye. Çöplerle örtülü, kuru çamur halindeki toprak, araba tekerlekleriyle oyulmuş. Mezarlık mahzeninin kırık camlarından görünen tepe ardından topallaya topallaya yaralılar gelmekte. Hepsi de o her zamanki dalgın ve uysal halleriyle, üstleri başları bembeyaz toz içinde. Görüyorum tepenin alev alev yanan gökyüzündeki izdüşümünü. Dikenli tel gerilmiş demir çubuklar... Sonra bir kasırgada devrilmiş gibi kanatları üstüne devrilmiş değirmen. Kırık bir oyuncak gibi. (Bütün bunları anlatırken acayip bir zevk duyuyorum. "Neden? Unutulmaktan kurtardığım için mi? Niçin? Jean-Paul, bir sabah Antoine Amca Reuville'de...) Mezarlık mahzeni, daha gecenin başlangıcında dolmuştu. İniltiler, azarlamalar. Dip tarafta üzerine ölülerin konulduğu saman yığını. Mihraba yerleştirilmiş denizci feneri. Masayı, iki fıçı üzerine konulmuş levhaları, şişenin içindeki mumu, çamaşırları görüyorum; hepsine de bakıyorum uzun uzun, aklımda tutmak istermişim gibi. Nasıl çalışırdım o zaman! Adeta susamışçasına bir sevinç içinde, meslek zevkiyle. Hızlı hareket etmek gerekirdi, büyük bir iradeyle kendine hâkim olmak. Bütün duygular son derecede uyanık, bütün vücut gerilmiş, parmaklara değin. Bir çeşit bunalım. Aynı zamanda bir otomat duygusuzluğu. Amaç, ayakta tutardı. Hiçbir şeyi işitmez, hiçbir şeye bakmaz, kendimi tümüyle uğraşa verirdim. Düzenli olarak telaşsız ama hızlı, gerekli jestleri bir saniye bile yitirmeden çalışmak gerekir. Bu yarayı mikroptan arındırmak, şu anadamarı

vaktinde bağlayabilmek, şu kırığı geçici olarak hareketsizleştirmek için. Üst tarafı da böyle!

Şimdi güçlükle gözümün önüne getirebiliyorum yaralıların dar sokakta yan yana, sedyeleriyle yatırıldığı bir çeşit rüzgârlığı, arabalığı! Ama kurşunlardan korunmak için duvarlara sürtüne sürtüne yürüdüğüm o dar sokağı çok iyi anımsıyorum... Yine kulaklarımdaki hafif cıvıltıları, kuru kerpiç duvarlardaki gümbürtüleri anımsıyorum. Kolu sargıyla boynuna asılmış, sağlam kolunu bir arı sürüsünü kovmak ister gibi sokağının hizasına kaldırmış olan sakallı, ufak tefek, kızgın bakışlı komutanın, "Sinek var burada. Çok sinek!" deyişini. (Sonra birden şu sakallı, kır saçlı görevliyi anımsıyorum; Longpré'den Les Corps-Saint'e kadar ambulansta bizimle gelen bu somurtkan adamın bir kenar mahalle şivesiyle bir yaralıyı sedyesinden indirirken, "İnin, size inin diyorum!" diye bağrışını.

Bütün gece sarma hareketinden şüphe etmeden çalışıldı. Gün doğarken irtibat görevlisi geldi. Köy yandan alınmıştı. Boşaltma siperleri tehlikeliydi. Gidilebilir patikalara ulaşabilmek için, makineli tüfek ateşi altındaki meydandan geçmek gerekiyordu. Bir an bile canımı tehlikeye attığımı aklımdan geçirmemiştim. Düşerken kırmızı battaniye gözümün önüne geldi ve tam bir berraklıkla şu düşünce geçti aklımdan: "Akciğerim delindi, kalbim yara almadı... Paçayı yırtarım..."

(Olayların gidişi nelere bağlı... O sabah bacağımdan ya da kolumdan yaralansaydım şimdi bulunduğum yerde olmayacaktım: Ve iki akciğerim yara olmamış olsaydı; soluduğum o azıcık iperit, yıkıcı etkisini yapmamış olacaktı.)

10 Eylül.

Dünden beri zihnimde hep savaş anıları canlanıyor.

Jean-Paul için tifüslülerin öyküsünü not etmek istiyorum. – Bu yüzden hastanelerdeki meslektaşlarımdan daha uzun süre cephede kalmıştım. 1915 kışında Compiègne alayına bağlıydım; ve bu alay kuzeyde ileri hatta bulunuyordu. Ama tabur hekimleri arasında dönüşümlü görev değişimi yöntemi uygulamaya konuldu. Böylece aşağı yukarı on beş günde bir, her birimiz altı kilometre geriye gidiyor, orada birkaç gün sırayla küçük bir depoyu, yirmi yataklı bir sağlık ocağını yönetiyorduk. Oraya bir akşamüzeri vardım. Kemerli bir yeraltı katın-

da on sekiz hasta. Hepsinin de ateşi var; kimininki 40 derece!.. Lamba aydınlığında baktım onlara. Kuşkuya yer yok: On sekizi de tifüslü. Oysa tifüslülerin cephede bırakılması kesinlikle yasaklanmıştı, ama uygulamada el altından hiçbir tifüs tanısı konulmaması isteniyordu. Hemen o akşam dört sırmalıya telefon ettim. Yalnız, şu on sekiz adamda paratifoyu andıran ağır mide-bağırsak bozuklukları görüldüğünü anlattım. (Tifüsten söz etmekten çekiniyordum.) Bu zavallı adamcağızların derhal o mahzenden çıkarılmazlarsa öteki dünyayı boylayacaklarından emin olduğum için, sağlık ocağını yönetmek istemediğimi bildirdim. Ertesi sabah, erken saatte, beni bir otomobille alıp götürdüler. Tümende sorgulandım. Üstlerime kafa tuttum. Öylesine direttim ki, sonunda hastaların mahzenden çıkartılmalarını sağladım. Ama o günden sonra sicilime belirli bir "not" düşülmesi yüzünden hiç yükselemedim, yaralanıncaya dek!

Akşam.

Burada başkalarıyla olan ilişkilerimi düşünüyorum. Cepheyi anımsatması gereken bir içiçelik. Hayır. Bu durum hiçbir şeyle karşılaştırılamaz. Burada arkadaşlık, hepsi bu kadar. Cephede, sıradan bir er bile kardeştir. Tanıdıklarımı düşünüyorum. Hazin bir geçit töreni. Hemen hepsi çürüğe çıkartılmış, sakat, kaybolmuş Larlier, Brault, Lambert ve babayiğit Dalin ve Huart ve Laismé ve Nuhaton neredeler? Ya küçük Nopus? Ve daha başkaları? Kaçı savaşı sapasağlam bitirebildi?

Bugün savaşı her zamankinden başka türlü düşünüyorum. Daniel'in bana Maisons'da söylediğini: "Savaş insanlar arasında bilinmez bir dostluk fırsatıdır..." (Çok acı bir fırsat, çok kısa süren bir dostluk!) Yine de haklı; bir çeşit acıma ve sevecenlik. Karşılıklı yakınlık. Bu ortaklaşa felaket içinde ufak tefek tepkiler. Ve hep aynı kalarak. Subay olsun olmasın aynı angaryalar, aynı acılar, aynı can sıkıntısı, aynı korkular, aynı umutlar, aynı çamur, çoğu kez aynı yemek, aynı gazete. Başka yerlerdekinden daha az entrika, daha az kirli davranış, daha az kötülük. Herkesin birbirine öylesine gereksinmesi var ki. İnsan yardım eder ve sever, yardım edilmek ve sevilmek için. Karşısındakine antipati duymak yok, kıskançlık yok. (Cephede.) Kin yok. (Karşıdaki aynı saçmalıkların kurbanı olan Alman'a bile kin yok.)

Hem sonra savaş, olayların zoruyla bir derin düşünme zamanıdır.

Eğitimsiz kişi için olduğu kadar okumuş kişi için de. Yalın, derin bir düşünme. Çok az farkla, herkes için aynı. Acaba her gün ölümle baş başa olmak mı düşünme yeteneği çok az olanları bile derin düşünceye sevk ediyor? (Örneğin, şu Carnet...) Bizim taburdakilerden hiçbiri yok ki birden yanına vardığım zaman düşünceye dalmamış göreyim. Yalnızca, içine kapanık, bir gereksinme gibi işlenen ve saklanan bir düşünme. İnsanın kendine sakladığı tek köşe. Bu zorunlu kişiliksizleştirme içinde düşünce kişinin son sığınağıdır.

Ölümden kurtulanlarda bu düşünmenin ürünlerinden geriye ne kalacak? Belki de çok şey değil. Şiddetli bir yaşama iştahı herhalde: Boşuna özveriler, büyük laflar, kahramanlığa duyulan nefret mi? Yoksa tersine, cephe "erdemlerine" duyulan özlem mi?

11.

Geçen sabah çıkarttığım parça histolojik olarak saptandı. Bozuk bir çeper yok: Bir mukoza birikintisi.

Akşam.

Gerçekte çoğu kez, sık sık, ölümümden çok yaşamımı düşünüyorum. Durmadan geçmişime dönüyorum. Bir paçavracı gibi çöplüğü karıştırıyorum. Çengelimin ucuna takılan birkaç döküntüyü inceliyor, sorguluyor ve bunun üstüne yorulmadan hayal kuruyorum!

Ne de azıcık şeymiş bir yaşam... (Benimki kısaltıldığı için böyle düşünüyor değilim. Bu, her yaşam için doğru.) Çok beylik bir şey: Engin gecede azıcık bir parıltı vb... Bu beylik düşünceyi yineleyip duranlardan kaç kişi bilir bunun böyle olduğunu? Kaç kişi duyar bunun yürek yakıcılığını!

İnsanın şu gereksiz sorudan büsbütün kendini kurtarması olanaksız: "Yaşamın anlamı ne olabilir?" Geçmişimi kafamda evirip çevirirken birden kendime şunu sorduğum olur: "Neye yarar bu?"

Hiçbir şeye. Hiç ama hiç. Bunu kabul etmekle biraz zahmet çekilir. Çünkü on sekiz yüzyıllık Hıristiyanlık, iliklere işlemiştir. Fakat insan ne kadar çok düşünürse, ne kadar çevresine ve kendine bakarsa şu açık seçik hakikat zihnine saplanır: "Hiçbir şeye yaramaz bu."

Yerkabuğu üstünde milyonlarca varlık oluşur, bir an karıncalar gibi kaynaşır; sonra da parçalara ayrılır ve yok olur. Yerini de, sırası geldiğinde parçalanacak olan başka varlıklara bırakır. Bu kısacık ortaya çıkışların hiçbir "anlamı" yoktur. Yaşamın anlamı yok. Bu kısacık konuklukta olabildiğince daha az mutsuz olmaya çaba göstermekten başka hiçbir şeyin önemi yoktur...

Sanıldığı kadar üzücü ya da insanın kolunu kanadını kıran bir saptama değil bu. Ne pahasına olursa olsun, yaşamın bir anlamı olmasını isteyenlerin tüm ham hayallerden arınmış, kurtulmuş olması çok güzel bir dinginlik duygusu, güç ve özgürlük kazandırır. Dahası, bu eğer alınması bilinirse oldukça güçlendirici bir düşünce kazandırır insana...

Hastanedeki servisimden ayrılırken geldiğim zemin katındaki M. pavyonunun dinlence salonunu düşündüm birden. Yere çömelmiş, küplerle oynayan küçük çocuklar gözümün önüne geldi. İçlerinde hiç iyileşmeyecekler, sakatlar, hastalar, nekahattekiler vardı. Bunlar arasında geri zekâlılar, yarı aptallar ve de çok akıllılar bulunuyordu. Yani küçücük bir dünya. Dürbünün büyük gösteren ucundan seyredilen insanlık. Çoğu küpleri evirip çeviriyor, yatırdığı dört yüzü üzerinde döndürüyor gelişigüzel. Daha uyanık olanlar renkleri birbirine uygun olarak sıralayarak geometrik desenler çiziyor. Gözüpek olanlar, sallantılı binalar yaparak eğleniyor. Kimi zaman da uygulayıcı kafalı, hırslı birileri sebatla bir sürü boşa giden girişimden sonra bir köprü, bir dikili taş, yüksek bir piramit yapmayı başarıyordu... Dinlencenin sonunda hepsi yıkılıyordu bunların. Yerdeki muşambanın üstüne ertesi günkü dinlenceyi bekleyen küpler dağılmış duruyordu.

Önünde sonunda bu yaşamın biraz benzeriydi. İçimizden her birimiz yalnız oynamaktan başka amacı olmadan *(hangi güzel bahaneyi seçmiş olursa olsun) doğarken yaşamın kendisine sunduğu renk renk küpleri, öğeleri yeteneğine, isteğine göre birleştirir. En yetenekliler yaşamlarını karmaşık bir yapı, gerçek bir sanat yapıtı haline getirmeye çalışır. Dinlencenin alabildiğince eğlenceli olması için insan bunlar arasında bulunmaya çaba göstermelidir...*

Her insan elindeki araçlara göre, her insan rastlantının kendisine verdiği öğelere göre. Dikili taşını ya da piramidini şöyle böyle başarıyla yapmasının gerçekten çok önemi var mı?

Aynı gece.

Dün akşam yazdığım sayfalar için pişmanlık duyuyorum, Jean-Paul. Eğer okursan isyan ettirir seni bunlar. "Yaşlı adamın düşüncesi" diyeceksin. "Ölmek üzere olanın". Haklısın kuşkusuz. Hakikat nerede, bilmiyorum artık. Kuşkusuz daha az olumsuz başka yanıtları vardır kendine sorduğun şu sorunun: "Ne adına yaşamak, çalışmak, verebildiğimin en çoğunu verebilmek?"

Ne adına? Geçmiş ve gelecek adına. Baban ve senin oğulların adına. Halkası olduğun zincir adına. Sürekliliği sağlama adına. Edindiğini aktarmak – daha iyileştirerek, aktarmak...

İşte belki de budur varlık nedenimiz.

12 Eylül sabahı.

Ben sıradan *bir adamım. Yaşamın benden istediğiyle uyumlu, orta derecede yetileri olan. Orta derecede zekâ, bellek, özümleme vergisi. Orta derecede karakter. Geri kalanı, kamuflaj.*

Öğleden sonra.

Sağlık, mutluluk: Gözbağları. Hastalık, sonunda insanı berrak düşünceli yapıyor. (Kendini tanımak ve insanı tanımak için en iyi koşullar, hastalanmak *ve sağlığı yeniden kazanmak. Şöyle yazmayı her zaman çok isterdim: "Hep sağlıklı olmuş insan zorunlu olarak aptalın tekidir."*

Ben sıradan bir adamdan başka bir şey değilim. Sahici bir kültürden yoksunum. Kültürüm mesleğime ilişkindi; zanaatımla sınırlıydı. Büyükler, gerçek büyükler uzmanlıklarıyla sınırlı değildirler. Büyük hekimler, büyük filozoflar, büyük matematikçiler, büyük politikacılar sadece hekim, filozof vb. değildirler... Beyinleri başka alanlarda da rahatça işler. Özel bilgilerin ötesine ulaşır.

Akşam.

Kendim hakkında,

Ben hiç de öyle şanslı biri değilim. Ama iyi başarabileceğim mesleği kendim seçtim. (Bu da aslında belirli bir pratik zekâyı gerektirir.) Orta derecede, elverişli koşullardan yararlanabilecek kadar.

Gururum yüzünden kör gibi yaşadım.

Her şeyi beynime ve enerjime borçlu olduğumu sanıyordum. Kendi yazgımı kendimin yarattığına ve başarılarıma layık olduğumu sanıyordum. Benden daha az yeteneklilerce böyle görüldüğüm için kendimi birinci planda bir adam gibi görüyordum. Gözboyacılık. Philip'i de yanılttım.

Seraplar, ham hayaller ki, uzun sürmedi. Yaşam benim için kuşkusuz acı hayal kırıklıkları saklıyordu.

Ben de iyi bir hekimden başka bir şey değildim, birçokları gibi.

13 Eylül.

Hafifçe kanlı balgam çıkardım bu sabah. Saat 11. Yatakta vantuz çekmesi için Joseph'i bekliyorum.

Odam çok çirkin. Küçücük bir evren, bütün ayrıntılarıyla tanıyorum, midem bulanıncaya kadar. Tek bir çivi, tek bir eski çivi yeri, şu gözümün binlerce kez takıldığı pembemsi duvardaki sıyrık! Ve sonra hep aynanın üstüne yapıştırılmış şu girl'*ler! (Ne var ki, bunların çıkartılmasını sağlamış olsam ararım belki.)*

Bu yatakta saatler ve saatler, günler ve geceler. Ben ki, çok hareketli bir insanım!

Çalışmak. Ben sadece çalışkan değildim. Çalışma için bağnazca, çocuksu bir eğilimim vardı.

(Eski çalışkanlığım hakkında öyle çok haksızlık etmemeli. Ne biliyorsam bana bunu çalışma öğretti. Gerçekle göğüs göğüse gelerek hep. Beni biçimlendiren çalışmadır. Eğer bu savaş cehennemine katlanabildiysem, beni sürekli olarak çalışmaya zorlamasından.)

Öğleden sonra.

Aslında cerrah olmalıydım... Ben hekimliği bir cerrah mizacıyla yaptım. Tamamıyla iyi bir hekim olmak için, insanın düş kurmaktan hoşlanır olması gerekir.

Akşam.

Eski güzel çalışkanlığımı yeniden düşünüyorum. Oldukça sertlikle. Bunda biraz da yapmacıklık seziyorum. (Başkalarına olduğu kadar, daha çok kendime karşı.)

Zayıf yanım: Sürekli bir onaylanmak gereksinmesi. (Bunu açığa vurmak zor oluyor, Jean-Paul!)

Tümden verimli olabilmem için başkalarının yanımda olması gerektiğini yüz kez saptadım. Bana bakıldığını, hakkımda hüküm verildiğini, beğenildiğimi hissetmek, bütün yetilerimi canlandırıyor, cesaretimi kamçılıyor, karar verme yeteneğimi, güçlü olduğum duygusuna tartışılmaz bir atılım veriyordu. (Örnek: Péronne'un bombalanması! Montmirail cankurtaranı - Bois Brûlé baskını vb.) Başka bir örnek: Sivilken hastanede öteki hekimlerin yanında yaptığım kontroller sırasında tanılarımda daha isabetli, tedavimde daha atılgan oluyordum. Tartışmasız kendi konsültasyon odamda, hastamla yalnız olduğum zamankinden çok daha...

Bugün bunun doğru olmadığının bilincindeyim: Benim verebileceğimin en çoğunu verebilmen için başkalarına gereksinmem vardı. Robinson gibi, ıssız adada yalnız olsaydım yaşamıma son verirdim belki. Ama Cuma'nın gelişi büyük başarılar gerçekleştirmemi sağlardı.

Akşam.

İradeni iyi bile Jean-Paul. Eğer istemeyi başarırsan senin için olmayacak şey yoktur.

14.

Hastalık yeniden depreşti. Bütün ötekiler yetmiyormuş gibi göğüs kemiğinin altında sancılar. Ve açıklanamaz ürpertiler. Midede bir şey

tutabilmek olanaksız. Yataktan kalkamıyorum Goiran bana gazetelerini getirdi. İsviçre'de Avusturya-Macaristan'ın barış önerisinden (?) ve Almanya'da alttan alta bir devrim hareketinden (?) söz ediliyor... Wilson'ın mesajlarının etkisiyle orada da artık demokratik düşünceler ilerleyecek mi?

Saint-Michèle yönündeki Amerikan ilerleyişi gerçek gibi: Saint-Michèle demek, Briey ve Metz yolu demektir! İşte aşılmaz denilen Hindenburg hattı üzerindeyiz.

16 Eylül.

Biraz daha iyiyim. Bulantı yok: şu iki günlük perhiz yüzünden çok zayıf düştüm.

Avusturya'nın barış isteğine karşı Clemenceau'nun yanıtı. Son derece hoş olmayan bir yanıt. Bir süvari subayının konuşma biçimi. Daha kötüsü: Bir Pancermanistin konuşma biçimi. Askeri başarıların etkisi kendini göstermekte gecikmedi: Savaşanlardan biri daha kazançlı durumda olduğuna inanınca, emperyalistçe art düşüncelerini açığa vuruyor. Eğer İtilaf Devletleri'nin zaferi tümden Amerikalılarca kazanılmış olmazsa Wilson'ın İttifak Devletleri'nin yöneticileriyle çok işi var demektir. İttifak ne istediğini içtenlikle söylemiş olsaydı haklı olurdu. İttifak'ın elinde ne istediğini bildirme fırsatı vardı. Fakat İttifak hesaplaşma sırasında yenenlerin yenilenlerden olabildiğince çok şey koparırken büyükçe bir şeyler ister gibi görünerek blöf yapmak istiyordu. Goiran şöyle diyor: "Birkaç başarı elde etti mi, İttifak kendinden geçer."

17.

Ne söylerlerse söylesinler, bu bronşopülmonik zorlamalar her zaman tekrarlayan bir akciğer enfeksiyonu olarak düşünülmüştür.

18.

Bardot uzun uzadıya gözden geçirdi. Sègre ile konsültasyon. Sağ kalpte deride morarma ve düşük tansiyonla birlikte genişleme.

Haftalardır bekliyordum bunu.

Eski özdeyiş: "Akciğer hasta mı, kalbe iyi bak."

Bir hastabakıcının niteliği, kendisine ivedilikle gereksinme olduğu zaman, çağrının yapıldığı yere hemen gitmemektir. – Sonra da hastanın odasında katlanılmaz derecede gereksiz olduğu halde, uzun süre oturmaktır...

19'u 20'ye bağlayan gece.

Yaşam, ölüm, kesintisiz tohumlama vb.

Bugün öğleden sonra Voisenet ile birlikte bir Champagne cephesi haritasını inceledik. Birden o beyazımtırak ovayı anımsadım. (Châlons'un kuzeydoğusunda bir yerlerde.) Burada 17'de birliğimi değiştirdiğim sırada yemek molası vermiştik. Savaşın başlarındaki bombardımanlar yüzünden toprak öylesine altüst olmuştu ki, bir ayrık otu bile bitmemişti. Bununla birlikte cepheden uzaktaydık. Yöredeki tarlalar tekrar ekilmişti. Durduğumuz yerin yakınında bu kireçli çölün ortasında yemyeşil bir adacık vardı. Oraya gittim. Bu bir Alman mezarlığıydı. Boy vermiş otların arasında yerle bir hizada. Ve bu genç ölülerin, üstünde bir yulaf, kır çiçekleri ve kelebekler cümbüşü.

Son derece beylik. Ama bugün bu anı, o zamankinden daha çok heyecanlandırıyor. Bütün akşam boyunca kör doğayı düşündüm vb. Düşünceme bir şekil veremedim.

20 Eylül.

Saint-Michèle cephesinde başarılar. Hindenburg hattı önünde başarılar. Makedonya'da başarılar. Her yerde başarılar. Ama...

Ne kayıplar pahasına?

Sonra hepsi bu kadar değil. Kendimizi daha güçlü hissetiğimizden beri, İtilaf ülkeleri basınındaki değişik tutum karşısında nasıl kaygılanmamalı? Balfaur, Clemenceau, Lansing nasıl bir taviz vermezlikle geri çevirdiler Avusturya'nın önerilerini? Ve kuşkusuz Belçika'yı, Almanya'nın önerisini geri çevirmeye zorladılar!

Goiran geldi. Hayır, savaşın sonunun bu kadar yakın olduğuna inanamam. Alman Cumhuriyeti'nin kurulması, güçlü göründüğü hal-

de çürük olan Rusya'nın sağlam ayaklar üzerine oturtulması için aylar, dahası yıllar gerek. Sonra kendimizi ne kadar zafer kazanmış hissedersek, biricik sürekli olan uzlaşmacı barışı kabul etmeye yanaşmayacağız.

Goiran'la ilerleme *üzerine öfkelendirici tartışma – diyor ki: "İlerlemeye inanmıyor musunuz?"*

Tamam, tamam. Ama güzel ilerleme! İnsandan binlerce yıl *geçmeden bir şey beklenemez...*

21.

Öğle yemeğini aşağıda yedim. Lubin, Fabel, Reymond, ne denli farklı olsalar da hepsi sekter. (Voisenet, kumandandan söz ederken, "Doğanın ona bir beyin verdiğine inanmakta güçlük çekiyorum. Omurilikten başka bir şeyi olmadığını öğrenirsem şaşmam.")

Jean-Paul için:

Geçici olmayan hakikat yoktur.

(Ben bir zamanlar her şeyin antiseptiklerle çözümlenebileceğine inananları gördüm. "Mikropları öldürmek." Çoğu kez aynı anda, canlı hücrelerin de öldürüldüğü görülürdü.")

El yordamıyla araştırmalı, duraksamalı. Kesin olarak hiçbir şey ileri sürmemeli. İnsanın tam gaz girdiği yollar çıkmaz sokak olur. (Hekimlik biliminde bunun örneği çoktur. Öyle bilginler gördüm ki, aynı değerde, aynı bilgelikte oldukları, aynı hakikat aşkıyla dolu oldukları halde, aynı olguların nicelenmesinde aynı klinik gözlemlerin yapılması sonunda çoğu kez birbirinden yüz seksen derece farklı sonuçlara varmışlardır.)

Gençken kendini kesinlik zevkinden kurtarmalısın.

22.

Bir yere yerleştiğim zaman böğürlerim öyle acıyor ki, yer değiştirmekten korkuyorum.

Bardot, şu etil-para-amino-benzoat mucizeler yaratır diyordu. Hiçbir şeye yaramıyor.

23 Eylül.

Beni hedef tahtası yaptılar. Bedenim kevgire dönecek.

25.

Dünden beri yeniden ateşimde büyük inip çıkmalar. Yine de aşağıya inmeyi denedim. Sahanlıkta geçirdiğim baygınlıktan sonra dönüp yatağıma uzandım.

Bu oda, bu pembemsi duvarlar. Hiçbir şeyi görmemek için gözlerimi kapıyorum.

Savaş öncesini, o zamanki yaşamımı, gençliğimi düşünüyorum. Gücümün gerçek kaynağı, bir ayin öncesi duası, geleceğe sarsılmaz bir güven. Bir inançtan daha çok bir keskinlik. Şimdi ışığımın olduğu yerde karanlık. Bu, her an bir işkence.

Bulantı. Bardot, yeni gelen üç kişi yüzünden aşağıda kaldı. Bugün öğleden sonra, Mazet iki kez yukarıya çıktı. Asık suratına, eski koloni subayı haline katlanamıyorum. Her zamanki gibi ter kokuyor. Kusacak gibi oldum.

Perşembe, 26 Eylül.

Geceyi kötü geçirdim. Oskültasyonda hışırtılı, yeni bir hırıltı odağı.

Akşam.

İğneden sonra biraz rahatladım. Ama ne vakte kadar?

Goiran bir süre yanımda kaldı; yoruldum. Fransız-Amerikan saldırısı. İngiliz-Belçika saldırısı. Balkan cephesinde İtilaf'ın başarısı. Bulgaristan ateşkes istedi. Goiran şöyle diyor: "Bulgar barışı, sonun ilanıdır. Hamile kadının suyunun geldiği an..."

Almanya'da beklenen gün görünmeye başladı. Sosyalistler hükümete katılmak için belirli koşullar ileri sürüyor. Şansölye'nin üstü örtülü olarak değindiği, memleketteki genel hoşnutsuzluk.

Fazlasıyla güzel. Olaylar öylesine hızlı gelişiyor ki. Türkiye ezildi. Bulgaristan ve Avusturya teslim olmaya hazır. Her yerde zafer. Barış bir uçurum gibi açılıyor. Baş dönmesi. Avrupa sahici bir barışa kavuşabilecek mi?

Büyük Grasse Oteli'nde bir Amerikalı, bir Louis altınına karşı bin dolara, savaşın Noel'den önce biteceği yolunda bahse girişti.

Ne mutlu Noel'i kutlayacaklara!

27.

Zayıflık artıyor. Soluğum kesiliyor. Pazartesiden beri sesim tümüyle kesildi. Bardot, Sègre'i getirdi. Uzun uzadıya kontrol. Her zamankinden daha yakın. Kaygı mı duyuyorlar?

Akşam.

Balgam incelenmesi: Pnömokoklar, özellikle streptokoklar, yaptıkları seruma karşın. Zehirli enfeksiyon belirtisi.

Yarın sabah film çekilecek.

28.

Genel bir enfeksiyon semptomu. Çok net. Bardot ve Mazet günde birkaç kez yukarı geliyor. Bardot, radyoskopik kontrolden, daha derin bir incelemeden sonra akciğerden su almaya karar verdi.

Neden korkuyor? Parankimada bir apseden mi?

EKİM

6 Ekim.

8 gün.

Hâlâ yazamayacak kadar zayıfım. Uyukluyorum. Bu not defterine kavuştuğum için sevindim.

Yine yırttım sanırım...

7 Ekim

Bu 8 gün içinde not defterime el sürmedim. Gücüm yerine geliyor. Ateşim kesin olarak azaldı. Sabahleyin normal. 37,9 ya da akşam 38.

Herkes hapı yuttuğumu sandı. Ama hayır.

30 Pazartesi günü Grasse Kliniği'ne götürüldüm. Öğleden sonra Mical ameliyat etti. Bardot ile Sègre yardımcı olarak bulundular. Sağ akciğerde büyük apse. Bereket versin çok sınırlı. Beşinci gün Moustier Kliniği'ne götürüldüm.

Ayın 29'unda akciğerimden su alındıktan sonra neden öldürmedim kendimi? Bunu düşünmemiştim. *(Kesinlikle doğru!)*

Salı, 8 Ekim.

Daha az zayıf. Orada beni kurtardıklarına çok üzülmeliydim; ama hayır. Bu perde arasını aşağılıkça bir sevinçle karşılıyorum.

Gazeteleri okumaya ara vermiş olmam, olayları anlamamı güçleştiriyor. Alman hükümetinin istifa ettiğini bilmiyordum. Orada kesinlikle ciddi bir şeyler olmalı. İsviçre gazeteleri Max-de-Bade'in, barış görüşmelerine katılmak üzere Şansölye ilan edildiğini yazıyor.

9 Ekim.

Gurur duyacak bir durum yok. İntihar etmeyi aklımdan geçirmemiştim bile. Bu odaya dönmekten başka bir şey düşünmedim. Apsenin tanısı ile ameliyat arasında tek bir şey düşündüm: Ameliyat olabildiğince çabuk yapılsın. Başarılı olması için.

Daha da aşağılayıcısı: Grasse'ta iken amber kolyeyi burada bıraktığıma üzüldüm durdum. Dahası, buraya döner dönmez onu Bardot'ya emanet etmeyi düşünmüştüm. Tabutumun içine koymaya söz vermesi için!

Bilmem bunu yapabilecek miyim? Ölüme yaklaşan adamın çocuksuluğu. İsteğime kendimi kaptırırsam hemen hüküm verme yavrum, Antoine Amca'dan nefret etme. Bu kolyenin anısı, zavallıca bir serüvenden geliyor. Ne var ki, bu zavallıca serüven, zavallıca yaşamımdaki en iyi şeydi.

10.

Mical viziteye geldi.

11 Ekim, Cuma.

Dün cerrahın vizitesi beni yordu. Bütün ayrıntıları anlattı. İyice toplanmış, çok dirençli teldoku bağlantılarla bölünmüş büyük bir apse. Koyu, yapışkan cerahat. Cerrah akciğeri, şiddetli ödem halinde kan oturmuş durumda bulduğunu açıkça söyledi. Basteriyolojik analiz; streptokok kültürü.

Mical vakayla ilgilendi. Görece pek sık görülmüyor: Burada bir yılda tedavi gören hiperitle yaralanmışlardan yetmiş kişiden sadece yedi basit *apse, benimki gibi. Dördü başarıyla ameliyat edilmiş, öteki üçü de...*

Bereket versin, çok sayıda *apse çok seyrek görülmekte. Bunlar asla ameliyat edilemiyor. Yetmiş gazlanmış içinde sadece üç ölüm.*

Şansım var: (Hiç düşünmeden yazılmış tümce. Eğer azıcık düşünseydim yazmazdım bunu. Bir kez yazınca da silmiyorum. İşkencenin uzamasına "şanssızlık" diyecek kadar yaşamdan kopmuş değilim...)

12 Ekim.

Dün öğleden sonra, yeniden yataktan kalkmaya başladım. Daha zayıflamışım – 2,4 kg kaybetmişim. Kalbimin direnci azaldı. Dijitalin, drosera günde iki kez. Durmadan terliyorum. Kötüleşiyorum. Bitkinlik, kuru öksürük, soluksuzluk... Hepsi bir arada. Eğer bu günlerde nasıl olduğum sorulursa, rahatlıkla şöyle yanıt veririm: "Kötü sayılmaz!.."

13.

İsviçre gazeteleri Alman hükümetinin müzakerelere girişmek üzere Wilson'a dolaylı yoldan başvurdukları konusunda akla yakın ayrıntılar veriyor. Akla yakın, çünkü Alman Şansölyesi'nin Reichstag'daki son söylevi içtenlikli bir barış önerisiydi. Daha düne kadar o denli uzlaşmaz olan Almanya!

Meğerki, İtilaflar kötüye kullanmasınlar! Daha çok zafer kazanma hevesine karşı koyabilsinler; şimdiden her yerde yarış kazanmış bir jokeyin meydan okuyuşu! Rumelles, baharda daha da kötüsünü beklediğini unutmuştur: Bugün ondan daha uzlaşmaz bir muzaffer yoktur!

Fransız basınında sık sık dile getirilen "sevinç" sözcüğü insanı tedirgin ediyor. "Kurtuluş" ama "sevinç" değil. Avrupa'nın üstüne çöken bunca acı ne çabuk unutuluyor? Hiçbir şey, savaşın sonu bile acının egemen olmasına ve sürmesine engel olamaz.

14 Ekim, gece.

Uykusuzluklar yeniden başladı. Enfeksiyonun verdiği uyuşukluğu aradığıma şaşıyorum. "Hayaletlere" kapıldım. Daha çok *acı çekmek için yeterince bilinçliyim.*

Bu not defterimde, kişiliğimi yansıtmak istemiştim.

Jean-Paul için. Daha yazmaya başladığım zaman dikkatli olacak, sürdürecek, çalışacak durumda değildim. Gerçekleşmemiş bir düş daha.

Ne önemi var? Kayıtsızlık benliğimi ağır ağır sarıyor.

15.

Genel saldırı. Her yerde başarı. Bütün cepheler aynı zamanda çöküyor. Denebilir ki İtilaf Komutanlığı ele geçirdiklerinden daha çok gururlanmak için, barış söz konusu olduğundan beri elini çabuk tutuyor.

Bugün iyiceyim. Yazmak zevk veriyor.

Voisinet geldi. O Budha yüzüyle; ablak bir surat, ayrık gözler, derinliği olmayan bakışlar, etli çiçeklerin (manolya, kamelya) petalleri gibi kalın ve kıvrık gözkapakları; geniş bir ağız, ağır ağır kımıldanan dudaklar. Bilgelik okunan bir yüz. Bakarken insanı dinlendiren bir çeşit kederli dinginlik.

Genel Kurmayların ruh hali üzerine yeni bilgiler elde ettiğini ileri sürüyor. Kaygı verici. Tükenmez olduğuna inanılan Amerikan ihtiyatlarına bel bağlandığından beri kayıplar söz konusu değil artık. Ve de barışa karşı alttan alta direnme. Her türlü ateşkesin reddedilmesi, Almanya'yı istila etmek, barışı Berlin'de hizalamak vb. Voisinet şöyle

diyor: "Savaşı sona erdirmekten çok zaferi düşünüyorlar." Gittikçe Wilson'a karşıtlıkları artıyor. On dört noktanın W.'ın kişisel görüşü olduğunu söylemeye başladılar. İtilaf'ın bunu hiçbir zaman resmen *onaylamadığını. Voisinet şuna dikkat çekiyor: Temmuzda ilk askeri başarılardan beri, (sansürlü) basın kimi zaman Milletler Cemiyeti'nden söz ediyor. Ama "Avrupa Birleşik Devletleri"nden söz etmiyor.*

Akşam.

Voisinet L'Humanité*'nin birkaç sayısını bıraktı bana. Amerikan mesajlarının zevkine varıldığı sırada, bizim sosyalistlerin nasıl surat astıklarını görünce şaşırdım. Dar kafalıca bir partizanlık havası. Bu adamlardan büyük bir şey beklenemez. Avrupa'nın sosyalist politikacılarını, eski dünyanın döküntüleri arasına yerleştirmeli. Öteki döküntülerle birlikte süpürmeli.*

Sosyalizm. Demokrasi. Kendi kendime soruyorum; acaba Philip haklı değil miydi diye ve zaferi kazanmış olan hükümetler, dört yıl boyunca edindikleri diktatörce alışkanlıklarından vazgeçerler mi diye. Clemenceau'nun (Cumhuriyetçi) emperyalizmi yerini başkasına bırakmadan önce kendini savunacak belki!

Belki de asıl sosyalizm ileride yenik Almanya'da kurulacaktır. Yenik olduğu için.

16.

Şu son sekiz günde hafif şekilde daha iyiyim. Goiran bana ayın 27'sindeki mesajının metinini bıraktı. Eskisine çok bir şey eklemiyor ama barışın hedefleri üzerine daha açıklık getiriyor: "Bu savaş yeni bir düzen hazırlıyor vb." Ortaklaşa güvenin tek güvencesi genel uzlaşmadır.

Bu sözleri, benim gibi "uzatmalı ölü"lerin üzerindeki etkisine bakarak, milyonlarca kadının, ananın üzerindeki etkisini anlıyorum! Böylesi umutların uyandırılması boşuna değil. İtilaf Devletleri'nin, Wilson'ın ilkelerini benimsemelerinde içtenlikli olup olmadıkları pek önemli değil artık; olayların gidişi belli, genel baskı o denli yoğun ki, vakti geldiği zaman, hiçbir Avrupalı politikacı beklenen barışa yan çizemeyecek.

Jean-Paul'ü düşünüyorum. Seni yavrum. Sonsuz rahatlık. Yeni bir dünya doğmak üzere. Onun yerleştiğini göreceksin. Onunla işbirliği yapacaksın. Güçlü ol. İyice *işbirliği yapabilmek için!*

Perşembe 17.

Almanya'nın ilk önerilerine Wilson'dan çok sert yanıt: Barış konuşmalarına girişmeden önce imparatorluğun çökertilmesini talep ediyor. Askeri kastın uzaklaştırılmasını, rejimin demokratikleştirilmesini. Kuşkusuz barışın geciktirilmesini göze alarak. Elbette gerekli tavizsizlik. Temel hedefleri gözden uzak tutmamak gerek. Vaktinden önce bir ateşkes, Kaiser'in teslim olması değil söz konusu olan. Bir genel silahsızlanma ve bir Avrupa Federasyonu söz konusu. Alman ve Avusturya İmparatorlukları *ortadan kalkmadıkça bunlar gerçekleşemez.*

Goiran çok hayal kırıklığı içinde. Wilson'ı kendisine ve ötekilere karşı savundum: Wilson, enfeksiyon odağının nerede bulunduğunu ve pansuman yapmadan önce bunu boşaltmak gereğini bilen bir hekim.

Sözü gelmişken şu Koca Bardot'nun dediğine göre apse hiperitin rastlantısal bir nedeninden başka bir şey değilmiş. Aslında bu, gazın etkisiyle, parankinada açılan kanamalı yara üzerine mikropların dolmasından ileri gelen ikinci derecede bir durum.

18 Ekim.

Yorgunluğumu aşabilmek için bugün çok zahmet çektim. Bir şey okumak olanaksız. Gazetelerden başka.

"Zaferlerimizden" *söz ederken İtilaf basınının havası!*

Hugo, Napoléon'un destanını kutluyor sanki.. Bu savaşın (hiçbir savaşın) kahramanlık destanlarıyla hiçbir ilişkisi yok. Vahşice ve umutsuzca bir savaş bu. Bunaltı terlemeleri arasında sona eren bir karabasan. Neden olduğu kahramanlık eylemleri iğrençliğe boğulup kalıyor. Bunlar siperlerde pislik ve kan içinde gerçekleşiyor. Umutsuzluktan doğan cesaretle. Sonlandırılması gereken iğrenç bir işe duyulan tiksintiyle yalnızca çirkin anılar bırakacak. Ne çalınan borazanlar ne de bayrağa selam hiç değiştirmez bunu.

21.

İki kötü gün. Dün akşam, entratrakeal gomerol yağı iğnesi yapıldı. Ama gırtlaktaki sızıntıların neden olduğu tırmalanmalar yüzünden yapılması güçleşti. Üç kişinin birlikte çalışması gerekti bunu başarabilmek için. Zavallı Bardot kan ter içinde kaldı. Üç saat boyunca uyudum. Bugün azıcık rahatladım.

Çarşamba (23 Ekim).

Dijitalinin yeni dozları biraz daha etkili görünüyor.

Sesim büsbütün kesilmediği zaman daha sık kekelediğimi fark ettim. Eskiden seyrekti. Ve her zaman büyük bir bilinç bozukluğunun belirtisidir. Bugün kuşkusuz, bedensel bir bitkinlikten başka bir şey değil.

Gazeteler: Belçikalılar Oostende'de ve Bruge'de; İngilizler Lille'de, Douai'de, Roubaix'de, Tourcoing'da. Önüne durulmaz ilerleyiş. Ama Amerika ile Almanya arasındaki nota değiş tokuşundaki umut kırıcı yavaşlık. Bununla birlikte Wilson, önkoşul olarak, İmparatorlukta bir anayasa reformuyla, genel seçimi sağlamış görülüyor. Bu büyük bir aşama olacak. Ardından Kaiser'in tahttan çekilmesi. Yazın ya da on ayda? Basın, iç karışıklıklar üzerinde duruyor. Yanılmamalı, bir Alman devrimi olayların gidişini çabuklaştırır ama karmaşıklaştırır da. Çünkü Wilson çok istikrarlı bir hükümetle konuşmaya kararlı gözüküyor.

24 Ekim.

Hayır, ben hastaların her zamanki bilgisizliğine, safça hayalciliklerine kaptırmak istemiyorum kendimi. Ölmek üzere olan hekimlerin, berrak görüşlülüğü üzerine budalaca şeyler söylenir. Ben tersine bu berrak düşünme ile tutunduğuma inanıyorum. Belki de sonun yaklaştığı ana kadar bana yardım edecek. Bilmem bir uğursuzluk değil, bir güçtür. Biliyorum. İçimde neler olduğunu biliyorum. Yaralarımı görüyorum. Bunlarla ilgileniyorum. Bardot'nun çalışmalarını izliyorum. Belirli bir ölçüde bu merak bana destek oluyor. Bütün bunları çözümleyebilmek istedim... ve Philip'e yazmayı.

24-25 gecesi.

Gün iyi geçti sayılabilir. (Artık talepkâr olmaya hakkım yok.)

Not defterim "hayaletlere" karşı.

Sabah saat 3. Uzun süren uykusuzluk. Bir kişinin ölümünün unutturacağı şeyleri düşündüm. Sanki doğruymuş gibi umutsuzlukla kendimi bu düşünceye bırakmıştım. Fakat hayır. Kesinlikle doğru değil. Ölüm pek az şeyi hiçliğe götürür, pek az şeyi. Kendimi sabırla, anıları canlandırmaya verdim. İşlenmiş kabahatler, gizli serüvenler, ufak tefek yüz kızartıcı şeyler vb. Bunların her biri için şunu soruyorum: Yani şu, benimle birlikte yok olacak mı? Sahiden benden başka hiçbir yerde izi kalmayacak mı bunun? Bir saat boyunca kafamı patlattım durdum. Geçmişimde özel bir şeyin, benim dışımda kalmayacak bir eylemin, yalnız benim bilincimde kalacağına emin olmak için. Azıcık bir uzantı, azıcık bir maddi ve manevi bir sonuç, hiçbir düşünce tohumu benden sonra bir başkasının belleğinde canlanmayacak. Fakat anılarımdan her biri için olası bir tanık bulabilmek ya da bu olayları bilen ya da keşfeden biri – belki öyle biri ki, benden sonra da yaşayacak ve günün birinde bir derinden anımsama ile... Yastığımın üstünde döndüm durdum...

Birdenbire birini buldum! Laënnec Hastanesi, küçük Cezayirli kız. Bu anıya sanki biricik sahibiymiş gibi sarıldım! Hiçbir şey kalmayacak ben son nefesimi verdikten sonra!

Sabah oldu. Yorgunluktan bitkinim. Uyuyamıyorum. Kısa süren uyuklamalar, ama hemen öksürüklerle kendime geliyorum.

Bütün gece bu hayalet anı ile çırpındım durdum. Bu karışık öyküyü yokluktan kurtarmak için itirafımı bu not defterine yazmakla – tersine bunu kıskançlıkla yalnız kendime saklamak için duyduğum kıskançça istek ve hiç olmazsa bu sırrı ölümümle birlikte götürme isteği arasında çırpındım durdum.

Hayır, hiçbir şey yazmayacağım.

25 Ekim, öğle.

Zayıflık? Saplantı? Sayıklama başlangıcı mı? Dün geceden beri yalnız sırrıma ilişkin olarak görünüyor sonum bana. Artık yalnız kendimi,

yok oluşumu düşünmüyorum. Fakat Laënnec anısını. Joseph gelip bana barıştan söz etti: "Yakında terhis edileceğiz." Yanıt verdim: "Yakında Joseph, ben öleceğim." Ama gizli düşüncem şöyleydi: "Yakında küçük Cezayirli kız öyküsünden hiçbir şey kalmayacak." Birden yazgıma egemen olmuş gibiydim. Böylece madem bana bağlıydı, madem yazılı bir nota bağlıydı, herhangi bir kimseye sır açmama bağlıydı, bu sır hiçlikten kurtulmuş olsun olmasın, ölümün ötesine geçmiş olacaktım.

Öğleden sonra.

Bundan Goiran'a söz etmekten kendimi alamadım. Açıkça bir şey demeden elbet. Küçük Cezayirli kızın adını anmadım bile; Laënnec Hastanesi'nin lafını bile etmeden. Tıpkı bir sırrı saklamaktan bunalıp da karşısına çıkana şöyle bağıran çocuklar gibi: "Bir şeyler biliyorum ama hiçbir şey söylemem." Goiran oldukça sıkıntılı, oldukça ürkerek bana baktı. Mutlaka, "Acaba delirdi mi?" diye aklından geçirmiş olmalı. Büyük bir gurur duydum. – Son kez kuşkusuz.

Akşam.

Gazetelere göz gezdirerek beynimi dinlendirmeyi denedim. Almanya'da askerler kastı, barışı torpillemeye çalışan muhalefet hareketinin başına geçen Ludendorff, Amerika ile müzakereye girmek istediği için Şansölye'yi açıkça ihanetle suçlamış. Ama barış yönündeki akım daha güçlü. Ludendorff komutanlıktan istifa etmek zorunda kalmış. İyi belirti.

Goiran geldi. Balfour'un kaygı verici söylevi. İngiliz'in iştahı depreşiyor. Şimdi Alman kolonilerini ele geçirmek istiyor! Goiran'ın bana anımsattığına göre Lord Robert Cecil, daha geçen yıl Avam Kamarası'nda şöyle diyordu: "Biz bu savaşa emperyalistçe bir amaçla girmedik." (Girdikleri gibi çıkmayacaklar...)

Bereket versin Wilson var. Halkların kendi yazgılarını saptama hakkı. Umarım ki, yenenlerin, zencileri büyükbaş hayvanlarmış gibi paylaşmalarına engel olacaktır!

Goiran ve koloni sorunu. İtilaf Devletleri'nin Alman kolonilerini paylaşma hevesine kapılarak bağışlanmaz bir hata işleyeceklerini

çok akıllıca açıkladı. Topyekûn koloni sorununu gözden geçirmek için tek fırsat. Cemiyet-i Akvam'ın denetimi altında, dünyanın zenginliklerinden ortaklaşa yararlanılmasını *örgütlemek için. Barışın güvencesi olur bu!*

26.

Birden durumum ağırlaştı. Güçlükle soluk alabiliyorum.

27.

Soluğumun kesilmesi yeni bir nitelik gösteriyor: Artık kasılmalı.

Son derece zahmetli. Gırtlağım bir yumrukla sıkılıyor gibi sıkışıyor. Boğuluyor gibi olma da buna ekleniyor.

Ajandaya hastalığımın ilerleyişini yazmak için bir saat kadar vakit harcadım. (Daha uzun süre ajandayı günü gününe tutabileceğime emin değilim.)

28.

Bana gazeteleri yukarıya şu küçük Marius getirdi. Korkunç duygular. Şu taptaze yüz. (Şu parlak bakışlar. Bu gençlik... Şu sağlığına gösterdiği güzel ilgisizlik!)

Artık yalnız yaşlıları, hastaları görmek istiyorum. Bir idam mahkûmunun bu özgür, sağlıklı adamı görmemek için gardiyanının üstüne atılıp onu boğmasını anlıyorum...

Mekanizma gittikçe daha hızla parçalara ayrılıyor. Zihinsel yetilerin böyle olmaması olanaksız. Bilincine varamadığıma göre oldukça azalmış.

29 Ekim.

Bu baş başalıktan, kitaplarda "büyük" aşk denilen şeyi anımsasam daha az üzüntü duyar mıyım?

Yine Rachel'i düşünüyorum. Sık sık. Ama bencilce, hastaca; burada olsa da onun kolları arasında ölsem diyorum içimden.

Paris'te, şu kolyeyi bulunca öyle heyecanlanmıştım ki! Ona doğru bu atılış! Bitti. Sevmiş miydim onu? Başkasını değil herhalde. Kimseyi onun kadar, kimseyi ondan çok.

Herkesin "aşk" dediği bu mu?

Akşam.

İki gündür dijitalin. Tümüyle etkisiz. Bardot birazdan gelip eterokamfre iğnesi yapmayı deneyecek.

30.

Beni görmeye gelenler var.

Onların hareketlerine bakıyorum. Yaşamlarında nelerle karşılaşacaklarını düşünüyorum? Belki de ayrıcalıklı olan benim.

Bıkkınlık. Bıktım kendi kendimden. Bıktım... Öyle ki, sona ermesini istiyorum bunun.

Şu son günlerde çok değiştim herhalde. Çabuk ilerliyor bu. Boğulanların yüzünü takınmış olmalıyım. Bunalım görüntüsü... Biliyorum, bunu görmekten daha zahmetli bir şey yok.

31 Ekim.

Yandaki papaz beni görmek istedi. Daha Cumartesi gelecekti. Ama çok rahatsızdım. Bugün gelsin dedim. Yordu beni: "Hıristiyanca geçen çocukluğumuz" gibilerden konuya yanaşmayı denedi. Ona şöyle dedim: "Anlama gereksinmesi ve inanma yeteneksizliğiyle doğduysam bu benim kabahatim değil." Bana "iyi" kitaplar göndermek önerisinde bulundu. Ona şöyle dedim: "Kilise, savaşı kötülemek için ne bekliyor? Fransa'daki, Almanya'daki kardinallerimiz, bayrakları kutsuyor ve boğazlaşmalardan ötürü Tanrı'ya teşekkür ederek Te Deum *duasını okuyorlar vb." Bana şu şaşırtıcı (Ortodoks) yanıtı verdi: "Haklı bir savaş Hıristiyanlığın koyduğu adam öldürme yasağını kaldırır."*

İsteyerek, içtenlikli konuşma. Ne yandan beni ele geçireceğini bilemiyordu. Giderken şöyle dedi: "Sizin gibi değerli bir insan, bir köpek gibi ölmeye razı olamaz: Ben de şöyle dedim: "Ne yapabilirsin eğer bir köpek gibi inançsızsam?" Kapıdaydı, merakla bana baktı. (Şaşma ve kederle karışık. Bana öyle geliyor ki, sevecenlikle.) "Neden kendinize iftira ediyorsunuz oğlum?"

Sanırım bir daha gelmeyecek.

Akşam.

Eğer birilerine zevk verecekse, gerekirse buna razı oluyorum. Ama kimin için Hıristiyan rolü oynayacağım?

Avusturya, İtalya'dan ateşkes isteğinde bulundu. Goiran yukarıya geldi. Macaristan, bağımsızlığıyla birlikte Cumhuriyet'i ilan etti.

Artık barış mı?

KASIM

1 Kasım 918, sabah.

Öleceğim ay.

Umuttan yoksun olmak. Susuzluk işkencesinden daha kötü. Her şeye karşın içimde hâlâ yaşam çarpıntısı. Güçlü. Zaman zaman unutuyorum. Birkaç dakika için ne idiysem o oluyorum, başkaları gibi oluyorum, dahası tasarılar bile kuruyorum. Sonra birden buz gibi soluk: Yeniden, biliyorum.

Kötü belirti: Mazet, yukarıya daha seyrek çıkıyor, geldiği zaman da her şeyden söz ediyor, benden başka. Mazet'den ve şu dört köşe kahraman çavuş kafasından ayrılacağıma üzülüyor muyum?

Akşam.

Denebilir ki, şu odamın eşiğini geçince, canlı evren gidişini sürdürüyor. Hangi yalnızlığa gömüldüm şimdiden? Yaşayan hiç kimse anlamaz.

2 Kasım.

Kalkamıyorum artık. Yatağımla koltuğum arasındaki iki buçuk metrelik mesafeyi geçemedim üç gündür. Artık hiç. Artık hiç. Penceremin kenarına bir daha oturamayacak mıyım? Bir pencerenin yanına? Akşamleyin, servilerin göğe vuran hüznü. Artık bahçeyi hiç göremeyecek miyim?

Hiçbir bahçeyi...

Yazıyorum: Artık hiç. *Ama bu sözcüklerdeki cehennem azabını çok kısa sürelerle algılıyorum.*

Gece.

Ölüm nasıl gelecek? Kaç gecedir soruyorum kendime bunu. Kaç geceden beri? Olabilecek o kadar çok hal var ki. Gırtlağımın şiddetle kasılması, küçük Neidhart'ta olduğu gibi; ya da ağır ağır ilerleyerek, Silbert'deki gibi; ya da kalbin zayıflaması, baygınlık, Monvieille'deki gibi, Poiret'deki gibi.

Nasıl? En kötüsü, zavallı Troyat'nın boğuluşu.

Bu korkutuyor.

Bunu beklemeyeceğim.

Akşam.

O kadar kötüydüm ki, bu akşam iki kez Bardot'yu çağırttım. Gece yarısına doğru yine gelecek. Masamın üstüne soluk borusunu yarıp açacak aletleri bıraktı.

Şöyle bir söz var: "Ölüm bir şey değil, acı çekmek olmasa." Madem bundan kaçabilirim, neden acı çekmeye devam ediyorum? Ve beklemeye? – Ben de bekliyorum!

4 Kasım.

İtalya, Avusturya ve Macaristan'la ateşkes imzaladı.

Papaz yine gelmek istedi. (Yorgun olduğumu söyleyerek reddettim.) Bu bir uyarı. Karar verme günü yaklaşıyor.

5.

Tüm umduklarımızı, isteyeceğimiz her şeyi, yapamadığımız her şeyi, sen yapmak zorunda kalacaksın, yavrum.

6 Kasım.

Goiran geldi. Ateşkes bekleyişi. Ama çarpışma sürüyor bütün cephelerde. Niçin?

Tümden sesim kısıldı. Tek bir sözcük söyleyemiyorum.

7.

Ses telleri hemen hemen hiç genleşmiyor. Ön kaslarda felç mi?.. Bardot ne düşünüyor belli değil.

Morfin.

8 Kasım, 918.

Tam yetkili Alman temsilciler hatlarımızı geçti. Bu, artık son demektir.

Bunu da gördüm ya!

9 Kasım.

Durum ağırlaştı. Ateşimde yeniden büyük inip çıkmalar (37,2 –39,9). Ödemli kan oturmaları yeniden başladı. Yeni hiçbir belirti yok ama, hastalıkta genel bir ilerleme.

Yeniden bir film çekilmesini (neden) istedim. Kuşkulu bir nokta var mı diye? Yeni apseden korkuyorum. Ateşimin inip çıkması, herhalde derin bir cerahat akıntısını gösteriyor.

10.

Sağ akciğerimde gittikçe artan sancı. Bütün gün ağzımdan morfin. Yeni bir apse mi? Bardot sanmıyor. Hiçbir yeni hastalık belirtisi yok. Daha az balgam geliyor.

Berlin'de devrim. Kaiser kaçtı. Her yerde siyasal umut, kurtuluş! Ve ben...

11 Kasım.

Çok kötü bir gün. Dayanılmaz yanıklar. Hep aynı yanda, sağda. Gücüm henüz yerindeyken neden karar vermiyorum? Ne bekliyorum? Ne zaman "Vakit geldi" desem, ben... (Hayır hiçbir zaman, "geldi" demedim. Vakit yaklaşıyor dedim ve bekledim.

12.

Bardot, çevresi hışırtılı hırıltıyla sarılı bir soluk gözlemledi (?)

Öğle.

Röntgen. Sağda sınırları net şerit. Diyafram hareketsizleşti. Genel saydamlık azaldı. Ama görülebilir bir cerahat toplanması yok. Eğer yeni bir apse olsaydı, kuşkulanılan bölgede sınırları net, iyice değirmileşmiş tam bir donukluk olurdu.

Peki? Yeni bir ponksiyon için henüz belirti çok yetersiz. Yeni bir apse yoksa ne? Ne?

13.

Kan oturmasında ilerleme, hep aynı noktada. Korkunç terleme, fena kokulu.

Akşam.

Küçük *apseler? Birçok küçük apse. Kesinlikle Bardot da bunu düşünüyordur. Parankinaya boğulmuş apse, yapacak bir şey yok. Ameliyat yapılamaz, solunumda tıkanma.*

14.

İki yanda da yanmalar. Sol akciğer ödemleşti. Apseler iki akciğere dağılmış olmalı. Son şans sabitleştirilmiş apse.

Akşam.

Çöküntü uçurumu, ilgisizlik. Çekmecede Jenny'nin bir mektubu, Gise'in bir mektubu. Akşam Jenny'den başka bir mektup, açılmamış. Yalnız bırakın beni. Artık kimseye verecek bir şeyim yok.

Bütün gece ilk kez anladığım şu De profundis clamavi'yi* *uzun süre yineledim.*

15.

Bu denli korkmakla hata ettim belki. Belki de sandığım kadar korkunç değildi. Belki de en korkunç olan geçti. Sonu ancak tasarlamıştım ben. Artık yapamıyorum. Fakat her şey hazır; her şey şurada.

16.

Apsenin sabitleştirilmesi sonuçsuz. Acaba denediler mi? Yoksa dener gibi mi yaptılar?

Ajandaya iki gündür hiçbir şey yazmadım. Çok sancım var.

Son vermeyi düşünmek. Şöyle demek güç: "Yarın", "Bu akşam..."

17.

Morfin. Yalnızlık, sessizlik. Her saat beni daha çok ayırıyor, yalnızlaştırıyor. Onları duyuyorum hâlâ ama dinlemiyorum artık.

Parçaları, parçacıkları yok etmek hemen hemen olanaksız.

Nasıl gelecek? Berrak düşünceli kalmak, iğneye kadar yazmak istiyorum.

---

* *De profundis clamavi ad te, Domine.* "Derinliklerden sana sesleniyorum, ya RAB." Mezmurlar, 130. (ç. n.)

Boyun eğmek değil, kayıtsızlık. Başkaldırmayı yok eden bitkinlik, sakınılmaz olanla uzlaşma. Kendini bedensel acıya bırakma.

Dinginlik.

Bu işe son vermek.

18.

Bacaklarda ödem. Eğer yapabilirsem tam vakti. Her şey hazır, karar verip elimi uzatmam yeter.

Bütün gece çırpındım durdum.

Tam vakti.

Pazartesi, 18 Kasım 1918.

37 yıl, 4 ay, 9 gün.

Sanıldığından daha sade.

Jean-Paul.